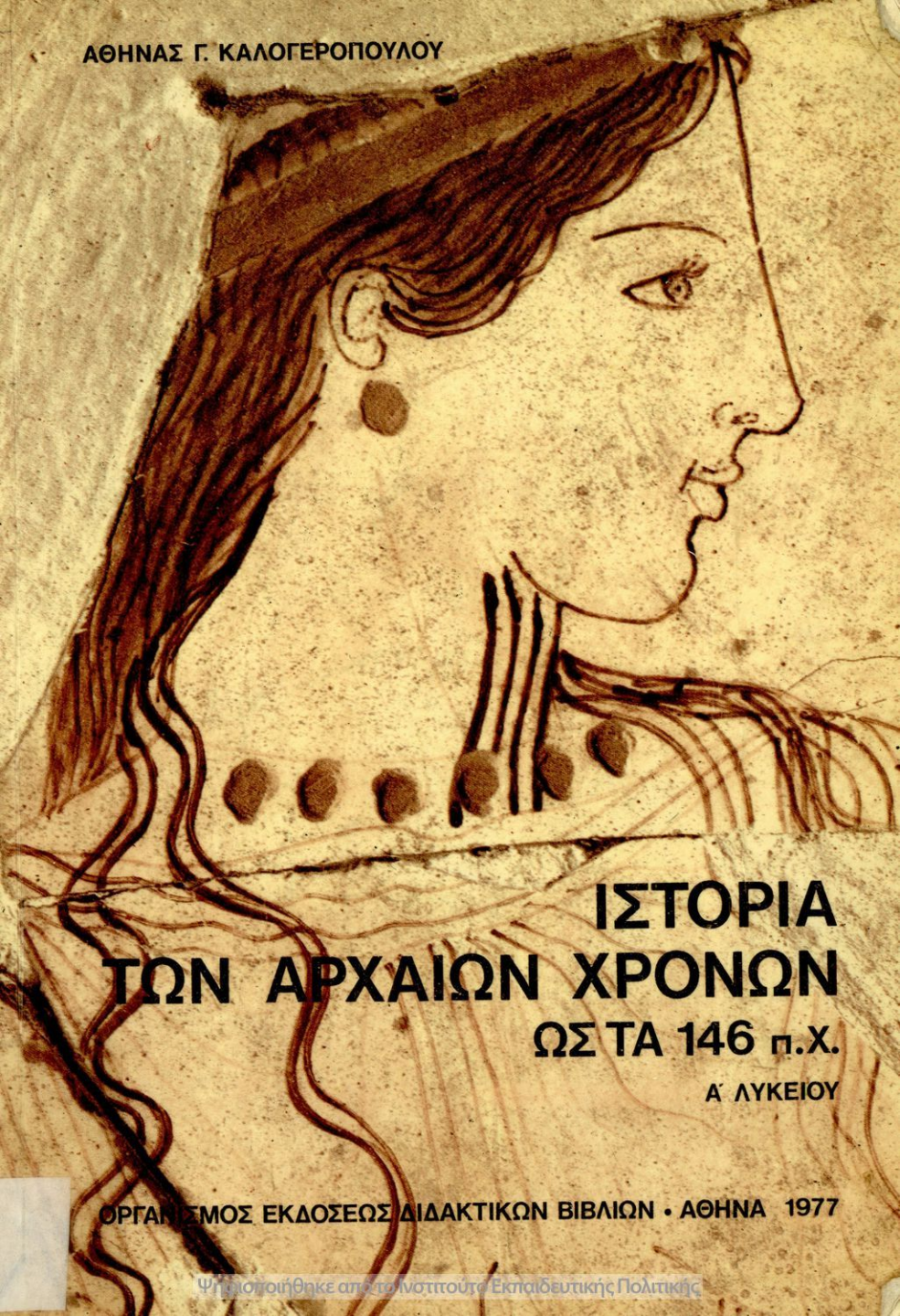

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΑΘΗΝΑ 1977

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 Π.Χ.

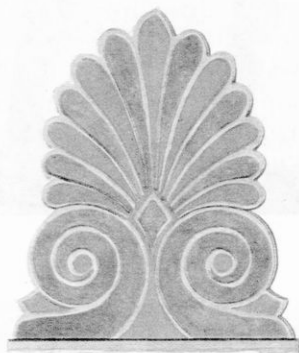
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΜΕ ΤΑ 146 Β.Χ.

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α
Τ Ω Ν Α Ρ Χ Α Ι Ω Ν Χ Ρ Ο Ν Ω Ν

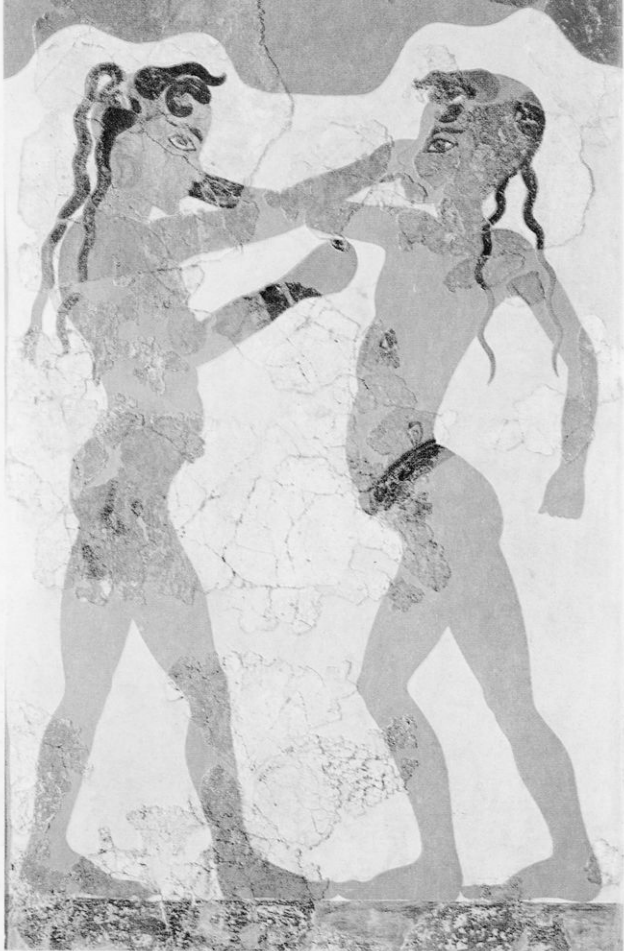
Ω Σ Τ Α 146 Π.Χ.

Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1977

Ἡ παιδική πυγμαχία. Τοιχογραφία ἀπὸ μεγάλο σπῆτι τοῦ 1500 π.Χ. στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας (τὸ ἔργο εἶναι συμπληρωμένο στὰ σημεῖα πού ἔχουν καταστραφεί). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τίς πρὸ σημαντικὲς τοιχογραφίες πού προέρχονται ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ἑλλάδα. Δύο παιδιὰ, πού φοροῦν «ζώμα» στοὺς γλουτοὺς καὶ γάντια πυγμαχίας στὸ ἓνα χέρι, παλεύουν. Ἡ ἐκφρασὴ τους εἶναι ἐράσμια. Τὰ μάτια, κατὰ τὴ συνήθεια τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, δὲν εἰκονίζονται προφίλ, ἀλλὰ ὀλόκληρα. Τὰ μαλλιά σὲ μακριοὺς μαύρους βοστρύχους πέφτουν στοὺς ὤμους. Τὸ ὑπόλοιπο κρανίο ἔχει ἀποχρωσὴ γαλάζια. Τὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν εἶναι ἰδιότυπα ὠραία, τὰ σώματά τους λεπτὰ καὶ κομψά. Στὰ χρώματα δὲν ὑπάρχει ποικιλία· ὑπερισχύουν τὸ κόκκινο, τὸ μαύρο καὶ τὸ γαλάζιο. Ἡ τοιχογραφία χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό πιό σπουδαίο πλάσμα πού παρουσιάστηκε στή γῆ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Μέ τίς ἀδιάκοπες προσπάθειές του, ἐδῶ καί πολλές χιλιάδες χρόνια, κατανικήθηκαν ἀμέτρητες δυσκολίες καί φτάσαμε στόν πολιτισμό τῆς ἐποχῆς μας. *Τήν ἀξιοθαύμαστη αὐτή πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζει ἡ Ἱστορία.*

Ἡ Ἱστορία, στήν προσπάθειά της νά φωτίσει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καί νά παρακολουθήσει τούς ἀμέτρητους ἀγῶνες του, στηρίζεται στή βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας, πού μέ τά εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν της προβάλλει τήν εἰκόνα τῆς ζωῆς στίς παλαιότερες ἐποχές. Ἀκόμη, χρησιμοποιεῖ γραπτά κείμενα τοῦ παρελθόντος. Αὐτά εἶναι ἡ πολυτιμότερη πηγή της, γι' αὐτό κι ἡ *πραγματική Ἱστορία ἀρχίζει ἀπό τήν ἐποχή πού ὑπάρχουν γραπτές πηγές.*

Ἡ μεγάλη περίοδος, πρίν χρησιμοποιήσῃ τή γραφή ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζεται *Προϊστορία* καί χωρίζεται σέ τρεῖς ἐποχές, ἀνάλογα μέ τό κύριο ὕλικό πού χρησιμοποιήθηκε κάθε φορά γιά τήν κατασκευή ἐργαλείων καί ὄπλων.

Έρυθρόμορφος άμφορέας θαυμάσιας διατήρησης, με παράσταση της θεάς Ἀθηνάς (βρίσκεται στο Μουσείο της Μπάζελ, στην Ἑλβετία). Ἔργο τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη καί πιό ἀληθινή περιπέτεια πού σημειώθηκε πάνω στή γῆ. Ἡ ἐμφάνισή του στόν πλανήτη μας στάθηκε τό μεγαλύτερο γεγονός στήν ἱστορία τῆς. Προικισμένος μέ τήν πολῦτιμη δύναμη τοῦ λογικοῦ, γρήγορα ξεχώρισε ἀπ' ὅλα τά ζωντανά πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρώπος κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Ἡ διαφορά τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά ἄλλα ὄντα. Τά ζῶα καί τά πουλιά ὑπάρχουν κι αὐτά ἀπό αἰῶνες. Καμιά ὅμως ἀλλαγὴ δέ σημειώθηκε στή ζωὴ τους, στό πέρασμα τοῦ χρόνου, μέ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουν τίς φωλιές τους, φέρνουν στόν κόσμο τά παιδιά τους, παλεύουν γιά νά βροῦν τήν τροφή τους καί, τέλος, χάνονται ἀπό τή ζωὴ ἀπαράλλαχτα, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ ἀνθρώπος. Στῶν ζῶων, ὅμως, τῶν πουλιῶν καί τῶν ἐντόμων τῆ ζωὴ καμιά πρόοδος δέ σημειώθηκε μέσ στό χρόνο.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ. Δέ θά μπορούσε νά πει κανεὶς τό ἴδιο καί γιά τόν ἀνθρώπο. Ἀπὸ τήν πρώτη στιγμή τῆς παρουσίας του πάνω στή γῆ, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες του, οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειές του δέν πῆγαν χαμένες. Τό λογικὸ ἔδινε φτερά στά χέρια του, τόν βοήθησε νά προοδεύει, νά καλυτερεύει σταθερά τίς συνθήκες τῆς ζωῆς του· νά φυλάγεται ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους κινδύνους πού τόν παραμόνευαν σέ κάθε βῆμα, νά βρῖσκει πάντα κάτι καινούριο.

Κι ἂν ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε ἕνα πλῆθος εὐκολίες κι ἀγαθὰ στή διάθεσή μας, ἂν ὑπάρχει τό ραδιόφωνο, τό ἕροπλάνο, οἱ διαφορὲς μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τό αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καί τὰ διαστημόπλοια, καί τό σπουδαιότερο, ἂν μπορούμε νά μιλοῦμε γιά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί ἐλευθερία, ὅλα αὐτά κι ὁ,τι ἄλλο μπορούμε νά χαροῦμε στή ζωὴ μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας πού αἰῶνες ὀλόκληρους πάνω στή γῆ πραγματώνει ὁ ἀνθρώπος, γιά νά κυριαρχήσει στή φύση καί νά βελτιώσει τή ζωὴ του.

Τό θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας. Αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ πλάσματος τῆ ζωῆ καί τὰ ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καί τίς προσπάθειες γιά τό καλύτερο, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγιναν, σ' ὅποια ἐποχὴ κι ἂν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας.

Γενεές ἀτέλειωτες ἀνθρώπων ἦρθαν στή γῆ καί χάθηκαν. Λαοὶ μεγάλοι ἢ ἀσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι ἐξαφανίστηκαν. Τί ἀπόμεινε ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀμέτρητους ἀνθρώπους; Κάθε ἀξία σκέψη, κάθε ἀνακάλυψη ἢ ἐφεύρεση, κάθε σημαντικὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγινε, δέν πῆγε χαμένο.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στήν ἱστορία. Ἀτέλειωτη σειρά γενεῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια τὰ χρόνια ὡς σήμερα, σέ κάθε γωνία τῆς γῆς, ἀγωνίστηκε σκληρὰ. Αὐτῶν τῶν ἀγῶνων οἱ καρποὶ κληροδοτήθηκαν σέ μᾶς, γιά νά συνεχίσουμε, σάν ἕνας κρῖκος στήν ἀλυσίδα τῆς ἀνθρωπότητος, γεμάτοι τεράστια εὐθύνη, μέ τήν ἴδια ἐπιμονή, τήν πορεία γιά τό καλύτερο, σάν ἀξιοὶ πολῖτες.

2. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στήν ιστορική πορεία του ανθρώπου σημασία έχει να προσέξει κανείς εκείνα τα γεγονότα, που βάζοντάς τα στη σειρά και συνδέοντάς τα μπορεί να δει πώς οδήγησαν, σιγά-σιγά, στην ανάπτυξη και τη βελτίωση της ζωής, δηλ. στον πολιτισμό*.

Όρισμός της Ίστορίας. Δέν έχουν ώστόσο άξια τά γεγονότα, άν δέ συνδυαστούν μέ τούς ανθρώπους πού τά προκάλεσαν ή τά αντιμετώπισαν. Κι ή *Ίστορία σάν έπιστήμη σκοπό της έχει, γυρνώντας στα περασμένα, να γνωρίσει τήν άδιάκοπη και μακραίωνη προσπάθεια του ανθρώπου για τήν κατάκτηση του πολιτισμού.* Γι' αυτό οδηγεί, περισσότερο από κάθε άλλη έπιστήμη, κοντά στον άνθρωπο, στή γνωριμία της ζωής και των έργων του, από τή στιγμή πού εμφανίστηκε στή γή ως σήμερα. Του δείχνει τή σημασία πού έχει ή προσωπική του συμβολή στή δημιουργία του πολιτισμού· τόν βοηθάει δηλαδή να αισθανθεί σάν υπεύθυνος πολίτης.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Άπαραίτητη ή χρονολόγηση των γεγονότων. Άν θελήσει καθέννας από μäs να διηγηθεί τήν ιστορία του, θά μιλήσει για μερικά σημαντικά γεγονότα στή ζωή του. Θά πρέπει να πει πότε γεννήθηκε, ποιοι ήσαν οι γονείς του, πότε πήγε στο σχολείο, πότε έγιναν κάποια σπουδαία περιστατικά της ζωής του. Σέ κάθε στιγμή, θά χρειαστεί να τοποθετήσει χρονικά αυτό πού διηγείται. *Ή ίδια ανάγκη παρουσιάζεται έπιτακτικά και στή μελέτη της ιστορίας. Είναι απαραίτητο, δηλαδή, να τοποθετηθεί κανείς μέσ στο άπέραντο χρονικό διάστημα, πού τό ανθρώπινο γένος υπάρχει στή γή, κάθε γεγονός πού ιστορεί.*

Τήν ανάγκη αυτή τήν ένιωσαν εδώ και αιώνες οι άνθρωποι. Ξεκίνησαν έτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, να βρουν μερικά σταθερά σημεία. *Ή νύχτα ακολουθεί, πάντοτε, τήν ημέρα· τό φεγγάρι παρουσιάζεται, στίς διάφορες φάσεις του, σέ ισόχρονα διαστήματα.* Οι έποχές του χρόνου διαδέχονται κανονικά ή μία τήν άλλη, για να ξανάρθουν μέ τήν ίδια σειρά.

Έτος. Έφτασαν, έτσι, να συλλάβουν τήν έννοια του έτους. Προοδίορισαν πότε έρχονται οι βροχές, πότε είναι ζέστη ή κρύο, χρειάστηκε όμως να τοποθετήσουν στο χρόνο μερικά γεγονότα.

Δέν υπάρχει πάντα σταθερό σημείο στή χρονολογία κάθε λαού. Κάθε τόπος ή πόλη είχε διαφορετικά σταθερά σημεία στή χρονολογία. Στήν Αίγυπτο, στήν Άσσυρία και στή Βαβυλωνία μετρούσαν μέ βάση τήν περίοδο πού βασιλευαν οι βασιλιάδες. Π.χ. τόν τρίτο χρόνο της βασιλείας του φαραώ Ραμσή Β' έγινε τό τάδε γεγονός.

Ή χριστιανική χρονολογία. Οι χριστιανικοί λαοί έχουν σταθερό σημείο στή χρονολογία τους τό συγκλονιστικό γεγονός της γέννησης του Κυρίου. *Ό,τι έγινε από κεί και έπειτα τό τοποθετούμε προσθέτοντας τά χρόνια.* Π.χ. τό 1821 ξέσπασε ή ελληνική Έπανάσταση. Έμεις σήμερα ζοϋμε 1975 χρόνια ύστερα από τή γέννηση του Χριστού. [Τή χριστιανική χρονολογία τήν πρότεινε τόν 6ο αϊ. ο μοναχός Διονύσιος ο Μικρός, άργησε όμως πολύ να καθιερωθεί].

Άνθρωποι όμως έζησαν και πρίν γεννηθεί ο Κύριος. Τά γεγονότα πού σημειώθηκαν στήν έποχή τους, τά χρονολογούμε γυρνώντας πίσω τόσα χρόνια, όσο απέχει τό κάθε περιστατικό από τή γέννηση του Χριστού, πού είναι τό

σταθερό για μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι ὅτι τὸ 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Ἔννοια τοῦ αἰώνα. Αἰώνας εἶναι τὸ διάστημα ἑκατὸ χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ ἔτος 1 ὡς τὸ 100, δεύτερος ἀπὸ τὸ 101 ὡς τὸ 200. Μὲς στὸν 20ὸ αἰώνα μ.Χ., τὸ 1914, ἄρχισε ὁ Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος.

Χρονολογία πρὸ Χριστοῦ. Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τὰ πίσω, κι ὅσο μεγαλώνει ὁ ἀριθμὸς τους, τόσο ξεμακραινουν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τὸ 100 καὶ τελειώνει τὸ 1. Τὸ 480 π.Χ., στὸν 5ο αἰώνα π.Χ., οἱ Ἕλληνες νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα. Ἄν τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχει ζωὴ 700.000 χρόνων (7.000 αἰῶνες δηλαδῆ) πάνω στὴ γῆ, μόνο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6.980 εἶναι προχριστιανικοί.

Χιλιετία. Χιλιετία εἶναι τὸ χρονικὸ διάστημα χιλίων ἐτῶν.

Ἡ χρονολογία διαφόρων λαῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρονολογοῦσαν μὲ σταθερὸ σημεῖο τὴν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπὸ τὴν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τὴ χρονολογήσῃ τους ἀπὸ τὸ 622 μ.Χ., τὴ χρονιά τῆς Ἐγίρας, πού ὁ Προφήτης τους ὁ Μωῦαμὲθ ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μέκκα, γιὰ νὰ γλιτώσει ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του.

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἐκατομμῦρια ἄνθρωποι ἔχουν ζήσει ὡς σήμερα στὴ γῆ. Πλήθος γεγονότα ἔχουν σημειωθεῖ. Ἀδιάκοπες προσπάθειες ἀλυσίδας ὀλόκληρης γενεῶν ὀδήγησαν στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. Ποιὰ μέσα ἔχουμε γιὰ τὴ γνωριμία τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους;

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀφήνει μαρτυρίες πίσω της. Ὅ,τι κι ἂν γίνει στὴ ζωὴ, κάποιος ἄχνος ἀφήνει πίσω του. Κι ἡ μακρότατη πορεία τοῦ ἀνθρώπου δέν ἔμεινε ἀμάρτυρη. Μόνο πού δέν εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ διακρίνει ὁ καθένας αὐτὰ τὰ ἴχνη.

Χ Γραπτὰ μνημεῖα. Ἄν ἤξεραν ἐξαρχῆς οἱ ἄνθρωποι τὴ γραφή, τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ δέ θὰ παρουσίαζε δυσκολίες, φτάνει νὰ εἶχαν διατηρηθεῖ *γραπτὰ μνημεῖα* (ἐπιγραφές ἢ χειρόγραφα) καὶ νὰ ἦταν γνωστὴ ἡ γλῶσσα τους. *Τὴ γραφή ὅμως μόνο ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τὴ βρῆκαν οἱ ἄνθρωποι.*

Χ Ἄφωνα μνημεῖα. Στὴν ἔρευνα τῶν παλαιότερων ἐποχῶν πρέπει νὰ βοηθήσουν ἄλλα μέσα, *μνημεῖα ἄφωνα* (ἐργαλεῖα, ὄπλα, σκευή, τάφοι, εἰρείπια σπιτιῶν, παλατιῶν ἢ ναῶν, διάφορα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ σκελετοὶ ἀνθρώπων καὶ ζῶων, ἀπομεινάρια τροφῶν κ.ἄ.π.).

Ἄλλα στοιχεῖα χρήσιμα στὴν ἱστορία. Ὁ ἱστορικός, στὴν προσπάθειά του νὰ δώσει τὴν εἰκόνα τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκτός ἀπὸ τὰ ἄφωνα μνημείων, τὰ κείμενα, τίς ἐπιγραφές, πού διατηρήθηκαν, στηρίζεται καὶ στὴ μελέτη τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων παραδόσεων, καθὼς καὶ τῶν μύθων τῶν λαῶν, πού ἀπὸ στόμα σέ στόμα, μὲς τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, διατηρήθηκαν σέ μεταγενέστερους λαοὺς ἢ ἀναφέρονται στὰ παλαιὰ κείμενα.

Ἐθνογραφία καὶ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία. Ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη πολύτιμη πηγή, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς στίς προϊστορικές περιόδους. Τὴν προσφέρουν δύο ἐπιστῆμες: Ἡ Ἐθνογραφία καὶ ἡ Συγκριτικὴ Ἐθνολογία, πού θέμα τους ἔχουν τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πρωτόγονων λαῶν τῆς ἐποχῆς μας.

Ο πλήνιος δίσκος της Φαιστού. Σπουδαίο μνημείο που βρέθηκε το 1903 σ' ένα μικρό δωμάτιο, στα βορειοδυτικά διαμερίσματα του ανάκτορου της Φαιστού. Και στις δύο του πλευρές ο δίσκος έχει ιερογλυφικά σημεία που αποτυπώθηκαν με σφραγίδες, σπειροειδώς, όταν ο πηλός ήταν ακόμη νωπός. Αρχίζουν από την περιφέρεια και προχωρούν προς το κέντρο. Κάθε ομάδα συμβόλων χωρίζεται από την επόμενη με κάθετες γραμμές· πιστεύεται ότι πρέπει να αποτελεί μια λέξη. (Περιγράψτε τα σημεία του δίσκου). Οί ειδικοί που τον έχουν μελετήσει, παρατήρησαν πώς μερικές ομάδες συμβόλων επαναλαμβάνονται, πιστεύουν γι' αυτό πως θα πρόκειται για κάποιο θρησκευτικό ύμνο. Έπειδή η γλώσσα του δίσκου δεν έχει ακόμη διαβαστεί, γι' αυτό και δεν μπορεί κανείς να αντλήσει πληροφορία ιστορική από ό,τι γράφεται πάνω του, παραμένει άγνωστο μνημείο για μας. Χρονολογείται μεταξύ 1700-1600 π.Χ. και εκτίθεται στο Άρχαιολογικό Μουσείο Ήρακλείου.

Πήλινη πινακίδα με κατάλογο αγαθών του παλατιού. Οί σίχοι χωρίζονται με γραμμές. Και οί δύο πινακίδες εκτίθενται στη Μυκηναϊκή αίθουσα του Έθνικού Άρχαιολογικού Μουσείου.

Περίφημη πήλινη πινακίδα από τό ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο. Έπάνω της έχει σύμβολα σέ γραμμική Β γραφή (τήν παλαιότερη μορφή της ελληνικής γλώσσας). Ύπηρέε μεγάλη ή βοήθεια που έδωσε στο Βρετανό αρχιτέκτονα Βέντρις (αυτός τή διάβασε με τή βοήθεια του συμπατριώτη του Έλληνιστή Τσαντγουϊκ τό 1952), γιατί πλάι-πλάι υπάρχουν τά σύμβολα μίας λέξης και τό πράγμα που σημαίνει ή λέξη. Π.χ. μετά τά σύμβολα που σημαίνουν στή γραμμική Β τόν τρίποδα (τι-ρι-πο-δε) εικονίζεται κι ένας τρίποδας. Έτσι βεβαιώνεται ό ειδικός πώς έχει διαβάσει σωστά και καταλαβαίνει τή σημασία κάθε συμβόλου. Η γραμμική Β γραφή είναι συλλαβική. Βρίσκεται στο Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

✓ **Προϊστορία.** Μιά από τις μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις του ανθρώπου στάθηκε η γραφή. Δέν τή βρήκαν όμως τήν ίδια εποχή όλοι οι λαοί. *Η Ιστορία αρχίζει από τή στιγμή πού υπάρχει γραφή.* Τό μεγαλύτερο διάστημα τής πορείας του πρός τόν πολιτισμό ό άνθρωπος τό έζησε χωρίς νά ξέρει νά γράφει. Τήν τεράστια αυτή χρονική περίοδο τή λέμε Προϊστορία.

✓ **Η σημασία τής γραφής.** Υπήρξαν λαοί πού γνώριζαν τή γραφή, αλλά ύστερα από τήν εξαφάνισή τους κανείς δέν καταλαβαίνει τή γλώσσα τους (όπως οί άρχαίοι Κρητικοί, οί Έτρούσκοι κ.ά.), γι' αυτό και τά γραπτά μνημεία τους μένουν άφωνα γιά τήν ιστορία.

✓ **Ιερογλυφικά.** Αρχικά οί άνθρωποι, στήν προσπάθειά τους νά έκφραστούν μέ σύμβολα, χρησιμοποίησαν εικόνες. Σχεδιάζαν δηλ. τό ψάρι, θέλοντας νά γράψουν τή λέξη ψάρι. Δυσκολία όμως παρουσίαζε η έκφραση άφηρημένων εννοιών: αναγκάστηκαν έτσι νά τις συνδυάσουν μ' ένα άντικείμενο. Γι' αυτό, μέ τό σχήμα του ήλιου, σημείωναν όχι μόνο τή λέξη ήλιος, αλλά και τή θερμότητά. Μέ τόν καιρό, τό ίδιο σύμβολο έφτασε νά σημαίνει και τόν ήχο μόνο τής λέξης. Π.χ. μέ τό σχήμα του ψαριού δηλώνουν τό ψάρι, αλλά στήν Αίγυπτο,

Άσμημένο ήμισφαιρικό κύπελλο από τήν Έγκωμη τής Κύπρου. Πρόκειται γιά άληθινό άριστούργημα μεταλλοτεχνίας, και γιά τό μελωδικό σχήμα αλλά και γιά τήν τεχνική του. Μέ χρυσάφι και μιά μαύρη ύλη πού λέγεται νιέλλο, τοποθετημένα ένθετα, παριστάνονται έξι κεφάλια βοδιών (βουκράνια), άνθη από λωτό και, στόν στενότερο κύκλο, ρόδακες μέσα σέ ήμικύκλια. Παρόμοιο κύπελλο έχει βρεθεί και στήν Ελλάδα, στήν Αργολίδα (στά Δεντρά). Τό μνημείο αυτό, όσο κι άν είναι άφωνο, δίνει σπουδαιότατη πληροφορία, από τή στιγμή πού όμοιο άκριβώς έχει βρεθεί στήν ήπειρωτική Ελλάδα.

Σημαίνει πώς τόσο αυτό, όσο και τό άλλο, έχουν γίνει από τόν ίδιο τεχνίτη, πού πρέπει νά ήταν Μυκηναίος τής Αργολίδας. Τό κύπελλο πού βλέπουμε τό πήρε κάποιος από τήν Πελοπόννησο, τό μετέφερε στήν Κύπρο, όπου ίσως τό πούλησε ή τό χάρισε, και άργότερα, σάν πολύτιμο σκεύος πού ήταν, τό τοποθέτησαν μέσ στόν τάφο κάποιου νεκρού πού θάφτηκε στήν Έγκωμη, όπου και βρέθηκε στίς άνασκαφές. Χρονολογείται στίς άρχές του 14ου αί. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Σε βάθος λίγων εκατοστών κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, αποκαλύφθηκε τό 1970 τό εκπληκτικό αυτό εύρημα: ένα άνδρικό άγαλμα (κούρος) τών αρχαϊκών χρόνων και μιά κόρη ντυμένη μέ όμορφο, πλουμισμένο μέ χαρακτά στολίδια μακρύ χιτώνα, ζωσμένο στη μέση της. Μόλις διακρίνονται, κάτω από τό μακρύ χιτώνα της, τά κομψά της πόδια. Παντού, τό άγαλμα της κόρης, στά στολίδια του φορέματός της και στά μαλλιά, διατηρεί ίχνη από χρώμα: κίτρινο, μαύρο, κόκκινο. 'Ακόμη και στ' αυτία της μέσ από τό πτερύγιο, και στίς άκρες από τά ρουθούνια της, ύπάρχει κόκκινο χρώμα. Ο κούρος, έπίσης έχει χρώμα κόκκινο στά μαλλιά, στην κόρη τών ματιών. Θά είχε και στ' αυτία και στά χείλη. Οι άρχαιοι συνήθιζαν νά βάφουν τά άγάλματα σέ όρισμένα σημεία. Δέν πρόβαλλαν τά έργα τής πλαστικής κάτασπρα, όπως τά έχουμε συνήθειοι έμεις σήμερα. Τά δύο άγάλματα αποκαλύφθηκαν κοντά στό Μαρκόπουλο τής Άττικής, στην περιοχή όπου ύπήρχε στην αρχαιότητα ό δήμος του Μυρρινούνα, ένας από τούς μεγαλύτερους. Έκει, στά Μεσοεία, κατοικούσαν οι πλούσιοι γαιοκτήμονες τής Άττικής, πού συνήθιζαν νά θάβουν τούς νεκρούς τους μέσ στά κτήματά τους. Και τά δύο έργα είναι «επιτύμβια» – του άγάλματος της κόρης είχε βρεθεί πριν από πολλά χρόνια ή βάση και, τώρα πού αποκαλύφθηκε και τό άγαλμά της, τοποθετήθηκε πάνω της και ταίριασε άπόλυτα. Η βάση είχε έπιγραφή πού έδινε τό όνομα της νεκρής κόρης – Φρασί-κλεια τή λέγανε – και άνέφερε άκόμη τό όνομα του γλύπτη του έργου – Άριστίαν όνομαζόταν και ήταν από τήν Πάρο. Έτσι τό εύρημα αυτό αποδείχτηκε σπουδαίο, γιατί δίνει μιάν αντιπροσωπευτική εικόνα τής τέχνης τών Παριανών γλυπτών, πού ήταν σπουδαιοί στα αρχαϊκά χρόνια, κι άκόμα μέσ δέοασε τή μορφή και τό όνομα μιάς νεαρής κόρης πού, όπως λέει τό χαραγμένο στην βάση της έπίγραμμα, αντί για στεφάνι γάμου γνώρισε πρόωρα τό θάνατο. Και τά δύο έργα βρίσκονται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και χρονολογούνται στον 6ο αι. π.Χ. Η Φρασίκλεια, έφ' όσον άποδείχτηκε ότι ανήκει στό άγαλμά της ή έπιγραφή, δέν είναι άφανο άλλα γραπτό μνημείο. Μπορεί άκόμη κανείς νά πάρει κι από τά δύο έργα ένα πλήθος πληροφορίες. Θά μπορούσατε νά σκεφτείτε νά τίς βρείτε;

καί τή συλλαβή νάρ (ἔτσι λέγεται τό ψάρι στά ἀρχαία αἰγυπτιακά). Οἱ γραφές αὐτές – τὰ *ιερογλυφικά* – παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νά γραφτοῦν ἢ νά διαβαστοῦν σωστά, γι' αὐτό κι ἦταν λίγοι καί πολύ σπουδαῖοι, ὅσοι ἤξεραν νά τίς χρησιμοποιοῦν στίς ἀρχαίες κοινωνίες.

- ✕ **Γραμμικές γραφές.** Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νά ἐκφραστοῦν εὐκολότερα, τούς ὀδήγησε στήν ἀνάγκη νά ἀπλοποιήσουν τά σύμβολα τῆς γραφῆς. Τά διάφορα σχήματα, μέ τόν καιρό, δέ σήμαιναν πιά ὀλόκληρη λέξη, ἀλλά μιά ὀρισμένη συλλαβή. Αὐτές τίς γραφές τίς λέμε *γραμμικές*, γιατί τά σύμβολά τους σχηματίζονται ἀπό γραμμές. Γραμμική ἦταν ἡ πρώτη ἐλληνική γραφή.
- ✕ **Σφηνοειδείς γραφές.** Οἱ ἀρχαῖοι Βαβυλώνιοι, κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν γραφή πού βασικό της σύμβολο ἦταν ἓνα ὄχημα σάν σφήνα – διαμορφώθηκε ἀπό τήν προσπάθεια νά χαράξουν γραμμές πάνω στόν ὠμό πηλό – σέ διάφορους σχηματισμούς, γι' αὐτό κι οἱ γραμμές τους ὀνομάζονται *σφηνοειδείς*.

6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στοιχεῖα γιά τή μελέτη τοῦ ἀρχαιολόγου. Στόν τόπο μας, πού γνώρισε πολιτισμό αἰώνων, δέν ὑπάρχει σχεδόν χῶρος, ὅπου νά μή βρισκονται χνάρια τῆς ἀρχαιότητας. Ἀπό τή στιγμή πού θά προσδιοριστοῦν, ἀρχίζει τό ἔργο τοῦ ἀρχαιολόγου. Ἄν ἔχει τή δυνατότητα νά ἐρευνήσει συστηματικά μιά θέση, εἶναι θαυμαστό, νά δει κανεῖς πόσο μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη του νά φωτίσει τά περασμένα καί νά δώσει ἀνάγλυφη τήν εἰκόνα τελείως χαμένα στή γῆ μυστικών τοῦ παρελθόντος. Τό σχῆμα τῶν ἀγγείων, τό διάγραμμα καί ἡ κατασκευή τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν, κάποια κοσμήματα, ἀγάλματα κι ἐπιγραφές, ἡ μελέτη τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἐδάφους, ὅλα βοηθοῦν. Ἐτσι μπορεῖ κανεῖς νά καταλάβει τόν τρόπο τῆς ζωῆς, τή θρησκεία, τίς συνήθειες, τή τέχνη καί γενικά τό ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ* μιάς περιοχῆς στήν ἀρχαιότητα καί νά τήν τοποθετήσει χρονικά.

Φωτογραφία ἀπό ὑποβρύχια ἔρευνα τό καλοκαίρι τοῦ ἔτους 1972 στήν Κυρηνεία τῆς Κύπρου. Λίγα μέτρα ἀπό τή βόρεια ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ εἶχε ναυαγήσει ἓνα ἀρχαῖο καράβι τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Εἶναι τό ἀρχαιότερο γνωστό ναυάγιο πού μελετήθηκε μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια. Διασώθηκε ὁ σκελετός τοῦ πλοίου, τό φορτίο του καί ἀκόμη συνάχθηκαν ἓνα σωρό πολύτιμες πληροφορίες, σχετικά μέ τήν κατασκευή τῶν καραβιῶν τοῦ 4ου αἰ., τόν τρόπο φόρτωσης τῶν ἐμπορευμάτων, τή σκευή τοῦ πλοίου γενικότερα, καθώς καί τή ζωὴ τοῦ πληρώματος, ἀλλά καί τήν αἰτία τοῦ ναυαγίου. Μέσ στο καράβι βρέθηκαν ἑκατοντάδες μύγδαλα καί καρύδια, τέλεια διατηρημένα, ἀμφορεῖς ὅπου ἦταν συσκευασμένα, μυλόπετρες πού ἦταν ἡ «σαβούρα» τοῦ καραβιοῦ. Τά μέλη τοῦ πλοίου κομμάτι-κομμάτι, μεταφέρθηκαν στήν Ἠρᾶ. Συντηρήθηκαν ἐπισημονικά, συναρμολογήθηκαν καί, μέσ στο μεσαιωνικό κάστρο τῆς Κυρηνείας, ἐκτίθεται σήμερα ὀλόκληρο τό ἀρχαῖο καράβι, ἓνα ἀπό τά σπουδαιότερα εὐρήματα τοῦ εἶδους. Ἀπό τή μελέτη τοῦ ναυαγίου προκύψανε τά παρακάτω συμπεράσματα: Τό καράβι εἶχε φύγει ἀπό τή Σάμο – εἶχε ἀμφορεῖς σαμῳατικῶς – σταμάτησε στή Ρόδο καί τήν Κῶ – βρέθηκαν πάλι τά ἀντίστοιχα νησιώτικα ἀγγεία – καί βούλιαξε ἓνα μίλι ἔξω ἀπό τήν Κυρηνεία, σέ ξαφνική καταιγίδα, πού εἶναι συνηθισμένες στό σημεῖο αὐτό. Ἄγνωστο μένει γιά πού κατευθυνόταν τό πλοῖο.

Άεροφωτογραφία. Υποβρύχια έρευνα. Σήμερα, εκτός από την καθαυτή ανασκαφή, η αρχαιολογία έχει σπουδαία μέσα στη διάθεσή της: την *αεροφωτογραφία* και την *υποβρύχια έρευνα*, που δίνει τη δυνατότητα της μελέτης των ναυαγίων και των καταπιοντιμένων μες στη θάλασσα πόλεων. [Με ειδικά μαγνητόμετρα προσδιορίζονται από την επιφάνεια του εδάφους μεταλλικά αντικείμενα που υπάρχουν στη γη μέσα σκεπασμένα. Επίσης με φωτομαγνητόμετρα εισάγουν σε τάφους υπόγειους (αυτό γίνεται στην Έτρουρία, όπου υπάρχουν μεγάλοι υπόγειοι ταφικοί θάλαμοι, με τά φέρετρα των νεκρών και ένα σωρό αντικείμενα, χάλκινα, πήλινα και ξύλινα, γύρω. Οί τοίχοι των τάφων έχουν πολύ ενδιαφέρουσες και μεγάλες τοιχογραφίες με παραστάσεις από την καθημερινή ζωή των Έτρούσκων ή διάφορες τελετές), φωτογραφικά μηχανήματα, ειδικά διασκευασμένα – μοιάζουν σε πολλά σημεία με τὰ περισκόπια των υποβρυχίων – γι' αυτό τό σκοπό και κατορθώνουν έτσι νά φωτογραφίζουν τούς υπόγειους χώρους των τάφων με κάθε λεπτομέρεια, πρὶν γίνει ἡ ανασκαφική έρευνα, και πέσουν χάρματα και ἄλλοιωθεῖ ἡ εἰκόνα των διαφόρων χώρων].

Ραδιενεργός άνθρακας 14. Τέλος, με διάφορες εργαστηριακές έρευνες, σε ειδικά έπισημονικά κέντρα, εξετάζοντας μιά χούφτα χώμα ή κόκαλα, με τή βοήθεια του *ραδιενεργού άνθρακα 14*, προσδιορίζεται ἡ χρονολογία ενός γήινου στρώματος. [Τή χρονολόγηση και τήν προέλευση αντικειμένων πήλινων ἢ χάλκινων βρίσκουν τώρα τελευταία οί ειδικοί με δύο τελειοποιημένα μηχανήματα: τό *μαγνητόμετρο* και τό *φασματοσκόπιο*. Βάζουν π.χ. ένα κομματάκι από χάλκινο, πήλινο ἢ σιδερένιο αντικείμενο που ξέρουν τήν προέλευσή του, και μαζί κομματάκια από ἄγγεια, χάλκινα σκεύη κ.ά. που δέν ξέρουν από που προέρχονται. Τό μηχανήμα δίνει τήν ἄπάντηση, ἂν ὅλα τὰ στοιχεία του δοθοῦν σωστά για τίς ἀπαραίτητες συγκρίσεις. Τό φασματοσκόπιο μπορεί νά δώσει τή χρονολόγηση διαφόρων αντικειμένων πάλι, φτάνει νά είναι προσεκτικός ὁ έπιστήμονας που τό χειρίζεται].

Άεροφωτογραφία μίας από τίς πολλές νεκροπόλεις τής Έτρουρίας (στά βόρεια τής σημερινής Ρώμης). Οί ειδικοί φροντίζουν νά παίρνουν αυτές τίς πολύτιμες φωτογραφίες (ἀπαραίτητες στή μελέτη, με ὅσα στοιχεία προσφέρουν), ἁμέσως ὕστερα από βροχή. Τό χώμα πρέπει νά είναι καλά βρεγμένο, ὅποτε με σκουρότερο χρώμα, ὅπως φαίνεται ἐξἄλλου, διαγράφονται τὰ ἴχνη συνοικισμῶν, δρόμων, τάφων, που δέν μπορεί νά τούς διακρίνει κανείς διαφορετικά, ἂν δέ σκάψει.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Χαίριση τής Ιστορίας. Πέντε σχεδόν χιλιάδες χρόνια ιστορίας έχει ζήσει ή άνθρωπότητα απέναντι στους άμετρητους αιώνες πού προηγήθηκαν, πριν οι άνθρωποι κατορθώσουν νά βρουν τή γραφή.

Χωρίζουν τούς ιστορικούς χρόνους σέ τρεις μεγάλες περιόδους:

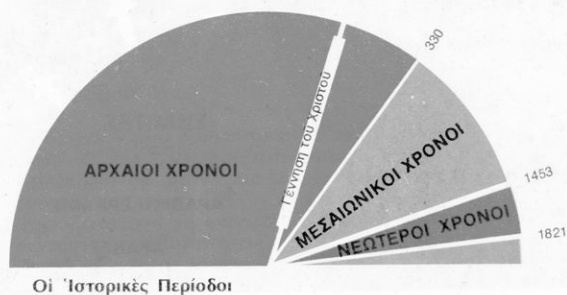
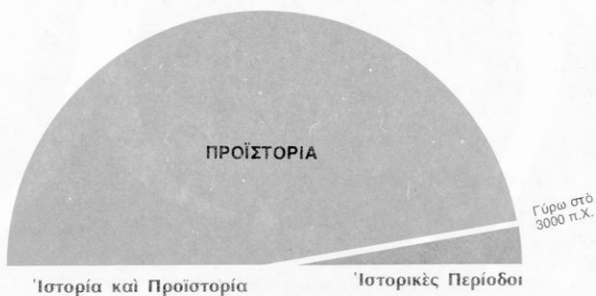
α) Στήν Αρχαιότητα,

β) στό Μεσαίωνα, και

γ) στή Νεώτερη Ιστορία.

Διαφορετική ή αρχή τής Ιστορίας στους διάφορους λαούς. Δέν πέρασαν όμως τό κατάφλι τής ιστορίας όλοι οι λαοί τήν ίδια εποχή, ούτε άρχισε ή μεσαιωνική κι ή νεώτερη ιστορία, γιά μäs τούς Έλληνες, σύγχρονα μέ τούς άλλους εύρωπαϊκούς λαούς.

Χαίριση τής ελληνικής ιστορίας. Η Έλληνική Ιστορία άρχίζει γύρω στό τέλος τής δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οι άρχαίοι της χρόνοι τελειώνουν τό 330 μ.Χ., όταν μέ τήν κτίση τής Κωνσταντινουπόλεως ιδρύεται ή Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι νεώτεροι χρόνοι, τέλος, άρχίζουν μέ τήν Άλωση τής Κωνσταντινουπόλεως από τούς Τούρκους (1453).

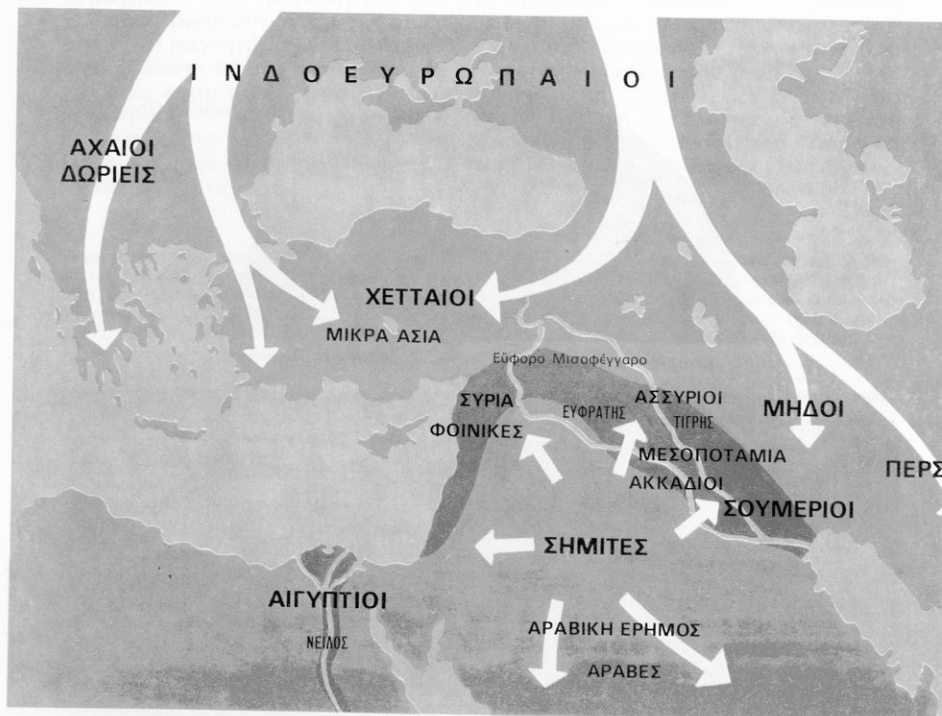

8. ΦΥΛΕΣ

Διαφορά φυλών. Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν πώς στά πολύ παλαιά χρόνια ίσως όλοι οι άνθρωποι να ανήκαν στην ίδια φυλή. Όμως, μέσ στις χιλιάδες χρόνια πού υπάρχει ό άνθρωπος, έξαιτίας τού χώρου πού κατοικούσε, τών φυσικών συνθηκών πού αντιμετώπιζε κι άλλων παραγόντων άγνωστων σέ μάς, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλές. Ξεχωρίζουν από τό χρώμα τού δέρματος, τό σχήμα τού προσώπου, τό μέγεθος τού σκελετού, τό χρώμα τών μαλλιάν και τών ματιών. Οί φυλές αυτές είναι: ή Λευκή, ή Κίτρινη, ή Μαύρη κ.ά.

Ή Λευκή φυλή χωρίζεται σέ δύο κλάδους: 1. Στούς *Ίνδοευρωπαίους* ή *Άρίους*. Σ' αυτούς ανήκουν οί *Ίνδοί*, οί *Μηδοί* και οί *Πέρσες*, έμεις οί *Έλληνες*, οί άρχαίοι *Ρωμαίοι* και πολλοί από τούς λαούς τής Εύρώπης (Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί κ.ά.).

2. Στούς *Σημίτες*: Σ' αυτούς ανήκουν οί *Έβραίοι*, οί *Άραβες*, αλλά κι οί άρχαίοι *Βαβυλώνιοι*, οί *Φοίνικες* κ.ά.

1. Ἡ Ἱστορία ἔργο τῆς ἔχει νά φωτίσει τίς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ.
2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγηση τῶν διαφόρων γεγονότων πού ἔγιναν στό παρελθόν.
3. Γιά τήν πραγμάτωση τῆς ἱστορικής ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἄφωνα (Προϊστορία) ἢ ἄφωνα καί γραπτά μαζί (Ἱστορία).
4. Οἱ ἱστορικοί χρόνοι χωρίζονται σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνα, Νεώτερους Χρόνους).
5. Εἶναι τεράστια ἡ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας στήν ἱστορική ἔρευνα.
6. Ἡ σύσταση τῶν ἱστορικῶν φυλῶν δέν εἶναι πάντα γνωστή. Στή Λευκή φυλή ἀνήκουν δύο μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι καί οἱ Σημίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ἀρχαῖος τραγικός ποιητής Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τήν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου:

«Πολλά 'ναι τά θάματα
 πῖό θάμ' ἀπ' τόν ἀνθρωπο, τίποτα
 πέρ' ἀπ' τήν ἀφροσύνη
 τραβάει καί πάει τή θάλασσα
 μέ τοῦ νοτιᾶ τίς φουρτοῦνες,
 περνώντας κάτω ἀπ' τά κύματα
 π' ὀλόγυρά του βρυχιοῦνται
 καί τήν τρανότερη μέσ τούς θεούς
 τήν ἀφθαρτὴ ἀκάματη Γῆ,
 καταπονάει μέ τ' ἀλέτρια, πού χρόνο
 (μέ χρόνο)
 πᾶνε κι ἔρχονται ἀλόγοσυρτ' ἀπάνω
 (τῆς)
 ὀργώνοντάς την.

Καί γλώσσα καί νόση ἀνεμόπτερη
 καί τήν καλή μέσ σέ πόλεις κυβέρνια του
 ἔμαθε νά 'χει καί πῶς
 ἀπ' τά ὑπαίθρια τά βέλη τῆς νύχτας
 (παγωνιάς
 καί τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
 νά φυλάγεται – ὁ παντοσόφιστος
 ἀνεφοδίαστον, τίποτα
 δέν τόν βρίσκει ἀπ' ὅ,τι 'ναι νά 'ρθεῖ
 μόνο ἀπ' τό Θάνατο
 γλιτωμὸ δέ θά βρεῖ πουθενά·
 ὁμως γι' ἀρρώστιες, πού τρόπο δέν
 (εἶχανε,
 βρῆκε ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλο γιατρεῖα».

Σοφοκλῆ, «Ἀντιγόνη» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

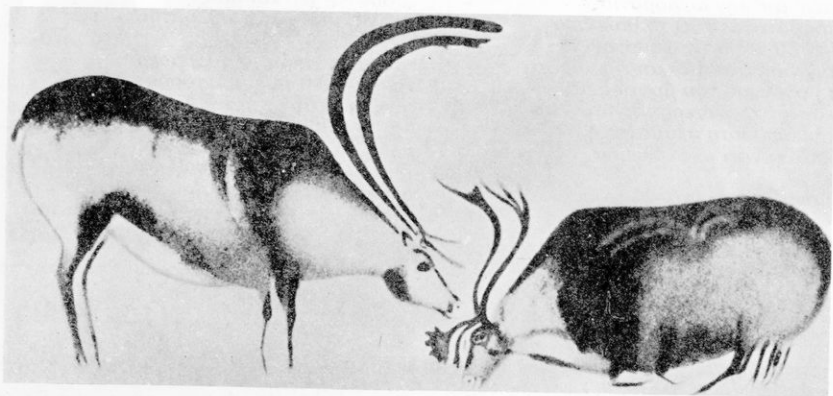
2. Ἕνα παλιό ξένο παραμῦθι λέει:

«Στίς ρακρινές χώρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἕνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλό καί ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὀλόκληρο ἀπό καθαρό διαμάντι.
 Μιά φορά, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεῖ ἕνα πουλάκι καί ξυνοῖ πάνω σ' αὐτό τό βουνό τό μικρό του ράμφος.
 Ὁ χρόνος πού χρειάζεται, γιά νά φαγωθεῖ ὀλόκληρο τό διαμαντένιο βουνό, εἶν' ἕνα δευτερόλεπτο ἀπέναντι στήν αἰωνιότητα».
 Αὐτό τό παραμῦθι θά μπορούσε νά σκεφεῖ κανεῖς, ὅταν θέλει νά φανταστεῖ τήν ἡλικία τῆς γῆς.

3. Οί άρχαιοί "Έλληνες είχαν διάφορες χρονολογίες. Υπολόγιζαν τό χρόνο μέ τίς 'Ολυμπιάδες - τούς Πανελλήνιους αγώνες πού γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο στήν 'Ολυμπία. Προσδιόριζαν, άκόμη, στό χρόνο, τά γεγονότα, στίς διάφορες πόλεις, μέ βάση τά όνόματα τών άρχόντων, τών ιερείων, τών Έφόρων στή Σπάρτη κτλ. Ύστερα άπό τίς άτέλειωτες καταστροφές κι άλλαγές πού σημειώθηκαν στή γή, τά περισσότερα χνάρια τών περασμένων είχαν χαθεί γι' αυτούς κι ήταν έτοι άδύνατο νά ξεύρουν πολλά πράγματα προγενέστερα άπό τήν έποχή τους. Έμεις, σήμερα, γνωρίζουμε πολύ καλύτερα άπό κείνους τήν παλαιότερη ιστορία τής άνθρωπότητας. Πώς προσδιορίζει χρονολογικά ό άρχαίος ιστορικός Θουκυδίδης τήν άρχή του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.):

«Δεκατέσσερα χρόνια έμειναν έγκυρες οι συνθήκες πού υπογράφηκαν μετά τήν καθυπόταξη τής Εύβοιας τό δέκατο πέμπτο χρόνο, όταν ή Χρυσίς ήθελε δυό χρόνια νά συμπληρώσει τά πενήντα τής Ιεροσάνης της, κι έφορος στή Σπάρτη ήταν ό Αίνησίας κι ό Πυθόδωρος είχε άκόμη τέσσερις μήνες ως νά τελειώσει ό καιρός του σάν άρχοντας τής Αθήνας, δεκάξι μήνες μετά τή μάχη τής Ποτίδαιας, και μόλις άρχιζε ή άνοιξη, μερικοί ένοπλοι Θηβαίοι... μπήκαν τήν ώρα του πρώτου ύπνου στήν Πλάταια τής Βοιωτίας, πολιτεία συμμαχική τής Αθήνας».

Θουκυδίδης, 'Ιστορία ΙΙ, 2 (Μετ. "Έλλησ Λαμπρίδη)

Τάρανδοι άντιμέτωποι. Έκφραστική πολύχρωμη τοιχογραφία άπό σπήλαιο τών Πυρηνναίων. Χρονολογείται στό τέλη τής Παλαιολιθικής Έποχής. Άξίζει νά παρατηρησει κανείς πόσο απλά και συντοπικά δίνεται και ή ήνιση και ή έκφραση τών ζώων. Υπάρχει στό σπήλαιο του Φόν ντέ Γκώμ.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Χτρεΐς οί περίοδοι τής Προΐστορίας. Χωρίς τήν ἀρχαιολογία δέ θά ἦταν γνω-
στα τά πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στή γῆ. Οἱ εἰδικοί χωρίζουν τήν
Προΐστορία σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους, ἀνάλογα μέ τό ὑλικό πού χρησιμο-
ποιήθηκε γιά τήν κατασκευή τῶν ἐργαλείων καί τῶν ὄπλων:

1. Στήν Παλαιολιθική Ἐποχή (ἡ πέτρα διόλου ἢ λίγο κατεργασμένη).
2. Στή Νεολιθική (τέλεια κατεργασία τής πέτρας).
3. Στήν Ἐποχή τῶν Μετάλλων (συνήθως λέγεται Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, γιατί αὐ-
τοῦ τοῦ μετάλλου ἡ χρήση χαρακτηρίζει αὐτή τήν ἐποχή).
Ἡ διάρκεια τής πρώτης εἶναι ἐκπληκτικά μεγάλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτή καί στήν
ἐπόμενη μεσολαβεῖ ἡ Μεσολιθική, μιά σύντομη φάση χωρίς νέο ιδιαίτερο χα-
ρακτηριστικό.

2. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἀλλαγές στό κλίμα. Ζῶα τής ἐποχῆς. Στή γῆ αὐσύλληπτες μεταβολές σημει-
ώνονται στή μακράιωνη αὐτή περίοδο. Τό κλίμα καί ἡ μορφή τοῦ τοπίου
ἀλλάζουν. Φάσεις θερμές κυριαρχοῦν, ὅστερ' ἀπό περιόδους φοβερῆς παγω-
νιάς. Μεγάλα ζῶα ζοῦν μέσ στά πυκνά δάση: λιοντάρια, ὕαινες, τίγρεις, ἐλέ-
φαντες, ρινόκεροι. Στά ποτάμια ὑπάρχουν ἵπποπόταμοι.

Ἡ μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος δέν ξέρει στήν ἀρχή νά μιλήσει.
Φριχτή τόν κυκλώνει ἡ μοναξιά. Ἐνας ἀπέραντος φόβος γιά τό ἀγνωστο, γιά
τή φύση καί γιά τό θάνατο πού παραμονεύει σέ κάθε βῆμα καί τοῦ παίρνει
ξαφνικά τούς δικούς του, θά κυριαρχοῦσε μέσ στήν καρδιά του. Κι ὁμως δέ
λύγισε.

Ὁ ἀνθρώπος τροφосуλλέκτης. Ἐξακολουθεῖ νά παλεῦει φοβερά γιά τήν
ἐξοικονόμηση τής τροφῆς του. Εἶναι τροφосуλλέκτης. Ζεῖ ἀπό τίς ρίζες τῶν
φυτῶν, ἀπό τούς καρπούς πού κόβει ἀπό τά δέντρα κι ἀπό τίς ὠμές σάρκες
τῶν ζῶων πού σκοτώνει. Τό κλίμα εἶναι ζεστό καί δέν ἔχει ἀνάγκη κατοικίας
γιά νά προφυλαχτεῖ ἀπό τόν καιρό. Τρέμει, ὡστόσο, περισσότερο τή νύχτα
τά ἄγρια ζῶα καί διαλέγει γι' αὐτό πρόχειρα καταφύγια. Πολύ συχνά, κυνη-
γημένος ἀπό τήν πείνα, ἀκολουθεῖ ξοπίσω τά ζῶα (τήν κύρια τροφή του)
πού ἀλλάζουν διαμονή, ὅταν τό χορτάρι τελειώνει σ' ἓνα μέρος.

Οἱ ψυχρές περίοδοι καί τά ζῶα τους. Ὅταν σημειώνεται μεταβολή στό κλίμα
καί οἱ πάγοι κατεβαίνουν ἀπό τούς πόλους πρὸς τίς πεδιάδες, φριχτό κρῦο
κυριαρχεῖ παντοῦ. Ἡ ἐπιβίωση γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἀγωνία. Ἄλλα ζῶα
παρουσιάζονται, τώρα, μέ πυκνό τρίχωμα. Εἶναι πελώρια καί τά περισσό-
τερα δέν ὑπάρχουν πιά σήμερα: μαμμούθ (εἶδος τεράστιου ἐλέφαντα), βόνα-
σοι, τάρανδοι, γκριζες ἀρκούδες κι ἄγρια ἄλογα.

Διατροφή. Ἐνδυμασία. Ὀπλα κι ἐργαλεῖα. Ὁ ἀνθρώπος ζεῖ ἀποκλειστικά,
σχεδόν, τώρα ἀπό τό κυνήγι τῶν ζῶων, πού μέ ἀνείπωτο κίνδυνο κατορθώ-
νει νά σκοτώσει, παραμονεύοντας ὠρες ὀλόκληρες. Μέ τό δέρμα τους ντύνε-
ται. Τρᾶει ὠμό τό κρέας τους καί δέν ξέρει νά φτιάξει ἐργαλεῖα. Γιά ὄπλο
χρησιμοποιεῖ τίς πέτρες, ὅπως τίς βρίσκει στή φύση. Στήν ἀρχή, διαλέγει τίς

Γλυπτό γυναικείο κεφάλι (αριστερά), περιδέραιο από κοχύλια (δεξιά) και κάτω, έργαλεία από ελεφαντοκόκαλο. Όπως φαίνεται καθαρά, έχουν διακόσμηση από γεωμετρικά σχέδια. Έχουν βρεθεί όλα στην περιοχή των Πυρηνίων και προέρχονται από την Παλαιολιθική Έποχή. Το κεφάλι είναι αξιοσημείωτο για τόν απλό, αλλά έκφραστικό τρόπο μέ τόν οποίο έχουν δοθεί συνοπτικά τά χαρακτηριστικά του. Έκτίθενται στό Μουσείο τού Saint Germain τής Γαλλίας.

μυτέρές, όσες τόν βολεύουν στό σκοπό πού επιδιώκει. Τελικά, προτιμάει τόν *πυριτόλιθο*, πού τόν χωρίζει εύκολα σέ μυτερά κομμάτια, όταν τόν χτυπήσει. Τά χρησιμοποιεί, ανάλογα μέ τό σχήμα τους, για όλες τίς δουλειές: πελέκια, σφήνες, ζύστρες, μαχαίρια κ.ά. 'Οπλίζοντας μ' αυτά τό θαυμαστό του χέρι προχωρεί στην κατάκτηση τής ζωής. 'Αν ζει κοντά σέ ποτάμια, ψαρεύει μέ άγκίστρι από κόκαλο ζώων, πού μέ τόν καιρό τό χρησιμοποιεί σάν νέο ύλικό για έργαλεία κ.ά. Άλλο ύλικό τού προσφέρουν και τά *κέρατα* τών ζώων.

Κατοικία. Τέχνη. 'Η παγωνιά τόν υποχρεώνει νά αναζητήσει κατοικία στά σπήλαια. Στην τελευταία ψυχρή περίοδο, αυτή πού διαρκεί από τά 40000 χρόνια π.Χ. ως τά 10000 π.Χ. περίπου, έκδηλώνεται ό άνθρωπος ως καλλιτέχνης. Τίς άτέλειωτες ώρες τής άπραξίας σκαλίζει ή ζωγραφίζει μέσ στίς σκοτεινές σπηλιές, μέ έκπληκτική φυσικότητα, σκηνές από κυνήγι (μέ άνθρώπους και ζώα, ή κοπάδια από ταράνδους κ.ά.).

'Η άνακάλυψη τής φωτιάς. Τό μεγαλύτερο άνθρώπινο επίτευγμα σ' αυτή τήν εποχή, ύστερ' από τήν όμιλία, είναι ή *άνακάλυψη τής φωτιάς*. Κάποιος κεραυνός κάποτε θά τού τήν άποκάλυψε. Πώς, όμως, ύστερα κατόρθωσε νά τήν άνάψει μόνος του; Τρίβοντας άραγε τά ξύλα μεταξύ τους;

Ο παλαιολιθικός άνθρωπος είχε αξιοσημείωτες καλλιτεχνικές ικανότητες. Γνωρίζοντας, από παρατήρηση όλης του της ζωής, την παραμικρή κίνηση των ζώων ήταν σε θέση να τα σχεδιάζει με ελαχιστες γραμμές, τόσο καλά, μάλιστα, ώστε είναι φυσικό να μάς προκαλούν σήμερα τό θαυμασμό αυτά του τὰ έργα. Στην εικόνα, παράσταση από ανθρώπινα χέρια και ζώα της Παλαιολιθικής Εποχής. Τοιχογραφία από σπηλαιο του Καστίλλο στην Ισπανία.

Θρησκεία. Τότε γεννιούνται οι πρώτες θρησκευτικές ιδέες μέσα του κι αρχίζει ή λατρεία των νεκρών. Η πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμό από τὰ 40000 π.Χ. κι ύστερα.

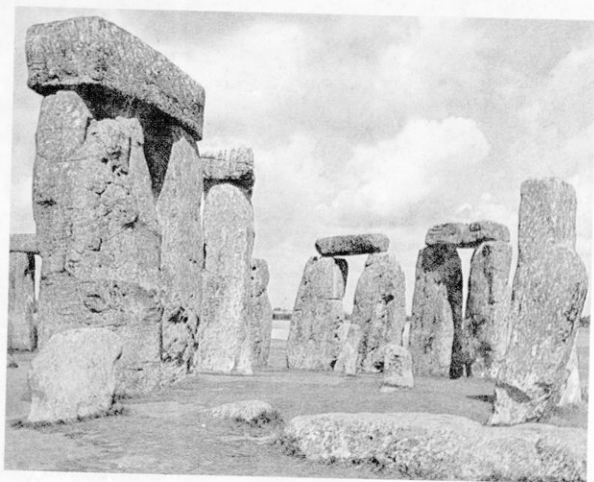
3. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Λιώνουν οι πάγοι. Βροχές. Στο τέλος της Παλαιολιθικής περιόδου αλλάζει ριζικά ο τρόπος ζωής του ανθρώπου. Νέα εποχή εγκαινιάζεται στον πολιτισμό. Οι τάρανδοι και τὰ μαμούθ μεταναστεύουν προς τούς πόλους. Ακολουθούν πολλές βροχές κι από τὰ νερά σχηματίζονται οι λίμνες της Εύρωπης. Τότε ή πεδιάδα της Θεσσαλίας θά έγινε λίμνη, λένε οι γεωλόγοι.

Ο Κατακλυσμός. Ο κατακλυσμός ήταν γεγονός κοσμογονικό· σημειώθηκε και στην Εύρωπη και στην Ασία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ώστε από τότε αρχίζει να λειτουργεί ή μνήμη των λαών και στις παραδόσεις τους μένει ή θύμηση του κατακλυσμού. Από κει και πέρα τὸ κλίμα γίνεται σταθερό.

Αρχίζει ή καλλιέργεια της γης. Αποτελέσματα. Τότε σημειώνεται ή μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση, που διάπλατα άνοιξε τὸ δρόμο στην πρόοδο. Ο άνθρωπος λυτρώνεται από τήν άγωνία της πείνας. Αρχίζει να καλλιεργεί τή γη. Εξημερώνει μερικά ζώα (σκύλο, πρόβατο, κασίκα, χοίρο, γαϊδούρι), άποκτὰ κοπάδια και ζει πιά σε συνοικισμούς, μαζί με άλλους ανθρώπους. Άγαπάει και δένεται με τὸ κομμάτι της γης που καλλιεργεί (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). Αρχίζει να ύφαινει κι εξασφαλίζει έτσι τὸ ντύσιμό του. Φτιάχνει πληθόκτιστες καλύβες κι άργότερα μικρά σπιτάκια με λίθινα θεμέλια, για να κατοικήσει.

Έργαλεία. Σκεύη. Ειδώλια. Βασικό ύλικό για τὰ έργαλεία μένει πάλι ή πέτρα. Τώρα όμως χρησιμοποιείται εκτός από τὸν πυριτόλιθο (στην Ελλάδα υπάρχουν κοιτάσματά του στην Καλαμπάκα κοντά) και ὁ ὄψιανός (σκληρή ήφαι-

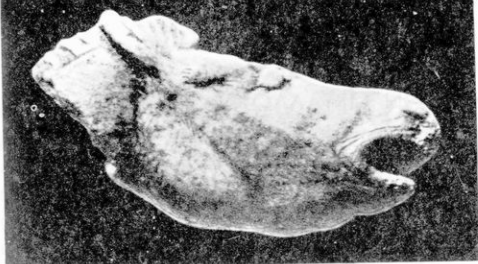
Μενχίρ, ένα από τὰ δύο πού ἔχουν βρεθῆι σέ ἑλληνικό ἔδαφος – τὸ δεύτερο ἀποκαλύφθηκε στή Μιδέα τῆς Ἀργολίδας. Προσέεζε πόσο ὁ τεχνίτης του προσπάθησε νά ἀποδώσει τὰ χέρια, νά φτιάξει στενότερο τὸ λαιμὸ ἀπὸ τὸ τριγωνικὸ κεφάλι καί πῶς ὑποδηλώνει ὅτι ἡ μορφὴ φορεῖ περιδέραιο σέ πολλές σειρές. Ἔχει ὕψος 1.80 μ. περίπου. Ὑπάρχει στὸ Μουσεῖο τῆς Λάρισας.

Προϊστορικά μεγαλιθικά κατασκευάσματα πού βρίσκονται στὸ Στόουνχέντζ τῆς νότιας Ἀγγλίας. Θεωροῦνται πῶς εἶναι ὑπολείματα μεγάλων κατασκευῶν πού ἔγιναν στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Οἱ ὀρθιες πέτρες εἶναι τοποθετημένες σέ δύο κύκλους – λέγονται κρομῆξ.

στειακὴ λάβα) πού χωρίζονται εὐκόλα οἱ πυρῆνες του σέ κοφτερές λεπίδες. Ἐξακολουθεῖ φυσικὰ ἢ χρῆση τοῦ ξύλου καί τοῦ κόκαλου ὡς ὑλικοῦ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὀπλων, σκευῶν, κοσμημάτων κι ἄλλων ἀντικειμένων. Τὴν πέτρα ξέρουν πιά νά τὴν κατεργαστοῦν καί νά λειάνουν τὴν ἐπιφάνειά της. Τελειοποιοῦνται γι' αὐτὰ τὰ ἐργαλεῖα καί πληθαίνουν τὰ εἶδη τους. Στὰ ἀγγεῖα δίνουν ὠραία σχήματα καί ζωγραφίζουν τὰ τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα ἀγαλματάκια ἀπὸ πηλὸ καί πέτρα· (ειδώλια). Τὰ περισσότερα παριστάνουν μιά γυναικεῖα μορφὴ παχύσαρκη. Εἶναι ἡ θεὰ τῆς γονιμότητας.

Οἱ πρῶτοι συνοικισμοί. Ἡ πρώτη πόλη. Οἱ πρῶτες ἀνθρώπινες ὀμαδικὰ ἐγκαταστάσεις (συνοικισμοί), διαπιστώθηκε πῶς ἔγιναν στὴν Ἀσία. Στὸ Τζάρμο τῆς Βορ. Μεσοποταμίας, ἰδρύνουν τὰ πρῶτα χωριά τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι φύτευαν μόνο του ἑνα εἶδος ἀγρίου σιταριοῦ. Παρατήρησαν πῶς εἶχε σπόρους. Τούς μάζεψαν καί τούς ἔσπειραν δοκιμαστικά καί σέ λίγους μῆνες βλάστησαν καί πρόβαλε στὴν ἐπιφάνεια τὸ φυτὸ πού τούς ἔδωσε πολλαπλασιασμο καρπὸ, ἀπ' ὅ,τι εἶχαν σπείρει. Ἔτσι ἀρχισε ἐκεῖ, γιὰ πρώτη φορά στὸν κόσμῳ, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς.

Στὴν Ἱεριχώ ἔγινε ἡ πρώτη πόλη, μέ σπίτια, δρόμους κανονικοῦς, ἀποθήκες γιὰ τρόφιμα. Τὴν περιτριγύρισαν οἱ κάτοικοί της μέ τείχη, γιὰ τὴν ἀμυνὰ της ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς. Ὅλα αὐτὰ βεβαιώθηκαν ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐρευνες.

Κεφάλι αλόγου που χλιμιντρίζει. Προέρχεται από το σπήλαιο του Μάσ ντ' Αζίλ. Βρίσκεται στο Μουσείο του Saint Germain στην Γαλλία.

Μέ το πέρασμα των χρόνων γκρεμίστηκαν οι τοίχοι των σπιτιών, ο άνεμος έφερνε αδιάκοπα σκόνη που σκέπαζε τά έρείπια, κι έτσι σιγά-σιγά, όλα χάθηκαν από την επιφάνεια της γης. Έκει που άλλοτε υπήρχαν ανθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανείς μικρούς λόφους από χώμα, που δέν ξεχωρίζουν πάντα από τούς φυσικούς λόφους.

Τό τέλος τής Νεολιθικής άποχής. *Η Νεολιθική έποχή δέν τελειώνει παντού τόν ίδιο καιρό.* Στην Άσία ή περίοδος αυτή κλείνει νωρίτερα άπ' ό,τι στην Εύ-

Πήλινο άγγείο με δίχρωμη διακόσμηση, καφέ και κόκκινη, επάνω στό φυσικό χρώμα τού πηλού. Βρέθηκε στή Θεσσαλία, στό Διμήνι - κοντά στό Βόλο - και εκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Χαρακτηριστικό σέ διάπλαση νεολιθικό λίθινο γυναικείο άγαλμάτιο (ειδώλιο) που βρέθηκε στή Σπάρτη. Στην έποχή αυτή τό μυστήριο τής γέννησης δημιουργεί στους πρωτόγονους τέτοια έκπληξη και σεβασμό, ώστε νά λατρεύσουν όλοι μιά θεότητα που είναι γυναίκα και έχει διογκωμένους τούς γλουτούς και τονιαμένα συνήθως τά κάτω της άκρα. Τό άγαλματάκι τής Σπάρτης είναι άξιολογότατο και γιά τίς άναλογίες του, αλλά και γιά τή γενικότερη πλαστική άπόδοσή του. Εκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ρόπη, -στήν Έλλάδα, στά 2600 π.Χ. Στην άλλη Εύρώπη όμως εξακολουθεί άκόμη και στή δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε στήνονται εκεί μερικά παράξενα πέτρινα μεγαλιθικά μνημεία, που τά λέμε σήμερα: *ντολμέν* (έπίπεδη πέτρα), *μενχίρ* (μακριά πέτρα) και *κρομλέχ*. Είναι κατασκευασμένα από μεγάλες πέτρες, και γιά τό στήσιμό τους θά έργάστηκαν πολλοί άνθρωποι μαζί. Όρισμένα άπ' αυτά είναι ταφικά μνημεία. Στην Εύρώπη έχουν βρεθεί άφθονα, στην Άγγλία και στή Γαλλία.

4. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Χρησιμότητα του μετάλλου. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ μετάλλου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀκόμη ἀποφασιστικό βῆμα γιὰ τὴν πρόοδό του. Παίρνει, σιγά-σιγά, τὴ θέση τῆς πέτρας, καὶ εὐκολύνει ἀφάνταστα στὴν καθημερινή ζωὴ. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν καιρὸ μαθαίνει νὰ τὸ λιώνει στὴ φωτιά, καὶ νὰ τοῦ δίνει τὸ σχῆμα ποῦ θέλει. Φτιάχνει μ' αὐτὸ ἕνα πλῆθος ἐργαλεῖα, ὄπλα, σκεύη καὶ κοσμήματα.

Ἐγχειρίδιο καὶ σμίλη χάλκινα, ἀπὸ τάφους τῆς Νάξου. Χρονολογοῦνται στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἐκτίθενται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μοσεῖο.

Τὰ πρῶτα μέταλλα. Τὰ πρῶτα μέταλλα ποῦ γνῶρισε ὁ ἄνθρωπος ἦταν τὸ χρυσάφι καὶ ὁ χαλκός. Πολύ σύντομα ἔμαθε τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασίτερο καὶ κατασκεύαζε ἔτσι τὸν ὀρείχαλκο (μπρούντζο), ποῦ εἶναι στερεώτερος καὶ γι' αὐτὸ πιὸ εὐχρηστος.

Τὰ μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρῶτα στὴν Ἀνατολή. Δὲν τὰ γνῶρισαν ὁμῶς ταυτόχρονα ὅλοι οἱ λαοί. Σήμερα, ὑπάρχουν φυλές καθυστερημένες ποῦ ζοῦν ἀκόμη στὴν Ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Ὠκεανία, Ν. Ἀφρική). Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἀρχίζει ἡ ἱστορικὴ περίοδος ὀρισμένων λαῶν ποῦ βρίσκουν τὴ γραφή, καὶ ἀνθίζουν στὴν Ἀνατολὴ οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1500 π.Χ., ἀρχίζει ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου σὲ ὀρισμένους λαοὺς. Στὴν ἀρχὴ τὸν εἶχαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ πολῦτιμο μέταλλο. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ σιδήρου ἐγίνε ἀφορμὴ νὰ ἐκτοπισθεῖ μὲ τὸν καιρὸ τελειῶς ἡ πέτρα ὡς ὑλικὸ γιὰ ἐργαλεῖα καὶ ὄπλα.

Οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι στὸ Μεσογειακὸ χῶρο. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταλλουργίας στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ συνταιριάζεται μ' ἕνα ἄλλο γεγονός, ποῦ εἶχε πολλές συνέπειες στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική. Μεταξὺ 2000 καὶ 1200 π.Χ. φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ σκορπίζονται κυρίως κοντὰ στὸ Μεσογειακὸ χῶρο (σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα κατεβαίνουν καὶ στὸν τόπο μας οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς φυλές).

Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἡ γνωριμία τῶν μετάλλων ὀδήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ φροντίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ προμηθεύονται ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου ἐβγαίνουν. Ἐτσι συστηματοποιήθηκαν οἱ πρῶτες ἐμπορικὲς ἀνταλλαγές στὸν κόσμο (εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ).

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οἱ Παλαιολιθικοί: (τροφосυλλέκτες, κυνηγοί, ψαράδες, χωρὶς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τὴ φωτιά, ἀναπτύσσουν τὴν ὀμιλία. Φτιάχνουν τὰ πρῶτα σκεύη καὶ ἐργαλεῖα. Φιλοτεχνοῦν τὰ πρῶτα ἔργα τέχνης. Διαμορφώνουν τὴν πρώτη θρησκεία τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Οι Νεολιθικοί: (παραγωγοί της τροφής). Τότε γίνεται η μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση που οδήγησε γρήγορα στην πρόοδο· αρχίζει το γεωργικό στάδιο στη ζωή των ανθρώπων κι αναπτύσσεται η κτηνοτροφία. Ξημερώνονται όρισμένα ζώα και χρησιμοποιούνται ποικιλότητες από τον άνθρωπο. Έγκαινιάζεται η ομαδική ζωή, γίνονται οι πρώτοι συνοικισμοί. Γιά πρώτη φορά χρησιμοποιείται ο πηλός (για άγγεια, αγγαματάκια, στολίδια κ.ά.). Αρχίζει η ύφαντική. (Οι πρώτοι όργανωμένοι συνοικισμοί στον κόσμο: στο Τζάρμο. Η πρώτη πόλη που έγινε στον κόσμο: η Ίεριχώ).
Η Έποχή των Μετάλλων: Οι πρώτοι ιστορικοί λαοί αρχίζουν τη δραστηριότητά τους. Τα μέταλλα ευκολύνουν πολύ την καθημερινή ζωή. Τελειοποιούνται τα εργαλεία και τα σκεύη, μαζί όμως και τα όπλα. Από την ανάμειξη του χαλκού με τον κασσίτερο γίνεται νέο μέγμα μέταλλο, στερεώτερο: ο ορείχαλκος (μπρούντζος). Μετά το 1500 π.Χ. αρχίζει η Έποχή του Σιδήρου σε μερικές περιοχές. Δημιουργούνται τα πρώτα κράτη της Ιστορίας. Στην Ελλάδα φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες. Χ

ΚΕΙΜΕΝΑ

Η ανάμνηση του κατακλυσμού της Νεολιθικής Έποχής στη γραπτή παράδοση δύο μεγάλων λαών:

1. Στους αρχαίους Έλληνες:

«Κι ο Δίας έριξε ραγδαία βροχή από τον ουρανό και κατέκλυσε τα περισσότερα μέρη της Ελλάδας, ώστε χάθηκαν όλοι οι άνθρωποι, εκτός από λίγους, που κατέφυγαν στα κοντινά ψηλά βουνά της (Θεσσαλίας)... και τα μέρη έξω από τον Ίσθμό και την Πελοπόννησο έγιναν άνω κάτω».

Απολλοδώρου «Βιβλιοθήκη» 1, 47 (Μετ. Α.Κ.)

2. Στους Ασσυρίους. Ο κατακλυσμός στο έπος του Γκιλγκαμές:

«Ό,τι είχα, τό φόρτωσα. Κάθε λογής πράγματα. Στο έσωτερικό του καραβιού έβαλα την οικογένεια και τους συγγενείς μου. Τα κατοικίδια και τ' άλλα ζώα της έξοχης, τους τεχνίτες κι αυτούς, τους ανέβασα στο καράβι. Μπήκα κι εγώ κι έκλεισα την πόρτα. Ο Πουγούρ Ένλιλ, ο βαρκάρης, θά όριζε την πορεία. Του έμπιστεύτηκα τό καράβι μ' όλα του τα υπάρχοντα.

Όταν χάραξε η αύγή, απ' τα τρίαβαθα του ουρανού άπλωσε μαύρο σύννεφο... Έξι μέρες κι έξι νύχτες... Ο άνεμος κι η βροχή τρέχουν. Η θύελλα κυριαρχεί στη μέρα. Την έβδομη μέρα καταλάγιασε ο κατακλυσμός.

Κοίταξα τή θάλασσα: Η φωνή είχε σβήσει. Κι όλη η ανθρωπότητα είχε γίνει λάσπη. Έφτανε ως τις στέγες των σπιτιών. Άνοιξα τό παράθυρο κι η μέρα φώτισε τό πρόσωπό μου. Στάθηκα εκεί. Έκλαιγα. Στά μάγουλά μου κυλούσαν δάκρυα. Κοίταξα τόν κόσμο, τόν όρίζοντα, τή θάλασσα: Ξεχώριζε ένα νησί. Πρός τό Νιβσίσι, μεταξύ του Τίγρη και του μικρού Ζάμπ, έφτασε τό καράβι.

Την έβδομη μέρα άφησα ένα περιστέρι να πετάξει. Έφυγε και ήρθε ξανά πίσω. Έπειδή δέν είχε χώρο να σταθεί, ξαναγύρισε. Έβγαλα έξω ένα κοράκι: τό άφησα να πετάξει. Έφυγε τό κοράκι. Είδη τα νερά να χάνονται: τρώει, στριφογυρίζει. Δέν ήρθε πιά. Έκαμα μιά θυσία, στην κορφή του βουνού... Οι θεοί χάρηκαν την καλή μυρωδιά. Οι θεοί σάν τις μύγες μαζεύτηκαν πάνω από τόν πιστό που πρόσφερε τή θυσία».

(Μετ. Α.Κ.)

Τό χρυσοσκέπαστο φέρετρο του φαραώ Τουταγχαμών, που ό τάφος του βρέθηκε άθικτος. Γι' αυτό όλοι οι καλλιτεχνικοί θησαυροί, που είχαν τοποθετηθεί ως νεκρικά δώρα στο νεαρότατο φαραώ (18 έτων πέθανε), διατηρήθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση και είναι από τά καλύτερα δείγματα της αϊγυπτιακής τέχνης. Μουσείο Καΐρου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

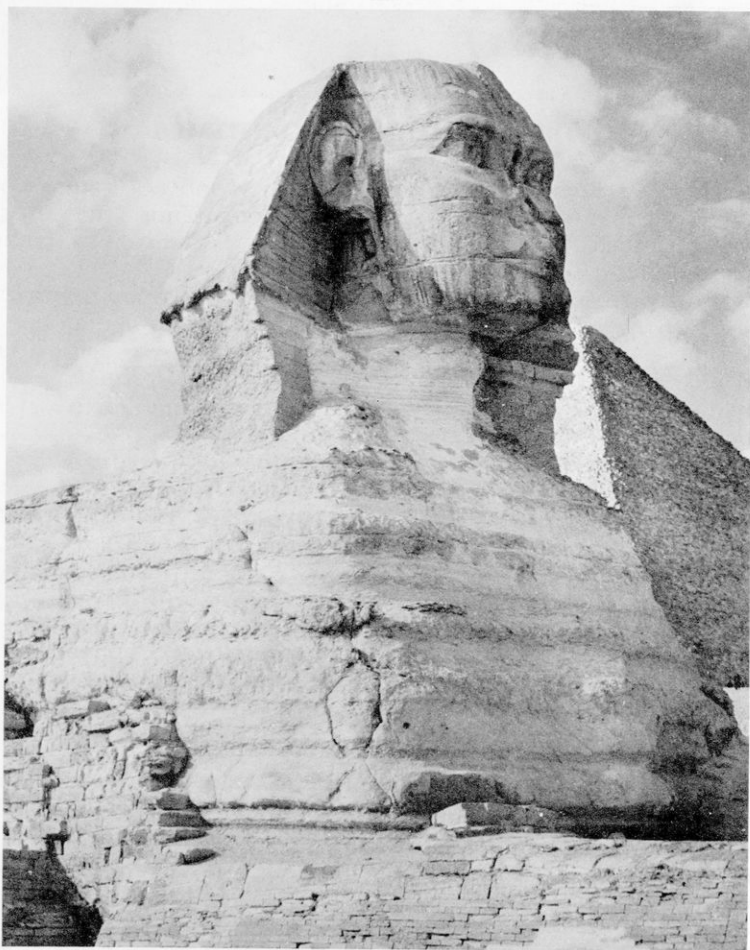
Τό κλίμα, ή γεωγραφική θέση, ή ύπαρξη νερού και ή συνακόλουθη εὐφορία τῆς γῆς στους τόπους ὅπου ἔζησε κάθε λαός, ἔπαιξαν βασικό ρόλο στη διαμόρφωση τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν.

Μιά ματιά στό χάρτη δείχνει πώς οἱ πρώτοι πολιτισμοί ἀναπτύχθηκαν στήν Ἀνατολική Μεσόγειο και στή Δυτική Ἀσία. Ἐκεῖ, τό κλίμα είναι ζεστό και σέ ὀρισμένα σημεία ὑπάρχει ἄφθονη γῆ γιά καλλιέργεια, φτάνει νά τή γονιμοποιήσει τό νερό μέ τήν εὐλογία του. Είναι εὐνοϊκές οἱ συνθήκες γιά τή δημιουργία μεγάλων γεωργικῶν κρατῶν.

Δύο είναι αὐτές οἱ περιοχές: ή *Μεσοποταμία* και ή *Αἴγυπτος*. Ἀκόμη, στή Νοτιοδυτική Ἀσία, ἀντικρίζοντας τή Μεσόγειο, ὑπάρχει μία στενή παραλιακή λουρίδα γῆς και, πίσω της, ἀπέραντη ἀπλώνεται ή ἔρημος: είναι ή *Συρία* και ή *Παλαιστίνη*. Ὁ τόπος αὐτός ἦταν ὁ φυσικός σύνδεσμος και τό μοναδικό πέρασμα ἀπό τή Μεσοποταμία πρὸς τήν Αἴγυπτο. Σ' αὐτό τόν παραλιακό χώρο, ὅπως και στήν Κρήτη, ἀπέναντι, οἱ συνθήκες ἦταν κατάλληλες γιά νά ἀναπτύξουν οἱ κάτοικοί τους γρήγορα τή ναυτική τέχνη και τό ἐμπόριο. Ἔτσι ἀνθίσαν οἱ πολιτισμοί τῆς Μινωικής Κρήτης και τῆς Φοινίκης.

Ὀλόκληρος ὁ ἄλλος ἡπειρωτικός χώρος τῆς ΒΑ. Ἀφρικής και τῆς ΝΔ. Ἀσίας, πέρα ἀπό τά βουνά, ἦταν ἀνυδρος και τρομερά ζεστός, ἀπέραντη ἔρημος.

Στά ὑψίπεδα, στά βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως και στά ὄρενά τῆς Ἀραβίας, ὑπῆρχαν νομαδικοί λαοί πού ζοῦσαν ἀπό τήν κτηνοτροφία. Ἡ ζωή τους ἦταν δύσκολη. Συχνά τους ἀπειλοῦσε ή πείνα. Λαχταροῦσαν γι' αὐτό τά ἀγαθά τῶν πολιτισμῶν λαῶν, γι' αὐτό κι ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές στά πεδινά. Ὑπῆρξαν ή μόνιμη ἀπειλή τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν και συχνά ἔγιναν ἀφορμή περιπετειῶν και ἀναστατώσεων. Ὅμως, ή ἱστορία δέ σταματάει τό δρόμο της. Μέσ' ἀπό τίς καταστροφές και τά ἐρείπια πού σφράγισαν τή ζωή και τή δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμῶν, ἄλλοι λαοί ξεπήδησαν. Αὐτοί, παίρνοντας ὅ,τι καλύτερο εἶχαν προσφέρει οἱ προηγούμενοι πολιτισμοί, ἔδωσαν μέ τή σειρά τους τή δική του προσφορά ὁ καθένας γιά τήν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ τεράστια Σφίγγα τῆς Γκίζας. Μονάχα τό κεφάλι τῆς ἔχει ὕψος 5 μ. Τόσο αὐτό ὅσο κι ὁ λαιμός τῆς ἔχουν σκαλιστεῖ πάνω στό βράχο. Τό σώμα καί τὰ πόδια συμπληρωθήκαν με τοίχους ἀπό τουβλά. Ἦταν ἰδρυμένη ἐμπρός ἀπό τήν πυραμίδα τοῦ Χεφρήνου. Τό πρόσωπό τῆς παριστάνει ἴσως τό φαραῶ, στολισμένο μέ τήν περούκα του. Ἐχει σώμα καί πόδια λιονταριοῦ. Τά αὐτιά τῆς ἔχουν ὕψος 1.40 μ., τό στόμα τῆς 2.40 μ., πλάτος. Οἱ γενικές διαστάσεις τοῦ μνημείου εἶναι πελώριες: 20 μ. ὕψος καί 57 πλάτος (ἀπό τά πόδια ως τήν οὐρά).

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφική διαμόρφωση. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιό παράξενες χώρες στὸν κόσμο: στενόμακρη λουρίδα γῆς ὅπου δὲ βρέχει σχεδὸν ποτέ. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βουνά, στὸ νότο, προχωρεῖ ὡς τῆ Μεσόγειο, σὲ μῆκος πολλῶν χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος της εἶναι ἐλάχιστο. Δεξιὰ κι ἀριστερά, στὰ νότια, τὴν κλείνουν βράχοι ἀπὸ γρανίτη. Ἀνατολικά καὶ δυτικά ὑπάρχει ἡ ἀπέραντη ἔρημος [ἡ λιβυκὴ καὶ ἡ ἀραβικὴ], πού θὰ τὴν εἶχε μάλιστα καταβροχθίσει, ἂν δὲν τὴν ἔβρεχε ἀπὸ τὴ μίαν ἄκρη της ὡς τὴν ἄλλη, κυλώντας καταμεσῆς της, τὸ σωτήριο ποτάμι ὁ Νεῖλος, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἀβησσυνίας. Ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Ἡρόδοτος, πού εἶχε ταξιδέψει ἐκεῖ, ὀνόμασε τὴν Αἴγυπτο «δῶρο τοῦ Νεῖλου».

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

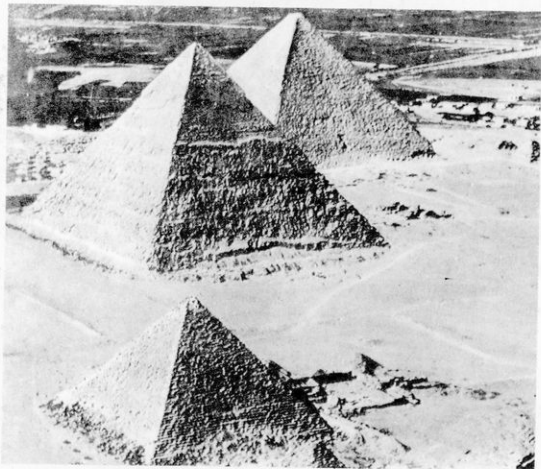

Ὁ Νεῖλος καί ἡ σημασία του γιά τήν Αἴγυπτο. Στήν ἐξοδό της πρός τή Μεσόγειο, ἡ γῆ φαρδαίνει λίγο κι ἐκεῖ ἀκριβῶς τό ποτάμι, πρίν χυθεῖ στή θάλασσα, διακλαδίζεται σάν βεντάλια σχηματίζοντας τό Δέλτα. Ὁ Νεῖλος εἶναι ὁ ζωοδότης τῆς Αἴγυπτος. Κάθε χρόνο, μέσ στήν ἀνυπόφορη ζέστη πού κυριαρχεῖ στόν τόπο, ὑστερ' ἀπό τίς μεγάλες βροχές στά ὑψίπεδα τῆς Ἀβησουσίας, τό ποτάμι φουσκώνει καί πλημμυρίζει τό μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, ἀπό τόν Ἰούνιο ὡς τόν Ὀκτώβριο. Ὅταν τραβηχτοῦν τά νερά, ἔχει κατακαθίσει στή γῆ ἕνα στρώμα λασπερό πού εἶναι πλουσιότατο λίπασμα. Ἀκολουθεῖ ὑστερα ἡ σπορά πού ἀποδίδει ἀφάνταστα, γι' αὐτό κι ἡ Αἴγυπτος στήν ἀρχαιότητα ἦταν ἕνας ἀπό τούς σιτοβολώνες τῆς Εὐρώπης, ἕνα μεγάλο γεωργικό κράτος. Στά νερά τοῦ ποταμοῦ ζοῦσαν κροκόδειλοι, ἵπποπόταμοι καί διάφορα ψάρια. Στίς ὄχθες του, μέσ στά καλάμια, στούς λωτούς καί στούς παπύρους, πλῆθος ἦταν τά πουλιά. Ὁ Νεῖλος χρησίμευε καί ὡς συγκοινωνιακό καί μεταφορικό μέσο.

Ἀφθονία πέτρας. Τά δέντρα σπάνιζαν στήν Αἴγυπτο – ἔλειπε γι' αὐτό ἡ ξυλεία. Ὑπῆρχε, ὅμως, ἀφθονη πέτρα ἀπό τούς βράχους πού ἔκλειναν τή χώρα, δεξιά κι ἀριστερά. Μ' αὐτήν ἐφτιαζαν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι τά μεγάλα τούς μνημεῖα. Στήν ἔρημο ὑπῆρχαν ἄγρια ζῶα: λιοντάρια, τσακάλια καί ὕαινες.

Γρήγορα οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐξημέρωσαν τό γαῖδουρι καί τό βόδι.

Ἄνω καί Κάτω Αἴγυπτος. Ἡ χώρα χωρίζεται σέ δυό μεγάλα κομμάτια: τήν ὀρεινή Ἄνω Αἴγυπτο, στό νότο, καί τήν Κάτω Αἴγυπτο, στό βορρά. Μέ τήν ἀνθηση πού γνῶρισε σιγά-σιγά, σημειώθηκαν πολλές ἐπιδρομές στήν ἱστορική της πορεία. Τό ἐπικίνδυνο γιά εἰσβολή σημεῖο ἦταν πάντα ὁ σημερινός ἰσθμός τοῦ Σουέζ, γιατί ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες πλευρές ἦταν φυλαγμένοι σχεδόν ὁ τόπος. Ἀπό κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοί πού, σέ διάφορες ἐποχές, κυρίευσαν τή χώρα.

Οἱ τρεῖς μεγάλες πυραμίδες τοῦ Χέοπτα, τοῦ Χεφρήνου καί τοῦ Μυκερίνου. Ἡ πρώτη εἶναι στό βάθος κ' ἔχει 146 μ. ὕψος καί 2.500 κυβ. μέτρα ὄγκο. Πρόκειται γιά τό πῖο γιγάντιο λιθίνο ἔργο πού ἔχει γίνει στήν ἀρχαιότητα. Στή μέση, προβάλλει ἡ πυραμίδα τοῦ Χεφρήνου, πού στήν κορυφή της διατρεῖ τήν ἀρχική της ἐπένδυση ἀπό πλάκες, προσεκτικά τοποθετημένες καί λειασμένες. Ἡ πυραμίδα τοῦ Μυκερίνου εἶναι στό πρῶτο πλάνο. Καί τά τρία μεγαλοπρεπέστατα αὐτά μνημεῖα ὑψώνονται στό βάθος μιάς κοιλάδας πού βρισκεται στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Νεῖλου, στό σημεῖο ἀκριβῶς πού ἀρχίζει τό Δέλτα. Ἐκεῖ κοντά βρισκόταν ἡ ἀρχαία Μέμφις καί ὑπάρχει τό σημερινό Κάιρο. Στό βάθος, δεξιά κι ἀριστερά, διακρίνονται τά μικρά σπιτάκια τῆς Γκίζας.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ίερογλυφικά. Σαμπολλιόν. Από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα των Αιγυπτίων στάθηκε η γραφή. Τοίχοι πολλοί, ναών και τάφων, είναι κατάγραφοι. Όμως, η γλώσσα είχε ξεχαστεί με το βήσιμο του αιγυπτιακού πολιτισμού. Μόνο το 1822 ένας Γάλλος, ο Σαμπολλιόν, κατόρθωσε, αφού μελέτησε χρόνια μία τρίγλωσση επιγραφή [είχε βρεθεί σε μία πόλη του Δέλτα, τη Ροζέττη], να αποκρυπτογραφήσει τα αιγυπτιακά ιερογλυφικά. Από τότε, έγιναν γνωστά πολλά στοιχεία για την ιστορία του τόπου, γιατί διαβάστηκαν πλήθος επιγραφές χαραγμένες σε κτίρια και σ' άλλα μνημεία. Σε παπύρους έγραψαν οι βασιλικοί γραφείς τα κατορθώματα των φαραώ ή διάφορες λεπτομέρειες της ιστορίας τους. Ακόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικά κείμενα, μάγια κ.ά. που κατατοπίζουν στις ιδέες και στις ανησυχίες των Αιγυπτίων.

Αιγυπτιολογία. Ειδικός κλάδος της αρχαιολογίας, ή *Αιγυπτιολογία*, καταγίνεται με τη μελέτη του Αιγυπτιακού πολιτισμού.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι άρχαιοι Αιγύπτιοι ήταν ένα κράμα λαών κι είναι ακόμη άγνωστη η προέλευσή τους. Γύρω στα 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τα σημεία εκείνα που στις πλημμύρες του Νείλου δέν τα σέπαζαν τα νερά.

Ναός της βασίλισσας Χατοεποούτ στην Κοιλιάδα των Βασιλέων στη Θήβα της Αιγύπτου. Ήταν αφιερωμένος στο θεό Άμμωνα. Φαίνεται μόνο η πρόσοψη από το γιγάντιο ναό που προχωρεί μέσ στο βράχο. Μερικά τμήματά του ήταν αφιερωμένα σε τρεις άλλους θεούς. Χρησίμευε ο ναός και για τις νεκρικές τελετές της βασίλισσας και των γονέων της.

Κάτοικοι. Οί κάτοικοι ήταν χωρισμένοι σέ φυλές. Καθεμία είχε τό δικό της χώρο, τόν ἄρχοντά της καί σύμβολο καί προστάτη της τό *τοτέμ* (ένα ιερό ζώο, φυτό ἢ ἀντικείμενο). Ἄνάμεσα στίς φυλές ἄρχισαν, μέ τόν καιρό, διαμάχες, ὕστερα συγκρούσεις ἐντονότερες, ὥσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: τῆς Ἄνω Αἰγύπτου [μέ τό ἄσπρο στέμμα] καί τῆς Κάτω Αἰγύπτου [μέ τό κόκκινο στέμμα].

Ἔνωση τῆς Αἰγύπτου. 3000 π.Χ. Τέλος ὁ Μῆνης, γύρω στά 3000 π.Χ., ἔνωσε ὁλόκληρη τή χώρα καί *δημιούργησε ἔτσι τό πρῶτο κράτος στόν κόσμο.*

Τρεῖς εἶναι οἱ μεγάλες φάσεις στήν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου:

1. Ἀρχαῖο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). Ἡ πρωτεύουσα του, ἡ *Μέμφις*, βρισκόταν στήν ἀρχή τοῦ Δέλτα, κοντά στό σημερινό Κάιρο. Σ' αὐτή τήν ἐποχή τό κράτος ἀπλώνεται ὡς τόν πρῶτο καταρράκτη, κυριεύεται ἡ Νουβία (ἔβγαζε χρυσάφι) καί ἡ περιοχή τοῦ Σινᾶ (ὑπῆρχε χαλκός). Μεγάλα ἔργα γίνονται τότε: ναοί, ἀνάκτορα καί τεράστιοι ἐπιβλητικοί τάφοι: οἱ μεγάλες πυραμίδες στήν Γκίζα. Στό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου σημειώνονται πολλές ἐσωτερικές ἀναταραχές.

2. Μέσο Βασίλειο. Ἰδρύεται κατόπιν τό *Μέσο Βασίλειο*, μέ πρωτεύουσα τή *Θήβα*, στήν Ἄνω Αἰγύπτο (2000 π.Χ. περίπου ὡς τά 1580). Οἱ πρῶτοι φαραῶν αὐτοῦ τοῦ βασιλείου ἦταν σπουδαῖοι. Φρόντισαν γιά τή διοίκηση, ὀργάνωσαν συστηματικά τήν καλλιέργεια τῆς γῆς κάνοντας μεγάλα ἀρδευτικά ἔργα καί ἐνδιαφέρθηκαν πολύ γιά τήν ἀρχιτεκτονική καί τήν τέχνη. Στά τελευταία διακόσια χρόνια τῆς περιόδου κυριεύουν τήν Αἰγύπτο οἱ Ἰκσῶς (νομαδικός λαός πού ἦρθε ἀπό τήν Ἀσία καί ἔφερε μεγάλες καταστροφές). Οἱ δικοί τους ἀρχηγοί γίνονται φαραῶν.

Τό ἐπάνω μέρος ἀπό καθιστό ἀγαλμα τῆς βασίλισσας Χατσεψοῦτ. Παρατηρήστε τή ζωντάνια τοῦ προσώπου της καί τά ἀτομικά της χαρακτηριστικά. Τό ἀγαλμα ἦταν τοποθετημένο στόν τάφο της, γι' αὐτό κι ἔπρεπε νά τῆς μοιάζει, ἔτσι ὥστε, ὅταν ἡ ψυχή της θά ἐπιχειροῦσε νά βρεῖ τό σῶμα, νά τή βοηθήσει τό ἀγαλμα νά βρεῖ τόν τάφο. Βρίσκεται στό Μητροπολιτικό Μουσείο τῆς Ν. Ὑόρκης.

Τό κεφάλι τῆς βασίλισσας Νεφερτίτης. Σύζυγός της ἦτο ὁ Ἀμένωφις ὁ Δ'. Ἀντιπροσωπευτικό δείγμα τῆς ἐξοχῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων στήν προσωπογραφία. 14ος αἰ. Κρατικό Μουσείο τοῦ Βερολίνου. Ζωγραφισμένος ἀββεστόλιθος.

3. Νέο Βασίλειο. Οί ἄρχοντες του (1580-1100 π.Χ.) ἐλευθέρωσαν τή χώρα. Αὐτοί ἐδίωξαν τούς Ὑκούς. Διατήρησαν τή Θῆβα ὡς πρωτεύουσα. Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αὐτή τήν περίοδο κι ἀξιόλογοι φαραῶ βασιλεύουν (Τούθμωσις Γ', Ἀμένοφις Δ', Ραμσῆς Β'). Σ' αὐτή τήν ἐποχή γίνεται ἡ πρώτη γυναίκα-βασιλίτσα τῆς χώρας (ἡ Χατσεψοῦτ). Δημιουργεῖται στόλος, ἀναπτύσσεται πολύ τό ἐμπόριο καί, γιά νά ἐξασφαλιστοῦν οἱ πρώτες ὕλες (ξυλεία ἀπό τό Λίβανο, χαλκός ἀπό τό Σινά καί τήν Κύπρο), κυριεῦται ἡ γειτονική περιοχή τῆς Ἀσίας, ὡς τόν Εὐφράτη, καί ἡ Κύπρος. Σπουδαῖα ἔργα κατασκευάζονται καί σ' αὐτή τήν πολύ σημαντική ἐποχή τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας (μεγάλοι ναοί στό *Λούξορ* καί στό *Καρνάκ*). Τότε ζεῖ καί ὁ φαραῶ *Τουταγχαμών*, πού ὁ τάφος του διατηρήθηκε ἀθικτος, γι' αὐτό καί ἔφερε στό φῶς ἀμέτρητους θησαυρούς.

Οἱ ἐχθροί. Τό 13ο αἰ. συγκρούονται οἱ Αἰγύπτιοι μέ τούς Χετταίους, τούς νικοῦν στό Καντές (τό 1294) καί τούς ἀναγκάζουν νά περιορίσουν τήν ἐξάπλωσή τους. Οἱ «λαοί τῆς θαλάσσης», τέλος, ἐπιδρομεῖς δηλ. πού ἀναστάτῳσαν τό 12ο αἰ. τήν Ἀνατολική Μεσόγειο, ὑποχρεώνουν τούς Αἰγυπτίους νά ἐγκαταλείψουν τίς περισσότερες κτήσεις τους στήν Ἀσία.

1100-30 π.Χ. Ἀπό τόν 11ο αἰ. ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι γεμάτη ταραχές καί εἰσβολές. Γιά ἓνα διάστημα οἱ ἱερεῖς ἐπωφελοῦνται ἀπό τήν παροδική ἐξασθένηση τῶν φαραῶ καί παίρνουν ἐκεῖνοι τήν ἐξουσία. Ἡ τελευταία ἀναλαμπή παρουσιάζεται τήν ἐποχή τοῦ φαραῶ *Ψαμμήπιχου*, πού διώχνει τούς Ἀσσυρίους. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἶναι τώρα ἡ *Σάισ*, στό *Δέλτα*. Ἐγκαινιάζεται ἐμπορική ἐπικοινωνία μέ τούς Ἕλληνες καί τούς παραχωρεῖται ἡ *Ναύκρατις*, ἓνα σπουδαῖο λιμάνι. Ἕλληνες μισθοφόροι ὑπηρετοῦν στόν αἰγυπτιακό στρατό. Λίγο ἀργότερα, ὁ φαραῶ Ἄμμασις δημιουργεῖ φιλίες μέ ἑλληνικές πόλεις. Ἡ μοίρα τῆς Αἰγύπτου ὅμως εἶχε πιά βαρύνει. Τό 525 π.Χ. τήν κυριεῦουν οἱ Πέρσες, τό 332 π.Χ. ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί τέλος τό 30 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι.

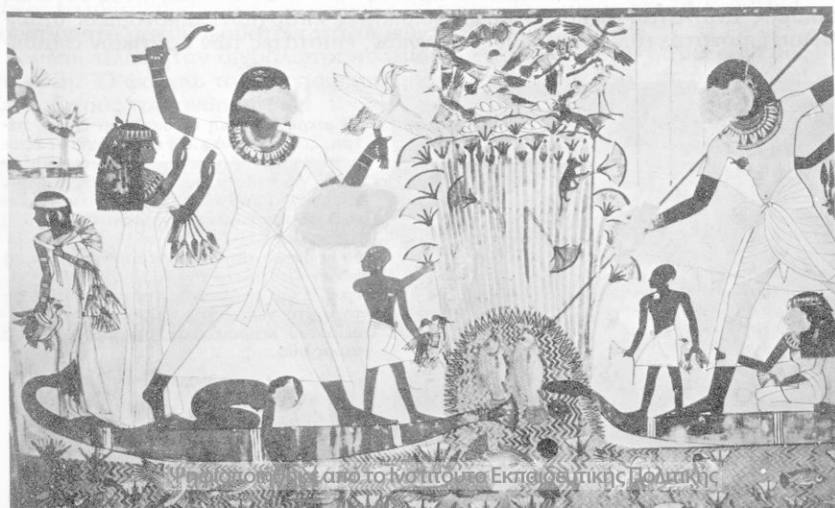
Ὁ φαραῶ Τούθμωσις ὁ Γ'. Βρέθηκε στό *Καρνάκ*. Εἶναι ἀπό πρᾶσινωπό σχιστόλιθο καί βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ *Καῖρου*.

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Καλλιέργεια. Ψάρεμα. Οί αρχαίοι Αιγύπτιοι υπήρξαν λαός πολύ εργατικός. Ένα πλήθος στοιχεία για τίς καθημερινές τους ασχολίες εικονίζουν οί τοιχογραφίες τών τάφων και τ' ανάγλυφα*. Ζούσαν βασικά από τήν καλλιέργεια τής γής, γι' αυτό ή ζωή τους δλόκληρη κρεμόταν από τό Νείλο και τίς πλημμύρες του. Αύτός πότιζε και λίπαινε τά χωράφια τους. Αύτός τούς χάριζε τή σοδειά δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι άλλα είδη τροφής (ψάρευαν μέ δίχτυ, κυνηγούσαν στίς όχθες του). Έπρεπε νά δουλεύουν αδιάκοπα. Έκτός από τά δημητριακά, καλλιεργούσαν τό λινάρι κι είχαν δέντρα όπωροφόρα και λαχανόκηπου. Κατασκεύαζαν ένα είδος μπίρας, μέ τή ζύμωση του κριθαρένιου ψωμιού μέσ στο νερό. Ήταν τό συνηθισμένο ποτό τών λαϊκών τάξεων. Κρασί έφερναν από τό έξωτερικό· ήταν όμως ακριβό, γι' αυτό και τό έπιναν μόνον οί πλούσιοι. Στίς όχθες του Νείλου μάζευαν πατύρους και λωτούς. Στά σπία τους είχαν κότες, χήνες, πάπιες. Διατηρούσαν και κοπάδια από πρόβατα, κατσίκες και βόδια (τό άλογο μόνό τό 1700 π.Χ. τό γνώρισαν στήν Αίγυπτο). **Άλλες ασχολίες τών κατοίκων.** Όταν τραβιόνταν τά νερά, έκτός από τίς γεωργικές δουλειές, χρειαζόταν νά γίνεται προσεχτική συντήρηση τών αυλακιών, και νά ανοίγονταν νέα. Ήταν ανάγκη νά επιθεωρούνται όλοένα τ' αναχώματα πού θά συγκρατούσαν τή ζωοδότρα λάσπη του ποταμιού. Γιά τίς κακές χρονιές, έπρεπε νά έχουν προβλέψει ν' άποθηκεύσουν νερό σέ δεξαμενές. Ήταν ανάγκη νά υπολογίζουν αδιάκοπα τίς εποχές, νά προβλέπουν και νά μετρούν. Γι' αυτό δέν είναι παράξενο πού από νωρίς ανέπτυξαν τή γεωμετρία κι έμαθαν νά λογαριάζουν και νά παρακολουθούν τήν κίνηση τών άστεριών.

Άνάπτυξη διοικητικού συστήματος. Γιά τή συντήρηση τών έργων έπρεπε νά εργάζονται πολλοί μαζί, γι' αυτό τή γενική επίβλεψη τήν είχε τό κράτος, κι

Οί τάφοι τών φαραώ και τής οίκογένειάς τους, αλλά και όρισμένων μεγάλων άξιωματούχων τους είναι μνημεία πολύτιμα, γιατί, τοιχογραφημένα όπως είναι, και μέ πλήθος έργα τέχνης μέσα, δίνουν ζωηρή εικόνα τής καθημερινής ζωής στήν Αίγυπτο, τής ζωής τών κατοίκων και τών άσכולιών τους και ένα πλήθος άλλες πληροφορίες σχετικές μέ τή δράση τών ιδίων τών φαραώ. Σπουδαία μέλη τής κοινωνίας και οί άνώτεροι κρατικοί υπάλληλοι έφτιαχναν κι αυτοί, ανάλογα μέ τήν οικονομική τους κατάσταση, τάφους, πού τούς τοιχογραφούσαν συχνά. Ή εικόνα δείχνει τοιχογραφία από τόν τάφο του Μέννα, άνώτερου κρατικού υπάλληλου του Άμένοφ του Β', από τή Θήβα τής Αίγυπτου, γύρω στό 15ο αί. π.Χ. Εικονίζει μία γραφική σκηνή τής καθημερινής ζωής: ψάρεμα στό Νείλο.

από νωρίς χρειάστηκε ν' αναπτυχθεί σοβαρό **διοικητικό** και **οργανωτικό σύστημα**. Οι βασιλικοί υπάλληλοι παρακολουθούσαν τους αγρότες στις γεωργικές εργασίες και, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τό ποσοστό πού ὁ φαραώ ἔπαιρνε ἀπό τή συγκομιδή. Σκληρές τιμωρίες εἶχαν προβλεφθεῖ γιά ὅσους ἔκρυβαν τό εἰσοδήμα τους.

Κακές χρονιές. Τά αἰγυπτιακά κείμενα δίνουν ἔντονη τήν εἰκόνα τῆς δυστυχίας πού κυρίευε τή χώρα τίς κακές χρονιές, ὅταν ἔπεφταν σκουλήκια καί κατέστρεφαν τή σοδειά, ὅταν οἱ ἵπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὄ,τι ἀπέμενε. Ἄλλος κίνδυνος ἦταν τά ποντίκια ἢ οἱ ἀκρίδες, οἱ φοβερές πληγές τῶν γεωργικῶν κρατῶν, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Υποχρεωτικές ἐργασίες. Ἐκτός ἀπό τίς ἄλλες τους δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἔπρεπε, τόν καιρό πού τό ποτάμι πλημμύριζε, νά ἐργάζονται ὑποχρεωτικά στά μεγάλα ἔργα πού κατασκεύαζαν οἱ φαραῶ.

Κατοικία. Οἱ χωρικοί ἔμεναν σέ καλύβια μέ λιγοστά ἔπιπλα – τά τελείως ἀπαραίτητα – καί ζοῦσαν πολύ ἀπλά. Ἀντίθετα, τῶν πλουσιῶν οἱ κατοικίες ἦταν λαμπρές κι ἡ ζωή τους κυλοῦσε μέσ στήν καλοπέραση καί στίς διασκεδάσεις.

Βιοτεχνία καί ἐμπόριο. Οἱ τεχνίτες εἶχαν μικρά ἰδιωτικά ἐργαστήρια. Πολλοί ἄλλοι ὅμως, οἱ καλύτεροι, ἐργάζονταν καί ἔμεναν μόνιμα σέ εἰδικά συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, γιὰτί οἱ φαραῶ εἶχαν καί τή μεγάλη βιοτεχνία καί τό ἐμπόριο στά χέρια τους. Ἡ καθημερινή παραγωγή ἦταν καθορισμένη κι ἔπρεπε ὁ καθένας νά ἀποδίδει. Σκληρή τιμωρία περίμενε τούς ὀκνηροῦς.

5. Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ

Ἄφαραῶ. Κεφαλή τῆς αἰγυπτιακῆς κοινωνίας ἦταν ὁ φαραῶ. Πίστευαν πῶς ἦταν γιός θεοῦ, θεός κι αὐτός ὁ ἴδιος, κι ἀπό κείνον ἐξαρτιόταν ἡ εὐημερία τοῦ τόπου. Ὡς θεός ἐξουσίαζε τά πάντα, καί τή γῆ τῆς Αἰγύπτου καί τούς ἀνθρώπους. Ἐκείνος κατεύθυνε τήν οικονομική τῆς ζωῆς κι ἦταν ὁ ἀνώτατος δικαστής. Ζοῦσε μέσ στό ἀνάκτορό του περιστοιχισμένος ἀπό πλήθος αὐλικούς, ποικίλους ἀξιωματούχους καί ἀνώτερους ἀξιωματικούς. Σέ περίπτωση πολέμου ὁ φαραῶ ὀδηγοῦσε τό στρατό στή μάχη. Ὁ φαραῶ ἦταν ἀπόλυτος κύριος στήν Αἴγυπτο κι ἐθεωρεῖτο θεός, γι' αὐτό ὀνομάζουμε τό κράτος αὐτό θεοκρατικό*.

Εὐγενεῖς. Ἱερεῖς. Ἀνώτατοι κρατικοί υπάλληλοι. Γραφεῖς. Ἦταν τόσο πολλές καί πολύμορφες οἱ δικαιοδοσίες τοῦ φαραῶ, ὥστε γιά τήν ἐπίβλεψη τῶν διαφόρων ἐργασιῶν στό ἀπέραντο κράτος του, ἦταν ἀπαραίτητος μεγάλος ἀριθμός ἀνώτατων ἀξιωματούχων (διοικητές ἐπαρχιῶν, οικονομικοί υπάλληλοι, ἐπιστάτες τῶν βασιλικῶν βιοτεχνιῶν, ἐπιστάτες τῶν κρατικῶν ἀποθη-

Ἡ μικρογλυπτική σέ διάφορα ὕλικά, πέτρα, ξύλο, χαλκό κ.ά., ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά στήν Αἴγυπτο, ὅπου συνήθιζαν πολύ νά τοποθετοῦν μέσ στοὺς τάφους τους οἱ φαραῶ κάθε εἶδους ἀγαματάκια πού παρίσταναν ἐπαγγελματίες τεχνίτες ἢ στρατιῶτες. Τά εὐρήματα αὐτά μᾶς δίνουν διαφωτιστικές πληροφορίες γιά τά ἐπαγγέλματα καί τήν καθημερινή ζωή γενικά. Στήν εἰκόνα κορίτσι πού ἀλέθει σιτάρι στό χερρόμυλο. Βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Καΐρου κι εἶναι καμωμένο ἀπό πωρόλιθο.

κάν, κ.ά.π.). Οί εὐγενείς, συγγενείς τοῦ φαραῶ, συχνά ἔπαιρναν μεγάλες θέσεις καί κάποτε ἀποκοτοῦσαν σημαντική δύναμη. Σέ πολεμικές περιόδους οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί ἔπαιρναν μεγάλη αἴγλη. Στόν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν ἀνήκαν καί οἱ γραφεῖς, πού κατεῖχαν σπουδαία θέση στά ἀνάκτορα, ὅπου ὑπῆρχαν εἰδικές σχολές γιά τήν ἐκπαίδευσή τους. Συχνά γίνονταν τόσο ἰσχυροί ὥστε ἀνέβαιναν σέ ὑψίστα ἀξιώματα. Γενικά, στήν ἀρχαία Αἴγυπτο, ἕνα ἄτομο πού γνώριζε τή δύσκολη ἱερογλυφική γραφή, ἦταν δυνατό νά κατορθώσει πολλά πράγματα, ἄν εἶχε μεγάλες φιλοδοξίες. Στήν ἱστορία τῆς Αἴγυπτου πολλές φορές εὐγενείς, ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι ἢ ἀξιωματικοί ἔφθασαν νά διεκδικήσουν τό θρόνο ἀπό τό φαραῶ. [Παράδειγμα ὁ ἀξιωματικός Χο-ρεμχέμπ, πού πῆρε τό ἀνώτατο ἀξίωμα κι ἐγίνε φαραῶ].

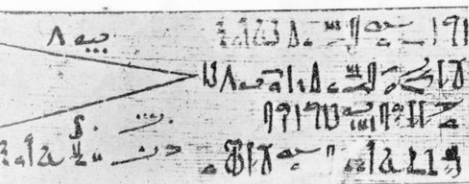
Ἱερεῖς. Στό θεοκρατικό* καθεστῶς φυσικό εἶναι νά ἔχουν μεγάλη δύναμη οἱ ἱερεῖς. Στήν Αἴγυπτο ἦταν πολλοί κι εἶχαν ἰσχύ καί μεγάλο πλοῦτο. Αὐτοί ἦταν ἐξάλλου ὁ σύνδεσμος τοῦ λαοῦ μέ τό βασιλιά-θεό του. Ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, ἀξιωματικοί καί ἄλλοι ὑπάλληλοι, κυρίως ὅμως οἱ ἱερεῖς, ἀποκοτοῦσαν κτήματα ἀπό δωρεές τῶν φαραῶ. Ἀπό τήν κάθε εἶδους ἰδιοκτησία οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλα εἰσοδήματα, ὅπως φαίνεται ἀπό στοιχεῖα πού δίνουν οἱ γραπτές πηγές. [Ἀναφέρεται πῶς τό 13ο αἰ. π.Χ. οἱ ἱερεῖς κατεῖχαν τά 45/100 τῆς αἰγυπτιακῆς γῆς, 169 πόλεις καί πάνω ἀπό 100.000 δούλους].

Οἱ ἱερεῖς εἶχαν τό σεβασμό τοῦ λαοῦ· σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἱερεῖς μεγάλων θεῶν ἀπέκτησαν τόση δύναμη, ὥστε ἐγίναν ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλο τοῦ φαραῶ. Ἔτσι, γύρω στά 1400 π.Χ., γιά νά ἀντιμετωπίσει τό πανίσχυρο ἱερατεῖο ἕνας φαραῶ – ὁ Ἄκενατόν – ἐπιχείρησε νά κάμει πολιτική καί θρησκευτική ἐπανάσταση. Δέν ἐπέτυχε ὅμως στό σκοπό του. Ἡ ἐπιρροή τῶν ἱερέων ἔμεινε ἀμείωτη. Μές στήν πρώτη χιλιετία π.Χ. ἀρκετοί ἱερεῖς ἐγίναν φαραῶ.

Στρατιώτες. Ἀποτελοῦσαν χωριστή τάξη (τό ἐπάγγελμα τους ἦταν κληρονομικό). Τό κράτος τοὺς παραχωροῦσε γῆ γιά καλλιέργεια. Συνήθως ἦταν ξένοι, κυρίως ἀπό τή Νουβία, κι ὁ πληθυσμός δέν τοὺς συμπαθοῦσε ἰδιαίτερα.

Λαός-Δούλοι. Τῆ μεγάλη μάζα τήν ἀποτελοῦσε ὁ λαός, πού ἐργαζόταν εἴτε στά χωράφια, εἴτε στά διάφορα ἐργαστήρια, τά βασιλικά ἢ κάποιων ἀξιωματοῦχων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαός πειθαρχικός καί ἡμερος, δέν ἦταν ὅμως εὐτυχεῖς. Ἡ ζωή τους περνοῦσε μέσ στή στέρση συνήθως, παρ' ὅλο πού ἐργάζονταν πολύ σκληρά. Ὅταν δέ δούλευαν στά κτήματα, ἔπρεπε νά παίρνονταν μέρος σέ ὁμαδικές ἐργασίες πού πρόσταζαν οἱ φαραῶ – κατασκευή νῶν, πυραμίδων, διαφόρων ἄλλων ἔργων. Οἱ λαϊκές τάξεις κατοικοῦσαν σέ πηλόκτιστες καλύβες. Φόρεμά τους καθημερινό ἦταν ἕνα «ζῶμα» γιά τοὺς ἄντρες, κι ἐφαρμοστό μακρὺ φουστάνι γιά τίς γυναῖκες, λινό συνήθως.

Οἱ δούλοι, τέλος ἦταν αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ εἶχαν χάσει τήν ἐλευθερία τους ἀπό χρέη. Ὁ φαραῶ τοὺς χρησιμοποιοῦσε σέ διάφορες δουλειές ἢ τοὺς δώριζε σέ δικούς του ἀνθρώπους.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν σπουδαῖοι μαθηματικοί, καθώς ὑποχρεώνονταν σ' ὅλη τους τή ζωή νά λογαριάζουν καί νά μετροῦν τίς ἐποχές, τῆ γῆ κ. ἄ.π. Στήν εἰκόνα γεωμετρικός ὑπολογισμός τῆς ἐπιφάνειας τριγωνικοῦ χώρου. Βρέθηκε σέ πάπυρο. Χρονολογεῖται στήν ἐποχή τῶν Ὑκάως.

Οι γραφείς ήταν σπουδαία πρόσωπα στην αιγυπτιακή κοινωνία. Έτσι, ακόμη και στα ανάκτορα ήταν απαραίτητοι, και άποκτούσαν συχνά μεγάλη επιρροή. Στην εικόνα άγαλμα άγνωστου γραφέα, με πολύ δυνατή έκφραση στο πρόσωπο. Καθισμένος σταυροπόδι, έχει ανοίξει τον πάπυρο εμπρός του, έτοιμος να γράψει ό,τι θά τον προτάξουν. Βρίσκεται στο Μουσείο του Καΐρου.

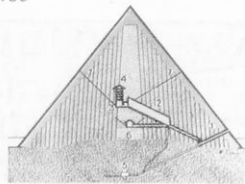
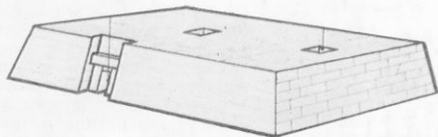

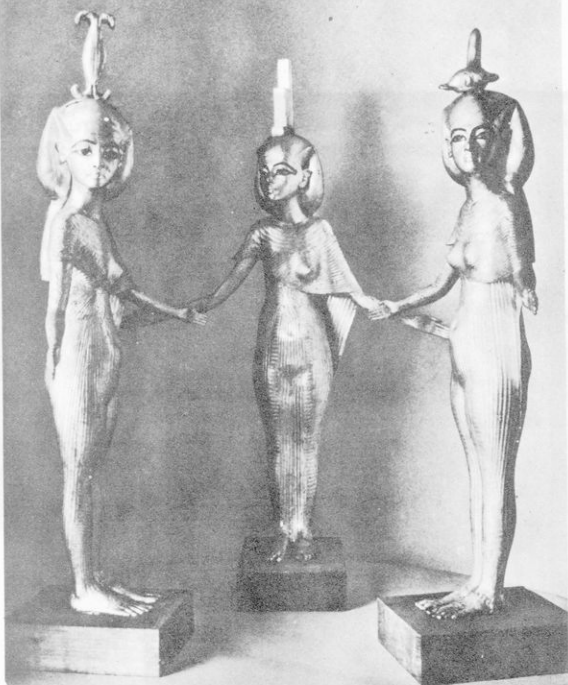
6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοί οι θεοί των Αιγυπτίων. Άπ' αυτούς πίστευαν πως προέρχεται κάθε καλό ή κακό. Τους παρίσταναν συχνά με σώμα ανθρώπινο και κεφάλι ζώου. Κάθε πόλη είχε τό δικό της θεό. Άγαπητότεροι ήταν ο *Όσιρις*, θεός του Νείλου και των νεκρών, ή *Όσις* κι ο *Όρος*. Ο *Ρά* ήταν ο μεγαλύτερος, ο θεός του ήλιου· γιός του πίστευαν πως ήταν ο φαραώ.

Πίστη στην άθανασία της ψυχής. Ταφικές συνήθειες. Νόμιζαν ακόμη πως ύστερ' από τό θάνατο ή ζωή συνεχίζεται, στον άλλο κόσμο, αν δέν καταστραφεί τό σώμα. Αυτό στάθηκε εξάλλου ή φοβερή άγωνία του ανθρώπου σ' όλόκληρη τήν αιγυπτιακή ιστορία κι έγινε άφορμή νά καθιερωθουν ειδικές ταφικές συνήθειες. Γιά νά μή χαλάσει τό σώμα, έπρεπε νά τό βαλσαμώσουν, πράγμα πού στοίχιζε πολύ κι ήταν πολύ συχνά αδύνατο γιά τούς φτωχούς. Ή διαδικασία τής σωστής ταρίχευσης κρατούσε έβδομήντα μέρες. Ύπήρχαν όμως και άπλούστεροι τρόποι, πιά φθηνοί. Νομίζοντας πως ή ζωή συνεχίζεται, έβαζαν μέσ σούς τάφους έπιπλα, σκεύη, τροφές, έργαλεία, καθώς και

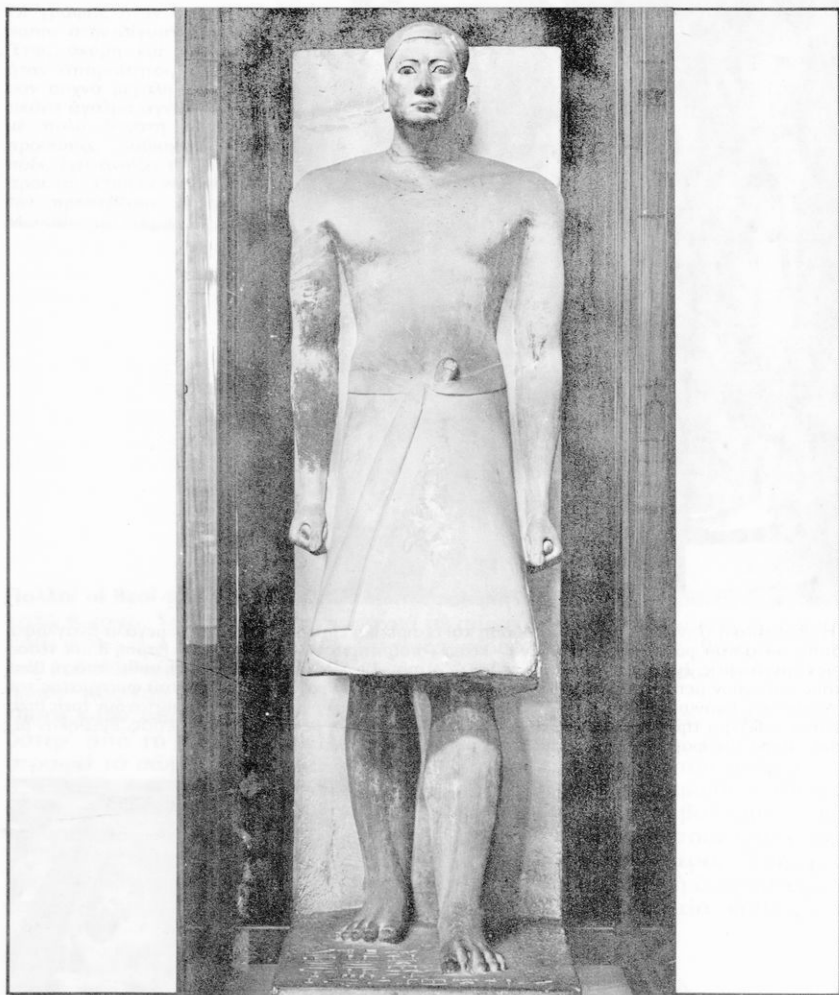
Δύο από τά είδη τάφων τής άρχαίας Αιγύπτου. Άριστερά, μασταμπά (έχει υπόγειο θάλαμο γιά τό νεκρό, και, χωριστά, ιερό μέ δική του είσοδο). Δεξιά, τομή πυραμίδας.

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη ἔχει μεγάλη ἀπόδοση καὶ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία ὄχι μόνο σὲ μεγάλα ἀνάγλυφα, ὅπως αὐτὰ πού φαίνονται στὴν εἰκόνα – κάτω – πού παριστάνουν τὸ φαραῶ Ραμσή Β', σὲ τέσσερις ἐπαναλήψεις, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ναὸ του στὸ Ἄμπου Σίμπελ. (Σήμερα ἔχουν ξηλωθεῖ ἀπὸ τὴ θέση τους καὶ ἔχουν μεταφερθεῖ ἄλλου, γιατί ὁ χώρος σκεπάστηκε ἀπὸ τὰ νερά τοῦ φράγματος τοῦ Ἄσουάν). Ἐπάνω, φαίνονται τρεῖς θαυμάσια ἀγάλματα κίτρινου χρώματος πού παριστάνουν τρεῖς θεές, ἐξαιρετὸ δείγμα τῆς μικροτεχνίας τῶν Αἰγυπτίων γύρω στὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας. Βρέθηκαν μέσ στὸν τάφο τοῦ φαραῶ Τουταγχαμῶν. Ἡ μεσαία εἶναι ἡ θεὰ Ἴσις.

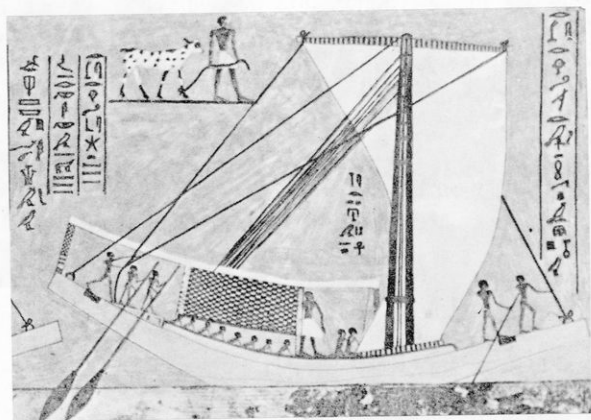

Θαυμάσιο για τή ζωντάνια του άγαλμα του Ρά-νούφερ, αρχιερέα στη Μέμφη. Προέρχεται από τον τάφο του στη Σάκκαρα. Σήμερα, στο Μουσείο του Καΐρου. Είναι από πωρόλιθο, και διατηρεί ίχνη από χρώμα.

μικρά αγάλματα πού παρίσταναν τούς δούλους. Αυτοί καί στόν άλλο κόσμο θά εξυπηρετούσαν τούς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλος, στους τοίχους είκόνιζαν τό περιβάλλον πού ήθελε νά έχει καί στόν άλλο κόσμο ό νεκρός.

Τάφοι. Οί πλουσιότεροι καί ιδιαίτερα οί φαραώ, επιθυμώντας νά έχουν καί στόν άλλο κόσμο τίς ανέσεις τής ζωής, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καί τούς γέμιζαν μέ άφθονα πλούτη. Γιά νά παραπλανήσουν τούς τυμβωρύχους, πού γιά νά άρπάξουν τά αγαθά τους, θά κατέστρεφαν ίσως καί τίς μούμιες τους, διαρύθμιζαν στό έσωτερικό ένα κρυφό δωμάτιο, γιά τό λείψανό τους, ενώ τοποθετούσαν ψεύτικα φέρετρα σέ άλλους χώρους. Άπό τήν άρχαία εποχή, ό πλούτος τών τάφων τράβηξε τούς τυμβωρύχους, γι' αυτό άπογυμώθηκαν οί πλουσιότεροι τάφοι.

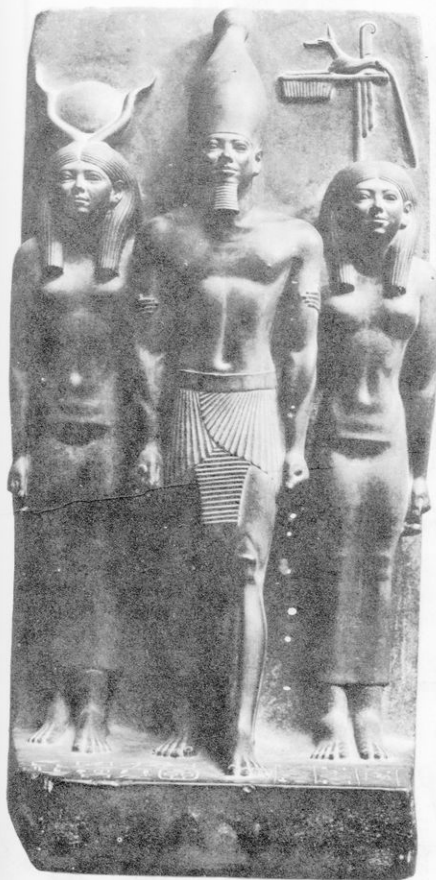
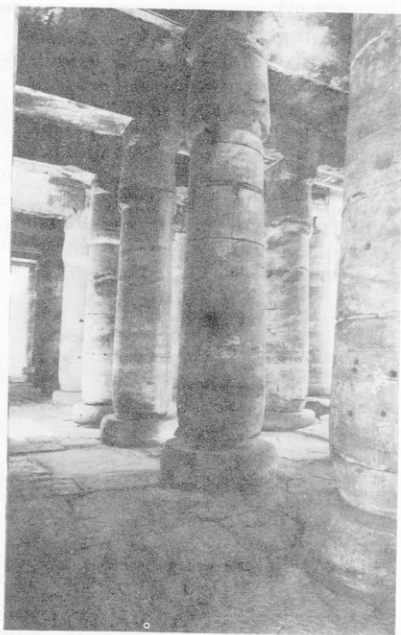

Καράβι τής περιόδου του Άρχαίου Βασιλείου. Προέρχεται από τοιχογραφία στο μασταμπά του Καγιεμάνκ στην Γκιζα (μασταμπάς στά άραβικά σημαίνει πάγκος). Σέ τέτοιους τάφους έθαβαν τούς μεγάλους άξιωματούχους στην Αίγυπτο.

Τμήμα τοιχογραφίας από τόν τάφο του Νάκτ, ιερέα του Άμμωνα στη Θήβα. Άριστερά, πατητήρι σταφυλιών· στό κέντρο, ό νέος πού μαζεύει τό κρασί βάζοντάς το σέ άμφορες (φαίνονται μερικοί πάνω άπ' αύτήν). Δεξιά: συγκομιδή σταφυλιών.

Οι αιγυπτιακοί ναοί ήταν τεράστιες κατασκευές, επιβλητικές στο έξωτερικό και υποβλητικές μέσα. Ός κτίρια ήταν πολυσύνθετα και ξεχώριζαν για τη μεγαλοπρέπειά τους. Στην εικόνα ένα τμήμα από το ναό του φαραώ Σέφθ στην Άβυδο (14ος αι. π.Χ.).

Ο φαραώ Μυκερίνος ανάμεσα στη θεά Άθώρ (άριστερά) και την τοπική θεά της Κυνόπολης. Και οι δύο θεές κρατούν το φαραώ προστατευτικά με τό ένα τους χέρι (διακρίνεται η άκρη της παλάμης τους στα δύο του μπράτσα). Στη βάση του γλυπτού είναι χαραγμένο το όνομα του Μυκερίνου και ο τίτλος του.

Έργο του 26ου αι. π.Χ. Μουσείο του Καΐρου.

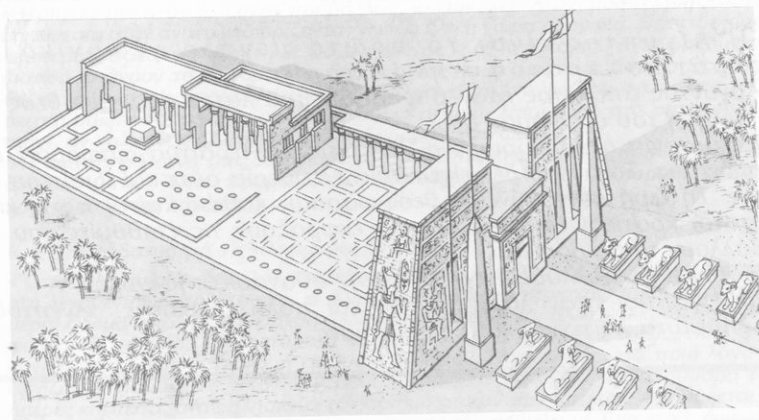
7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Αρχιτεκτονική και Ζωγραφική. Τά μνημεία του αιγυπτιακού πολιτισμού είναι πληθυσιακά. Από τα μεγάλα παλάτια των φαραώ δέ διατηρήθηκε κανένα νος. Φαίνεται πώς τόσο αυτά, όσο και οι ιδιωτικές κατοικίες χτίζονταν από ήλινες πλίνθους.

Οι τάφοι και πελώριοι ναοί με «δάση από κολόνες» δείχνουν την επίσημη αρχιτεκτονική των Αιγυπτίων στην μνημειακή* αρχιτεκτονική, προβάλλοντας την γάπη τους για το μεγάλο και το αιώνιο, όπως εξάλλου το απαιτούσε και η οσηκία τους. Και τα δύο αυτά είδη ήταν ιδρυμένα για την αιωνιότητα. Ήα η φύση του τόπου, με την απέραντη έκταση, υπαγόρευε τις μεγάλες κασκευές. Χρησιμοποίησαν κίονες με κιονόκρανα ιδιότυπα που τα εμπνεύτηκαν από τα φύλλα του παπύρου ή της φοινικιάς και τά άνθη του λωτού. ασοί και τάφοι είναι ζωγραφισμένοι με πλήθος από παραστάσεις και στους οίχους υπάρχει, γραμμένη στην αιγυπτιακή γραφή (ιερογλυφικά), ολοκληρη ιστορία διαφόρων βασιλέων κτλ. Στις ζωηρές και πολύχρωμες παραστάσεις της αιγυπτιακής ζωγραφικής και στ' ανάγλυφα*, μπορεί κανείς να παρακολουθήσει άμετρητες πτυχές της καθημερινής ζωής και των έργων όλοληρου αυτού του λαού.

Λυπτική. Ή γλυπτική σε ξύλο ή πέτρα είχε μεγάλη ανάπτυξη κι έδωσε ώραιτατα έργα, μεγάλα και μικρά, ανάγλυφα και όλόγλυφα.

Μέσα στους τάφους έβαζαν άγάλματα, που έπρεπε για θρησκευτικούς να μοιάζουν στο νεκρό. Σε κάθε άγαλμα προσπαθούσαν να δώσουν δείκη μεγαλοπρέπεια, χωρίς όμως να παύσει να μοιάζει στο συγκεκριμένο

Αναπαράσταση του ναού του Ωρου στο Ένφου. Μία σειρά από σφίγγες, τοποθετημένες στις πλευρές του δρόμου που οδηγεί στην είσοδο του ναού, έντυπωσιάζουν τον επισκέπτη. Περνώντας τις, φτάνεις στον καταστόλιστο με ανάγλυφα πυλώνια, που έχει όβελίσκους δεξιά και άριστερά. Στο έσωτερικό υπάρχει μία μεγάλη αύλη, με κιονοστοιχία όλόγυρα. Όταν ό επισκέπτης περάσει και αυτό τό μέρος του ναού φτάνει στην «ύπόστυλη» αίθουσα. Στο βάθος, στον τελευταίο χώρο, άπρόσιτο στον πολύ κόσμο, υπήρχε τό άγαλμα του θεού και τά δωμάτια των ιερέων, δεξιά κι άριστερά.

άτομο πού παρίστανε. Πολλές φορές ζωγράφιζαν τὰ ἀγάλματα, γιὰ νά δώσουν μάλιστα ζωηρότητα στήν ἔκφραση, ἔβαζαν τὰ μάτια ἀπό ἄλλα ὕλικά.

Ἄλλες τέχνες. Ἀξιοσημείωτη στάθηκε ἡ μεταλλουργία καί ἡ σφραγιδογλυφία*.

Λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνία τῆς Αἰγύπτου δέν ἄφησε πολλά βιβλία πίσω της, γιὰτί ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς δέν ἔδινε τήν εὐκαιρία νά ἐκφραστοῦν μ' αὐτήν πολλοί ἄνθρωποι. Ἐλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σέ παπύρους. Εἶναι θρησκευτικά, λυρικά καί λαϊκές διηγήσεις. [Τό Βιβλίον τῶν Νεκρῶν, Ὕμνοι, Ἡ Σάτιρα τῶν Ἐπαγγελμάτων].

Τό πρῶτο ἡμερολόγιο. Παρακολουθώντας τίς πλημμύρες τοῦ Νείλου ἀπό τίς ἀρχές τῆς τρίτης χιλιετίας, ἀκόμη, ὄρισαν τό πρῶτο ἡμερολόγιο (τῶν 365 ἡμερῶν). Κατόπιν, παρακολουθώντας τήν κίνηση τῶν ἀστεριῶν χάρισαν τό χρόνο σέ μήνες καί ἐβδομάδες. Ἀπό πολύ νωρίς, τέλος, προσέχοντας τή σκιά στό διάστημα τῆς ἡμέρας προσδιόριζαν τήν ὥρα. Βρήκαν, ἔτσι, τό ἡλιακό ὄρολόγιο.

Ἐπιστήμες. Στήν Αἴγυπτο ἀναπτύχθηκε πολύ ἡ ἱατρική καί, γιὰ πρώτη φορά στήν ἱστορία τοῦ κόσμου, διακρίθηκε σέ διάφορους κλάδους.

Ἡ ταρῖχωση ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά ἀποκτήσουν γνώσεις ἀνατομίας. Οἱ Αἰγύπτιοι γιατροί ἦταν σπουδαῖοι στήν ἀρχαιότητα καί τούς καλοῦσαν μάλιστα συχνά σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νά τούς συμβουλευτοῦν. Ἀπό κείμενα τῶν παπύρων βλέπουμε τρόπους θεραπείας πού ἀκολουθοῦσαν ἡ διαγνώσεις πού ἔκαναν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι τό πρῶτο μεγάλο γεωργικό καί θεοκρατικό* κράτος στήν Ἱστορία.
2. Ἀρχοντας ἀπόλυτος ἦταν ὁ φαραῶ, πού λατρευόταν ὡς θεός καί στή θέλησή του ὑπάκουαν ὅλοι.
3. Ἡ κοινωνία ἦταν χωρισμένη σέ τάξεις, μέ τεράστια διαφορά ζωῆς μεταξύ τους. Τό ἄτομο δέν εἶχε καμιά ἐλευθερία οὔτε καί ἰδιαίτερη σημασία. Τῆ ζωῆ κατευθύνει ὁ θεός-φαραῶ, καθώς καί οἱ ἱερεῖς κι οἱ ἀνώτατοι κρατικοί ὑπάλληλοι, πού ἐκφράζουν τίς ἐπιθυμίες του καί ἐπιβάλλουν τή θέλησή του.
4. Πίστευαν σέ πολλούς θεούς καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.
5. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν λαός ἡμερος καί πολύ ἐργατικός. Ἀνέπτυξαν ἀξιοσημείωτα τίς τέχνες καί τίς ἐπιστήμες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἐνα παλιό αἰγυπτιακό αἶνιγμα λέει:

«Τί εἶναι αὐτό πού γιὰ τρεῖς μήνες μοιάζει μέ λαμπρό μαργαριτάρι, τρεῖς μήνες ἔχει κατάμαυρο δέρμα, ἄλλους τρεῖς μήνες εἶναι μιά πρασινωπή πέτρα καί ἄλλους τρεῖς μήνες σπιλινό χρυσάφι»;

– Τό ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου τίς τέσσερις ἐποχές τοῦ χρόνου.

2. Ένα αρχαίο αιγυπτιακό τραγούδι ὑμνεί τό ζωοδότη ποταμό, τό Νείλο:

«Χαίρε, Νείλε, σύ πού παρουσιάστηκες σ' αὐτή τή γῆ καί πού ἔρχεσαι εἰρηνικά, γιά νά δώσεις τή ζωή στήν Αἴγυπτο! Ποτίζεις τή γῆ παντοῦ, θεέ τῶν καρπῶν, κύριε τῶν ψαριῶν, πλάσθη τοῦ σταριοῦ, δημιουργέ τοῦ κριθαριοῦ... Μόλις ὑψωθοῦν τά νερά σου, ἡ γῆ γεμίζει ἀπό χαρά, οἱ ἀνθρωποι γελοῦν... Ὁ Νείλος φέρνει τίς ἐξοχες συγκομιδές, χαρίζει ὅλα τά καλά, δίνει διαλεχτές κι εὐχάριστες τροφές. Βγάζει χορτάρι γιά τά ζῶα κι ὁ, τι χρειάζεται γιά τίς θυσίες στούς θεούς... Δέν τοῦ στήνουν ἀγάλματα οὔτε τόν ἔμψουν μέ λέξεις γενάτες μουστήριο, δέν ξέρει κανεῖς ἀπό πού ἔρχεται. Κι ὠστόσο κυβερνά σά βασιλιάς πού οἱ νόμοι του ἰσχύουν γιά ὅλη τή γῆ, πίνει τά δάκρυα ἀπ' ὅποια μάτια κι ἄν κυλοῦν, καί σκορπίζει ἀπλόχερα τήν καλοσύνη του».

(Μετ. Α.Κ.)

3. Ἀρχαίο αιγυπτιακό κείμενο γιά τά καθήκοντα τοῦ παιδιοῦ στή μητέρα του:

«Ὁ Θεός σου τήν ἔδωσε. Ὅταν γεννήθηκες ἐκείνη ἔγινε σκλάβα σου στήν πραγματικότητα. Οἱ κόποι οἱ πιό ἀχάριστοι ποτέ δέ στενοχώρησαν τήν καρδιά της, ἔτσι πού νά τή φέρουν στό σημεῖο νά πει: «Καί ποιά ἡ ἀνάγκη νά τό κάμω αὐτό;» Ὅταν πήγαινες στό σχολεῖο γιά νά μάθεις γράμματα, ἐκείνη στεκόταν κοντά στό δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμί καί μπίρα ἀπό τό σπίτι. Καί τώρα πού μεγάλωσες καί πού παντρεύεσαι καί θεμελιώνεις δική σου οἰκογένεια, νά θυμᾶσαι πάντα, ἀδιάκοπα, ὅλες τίς φροντίδες πού πήρε γιά λογαριασμό σου ἡ μητέρα σου, ἔτσι πού νά μήν τήν κάμεις ποτέ νά βαρυκομῆσει καί νά σηκώσει τά χέρια της πρὸς τό Θεό, γιατί θά 'ταν βαριά ἡ κατάρα της».

(Μετ. Α.Κ.)

4. Ἐπιγραφή χαραγμένη στό φέρετρο τοῦ φαραῶ Τουταγχαμών:

«Νύχτα, ὦ μητέρα! Ἀπλωσε τίς φτεροῦγες σου πάνω μου, σάν τά αἰώνια τ' ἄστρα».

5. [Θρησκευτικοί ὕμνοι:

«Θεσπέσειε μέσ στόν ὀρίζοντα προβάλλεις, ὦ ζωντανέ Ἄτόν, μύστη ζωῆς. Ὅταν ψηλά σηκώνεσαι στόν ἀνατολικό ὀρίζοντα, γεμίζει ὅλη ἡ χώρα ὁμορφιά. Εἶσαι ὠραῖος, μέγας, λαμπρός, πάνω ἀπ' ὅλη τή χώρα ὑψωμένος κι οἱ ἀχτίδες σου ἀγκαλιάζουν τίς χώρες ὡσπου φτάνουν τά σύνορα τῆς δημιουργίας σου. Ἐσύ πού εἶσαι ὁ Ρᾶ, ἀγγίζεις τίς ἄκρες τους καί τίς ὑποδουλώνεις στόν πολυαγαπημένο γιό σου (τό φαραῶ). Κι ἄν βρισκεσαι μακριά, οἱ ἀχτίδες σου εἶναι πάνω στή γῆ. Εἶσαι μέσα στά μάτια (τῶν ἀνθρώπων), ἄν καί κανεῖς δέ γνωρίζει τοὺς δρόμους πού διασχίζει».

«Ἡ ἀγάπη γιά σένα σίς δύο χώρες σκορπίζεται, κι οἱ ἀχτίδες σου λαμποκοποῦν στά δύο σου μάτια. Ὅταν προβάλλεις εἶναι εὐεργέτημα γιά τήν οἰκουμένη, κι ὅλα τά ζῶα ἡσυχάζουν ὅταν λάμπεις».

(Μετ. Α.Κ.)

6. [Ὁ Ἡρόδοτος γιά τίς πλημμύρες τοῦ Νείλου:

«Ὅταν πλημμυρίζει ὁ Νείλος, σκεπάζει ὄχι μόνο τό Δέλτα, ἀλλά καί ἐδάφη πού ἀνήκουν στή λεγομένη λιβυκή περιοχή, κι ἄλλα τῆς ἀραβικῆς περιοχῆς σέ ἀπόσταση μέχρι δύο μέρες δρόμο ἀπό τήν κάθε ὄχθη ἄλλοτε μεγαλύτερη καί ἄλλοτε μικρότερη. Ὅσο γιά τή φύση τοῦ ποταμοῦ, δέν μπόρεσα νά μάθω τίποτα ἀπό τοὺς ἱερεῖς, οὔτε ἀπό ἄλλον κανένα. Καί ὅμως μ' ἔκαιγε ἡ ἐπιθυμία νά μάθω ἀπ' αὐτούς, γιά ποῖο λόγο ὁ Νείλος ἀρχίζει νά φουσκώνει ἀπό τίς θερινές τροπές καί συνεχίζει τήν πλημμύρα του ἑκατό ἡμέρες κι ἔπειτα, ὅταν πλησιάσει τόν ἀριθμό αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, ἀποσύρεται καί κατεβαίνει ἡ στάθμη του, ὥστε ὅλο τό χειμῶνα νά τόν περνάει μέ λίγα νερά, ἔως τίς τροπές τοῦ ἄλλου καλοκαιριοῦ. Γι' αὐτό τό πράγμα δέν μπόρεσα νά μάθω τίποτα ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους, ὅταν τοὺς ρωτοῦσα νά μου ποῦν, ποιά δύναμη ἔχει ὁ Νείλος καί κάνει τό ἀνάποδο ἀπό τοὺς ἄλλους ποταμούς. Ἦθελα νά ξέρω ἀκόμη καί γιατί μόνον ὁ Νείλος ἀπό ὅλα τά ποτάμια δέ σχηματίζει μελτέμια».

Ἡρόδοτος, Ἱστορία Β, 19 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

7. [Συνήθειες τῶν Αἰγυπτίων:

«Ἐρχομαι τώρα νά μιλήσω ἐκτενέστερα γιά τήν Αἴγυπτο. Γιατί αὐτή ἔχει τά πιό παρά-

45

ξένα πράγματα από κάθε άλλη χώρα, και έργα που δέν μπορεί κανείς νά παραστήσει. Γι' αυτό και θά μιλήσω γιά τήν Αίγυπτο περισσότερο. Οί Αιγύπτιοι, εκτός από τό κλίμα τους πού είναι διαφορετικό από τά άλλα, κι εκτός από τόν ποταμό, πού μάς δείχνει αλλιώςτική φυσική διαμόρφωση, έχουν και ἔθιμα ἀντίθετα από τούς άλλους ἀνθρώπους. Ἐτσι οἱ γυναίκες ἐκεῖ κατεβαίνουν στήν ἀγορά και κάνουν τό μικροπωλητή, ἐνώ οἱ ἄντρες κόθονται στά σπῖτια και ὑφαίνουν. Οἱ ἄλλοι λαοί ὑφαίνουν σπρώχνοντας πρὸς τά πάνω τό ὑφάδι, ἐνώ οἱ Αιγύπτιοι τό σπρώχνουν πρὸς τά κάτω. Τά βάρη τά κουβαλοῦν οἱ ἄντρες πάνω στό κεφάλι και οἱ γυναίκες στούς ὤμους... τρώνε (ὄλοι) ἔξω, μέσ στούς δρόμους... Καμιά γυναίκα δέ γίνεται ἱέρεια οὔτε θεοῦ οὔτε θεᾶς, ἐνώ οἱ ἄντρες γίνονται ἱερεῖς γιά ὅλους τούς θεούς και ὅλες τίς θεές... Οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἀλλοῦ ἀφήνουν μακριά μαλλιά, στήν Αἴγυπτο ὁμως ξυρίζονται. Στούς ἄλλους ἀνθρώπους ἐπικρατεῖ τό ἔθιμο, ὅταν πενθοῦν, νά κουρεῦουν τό κεφάλι, ἐνώ οἱ Αιγύπτιοι ὅταν πεθάνει συγγενῆς τους, ἀφήνουν και μεγαλώνουν τά μαλλιά και τά γένια τους, ἐνῶ πρωτότερα ξυρίζονταν... Ζυμώνουν μέ τά πόδια, ἀλλά τή λάσπη τήν ἀνακατεύουν μέ τά χέρια... Κάθε ἄντρας ἐκεῖ φορεῖ δύο φορέματα, ἐνῶ οἱ γυναίκες ἓνα ἢ καθεμί. Οἱ Ἕλληνες γράφουν τά γράμματα και μετροῦν μέ χαλκία, φέρνοντας τό χέρι ἀπό τά ἄριστερά πρὸς τά δεξιά, ἐνῶ οἱ Αιγύπτιοι ἀπό τά δεξιά πρὸς τ' ἄριστερά... Χρησιμοποιοῦν δύο εἰδῶν γραφή, τήν ἱερή και τήν ὀνομαζόμενη κοινή»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 35, 36 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

8. Οἱ εἰδικότητες στήν ἱατρική:

«Ἡ ἱατρική είναι διαχωρισμένη κατὰ τόν ἐξῆς τρόπο: κάθε γιαιτρός θεραπεύει μιά μόνο ἀρρώστια κι ὄχι περισσότερες. Ὅλα τά μέρη είναι γεμάτα ἀπό γιαιτρούς, γιαιτί ἄλλοι είναι γιαιτροί γιά τά μάτια, ἄλλοι γιά τό κεφάλι, ἄλλοι γιά τά δόντια, ἄλλοι γιά τήν κοιλιά κι ἄλλοι γιά τίς «ἀφανεῖς ἀρρώστιες (ἐννοεῖ τά νοσήματα ἐσωτερικῆς παθολογίας), ὅπως λέμε σήμερα)».

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 84 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

9. [Ἡ ταρίχευση στούς Αιγυπτίους:

«Τό ἔργο αὐτό τό ἐξασκοῦνε ἀνθρωποὶ διορισμένοι γι' αὐτή τή δουλειά, πού είναι ἡ τέχνη τους. Αὐτοί, ὅταν τούς φέρουν ἓνα νεκρό, δείχνουν σέ κείνους πού τόν ἔφεραν ξύλινα ὁμοιώματα νεκρῶν ζωγραφισμένα στό φυσικό τους χρῶμα, και τούς ἐξηγοῦν ὅτι τό πρῶτο και σπουδαιότερο ἀπ' αὐτά τά εἶδη ἔγινε γιά κείνον πού τό ὄνομά του δέ θεωρῶ εὐσεβές νά ἀναφέρω (ἐννοεῖ τόν Ὀσιση, ἓναν ἀπό τούς σπουδαιότερους αἰγυπτιακοῦς θεούς). Ὑστερα δείχνουν τό δεύτερο, πού είναι κατώτερο και φθηνότερο, κι ἔπειτα τό τρίτο, πού είναι πάρα πολύ φθηνό. Ἀφοῦ τούς τά ἐξηγήσουν αὐτά τοῦς ρωτοῦν, σύμφωνα μέ ποῖο δείγμα θέλουν νά βαλσαμωθεῖ ὁ νεκρός τους. Οἱ κομιστές ἀφοῦ συμφωνήσουν μέ τήν πληρωμή, φεύγουν, ἐνῶ οἱ βαλσαμωτές μένοντες στό ἐργαστήριό τους ἐκτελοῦν τήν ταρίχευση»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 86 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

10. [Οἱ πυραμίδες τοῦ Χέοπα και τοῦ Χεφρήνου:

«Ὁ Χέοψ αὐτός, λέγανε οἱ Αιγύπτιοι, βασιλευσε πενήντα χρόνια και μετὰ τό θάνατό του τόν διαδέχτηκε στό θρόνο ὁ ἀδελφός του ὁ Χεφρήν. Κι αὐτός, ἔλεγαν, φέρθηκε μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὅπως ὁ ἄλλος και στά ἄλλα ζητήματα, και στό ὅτι ἔχτισε κι αὐτός πυραμίδα, πού δέ φτάνει βέβαια τίς διαστάσεις ἐκείνου (τή μέτρησα ἄλλωστε κι ἐγώ ὁ ἴδιος). Και τοῦτο, γιαιτί οὔτε ὑπόγεια δωμάτια ἔχει, οὔτε διώρυγα καμμιὰ τοῦ Νείλου πάει σ' αὐτή, ὅπως πάει νερό στήν ἄλλη, πού τό διχοθετεῖ κτιστό ὑδραγωγεῖο και περιβρέχει στό ἐσωτερικό της ἓνα νησί, ὅπου λέν πῶς ἀναπαύεται ὁ ἴδιος ὁ Χέοψ. Ἐκτισε τήν πρώτη βαθμίδα ἀπό αἰθιοπικό λιθάρι (ἐννοεῖ ἴσως γρανίτη κοκκινωπὴ τῆς Συρίας), πλουμιστό κι ἐσπότηθηκε σαράντα πόδια χαμηλότερα ἀπό τό ὕψος τῆς ἄλλης, τῆς μεγάλης, κοντά στήν ὁποία τήν ἔκτισε· είναι κι οἱ δύο κτισμένες στόν ἴδιο λόφο, πού ἔχει ὕψος περίπου ἑκατό πόδια. Λένε πῶς ὁ Χεφρήν βασιλευσε πενήντα ἔξι χρόνια»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ φύση τῆς χώρας. Ἡ Μεσοποταμία θά ἦταν, ὅπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἐρημος, ἀν δέν τὴν εἶχε κι αὐτὴν εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας τὴν ἀνάμεσα σὲ δύο μεγάλα ποτάμια, τὸν *Τίγρη* καὶ τὸν *Εὐφράτη*. Σύνορά τῆς ἔχει τὴν Ἀρμενία (στὸ βορρᾶ), τὶς ἐρήμους τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας (στὰ δυτικά καὶ στὸ νότο) καὶ τὸ Ἰράν (στ' ἀνατολικά).

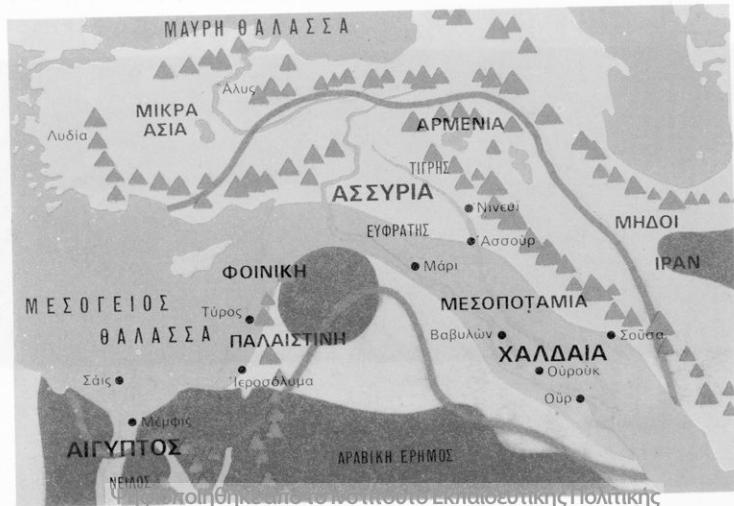
Τὰ τρία τμήματα τῆς χώρας. Ἡ χώρα χωρίζεται στὴν *Κάτω Μεσοποταμία* ἢ *Χαλδαία*, στενότερη καὶ πιό εὐφορη, καὶ στὴν Ἄνω Μεσοποταμία, ὅπου μόνο κοντὰ στὰ ποτάμια ἦταν δυνατὴ ἡ ζωὴ. Ἡ βορειότερη περιοχὴ, ἡ Ἀσσυρία, εἶναι ὄρεινῆ.

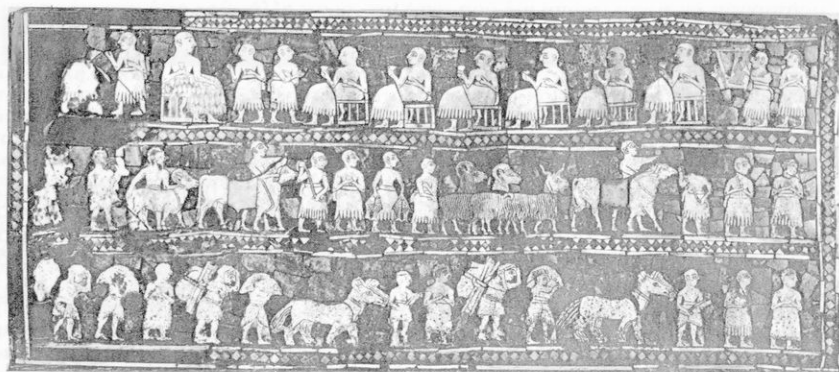
Πλούσια ἡ γεωργικὴ παραγωγή. Τὰ δύο ποτάμια γονιμοποιούσαν τὴ γῆ τῆς μέ τῆς ἐτήσιες πλημμύρες τους. Ἐδῶ, ὅμως, δὲ γίνονταν τόσο κανονικά ὅλα, ὅπως στὴν Αἴγυπτο. Ἄν δὲ ρυθμιζόταν, ἀπὸ νωρίς, καλὸ ἀρδευτικὸ* σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θά ἦταν σκεπασμένες ἀπὸ ἔλη κι ἄλλες θά ἔμεναν τελειῶς ἄγονες. Ἄν ποτιζόταν ὅμως σωστά, ἡ συγκομιδὴ ἦταν πραγματικὸς θησαυρός. Ἐβγαίνει ἀφθονο σιτάρι καὶ κριθάρι. Ἡ Μεσοποταμία, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἦταν μεγάλο γεωργικὸ κράτος.

Βλάστηση - Ζῶα. Τὰ δέντρα ἦταν σπάνια· μονάχα χουρμαδιές ὑπῆρχαν πολλές. Πλήθος τὰ ἄγρια ζῶα – ὄναγροι* καὶ λιοντάρια – πολὺ γρήγορα ἀνάγκασαν τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ κυνήγι.

Ἐλλειψη πέτρας. Χρῆση πηλοῦ. Ἡ πέτρα λείπει ὀλοτέλα ἀπὸ τὴ χώρα (ἐκτός ἀπὸ τὰ ὄρεινά). Ἐτοί, θέλοντας νὰ χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιούσαν τοῦβλα, ἓνα ὑλικὸ σχετικὰ πρόσκαιρο, γιατί εὐκόλα χαλάει. Πάνω σὲ πῆλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν οἱ κάτοικοι στὴν ἀρχαιότητα νὰ γράφουν τὴν παράξενη γραφὴ τους, τὴ *σφηνοειδῆ*.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ

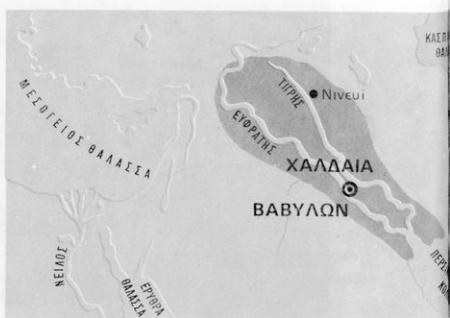
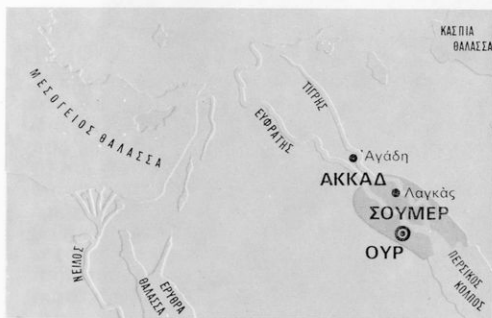
Τό λάβαρο της Ούρ. Σκηνές από τὰ ανάκτορα καί τήν καθημερινή ζωή στή χώρα.

Συχνές οί ἐπιδρομές. Ἐνοικιτή ἡ χώρα ἀπ' ὅλες τίς πλευρές, τράβηξε μέ τόν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἀρπακτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γι' αὐτό οί ἐπιδρομές ἦταν πολύ συχνές καί γενικότερες ἀναστατώσεις καί καταστροφές σημειώθηκαν στό πέρασμα τῶν αἰῶνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Πρῶτες ἀνασκαφές. Ὁ πολιτισμός τῆς Μεσοποταμίας ἦταν τό 1840 γνωστός μόνον ἀπό στοιχεῖα πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καί ἡ Ἁγία Γραφή. Ὁ Γάλλος Μποττά, τότε, ἀνακάλυψε στή βόρεια Μεσοποταμία ἕνα μεγάλο ἀρχαῖο ἀνάκτορο. Κάθε χνάρι τῆς ἀρχαιότητας εἶχε χαθεῖ ἀπό τήν ἐπιφάνεια, ἐξαιτίας τοῦ εὐθρυπτοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου πού εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν κατασκευή τῶν ἀνακτόρων καί τῶν ἄλλων κτιρίων, κι ἡ ἄμμος εἶχε σκεπάσει τὰ χαλάσματα μέ τόν καιρό.

Νινευί. Πήλινες πινακίδες. Ὑστερ' ἀπό τόν Μποττά, ὁ Βρετανός Λάγιαρντ ἀποκάλυψε τὰ ἐρείπια τῆς Νινευί, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἀρχαίας Ἀσσυρίας. Χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα ἀκατανόητα, σέ σφηνοειδή γραφή, βρέ-

θηκαν τότε. Ήταν τό πλουσιότατο άρχείο του βασιλιά Άσσυρμπανιπάλ. Οί προσπάθειες των αρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοί πάσχισαν νά διαβάσουν τήν άγνωστη γλώσσα. Στο μεταξύ άλλες αρχαιοτήτες ήρθαν στό φώς [ή πόλη Μάρι], νέες πινακίδες, πλήθος αγάλματα καί ανάγλυφα.*
 [Άποκρυπτογράφηση τής γραφής του τόπου. Ό Γερμανός Γκρότεφεντ, τέλος, κατόρθωσε νά άποκρυπτογραφήσει τή γλώσσα καί, μέ τήν ανάγνωση των άμέτρητων κειμένων, άποκαλύφθηκε στις λεπτομέρειές του ένας μεγάλος πολιτισμός. Γεννήθηκε, έτσι, νέος κλάδος τής αρχαιολογίας, ή Άσσυριολογία*].

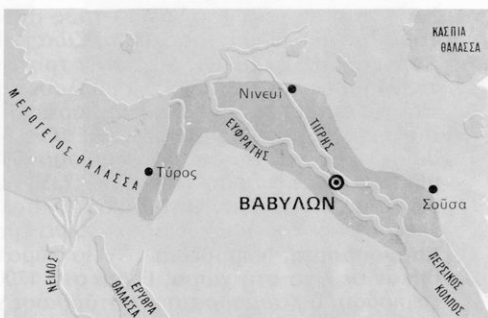
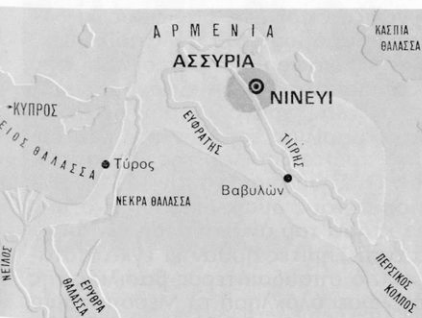
3. ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

4000-3000 π.Χ. Σουμέριοι. Τήν τέταρτη χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στή Ν. Μεσοποταμία, κοντά στον Περσικό κόλπο, ανάμεσα στον Τίγρη καί τον Εϋφράτη (στή Χαλδαία), ένας αξιοθαύμαστος λαός αφάνταστα πολυμήχανος καί δημιουργικός: οί Σουμέριοι. Δέν ξέρουμε άπό πού ήρθαν, ούτε σε ποιά φυλή ανήκαν. Ό πολιτισμός όμως που δημιούργησαν είχε τεράστια επίδραση στή μοίρα του ανθρώπινου γένους καί στήν εξέλιξη του πολιτισμού του.

Πόλεις καί ήγεμόνες. Στην αρχή ζούσαν, όπως κι οί Αιγύπτιοι, χωρισμένοι σε διάφορες μικρές ανεξάρτητες περιοχές. Στίς πόλεις τους [Οϋρ, Λαγκάς, Έριντου, Ουρούκ] σημειώθηκαν κυριολεκτικά θαύματα. Μεγάλα παλάτια καί ιδιότυποι ναοί (τά *ζιγκουράτ*) ιδρύθηκαν. Κάθε πόλη τιμούσε τό δικό της θεό, που είχε στην ιδιοκτησία του κτήματα καί κοπάδια ζώων. Οί ήγεμόνες ήταν θεϊκά πρόσωπα κι αυτοί έπρεπε νά γνιοάζονται για τή συντήρηση των ναών. Αυτοί επέβλεπαν τήν καλή λειτουργία των καναλιών, για τό πότισμα τής γής. Μόνον έτσι ήταν δυνατό νά εξασφαλιζέται πλούσια συγκομιδή σ' αυτά τά γεωργικά μεγάλα κράτη τής αρχαιότητας.

Ή έφευρετικότητα των Σουμερίων. Τό άνήσυχο κι έφευρετικό μυαλό των Σουμερίων βρήκε αξιοθαύμαστες λύσεις για τή βελτίωση τής ζωής. Αυτοί ανακάλυψαν τον τροχό καί τον χρησιμοποίησαν στην άρδευση των χωραφιών. Κατόρθωσαν έτσι νά κάμουν τή χώρα τους άληθινή «Γή τής Έπαγγελίας», μέ άρτια καλοποτισμένα χωράφια καί άπέραντους κήπους.

Άναγκασμένοι νά βρουν τρόπο νά υπολογίζουν τό χώρο, σύντομα προέδευ-

Σκηνή από τη ζωή των κτηνοτρόφων στη Μεσοποταμία. Όπως και στην Αίγυπτο, μπορεί κανείς να γνωρίσει αντιπροσωπευτικά την καθημερινή ζωή και τις ασχολίες των κατοίκων από τα έργα τέχνης που έχουν σωθεί. Στην εικόνα: κατασκευή βουτύρου (2900-2460 π.Χ.).

σαν στη *Γεωμετρία* και την *Αριθμητική*, όπως κι οι Αιγύπτιοι. Πρώτοι οι Σουμέριοι τελειοποίησαν τό αλέτρι, ανέπτυξαν τη *μεταλλουργία* και βρήκαν τρόπο να φτιάχνουν βούτυρο από τό γάλα. Στάθηκαν εργατικός κι έξαιρετικά έπινοητικός λαός. Αυτοί πρώτοι *χρησιμοποίησαν τό τουβλο για τήν κατασκευή μνημειακών* κτιρίων*.

Γραφή. Γρήγορα χρησιμοποίησαν *γραφή* (μέ χαρακτήρες *σφηνοειδείς*) πού διαδόθηκε, όπως και τ' άλλα τους έπιτεύγματα, γοργά στην υπόλοιπη χώρα και σ' όλοκληρη τή Δυτική Άσία. Έγραφαν τά παράξενα σύμβολά τους πάνω σέ πήλινες πινακίδες, πού τίς ξέραιναν στόν ήλιο. Στίς ανασκαφές των σουμεριακών πόλεων βρέθηκαν χιλιάδες απ' αυτές.

Έμπόριο. Μέτρα και σταθμά. Νόμισμα. Ήταν ανάγκη νά ξέρουν νά λογαριάζουν σωστά και νά έχουν ορισμένα μέτρα, για τήν τεράστια έμπορική τους κίνηση. Τό «πόδι», ό «πήχυς», τό «τάλαντο» κι οί υποδιαίρεσεις του είναι δικές τους εφευρέσεις. Νωρίς, άφησαν τό ανταλλακτικό έμπόριο και *χρησιμοποίησαν τό πρώτο είδος νομισμάτων στόν κόσμο*: χρυσάφι κι άσήμι σέ ράβδους ή δαχτυλίδια πού τά σφράγιζαν, για νά είναι σίγουρο τό βάρος και ή καθαρότητα του ύλικού.

Έμπορική έπικοινωνία μέ τόν έξω κόσμο. Ή χώρα τους δέν έχει μέταλλα. Ταξίδευαν έτσι σ' άλλα μέρη (Ίνδίες, Καύκασο, Μ. Άσία) για νά προμηθευτούν πρώτες ύλες και πολύτιμες πέτρες.

Άγάπη για τήν πολυτέλεια. Οί άρχοντές τους αγαπούσαν φοβερά τήν πολυτέλεια, όπως έδειξαν οί ανασκαφές των τάφων τους. Έβαζαν μέσα κάθε είδους αγαθά και πολύτιμα στολίδια, έργα τής έξοχης τέχνης τους, όπως κι οί Αιγύπτιοι. Έδώ όμως γινόταν και κάτι ανατριχιαστικό. Όταν πέθαινε ό βασιλιάς, έθαβαν μαζί του, άφου τούς στραγγαλίζουν πρίν, τή βασίλισσα κι όλη τους τήν ακολουθία, μαζί μέ τά ζώα και τούς σκλάβους του παλατιού.

Σαργκόν Α'. Ακκάδιοι. Μέσ στην τρίτη χιλιετία, διάφοροι σημιτικοί λαοί από τίς έρήμους τής Άραβίας εισβάλλουν στην Μεσοποταμία. Στην αρχή ίδρυσαν πόλεις [Μάρι, Άγάδη, Κίς] στά βόρεια τής Χαλδαίας, γρήγορα όμως ήρθαν σέ σύγκρουση μέ τούς Σουμερίους. Ο Σημίτης βασιλιάς Σαργκόν ό Α' κατόρθωσε νά κυριαρχήσει και νά δημιουργήσει τό πρώτο βασίλειο τής Μεσοποταμίας, μέ πρωτεύουσα τό Ακκάδ (2350 π.Χ.). Οί Σουμέριοι έχασαν τήν έλευθερία τους κι έσβησαν σιγά-σιγά. Ο πολιτισμός τους όμως διαδόθηκε στούς Ακκάδιους, κι ό,τι είχαν ανακαλύψει έμεινε κτήμα του ανθρώπινου γένους.

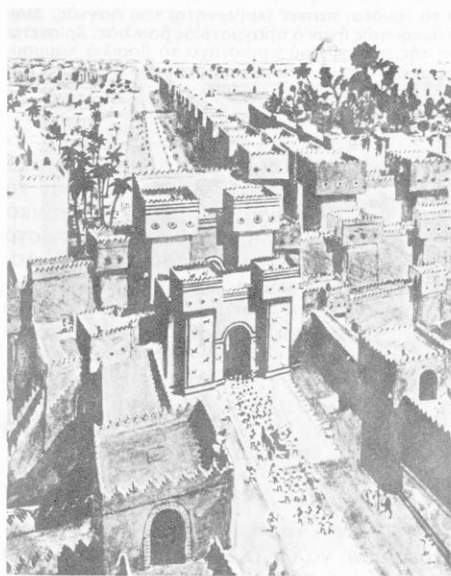
Χαμουραμπί. Νομοθεσία. Άλλα κύματα από Σημίτες ήρθαν κι έγκαταστάθηκαν σέ λίγο στην χώρα. Γύρω στά 1700 π.Χ. ό σπουδαιότερος βασιλιάς τής περιόδου, ό *Χαμουραμπί*, κατόρθωσε νά ενώσει όλοκληρη τή Μεσοποταμία σ' ένα κράτος, μέ πρωτεύουσα-τή *Βαβυλώνα*. Ήταν απόλυτος άρχοντας,

ὅπως κι οἱ φαραῶ, καί διοικοῦσε μέ τούς ὑπαλλήλους του. Ὁργάνωσε τή διοίκηση καί καθιέρωσε τήν πρώτη συστηματική νομοθεσία.

Ἔργα. Ἔπος Γκιλγκαμές. Στήν ἐποχή του κατασκευάζεται ἡ τεράστια διώρυγα μεταξύ Κίς καί Περσικοῦ κόλπου. Τότε γράφεται καί τό ἔπος τοῦ ἥρωα Γκιλγκαμές.

Εἰσβολές. Ἀπό τό 16ο ὡς τό 12ο αἰ. π.Χ. ἀδιάκοπες εἰσβολές σημειώνονται (Χετταῖοι, Κασσίτες) κι ἡ χώρα βρίσκεται σέ μεγάλη ἀναστάτωση.

Οἱ πολεμικοί Ἀσσύριοι (1150-612). Κυριαρχοῦν στό τέλος οἱ Ἀσσύριοι, πολὺ σκληρός λαός πού κατοικοῦσε στά ὄρενά τῆς Βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμοῦν ἀσταμάτητα. Οἱ στρατοὶ τους κατεβαίνουν ἀπό τό βορρά. Κυριεύουν ὁλόκληρη τή Μεσοποταμία, τό Ἑλάμ, τή Συρία κι ἓνα μέρος τῆς Αἰγύπτου [τὴν ἐποχή τοῦ Ἀσσορμανιπάλ – 7ος αἰ. π.Χ. – ὁλοκληρώνεται ἡ κατάκτησή της]. Πρωτεύουσα γίνεται ἡ Νινευί, ὅπου συγκεντρώνονται ἀμέτρητα πλούτη ἀπό τίς κυριευμένες χώρες. Πλήθος παραστάσεις σέ ἀνάγλυφα* καί οἱ ἄφθονες γραπτές πηγές πληροφοροῦν γιά τήν πολεμική τέχνη τῶν Ἀσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικά ἄρματα κι ἀναδείχθηκαν ἰδιοφυεῖς στίς πολιορκίες πόλεων, μέ τίς εἰδικές μηχανές πού εἶχαν ἐπινοήσει. Ὁργάνωσαν συστηματική κατασκοπεῖα. Ζώντας γιά τόν πόλεμο ἀποκλειστικά, τελειοποίησαν κάθε του λεπτομερεία.

*Αναπαράσταση τῆς Πύλης τῆς Ἰσθάρ στή Βαβυλώνα (ἀριστερά). Δεξιά: πτερωτός ταῦρος, χαρακτηριστικός φρουρός στήν πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Μεσοποταμίας.

Άριστερά: Άγαλμα από διορίτη. Παριστάνει τό Γουδέα, *πατεσί* (κυβερνήτη) τού Λαγκάς. Διοικούσε στό όνομα τού θεού, πού πίστευαν οί κάτοικοι πώς ήταν ό πραγματικός βασιλιάς. Βρίσκεται στό Μουσείο τού Λούβρου. Δεξιά: 'Η κορυφή τής στήλης πού παριστάνει τό βασιλιά Χαμμουραπί όρθιο εμπρός από τό θεό ήλιο Σαμάς, πού κάθεται κρατώντας τό σκήπτρο μέ τό δεξί του χέρι. 'Η στήλη είναι από βασάλτη καί βρίσκεται στό Μουσείο τού Λούβρου.

Οί Βαβυλώνιοι καταλύουν τό άσσυριακό κράτος. 612 π.Χ. Νέο Βαβυλωνιακό Βασίλειο (612-538 π.Χ.). Οί ύποταγμένοι λαοί δέν μπόρεσαν ν' άνεχθούν τή σκληρή αυτή κυριαρχία γιά πολύ. Έτσι, οί *Βαβυλώνιοι* ξεσηκώθηκαν τελικά καί συμμαχώντας μέ τούς Μήδους [λαό τής άρίας φυλής πού κατοικούσε στό Δυτ. 'Ιράν], κατέστρεψαν τή Νινευί (612) καί κατέλυσαν τό κράτος τών Άσσυρίων. Πρωτεύουσα έγινε πάλι ή Βαβυλώνα, πού στολίστηκε μέ τόσο μεγάλη καί ώραία κτίρια, ώστε έμεινε περίφημη στήν ιστορία γιά τόν πλούτο καί τή μεγαλοπρέπεία της κι οί κρεμαστοί της κήποι θεωρήθηκαν ένα από τά έφτά θαύματα στόν κόσμο.

Οί Πέρσες κατακτούν τή Μεσοποταμία. *Τήν εποχή πού βασιλεύει ό Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τά 'Ιεροσόλυμα.* Τότε, παίρνει τούς Έβραίους στή «Βαβυλώνα αιχμαλωσία». Τό 538 π.Χ. ό βασιλιάς τών Περσών Κύρος, κυριεύει τή Βαβυλώνα κι όλόκληρη ή Μεσοποταμία γίνεται έπαρχία τής Περσίας.

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ - ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Πότισμα τών χωραφιών. Όπως καί στήν Αίγυπτο, ή μεγάλη μάζα τών κατοίκων τής Μεσοποταμίας ήταν ύποχρεωμένη νά εργάζεται αδιάκοπα. Κύρια φροντίδα τους ήταν τό καλό καί όργανωμένο πότισμα τών χωραφιών, γι' αυτό τό κράτος φρόντισε έξαρχής νά επιβλέπει σοβαρά τίς άρδευτικές*εργασίες κι ή νομοθεσία όρισε διάφορες σχετικές διατάξεις, προβλέποντας άυστηρές ποινές γιά τούς παραβάτες.

Διατροφή. Πρώτες ύλες. Έκτός από τό κριθάρι καί τό σιτάρι, ένα μέρος τής τροφής τό έδινε ή φοινικιά. Έτρωγαν τίς κορφές του δέντρου κι από τό χυμό του εφτιαχναν ένα είδος ποτού. Χρησιμοποιούσαν, ακόμη, τό ξύλο του γιά έπιπλα καί μέ τά κλαδιά του σκέπαζαν τίς μικρές καλύβες πού κατοικούσαν. Μέ τίς ίνες του, τέλος, ύφαιναν.

Κτηνοτροφία. Μέ τήν κτηνοτροφία εξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο καί μαλλί γιά νά φτιάχνουν ύφάσματα.

Βιοτεχνία. Οί τεχνίτες στίς πόλεις ήταν επίδεξιοι μεταλλουργοί κι ύπήρχαν μικρές βιοτεχνίες πού κατασκεύαζαν έπιπλα, κοσμήματα καί ύφάσματα μάλλινα καί βαμβακερά.

Έμπόριο. Μέ τήν τεράστια ανάπτυξη πού σημείωσε τό έμπόριο, πλήθος καραβάνια κυκλοφορούσαν από τή μιάν άκρη τής χώρας στήν άλλη, ενώ σέ ξένους τόπους είχαν ίδρύσει έμπορικές συνοικίες στίς πόλεις.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. Κορυφή τής κοινωνίας ήταν ό βασιλιάς πού έξουσίαζε τά πάντα. Στή θέλησή του υπάκουαν εύγενείς καί λαός. Ζούσε μεγαλόπρεπα στό τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος από πολυάριθμους αύλικούς.

Εύγενείς. Ίερείς. Οί εύγενείς κι οί ίερείς αποτελούσαν χωριστή τάξη.

Λαός. Δούλοι. Ή μεγάλη μάζα του λαού διακρινόταν σέ ελεύθερους (γεωργούς ή τεχνίτες) καί δούλους. Ή δομή τής κοινωνίας δείχνει πώς ή Μεσοποταμία ήταν κράτος θεοκρατικό*, όπως καί ή Αίγυπτος. X

Δεξιά: Σουμέριος άρπιστής. Πήλινο ανάγλυφο, ένα από τά πολλά, πού δείχνουν τήν άγάπη του λαού αυτού γιά τή μουσική. Άριστερά: Μεταφορά ξύλων στό ποτάμι, μέ τό χαρακτηριστικό στό σήμα καράβι τής Μεσοποταμίας (έργο του 721-705 π.Χ.)

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Χ Πολλοί οι θεοί. Η γη, τό νερό, ο άέρας, ο ήλιος, τό φεγγάρι ήταν γιά τούς κατοίκους τής αρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Άπ' αυτά τά στοιχεία κρεμόταν ή ζωή τους, τά λάτρευαν κι επίζητούσαν όλοένα τή βοήθειά τους. Έκτός όμως άπ' αυτές τίς θεότητες, πού ήταν σεβαστές σ' όλόκληρη τή χώρα, κάθε πόλη είχε τό δικό της προστάτη θεό, πού προσπαθούσε νά τόν επιβάλει γενικά, όταν κυριαρχούσε πάνω στίς άλλες. Έτσι, όταν σχηματίσθηκε τό πρώτο βαβυλωνιακό κράτος, πρώτος θεός άνακηρύχθηκε ο *Μαρντούκ*, ο προστάτης θεός τής Βαβυλώνας. Άργότερα, οί 'Ασσύριοι ζήτησαν νά επιβάλουν τόν άγριο πολεμικό θεό τους, τόν *Άσσούρ*, προστάτη τής Νινευί.

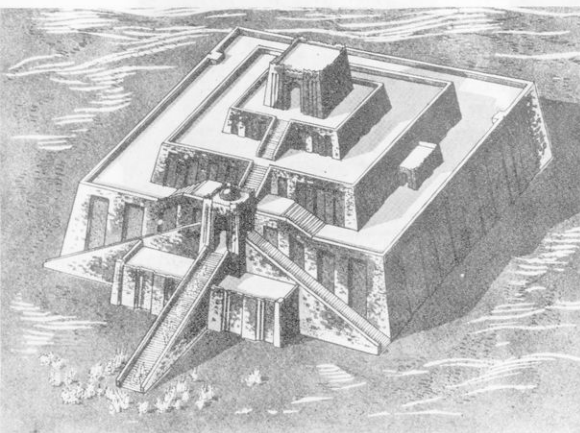
Ήμίθεοι. Πίστευαν άκόμα σέ ήμίθεους. Ό άγαπητότερος ήταν ο *Γκιλγκαμές*, ένα πρόσωπο άνάλογο μέ τόν Ήρακλή στήν αρχαία ελληνική μυθολογία.

Άστρολογία. Είχαν τήν ιδέα πώς ή μοίρα του άνθρώπου είναι άξεδιάλυτα δεμένη μέ τόν άστερισμό πού κυριαρχούσε στό στερέωμα τήν ώρα πού γεννήθηκε. Παρατηρούσαν, λοιπόν, ώρες πολλές οί άστρολόγοι στόν καθαρό νυχτερινό ουρανό τήν κίνηση τών άστρων και πίστευαν ότι μπορούσαν νά προφητεύσουν τό μέλλον πού περιέμενε τόν καθένα.

Κατακλυσμός. Βασιλιάς, εύγενείς και άπλοί θνητοί φοβόνταν τούς θεούς, γιατί τήν ώρα τής όργης τους μπορούσαν νά εξαπολύσουν τά μεγαλύτερα δεινά εναντίον τών άμαρτωλών ανθρώπων. Σέ κάποια τέτοια στιγμή, οί θεοί έστειλαν τόν *Κατακλυσμό*, πού ή μήμη του ήταν πολύ έντονη στους λαούς τής αρχαίας Μεσοποταμίας.

Δεισδαιμονία*. Πίστευαν πώς κι οί άρρώστιες προέρχονταν άπό κακούς δαίμονες γι' αυτό και φρόντιζαν μέ διάφορα φίλτρα πού έπιναν οί άρρωστοι, νά τίς διώξουν άπό τό κορμί τους. Μέ τελετές, θυσίες και πολύμορφες προσφορές οί άνθρωποι όλων τών τάξεων, κι οί βασιλιάδες άκόμη, αναζητούσαν μέ τή βοήθεια τών ιερέων τήν προστασία και τήν ευμένεια τών θεών. Όσο γιά τόν Κάτω Κόσμο, τόν πίστευαν σάν τόπο σκοτεινό, γεμάτο σκόνη και στενοχώρια.

Μάγοι. Άστρολόγοι. Η θρησκεία αυτή είναι φυσικό νά βάραινε πολύ στήν ύπαρξη τών ανθρώπων, γιατί καμιά άνακούφιση δέν τούς πρόσφερε στή ζωή, ούτε άφηνε χώρο γιά έλπίδα, ύστερα άπό τό θάνατο. Γι' αυτό οί μάγοι κι οί άστρολόγοι - σ' αυτούς κατέφευγαν όλοι - είχαν μεγάλη επίδραση, κι ή δεισδαιμονία* κυριαρχούσε σ' όλες τίς κοινωνικές τάξεις.

*Αναπαράσταση Ζιγκουράτ τής Ούρ. Ό πύργος τής Βαβέλ, πού αναφέρει ή Άγία Γραφή, φαίνεται πώς θά ήταν ένα τέτοιο κτίριο.

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀνάγλυφα. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Σουμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλματα. Τὰ ἀνάγλυφα* τοὺς δίνουν τὴν πολύμορφη εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ψάρεμα, κυνήγι κ.ἄ.), κι ἡ τέχνη τοὺς εἶναι ἀξιοσημείωτη.

Τοιχογραφίες. Τὰ περισσότερα ὁμῶς μνημεῖα πού διατηρήθηκαν προέρχονται ἀπὸ τ' ἄσσυριακὰ παλάτια. Ποικίλες παραστάσεις ζωγραφιστὲς κι ἀνάγλυφες στόλιζαν τοὺς διάφορους χώρους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν σουμεριακὴ τέχνη, πού εἰκονίζει τὴν εἰρηνικὴ ζωὴ, τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ὀρισμένους ἄρχοντες, ἡ ἄσσυριακὴ τέχνη, σὰν γνήσια ἔκφραση τῆς ψυχῆς τῶν δημιουργῶν τῆς, προβάλλει καθαρὰ τὸν πολεμικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς τοὺς.

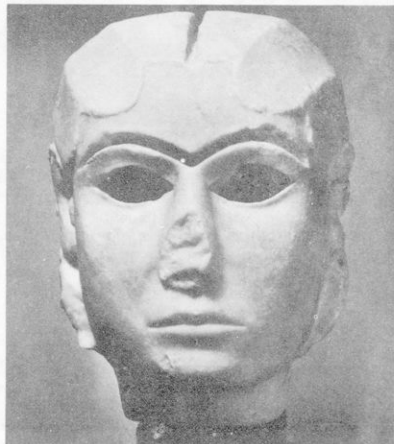
Σφραγιδοκύλινδροι. Ἀμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι* βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές, στολισμένοι μὲ διάφορες σκαλιστὲς παραστάσεις. Ἦταν ἀπαραίτητοι στὸ ἐμπόριο, γιατί μ' αὐτοὺς σφράγιζαν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα.

Λογοτεχνία. Μῦθοι. Δέ διατηρήθηκαν πολλὰ ἔργα λογοτεχνίας. Ἡ δύσκολη γλώσσα δέ θά εὐνοοῦσε τὴν ἀνάπτυξή τῆς. Σπουδαῖο εἶναι τὸ ἐπικὸ ποίημα «Γκιλγκαμές». Ἔχουν διατηρηθεῖ ἀκόμη μερικοὶ μῦθοι: ἡ «Διήγηση τῆς Δημοσυργίας» καὶ ὁ «Κατακλυσμός».

Ἀστρονομία. Ἡ ἀστρολογία ὀδήγησε γρήγορα τοὺς λαοὺς ν' ἀποκτήσουν πολλές γνώσεις ἀστρονομίας καὶ νά εἶναι σέ θέση νά προβλέπουν τίς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου ἢ τοῦ φεγγαριοῦ. Ξέρομε, σήμερα, πὼς χρησιμοποιοῦσαν τὸ γνῶμονα*, τὴν κλεψύδρα*, τὸν πόλο* κ.ἄ. ἀστρονομικὰ ὄργανα. Χώριζαν τὸ ἔτος σέ 12 σεληνιακοὺς μῆνες (μὲ 29 ἢ 30 μέρες τὸν καθένα), τὸ μῆνα σέ τέσσερις ἐβδομάδες, ἀντίστοιχα μὲ τίς φάσεις τοῦ φεγγαριοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἡλιακὸ ὠρολόγιο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ὥρας.

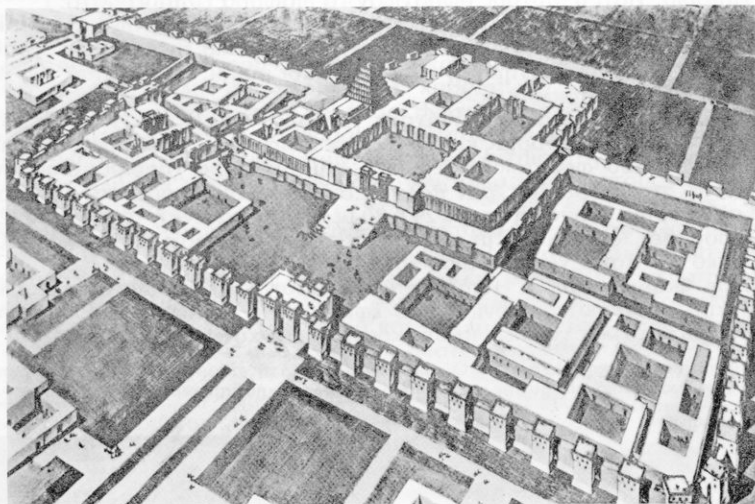
Ἱατρικὴ. Φαρμακευτικὴ. Ἡ χρῆση τῶν φίλτρων κι ἡ προσπάθεια νά γλιτώσουν ἀπὸ τὰ «κακὰ δαιμόνια» πού ἔφερναν τίς ἀρρώστιες, βοήθησαν νά ἀποκτήσουν πολλὲς γνώσεις πρακτικῆς ἱατρικῆς καὶ φαρμακευτικῆς.

Μαρμάρινη γυναικεῖα κεφαλὴ ἀπὸ τὴν Οὐρούκ (δεξιά). Ἔργο τῆς τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Ἀριστερά: Ἔσοχο κεφάλι σέ χαλκὸ, δεῖγμα τῆς σπουδαίας χαλκοπλαστικῆς δημιουργίας τῆς ἀκκαδικῆς περιόδου στὴ Μεσοποταμία.

Νομοθεσία. Χαμμουραμί. Ἡ νομοθεσία τοῦ Χαμμουραμί στάθηκε μεγάλος σταθμὸς στὴν ἱστορία. Στηριγμένη σὲ παλαιότερους νόμους τῶν Σουμεριῶν, ρύθμιζε τίς σχέσεις τῆς οἰκογένειας, τίς ἀγροτικές ἐργασίες, τὴ συντήρηση τῶν καναλιῶν, τὸ ἐμπόριο, τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Εἶναι ἡ πρώτη κωδικοποίηση* νόμων καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στὶς νομοθεσίες ἄλλων λαῶν.

Ἀριθμητική. Γεωμετρία. Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας τοὺς βοήθησαν ν' ἀναπτύξουν ἓνα εἶδος πρωτόγονης *λογιστικής, χωρομετρίας, γεωμετρίας* κι *ἀριθμητικῆς*, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν. Διαίρεσαν τὸν κύκλο σὲ 360 μοῖρες.

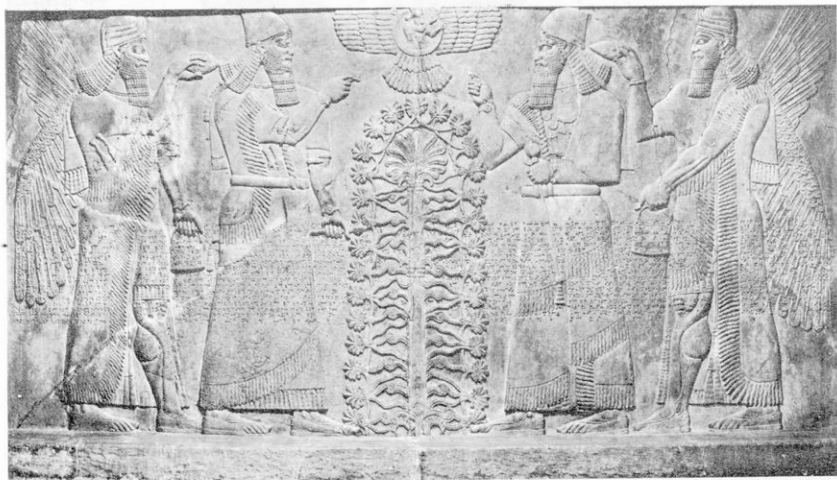

Ἀναπαράσταση τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαργκὸν στὴ Χορσαμπάντ. Ἡ πολυτέλεια τῶν βασιλικῶν παλατιῶν τῆς Μεσοποταμίας ἦταν κάτι τὸ ἐκπληκτικό. Τὰ παλαιότερα καταστράφηκαν ἀπὸ πλημμύρες τῶν ποταμῶν καὶ μόνο τῶν τελευταίων ἐποχῶν ἔχουν διατηρηθεῖ (στὴ Νινεῦ, στὴ Βαβυλώνα, στὴ Χορσαμπάντ). Φρόντιζαν νὰ τὰ χτίζουν σὲ ὑψωμα, γιὰ νὰ γλιτώνουν ἀπὸ τίς πλημμύρες. Ἰσχυρὰ τεῖχη μὲ ψηλοὺς πύργους σὲ κανονικὰ διαστήματα προστάτευαν τὸ συγκρότημα. Ὁ χάρος ποὺ ἐπιαναν τὰ ἀνάκτορα ἦταν τεράστιος σὲ ἔκταση καὶ τὸ σύνολο ἐμοιάζε σὰν κάστρο. Ἐχτιζαν μὲ τούβλα (μόνο στὴν Ἀσσυρία χρησιμοποιοῦσαν τὴν πέτρα). Κάθε κτίριο εἶχε δικὴ του αὐλὴ, πολλὰ δωμάτια γύρω, τοίχους χονδρούς, κι ἦταν χωρὶς παράθυρα μὲ αἶθουσες καταστάσιες. Οἱ τοῖχοι εἶχαν ἐπένδυση ἀπὸ ομαλτωμένα πολύχρωμα τούβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, ἄσπρα), ὅπου εἰκονίζονταν διάφορες παραστάσεις. Ἄλλοτε, τοὺς στόλιζαν μὲ τοιχογραφίες ἢ ἀνάγλυφα.

Ἄγρυνα προστάτευαν τίς πύλες τῶν παλατιῶν πελώριοι φτερωτοὶ ταῦροι μὲ ἀνθρώπινο κεφάλι. Συμβόλιζαν τὰ ἀγαθὰ πνεύματα. Μὲς στὰ ἀνακτορικά συγκροτήματα ὑπῆρχαν ναοὶ ποὺ λέγονταν Ζιγκουράτ (ἀλεπάλληλοι τετράγωνοι πύργοι – ὡς ἐφτά –), μικρότερος ὁ καθένας ἀπὸ τὸν προηγούμενο. Στὴν κορυφῆ, ὑπῆρχε ὁ μικρὸς ναός, ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ παρατηροῦν οἱ ἱερεῖς τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν. Χιλιάδες πινακίδες ἀποκαλύφθηκαν μὲσα στὰ παλάτια τῆς Μεσοποταμίας.

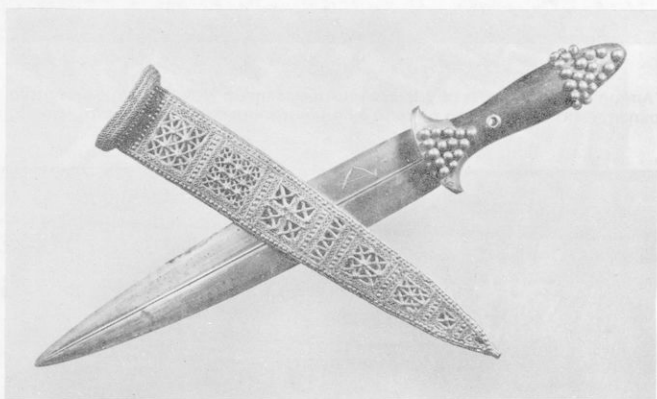

Ἀσσυριακά ανάγλυφα με χαρακτηριστικές σκηνές. Πάνω: κυνήγι λιονταριού· κάτω: θρησκευτική σκηνή, ὁ βασιλιάς με ἓνα φτερωτό δαίμονα πίσω του προσεύχεται ἔμπρός ἀπὸ τὸ ἱερό δέντρο.

Έκλεκτά δείγματα τής χρυσοχοϊκής τής αρχαίας Μεσοποταμίας στήν τρίτη χιλιετία π.Χ. Πάνω: χρυσό κύπελλο· κάτω: χρυσό έγχειρίδιο μέ λαβή από λάπης-λάζουλι.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ο πολιτισμός αναπτύσσεται στή Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδόν μέ τόν αιγυπτιακό. Η ζωή τής χώρας έξαρτάται από τήν καλή τής άρδευση.
2. Άλλεπάλληλες επιδρομές καί κατακτήσεις σημειώθηκαν στήν ιστορική πορεία του τόπου.

3. Πηγή για την ιστορία της οι χιλιάδες πήλινες πινακίδες σε σφηνοειδή γραφή.
4. Πρώτοι αναπτύσσονται οι Σουμέριοι, εξαιρετικά επινοητικός λαός, άγνωστος σε μας καταγωγή. Είχαν επίδοση στην τεχνική, αλλά και στην τέχνη. Ύστερα από τους Σουμεριούς, κυριαρχούν διάφοροι Σημιτικοί λαοί που διατηρούν κι αναπτύσσουν ό,τι βρήκαν. Τότε γίνεται η κωδικοποίηση των Νόμων του Χαμμουραπί. Οι Άσσυριοι, πολεμικός λαός, κυριαρχούν τό 12ο-7ο αϊ. π.Χ. Τό 612 ιδρύεται τό Νέο Βαβυλωνιακό βασίλειο που καταλύεται τό 538.
5. Ή Μεσοποταμία υπήρξε κράτος γεωργικό και θεοκρατικό.
6. Οι τάξεις είχαν τεράστια διαφορά μεταξύ τους.
7. Ή θρησκεία πολυθεϊστική. Οι άνθρωποι φοβόνταν τους θεούς και κατέφευγαν σε μάγους και αστρολόγους.
8. Πλουσιότατα τά τεράστια ανάκτορα των βασιλέων (τοιχογραφίες, ανάγλυφα, σμαλτωμένα τουβλα).
9. Αναπτύχθηκε ή αστρονομία, τά μαθηματικά, τό δίκαιο (νομοθεσία Χαμμουραπί), ή ιατρική, ή φαρμακευτική.
10. Ή τέχνη τους είναι μνημειακή και ιστορεί τά κατορθώματα των βασιλέων ή δίνει σκηνές από την καθημερινή ζωή.
11. Γραφή σφηνοειδής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Περιγραφή της χώρας:

«Στή χώρα των Άσσυρίων βρέχει λίγο κι απ' αυτό τό λίγο τρέφεται ή ρίζα του σταριού. Ποτίζεται όμως από τόν ποταμό και ώριμάζει τό σπαρτό και δίνει τό σιτάρι. Όχι, όπως στην Αίγυπτο, που τό ίδιο τό ποτάμι πλημμυρίζει τά χωράφια, αλλά ποτίζεται μέ μαγκανοπήγαδα, γιατί ολόκληρη ή βαβυλωνιακή χώρα, όπως κι ή αϊγυπτιακή, διασχίζεται από διώρυγες. Ή μεγαλύτερη από τίς διώρυγες αυτές είναι πλωτή και βλέπει προς τά έκει που βγαίνει ό ήλιος τό χειμώνα (νοτιοανατολικά). Από τόν Εύφράτη χύνεται σ' άλλον ποταμό, τόν Τίγρη, που στίς όχθες του ήταν χτισμένη ή πόλη Νινευί. Απ' όλες τίς χώρες που ξέρουμε έμεις, αυτή είναι άσúγκριτα καλύτερη για νά παράγει δημητριακούς καρπούς. Για καλλιέργεια άλλων δέντρων ούτε και δοκιμάζουν, ούτε συκιά, ούτε άμπελοκλήμα, ούτε έλιιά. Για δημητριακά όμως είναι τόσο καλή, που γενικά δίνει διακόσια στό ένα κι όταν ή παραγωγή είναι καλή δίνει τριακόσια στό ένα...»

Ήροδότου, Ίστορία Α, 193 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Τά καράβια των Βαβυλωνίων:

«Και τώρα θά μιλήσω για τό πό περίεργο, κατά τή γνώμη μου, απ' όσα είδα στή Βαβυλώνα, ύστερα, βέβαια, από τήν ίδια τήν πόλη: τά πλοία τους που κατεβαίνουν τό ποτάμι για τή Βαβυλώνα είναι όλα στρογγυλά και πέτσινα. Αφού δηλαδή, εκείνοι που κατοικούν στήν Άρμενία, που είναι άπάνω από τήν Άσσυρία, κόψουν ίπιά και φτιάζουν τά στραβόσυλα, τεντώνουν ύστερα απ' έξω απ' αυτά, για σκέπασμα τομάρια, σαν πάτωμα, κι ούτε πλαταίνουν τήν πρόμη, ούτε στενεύουν τήν πλώρη, αλλά αφού τά κάνουν

κυκλικά σάν νά είναι άσπίδα, γεμίζουν όλο τό πλοίο με καλάμι, τό φορτώνουν με έμπορεύματα και τό αφήνουν νά τό πάρει τό ποτάμι. Κατεβάζουν άπό κει σταμνιά φοινικικά γεμάτα κρασί. Τά κυβερνοῦν με δύο κουτιά, δύο άντρες πού στέκονται όρθοί κι ό ένας τραβάει πρós τά μέσα τό κουπί κι ό άλλος τό σπρώχνει πρós τά έξω. Αὐτά τά πλοία γίνονται και πολύ μεγάλα και μικρότερα. Τά πολύ μεγάλα χωροῦν μέχρι και πέντε χιλιάδες τάλαντα φορτίου»].

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 194 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

3. Νόμοι τοῦ Χαμουραμπί:

Τό 1901 Γάλλοι αρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στά Σοῦσα, πάνω σέ μιὰ μαύρη πέτρα (2.35 μ. ὕψος) τόν Κώδικα* με τούς νόμους τοῦ Χαμουραμπί. Δέν ἦταν τό μόνο μνημείο όπου ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλά αντίγραφα πάνω σέ πήλινες πινακίδες χαραγμένα, κυκλοφοροῦσαν σ' όλόκληρη τή χώρα, γιά νά τά συμβουλευόταν καθημερινά οἱ κάτοικοι. Νά μερικοί:

« Ἄν κάποιος δανείστηκε σπόρο και τό σπáρι του δέ φύτρωσε, γιατί ἔλειψε τό νερό ἢ γιατί οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τή σοδειά του, τό χρόνο εκείνο δέ θά ἐπιστρέψει τό σπόρο και δέ θά πληρώσει τό φόρο.

» Ἄν κάποιος δέ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιῶν του, κι ἔγινε ζημιὰ στήν περιοχή ἀπό πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσει όλους εκείνους πού ζημιώθηκαν ἐξαιτίας του, δίνοντάς τους τό στáρι πού ἔχασαν.

» Ἄν ἓνα παιδί χτυπήσει τόν πατέρα του, θά τοῦ κόψουν τά χέρια.

» Ἄν κάποιος βγάλει τό μάτι ενός ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ βγάλουν και τό δικό του μάτι.

» Ἄν κάποιος ἔσπασε τό μέλος ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ σπάσουν και αὐτοῦ ἓνα δικό του μέλος.

» Ἄν ἓνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τό σπίτι ενός ἀνθρώπου, και δέν τό ἔφτιασε γερό, και χάλασε τό σπίτι και σκοτώθηκε ό ιδιοκτήτης του, ό ἀρχιτέκτονας αὐτός πρέπει νά πεθάνει. Ἄν καθώς γκρεμίστηκε τό σπίτι, σκοτώθηκε ό γίος τοῦ ιδιοκτήτη, θά σκοτωθεῖ, ἀντίστοιχα, ό γίος τοῦ ἀρχιτέκτονα».

4. [Ὁ Σαργκόν βασιλιάς τοῦ Ἀκκάδ:

«Ὁ Σαργκόν, βασιλιάς τοῦ Ἀκκάδ... ὑπέταξε τήν Οὐρούκ και κατέστρεψε τά τεῖχη της. Αἰχμαλώτισε τό βασιλιά τῆς Οὐρούκ τόν φυλάκισε... Κράτησε τή χώρα, κι ὕστερα τό Λαγκάκ ὡς τή θάλασσα. Στή θάλασσα ἔπλυνε τά ὄπλα του. Στή μάχη ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Οὐμμα, νίκησε· ὑπέταξε τήν πόλη και κατέστρεψε τά τεῖχη της. Ὁ θεός Ἐνλίλ δέν ἄφησε κανένα νά ἀντισταθεῖ στό Σαργκόν, τό βασιλιά τῆς περιοχῆς. Ὑστερα ἀπό τήν πάνω θάλασσα (τή Μεσόγειο) ὡς τή μέσα θάλασσα (τόν Περσικό κόλπο), ό Ἐνλίλ τοῦ παραχώρησε τή χώρα»].

Ἀπό πινακίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαργκόν

5. [Ἡ Ἀσουρία και ό βασιλιάς της:

«Τό πόσος είναι ό πλοῦτος τῶν Βαβυλωνίων θά τό δείξω και με πολλά ἄλλα και με αὐτό: Γιά τό (μεγάλο βασιλιά), γιά διατροφή δική του και τοῦ στρατοῦ, και γιά τό φόρο ξέχωρα, ἔχει διαιρεθεῖ ὅλη ἡ χώρα σέ τμήματα. Ἀπό τούς δώδεκα λοιπόν μήνες τοῦ χρόνου, τούς τέσσερις μήνες τόν τρέφει ἡ χώρα τῶν Βαβυλωνίων και τούς ὀκτώ μήνες ὅλη ἡ ἄλλη Ἀσία. Ἐτοῖ ἡ χώρα τῆς Ἀσσυρίας είναι στόν πλοῦτο τό ἓνα τρίτο τῆς ἄλλης Ἀσίας. Καί ἡ διοίκηση τῆς χώρας αὐτῆς, πού οἱ Πέρσες τή λένε σατραπεία, είναι κατά πόλο πῶ προσοδοφόρα ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες διοικήσεις, ἀφοῦ στόν Τριτανταίχημ, γίό τοῦ Ἄρταβάζου, πού ἦταν διορισμένος ἀπό τό βασιλιά σ' αὐτή τήν ἐπαρχία, ἔφερνε ἡμερήσιο μισό εἰσόδημα μιὰ ἀρτάβη γεμάτη ἀσήμι (ἡ ἀρτάβη είναι μέτρο Περσικό, πού χωράει ἓνα μέτρον (52 κιλά περίπου) ἀττικό και τρεῖς χοίνικες (1 χοίνικας = 1/48 τοῦ μεδίμου).

Είχε ακόμη άλογα δικά του, εκτός από τή πολεμικά. Έπίσης, συντηρούσε ένα τόσο μεγάλο πλήθος ινδικών σκυλιών, πού τέσσερα μεγάλα χωριά του κάμπου ήταν άπαλλαγμένα από άλλους φόρους και είχαν υποχρέωση νά δίνουν τροφή γιά τή σκυλιά. Τόσα πολλά ήταν λοιπόν τή έσοδα τών διοικητών τής Βαβυλώνας»].

Ηροδότου, Ιστορία Α, 192 (Μετ. Α Θεοφίλου)

6. [Γιά τή Βαβυλώνα:

«Η πόλη (ή Βαβυλώνα) είναι χωρισμένη σέ δύο μέρη, γιά τή χωρίζει στή μέση ό ποταμός Εύφρατης, πού κατεβαίνει από τή χώρα τών Αρμενίων. Ο ποταμός αυτός είναι μεγάλος, βαθύς κι όρμητικός και χύνεται στήν Έρυθρά.θάλασσα. Οι βραχιόνες του τείχους φτάνουν ως τό ποτάμι. Από τό σημείο αυτό κάνει γωνία πρós τή μέσα και προχωρεί στίς δύο όχθες του ποταμού ένας ξερότοιχος από ψημένα τούβλα. Η πόλη ή ίδια είναι γεμάτη από τρίπατα και τετράπατα σπίτια και οι δρόμοι της είναι ίσιοι και οι άλλοι και οι κάθετοι πού διευθύνονται πρós τό ποτάμι. Στό τέρμα κάθε δρόμου, εκεί πού φτάνει στόν ξερότοιχο αυτό κοντά στό ποτάμι υπάρχουν μικρές πύλες, τόσες, όσα ήταν και τή στενά. Ήταν κι αυτές χάλκινες κι έφταναν ως τόν ποταμό.

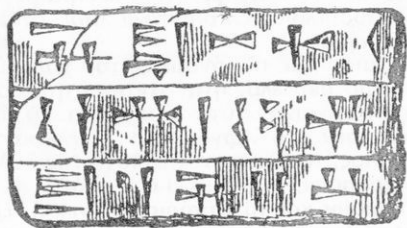
Αυτό λοιπόν τό τείχος είναι ό θώρακας τής πόλεως. Από μέσα υπάρχει κι άλλο τείχος, πού δέν είναι πολύ άσθενέστερο από τό άλλο, είναι όμως σθενότερο. Και στή δύο τμήματα τής πόλης στή μέση, υπάρχει ένα μέρος όχυρωμένο, πού στό ένα έχουν κτίσει τή παλάτια του βασιλιά, μέ μεγάλο και ισχυρό περίβολο, και στό άλλο ήταν τό ιερό του Βήλου Δία, μέ πύλες χάλκινες, πού υπήρχε ακόμα και στίς μέρες μου· αυτό ήταν τετράγωνο και κάθε πλευρά του ήταν δύο στάδια. Στή μέση του ιερού είχε κτιστεί ένας γερός πύργος, ένα στάδιο μάκρος κι άλλο τόσο πλάτος, και πάνω σ' αυτό τόν πύργο ύψώνεται άλλος πύργος και σ' αυτόν πάλι άλλος μέχρι όχτώ πύργοι. Η ανάβαση σ' αυτούς κατασκευάστηκε απ' έξω, και πήγανε γύρω τριγύρω απ' όλους τούς πύργους (έννοει τό ζικουράτ). Στή μέση τής αναβάσεως υπάρχει ένας σταθμός και καθίσματα γιά νά κάθονται νά ξεκουράζονται εκείνοι πού ανεβαίνουν. Στόν τελευταίο πύργο βρίσκεται ένας ναός μεγάλος και μέσα στό ναό είναι ένα μεγάλο κρεβάτι καλοστρωμένο μ' ένα χρυσό τραπέζι δίπλα του. Αλλά σ' αυτό τό μέρος δέν είναι στημένο κανένα άγαλμα, και ποτέ κανένας άνθρωπος δέ διανυκτερεύει εκεί, εκτός από μία γυναίκα ντόπια»].

Ηροδότου, Ιστορία Β, 180-181 (Μετ. Α Θεοφίλου)

7. Από τή βασιλική άρχεια τής πόλης Μάρι III.

Άλληλογραφία του Κιμπρί-Νταγάν, κυβερνήτη τής Τέργκα.

«Πές στόν κύριό μας, τή παρακάτω: έτσι λένε ό... και ό Κιμπρί-Νταγάν, οι δούλοι σου. Πάνε έξι μέρες πού άρχισα τή δουλειά στό στόμιο του καναλιού. Τήν έβδομη μέρα πρós τό Ζανπατίμ, θά στρίψουμε τή νερά. Εκεί, τό κανάλι γιά τό όποιο μίλησα στόν κύριό μου, θά τό έτοιμάσουμε σέ δύο μέρες. Στήν πόλη του κυρίου μου, θά σταματήσουμε τή νερά, ώστε νά γίνει δυνατό νά παίρνει νερό ή πόλη. Και νά ποτίζονται τή χωράφια. Και μεις θά συνεχίσουμε τήν έργασία μας»].

Σφηνοειδής έπιγραφή.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

1. ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Ἡ ἐπίδραση τῆς χώρας στίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Στῆ δυτική παραλία τῆς Ἀσίας, πρὸς τῆ Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ Ἑβραῖοι καί οἱ Φοῖνικες, λαοὶ σημιτικοί. Ἡ χώρα τους, στενὴ λουρίδα ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καί σέ πανύψηλα βουνά, μὲ ἀτέλειωτη ἔρημο στὰ νότια καί τὰ νοτιοανατολικά, ἦταν τὸ μοναδικὸ στεριανὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν γι' αὐτὸ νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους. Ἔτσι, ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς χώρας τους ὄρισε καί τὴ μοῖρα της.

Σπουδαία ἡ συμβολὴ Ἑβραίων καὶ Φοινίκων στὸν πολιτισμὸ. Γιά τελείως διαφορετικοὺς λόγους, ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων καί τῶν Φοινίκων στὴν ἱστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιατί ἔδωσαν, σέ ἄλλο τελείως κύκλο ὁ καθενας μοναδικὰ ἐπιτεύγματα.

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Συναρπαστικὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου. Σήμερα ἔχουμε ὀργανωμένο ἐμπόριο κι ὅποια στιγμή θελήσουμε ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦμε τὸ πῶσπᾶν προϊόν ἀπὸ τίς μακρινότερες ἄκρες τῆς γῆς. Δέν ἦταν ὅμως πάντα ἔτσι τὰ πράγματα.

Πῶς γίνονταν οἱ μεταφορές. Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιά μεταφορὲς τὰ ζῶα, οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ φορτώνονται στὴν πλάτη τους τὰ διάφορα εἶδη πού ἤθελαν νὰ μετακινήσουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο. Οἱ αἰλιπτικὲς τοιχογραφίες εἰκονίζουν παρόμοιες σκηνές. Ἀργότερα χρησιμοποίησαν τὰ ζῶα, καί, γιά νὰ λείψει ὁ φοβερός κίνδυνος πού ἀντιμετώπιζαν καθημερινά οἱ πρῶτοι ἐμποροὶ, οἱ μεταφορὲς γίνονταν μὲ καραβάνια. Ἔτσι, πολλοὶ μαζί κατόρθωναν νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τοὺς ἀπροσδόκητους ἐχθρούς.

Οἱ ἀνάγκες τῶν μεγάλων κρατῶν σέ πρῶτες ὕλες. Τὰ πρῶτα μεγάλα γεωργικὰ κράτη (Αἴγυπτος-Βαβυλωνία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτᾶρι καί κριθάρι. Χρειάζονταν ὅμως λάδι, ἀρώματα, ξύλο, μέταλλα, δέρμα, μαλλί, λινάρι, πολυτίμη πέτρες. Τὰ προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρώνονταν στίς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κει στὰ λιμάνια. Γιά νὰ γίνουν ὅμως οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν τὰ καταναλωτικὰ κέντρα μὲ καραβάνια ἢ μὲ τὴν ποταμοπλοία καί τὴ ναυσιπλοία. Οἱ σημιτικοὶ λαοί, ἀποδείχτηκαν δαιμόνιοι στὴν ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου.

Μόλις πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο, καλύτερο καί στερεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ταξιδεύουν στοὺς μακρινούς τόπους, ὅπου ἐβγαίνουν αὐτὰ τὰ μέταλλα. Τὸ λάτις - λάζουλι*, μιά πολυτίμη πέτρα πού ἐβγαίνει στὸ Ἀφγανιστάν, τὸ ἐλεφαντόδοντο, τὸ ἀλάβαστρο (Αἴγυπτος) καί, τέλος, τὸ ἤλεκτρο* (περιοχὴ τῆς Βαλτικῆς) ἦταν περιζήτητα ὕλικά, ὅπως τὸ χρυσάφι, τὸ ἀσήμι κι ὁ χαλκός.

Κρητικοί, Φοῖνικες, Ἑβραῖοι καί τὸ ἐμπόριο. Φοῖνικες, Ἑβραῖοι καί Κρητικοὶ πήραν στὰ χέρια τους τὸ μεγάλο ἐμπόριο· τὸ ναυτικὸ δαιμόνιο, μάλιστα, τῶν

Φοινίκων τούς ἔφερε στά μακρινότερα σημεῖα τῆς γῆς, ἰδίως ἀπό τότε πού οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς ἄρχισαν νά ἔξασθενοῦν.

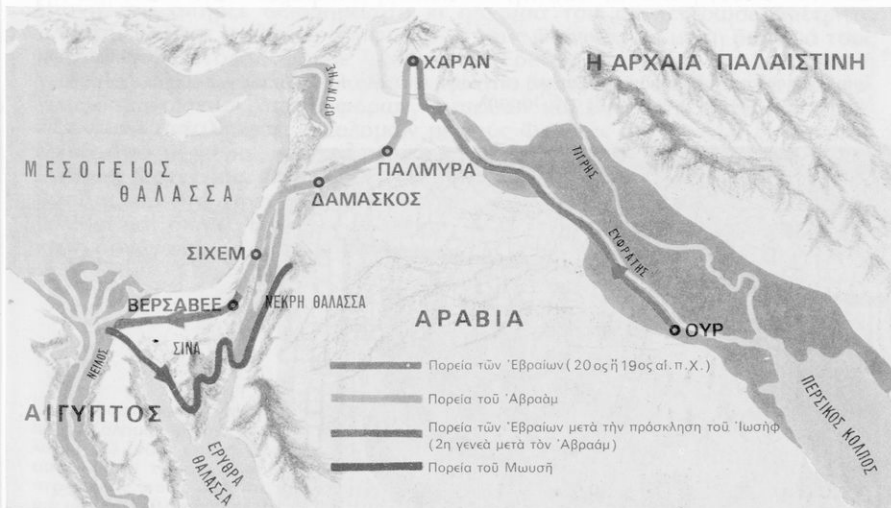
Α΄. ΕΒΡΑΙΟΙ

Ἡ σημασία τῆς Παλ. Διαθήκης. Ἐάν δέν ὑπῆρχε κανένα μνημεῖο τῆς ἐβραϊκῆς ἱστορίας, θά ἦταν ἀρκετή ἡ Παλαιά Διαθήκη, πού τά θαυμαστά πλούσια καί πολύμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια γιά τή ζωή καί τόν πολιτισμό τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ, ὡς τό 2ο μ.Χ. αἰ.

Πρώτοι οἱ Ἐβραῖοι συνέλαβαν τήν ἰδέα ἐνός θεοῦ. Οἱ Ἐβραῖοι δέ δημιούργησαν μεγάλο κράτος. Βασανίστηκαν σκληρά μέ τίς ἀδιάκοπες μεταναστεύσεις καί περιπέτειες. Ἡ σημασία τους, ὅμως, γιά τόν πολιτισμό τῆς ἀνθρωπότη-
τας εἶναι τεράστια, γιατί *πρώτοι αὐτοί* στήν ἱστορία τοῦ κόσμου συνέλαβαν τήν ἰδέα ἐνός θεοῦ πνευματικοῦ, πού μέ βάση τίς ἐντολές του πρέπει ὑπεύ-
θυνα νά ζοῦν οἱ ἄνθρωποι τή ζωή τους.

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφική διαμόρφωση τῆς χώρας. Ἡ Παλαιστίνη χωρίζεται σέ τρεῖς περιοχές ἀπό τά δυτικά πρὸς τά ἀνατολικά: τήν *παραλιακή*, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ *Φιλιισταῖοι*, ἕνας θαλασσινός λαός πού στάθηκε πάντα ἐχθρικός στούς Ἐβραῖους. Τήν *κεντρική*, ὄρεινή περιοχή πού διασχίζει τή χώρα ἀπό τό βορρά πρὸς τό νότο, καί τήν *εὐφορη κοιλάδα* τοῦ Ἰορδάνη, μέ τή λίμνη Γενησαρέτ στό βορρά, καί τή Νεκρά Θάλασσα στό νότο.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι Έβραίοι νομάδες. Οι Έβραίοι, αρχικά ήταν νομαδικός* λαός. Μετανάστευαν όλοένα με τά κοπάδια τους, ζώντας σε σκηνές μία ζωή άπλη και ήμερη. Στη Βίβλο, όπου η διήγηση αρχίζει με τή δημιουργία του κόσμου, διακρίνει κανείς τί περιπέτειες περνούσαν για νά εξασφαλίσουν τό νερό μίας πηγής ή βοσκή για τά κοπάδια.

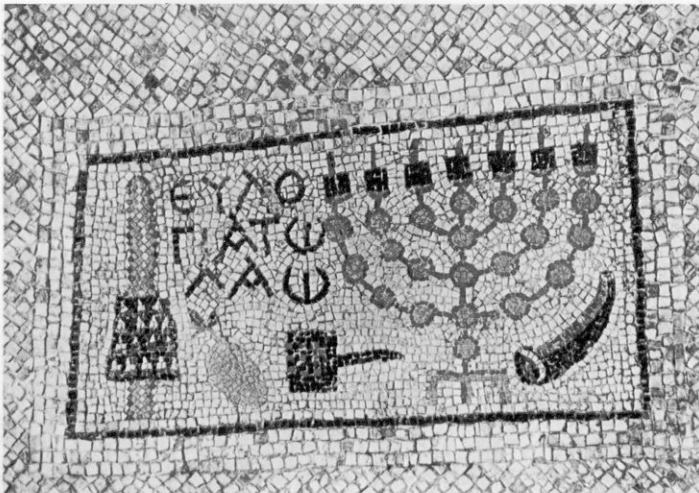
Ο Πατριάρχης Άβραάμ. Στην αρχή, ζούσαν, στήν «Ουρ των Χαλδαιών», ίσως τήν εποχή τής βασιλείας του Χαμουραμπί. Μ' έντολή του Θεού, ό Πατριάρχης Άβραάμ ξεκίνησε με τή φυλή του, διέσχισαν τή Μεσοποταμία, ακολουθώντας τήν άριστερή όχθη του Εύφρατη, κι έμειναν για ένα διάστημα στή Χαρράν. Ύστερα, ό Άβραάμ όδήγησε τό λαό του στή Χαναάν. Έκει ονομάστηκαν Έβραίοι («αυτοί που ήρθαν πέρ' από τό ποτάμι», δηλ. τόν Εύφρατη). Όταν έπεσε πείνα στή γή αυτή, πάλι μ' έντολή του Κυρίου, φεύγει με τή φυλή του στήν Αίγυπτο, για ένα διάστημα. Έπιστρέφοντας στή Χαναάν, κι αφού έγινε άρχηγός ό γιός κι άργότερα ό έγγονός του Άβραάμ, ό Ίακώβ, έξακολουθούν οι Έβραίοι νά ζουν νομαδικά.

Οι Έβραίοι στήν Αίγυπτο. Ο Ίωσήφ, ένας από τους γιούς του Ίακώβ, είχε παράξενη τύχη. Βρέθηκε άνώτερος υπάλληλος του φαραώ, κι έφερε στήν πλούσια αυτή χώρα, τήν οικόγένειά του μαζί κι όλη του τή φυλή, που άπέκτησε στήν Αίγυπτο μόνιμη έγκατάσταση και άφησε τή νομαδική ζωή.

Έπιστροφή στήν Παλαιστίνη. Τό επεισόδιο αυτό γίνεται τήν εποχή που κυριαρχούν στήν Αίγυπτο οι Ύκωώς. Όταν, όμως έδιωξαν τους Ύκωώς οι Αιγύτιοι, οι φαραώ του Νέου Κράτους τής Θήβας κακομεταχειρίστηκαν τους Έβραίους, που υποχρεώθηκαν, τότε, νά φύγουν κρυφά στήν Παλαιστίνη.

Οι Δέκα Έντολές. Τή φυγή από τήν Αίγυπτο, με άρχηγό τό Μωυσή, τήν ιστορεί τό βιβλίο τής Άγίας Γραφής, που ονομάζεται «Έξοδος». Με τή βοήθεια του Θεού, γλίτωσαν από τήν καταδίωξη του φαραώ. Στο διάστημα τής

Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με έλληνική έπιγραφή (Εύλογία τῶ λαῶ) και τήν έβραϊκή έπτάφωτη λυχνία, από ναό του 5ου αϊ. μ.Χ. στο Ίσραήλ.

πορείας τους προς την Παλαιστίνη, ὁ Θεός ἀποκαλύφθηκε, στήν κορυφή τοῦ ὄρους Σινᾶ, στό Μωυσῆ καί τοῦ ὑπαγόρευσε τούς Νόμους του, τίς Δέκα Ἐντολές. Ἀπό τότε, τίς χάραξαν σέ πλάκες πού τίς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ἓνα κιβώτιο ἀπό κέδρο, τήν «Κιβωτό τῆς Διαθήκης».

Ἐγκατάσταση στή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας». Στήν ἔρημο ἀντιμετώπισαν νέες περιπέτειες. Ὁ Μωυσῆς, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τοῖς σώζει καί πάλι. Πλησιάζουν πιά στή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», τή Χαναάν, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν τελικά.

Οἱ 12 φυλές. Οἱ πόλεμοι δέ σταμάτησαν (1200 - 1000 π.Χ.) τή φορά αὐτή ἀνάμεσά τους (ἦταν χωρισμένοι σέ 12 φυλές – ὅσοι ἦταν οἱ γιοί τοῦ Ἰακώβ). Ὃταν ὅμως ὑπῆρχε ἐξωτερική ἀπειλή, ἐνώνονταν μέ ἀρχηγό τόν *Κριτή**. Οἱ ἀγῶνες μέ τούς Φιλισταίους ἐξακολουθοῦν. Κουρασμένοι ἀπό τίς ἀδιάκοπες ἐχθρικές ἀπειλές οἱ Ἐβραῖοι ἀποζητοῦν τήν ἔνωση μεταξύ τους καί παρακαλοῦν τόν Κριτή Σαμουήλ νά τους ὀρίσει ἓνα βασιλιά.

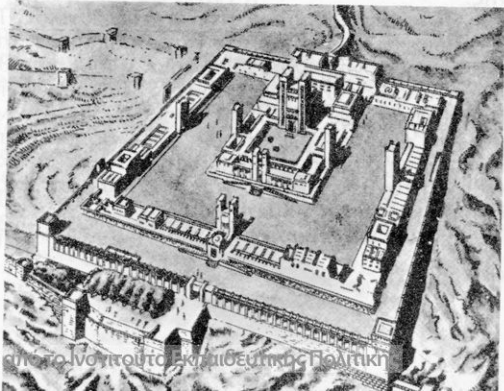
Οἱ βασιλεῖς. Δαβίδ. Ἀπέκτησαν, ἔτσι, πρῶτο βασιλιά τό Σαούλ, πού σκοτώθηκε σέ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ἦταν ὁ Δαβίδ. Αὐτός ὀργάνωσε τούς Ἐβραῖους σέ κράτος γεωργικό πού κυριάρχησε σ' ὅλη τή Χαναάν. Ὅρισε τά Ἱεροσόλυμα ὡς πρωτεύουσα. Ἐπιβλήθηκε στούς ἐχθρούς, σχημάτισε αὐλή μέ γραφεῖς καί ἀνώτερους ὑπάλληλους, ἔκαμε τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιερέα καί ἐφτιαξε στρατό.

Βασιλεία στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ποιητής ὁ ἴδιος (ὁ Δαβίδ) συνθέτει ἐξοχούς ψαλμούς γιά νά ὑμνήσει τό Θεό. Δέν ἔχει καμιᾶ σχέση μέ τούς βασιλιάδες τῶν ἄλλων λαῶν, πού γνωρίσαμε ὡς αὐτή τή στιγμή. Βασιλεύει στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρίς ὁ ἴδιος νά θεωρεῖται θεός.

Σολομών. Ὃταν ἔγινε βασιλιάς ὁ γιός του Σολομών τό κράτος ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Ὁ Σολομών ἔμεινε περίφημος γιά τή σοφία καί τή δικαιοσύνη του καί τήν τέλεια διοικητική ὀργάνωση πού ἐφάρμοσε. Ἡ ἐμπορική κίνηση στήν ἐποχή του ὑπῆρξε ἀξιοσημείωτη κι ἡ χώρα του συγκέντρωσε ἀμέτρητα πλοῦτη. Ἐκλεῖσε ἐμπορική συμφωνία μέ τούς Φοῖνικες καί μέ τή βοήθεια τους κατασκεύασε στόλο. Ἰδρυσε λιμάνι στήν Ἐρυθρά Θάλασσα, ὀργανώθηκε ἡ γεωργία στήν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καί στίς ὄχθες τῆς Γενησαρέτ μέ καλλιέργειες δημητριακῶν, ὄπωροφόρων, ἀμπελιῶν καί ἐλιῶν. Τά προϊόντα φρόντιζε νά τά ἀνταλλάσσει ὁ Σολομών μέ τούς Φοῖνικες παίρνοντας ζυλεῖα πού ἔλειπε ἀπό τή χώρα.

Ἀνθηση βιοτεχνίας. Οἱ πόλεις μεγάλωσαν καί πλούτισαν μέ τή φροντίδα τοῦ βασιλιά καί στά ἐργαστήριά τους φτιάχνοντας κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδοῦλθιοι καί ὅπλα. Ἡ χώρα προοδεύει μέ τήν εἰρήνη πού βασιλεύει καί τήν καλή ὀργάνωση.

* Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ πού ὁ βασιλιάς Σολομών ἱδρυσε στά Ἱεροσόλυμα. Ὁ ναός περιβάλλεται καί ἀσφαλιζεται ταυτόχρονα ἀπό δύο περιβόλους, πού ὁ καθένας τους ἔχει μιά μεγάλη πύλη εἰσοδου. Στό βάθος ὁ ναός, ὅπου ὑπάρχουν τά ἅγια τῶν ἁγίων κι ἡ κιβωτός.

Έργα. Στρατός. Μέ τὰ πλούτη πού συγκέντρωσε ὁ Σολομών ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ἔχτισε μεγάλο παλάτι καὶ τὸν περίφημο ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀκόμα, ὀργάνωσε γερὸ στρατὸ, μὲ πολεμικὰ ἄρματα καὶ ἱππικὸ. Ἐκλείσει τέλος συνθήκες μὲ τὸ Χειράμ τῆς Τύρου, τῆ βασιλίσσα τοῦ Σαβᾶ καὶ τὸ φαραῶ τῆς Αἰγύπτου.

Χωρισμός σέ 2 βασιλεία. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του (930 π.Χ.) ἄρχισαν πάλι οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες κι οἱ Ἑβραῖοὶ χωρίστηκαν σέ δύο βασιλεία (τοῦ Ἰσραήλ, στὰ βόρεια, μὲ πρωτεύουσα τῆ Σαμάρεια – τοῦ Ἰούδα, στὰ νότια, μὲ πρωτεύουσα τὰ Ἱεροσόλυμα).

Προφήτες. Τὸν 8ο αἰ. π.Χ. οἱ *Προφῆτες* (Ἡσαΐας, Ἱερεμίας κ.ἄ.) τῶν Ἑβραίων προσπαθοῦν νὰ διαφυλάξουν τὰ ἦθη καὶ τὴ σωστὴ πίστη. Προαναγγέλλουν τὴν ἀφίξι τῶν Μεσσία, πού θὰ σώσει τὸν κόσμον ἀπὸ τίς ἀμαρτίες, καὶ προσπαθοῦν νὰ τονίσουν τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς θρησκείας τους. Τὸ κήρυμά τους, στίς δύσκολες ὥρες, δυναμώνει τὸ φρόνημα καὶ τὴν πίστη τῶν Ἑβραίων, κι ἔτσι μὲς στίς ὥρες τῆς σκλαβιάς τους, μαζεύονται στίς συναγωγές, κοντὰ στοὺς ἱερεῖς, τοὺς *Ραββίνους*. [Χτιζεται ἔξανά ὁ ναὸς στὰ Ἱεροσόλυμα – καταστράφηκε ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο, τὸ 70 μ.Χ.].

Βαβυλώνια αἰχμαλωσία. Ἀπὸ τὴ διαίρεση βγήκαν ὠφελῆμενοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί. Τὸ 772 π.Χ. οἱ Ἀσσύριοι κυριεύσαν τὸ βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ σέρνει τοὺς Ἑβραίους αἰχμαλώτους στὴ Βαβυλώνα. Ἐλευθερώνονται μόνο τὸ 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεῖ τὴ Βαβυλώνα. Δίνει τὴν ἀδεία σ' ὅσους ἤθελαν, νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους καὶ νὰ χτιστοῦν πάλι τὸ μεγάλο ναὸ. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως δὲν ἦταν πιά ἐλεύθερη, εἶχε γίνει «περσικὴ ἐπαρχία».

3. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Κράτος. Νομοθεσία. Ἐμπόριο. Οἱ Ἑβραῖοι διακρίθηκαν καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ δημιούργησαν νομοθεσία. Κατόρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος, μόνον ὅταν τὰ τεράστια βασίλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τὴ σημασία τους ἢ ἔσβησαν.

Σταδιακὴ ἢ ἐξέλιξη τῆς Ἑβραϊκῆς θρησκείας. Τὸ σπουδαιότερο ἐπίτευγμά τους ὑπῆρξε ἡ μονοθεϊστικὴ θρησκεία πού ἱδρυσαν. Ὁ Θεὸς ἔγινε ἔννοια ὑψηλή, γεμάτη πνευματικὸ περιεχόμενο, ἡ δύναμη πού δημιούργησε τὸν κόσμο καὶ διέπει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Στὴν ἀρχή, ὁ Θεὸς ἦταν ἡ δύναμη πού τοὺς ἔσωζε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς θεοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους ἔγινε καθαρά «ἐθνικὴ». Ὁ Κύριος τοὺς ξεχώριζε, ἦταν ὁ «ἐκλεκτός του λαός», – τὸν καιρὸ πού μάχονταν γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

[Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων γίνεται ὑπερεθνικός. Τέλος, μετὰ τὴ Βαβυλώνα αἰχμαλωσία, μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Προφητῶν, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν χάσει γιὰ πάντα τὴν ἐθνικὴ τους ἐλευθερία, ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία ξέφυγε ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἑβραϊκὰ ὅρια· ὁ Θεὸς ἔγινε ὑπερεθνικός, ἀνῆκε πιά σ' ὅλους τοὺς λαοὺς. Προετοιμάστηκε ἡ ἰδέα γιὰ τὴν «ἔλευση» τοῦ Μεσσία κι ὁ Χριστιανισμὸς μπόρεσε νὰ ριζώσει εὐκόλα. Ἡ γλυκιὰ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀναστάσεως θὰ ἔβρισκε ἔτοιμο τὸ ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθεῖ. Ἀργότερα, καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς πῆρε ἀρχές ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ].

Ἡ σημασία τοῦ ἑβραϊκοῦ πολιτισμοῦ. Στίς θρησκείες τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ

άνθρωπος ήταν άνυπαρκτος σαν άτομο, στην έβραϊκή όμως γίνεται ξαφνικά, υπεύθυνη προσωπικότητα, κι είναι στα χέρια του να διαλέξει τό δρόμο πού θά ακολουθήσει στή ζωή του. Ξέροντας πώς ό πολιτισμός τής έποχής μας στηρίζεται θεμελιακά στίς χριστιανικές άρχές, και τί όφείλει ό Χριστιανισμός στην ιουδαϊκή θρησκεία, καταλαβαίνουμε άπόλυτα τήν τεράστια σημασία του έβραϊκού πολιτισμού.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Ή σημασία του έμπορίου υπήρξε τεράστια για τήν πρόοδο τής άνθρωπότητας.*
2. *Οί Έβραίοι κι οι Φοίνικες διακρίθηκαν έξαιρετικά ως έμποροι.*
3. *Οί Έβραίοι ήταν νομαδικός λαός, οργανωμένος σε φυλές μέ άρχηγούς τούς Πατριάρχες.*
4. *Ύστερα άπό πολλές περιπέτειες, κι άφου έγκαταστάθηκαν για 200 χρόνια στην Αίγυπτο, κατακτούν μέ πολλούς κόπους τήν Παλαιστίνη κι οργανώνονται στό τέλος του 11ου αϊ. π.Χ. σε κράτος γεωργικό και έμπορικό.*
5. *Ή μεγαλύτερη έποχή του έβραϊκού κράτους είναι ή περίοδος τής βασιλείας του Σολομώντα.*
6. *Τό 587 π.Χ. ό Ναβουχοδονόσορ πολιορκεί τά Έεροσόλυμα και παίρνει αίχμαλώτους τούς Έβραίους στή Βαβυλώνα. Οί Έβραίοι δέν απέκτησαν ποτέ πιά τήν πολιτική τους έλευθερία. Μόνο στην έποχή μας οργανώθηκαν και πάλι σε κράτος.*
7. *Σημείωσαν επίδοση στό έμπόριο. Ή νομοθεσία τους είναι θεόπνευστη και ξεχωρίζει, γιατί όρίζει τούς βασικούς ήθικούς κανόνες πού ό άνθρωπος πρέπει νά ακολουθεϊ στή ζωή του.*
8. *Ή θρησκεία τους είναι μονοθεϊστική. Λατρεύουν τό Θεό μέ προσευχές και θυσίες (άρχικά στην Κιβωτό τής Διαθήκης και ύστερα στό Ναό του Σολομώντα). Ή Ίουδαϊκή θρησκεία στάθηκε σημαντική ως άνθρώπινη σύλληψη και πολύτιμη ως προετοιμασία του Χριστιανισμού. Έδωσε πολλά στοιχεία και στή Μωαμεθανική θρησκεία.*

Β'. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Καμιάς άλλης χώρας τήν ιστορική πορεία δέν τήν προσδιόρισε τόσο πολύ ή γεωγραφική της θέση, όπως τής Συρίας στην αρχαιότητα.

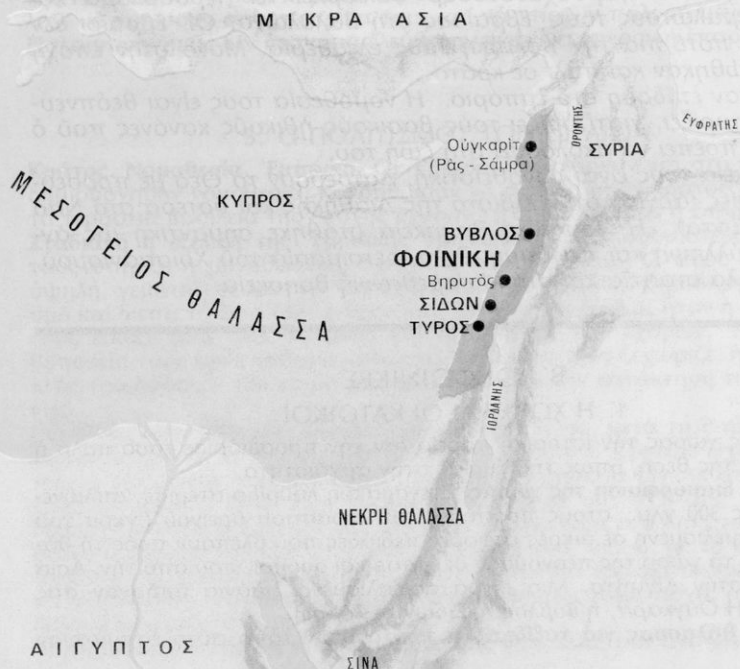
Γεωγραφική διαμόρφωση τής χώρας. Στενόμακρη λουρίδα στεριάς, άπλώνεται σε μήκος 300 χλμ., στους πρόποδες του τεράστιου όρεινου όγκου του Λιβάνου, διαμελισμένη σε μικρές εύφορες πεδιάδες πού βλέπουν προς τή θάλασσα. Άπό τό χώρο της περνούσαν οι έμπορικοί δρόμοι, πού άπό τήν Άσία όδηγούσαν στην Αίγυπτο. Μιά σειρά άσφαλισμένα λιμάνια υπήρχαν στίς άκτές της. [Ή Ούγκαρίτ, ή Βύβλος, ή Σιδών, ή Τύρος].

Ή έλεη τής θάλασσας για ταξίδια. Τά πάντα στον τόπο αυτό έσπρωχναν

ἀκατανίκητα τόν άνθρωπο νά ταξιδέψει, γι' αυτό κι οί Φοίνικες, έχοντας στή διάθεσή τους ἀφθονή ξυλεία ἀπό τούς κέδρους τοῦ Λιβάνου γιά τήν κατασκευή караβιῶν, δοκίμασαν τήν τύχη τους στή θάλασσα κι ἐγίναν οί μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τῆς ἀρχαιότητος.

Χωρισμός σέ μικρά βασίλεια. Διοίκηση. Ἱερεῖς. Οἱ ἀρχαῖοι Φοίνικες ἦταν λαός σημιτικός. Ἡ φύση τῆς χώρας δέν εὐκόλυνε στή δημιουργία ἐνιαίου κράτους. Κάθε πεδιάδα ἦταν ἕνα μικρό βασίλειο. Ἡ ζωὴ συγκεντρωνόταν ἐντονη στήν παραλιακὴ του πόλη. Ὁ βασιλιάς εἶχε στά χέρια του τήν ἀπόλυτη ἐξουσία ἢ κυβερνοῦσε μαζί μέ τούς πλούσιους ἐμπόρους. Οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλη δύναμη. **Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Τέχνες. Πορφύρα. Γυαλί.** Οἱ κάτοικοι ἦταν φιλόπονοι καί δραστήριοι. Καταγίνονταν στίς γεωργικὲς δουλειές, ψάρευαν, ἦταν ναυτικοί ἢ εἶχαν μικρά ἐργαστήρια στίς πόλεις. Ἐκεῖ κατασκεύαζαν ὠραία χάλκινα ὄπλα, κοσμήματα, ἐπιπλά, πῆλινα ἀγγεῖα ἢ ὕφαιναν ὑφάσματα καί τὰ ἐβάφαιναν ἕνα βαθύ κόκκινο χρῶμα («φοινικούν»), γι' αὐτό κι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ὀνόμασαν ὀλόκληρη τή χώρα τους Φοινίκη. Τό ὑλικό γιά τή βαφή τό ἐβγαζαν ἀπό ἕνα κοχύλι πού ψάρευαν στίς ἀκτές, τήν πορφύρα, κι εἶχαν τό

Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ

μονοπώλιό της σ' όλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Χρησιμοποιώντας τήν ἄμμο τῆς παραλίας τους, κατασκεύασαν πρώτοι διάφανα γυάλινα ἀντικείμενα: κύπελλα καί ἄλλα ἀγγεία.

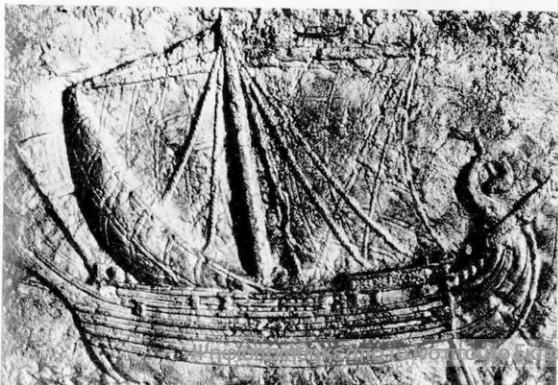
Οἱ Φοινίκες στάθηκαν ὑποδειγματικοί ἔμποροι (ταξιδεύουν «κατ' ἐμπορίαν», γράφει ὁ Ἡρόδοτος) κι ἔχοντας νιώσει καλά τίς ἰδιαίτερες προτιμήσεις τῶν πελατῶν τους φρόντιζαν νά κατασκευάζονται στή χώρα τους προϊόντα πού θά ἄρεσαν στόν καθένα.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΦ 2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ Ο

Οἱ μεγάλες πόλεις τῆς χώρας. Μές στήν τρίτη χιλιετία π.Χ. σπουδαία πόλη τῆς Φοινίκης ἦταν ἡ *Γκεμπάλ*, πού ἐμπορευόταν πολύ μέ τήν Αἴγυπτο, ἀνταλλάσσοντας τήν ξυλεία τοῦ Λιβάνου μέ τόν πάπυρο (ἔτσι ὀνομάστηκε, ἀπό τήν πρώτη ὕλη πού συγκέντρωνε στό χώρο τῆς, *Βύβλος*). Ἦταν ἡ κύρια ἀγορά τοῦ παπύρου καί τῶν βιβλίων. Ἡ *Οὐγκαρίτ* ἔχει τεράστια σημασία μέ στή δευτέρα χιλιετία π.Χ. Σ' αὐτήν ἔρχονται σέ ἐμπορική ἐπικοινωνία μέ τούς ντόπιους οἱ Μυκηναῖοι, πού εἶχαν στήν περιοχή τῆς ἰδιαίτερη ἐμπορική συνοικία. Ἡ ἀνθήση τῶν Χετταίων ἐξασθένησε τίς βόρειες πόλεις τῆς Φοινίκης καί μεταξύ τοῦ 16ου-13ου αἰ. π.Χ. τήν πρώτη θέση πῆρε ἡ *Σιδών*, πού ἴδρυσε ἀποικίες σ' ὀλόκληρη τήν Ἄνατ. Μεσόγειο. Οἱ Φιλισταῖοι καταστρέφουν τήν πόλη γύρω στά 1100 π.Χ. Εἶχε φτάσει ἡ σειρά ν' ἀνθίσει ἡ *Τύρος*, πού στήν ἐποχή τοῦ Δαβίδ καί τοῦ Σολομώντα γίνεται, γιά τρεῖς αἰῶνες, τό μεγαλύτερο ἐμπορικό κέντρο τῆς Συρίας κι ἀπλώνει τίς ἐπιχειρήσεις της στό Αἰγαῖο καί τή Δυτ. Μεσόγειο. Οἱ τολμηροί ναυτικοί της ἰδρύουν ἀποικίες στήν Κύπρο, στή Δυτ. Σικελία καί στή Β. Ἀφρική (τήν Καρχηδόνα, τό 814 π.Χ.). Φτάνουν ὡς τήν Ἰσπανία καί τίς Βαλεαρίδες Νήσους κι ἔχουν στά χέρια τους τό ἐμπόριο τῶν μετάλλων.

Μείωση τῆς σημασίας τῆς Φοινίκης τόν 8ο αἰ. π.Χ. Ἡ μεγάλη τῆς ἀνθήση μετριάζεται ἀπό τόν 8ο αἰ. π.Χ., ὅταν ἀρχίζει ἡ σπουδαία ἐξόρμηση τῶν Ἑλλήνων πρὸς τή Μεσόγειο κι ἡ ἴδρυση δικῶν τους ἀποικιῶν. Σιγά-σιγά ἡ Τύρος, χτισμένη σέ δύο ὄχυρά νησιά, χάνει τή σπουδαιότητά της καί τή θέση της παίρνει ἡ μεγάλη τῆς ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*. Αὐτή ἐξουσιάζει πιά τίς παλαιές φοινικικές ἀποικίες στή Σικελία, στήν Ἰσπανία καί στήν Ἀφρική. Ἀφοῦ πάλεψε μέ τούς Ρωμαίους πάνω ἀπό 100 χρόνια, ἔπεσε τελικά στά χέρια τους τό 146 π.Χ.

Πόλεις μέ πολυώροφα σπίτια. Οἱ πόλεις τῶν Φοινίκων, ὅπως προβάλλει ἡ εἰκόνα τους στίς ἀνασκαφές, ἦταν ἀρκετά μεγάλες κι εἶχαν σπίτια πολυώροφα.

Ἐμπορικό φοινικικό καράβι (ἀπό ἀνάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου).

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ θρησκεία τῶν Φοινίκων ἦταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία. Οἱ πιὸ χαρακτηριστικοὶ ἦταν ὁ Μελκάρτ, ναυτικὸς θεός, στὴν Τύρο, ἡ Ἀσάρτη, θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης, κι ὁ Ἄδωνις στὴ Βύβλο. Στὴ Φοινικὴ γίνονταν ἀνθρωποθυσίες πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Δέν ἔχει πρωτοτυπία ὁ φοινικικὸς πολιτισμός. Ὅπως ὅλοι οἱ καθαρά ἐμπορικοὶ λαοὶ στὴν ἱστορία, δανείστηκαν καὶ οἱ Φοίνικες πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς ποὺ γνώρισαν, καὶ οἱ ἐπιδέξιοι τεχνίτες τους τὰ ἐκμεταλλεύθηκαν μὲ πολλὴ ἐξυπνάδα. Ἡ τέχνη τους ὅμως δέν ἔχει δικό της χαρακτήρα. Ἐχει δανειστεῖ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορους ἄλλους λαοὺς, χωρὶς νὰ ὑπάρχει στὰ ἔργα της ἡ ἀτομικὴ σφραγίδα τῶν ἴδιων δημιουργῶν της.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ προσπάθεια νὰ διευκολύνουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγές καὶ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία, τοὺς ὀδήγησε σὲ μιὰ πολυτίμη προσφορά: τὴν ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀγωνίστηκαν γι' αὐτὸ τρεῖς αἰῶνες σχεδόν, ὥσπου στὸ 13ο αἰ. π.Χ. σχημάτισαν ἀλφάβητο μὲ 22 σύμβολα, ποὺ τὸ καθένα τους ἐκφράζει ἕναν ἦχο κι ὄχι μιὰ λέξη.

Αὐτὸ τὸ ἀλφάβητο πῆραν τὸν 9ο αἰ. π.Χ. οἱ Ἕλληνες κι ἀπ' αὐτοὺς, ἀργότερα, οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοί.

Σπουδαῖοι θαλασσοπόροι οἱ Φοίνικες. Γιὰ ν' αὐξήσουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγές, ἀναζητοῦσαν διαρκῶς νέους τόπους γιὰ τὴν ἴδρυση τῶν πρακτορείων τους. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, χωρὶς πυξίδα καὶ καράβια κατάλληλα γι' ἀνοιχτές θάλασσες, χρειάζοταν μεγάλος ἥρωισμὸς γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ ἀνθρώποι μεγάλα ταξίδια. Ὡς τὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας π.Χ. ἡ δραστηριότητά τους ἀπλώνεται κυρίως στὴν Ἀν. Μεσόγειο· ὕστερα περνοῦν τὸ Γιβραλτάρ, φτάνουν στὴν Ἀγγλία [Κασσιτερίδες Νήσους τὴν ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες], καὶ δοκιμάζουν τὴν τύχη τους στὶς δύσκολες θάλασσες τῆς Βαλτικῆς. Τέλος, ἕνας Καρχηδόνιος ἔφτασε στὸν κόλπο τῆς Γουινέας, τὸν 6ο π.Χ. αἰ., καὶ Φοίνικες ναυτικοὶ ἔκαμαν σὲ τρία χρόνια τὸν περίπλου τῆς Ἀφρικῆς [τὴν ἐπιχείρησε ποὺ τὸ 15ο αἰ. μ.Χ. δοκίμασε μ' ἐπιτυχία ὁ Βάσκο ντὰ Γάμα] γιὰ λογαριασμό τοῦ φαραῶ Νεκῶ.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο φοινικικοῦ θεοῦ (δεξιὰ). Γυναικεῖα προτομὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἔργο μὲ φοινικικὴ κι ἑλληνικὴ ἐπίδραση (ἀριστερά).

Ο χαρακτήρας τών άποικιών. Οί περισσότερες φοινικικές άποικίες είναι άπλοι έμπορικοί σταθμοί πού είχαν ίδρυθει μέ άποκλειστικό σκοπό τήν πώληση τών προϊόντων τής χώρας τους ή τήν προμήθεια πρώτων ύλών. Δέν υπήρχε ενδιαφέρον για έξερεύνηση ή κατάκτηση τής ένδοχώρας. Φρόντιζαν, τέλος, νά κρατούν μυστικούς τούς θαλάσσιους δρόμους πού τραβούσαν, φοβίζοντας όσους δέν είχαν σχετική πείρα, μέ τρομερές διηγήσεις.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Φοίνικες ήταν σημαντικός λαός πού ή φύση τής χώρας του τόν έσπρωξε πρós τή θάλασσα.
2. Ή χώρα ήταν χωρισμένη σέ μικρά βασίλεια, πού τά κυβερνούσαν οί βασιλιάδες μαζί μέ τούς πλούσιους έμπόρους. Άναπτύχθηκαν σημαντικές πόλεις: Βύβλος, Ούγκαρίτ, Σιδών, Τύρος.
3. Ίδρυσαν πολλές έμπορικές άποικίες. Ή σπουδαιότερη ήταν ή Καρχηδών (814 π.Χ.) πού εξέλίχθηκε σέ σπουδαία δύναμη.
4. Είχαν τό μονοπώλιο τής πορφύρας, έφτιαχναν ώραία όπλα και κοσμήματα και πρώτοι κατασκεύασαν διάφανο γυαλί.
5. Ή θρησκεία τους ήταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη είχε τό δικό της προσάτη θεό.
6. Ο πολιτισμός τους δέ στάθηκε πρωτότυπος, διακρίθηκαν όμως ως έμποροι και τολμηροί θαλασσοπόροι.
7. Σπουδαία τους προσφορά, μέ τεράστια σημασία για τόν πολιτισμό τής άνθρωπότητας, είναι ή έφεύρεση του άφραβήτου.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΕΒΡΑΙΟΙ:

1. Ὁ Κύριος χαράζει στὸν Ἀβραάμ τὴν πορεία του:

Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἀβραάμ: «Ἄφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο πού θά σοῦ δείξω ἐγώ. Καὶ θά σέ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθνους καὶ θά σέ εὐλογήσω καὶ θά κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ὥστε ὁ καθένας νά μπορεῖ νά εὐλογήσῃ μ' αὐτό. Καὶ θά εὐλογήσω ἐκείνους πού σέ εὐλογοῦν καὶ θά καταρασῶν ἐκείνους πού σέ καταριῶνται. Κι ἀπὸ σένα θά εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.»
Κι ἔφυγε ὁ Ἀβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πήγε κι ὁ Λῶτ. Κι ἦταν ἑβδομήντα πέντε χρόνων ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τῆς Χαράν...

Γένεση, κεφ. 12 (Μετ. Α.Κ.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ:

1. Τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο τῶν Καρχηδονίων, ἀποίκων τῆς Φοινίκης:

«Οἱ Καρχηδόνιοι λένε ἀκόμα καὶ τὸ ἐξῆς: Ὅτι ὑπάρχει χώρα τῆς Λιβύης καὶ ἀνθρωποὶ πού κατοικοῦν σ' αὐτὴν καὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τίς Ἡράκλειες Στήλες. Λένε ἐπίσης πῶς ὅταν ἔρθουν στὴ χώρα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ βγάλουν ἔξω τὰ ἐμπορεύματά τους, τὰ βάζουν μὲ τῆ σειρά κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Ἐπιβιβάζονται πάλι στὰ πλοία τους καὶ κάνουν καπνὸ. Οἱ ἰθαγενεῖς, ὅταν δοῦν τὸν καπνὸ, κατεβαίνουν στὴν παραλία, καταθέτουν χρυσάφι γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ξαναγυρίζουν πίσω, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀποβιβάζονται καὶ ἐξετάζουν τὸ χρυσό, κι ἂν φαίνεται σ' αὐτοὺς ὅτι ὁ χρυσὸς ἰσοφαρίζει τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων τους, τὸν παίρνουν καὶ φεύγουν. Ἄν τούς φανεῖ ὅμως πῶς δὲν ἰσοφαρίζει, μπαίνουν πάλι στὰ πλοία τους καὶ κάθονται. Τότε, οἱ ἰθαγενεῖς πλησιάζουν καὶ προσθέτουν κι ἄλλο χρυσό, ὥστου τοὺς ἰκανοποιήσουν. Κανεῖς κι ἀπὸ τὰ δύο μέρη, λένε οἱ Καρχηδόνιοι, δὲν ἀδικεῖ τὸν ἄλλο. Γιατί οὔτε οἱ ἴδιοι ἀγγίζουσι τὸ χρυσὸ ἂν δὲν ἐξισωθεῖ μὲ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων, οὔτε οἱ ἰθαγενεῖς θίγουν τὰ ἐμπορεύματα προτοῦ οἱ Καρχηδόνιοι πάρουν τὸ χρυσό».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 125 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Οἱ Φοινίκες καὶ τὰ ταξίδια τους:

«Παραξενεύομαι λοιπὸν μὲ κείνους πού μοίρασαν καὶ χώρισαν τὴ γῆ σὲ Λιβύη, Ἀσία καὶ Εὐρώπη, γιατί ἡ διαφορὰ μεταξὺ τους δὲν εἶναι μικρῆ. Ἡ Εὐρώπη, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασή της, ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῶν δύο ἄλλων, ὅσο γιὰ τὸ πλάτος της ὅμως, μού φαίνεται πῶς οὔτε κἀν νά συγκριθεῖ μπορεῖ μαζί τους. Γιατί μόνον ἡ Λιβύη δείχνει ὅτι βρέχεται γύρω-γύρω ἀπὸ θάλασσα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέρος της πού συνορεύει μὲ τὴν Ἀσία. Πρῶτος τ' ἀπόδειξε αὐτό, ἂν ὅσους ἐμεῖς γνωρίζουμε, ὁ Νεκῶς, ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων. Αὐτός, ὅταν σταμάτησε τὸ σκάψιμο γιὰ τὴ διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο στὸν Ἀραβικὸ κόλπο, ἔστειλε μερικοὺς Φοινίκες μὲ τὰ πλοία τους, μὲ τὴν ἐντολή, ἀφοῦ ἀπὸ τίς Ἡράκλειες στήλες πρὸς τὴν βόρειο θάλασσα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο νά φτάσουν στὴν Αἴγυπτο. Κίνησαν λοιπὸν οἱ Φοινίκες ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα πλέοντας πρὸς τὰ νότια. Ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο ἄραζαν σ' ὅποιο μέρος τῆς Λιβύης τύχαινε νά βρεθοῦν, ἔσπερναν τὴ γῆ καὶ περίμεναν τὸ καλοκαίρι. Ἀφοῦ θέριζαν τὸ σιτάρι ξεκινούσαν πάλι. Ἐτοί πέρασαν δύο χρόνια. Στὸν τρίτο χρόνο πέρασαν ἀπὸ τίς Ἡράκλειες στήλες κι ἔφτασαν στὴν Αἴγυπτο. Διηγούνταν κατόπιν, πράγμα πού ἐγὼ δὲν πιστεύω μὲ κανένα τρόπο, κι ἂς τὸ πιστεῦει ὅποιος θέλει, πῶς περιπλέοντας τὴ Λιβύη εἶχαν τὸν ἥλιο δεξιὰ».

Ἡροδότου, «Ἱστορίαι», Δ 42 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

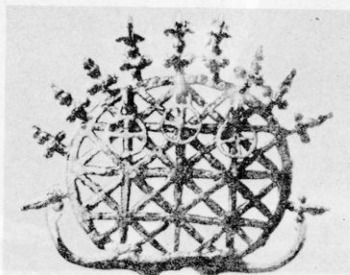
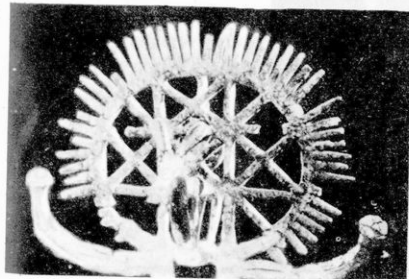
Ίνδοευρωπαϊοί, συνηθισμένοι στη νομαδική ζωή. Λαός ινδοευρωπαϊκής καταγωγής οί Χετταίοι, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τις πεδιάδες της Μ. Ασίας. Συνηθισμένοι άλλοτε στη νομαδική ζωή, με πολλή δυσκολία κατόρθωσαν να προσαρμοστούν στη γεωργική ζωή. Ή νομοθεσία τους, επηρεασμένη πολύ από τον Κώδικα του Χαμμουραμίτι, χρειάστηκε να προβλέπει ειδικά γι' αυτό.

Ίδρυση μεγάλων πόλεων. Χαττούσα. Ίδρυσαν πόλεις, με αξιοθαύμαστη διορατικότητα, στα πιο νευραλγικά σημεία της χώρας τους, στα περάσματα των μεγάλων δρόμων των караβανιών. Τίς όχθωναν με σειρές από τείχη. Πρωτεύουσά τους ήταν ή Χαττούσα [τό σημερινό Μπογάζ-κιοϊ], μέσα στο μεγάλο τόξο του ποταμού Άλυ, όπου στις άνασκαφές άποκαλύφθηκε θησαυρός από επιγραφές, που έριξαν φώς σε πολλές πλευρές της παραγμένης τους ιστορίας. Άλλο μεγάλο κέντρο ήταν τό Καρκέμις [στη δεξιά όχθη του Εύφρατη], χτισμένο σε έξαιρετικά σημαντική θέση. Μπορούσε να ελέγχει όλους τούς εμπορικούς δρόμους, που από τή Μεσοποταμία οδηγούσαν στη Μ. Άσία και στη Συρία. Τρεις σειρές τείχη, με όχυρούς πύργους, περιζώναν τήν πόλη, ασφαλίζοντας τόν πλούτο που συγκεντρωνόταν από τούς φόρους των караβανιών.

Γιά να εξασφαλίζεται ή διατροφή των κατοίκων οί Χετταίοι έχτιζαν τίς πόλεις τους κοντά σε ποτάμια, σε χώρους με κάμπους όλόγυρα.

Ό βασιλιάς είχε τήν κεντρική εξουσία. Άνεξάρτητοι σχεδόν οί άρχοντες των πόλεων. Οί πόλεις, μακριά ή μία από τήν άλλη, δε βοήθησαν στην ανάπτυξη άπόλυτης μοναρχίας. Στην πρωτεύουσα, τή Χαττούσα, έμενε ό βασιλιάς. Τά άλλα αστικά κέντρα τά κυβερνούσαν άρχοντες, που είχαν άρκετή ανεξαρτησία. Μόνο σε περίπτωση πολέμου ένώνονταν όλοι μαζί.

Χαρακτηριστικά δείγματα τής μεταλλουργίας των Χετταίων. Ό λαός αυτός έδειξε πραγματική ιδιοφυία στην επεξεργασία του σιδήρου, με τόν όποίο κατασκευάζε ό,τι ήταν δυνατόν (όπλα, σκεύη, χαλινάρια κ.ά.π.).

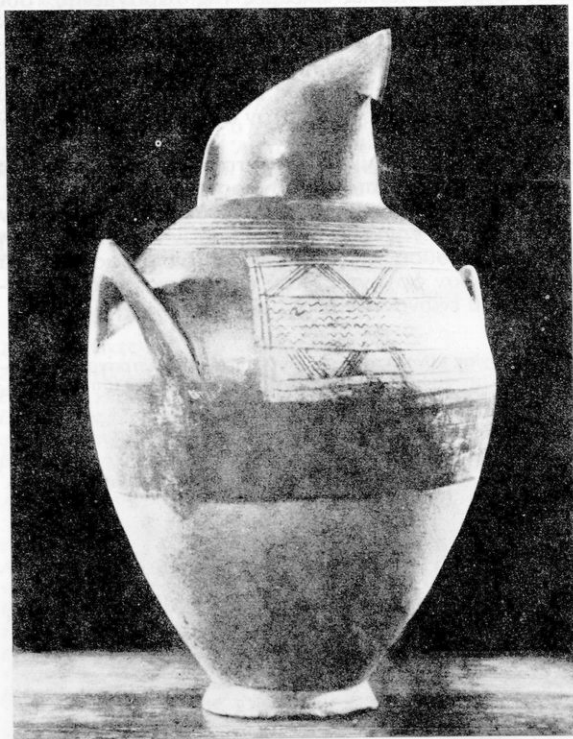

Πολλοί οί πόλεμοι. Ἀπληστοί οἱ Χετταῖοι, συγκεντρώνοντας ὀλοένα μεγαλύτερα πλούτη, θέλησαν ν' ἀπλώσουν τήν κυριαρχία τους πρὸς τή Μεσοποταμία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Συγκρούστηκαν ἔτσι μέ τούς Βαβυλωνίους, τούς Ἀσσυρίους καί τούς Αἰγυπτίους κι ἀκολούθησαν σκληροί καί μακροχρόνιοι πόλεμοι, πού, τελικά, ὀδήγησαν στήν ἐξασθένηση τοῦ κράτους καί στήν ἐξαφάνισή του. Τήν ἐποχή πού οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦν ν' ἀπλώσουν τό ἐμπόριό τους στή Μ. Ἀσία (13ο αἰ. π.Χ.) ἔρχονται σέ στενή σχέση μαζί τους. Τό Χεττιτικό κράτος καταρρεῖ γύρω στά 1200 π.Χ. ἀπό ἐπιδρομές Θρακοφρυγικῶν φυλῶν.

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Κτηνοτροφία. Γαυργία. Μελισσοκομία καί ἀλογοτροφία. Ἐκτός ἀπό τά ἄλογα, τρέφουν στίς μεγάλες πεδιάδες τῆς χώρας τους κοπάδια ἀπό πρόβατα, βόδια, κασίκες καί χοίρους. Ἀπό τή στιγμή πού ἀρχίζουν νά καταγι-

πλήνιο ἀγγεῖο μέ γεωμετρική διακόσμηση. Χαρακτηριστικό ἔργο τῆς κεραμεικῆς τῶν Χετταίων, πού στή χώρα τους διασταυρώθηκαν πλήθος ἐπιδράσεις ἀπό τούς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἀπό τή Μ. Ἀσία καί τήν Ἑλλάδα.

νονται μέ τή γεωργία, ή πλούσια γή τους δίνει άφθονα δημητριακά, κρασί καί μήλα. Οί Χετταίοι ήταν περίφημοι μελισσοκόμοι.

Σπουδαίοι μεταλλουργοί. Μεγάλη πηγή πλούτου στάθηκε γι' αυτούς ή μεταλλουργία. Από τίς γειτονικές χώρες προμηθεύονταν εύκολα πρώτες ύλες καί κατασκεύαζαν περίφημα όπλα χάλκινα καί σιδερένια, χαλινάρια κι άλλα είδη σκευής* γιά τ' άλογα, κάνοντας μεγάλη έξαγωγή τους στίς άλλες χώρες (Αίγυπτο, Παλαιστίνη). Αυτόι χρησιμοποιούν πρώτοι τό σίδηρο καί μαθαίνουν τήν έπεξεργασία του.

Η τέχνη τών Χετταίων. Από τήν τέχνη τών Χετταίων διατηρήθηκαν πολλά ανάγλυφα πάνω στούς βράχους τής χώρας. Παριστάνουν πολεμικές σκηνές, λιοντάρια, άρματα, εικόνες από τή θρησκευτική τους ζωή καί παραστάσεις τών ζωόμορφων τρομαχτικών θεών τους. Θυμίζουν άσσυριακά έργα, χωρίς νά έχουν όμως τή λεπτή τους έπεξεργασία.

[Η χεττιπική τέχνη αντικατοπτρίζει τόν ιδιότυπο τρόπο ζωής τών κατοίκων τής χώρας, γι' αυτό καί ό χαρακτήρας της είναι πολεμικός. Δημιουργεί αντίκείμενα χρήσιμα στούς πολεμικούς αγώνες. Επιδιώκει, άκόμα, νά δημιουργήσει έντονες έντυπώσεις· δέν ενδιαφέρεται όμως γιά τήν κομψότητα καί τήν ομορφιά].

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΙ Η ΓΡΑΦΗ

Θρησκεία μέ έθνικό χαρακτήρα. Έπειδή οι Χετταίοι άναμείχθηκαν μέ τούς παλαιούς κατοίκους τής Μ. Ασίας, στή θρησκεία τους πέρασαν πολλές τοπικές θρησκευτικές αντίληψεις. [Λάτρευαν τό θεό Τεσοούμπ καί τή γυναίκα του Άρίννα. Γιός τους ήταν ό Τελεπινού]. Ο βασιλιάς ήταν ό πρώτος ιερέας τής θεάς, γι' αυτό ή θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.

Γραφή. Οί Χετταίοι χρησιμοποίησαν τή σφηνοειδή καί μιá ιερογλυφική γραφή. Η δεύτερη δέν έχει άκόμη άποκρυπτογραφηθεί.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Χετταίοι είναι ίνδοευρωπαϊκός λαός πού έγκαταστάθηκε γύρω στά 2000 π.Χ. στή Μ. Ασία κι άναμείχθηκε μέ τούς ανθρώπους τού τόπου.
2. Ίδρυσαν μεγάλες όχυρές πόλεις στά περάσματα τών караβανιών, πλάι στά ποτάμια. Έτρεφαν άλογα πού τά πουλούσαν έξω από τή χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαίοι μεταλλουργοί κι αυτοί έφεραν τό σίδηρο κι έμαθαν τήν κατεργασία του. Περίφημοι μελισσοκόμοι.
3. Η θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.
4. Η καλλιτεχνική τους διάθεση έκφράστηκε μέ μεγάλα ανάγλυφα, πού παριστάνουν σκηνές κυνηγιού ή πολεμικές.
5. Χρησιμοποιούσαν δύο είδη γραφής: ιερογλυφική καί σφηνοειδή. Μόνο ή δεύτερη έχει διαβαστεί.
6. Οί άδίακόποι πόλεμοι στάθηκαν ή καταστροφή τους.
7. Καταρρέουν γύρω στά 1200 π.Χ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ο άνθρωπος είναι τό πιά άξιοθαύμαστο αλλά και τό παράξενο πλάσμα στον κόσμο. Η ιστορία του δείχνει πώς έχει άπεραντες δυνατότητες κι είναι σέ θέση νά πραγματώσει έκπληκτικά έργα. Μπορεί, όμως, νά προκαλέσει και άνυπολόγιστες καταστροφές.

Οί πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί πού αναπτύχθηκαν στή γή πρόσφεραν σταθερές βάσεις γιά τήν πρόοδο του ανθρώπινου γένους. Είχαν τίς πολύ σημαντικές τους πλευρές, αλλά και τά άδύνατα τους σημεία.

Και τά δυό μεγάλα γεωργικά και θεοκρατικά* κράτη στήν άρχή τής ιστορίας του κόσμου - ή Μεσοποταμία και ή Αίγυπτος - σημείωσαν σταθερά βήματα στήν πρόοδο. Έδωσαν σπουδαία έργα, χάρισαν στό ανθρώπινο γένος μεγάλα δώρα. Έκείνοι όμως πού τά κυβέρνησαν, ενδιαφέρθηκαν νά επιβάλουν μέ κάθε τρόπο τήν πρόσκαιρη παρουσία τους, ενώ χιλιάδες άνθρωποι εργάζονταν σκληρά γι' αυτούς, χωρίς ποτέ νά ενδιαφερθεί κάποιος άλλος γιά τή δική τους χαρά. Πλά σ' αυτούς ζούσαν, άκόμη σκληρότερη ζωή, άμέτρητοι δούλοι. Η έκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, στάθηκε ένα από τά λυπηρά χαρακτηριστικά των αρχαίων πολιτισμών.

Οί άδιάκοποι πόλεμοι, από τή στιγμή πού ογανώθηκαν και πλούτισαν τά πρώτα κράτη στή γή, ύπήρξαν ή δεύτερη μεγάλη πληγή τής άνθρωπότητας. Δέν ήταν μόνο οί νομαδικοί λαοί πού ή δυστυχία τους έσπρωχνε νά επιζητήσουν τ' αγαθά των γειτόνων τους. Ήταν κι οί άτέλειωτες φιλοδοξίες ή ή mania των ισχυρών τής κάθε εποχής γιά κυριαρχία στον κόσμο.

Από τά εκατομμύρια των ανθρώπων πού έζησαν στους αιώνες πού γνωρίσαμε ως τώρα, τί άπόμεινε; Μόνο ό,τι τά έφευρετικά χέρια τους κατασκεύασαν.

Τά λαμπρά παλάτια των πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σέ έρείπια, οί πανύψηλες πυραμίδες δέν μπόρεσαν νά σώσουν από τή διαρπαγή τά νεκρά σώματα των φαραών: οί πόθοι των φιλοπόλεμων Άσσυρίων έσβησαν μαζί μέ τή φθαρτή τους ύπαρξη. Για πολλούς αιώνες, άσπου νά ξεθαφτούν τά έρείπια όλων αυτών των πολιτισμών, και των σπουδαίων άκόμη βασιλέων τά όνόματα είχαν ξεχαστεί.

Η άνθρωπότητα όμως κέρδισε άφάνταστα από τό μόχθο τον καθημερινό και τήν προσπάθεια όλων αυτών των λαών. Ο άνθρωπος πού πρώτος συλλογίστηκε νά φτιάξει και νά χρησιμοποιήσει τον τροχό, έμεινε άώνυμος. Η προσφορά του όμως στάθηκε άνυποψίαστα μεγάλη. Τό ίδιο έγινε και μ' όλες τίς ανακαλύψεις και τίς άμέτρητες έφευρέσεις.

Ἡ Ἱστορία ἀκριβοδίκαια καταγράφει τή συμβολή τῶν λαῶν στόν πολιτισμό, χωρίς προκαταλήψεις ἢ συμπάθειες.

Ὁ τρόπος πού διοικήθηκαν οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς κι οἱ θρησκευτικές ἰδέες πού ἐπικράτησαν, στάθηκαν δύο παράγοντες πού ἐμπόδισαν, βασικά, τό ἄτομο νά ἀναπτυχθεῖ. Μάζες ἀτέλειωτες κι ἀνώνυμοι ἄνθρωποι μόχθησαν γιά νά ὑψώσουν πανύψηλους τάφους καί τεράστιους ναούς στήν Αἴγυπτο, κυριαρχημένοι, βασιλιάς καί λαός, ἀπό τό φόβο τοῦ θαλάτου.

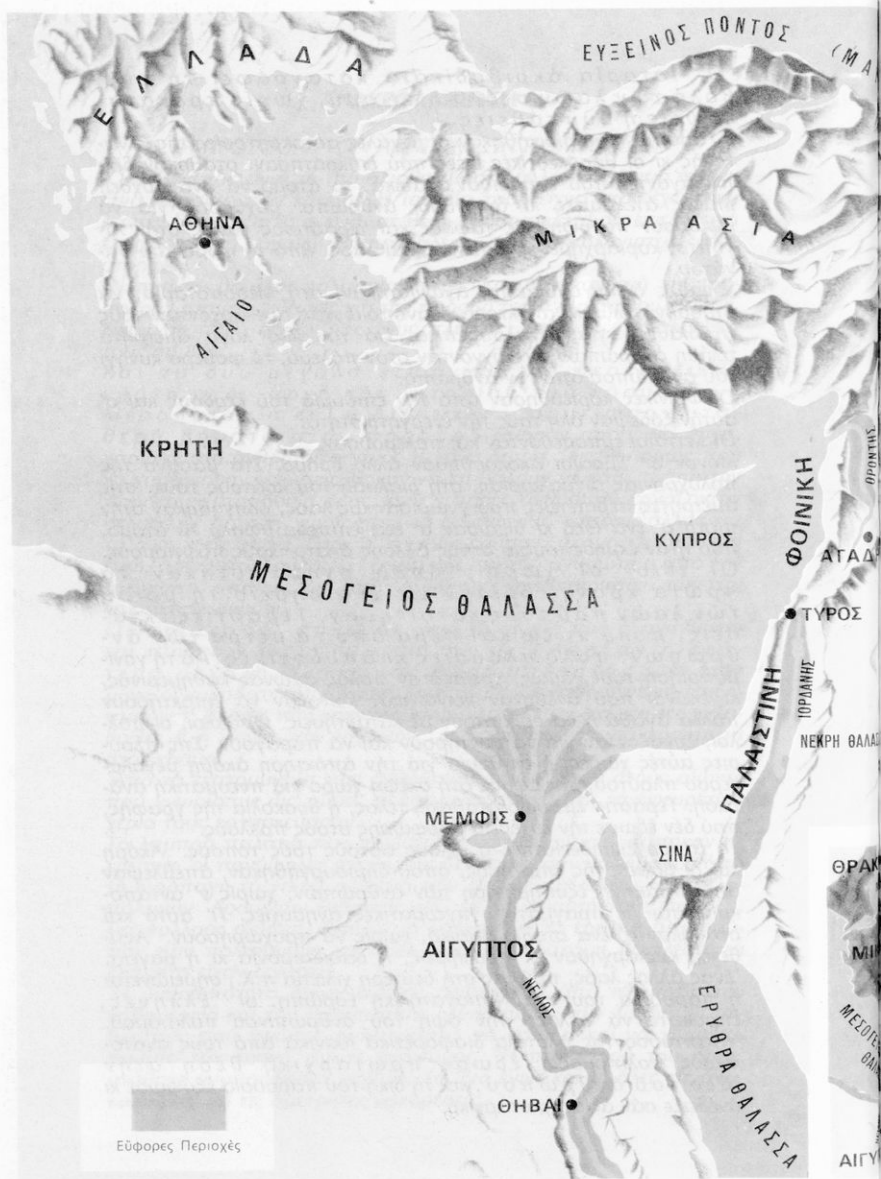
Χιλιάδες ἄλλοι ἄνθρωποι ἀγωνίστηκαν, στή Μεσοποταμία, νά στήσουν πελώρια ἀνάκτορα, ἱκανοποιώντας τῶν ἀρχόντων τους τή διάθεση γιά μεγαλοπρέπεια. Γιά τόν ἴδιο λόγο ἀμέτρητα πλήθη ἀνθρώπων σπρώχνονταν στόν πόλεμο, τό φοβερό κυνήγι τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἄνθρωπο.

Οἱ Φοινικές κυριεύθηκαν ἀπό τήν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καί σ' αὐτήν ξόδεψαν ὅλη τους τήν ἐνεργητικότητα.

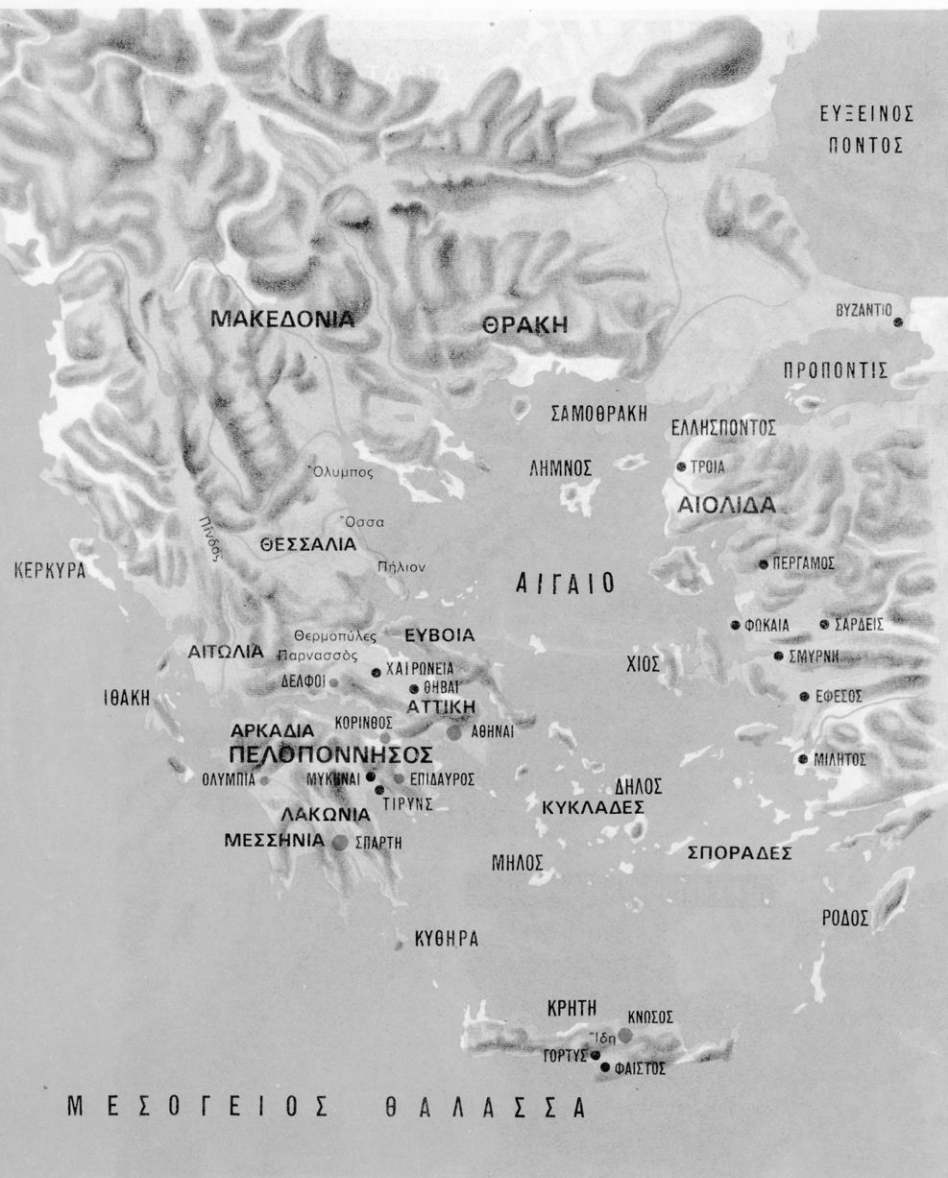
Οἱ Χετταῖοι ἐμπορεύονταν καί πολεμοῦσαν.

Μόνον οἱ Ἑβραῖοι ἀκολούθησαν ἄλλο δρόμο. Στά βάσινα τῆς πολυχρόνιας αἰχμαλωσίας, στή διάλυση τοῦ κράτους τους, στίς ἀμέτρητες περιπέτειες πού γνώρισαν ὡς λαός, ὀδηγήθηκαν στή πίστη σ' ἕνα Θεό κι ὕψωσαν σ' ἕνα ἐπίπεδο ὕψηλό τό ἄτομο, πού ἦταν ἐκμηδενισμένο στούς ἄλλους ἀνατολικούς πολιτισμούς. Οἱ ἴδιοι οἱ χώροι, ὅπου σχηματίστηκαν τά πρῶτα κράτη, ὄρισαν ὡς ἕνα σημεῖο τῆς μοίρα τῶν λαῶν πού τοῦς κατοίκησαν. Τεράστιες ἐκτάσεις, πολύ πάνω καί πέρα ἀπό τά μέτρα τῶν ἀνθρώπων, πολύ πλούσιες κι ἀποδοτικές. Γιά τή γονιμοποίησή τους, ὅμως, χρειαζόταν πολύς ἀγώνας καθημερινός, κι ἐκεῖνοι πού ἀνέβηκαν κοινωνικά, κοίταξαν νά ἀποκτήσουν πολλά ἀγαθά ἢ νά δοξαστοῦν μέ κατακτήσεις. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, ἐργάζονταν γιά νά συντηροῦν καί νά παράγουν. Στίς πλούσιες αὐτές χώρες, ἡ ἐπιθυμία γιά τήν ἀπόκτηση ἀκόμη μεγαλύτερου πλοῦτου, δέν ἄφησε στή σκέψη χώρο γιά πνευματική ἀνάταση. Τεράστιο ἐμπόδιο στάθηκε, τέλος, ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς, πού δέν ἔδωσε τήν εὐχέρεια μόρφωσης στούς πολλούς.

Τό ἄτομο ἐκμηδενίστηκε σ' ὅλους αὐτούς τοῦς τόπους. Ἀκόμη καί οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δημιουργήθηκαν, ἀπέβλεψαν στήν πρακτική ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων, χωρίς ν' ἀναποκρίνονται σέ πραγματικές πνευματικές ἀνησυχίες. Γι' αὐτό καί στάθηκαν σ' ἕνα στάδιο βασικό, χωρίς νά προχωρήσουν. Ἀντίθετα, κυριάρχησαν οἱ προλήψεις, ἡ δεισιδαιμονία κι ἡ μαγεία. Ἕνας ἄλλος λαός, πού μέσ στή δεύτερη χιλιετία π.Χ., σημειώνεται ἡ παρουσία του στή Νοτιανατολική Εὐρώπη, οἱ Ἑλληνες, ἐπρόκειτο νά ἀλλάξει τήν ὄψη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀναπτύσσοντας ὀλότελα διαφορετικά ἰδανικά ἀπό τοῦς ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἔδωσε πρωταρχική θέση στήν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, καί τή δική του παρουσία ἐξύψωσε κι ἀνέδειξε σάν ἀξία πρωταρχική.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ζωή παρουσιάζεται στον ελληνικό χώρο από την Παλαιολιθική περίοδο, που δεν είναι ακόμα πολύ καλά γνωστή στον τόπο μας.

Στά Νεολιθικά χρόνια, καθώς η χώρα βρίσκεται, περισσότερο από την άλλη Ευρώπη, κοντά στα μεγάλα ασιατικά και μικρασιατικά κέντρα αυτής της εποχής, σημειώνεται αξιόλογος πολιτισμός και οργανώνονται οι πρώτοι νεολιθικοί συνοικισμοί στον έλλαδικό χώρο.

Πρίν ακόμα φτάσουν οι Έλληνες, στην Έποχή του Χαλκού, πάλι αναπτύσσονται στην Ελλάδα σημαντικοί πολιτισμοί με μεγάλη πρωτοτυπία (ο Μινωικός, ο Κυκλαδικός, ο Πρωτοελλαδικός). Σ' αυτόν των πολιτισμών τά επιτεύγματα στηρίχτηκαν οι πρώτες ελληνικές φυλές, όταν κατέβηκαν στον τόπο μας από τό βορρά, και τά δικά τους στοιχεία χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα, όμως, σύμφωνα με τό δικό τους χαρακτήρα.

Οι Έλληνες τρύγησαν τούς καλύτερους καρπούς που είχαν δώσει οι παλαιότεροι πολιτισμοί. Έκείνο που τούς χαρακτηρίζει είναι ή δημιουργική αφομοίωση των ξένων στοιχείων, καθώς και ή γρήγορη εξέλιξη που σημειώθηκε στην ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού. «Είναι αδύνατο νά συλλάβουμε σήμερα τή μορφή που θά είχε ο πολιτισμός τής εποχής μας, αν δεν είχαν υπάρξει οι αρχαίοι Έλληνες κι ή δική τους σφραγίδα δεν είχε ανεξάλειπτα χαράξει με θαυμαστό τρόπο τήν πνευματική πορεία τής ανθρωπότητας».

Χρυσό διάδημα με δύο σειρές τετράπλευρα πλαίσια. Μέσα στο καθένα εικονίζεται ανάγλυφη φτερωτή σφίγγα. Βρέθηκε στην Έγκωμη τής Κύπρου. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ

① Η ΧΩΡΑ

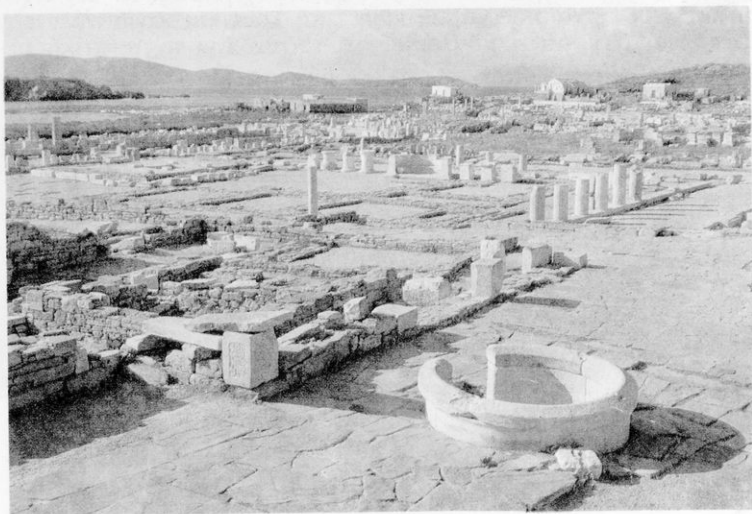
Γεωγραφική διαμόρφωση της χώρας. Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου παρουσιάσθηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἓνα μικροσκοπικὸ κομμάτι στεριάς, στῆ ΝΑ ἄκρη τῆς Εὐρώπης, περιζωμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ ψηλὰ βουνὰ τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, πού δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους. Τέλος, μεγάλη σειρά ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἡπειρωτικὸ τῆς χώρας. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσῃ ἔπαιξε τεράστιο ρόλο. Μὲ γέφυρα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἦταν εὐκολότατη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

Νερό. Ἐδαφος. Τὸ νερὸ ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χεῖμαρροι καὶ τὰ μικρὰ ποτάμια πού τὸ καλοκαίρι ξεραίνονται. Ὅπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχές δὲν εἶναι συχνές. Χρειαζέται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος γιὰ νὰ ποτιστοῦν καὶ ν' ἀποδώσουν οἱ φτενὲς πεδιάδες, ἐκτός ἀπὸ τοὺς εὐφοροὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη, κι ὅταν ὄλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὐνοϊκοί, μικρὴ εἶναι ἡ ἀνταμοιβὴ τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιατί τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι πλούσιο. Καμιὰ σύγκριση μὲ τὴν τεράστια γεωργικὴ παραγωγὴ στὴν Ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ στὴ Μεσοποταμία.

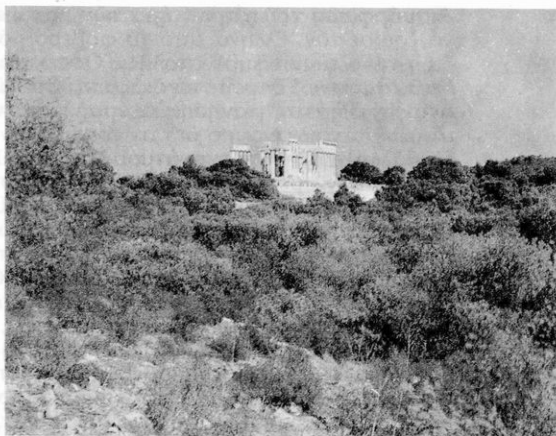
Ζῶα. Στὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴν Ἑλλάδα ἄρκουδες, κάπροι καὶ ἐλάφια.

Διατροφή τῶν κατοίκων. Ὅταν ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἦταν σχετικὰ λιγοστό τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι πού ἐβγαίνει γιὰ νὰ θρέψει τοὺς κατοίκους. Ἡ κτηνοτροφία καὶ τὸ ψάρεμα ἔδιναν ἄλλα εἶδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ

* Ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου μὲ τὴ θάλασσα στὸ βάθος καὶ ἀκόμη πρὸ πέρα τὸ νησί Ρήνεια.

‘Ο ναός της ‘Αφαίας στην Αίγινα, μέσ
στά πεύκα.

συκιές, κι ιδιαίτερα οί έλιές, τά χαρακτηριστικά καλοδέχτα σημάδια του έλλη-
νικού τοπίου, συμπλήρωναν μέ τά πολύτιμα προϊόντα τους τήν περιορισμένη
συγκομιδή.

‘Ορυκτός πλούτος. Τό ύπέδαφος δέν ήταν πλούσιο, γι’ αυτό γρήγορα εξαν-
τλήθηκαν τά πολύτιμα μέταλλα: *ασήμι* από τό Λαύριο, *χρυσάφι* από τό Παγ-
γαίο καί τή Σίφνο. ‘Αντίθετα, τά πυκνά δάση τής Χαλκιδικής, τής Θεσσαλίας
καί τής ‘Ηπείρου έδιναν άφθονη *ξυλεία* γιά τήν κατασκευή караβιών καί γιά
άλλες ανάγκες. Πολλοί τόποι, πάλι, έβγαζαν μάρμαρα (Πάρος, Θάσος, Νάξος
κ.ά.).

‘Η έλληνική πενία. ‘Η ζωή ήταν δύσκολη γιά τόν άνθρωπο στην ‘Ελλάδα,
όπου, όπως γράφει ο άρχαίος ιστορικός ‘Ηρόδοτος, «ή πενία στάθηκε παν-
τοτινή σύντροφος».

Κλίμα. ‘Αν ή γή δέν ήταν εύφορη, τό *κλίμα* ήταν θαυμάσιο. Ξερό καί εύκρατο,
πρόσφερε στους κατοίκους τή δυνατότητα νά περνούν τόν περισσότερο
καιρό τους έξω στό ύπαιθρο.

Θάλασσα. ‘Η θάλασσα μέ τ’ όμορφο γαλάζιο χρώμα της, λούζοντας τά πα-
ράλια, καλούσε επίμονα τούς ανθρώπους νά δοκιμάσουν νά ταξιδέψουν στά
κοντινά νησιά, πού οί άπαλές γραμμές τους διαγράφονταν στόν όρίζοντα.

‘Η μορφή του τόπου. ‘Η άπέραντη όμορφιά του τοπίου στάθηκε στοιχείο
πρωταρχικό κι έπηρέασε βαθύτατα τούς ‘Ελληνες. Λουσμένη ή χώρα τίς
περισσότερες ήμέρες του χρόνου στό φώς του ήλιου, μέ άνείπτωτη διαφάνεια
στην άτμόσφαιρα – ιδίως στην ‘Αττική. Μαλακές κι άρμονικές οί γραμμές καί
τών ψηλότερων ακόμα βουνών, ήμερη κι έλκυστική ή φύση, μέ άτέλειωτη
ποικιλία στά χρώματα, τίς γραμμές καί τά σχήματα, καλλιεργούσε βαθιά τή
σωστή αίσθηση τής όμορφιάς καί τής άρμονίας.

‘Ακόμη, αντίθετα από ό,τι παρατηρήσαμε στή Μεσοποταμία καί τήν Αίγυπ-
το, στην ‘Ελλάδα *ό τόπος ήταν στά μέτρα του ανθρώπου. Δέν τόν έκμηδένιζε
ό άπέραντος χώρος.*

Διαμόρφωση του χαρακτήρα των κατοίκων. Η φτώχεια του εδάφους ίσως νά έσωσε τόν Έλληνα από τό φοβερό μόχθο πού βάρυνε καταθλιπτικά στή ζωή των λαών τής Ανατολής. Όσο κι άν προσπαθούσε, ποτέ ή παραγωγή δέ θά έφτανε. Έπρεπε νά ψάξει νά βρει άλλες λύσεις. Γι' αυτό τό μυαλό του ήταν σέ αδιάκοπη κίνηση. Άκόμα, έμαθε νά είναι ολιγαρκής και νά μή δένεται μέ ύλικά αγαθά.

Παράλληλα, ή διάφανη ατμόσφαιρα του κρατούσε ζύπνια και καθαρή τή σκέψη: τό κλίμα τόν βοηθούσε νά ασκήσει τήν παρατηρητικότητα του ζώντας στό ύπαιθρο, χωρίς νά τόν αποχαυνώνει μέ τή ζέση. Η θάλασσα, τέλος, μέ τά παιγνιδίσματά της στόν ήλιο, του ζυπνούσε τήν περιέργεια και τόν πόθο νά τραβήξει νά γνωρίσει άλλους τόπους.

Τό νόημα του τοπίου για τόν Έλληνα. Κανείς ίσως λαός, στήν ιστορία τής ανθρωπότητας, δέ δέθηκε τόσο μέ τό τοπίο όσο οι Έλληνες, πού έφτασαν νά τό νιώθουν σάν ζωντανό σύντροφό τους, γεμάτο παλμό και νόημα.

Έλλειψη ενότητας. Η αδιάκοπη πρόσκληση τής θάλασσας έκαμε τούς Έλληνες ναυτικούς και έμπόρους, κι ή διάφανη και καθαρή ατμόσφαιρα, ή καθαρότητα στίς γραμμές του τοπίου και ή ωραιότητα του χώρου οδήγησαν στήν αντίληψη του μέτρου και στή σύλληψη τής τελείας όμορφιάς. Ό φυσικός, όμως, διαμελισμός τής χώρας έμπόδιζε τήν ενότητα του Έλληνισμού. Δημιουργήθηκαν, έτσι, πολλά μικρά κρατίδια, πού μάχονταν όλοένα μεταξύ τους. Αυτές οι συγκρούσεις στάθηκαν ή κακή μοίρα των αρχαίων Έλλήνων κι οδήγησαν στήν κατάπτωση τής Ελλάδας και στήν κατάκτησή της από τούς Ρωμαίους τό 146 π.Χ.

2. ΟΙ ΦΥΛΕΣ

Οι Έλληνες κλάδος τής Ινδοευρωπαϊκής φυλής. Από τίς άνασκαφές και τίς μελέτες των γλωσσολόγων είναι γνωστό σήμερα πώς οι Έλληνες ήταν κλάδος τής ινδοευρωπαϊκής φυλής κι έφτασαν στόν τόπο μας από τό βορρά. Οι ίδιοι οι άρχαιοι Έλληνες όμως έλεγαν πώς ήταν αυτόχθονες, ότι βρέθηκαν δηλ. έξαρχής στόν τόπο μας. Αυτό μας ιστορούν οι άρχαιοι μύθοι.

Προέλληνες. Οι διάφορες άλλες φυλές πού κατοίκησαν πρίν στήν Ελλάδα [Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες κ.ά.] ονομάζονται μ' ένα όνομα σήμερα: Προέλληνες.

Έλληνικές φυλές. Οι Έλληνες ήρθαν σέ διαδοχικά κύματα στήν Ελλάδα. Οι πρώτες φυλές πού έφτασαν ήταν οι Ίωνες, οι Αιολείς και οι Άχαιοί. Όλοι τους ήρθαν ύστερα από τό 2000 π.Χ.

Μυκηναϊκός πολιτισμός. Πρώτος καθαρά έλληνικός πολιτισμός είναι ο μυκηναϊκός (1580-1100 π.Χ.), δημιούργημα των Άχαιών.

Δωριείς. Μετά τό 1100 π.Χ. σέ άλλοπαλληλα κύματα κατέβηκαν οι Δωριείς. Αυτοί γνώριζαν και χρησιμοποιούσαν τό σίδηρο, πού άλλαξε τελείως τήν πολεμική τέχνη. Σταδιακά απλώθηκαν σ' όλη τήν Ελλάδα. Η επίδρασή τους υπήρξε άποφασιστική στήν ιστορική πορεία του έθνους μας.

3. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Η μοναδικότητα του αρχαίου έλληνικού πολιτισμού. Ό έρχομός κι ή εγκατάσταση των Έλλήνων στόν τόπο μας στάθηκε γεγονός μέ κοσμοϊστορική σημασία.

Παλεύοντας σταθερά, μέ δύναμη, έπιμονή και θάρρος άκατάλυτο, για πολλούς αιώνες, κινώντας αδιάκοπα τό θαυμαστό νού τους, δημιούργησαν έναν πολιτισμό μοναδικό, πού ως τήν εποχή μας άκόμα, δίνει πνοή και τρέφει

πνευματικά την ανθρωπότητα. Ἀποκορύφωμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ στάθηκε ὁ «Χρυσὸς αἰὼν» (5ος π.Χ.).

Τὸν εἶπαν «ἐλληνικὸ θαῦμα» αὐτὸ τὸν πολιτισμὸ πού σημειώθηκε στὴ χώρα μας. Δημιουργοὶ τοῦ ὑπῆρξαν οἱ μακρινοὶ μας πρόγονοι, πού ζώντας σ' αὐτὴ τὴν ἴδια γῆ πού ἐμεῖς σήμερα κατοικοῦμε, ἀντικρίζοντας τίς ἴδιες πεδιάδες, τὰ ἴδια βουνά καὶ τὴν ἴδια θάλασσα, ἀνακάλυψαν τὸ πιὸ σημαντικό στοιχεῖο τῆς ζωῆς, τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο κι ὄρισαν τὴν ἀξία του καὶ τὴ σωστὴ του θέση στὸν κόσμο.

Ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου. Τὸ χαμένο στοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς ἄτομο γιὰ πρώτη φορά παίρνει ἀξία καὶ βρίσκει μιά θέση στὴ ζωὴ. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα, ἀδέσμευτο πιά, προχωρεῖ στὶς ἀφάνταστα σπουδαίες καὶ μοναδικές κατακτήσεις πού θὰ γνωρίσουμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Εὐρήματα ἀνασκαφῶν. Ἀπὸ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τοῦσὶ διάφορους πολιτισμούς αὐτῆς τῆς περιόδου, ἀφθονα εὐρήματα ἔχουν φέρεי στὸ φῶς, ἐδῶ καὶ ἐνενήντα χρόνια σχεδόν, οἱ ἀνασκαφές σέ διάφορα σημεία τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν.

Οἱ μαρτυρίες τῶν εὐρημάτων. Ἐρείπια σπιτιῶν καὶ παλατιῶν, τάφοι, ὅπλα, ἐργαλεῖα κι ἀμέτρητα ἔργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ, τίς συνήθειες, τίς ἀσχολίες, τὴ θρησκεία, τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν καὶ τίς ἐπιδράσεις πού εἶχαν.

Ἡ σημασία τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς. Ἐνῶ γιὰ τὴν Κρήτη ὑπάρχουν γραπτές μαρτυρίες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δύο ἀπὸ τὰ τρία συστήματα γραφῆς πού ἀνακαλύφθηκαν στὸ μεγάλο νησί, ἡ *Ἱερογλυφικὴ* (δίσκος Φαιστοῦ) καὶ ἡ *Γραμμικὴ Α* δὲν ἔχουν ἀκόμη διαβαστεῖ. Μένουν, ἔτσι, *ἄφωνα μνημεία* γιὰ μᾶς· κείμενα στὸ τρίτο σύστημα γραφῆς, στὴ Γραμμικὴ Β (παρουσιάζεται στὴν Κρήτη γύρω στὰ 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σέ πλῆθος πῆλινες πινακίδες στὴν Κνωσό. Διαβάστηκαν μονάχα τὰ τελευταῖα χρόνια (1952). Ὁ θησαυρὸς, ὅμως, ὄλων τῶν πινακίδων βεβαίως μόνον πῶς ἡ γλῶσσα τους εἶναι ἑλληνικὴ (σέ μιὰ μορφή ἀρχαιότερη κι ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ Ὀμήρου). Οἱ πινακίδες αὐτές δὲν ἔδωσαν, γιὰ τὴν ὥρα, ἕνα πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο, μιά συνεχῆ διήγηση. Εἶναι ὅλες κατάλογοι (ἕνα εἶδος ἀπὸ λογιστικὰ βιβλία) τῶν ἀντικειμένων καὶ πολλῶν ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων πού εἶχαν ἡγεμόνες καὶ μεγαλέμποροι τῆς ἐποχῆς. Διαβάζουν, ἀκόμα, οἱ εἰδικοί πού καταγίνονται μὲ τὴ δύσκολη ἀνάγνωσή τους, μερικά ἑλληνικὰ ὀνόματα, γνωστὰ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο.

Ἐνῶ τὰ γραπτὰ κείμενα τῶν Χετταίων δίνουν μερικές πληροφορίες γιὰ τοὺς Μυκηναίους, ἡ ἐπιστῆμη δὲν μπορεῖ νὰ ἀρχίσει τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία οὔτε ἀπὸ τὰ μυκηναϊκά χρόνια, γιατί, ἀν καὶ οἱ πῆλινες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, πού βρέθηκαν κυρίως στὴν Πύλο, ἀλλὰ καὶ στὴν Κνωσό, στὶς Μυκῆνες καὶ στὴ Θήβα, εἶναι γραμμένες σέ μιὰ παλαιότατη μορφή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲ δίνουν πραγματικὲς ἱστορικὲς πληροφορίες. Ἀποτελοῦν οἱ περισσότερες καταλόγους διαφορῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν εἰδικότητων τῶν τεχνιτῶν πού ἐργάζονταν στὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα – μερικές πού βρέθηκαν σέ μεγάλα ἰδιωτικά σπίτια, π.χ. στὶς Μυκῆνες, ἀναφέρουν τίς ποσότητες πραγμάτων πού ὑπῆρχαν στὸ σπίτι ὅπου ἀποκαλύφθηκαν. Ἐπομένως, καμιά τους δὲν ἔχει πραγματικὸ ἱστορικὸ κείμενο συνεχές, χαραγμένο ἐπάνω τῆς.

Τό 1000 π.Χ. ἀρχή τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ ἱστορικοί ὀρίζουν τήν ἀρχή τῶν ἱστορικῶν χρόνων στήν Ἑλλάδα, γύρω στά 1000 π.Χ. Πολλά σημάδια ὑπάρχουν ἀπ' αὐτή τήν ἐποχή (στή θρησκεία, στή τέχνη κι ἄλλου) γιά τήν ἀνάπτυξη καί σταθεροποίηση τῶν καθαρᾶ ἑλληνικῶν χαρακτηριστικῶν στίς βάσεις, ἀκριβῶς, πού ἐξελίχθηκε, ὁ κλασικός ἑλληνικός πολιτισμός.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ Ζωή στόν τόπο μας διαιρεῖται στίς παρακάτω περιόδους:

Α'. Προϊστορική περίοδος. Χωρίζεται σέ δύο μεγάλες ἐποχές:

1. Τοῦ Λίθου (διαιρεῖται στήν Παλαιολιθική καί τή Νεολιθική Ἐποχή). Τελειώνει γύρω στά 2600 π.Χ.

2. Τοῦ Χαλκοῦ (2600-1100 π.Χ.).

Β'. Ἱστορική περίοδος. Χωρίζεται σέ τέσσερις ἐποχές:

1. Τή Γεωμετρική, πού τελειώνει γύρω στά 700 π.Χ.

2. Τήν Ἀρχαϊκή, 700-500 π.Χ.

3. Τήν Κλασική, 500-323 π.Χ.

4. Τήν Ἑλληνιστική, πού τελειώνει τό 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν ὀριστικά τήν Ἑλλάδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ φύση τοῦ τόπου καί ἡ πενία τοῦ ἐδάφους διαμόρφωσαν ἰδιότυπα τό χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων κι ἐπηρέασαν βαθύτατα τόν πολιτισμό τους.

2. Ἡ ἑλληνική γῆ διαμελισμένη φυσικά σέ μικρές πεδιάδες, ἐμπόδιζε τήν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί στάθηκε ἀφορμή ἀμέτρητων πολέμων πού ὀδήγησαν στή διάλυση καί, τέλος, στήν ξενική ὑποδούλωση.

3. Πρίν φτάσουν στήν Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες, κατοικοῦσαν στόν τόπο διάφοροι λαοί ἀγνωστῆς προέλευσης: Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες, Κρήτες. Τούς λέμε μ' ἓνα ὄνομα: Προέλληνες.

4. Οἱ Ἕλληνες ἀνήκουν στήν ἰνδοευρωπαϊκή φυλή κι ἔφτασαν σέ διαδοχικά κύματα στήν Ἑλλάδα ἀπό τό βορρά. Πρώτες φυλές πού ἦρθαν εἶναι οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Ἀχαιοί (μετά τό 2000 π.Χ.), τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τό ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς καί πολλά συγγενικά τους φύλα (1100 π.Χ.), πού ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἐποχή. Χρησιμοποιοῦν τό σίδηρο.

5. Ἡ ἱστορική ἐποχή ἀρχίζει μέ τούς Δωριεῖς. Αὐτοί βάζουν τίς σταθερές βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρᾶ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνέδειξαν τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καί δημιούργησαν τό «ἑλληνικό θαῦμα».

7. Ἡ Προϊστορική Ἐποχή στήν Ἑλλάδα χωρίζεται σέ δύο μεγάλες περιόδους: Τήν Ἐποχή τοῦ Λίθου (Παλαιολιθική καί Νεολιθική) καί τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ.

8. Ἡ ἱστορική περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σέ 4 φάσεις: τή Γεωμετρική, τήν Ἀρχαϊκή, τήν Κλασική καί τήν Ἑλληνιστική.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

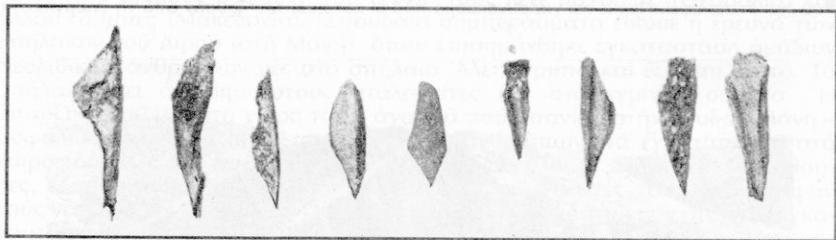
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ Παλαιολιθική Ἐποχή εξακριβώθηκε τελευταία στήν Ἑλλάδα. Μόνο τά τελευταία τριάντα χρόνια, ιδίως ὁμως ἀπό τό 1956 κι ὕστερα, ἀποκαλύφθηκαν, μέ ἐρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἴχνη παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζῶων (ρινόκερου, ἐλέφαντα) καί ἐργαλείων στόν τόπο μας.

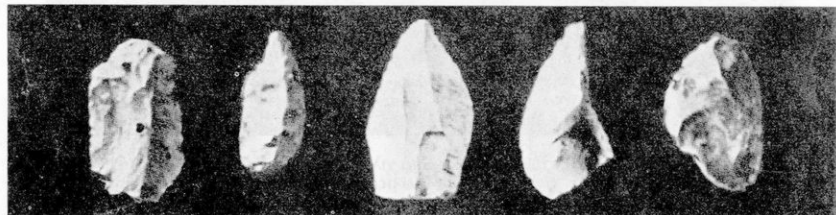
Εὐρήματα τῆς περιόδου. Εἶναι γνωστό πῶς ὑπῆρχαν παγετώνες στήν Πίνδο καί στόν Ἐρύμανθο. Στή Μακεδονία, στή Θεσσαλία (στίς ὄχθες τοῦ Πηνιεύου), στή Δυτική Πελοπόννησο, στή Σκύρο, ἔξω ἀπό τή Θήβα, στήν Κέρκυρα καί στή Ζάκυνθο, στό Κωρύκιο Ἄντρο τοῦ Παρνασσού, ιδιαίτερα ὁμως στήν Ἥπειρο (κοντά στήν Πρέβεζα καί στά Γιάννενα) βεβαιώθηκε πῶς ἔζησαν ἀνθρώποι σ' αὐτά τά χρόνια. Κι οἱ ἀνασκαφές φέρνουν κάθε χρόνο στό φῶς νέα στοιχεῖα γιά τή ζωή καί τίς δραστηριότητές τους.

[Στήν Ἥπειρο εξακριβώθηκε τελευταία ἡ ὑπαρξη πρωτόγονης βιοτεχνίας γιά τήν κατασκευή ἐργαλείων στήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Λούρου, στή θέση Κοκκινόπηλος (γύρω στά 33000 π.Χ.), κι ἐγκατάσταση στό βραχῶδες σκέπαστρο «Ἀσπροχάλικο», μέ παράλληλη λιθοτεχνία (κατασκευή ἐργαλείων) γύρω στά 11000 π.Χ. Στό τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἐμφανίζεται ζωή στό σπήλαιο Φράγγχι, στήν Ἑρμιονίδα τῆς Πελοποννήσου (κοντά στό Πόρτο-Χέλι). Ἡ ζωή συνεχίζεται στό σπήλαιο αὐτό, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀνασκαφές, ἀδιάσπαστη καί στή Μεσολιθική περίοδο – εἶναι τό πρῶτο σημεῖο στόν Ἑλληνικό χῶρο, ὅπου εξακριβώνονται ἴχνη τῆς Μεσολιθικῆς περιόδου].

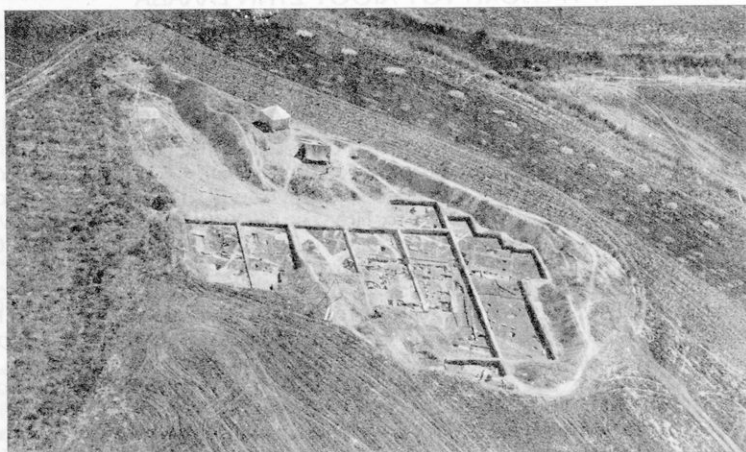

Κοκάλινα ἐργαλεῖα ἀπό ἀνασκαφές στή Θεσσαλία. Μουσεῖο Βόλου.

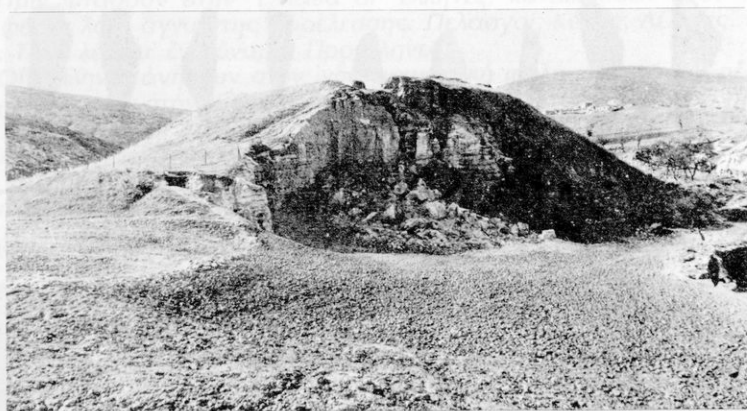
Παλαιολιθικά λιθίνα ἐργαλεῖα ἀπό τόν Ἅγιο Γεώργιο κοντά στήν Πρέβεζα. Μουσεῖο Ἰωαννίνων.

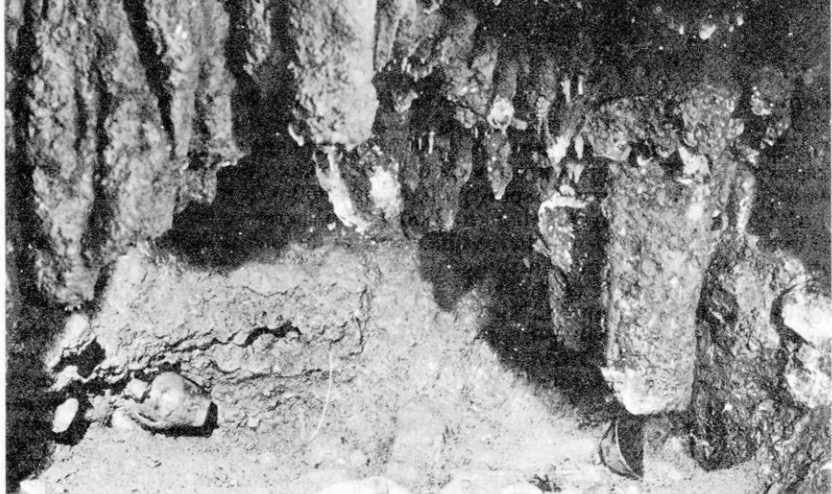
Νεολιθικοί συνοικισμοί. Συνοικισμοί της Νεολιθικής Έποχής έχουν βρεθεί σχεδόν σ' όλη τήν Ελλάδα. Ο παλαιότερος, σέ ευρωπαϊκό έδαφος, εξακριβώθηκε έξω από τή Βέροια, στή Νέα Νικομήδεια, καί χρονολογείται στήν 7η χιλιετία. Περίπου σύγχρονος είναι καί του Σέσκλου, έξω από τό Βόλο. Καί οι δύο είναι γεωργικοί.

Ο παλαιότερος Νεολιθικός συνοικισμός βρέθηκε στή Νέα Νικομήδεια τής Δυτικής Μακεδονίας, κοντά στή Βέροια. Χρονολογείται στήν 7η χιλιετία π.Χ. Στήν εικόνα αεροφωτογραφία του χώρου πού έχει ανασκαφεί. Πρόκειται γιά συνοικισμό πού οι κάτοικοί του ζούσαν από τή γεωργία.

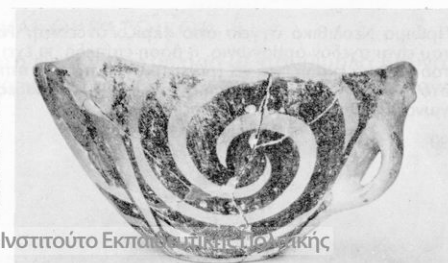
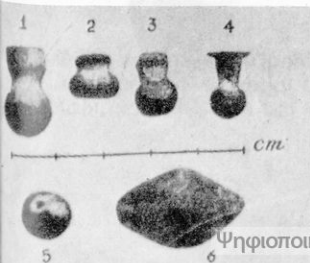
Η Νεολιθική ακρόπολη του Σέσκλου. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα έξω από τό Βόλο. Στή φωτογραφία διακρίνεται τό σκάψιμο πού έχει γίνει σ' ένα μεγάλο μέρος του λόφου, γιά νά μελετηθούν τά στρώματα τής γής καί νά προκύψουν έτσι συμπεράσματα χρονολογικά.

Τμήμα αιθουσας του γεμάτου σταλακτίτες και σταλαγμίτες σπηλαιού της 'Αλεπότρυπας στο Διρό της Μάνης. Πρόσφατες τελείως ανασκαφές αποκάλυψαν ότι μές στο σπήλαιο κατοικούσαν πολλοί άνθρωποι για καιρό, στή Νεολιθική περίοδο. Βρέθηκαν όπλα, σκεύη, εργαλεία και αγαλμάτια λίθινα. Στους τάφους μέσα υπήρχαν σκελετοί. 'Η ζωή στο σπήλαιο αυτό, πού είναι πολύ μεγάλο σε μέγεθος, μέ διάφορους χώρους πανοραμικούς χάρη στούς σταλακτίτες, σταμάτησε απότομα, γιατί ίσως από σεισμό έπεσαν πέτρες πού κάλυψαν τελείως τήν είσοδο του σπηλαιού και όσοι άνθρωποι ήταν μέσα πέθαναν έτσι χωρίς τροφή, νερό και άερα.

Μαγούλες, Τούμπες. Οί περισσότεροι νεολιθικοί συνοικισμοί έχουν βρεθεί κάτω από μικρούς λόφους, πού άλλου τούς λένε *μαγούλες* (Θεσσαλία) και άλλου *τούμπες* (Μακεδονία). [Σπουδαία συμπεράσματα έδωσε η έρευνα των σπηλαιών του Διρού (στή Μάνη), όπου επιστημάνθηκε εγκατάσταση ομάδων Νεολιθικών ανθρώπων μέσ στο σπήλαιο 'Αλεπότρυπα και έξω απ' αυτό. Τό σπήλαιο έχει αξιοσημείωτους σταλακτίτες και σταλαγμίτες, σήμερα. 'Η ύπαρξη νερού μέσ στο χώρο του - αγαθού πού σπανίζει στήν ανυδρη Μάνη - άσφαλώς υπήρξε ή αίτια προσελκύσεως ανθρώπων για εγκατάσταση στο χώρο του. Μέσ στο σπήλαιο, πού είναι πολύ μεγάλο, μέ άλλεπάλληλες αιθουσες, έζησαν άνθρωποι, έκαμαν τίς θρησκευτικές τελετές τους, και έθαψαν τούς νεκρούς τους. Και στο Φράγγχι τής 'Ερμιονίδας υπάρχουν στοιχεία εγκαταστάσεως των Νεολιθικών χρόνων].

'Αριστερά: Λίθινα σκουλαρίκια (1-4), σφονδύλι (5) από άδράχτι και πεσός σφενδόνης (6). Στο κέντρο: Κοκάλινο άγκιστρι. 'Όλα είναι των Νεολιθικών χρόνων και προέρχονται από ανασκαφές στή Θεσσαλία. 'Εκτίθενται στο Μουσείο του Βόλου. Δεξιά: Νεολιθικό ζωγραφιστό άγγείο, άνοικτό σε τύπο γαβάδας· βρέθηκε σπαμαμένο σε κομμάτια, κολλήθηκε και συμπληρώθηκε. 'Εκτίθεται στο 'Εθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κύπρος. Τά τελευταία χρόνια ανακαλύφθηκαν καί στήν *Κύπρο* σπουδαίοι Νεολιθικοί συνοικισμοί, στίς βόρειες καί τίς νότιες ὄροσειρές τοῦ νησιοῦ. Ὅρισμένοι ἀπ' αὐτούς ἔχουν μελετηθεῖ λεπτομερειακά [τῆς Ἐρήμης καί τῆς Χοιροκοιτίας]. Τῆς Χοιροκοιτίας κυρίως ὁ συνοικισμός εἶναι σπουδαιότατος. Ἀπό τίς ἀνασκαφές στήν περιοχή τῆς ἐξακριβώθηκαν τά ὄρια τοῦ συνοικισμοῦ, τό στρογγυλό σχῆμα τῶν κατοικιῶν – πληλόχτιστες θολωτές καλύβες –, τά σκεύη, τά ἐργαλεῖα πού μεταχειρίζονταν οἱ κάτοικοι, καθῶς καί στοιχεῖα γιά τίς θρησκευτικές τους δοξασίες.

Ζωή. Θρησκεία. Στούς Νεολιθικούς συνοικισμούς, ἡ Ζωή ἔχει τό χαρακτήρα πού παρουσιάζουν καί οἱ ἄλλοι συνοικισμοί τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σέ ἄλλους τόπους. Λατρεύεται κι ἐδῶ ἡ θεά τῆς γονιμότητος, τά ἀγγεῖα ἔχουν περίπου τά

Νεολιθικό εἶδωλο ἀπό γκρίζο ἀνδρείτη. Παριστάνει ἀνθρώπινη μορφή μέ σώμα ἐπίπεδο, ὀρθογώνιο, καί λαιμό κυλινδρικό. Τό κεφάλι του εἶναι στρογγυλό μέ χοντροκομμένα τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου. Τά πόδια χωρίζονται μέ κάθετη αὐλάκωση. Ἐχει βρεθεῖ στό σπουδαῖο Νεολιθικό συνοικισμό τῆς Χοιροκοιτίας στήν Κύπρου.

Εἶδωλο τοῦ τέλους τῆς Λίθινης περιόδου καί τῶν ἀρχῶν τῆς Χαλκῆς. Ἐχει σχῆμα σταυροσχημο, μέ λαιμό στρογγυλό καί ψηλό. Τό κεφάλι εἶναι κυλινδρικό καί τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου ἀνάγλυφα. Τά πόδια χωρίζονται μέ κάθετη αὐλάκωση. Σέ σύγκριση μέ τό προηγούμενο κυπριακό εἶδωλο, φαίνεται ἡ ἐξέλιξη τοῦ δεύτερου. Βρέθηκε στήν ἐπαρχία τῆς Πάφου, στή νότια Κύπρου. Χρονολογεῖται στήν 3η χιλιετία π.Χ.

Πρώιμο Νεολιθικό ἀγγεῖο ἀπό γκρίζο ἀνδρείτη. Τό σχῆμα του εἶναι σχεδόν ὀρθογώνιο, ἡ βάση ἐπίπεδη, κι ἔχει στή μιά του πλευρά ἐκροή, γιά νά τρέχει τό ὑγρό πού θά ὑπῆρχε μέσ στό ἀγγεῖο. Ἐχει διακόσμηση ἀνάγλυφη μέ κουκκίδες καί τρίγωνα. Βρέθηκε στή Χοιροκοιτία στήν Κύπρου.

ίδια χαρακτηριστικά (σχήματα και είδος διακοσμήσεως) και οι κάτοικοι καταγίνονται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στην Ελλάδα έχουν βρεθεί ως σήμερα δύο *μενχίρ* [μεγαλιθικά δηλ. μνημεία: ένα στη Θεσσαλία κι ένα στα Δεντρά της Αργολίδας].

2. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2600 π.Χ. αρχίζει η χρήση του χαλκού στην Ελλάδα. Τότε ακριβώς φτάνει στον τόπο ένας άγνωστος λαός φέρνοντας το χαλκό μαζί του. Για 200 χρόνια, σχεδόν, δε γενικεύθηκε η χρήση του μετάλλου αυτού, γι' αυτό κι ονομάζουν τους δύο πρώτους αιώνες *Χαλκολιθική φάση*, επειδή εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται τα πέτρινα εργαλεία.

Όρειχαλκος (μπρούντζος). Στην αρχή μεταχειρίζονταν οι άνθρωποι καθαρό το χαλκό. Πολύ γρήγορα όμως έμαθαν να τον ανακατεύουν με κασσίτερο, φτιάχνοντας έτσι ένα μέταλλο πιο στέρεο, τον *όρειχαλκο*.

Μινωικός, Κυκλαδικός, Έλλαδικός πολιτισμός. Στην περίοδο του Χαλκού παρουσιάζεται στην Κρήτη ένας σπουδαίος πολιτισμός, ο *πρώτος σημαντικός στην Ευρώπη*, ο *Μινωικός*, που τον χωρίζουν σε μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωική και Ύστερομινωική). Έπηρασμένος πολύ από την Κρήτη, άλλος πολιτισμός, με θαυμαστή ιδιοτυπία στην πρώτη του περίοδο, άνθει στις Κυκλάδες: ο *Κυκλαδικός*. Τέλος, στην ήπειρωτική Ελλάδα αναπτύσσεται άλλος αξιόλογος πολιτισμός, ο *Έλλαδικός*, που χωρίζεται, όπως κι οι άλλοι δύο, σε τρεις παράλληλες με τους άλλους φάσεις:

Χρονολογία	Μινωικός	Κυκλαδικός	Έλλαδικός
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός	Πρωτοκυκλαδικός	Πρωτοελλαδικός
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός	Μεσοκυκλαδικός	Μεσοελλαδικός
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός	Ύστεροκυκλαδικός	Ύστεροελλαδικός

Α'. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ο θρύλος του Μίνωα. Η δύναμη κι ο πολιτισμός της Κρήτης, μές στη δεύτερη χιλιετία, ήταν τόσο σημαντικοί, ώστε παρ' όλο που είχε χαθεί κάθε χνάρι τους για χίλια χρόνια, οι ίδιοι οι άρχαιοι Έλληνες, αργότερα, μιλούσαν με θαυμασμό για τον ισχυρό βασιλιά της Κνωσού Μίνωα και για τη ναυτική του δύναμη.

Σέρ Άρθουρ Έβανς. Ός τό 1900, που ο Βρετανός αρχαιολόγος Σέρ Άρθουρ Έβανς αποκάλυψε τα ερείπια του τεράστιου και πολυδαίδαλου ανακτόρου της Κνωσού, ανασταίνοντας έναν ωραίο και σπουδαίο πανάρχαιο πολιτισμό, ή ύπαρξή του ήταν γνωστή μόνο από τον Όμηρο, από τις διηγήσεις των αρχαίων ιστορικών (Ήροδότου, Θουκυδίδη) κι από τις αιγυπτιακές πηγές. Από τότε ως σήμερα Έλληνες και ξένοι αρχαιολόγοι με συστηματικές ανακαφές έφεραν στο φώς πλήθος στοιχεία του μινωικού πολιτισμού.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Φύση τής χώρας. Προϊόντα. Η Κρήτη είναι νησί εύφορο με πανύψηλα βουνά. Όρισμένοι της χώροι έχουν αρκετό νερό. Στην αρχαιότητα έβγαζε άφθονο λάδι, κρασί, λινάρι και κρόκο.

Εμπόριο και ναυτικό. Η Κρήτη ευτύχησε νά βρίσκεται πολύ κοντά στις χώρες, όπου αναπτύχθηκαν νωρίς μεγάλοι πολιτισμοί (τήν Αίγυπτο, τή Συρία και τή Μ. Ασία) και, καθώς τήν έβρεχε ή θάλασσα ολόγυρα, πολύ γρήγορα οι δραστήριοι κάτοικοί της άρχισαν νά ταξιδεύουν. Σύντομα, κυριάρχησαν στό Αιγαίο και στήν Ανατ. Μεσόγειο, εξάγοντας τά φυσικά και βιοτεχνικά προϊόντα του νησιού και φέρνοντας από τή Δυτική Ασία και τήν Αίγυπτο χρυσάφι, χαλκό, υφάσματα και πολυτίμες πέτρες. Είχαν τήν ευκαιρία, ταξιδεύοντας, πολλά νά ίδουν και νά μάθουν. Ήξευνοι και δραστήριοι έπηρεάστηκαν δημιουργικά από ό,τι έβλεπαν και μάθαιναν στους ξένους τόπους. Είναι άγνωστη ή καταγωγή του λαού πού κατοίκησε τήν Κρήτη και ανάπτυξε τό σπουδαιότατο πολιτισμό πού από τόν Έβρανο καθιερώθηκε νά ονομάζεται *Μινωικός*.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεολιθική Έποχή. Ζωή εξακριβώθηκε στήν Κρήτη, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οι άνθρωποι κατοικούσαν τότε μέσα σέ σπήλαια, όπου ζούσαν πολλές οικογένειες μαζί.

Θρησκεία. Ταφή νεκρών. Θεά γονιμότητας. Οι νεκροί θάβονταν μέσα και γύρω στα σπήλαια. Λατρευόταν κι εδώ ή γυναικεία θεά τής γονιμότητας, όπως και στήν άλλη Ελλάδα και στήν Ανατολή. Τό δείχνει μία σειρά από γυναικεία παχύσαρκα ειδώλια πού βρέθηκαν στίς ανασκαφές.

Έργαλεία. Λίγα πέτρινα πελέκια κι άξινες, έργαλεία από κόκαλο κι άγγεια από σκούρο πηλό, μέ χαρακτή διακόσμησης, είναι τά εύρηματα αυτής τής περιόδου. Νεολιθικοί συνοικισμοί εξακριβώθηκαν στήν Κνωσό, στή Φαιστό, στή Σητεία και άλλου.

Η Νεολιθική περίοδος τελειώνει γύρω στα 2600 π.Χ., όποτε φτάνει στήν Ανατολική Κρήτη, από τή Βόρεια Συρία ή τή Μικρά Ασία, μία νέα άγνωστη σέ μάς φυλή, σέ διαδοχικά κύματα.

Πρωτομινωική περίοδος. Στήν Πρωτομινωική περίοδο ιδρύονται πολλοί συνοικισμοί στήν ανατολική παραλία του νησιού, στήν αρχή, κι άμέσως ύστερα στήν Κεντρική Κρήτη.

Ναυτικό. Δημιουργία άστικων κέντρων. 'Ο νέος λαός πού είχε φτάσει ήξερε καλά τή ναυτική τέχνη. Ήταν ειρηνικός, φιλοπρόοδος, μέ έξαιρετικά καλλιτεχνικά χαρίσματα κι έδειξε θαυμαστή ικανότητα στήν εκμετάλλευση των φυσικών πλεονεκτημάτων του νησιού. Στίς πιό κατάλληλες θέσεις *όργανωσε άστικά κέντρα* και σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ακόμη και μικρά, αλλά εύνοϊκά για τό ναυτικό, νησάκια.

'Ανάπτυξη τέχνης. Γρήγορα κυριαρχεί στό Αιγαίο και στήν 'Ανατ. Μεσόγειο, κι οί πρώτες ύλες πού φέρνει στήν Κρήτη, στά έπιδέξια χέρια του γίνονται πραγματικά άριστουργήματα. 'Από τήν Πρωτομινωική περίοδο εκδηλώνονται τά άξιοθαύμαστα χαρακτηριστικά του μινωικού πολιτισμού.

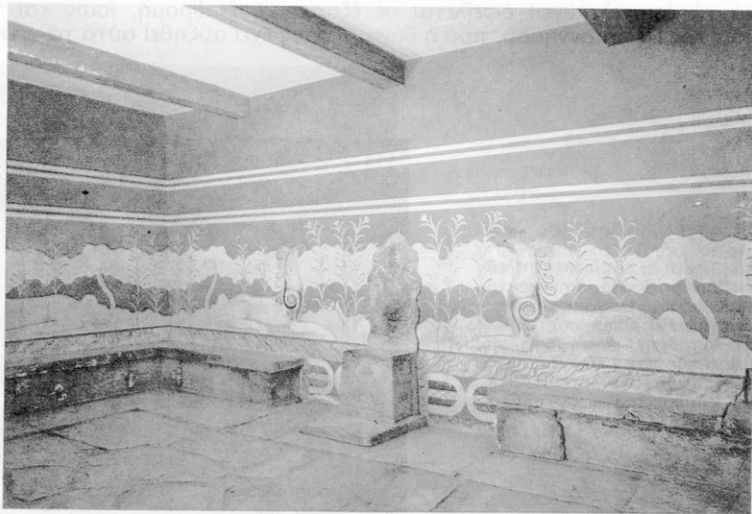
Χαρακτήρας των Κρητών. Οί κάτοικοι ξεχωρίζουν για τήν καλαισθησία και για τήν αγάπη στή φύση, πού τούς έμπνέει σέ άμέτρητα έργα τέχνης. Χαρακτηριστικό αυτής τής έποχής είναι πώς στήν ψυχή του μινωικού λαού δέν ύπήρχε καταθλιπτικός φόβος ούτε για τούς θεούς ούτε για τό θάνατο, ούτε για τούς συνανθρώπους.

Οί Μινωίτες δέ σχημάτισαν ένιαίο κράτος, αλλά κάθε άστικό κέντρο άποτελούσε ξεχωριστή δύναμη μέ δικό του άρχοντα.

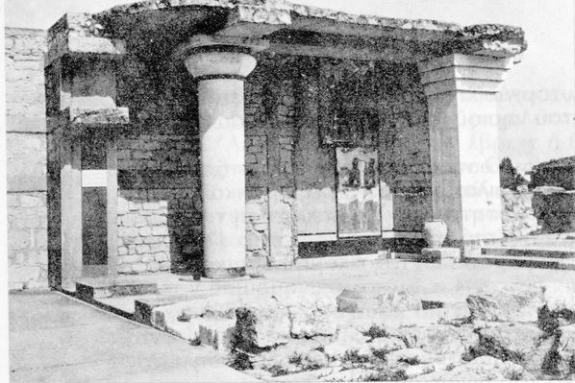
Μεσομινωική περίοδος. Ανάκτορα. 'Αμέσως ύστερα από τό 2000 π.Χ. ή πολιτική δύναμη συγκεντρώνεται στα χέρια βασιλέων, πού χτίζουν μεγάλα ανάκτορα στήν Κνωσό, στή *Φαιστό*, στό *Μάλια* και στή *Ζάκρο* ('Ανατ. Κρήτη).

Βασιλιάς. 'Ανακτορικά έργαστήρια. 'Ο βασιλιάς είναι ό άντιπρόσωπος τής θεότητας, κι αυτός φαίνεται νά όρίζει τή ζωή του τόπου. Στο παλάτι του ύπάρχουν ειδικοί χώροι λατρείας και, σέ τεράστιες άποθήκες, συγκεντρώνει τά προϊόντα του νησιού: λάδι και δημητριακά. Σ' αυτό μέσo, τέλος, ιδρύει σειρά έργαστηρίων, όπου δημιουργικοί τεχνίτες εργάζονται τις πρώτες ύλες πού φέρνουν από τό έξωτερικό.

Τμήμα τής αίθουσας του άλαβάστρινου θρόνου στή δυτική πτέρυγα του ανακτόρου τής Κνωσού. Βρίσκεται στό ισόγειο (βλ. σελ. 3).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τά νότια προτύλαια του ανακτόρου της Κνωσού. Πρόκειται για τη μνημεική είσοδο που οδηγούσε τον επισκέπτη από το διάδρομο της Πομπής στον πρώτο όροφο της δυτικής πτέρυγας.

Καταστροφή των πρώτων ανακτόρων. Γύρω στα 1700 π.Χ. φοβεροί σεισμοί, ίσως, γίνονται ή αιτία της καταστροφής των κρητικών ανακτόρων, των μεγάλων σπιτιών, καθώς και των συνοικισμών.

Νέα ανάκτορα. Σέ ελάχιστο χρονικό διάστημα χτίζονται νέα παλάτια, λαμπρότερα και μεγαλύτερα από τα προηγούμενα. Είναι πολυώροφα και προσφέρουν κάθε εύκολία ζωής. Διακρίνει κανείς σ' αυτά όχι μόνο τό καλλιτεχνικό δαιμόνιο των αρχαίων Κρητών, αλλά και τις σημαντικές αρχιτεκτονικές τους γνώσεις. *Των δεύτερων τούτων ανακτόρων τά έρείπια αποκαλύφθηκαν στις άνασκαφές.*

Ύστερομινωική περίοδος. Έμπόριο-Ναυτικό. Η ύστερη φάση της Μεσομινωικής περιόδου είναι ή μακρότερη και συνεχίζεται άδιατάρακτη και στην αρχή της Ύστερομινωικής περιόδου. Ο ισχυρός έμπορικός στέλος των Κρητών κυριαρχεί στις θάλασσες. Προϊόντα μινωικά φτάνουν σ' όλες τις άκτές της Μ. Άσίας, στην Αίγυπτο, στή Σικελία, ακόμα και στην Ίσπανία.

Νέα καταστροφή των ανακτόρων. Τελείως ξαφνικά, άλλη φοβερότερη καταστροφή σημειώνεται γύρω στα 1450 π.Χ. Είπαν πολλοί έπιστήμονες ότι ή φοβερή εικόνα που παρουσιάζουν τά ανάκτορα (πέφτουν σέ έρείπια και δυνατή φωτιά τά άποτελειώνει) όφειλεται σέ έξωτερική έπίδρομή, ίσως και των Άχαιών της Πελοποννήσου, που ή δύναμή τους έχει αύξηθει αυτά τά χρόνια.

Ο «προμαχάνας» της δυτικής πλευράς της βόρειας είσοδου του ανακτόρου της Κνωσού. Η κιονοστοιχία του έχει άνασθηλωθεί. Πίσω από τούς κίονες έχει τοποθετηθεί αντίγραφο από την έξαιρετικής τέχνης άνάγλυφη παράσταση ταύρου που βρίσκεται σέ χώρο μέ ελαιόδεντρα.

‘Ο Έβανς ποτέ δέν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἀπέδωσε τὴν καταστροφή σὲ νέο κύμα τρομερῶν σεισμῶν. Ὁ καθηγητὴς Σπυρ. Μαρινάτος ὀλοκλήρωσε τὴν ἄποψη τοῦ Έβανς κι ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἀνασκαφές.

Ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς. Φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔγινε φοβερὴ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας. Ἀφθονο ἠφαιστειακὸ ὕλικό (κίσηρις) καὶ θειάφι ἐκτοξεύθηκαν σὲ ἀπόσταση πολλῶν χιλιομέτρων, ἐνὺ τεράστια παλιρροιακὰ κύματα σάρωσαν τὶς βόρειες ἀκτὲς τῆς Κρήτης. Συχνά, ὅπως ἔχει συμβεῖ καὶ σὲ ἄλλες σχετικὲς περιπτώσεις, μὲ τοὺς σεισμοὺς γίνονται καὶ πυρκαγιές. Ἔτσι καταστράφηκαν τὰ λαμπρότερα ἀνάκτορα ποῦ κατασκευάστηκαν ποτέ σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος κι ἔσβησε ἡ δύναμη τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Κρήτη. Γύρω στὰ 1400 π.Χ. ἀρχίζουν, σὲ κύματα διαδοχικὰ, νὰ κατεβαίνουν οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου στὴν Κρήτη καὶ γίνονται κύριοι τῆς Κνωσοῦ. Δέ χτίζονται πιά νέα ἀνάκτορα. Ἡ θαλασσοκρατία τῶν Κρητῶν ἔχει οβήσει. Τὸ ἐμπόριό τους μαραίνεται καὶ περνάει σ’ ἄλλα χέρια. Γύρω στὰ 1300 π.Χ. ὁμως κατασκευάζονται μεγάλα κτίρια, ποῦ μοιάζουν μὲ τὰ μυκηναϊκὰ σπιτία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας.

Φτάνουν οἱ Δωριεῖς. Στὸ 12ο αἰ. π.Χ. ἡ κατὰπτωση προχωρεῖ· ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς βαδίζει πρὸς τὴν δύση του. Ἔτσι, ὅταν γύρω στὰ 1100 π.Χ. φτάνουν τὰ πρῶτα κύματα τῶν Δωριέων*, τὸ νησί κυριεύεται χωρὶς ἀντίσταση. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δέ θέλησαν νὰ ὑποταχθοῦν, ζήτησαν καταφύγιο στὰ ὄρενά.

3. Η ΖΩΗ – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Βασιλιάς. Εὐγενεῖς. Σὲ κάθε μινωικὸ κράτος ἀνώτατος ἄρχοντας εἶναι ὁ βασιλιάς (ἀπὸ τὴ μεσομινωικὴ περίοδο). Σὲ μερικές φάσεις διακρίνει κανεῖς τὸν κυριαρχικὸ ρόλο τῆς Κνωσοῦ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κρήτης. Ὁ βασιλιάς φαίνεται νὰ κατευθύνει τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση στὸ κράτος, ὄχι ὁμως μὲ τὸν ἀπολυταρχικὸ τρόπο ποῦ εἶδαμε στὴν Αἴγυπτο κ.ἄ. Εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς θεότητας. Γύρω του ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν. Ὅλοι τους εἶναι φιλειρηνικοί.

Ὁ λαός. Ὁ λαός εἶναι ἐργατικὸς καὶ φιλοπρόσδος· ἀγαπάει τὴν κίνηση, τὸ ἐμπόριο, τὸ ναυτικὸ. Ὑπάρχουν σπουδαῖοι τεχνίτες.

Μέρος ἀπὸ τὸ μέγαρο τῆς βασιλισσας στὴν ἀνατολικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Στὰ δυτικὰ τοῦ δωματίου ὑπῆρχε τὸ λουτρό μὲ τὸ λουτήρα του. Στὸν τοῖχο, πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ χώρου, μία τοιχογραφία (ἀναπαράσταση τῆς στὸ δωματίο αὐτὸ σήμερα) μὲ δελφίνια. Κομμάτια τῆς βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές στὸ χῶρο αὐτό.

Ἄνοιχτη αὐλή σέ διαμέρισμα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, πού ὑπολογίζεται ὅτι θά εἶχε πέντε ὀρόφους. Ἄξιζε νά προσέξει κανεῖς τήν ἀγάπη γιά τήν πολυχρωμία πού εἶχαν οἱ Μινωῖτες.

Ἡ θέση τῆς γυναίκας. Ὁ μινωικός πολιτισμός εἶναι ὁ πρῶτος στὸν κόσμο πού ἔδωσε μεγάλη θέση στὶς γυναῖκες. Ζοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, ὅπως κι οἱ ἄντρες, φτάνουν μάλιστα νά παίρνουν μέρος σέ ἐπικίνδυνα ἀγωνίσματα (ταυρομαχίες). Ἡ φορεσιά τους εἶναι περίτεχνη, πολὺ πλούσια καὶ παράξενη. Δέ μοιάζει μέ κανενὸς ἄλλου λαοῦ. Στὶς τοιχογραφίες τῆς Κνωσοῦ, ὅπου εἰκονίζονται ὅμιλοι γυναικῶν, βλέπει κανεῖς εὐκολά τὸ χαρούμενο πνεῦμα πού ἐπικρατοῦσε στὶς συζητήσεις τους, τὸν ἐντυπωσιακὸ τους στολισμὸ καὶ τήν ἐλευθερία πού εἶχαν. Ὅρισμένα ἔργα τέχνης, νομίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι, πῶς ἔχουν γίνεи ἀπὸ γυναικεῖα χέρια.

Ταυρομαχίες. Ὁ κόσμος στὴν Κρήτη ἀγαπάει πολὺ τὴ μουσική, τὸ χορὸ καὶ τὶς ταυρομαχίες.

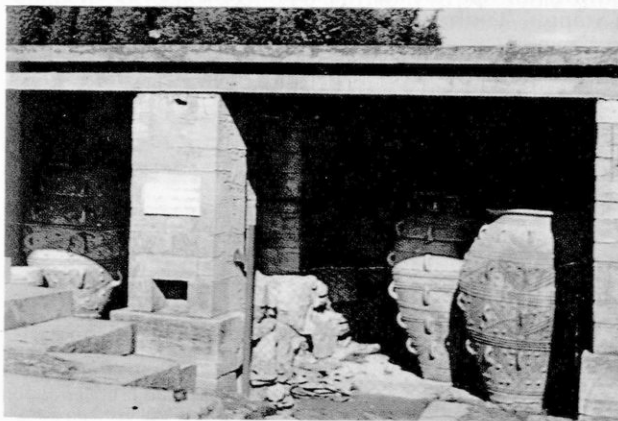
Τὸ πνεῦμα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἀποπνέει ἄνεση, χαρὰ καὶ κομψότητα.

Ἀποψη τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ὁ τοῖχος στό βάθος, ὅπου διακρίνεται πρὸς τὰ δεξιὰ πέρασμα, ὠδηγοῦσε στὴν κατοικία τῆς βασίλισσας. Τὸ ἀνάκτορο τῆς Φαιστοῦ εἶναι χαρακτηριστικὸ γιά τήν ποσότητα τοῦ ἀλαβάστρου πού ἔχει χρησιμοποιηθεῖ σ' αὐτό. Ἐπενδύσεις τοίχων, κάλυψη δαπέδων καὶ κλιμάκων κ.ἄ.π. Τὸ λευκὸ αὐτὸ ὕλικό – σέ ὀρισμένα σημεῖα, ἔχει λιώσει ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς φωτιάς πού ἄναψε καὶ κατέστρεψε τὰ ἀνάκτορα – δίνει ἓνα τόνο ξεχωριστῆς εὐγένειας στό κτίριο.

Στά μινωικά ανάκτορα χαρακτηριστικές είναι οι μεγάλες κλίμακες. Της Φαιστού είναι η μεγαλοπρεπέστερη, παρ' όλο πού δέν κάνει τήν εντύπωση πού θά έπρεπε, γιατί τό ανάκτορο δέν έχει άνασθη- λωθει. Στά ανάκτορα, έπίσης, τόσο τής Φαιστού, όσο καί τής Κνωσού, έχουν βρεθεί χαρακτηριστι- κοί «θεατρικοί χώροι», όπου πιστεύεται ότι θά γίνονταν διάφορες τελετουργίες, μέ κύριο πρόσωπο πάντοτε τόν βασιλέα πού θά πρέπει νά ήταν καί ο μέγας άρχιερεύς. Τό τμήμα πού εξέχει στό δά- πεδο, έμπρός από τό θεατρικό χώρο, λέγεται «πομπική οδός». Υποθέτουν ότι εκεί επάνω περνού- σαν διάφορα έπίσημα πρόσωπα, παριστάνοντας κάτι. Τό οικοδομικό ύλικό τών μινωικών ανάκτο- ρων ήταν πολύ λίγο στερεό, γι' αυτό καί μέ τούς σεισμούς κατέρρευσαν τά πατώματα. Οι κατα- σκευές πάντως, είχε προβλεφθεί νά είναι άντισεισμικές, γι' αυτό καί κατά διαστήματα ύπήρχαν ξύλινα δοκάρια όριζόντια, τοποθετημένα στούς τοίχους.

Άριστερά: Τμήμα τής σειράς τών άλλεπάλληλων άποθηκών στό ανάκτορο τής Κνωσού. Μέσα σε μεγάλα πιθάρια ή σε θήκες κάτω στό δάπεδο, διατηρούσαν διάφορα άγαθά πού συγκέντρωναν οι βασιλείς σε είδος. Οι πολλές καί συνεχείς άποθήκες είναι ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά πού δέ λείπει ποτέ από ένα μινωικό ανάκτορο.

Δεξιά: Καμαραϊκό άγγείο από τή Φαιστό. Τά άγγεία αυτά είναι χαρακτηριστικά γιά τήν πολυχρω- μία τους. Χρησιμοποιείται κόκκινο καί λευκό πάνω στό σκούρο φόντο.

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ναυτικοῦ. Εἰσαγωγή πρώτων ὑλῶν. Ὁ μέγας πλοῦτος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐφορίας μονάχα τῆς γῆς τῆς. Ἀτρόμητοι οἱ ναυτικοὶ τῆς, διασχίζανε τίς θάλασσες, φέρνοντας ἀπὸ μακρινές χώρες ἄφθονες πρώτες ὕλες στὸ νησί: μέταλλα πολυτίμητα καὶ ἡμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεία κ.ἄ.

Ἡ βιοτεχνία. Στὰ ἀνακτορικά καὶ στὰ ἰδιωτικά ἐργαστήρια γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν ὑλικῶν κι ἀριστουργηματικά ἔργα παράγονταν, πού τὰ περισσότερα τὰ πουλοῦσαν στίς μεγάλες ἀγορές τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ἐμπόριο. Ἀρχικά ἐμπορεύονταν μέ τὸ σύστημα τῆς ἀνταλλαγῆς. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα κομμάτια χαλκοῦ σέ ὀρισμένο σχῆμα καὶ βάρος: τὰ τάλαντα (βρέθηκαν στὴν Ἁγ. Τριάδα καὶ στὴ Ζάκρο).

Νόμισμα. Μεταχειρίζονταν ἀκόμη, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμία, μεταλλικό νόμισμα πρωτόγονο, δηλ. χρυσάφι, ἀσήμι καὶ χαλκὸ σέ ὀρισμένο σχῆμα καὶ βάρος.

Προϊόντα. Σφραγίδες. Ἀριθμητική. Λογιστική. Τὰ ὑγρά προϊόντα – λάδι καὶ κρασί – τὰ μετέφεραν σέ εἰδικούς ἀμφορεῖς*· ἐκλείναν ὕστερα τὸ στόμιό τους μέ ἓνα κομμάτι πηλό καὶ τὸ σφράγιζε μέ τὸ σῆμα τοῦ ὁ κάθε παραγωγός. Ἀπὸ τίς πηλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ὅτι χρησιμοποιοῦσαν δεκαδικὸ σύστημα στὴν ἀρίθμηση καὶ κρατοῦσαν λογιστικά βιβλία.

Μεταφορές. Ἐκτός ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ὑπάρχουν πληροφορίες σέ αἰγυπτιακά κείμενα πῶς ἀναλαμβάναν καὶ μεταφορές. Ἔτσι, στὴν ἐποχὴ τοῦ φαραῶ Τούθμωσι τοῦ Γ' (1500-1450 π.Χ.), ἔκλεισαν συμφωνία μέ τὴν Αἴγυπτο νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο.

Μῦθος. Μινώταυρος. Στους μῦθους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διατηρήθηκε ἡ σημεῖα τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Κρητῶν καὶ τῆς κυριαρχίας τους σέ ὀρισμένα μῆμειά τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἰδιαίτερα ὁ μῦθος τοῦ Θησέα καὶ τοῦ Μινώταυρου ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ.

Μεγάλο μινωικό πιθάρι, μέ δύο σειρές λαβές, μία ἐπάνω καὶ δευτέρα κάτω. Ἔχει διακόσμηση, πάνω στό φυσικό χρώμα τοῦ πηλοῦ, ἀπὸ διπλοῦς πελέκει ἀνάμεσα σέ φρυτὰ καὶ ρόδακες. Σ' αὐτὰ τὰ μεγάλα πιθάρια φύλαγαν ὑγρά καὶ στερεὰ προϊόντα στίς ἀποθήκες τῶν ἀνακτόρων. Τὸ πιθάρι τῆς εἰκῆνας βρέθηκε στὴν Κνωσό καὶ ἐκτίθεται στό Μουσεῖο Ἡρακλείου.

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Θεοί. Σύμβολα. Καί στή Μινωική Κρήτη λάτρευαν γυναικεία θεότητες (Μητέρα – Φύση, θεά τής γονιμότητας). Σύμβολά τής ήταν τό φίδι καί τό περιστέρι. Ὑπῆρχε κι ένας ἀνδρικός θεός, πλάι τής, πού παριστανόταν μικρότερος. Σύμβολά του ήταν ὁ ταῦρος καί ὁ διπλός πέλεκυς.

Ἄλλοι δαίμονες. Σέ παραστάσεις κρητικῶν σφραγιδολίθων, μέ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανεῖς ζωόμορφους ἢ πτηνόμορφους δαίμονες.

Ἱερά. Λατρεία. Δέν κατασκευάζαν ναοούς. Λάτρευαν τό θεό σέ «ιερά κορυφῆς» (στίς κορυφές τῶν βουνῶν), σέ εἰδικούς χώρους μέσ στά ἀνάκτορα ἢ στά θέατρα τῶν παλατιῶν, μέ σειρά ἀπό τελετές.

Ταυρομαχία. Ἡ ταυρομαχία πιστεύεται πώς ήταν ἐκδήλωση θρησκευτικῆς λατρείας, ὅπως κι ὁ χορός.

Ἱερεῖς. Ὑπῆρχε τάξη ἱερέων κι ἱερείων. Κεφαλή ὄλων τους ἦταν ἡ βασιλική οἰκογένεια.

6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ μινωική καλλιτεχνική δημιουργία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Δέν ὑπάρχει κλάδος τέχνης πού νά μή θαυματούργησαν καλλιεργώντας τον. Ἀγαποῦσαν ἀφάνταστα τή φύση καί τά πλούσια χρώματά τής, κι αὐτήν ἀπέδωσαν σέ κάθε τής ὄψη: τή θάλασσα καί τό βασιλείο τής, τή γῆ μέ τά λουλούδια, τά πουλιά καί τά ζῶα.

Μικροτεχνία – Ἀγγεῖα κτλ. Ἀπό τήν Πρωτομινωική ἀκόμη περίοδο σημειώνουν ἐκπληκτική ἐπίδοση στή δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (ὄλες οἱ τεχνικές πού καί σήμερα ἀκόμη ἐφαρμόζουν οἱ χρυσοχόοι τούς ἦταν γνωστές).

Ἀγγεῖα πέτρινα ἀπό πολύχρωμες φλεβωτές πέτρες, ἢ πῆλινα θαυμάσια διακοσμημένα, μέ θέματα ἀπό τό φυτικό ἢ τό θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια, σφραγιδολίθοι* ἀπό πολύτιμα καί ἡμιπολύτιμα ὑλικά (χρυσάφι, ἀχάτη*, λάπις-λάζουλι* κ.ἄ.), ὅλα εἶναι ἀληθινά κομψοτεχνήματα. Περίφημα εἶναι τά «καμαραϊκά» ἀγγεῖα. Μιά κατηγορία ἀπ' αὐτά, τά ὀνομάζουν «ῶοκέλυφα», γιατί τά τοιχώματά τους εἶναι λεπτά σάν τό τσόφλι τοῦ αὐγοῦ.

Ἡ μικροτεχνία σέ διάφορους λίθους, μέταλλα πολύτιμα ἢ ἡμιπολύτιμα, ἀνθῆσε ξεχωριστά στή Μινωική Κρήτη, ὅπου διάφορα σκευῆ: ποτήρια, κύπελλα, πιτζίδες (κουτιά) καί ποικίλων σχημάτων σφραγιδολίθοι, μέ θαυμάσιες γλυπτές παραστάσεις, κατασκευάζονταν ἀπό τούς ἐπιδέξιους Μινωίτες καλλιτέχνες. Στήν εἰκόνα, λίθινο σκέπασμα κουτιοῦ στρογγυλοῦ, μέ χαρακτηριστή διακόσμηση κι ἕνα γλυπτό λαγωνικό μέ ἀπλωμένα, δυό-δυό, τά πόδια του. Μουσεῖο Ἑρακλείου.

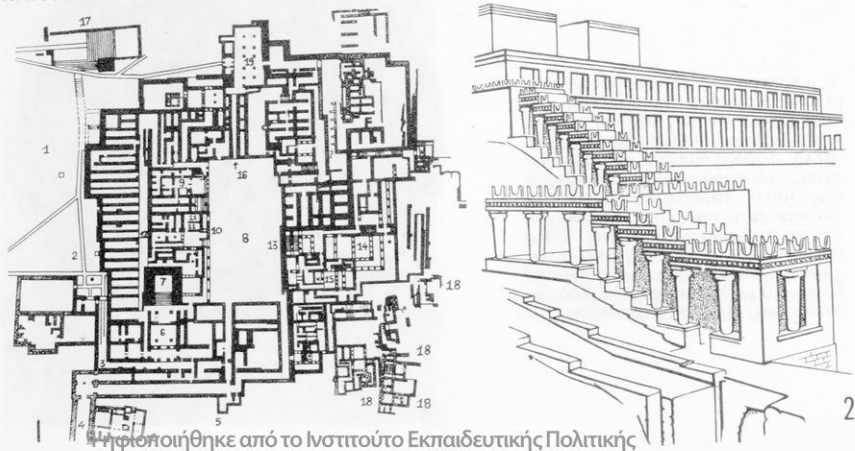

Κόσμημα χρυσό εξαιρετικής πραγματικά τέχνης, που βρέθηκε κοντά στο ανάκτορο τών Μαλιών στην Κρήτη. Παριστάνονται δύο μέλισσες που αφήνουν μία σταγόνα μέλι στην κερήθρα. Ο καλλιτέχνης τις τοποθέτησε συμμετρικά, στα δεξιά και στ' αριστερά της κερήθρας, που δηλώνεται με δίσκο κοκκιωτό. Το κόσμημα πιστεύουν οι ειδικοί, πώς θα πρέπει να άνηκε σε σπουδαίο πρόσωπο, που ζούσε στο ανάκτορο τών Μαλιών. Έκτίθεται στο Μουσείο Ήρακλείου.

Άρχιτεκτονική. Η αρχιτεκτονική τους είναι σπουδαία. Συνδυάζει την άνεση με την πολυτέλεια και τη μεγαλοπρέπεια. Πολυύροφα, με τρία ως πέντε πατώματα, τὰ ανάκτορά τους σκαρφαλώνουν στο φυσικό χώρο (στό λόφο), χωρίς νά τόν βραίνουν. Έκατοντάδες δωμάτια, αυλές μεγάλες και μικρές, πολλοί διάδρομοι άνετες σκάλες, τεράστιες αίθουσες, βεράντες, όλα καταστόλιστα εσωτερικά με τοιχογραφίες κι ανάγλυφα*, κι εξωτερικά οι σκάλες με πλήθος λουλούδια, στή μία τους πλευρά, δίνουν εικόνα ολοζώντανη του χαρακτήρα και τής λεπταίσθητης διάθεσης τής μινωικής τέχνης. Είχαν, ακόμη, τέλειο άποχευτικό σύστημα κι από τὰ παλάτια τους δέν έλειπαν ούτε τὰ μπάνια (ήταν ειδικές αίθουσες), ούτε άλλος κανένας χώρος άπ' όσους σήμερα χρησιμοποιούμε.

Σχέδ. 1. Κάτοψη του πολύπλοκου ανακτόρου τής Κνωσού, που στή μνήμη τών Έλλήνων τών ιστορικών χρόνων έμεινε γνωστό ως λαβύρινθος. Το σχέδιο αντιστοιχεί στή μορφή που είχαν τὰ ανάκτορα πριν από τήν καταστροφή του 1400 π.Χ. 1: Δυτική αυλή, 2: Δυτικό πρόπυλο, 3: Διάδρομος Πομπής, 4: Υπόστυλη κλίμακα (βλ. σχέδ. 2), 5: Νότια είσοδος, 6: Νότιο πρόπυλο, 7: Σκάλα που οδηγεί στον πρώτο όροφο, 8: Κεντρική αυλή, 9: Αίθουσα του αλαβάστρινου θρόνου, 10: Τριμερές ιερό, 11: Θησαυροφυλάκιο του ιερού, 12: Διάδρομος τών δυτικών άποθηκών, 13: Μεγάλο κλιμακοστάσιο, 14: Στοά κιονοστοιχιών, 15: Μέγαρο τής βασίλισσας, 16: Προς τό βόρειο πρόπυλο, 17: Θεατρικός χώρος, 18: Σπίτια, 19: Τελωνείο.

Σχέδ. 2. Αναπαράσταση τής υπόστυλης κλίμακας στή νότια έξωτερική πλευρά του ανακτόρου τής Κνωσού.

Σχέδ. 3. Αναπαράσταση μέρους της πρόσοψης (πρός την κεντρική αύλη), της δυτικής πτέρυγας του ανακτόρου. Άριστερά: η πρόσοψη του τριμερούς ιερού. Δεξιά: είσοδος στην αίθουσα του αλαβάστρινου θρόνου. Βλέπε αρ. 9 του σχεδίου 1.

Ζωγραφική. Η ζωγραφική τους δημιουργία, όπως εκφράζεται στις τοιχογραφίες, είναι πραγματικό άριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων κι όμορφιάς.

Ο χαρακτήρας της μινωικής τέχνης. Γεμάτη φαντασία και δύναμη είναι η μινωική τέχνη και αποδίνει τό κάθε θέμα με τέλεια φυσικότητα (νατουραλιστική*), στην περίοδο της μεγάλης της ακμής.

Έκτός από την αρχιτεκτονική, που έδωσε πολυδαίδαλα κτίσματα, σ' όλες τις άλλες τους εκδηλώσεις οι Κρήτες καλλιτέχνες δείχνουν αγάπη για την κομψότητα, τη φυσικότητα. Δεν αγαπούν τό μνημειακό*, αντίθετα απ' όλους τούς άλλους λαούς που γνωρίσαμε ως τή στιγμή. Κι ήταν φυσικό αυτό, έφ' όσον ή Κρήτη δεν έχει τίς άχανεις εκτάσεις τών μεγάλων κρατών τής Ανατολής. Άν ή τέχνη είναι ό καλύτερος τρόπος για τήν έκφραση τού ψυχικού κόσμου τού ανθρώπου, στή μινωική τέχνη τό κάθε έργο αναδίνει τή χαρά τής ζωής, τήν ευγένεια και τή λεπτότητα.

Αίσθημα ασφάλειας. Οι Κρήτες πήραν πολλά στοιχεία από τούς άλλους πολιτισμούς (Αίγυπτο, Ανατολή). Τά διαμόρφωσαν, όμως, στά μέτρα τους και δημιούργησαν τό δικό τους κόσμο. Οι άτειχιστες πόλεις τους δείχνουν όχι μόνο τή φιλειρηνική τους διάθεση, αλλά και τή δύναμη που είχαν και τήν ασφάλεια που τούς χάριζε τό πλήθος τών караβιών τους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στόν έλληνικό χώρο, τήν Έποχή τού Χαλκού άνθίζου τρεις πολιτισμοί μέ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ο Έλλαδικός, ό Κυκλαδικός κι ό Μινωικός, ό σπουδαιότερος απ' όλους, που είχε μεγάλη επίδραση και στους άλλους δύο.
2. Στήν Κρήτη πρωτοπαρουσιάζεται ζωή, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οι κάτοικοι τής Νεολιθικής έποχής ζούν άπλοικά μέσα σέ σπήλαια και λατρεύουν τή γυναικεία θεά τής γονιμότητας.
3. Η λαμπρότητα τού μινωικού πολιτισμού εκδηλώνεται από τήν πρώτη του φάση, τήν Πρωτομινωική.
4. Μεγάλα ανάκτορα χτίζονται σέ δύο περιόδους: Τά πρώτα, μετά τό 2000 π.Χ., κι άκόμη μεγαλύτερα ύστερα από τό 1700 π.Χ.

5. Στην Πρωτομινωική περίοδο ιδρύονται αστικά κέντρα.
 6. Στη Μεσομινωική περίοδο επικρατεί η βασιλεία.
 7. Στο Μινωικό πολιτισμό κυριαρχεί η αγάπη για τη φύση, η χαρά της ζωής και λείπει κάθε είδους φόβος. Είναι μιά βασική διαφορά του Μινωικού πολιτισμού απ' όλους τους προηγούμενους.
 8. Είναι άγνωστη ή προέλευση του λαού που δημιούργησε τό Μινωικό πολιτισμό.
 9. Κεφαλή της μινωικής κοινωνίας είναι ο βασιλιάς, που κατευθύνει κάθε εκδήλωση στη ζωή του κράτους του. Υπάρχει τάξη ευγενών και ιερέων. Ο λαός είναι ειρηνικός και φιλοπρόοδος.
 10. Είναι ο πρώτος πολιτισμός στον κόσμο που έδωσε ίση θέση στις γυναίκες.
 11. Μεγάλη ανάπτυξη του εμπορίου. Εισάγουν πρώτες ύλες και τις επεξεργάζονται. Έξάγουν γεωργικά προϊόντα και τά θαυμαστά έργα της βιοτεχνίας τους. Οι πρώτοι ναυτικοί στον κόσμο.
 12. Λατρεύουν τη θεά της γονιμότητας.
 13. Άξιοσημείωτη είναι η τέχνη τους. Αναπτύσσουν μέ πραγματική ιδιοφυΐα όλους τους κλάδους. Αγαπούν τό κομψό, τό χαρούμενο, τό πολύχρωμο και τη φυσικότητα. Τά ανάκτορά τους είναι υπόδειγμα άνεσης και μεγαλοπρέπειας. Σημαντική η ανάπτυξη της ζωγραφικής.
- Η μινωική τέχνη αποπνέει τη χαρά της ζωής.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ο θαυμασμός του Έλληνα για την πατρίδα του:
 «Στης περήφανης για τ' αλογά της τής χώρας
 έχεις, Ξένε, έρθει στά πιο όμορφα τά μέρη
 μέσ σ' όλη τη γη, στον άσπρο Κολωνό μας,
 όπου πιο άπ' άλλου συχνάζοντας τ' άηδόνι
 γλυκομουρίζεται σε δλόχλωρα ρουμάνια
 μέσα στον πυκνό κισσό βαθιά κρυμμένο
 και στο άπάτητο του θεού τ' άγιο δάσος
 τό μυριόκαρπο, τ' ανήλιαγο κι άπ' όλες
 τίς χειμωνιές άπάνεμο τίς μπόρες.

.....
 Κάθε μέρα εδώ μέ τη δροσιά άπ' τά ουράνια
 ώριοφούντωτος ο νάρκισσος άνθίζει
 κι ο χρυσόξανθος ο κρόκος για τίς δυό μας
 τίς τρανές θεές παλαικό στεφάνι·
 κι ούδέ οι άκοίμητες ποτέ δέ λιγοστεύουν
 άπ' του Κηφισού τά ρέμα, οι βρυσομάνες
 νά στριφογυρνούν, μά πάντα όλες τίς μέρες
 τά καθάρια των νερά καθώς κυλούνε
 πιάνουν γρήγορα τους κάμπους νά καρπίζουν
 της πλατύστηθης γής...».

Σοφοκλή, «Οιδίπους επί Κολωνά» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. [Ἡ ἐλιά ἀγαπητό δέντρο:

«Κι εἶναι ἀκόμα ἐδῶ τέτοιο, πού ἐγώ
πουθεν' ἄλλοῦ παρόμοιο δέντρο
δὲν ἀκούω νά βλάστησε ποτέ
οὔδ' ἐν τῇ χώρῃ τῆς Ἀσίας, οὔδ' ἐν
στοῦ μεγάλου τοῦ Πέλοπα δῶριον νησί (τὴν Πελοπόννησο),
ἀνέγγιχτο, αὐτοφύτρωτο δέντρο
τρόμος καὶ φόβος στά κοντάρια τοῦ ἐχθροῦ
πού ἀνθίζει πῶς παρ' ὅπου ἄλλοῦ
σ' αὐτὴ τῇ χώρῃ:
ἢ σταχτόχλωρη ἐλιά ἢ παιδοτρόφα,
πού ποτέ του κανεὶς ἢ νέος ἢ γηραιός
μὲ χέρι ἐχθρικό νά σώσει ν' ἀφανίσει,
γιατ' ἀπάνω τῆς πάντ' ἀνοιχτά
ὁ Μόριος Δίας κι ἡ γλαυκόφθαλμη Ἀθηνᾶ
ἔχουν τὰ μάτια»].

Σοφοκλῆ, «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Οἱ γνώσεις τοῦ Ἡροδότου γιὰ τοὺς Πελασγούς:

«Δὲν μπορῶ νά πῶ θετικά ποιά γλῶσσα μιλοῦσαν οἱ Πελασγοί. Ἀλλὰ ἂν πρέπει νά βγάλουμε συμπεράσμα ἀπὸ τοὺς Πελασγούς πού ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ κατοικοῦν τὴν πόλη Κρότωνα, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς Τυρρηνοὺς,... καθὼς καὶ ἄλλες πόλεις Πελασγικές πού ἄλλαξαν ὄνομα, ἂν ἀπ' αὐτά, λοιπόν, πρέπει νά βγάλουμε συμπεράσμα, οἱ Πελασγοὶ θὰ μιλοῦσαν γλῶσσα βαρβαρική» (ἐννοεῖ ὄχι ἐλληνική).

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 57 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4. [Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τοὺς Λέλεγες καὶ τοὺς Κάρες:

«... Οἱ Κάρες ἦρθαν στὴν ἡπειρο ἀπὸ τὰ νησιά, γιατί παλαιότερα ἦταν ὑπήκοοι τοῦ Μίνωα, μὲ τὸ ὄνομα Λέλεγες, καὶ κατοικοῦσαν τὰ νησιά. Δὲν πληρῶναν κανένα φόρο, ἀπ' ὅσα τουλάχιστον μπόρεσα κι ἐγώ νά μάθω ἀπὸ τίς παλαιότερες παραδόσεις, ἀλλὰ, ὅταν ὁ Μίνως εἶχε ἀνάγκη, τοῦ ἔδιναν πληρώματα γιὰ τὰ καράβια. Κι ἐπειδὴ ὁ Μίνως εἶχε ὑποτάξει πολλές χώρες καὶ εἶχε ἐπιτυχίες στὸν πόλεμο, ὁ Καρικός λαὸς ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ὁ πῶς ἀξιόλογος ἀπ' ὅλους τοὺς λαούς. Αὐτοὶ ἔκαναν τρεῖς ἐφευρέσεις πού τίς χρησιμοποίησαν οἱ Ἕλληνες. Οἱ Κάρες δηλαδή εἶναι ἐκεῖνοι πού ἐπιτόνησαν νά δένουν λοφία πάνω στά κράνη καὶ νά κάνουν διακριτικά σημάδια πάνω στὶς ἀσπίδες, κι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι πού ἔκαναν λαβὲς γιὰ τίς ἀσπίδες. Πρωτότερα, ὅλοι ὅσοι συνήθιζαν νά χρησιμοποιοῦν ἀσπίδες, τίς κρατοῦσαν χωρὶς λαβὲς καὶ τίς χειρίζονταν μὲ πέτσινα λουριά, πού τὰ εἶχαν τυλιγμένα γύρω στό σβέρκο καὶ στὸν ἀριστερὸ ὤμο...»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 171, (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5. [Μυθολογικὴ ἐξήγηση γιὰ τίς Ἑλληνικὲς φυλὲς στὸν Ἀπολλοδώρο:

«Ὁ Δευκαλίων εἶχε ἀπὸ τὴν Πύρρα τρία παιδιά, κι ἀπ' αὐτὰ πρῶτο ἦταν ὁ Ἕλλην, πού καθὼς λένε μερικοὶ, ἦταν γιὸς τοῦ Δία, δεύτερο ἦταν ὁ Ἀμφικτύων, πού βασιλεύσε στὴν Ἀττικὴ μετὰ τὸν Κραναιό, καὶ τρίτο ἦταν μιά κόρη, ἡ Πρωτογένεια... Ἀπὸ τὸν Ἕλληνα καὶ τὴν νύμφη Ὀροσηίδα γεννήθηκε ὁ Δῶρος, ὁ Ζεῦθος καὶ ὁ Αἰόλος. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἕλληνας ὀνόμασε Ἕλληνες αὐτοὺς πού πρωτότερα ὀνομάζονταν Γραικοί, κι ἐμοίρασε τὴν χώρα στά παιδιά του. Καὶ ὁ Ζεῦθος πῆρε τὴν Πελοπόννησο κι ἀπὸ τὴν Κρέουσα, θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέα (βασιλέα τῶν Ἀθηνῶν) γέννησε τὸν Ἀχαιοὺ καὶ τὸν Ἴωνα, ἀπ' τοὺς ὁποίους ὀνομάστηκαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἴωνες, κι ὁ Δῶρος πῆρε τὴν χώρα ἔξω ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τοὺς κατοίκους τῆς τοῦς ὀνόμασε ἀπ' τὸν ἑαυτοῦ τοῦ Δωριεῖς, ὁ Αἰόλος πάλι, πού ἦταν βασιλιάς στὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας, ὀνόμασε τοὺς κατοίκους Αἰολεῖς...»].

Ἀπολλοδώρου, «Βιβλιοθήκη» Α, 49-50 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

1. Ὁ Μίνως:

«Ὁ Μίνως εἶναι ὁ παλαιότερος, ἀπ' ὅσους ἔχουμε ἀκουστά, πού ἀπόχτησε ναυτική δύναμη καί κυριάρχησε στίς περισσότερες ἀπ' ὅσες λέμε τώρα ἑλληνικές θάλασσες, κι ἔγινε ἀρχοντας στίς Κυκλάδες κι ἐγκατέστησε ἀποικίες στίς περισσότερές τους, ἀφοῦ ἔδιωξε τούς Κάρες κι ἔβαλε ἠγεμόνες τούς γιούς του».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 4 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

2. Ὁ Ὅμηρος γιά τήν Κρήτη:

«Ὅμως καί πάλε θά σ' τό πῶ τό πού ρωτάς νά μάθεις.
Εἶναι μιὰ γῆς κατάμεσα τοῦ μελανοῦ πελάγου,
ἡ Κρήτη, ἡ ὠρία κι ἡ παχιά κι ἡ τριγυρολουσμένη.
Κατοίκους ἔχει ἀρίθμητους, καί χώρες ἐνενήντα.
Κάθε λαός κι ἡ γλώσσα του. Ζοῦν Ἀχαιοί στόν τόπο,
ζοῦνε νησιώτες Κρητικοί, παλικαριάς Ξεφτέρια,
καί Κύδωνες, καί Δωρικοί, καί Πελασγοί λεβέντες.
Κί εἶν' ἡ Κνωσό, χώρα τρανή, πού ὁ Μίνως τοῦ μεγάλου
τοῦ Δία σύντροφος ἐννιά κι ἐννιά κυβέρναε χρόνους...».

Ὅμηρου, «Ὀδύσσεια» Τ (Μετ. Ἄ. Ἐφταλιώτη)

3. Ὁ Θουκυδίδης γιά τόν Τρωικό πόλεμο:

«Γιατί ὁ γυρισμός τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Τροία χρόνισε καί πολλές καινούριες καταστάσεις ἔφερε στίς πολιτείες, ὅπου γίνονταν κάθε τόσο ἐσωτερικές ἐπαναστάσεις, κι ὅσοι ἔχαναν τήν ἐξουσία ἀπό αὐτές, ἐφευγαν κι ἐχτιζαν καινούριες πόλεις».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

4. Ὁ Θουκυδίδης γιά τό Μίνωα:

«Ὅταν ὁμως ἀπόχτησε ὁ Μίνως ναυτικό, ἔγινε ἡ θάλασσα συγκοινωνία εὐκολότερη (γιατί αὐτός ἔξακαθάρισε τούς κακούργους ἀπό τά νησιά, πού σά περισσότερά τους ἔστειλε ἀποίκους) κι ὅσοι κατοικοῦσαν κοντά στή θάλασσα ἀρχισαν νά λογαριάζουν περισσότερο πῶς ν' ἀποκτήσουν περιουσία καί ζοῦσαν μέ πῶ μόνιμο τρόπο. Καί μερικοί ἔχτισαν τεῖχη γύρω στίς πολιτείες ὅταν ἀρχισαν νά πλουταίνουν περισσότερο ἀπό πρῖν. Γιατί, ἐπειδή ὅλοι πεθυμοῦσαν τά κέρδη, οἱ κατώτεροι ὑπόμειναν νά δουλεύουν τούς ἰσχυρούς, κι αὐτοί πάλι μέ τή δύναμη καί τά περίσσια χρήματά τους ὑπόταζαν τίς μικρότερες πόλεις καί τίς ἔκαναν ὑποταχτικές τους. Κι ὅταν καταστάλαξαν στόν τρόπο τοῦτο τῆς ζωῆς, πού ἐπικράτησε σά περισσότερα μέρη, ὕστερ' ἀπό καιρό, ξεκίνησαν νά κυριεύουν τήν Τροία».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 8 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

5. [Ἡ Προϊστορική Κρήτη:

«Ἐπειδή ὁ πόλεμος τραβοῦσε σέ μάκρος πολύ, κι ὁ Μίνως δέν μποροῦσε νά κυριεύσει τήν Ἀθήνα, προσεχίθηκε στούς θεούς παρακαλώντας νά πάρει ἐκδίκηση ἀπό τούς Ἀθηναίους (γιατί ὁ βασιλιάς τους Αἰγεύς εἶχε γίνει ἀφορμή νά σκοτωθεῖ ὁ γιός του Μ. ὁ Ἄνδρόγεωσ). Κι ἐπειδή ἔπεσε στήν πόλη πείνα καί λοιμική ἀρρώστια, στήν ἀρχή, οἱ Ἀθηναῖοι, σύμφωνα μέ κάποιο χρησμό, σφάζανε τίς κόρες τοῦ Ἰακίνθου.... Ἐπειδή ὁμως τίποτε δέν ὠφελήθηκαν ἀπό αὐτό τό πράγμα, ρώτησαν τό μαντεῖο πῶς θά γλιτώσουν ἀπ' τόν πόλεμο. Κι ὁ θεός τούς ἀπάντησε, νά δώσουν στό Μίνωα ἱκανοποίηση, ὅπως ἦταν δίκαιο. Στείλανε λοιπόν πρέσβεις στό Μίνωα καί τοῦ δώσανε τό δίκαιωμα νά ζητήσει τό δίκιο του. Κι ἐκεῖνος τούς πρόσταξε νά στέλνουν (κάθε χρόνο) στό Μινώταυρο γιά τροφή ἐφτά ἀγόρια ἄσπλα κι ἄλλα τόσα κορίτσια. Κι ἦταν ὁ Μινώταυ-

ρος φυλακισμένος μέσα στο λαβύρινθο, όπου, όποιοι έμπαινε ήταν αδύνατο νά βγει έξω, γιατί μέ τίς πολύπλοκες περιτροφές (τών διαδρομών του) έμποδίζε τήν έξοδο πού ήταν άγνωστη. Τόν είχε φτιάξει ό Δαίδαλος, γιός του Έυπαλάμου...»].

Άπολλόδωρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 212-214 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Ό Άπολλόδωρος γράφει γιά τό Μίνωα:

«... Αύτός ήταν άνθρωπος από χαλκό, κι άλλοι λένε πώς ήταν ταύρος, είχε μιά φλέβα πού άπλωνόταν από τόν αυχένα του ως τούς άστραγάλους. Στήν άκρη της είχε ένα καρφι χάλκινο σφηνωμένο...».

Άπολλόδωρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 140 (Μετ. Π. Πετρίδη)

Β' Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ένας τελείως ιδιότυπος πολιτισμός, στήν πρώτη του φάση, κυρίως (2600-2000 π.Χ.) άποκαλύφθηκε γύρω στά τέλη του περασμένου αιώνα από τό μεγαλύτερο Έλληνα αρχαιολόγο, τό Χρ. Τσοούντα, πού είναι κι ό πρώτος και ό κυριότερος έρευνητής του. Έκείνος του έδωσε και τήν όνομασία *Κυκλαδικός*. Από τότε οί άνασκαφές πού εξακολουθούν άκόμη και σήμερα, φέρνουν όλο-ένα νέα δείγματα της δραστηριότητας των κατοίκων των Κυκλάδων, χωρίς άκόμη, νά έχει σχηματισθεί γενική εικόνα του πολιτισμού τους. [Ή Άμοργός, ή Πάρος κι ή Άντίπαρος, ή Νάξος, ή Σίφνος, ή Θήρα, ή Σύρος και ή Μήλος έχουν δώσει πολλά εύρήματα].

Πρωτότυπη ή α' φάση του Κυκλαδικού πολιτισμού. Ζωή έξακριβώθηκε, τελευταία, σέ μερικά από τά νησιά στή Νεολιθική περίοδο. Όμως, ή πρωτοτυπία του Κυκλαδικού πολιτισμού σημειώνεται στήν πρώτη περίοδο της Έποχής του Χαλκού. Ύστερα από τό 2000 π.Χ. ή έξάπλωση των Κρητών κι άργότερα των Άχαιών, στή Μυκηναϊκή περίοδο, φέρνει τόσες επιδράσεις στά νησιά, ώστε κάθε δικό τους παλιό χαρακτηριστικό ύποχωρεί κι ή καθαρά κυκλαδική τέχνη έξαφανίζεται.

Λίθνη πυξίδα σφαιρική μέ χαρακτή, γεμάτη φαντασία, διακόσμηση. Βρέθηκε σέ νεκροταφείο της Πάρου. Χρονολογείται στήν 3η χιλιετία π.Χ. Έκτίθεται στήν Κυκλαδική αίθουσα του Έθνικού Μουσείου.

Σπουδαῖοι ναυτικοὶ οἱ Κυκλαδίτες. Οἱ Κυκλαδίτες ὑπῆρξαν περίφημοι ναυτικοὶ καὶ αὐτοὶ πρῶτοιο βρῆκαν τὸ καράβι πού μπορεῖ νά ταξιδέψει στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα. Διασχιζόντας ἔτσι ὅλα τὰ πέλαγα ἐμπορευόνταν μὲ πολλοὺς λαούς.

Ῥοκτά. Ἄφθονια μαρμάρου. Τὰ νησιά ἦταν πλούσια σὲ Ῥοκτά: χρυσάφι καὶ ἀσήμι στὴ Σίφνο, καὶ ἀφθονο μάρμαρο στὴ Νάξο καὶ στὴν Πάρο. Τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ ὕλικοῦ ἡ χρῆση χαρακτηρίζει τὴν πρώτη φάση τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, συναρπαστικὴ γιὰ τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν ὁμορφία.

Ῥψιανός. Τέλος, ἡ Μῆλος, σταυροδρόμι στὴ συνάντηση τῶν γειτονικῶν πολιτισμῶν, Μινωικοῦ καὶ Ἑλλαδικοῦ, πρόσφερε ἀπὸ τὰ νεολιθικά χρόνια ἀφθονο τὸ σκληρὸ πέτρωμά της, τὸν ὀψιανό, πού τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὄπλων, ἀκόμη καὶ ἀγγείων στὴν Κρήτη.

Τέχνη. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων σημείωσαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση καὶ στὴ μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνοῦσαν ἀκόμα μαρμάρινα ἀγάλματα, μὲ τύπο μοναδικό

Μαρμάρινο ἀγαλμάτιο ὄρθιου ἀνδρα πού παίζει διπλὸν αὐλό. Στηρίζεται πάνω σὲ μικρὴ βάση. Ἡ μορφή συγκρατεῖ τὸν αὐλό μὲ τὰ χέρια, σὲ μιά στάση γεμάτη ἐλευθερία. Βρέθηκε στὴν Κέρο. Ἐνα μικρὸ νησί κοντὰ στὴν Ἄμοργό. Τὸ μάρμαρό του εἶναι παριανό. Ἐκτίθεται στὸ Ἑθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὸν ἴδιο τάφο μὲ τὸν αὐλητὴ ἔχει βρεθεῖ ὁ ἀρπιστής τῆς εἰκόνας. Ἡ μορφή ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς κυκλαδικῆς τέχνης – προσέξτε τὴ σχηματικὴ ἀπόδοση τοῦ κεφαλιοῦ. Ὁ ἀρπιστής κάθεται σὲ περίτεχνο θρόνο. Τόσο αὐτὸ τὸ ἀγαλμάτιο, ὅσο καὶ ὁ αὐλητῆς εἶναι τολμηρὰ ἔργα καλλιτεχνικά τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. Εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μάρμαρο τῆς Πάρου. Ἐκτίθεται στὸ Ἑθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Λίθινο κυκλαδικῆς τέχνης κεφάλι, σὲ φυσικὸ σχεδὸν μέγεθος. Σῶζεται μονάχα αὐτὸ καὶ ὁ λαιμὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ μεγάλο ἀγαλμα.

Στὸ πρόσωπο, ὅπου ἐκδηλώνονται πλαστικὰ τὸ στόμα καὶ τὰ αὐτιά – μὴ λεπτομέρεια σχεδὸν ἀσυνήθιστη στὰ ἀγάλματα τὰ κυκλαδικὰ – διατηροῦνται ἴχνη ἀπὸ χρῶμα, μὲ τὸ ὅποιο εἶχαν ἀποδοθεῖ ἄλλοτε ὀρισμένες λεπτομέρειες τοῦ προσώπου. Εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο καὶ βρέθηκε στὴν Ἄμοργό. Πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέροντος ἔργο τῆς Κυκλαδικῆς περιόδου (3η χιλιετία π.Χ.). Ἐκτίθεται στὸ Ἑθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

στην ιστορία της τέχνης, πού θυμίζουν έργα γλυπτικής της εποχής μας. Παριστάνουν τὰ περισσότερα μιά γυναικεία θεότητα. Τὰ έβαζαν στους τάφους πιστεύοντας πώς ή παρουσία τους χάριζε προστασία στο νεκρό.

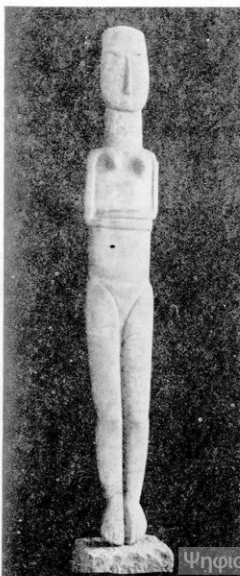
Άγγεια. Τό μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολύ από τους Κυκλαδίτες καί γιά τήν κατασκευή άγγείων καί σκευών, σέ χαρακτηριστικά σχήματα στην Πρωτοκυκλαδική περίοδο. Τότε, κατασκευάζονται καί ιδιότυπα άγγεια από σκούρο καστανό πηλό, μέ χαρακτή διακόσμηση. Μιά σειρά άπ' αυτά, μέ σχήμα παρόμοιο (τή τηγανοειδή), άνάμεσα σέ πλήθος σπειροειδή κομήματα πού παριστάνουν τή θάλασσα, έχουν χαραγμένο στο κέντρο ένα καράβι, σχήμα γνώριμο κι άγαπητό στους Κυκλαδίτες.

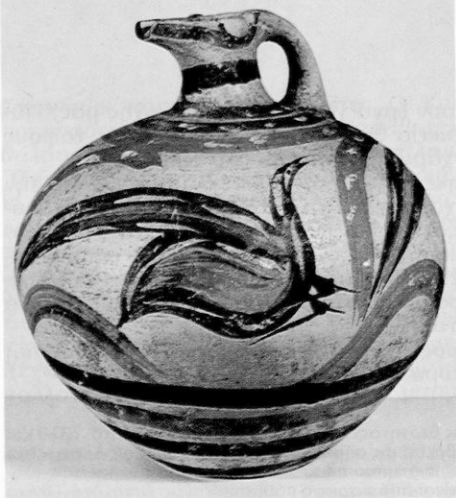
Χαρούμενος ό Κυκλαδικός πολιτισμός. Έχει τελείως δική του πρωτότυπη μορφή, μέ χαρούμενο νησιώτικο χρώμα.

Μαρμάρινο άγαλμα της Κυκλαδικής γυναικείας θεότητας. Πρόκειται γιά έργο ξεχωριστό, άλλα καί μοναδικό, γιάτί είναι τό μεγαλύτερο πού έχει βρεθεί ως σήμερα – ύψος 1.52 μ. Καθώς διατηρείται όλόκληρο, δίνει θαυμάσια τή γενική εικόνα του ιδιότυπου πλαστικού ύφους τών κυκλαδικών γλυπτών στην 3η χιλιετία. Βρέθηκε στην Άμοργό, είναι από παριανό μάρμαρο καί εκτίθεται στο Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο. Τά κυκλαδικά ειδώλια είναι ή πολυτιμότερη δημιουργία του παράξενου αυτού νησιώτικου πολιτισμού. Τά περισσότερα ειδώλια του είδους είναι γυναικεία· έλάχιστα είναι τά άνδρικά. Σέ αρκετά από τά άγαλμάτια αυτά είναι θαυμαστή ή τήρηση τών αναλογιών του ανθρώπινου σώματος καί εξαιρετική ή άπόδοση τών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του.

Άνάμεσα στα ιδιότυπα, άλλα καί χαρακτηριστικά εϋρήματα τών κυκλαδικών τάφων, είναι μία σειρά από πήλινα σκεύη, πού έξαιτίας του σχήματός τους, τά ονομάζουν τηγανοειδή. Έξωτερικά έχουν διακόσμηση χαρακτή από σπειροειδή σχέδια, ψάρια, κυρίως όμως ύποτυπωδώς δηλωμένα καράβια – οί Κυκλαδίτες ήταν επιδέξιοι ναυτικοί, κι αυτοί πρώτοι έβαλαν τρόπιδα στα καράβια τους. Τά σκεύη αυτά από τή μιά πλευρά είναι βαθουλά. Η χρήση τους είναι άγνωστη. Υποθέτουν όρισμένοι αρχαιολόγοι, ότι τά γεμίζαν μέ νερό καί τά χρησιμοποιούσαν γιά καθρέφτες. Τό τηγανοειδές τής εικόνας μας βρέθηκε στη Σύρο καί εκτίθεται στο Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Μεγάλο μαρμάρινο βαθύ άγγείο λίθινο, πού βρέθηκε σέ κυκλαδικό νεκροταφείο της Πάρου. Έχει κατακόρυφες διάτρητες λαβές.

Πήλινο άγγείο - από τούς ειδικούς ονομάζεται πρόχους, γιατί τό στόμιο του έχει κατάλληλη κατάλληλη γιά νά χύνεται τό υγρό πού υπάρχει μέσ στό άγγείο. Βρέθηκε στίς άνασκαφέσ τού 'Ακρωτηριού τής Θήρας κι είναι από τά σπουδαιότερα σέ τύπο παράστασης άγγείο, γιά τά πολύχρωμα πουλιά πού είναι ζωγραφισμένα στά τοιχώματα του. Χρονολογείται γύρω στά 1500 π.Χ. Έκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η ΘΗΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ

Άγνωστη πόλη. Πρόσφατες άνασκαφέσ άποκάλυψαν στή Θήρα, στή θέση 'Ακρωτήρι, τήν άκρη μιās πόλης πού ή ζωή της σταμάτησε ξαφνικά γύρω στά 1500 π.Χ. από έκρηξη τού ήφαιστείου τού νησιού. Κίσηρη και τέφρα κατακάλυψαν από τότε τά πάντα στήν πόλη αυτή, πού μόνο στήν έποχή μας άρχισε ή συστηματική άποκάλυψή της.

Παντού, όπου προχώρησε ή άνασκαφική έρευνα - συνεχίζεται άκόμη - ήρθαν στήν έπιφάνεια τοίχοι σπιτιών πού είναι καλοχτισμένα κι έχουν δύο ή τρία πατώματα. Έχουν άκόμη πόρτες και παράθυρα μέ λίθινες παραστάδες και υπέρθυρα. Τό είδος τού κτισίματος πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν κατασκευή τών τοίχων τών σπιτιών « πελεκητές πέτρες σέ ψευδοϊσόδομο* σύστημα, μέ «ξυλοδεσιές» (παρεμβαλλόμενα ξύλα δηλαδή), - δείχνει μινωική επίδραση.

Όρισμένα από τά στίγια είχαν θαυμάσιες τοιχογραφίες στούς τοίχους τους, μέ πλούσια χρώματα και μέ πολύ ένδιαφέροντα θέματα: παιδική πυγμαχία, άντιλόπες, κυανοπίθηκοι σέ φυσικό μέγεθος πού κινούνται ζωηρά μέσα σέ θάμνους, χελιδόνια πού πετούν στόν ουρανό και χαιρετιούνται μεταξύ τους - ή Τοιχογραφία τής Άνοιξης -, τοπίο μέ νερά πού κυλούν άνάμεσα στούς πολύχρωμους βράχους, ψαράδες μέ όρμαθούς ψάρια στό χέρι.

Λεπτομέρεια από μικρογραφική τοιχογραφία τής Θήρας, όπου παριστάνεται σκηνή ναυαγίου πλοίου. Οι πνιγμένοι μέσ στό νερό κυλούν γρήγορα πρós τό βυθό. Είναι άξιοσημείωτη ή γεμάτη ζωηρότητα κίνηση τών μορφών, αλλά και ή έλευθερία στό σχέδιο. Γύρω στά 1500 π.Χ. Δέν έχει έκτεθει άκόμη.

Τέλος, σημαντικότερη είναι μία «μικρογραφική τοιχογραφία» (μινιατούρα), πού εικονίζει «ναυτική έκστρατεία». Σέ μία συνεχή ζώνη μέ ζωηρό κόκκινο, γαλάζιο, μαύρο καί κίτρινο χρώμα, ό καλλιτέχνης ζωγράφισε μία παράσταση μέ πολλά πρόσωπα, καράβια μέ επιβάτες, μία πόλη μέ λόφο στό βάθος. Στό άκρωτήριο όπου καταλήγει ό λόφος πλέουν καράβια σέ δύο παράλληλες γραμμές. Ένα από τά καράβια κινείται μέ άνοιγμένα τά πανιά, στά ύπόλοιπα διακρίνονται κωπηλάτες. Πρόκειται γιά μία όλόκληρη ιστορία πού άφηγείται ό τεχνίτης, ίσως κάποιο ιστορικό γεγονός πού δέν τό έχει προσδιορίσει ή δέν τό ταύτισε άκόμη ή έπιστήμη.

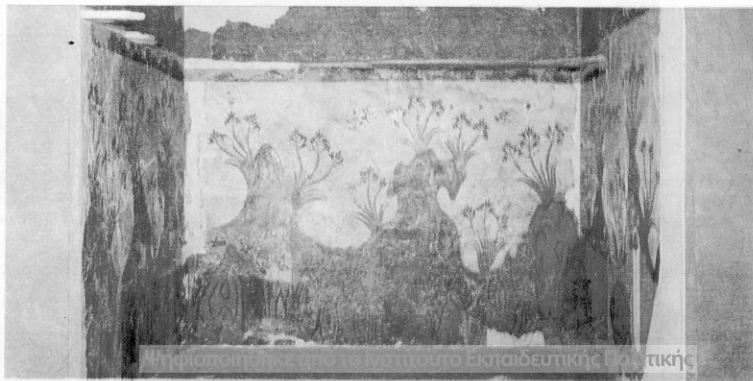
Άξιοσημείωτη είναι καί μία τοιχογραφία μεγάλου μήκους πού έχει όλόσωμες γυναίκες σέ φυσικό μέγεθος περίπου. Άπ' αυτές, άλλες κινούνται ζωηρά, άλλες στρέφουν καί κοιτάζουν κάτι, μία μάλιστα βγάζει ένα άγκάθι από τό πόδι της.

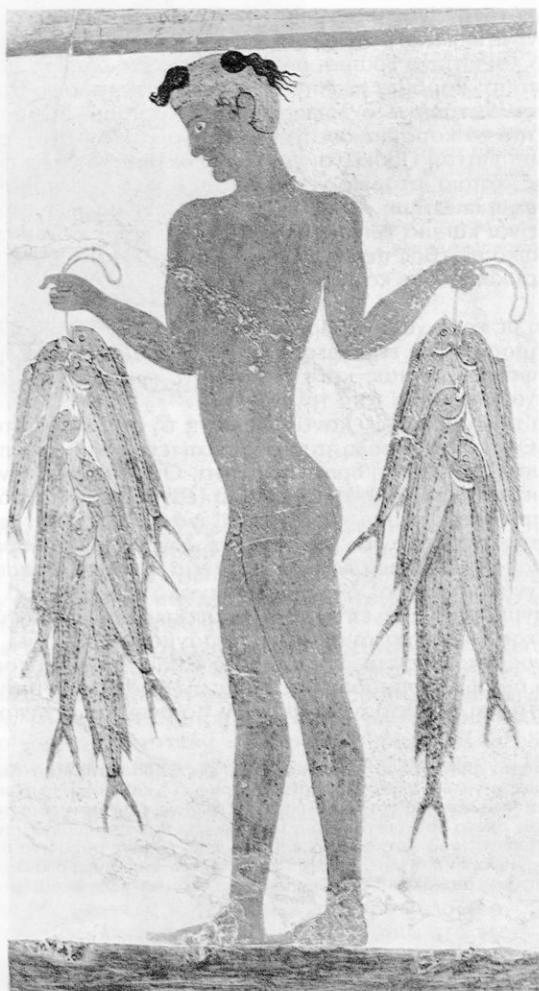
Σέ μία άποθήκη μέ τρεις χώρους βρέθηκε πλήθος από άγγεία. Τό τοπικό έργοστήρι της Θήρας έβγαζε ένδιαφέροντα άγγεία μέ ώραία χρώματα καί παραστάσεις, μέ φανερές, όπως καί στίς τοιχογραφίες, μινωικές επιδράσεις. Πολλά άγγεία έχουν εισαχθεί από τήν Κρήτη.

Άπό τήν εικόνα πού σχηματίζει κανείς ως αυτή τή στιγμή από τό χώρο, φαίνεται πώς στή Θήρα, στήν πόλη πού άνασκάπτεται, υπήρχε, πριν γίνει ή έκρηξη του ήφαιστείου, μεγάλη δραστηριότητα. Οί κάτοικοι ήταν γεωργοί καί ψαράδες. Καλλιεργούσαν σιτηρά καί όσπρια, έβγαζαν λάδι από τίς ελιές, είχαν κοπάδια από πρόβατα καί κατσίκες καί ψάρευαν μέ δίχτυα. Καταγίνονταν επίσης μέ τή μεταλλουργία, ύφαιναν καί ζύγιζαν μέ μολυβένια σταθμά. Φιλοτεχνούσαν όμορφα πηλίνα καί λίθινα άγγεία. Οί παραστάσεις πάνω στα άγγεία τους δείχνουν συχνά αξιόλογο καλλιτεχνικό αίσθητήριο.

Ός αυτή τή στιγμή, μετά από έπτά χρόνια άνασκαφή, δέν έχει άποκαλυφθεί τό παραμικρότερο πολύτιμο αντικείμενο, πράγμα πού δείχνει, έφ' όσον δέ βρέθηκε καί ίχνος από σκελετό ανθρώπου ή ζώου, ότι οί κάτοικοι προειδοποιήθηκαν από όρισμένα σημάδια - σεισμούς ή άλλα - πώς υπήρχε κίνδυνος μεγάλου, γι' αυτό καί πρόλαβαν νά φύγουν παίρνοντας ό,τι πολύτιμο είχαν μαζί τους.

Τό σπουδαιότερο ως τήν ώρα εύρημα των άνασκαφών της Θήρας, στή θέση Άκρωτήριο, είναι οί άφθονες τοιχογραφίες, μεγαλόγραμμες αλλά καί μικρογραφικές, καθώς καί τά στοιχεία πού έχει ως αυτή τή στιγμή δώσει ή μελέτη της αρχιτεκτονικής των κτιρίων, πού διατηρούν τίς πόρτες καί τά παράθυρά τους. Στήν εικόνα μας ή μεγαλύτερη τοιχογραφία πού παρουσιάζει πουλιά νά πετούν ανάμεσα σέ κόκκινα κρίνα, πού φυτρώνουν σέ βράχους μέ τελείως παράξενα σχήματα. Όπως φαίνεται στή φωτογραφία, από τή μεγάλη αυτή τοιχογραφία διατηρήθηκε όλόκληρη ή παράσταση του ενός τοίχου καί μέρος από άλλους δύο άκόμη. Γύρω στα 1500 π.Χ. Έκτίθεται στο Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Τοιχογραφία σέ φυσικό σχεδόν μέγεθος. Παριστάνει ψαρά πού κρατεί στά χέρια του από έναν όρμαθό ψάρια. Τό σώμα του είναι ζωγραφισμένο ζωηρό κόκκινο, ενώ στά μαλλιά του, έκτός από τούς μαύρους βοστρύχους, υπάρχουν και οι γαλάζιες τούφες. (Παραβάλετε σχετικά τήν πρώτη χρωματιστή εικόνα του βιβλίου αύτου στή σελ. 4). Γύρω στά 1500 π.Χ.

Παράξενο πήλινο σκεύος με χοντρά τοιχώματα που βρέθηκε στην Τίρυνθα. Έρμηνεύεται ως «ψυκτήρ» (δηλ. παγωνιέρα). Στο εσωτερικό αγγείο, που είναι ένασιο κάτω με το εξωτερικό, βάζανε τὰ ὑγρά που ἤθελαν νὰ κρυώσουν – κρασί μάλλον. Κατόπιν, στὸν κενό χώρο που μεσολαβεί, μεταξύ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀγγείου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοποθετοῦσαν χιόνι ἢ πολὺ κρύο νερό. Μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο παγώνουν ἀκόμη σήμερα στὴν περιοχή τῶν Χανίων τῆς Κρήτης κρασί καὶ διάφορα ἄλλα ποτὰ τὸ καλοκαίρι, φέρνοντας χιόνι ἀπὸ τὰ βουνά. Βρίσκεται τὸ ἀγγεῖο αὐτό, πού χρονολογεῖται οὗτος Πρωτοελλαδικούς χρόνους, στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Ναυπλίου.

Γ'. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸ 2600 π.Χ. ἀναπτύσσεται πολιτισμὸς πού τὸν ὀνομάζουν Ἑλλαδικό.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2600-2000 π.Χ.

Νέος λαὸς φέρνει τὸ χαλκὸ. Φτάνει στὴν Ἑλλάδα, γύρω στὰ 2600 π.Χ., κι εἶναι ἀγνωστὴς καταγωγῆς κι αὐτός. Πιστεύουν πὼς ἦρθε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, χρησιμοποιώντας σὰν γέφυρα τὶς Κυκλάδες. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν νέων κατοίκων φαίνεται εἰρηνικὴ. Αὐτοὶ ἔφεραν μαζί τους τὸ χαλκὸ, πού ἢ χρησιμοποίησὶ του ἄλλαξε τὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς.

Τεῖχη στὰ τέλη τῆς περιόδου. Νέα κύματα ἀπὸ ἐπιδρομείς, ἴσως στὰ τέλη τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου, ὅταν εἶχαν ὀργανωθεῖ ὀρισμένα ἀστικά κέντρα, ἀνάγκασαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὀχυρωθοῦν μὲ ἰσχυρά τεῖχη (Αἶγινα, Λέρνα κ.ἄ.).

Ἀρχιτεκτονικὴ. Οἱ συνοικισμοὶ χτίζονται σὲ φυσικὰ ὑψώματα, μὲ τὰ σπίτια κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Εἶναι ἀπλά, σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο ἢ καμπυλόγραμμο, ἔχουν πέτρινα θεμέλια, ἐνῶ οἱ τοῖχοι τους κατασκευάζονται μὲ πλῆθρες. Στὴ Λέρνα καὶ στὴν Τίρυνθα ἔχουν βρεθεῖ καὶ μεγαλύτερα οἰκοδομήματα (κατοικίες ἢ χώροι γιὰ λατρεία).

Πήλινα ἀγγεῖα λεπτότατα στὰ τοιχώματα. Ἐχουν βρεθεῖ στὸ Ἀσκηταριὸ τῆς Ραφίνας, στὴν Ἀττικὴ. Ἀντιπροσωπεύονται ἐδῶ δύο κοινὰ στὴν ἐποχὴ αὐτὴ σχήματα: ἡ σαλταιέρα (ἢ ραμφόστομα) καὶ τὸ κύπελλο. Χρονολογοῦνται στὴν Πρωτοελλαδικὴ ἐποχὴ (3ῆ χιλιετία). Ἐθνικὸ Μουσεῖο.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἀναπαράσταση τῆς ὀχυρωμένης ἀκρόπολης τοῦ Διμηνίου στὴ Θεσσαλία, κοντὰ στὸ Βόλο. Ἡ εἰκόνα ἀποδίδει τὴ μορφή πού εἶχε ἡ ἀκρόπολη στὰ τέλη τῆς 3ης χιλιετίας. Ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς τοὺς ἀλλεπάλληλους ὀχυρωματικούς περιβόλους καὶ νὰ ἰδεῖ ὅτι κανενὸς ἡ εἰσοδος δὲν ἀντιστοιχεῖ, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, μὲ τὸ ἀμέσως ἐσωτερικότερου. Ὁ ἐπιτιθέμενος ἐχθρὸς θὰ ἔπρεπε νὰ κυριεύσει μὲ πολὺ κόπο κάθε περιβόλο, ὡς ὅτου φτάσει στὸν κεντρικὸ πυρῆνα τῆς ἀκρόπολης, ὅπου βρισκόταν τὸ μέγαρο τοῦ ἡγεμόνα, καὶ ὅπου θὰ γίνονταν ἡ τελικὴ ἀντίσταση.

Ἄγγεια. Εἶναι ἀπλά, ἀλλὰ ἀρκετὰ κομψά στὸ σχῆμα καὶ μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Χαρακτηριστικὰ εἶναι μερικὰ μὲ στόμιο πού θυμίζει πουλὶ (ραμφόστομα ἢ σαλτσιέρες). Στὶς ἀνασκαφές ἔχουν βρεθεῖ καὶ λίγα μετάλλινα ἄγγεια.

Θρησκεία. Οἱ κάτοικοι ἐξακολουθοῦν νὰ λατρεύουν τὴ γυναικεῖα θεότητα, τὰ εἰδώλια τῆς ὄμως (πέτρινα ἢ πήλινα) σχηματοποιοῦνται.

Ὀπλα – Ἐργαλεῖα. Καὶ τὰ δύο εἶδη εἶναι πέτρινα ἢ μετάλλινα: σφύρες καὶ πελέκια, σμίλες, μαχαίρια κι αἰχμές ἀπὸ βέλη.

Ἐπὶ ἔχει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ κέντρα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας μὲ τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2000-1580 π.Χ.

Ἑλληνικές φυλές. Στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί) στὸν τόπο μας. Εἶναι λαὸς τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μὲ πολιτισμὸ κατώτερο ἀπ' αὐτὸν πού κυριαρχοῦσε ὡς τότε στὸν ἐλληνικὸ χῶρο.

Χαρακτηριστικὰ Ἑλλήνων. Εἶναι γεροί, δυνατοὶ μὲ μυαλὸ καθαρὸ καὶ ὀργανωμένο. Ἀπὸ τοὺς παλαιούς κατοίκους ἔμαθαν πολλὰ, ἀφομοίωσαν ὁμως ἐκεῖνα πού ταίριαζαν στὸ χαρακτῆρα τους.

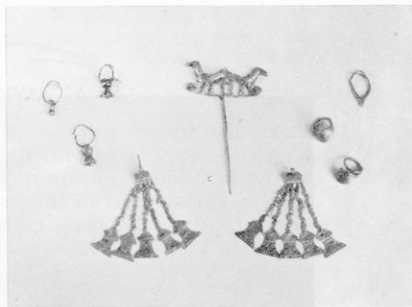
Ἄγγεια. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια σημειώνεται πολὺ σπουδαία τεχνικὴ πρόοδος. Τὰ ἄγγεια δὲν πλάθονται πιά μὲ τὰ χέρια, ἀλλὰ μὲ τὸν τροχὸ* καὶ ψήνονται στὸν κλίβανο*.

Στοιχεῖα τῆς βόρειας καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι φυλὴ πολεμικὴ καὶ χρησιμοποιοῦν τὸ ἄλογο. Φτασμένοι ἀπὸ τὸ βορρὰ οἱ Ἕλληνες εἶναι

Μεσοελλαδικὸ ἄγγειο μὲγάλου μέγεθος, καὶ ἰδιότυπο στὸ σχῆμα. Ἐχει στενὴ βάση, πολὺ φαρδιά γάστρα, δύο λαβές στὴν κορυφῆ τῆς καὶ λαίμω ψηλὸ καὶ ἀνοικτὸ. Τὸ ἄγγειο εἶναι πήλινο καὶ ἔχει ζωγραφισμένα γεωμετρικὰ σχέδια. Ἐχει βρεθεῖ στὴν Εὐτύρηση τῆς Βοιωτίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θῆβας.

Χρυσά κοσμήματα από την προϊστορική θέση της Λήμνου, την Πολιόχνη, στην ανατολική ακτή του νησιού, κοντά στο χωριό Καμίνια. Οι ανασκαφές στην Πολιόχνη απέδειξαν ότι ο χώρος κατοικήθηκε από τα 2700 π.Χ. και η ζωή συνεχίστηκε χωρίς διακοπή ως τα 2200 π.Χ. Κατόπιν, με μικρές διακοπές συνεχίζεται ως το 16ο αιώνα π.Χ. Ο πολιτισμός του χώρου στην περίοδο της 3ης χιλιετίας έχει πολλά κοινά, και στην κεραμική και στα θαυμάσια χρυσά κοσμήματα που αποκαλύφθηκαν στις έρευνες, με την αντικρινή πόλη της Τροίας στη Μ. Ασία. Στην εικόνα σκουλαρίκια και μία καρφίτσα εξαιρετικής τέχνης. Βρίσκονται στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

συνηθισμένοι να έχουν στα σπίτια τους *έστια* και να κατασκευάζουν τīs στέγες των σπιτιών τους όχι επίπεδες, αλλά δίδυμες, για να τρέχουν τα νερά της βροχής και να μην τīs καταστρέφει το χιόνι. Η στάθμη του πολιτισμού τους δεν είναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν όμως τα σπίτια και τα αγγεία τους για την *όργάνωση στο σχήμα*.

Σπίτια. Χτίζονται ορθογώνια στο σχήμα. Αντιπροσωπευτικός τους τύπος είναι το *μέγαρο* με μικρή είσοδο ανοιχτή εμπρός (τή στηρίζουν δύο κολόνες) και τετράπλευρο το κύριο δωμάτιο, με *έστια* στο κέντρο. Η πόρτα είναι συνήθως στον άξονα του κτιρίου. Παράλληλα, κατασκευάζονται και τώρα τα καμπυλόγραμμα της προηγούμενης περιόδου (άψιδωτά).

Αγγεία. Τα αγγεία τους (τά λένε μινυακά) είναι μονόχρωμα, σταχτιά ή κιτρινωπά. Δίνουν την αίσθηση πώς μιμούνται μέταλλα. Ξεχωρίζουν για το *στέρεο σχήμα*, τη *γερή και σταθερή βάση*, αλλά και την αναλογία στα διάφορα τμήματά τους.

Τάφοι. Είναι ατομικοί ή ομαδικοί. Βάζουν εκεί μέσα ελάχιστα κτερίσματα* (1-2 αγγεία, μικρά μαχαίρια ή κοσμήματα).

Δέν ξέρουμε καλά τīs λεπτομέρειες της ζωής αυτής της περιόδου. Κρίνοντας κανείς από τα εύρηματα των ανασκαφών, δέ θα υποψιαζόταν την εκπληκτική ανάπτυξη που θά ακολουθούσε.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. *Ιδιότυπος, συναρπαστικός πολιτισμός αναπτύσσεται στις Κυκλάδες μεταξύ 2600-2000 π.Χ. Χαρακτηριστικά τά παράξενα μαρμάρινα ειδώλιά του. Οι Κυκλαδίτες πρώτοι κατασκεύασαν καράβια για ανοιχτές θάλασσες.*

2. *Μεγάλο καλλιτεχνικό κέντρο αποκαλύπτεται με ανασκαφές στη Θήρα. Σπουδαία ή αρχιτεκτονική και ή ζωγραφική (τοιχογραφίες) της περιοχής.*

3. *Στόν ελλαδικό χώρο, στην Πρωτοελλαδική περίοδο, λαός άγνωστης προέλευσης φέρνει το χαλκό. Κατασκευάζει μεγάλα οικοδομήματα, κομψά αγγεία, χρυσά κοσμήματα και χάλκινα όπλα και σκεύη.*

4. *Στή Μεσοελλαδική περίοδο φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες (Ιωνες, Αιολείς, Άχαιοί). Χαρακτηριστικό τους είναι τό λογικό κι οργανωμένο σχήμα στα σπίτια και τά αγγεία. Σ' αυτή την εποχή αρχίζει να χρησιμοποιείται στην Ελλάδα ό κεραμικός τροχός κι ό κλίβανος, κι επικρατεί στην αρχιτεκτονική ό τύπος του μεγάρου. Εισάγεται τό άλογο.*

Δ'. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ύαφου σταθεροποιήθηκαν στόν ἑλληνικό χώρο οἱ Ἄχαιοί, γύρω στά 1580 π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἀνθηση νέου πολιτισμοῦ, μέ ἰσχυρότατες ἐπιδράσεις ἀπό τή μινωική Κρήτη. Στή διάρκεια του οἱ ἀνθρώποι πού τόν θεμελίωσαν θά ἀποκτήσουν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους καί θά φανοῦν, καθαρά πιά, τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Σφενδόνη ἀπό χρυσοῦ δαχτυλίδι, ὅπου παριστάνεται τελετουργική σκηνή, μέ σκοπό νά προκληθεῖ εὐφορία: τέσσερις λεοντοκέφαλοι δαίμονες μέ εἰδικά γιά σπονδές ἀγγεῖα προχωροῦν πρὸς τή θεά, πού σηκώνει ψηλά ἔνα σκεῦος καλυκόσχημο, τελετουργικό κι αὐτό χαρακτηριστά. Ἐχει βρεθεῖ στήν Τίρυνθα. 15ος π.Χ. αἰ.

1. ΠΗΓΕΣ

Ὁ ὅρος Μυκηναϊκός. Μυκηναϊκός ὀνομάζεται ὁ πολιτισμός τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, στήν Ὑστεροελλαδική περίοδο. Δέν παρουσιάζει μεγάλη διαφορά ἀπό τόπο σέ τόπο, πῆρε ὅμως τ' ὄνομά του ἀπό τίς Μυκήνες, τό λαμπρότερο κι ἰσχυρότερο κράτος τῆς ἐποχῆς, πού πρῶτο ἀνασκάφτηκε κι ἔγινε γνωστός ἔτσι ὁ θαυμαστός αὐτός πολιτισμός. Ἡ Μυκηναϊκή περίοδος διαρκεῖ ἀπό τό 1580-1100 π.Χ.

Σλήμαν. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἑνός Γερμανοῦ μεγαλεπόρου, τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, πού ἀφού πραγματοποιοῖσε τό μεγάλο πόθο τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στή Μ. Ἀσία κι ἀνακαλύπτοντας τήν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὕστερα τίς ἀνασκαφές στήν Ἑλλάδα, μέ σκοπό νά βρεῖ τίς μεγάλες πόλεις πού ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

Μυκηναϊκοῦ ἀμφορέας ψευδόστομος: τό ἔνα στόμιο μεταξύ τῶν δύο λαβῶν εἶναι κλεισμένο, ἐνῶ τό ἄλλο, πού ἐξέχει, εἶναι ἀνοιχτό. Στόν ὄμο τοῦ ἀγγείου ἀριστερά, πάνω ἀπό τίς τρεῖς ὀριζόντιες γραμμές διακρίνονται 4 σημεῖα σέ γραμμική Β γράφη. Βρέθηκε στήν Ἐλευσίνα καί ἐκτίθεται στό ἐκεῖ τοπικό ἀρχαιολογικό Μουσείο. Πολλοί παρόμοιοι ἀμφορεῖς ψευδόστομοι καί μεγάλοι στό μέγεθος ἔχουν βρεθεῖ στή Θήβα (ἐκτίθενται στό Μουσείο τῆς).

Χρυσή φιάλη με διακόσμηση θαλασσινού τοπίου.

Ός τή στιγμή πού ό Σλήμαν βρήκε τούς βασιλικούς τάφους στίς Μυκήνες (1876), κανείς ειδικός δέν πίστευε στήν ύπαρξη του μυκηναϊκού πολιτισμού. Νόμιζαν όλοι πώς τά πρόσωπα, τά γεγονότα κι ή εικόνα τής ζωής πού όλοζώντανη καί συναρπαστική παρουσιάζουν τά όμηρικά ποιήματα ήταν δημιούργημα τής φαντασίας του μεγάλου ποιητή.

Μέ τήν άνήσυχη φαντασία καί τήν παιδική πίστη του Σλήμαν ένας νέος πολιτισμός βγήκε στό φώς, πού ή έντυπωσιακή εικόνα του προκάλεσε τό θαυμασμό κι έδωσε άφορμή σέ Έλληνες καί σέ Ξένους αρχαιολόγους καί τήν έρευνα τής «πολύχρυσης Μυκήνης» (όπως τή χαρακτηρίζει ό Όμηρος) νά συνεχίσουν ώς τίς μέρες μας, κι άλλους τόπους νά μελετήσουν μέ ανασκαφικές έργασίες. Σπουδαίος έρευνητής του Μυκηναϊκού πολιτισμού ύπήρξε ό Χρ. Τσούντας.

Πήλινες πινακίδες. Γραμμική Β γραφή. Ένώ στό Μινωικό πολιτισμό μιλήσαμε γιά τρία είδη γραφής, στό μυκηναϊκό άνάκτορα καί σέ μεγάλα σπίτια τής εποχής αυτής ανακαλύφθηκαν πολλές πήλινες πινακίδες (κυρίως στήν Πύλο) γραμμένες στή γραμμική Β γραφή - όπως καί στήν Κνωσό. Δέ δίνουν όμως

Χρυσά ποτήρια, άσμένιο ρυτό σέ σχήμα ταυροκεφαλής μέ χρυσά κέρατα, χρυσή μάσκα καί χάλκινα έγχειρίδια. Τόσο αυτά, όσο καί ή χρυσή φιάλη πάνω έχουν βρεθεί στους «κάθετους» τάφους τής άκρόπολης των Μυκηνών, γνωστούς καί ως βασιλικούς τάφους. Η χρυσοχοϊκή καί γενικά ή μικροτεχνία σέ πολύτιμα καί ήμιπολύτιμα υλικά ήταν έξαιρετικά προοδευμένη, πιστεύεται μάλιστα πώς Μινωίτες τεχνίτες έργάστηκαν πολλά από τά πολύτιμα εύρήματα των βασιλικών τάφων των Μυκηνών. Γενικά ή τέχνη τής Μυκηναϊκής περιόδου βρίσκεται σέ άξιοθάυμαστο επίπεδο, πού προκαλεί σήμερα τήν έκπληξη. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ίνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ιστορικές πληροφορίες, όπως έχουμε τονίσει παραπάνω. Γι' αυτό κι οι λεπτομέρειες του Μυκηναϊκού πολιτισμού, κυρίως των γεγονότων που σημειώνονται στους δύο τελευταίους του αιώνας, δέν είναι μέ θετικότητα γνωστές.

Ο "Όμηρος πηγή για τό μυκηναϊκό πολιτισμό. "Αν έχουμε μία ζωντανή ιδέα τής εποχής, αυτό τό όφειλουμε στά όμηρικά ποιήματα (τήν "Ιλιάδα και τήν "Οδύσσεια), πού γραμμένα τέσσερις σχεδόν αιώνες ύστερ' από τό σβήσιμο του Μυκηναϊκού πολιτισμού, δίνουν μία γενική εικόνα γεγονότων και σπουδαίων προσώπων, στηριγμένη στις αναμνήσεις πού οί μεταγενέστεροι "Έλληνες είχαν για τή μυκηναϊκή περίοδο.

2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

Σειρά από μεγάλα ανάκτορα, χτισμένα πάνω σέ όχυρές άκροπόλεις και προστατευμένα από ισχυρότατα τείχη, είναι σήμερα γνωστά, εκτός από τίς Μυκήνες, στήν Τίρυνθα, στήν "Ασίνη, στήν Πύλο, στή Θήβα, στήν "Αρνη (Γλά Βοιωτίας), στήν "Ιωλκό (στό Βόλο τής Θεσσαλίας).

Ανάκτορα. Κεντρικός πυρήνας των μυκηναϊκών ανακτόρων είναι πάντα τό μέγαρο μέ τή χαρακτηριστική έστία στό κέντρο του και τό πρότυλο εμπρός, πού βγάξει σέ μία υπαίθρια αύλή. Δεξιά κι άριστερά απλώνονται άλλα διαμερίσματα.

Τοιχογραφίες. Τά ανάκτορα τής μυκηναϊκής εποχής είναι μεγάλα κτίρια, όχι όμως πολυώροφα σάν τά μινωικά. Υποθέτουν οί ειδικοί ότι θά είχαν δύο πατώματα. Τούς έσωτερικούς τοίχους στόλιζαν πολύχρωμες τοιχογραφίες.

Η Πύλη των Λεόντων στήν άκρόπολη των Μυκηνών. Οί πελώριες πέτρες πού έχουν χρησιμοποιηθεί για τήν πύλη, αλλά και για τό τείχος, προκαλούσαν κατάπληξη και στους ίδιους τους αρχαίους Έλληνες, γι' αυτό και τά έλεγαν Κυκλώπεια, έργα δηλ. των Κυκλώπων. "Αξίζει νά προσέξει κανείς τήν πελώρια πέτρα πού άποτελει και τό άνώφλι τής πύλης. Στο τρίγωνο - τό λένε άνακουφιστικό - πού σχηματίζεται πάνω από τό άνώφλι, και τό άφηναν επίτηδες κενό, για νά μήν πιέζεται από άλλο βάρος, τοποθετούσαν μία πλάκα. Στήν πύλη των Μυκηνών η πλάκα είναι άναγλυφη και παριστάνει δύο λέαινες - λείπουν τά κεφάλια τους. Παριστάνονται άντιμέτωπες - μεταξύ τους ύπάρχει ένας κίονας, πού σύμφωνα μέ τήν άποψη των αρχαιολόγων εικόνίζει τή βασιλική έξουσία. Φρουροί τής ήταν οί λέαινες.

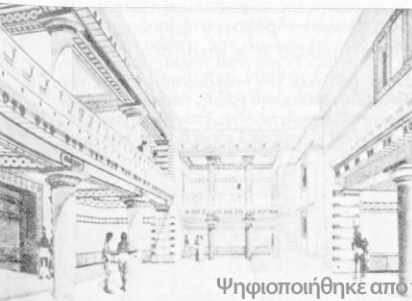

Κάτοψη του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πύλου. Ἀποκαλύφθηκε στις ανασκαφές που ἔκαμε ἐκεῖ ὁ μεγάλος ἐρευνητής τῆς Ἑλληνικῆς Προϊστορίας Κάρλ Μπλέγκεν. Ἡ θέση σήμερα λέγεται Πάνω Ἐγκλιανός. Τό ἀνακτορικό συγκρότημα βρίσκεται ἐπάνω σ' ἕνα λόφο, ἐνῶ κάτω ἀπό αὐτόν φάνηκε πῶς ὑπῆρχαν τά σπίτια τῶν κατοίκων τοῦ χώρου (δεν ἐρευνηθήκαν ἀκόμη). Τό κεντρικό κτίριο εἶναι τό μεγάλο ἀνακτορικό συγκρότημα. Μετά ἀπό ἕνα Πρόπυλο, πού ἔχει ἐμπρός καί μετά τή θύρα ἀπό ἕνα κίονα, μπαίνει κανεῖς σέ μιά ἀνοικτή αὐλή, στά βόρεια τῆς ὁποίας ξεχωρίζει ὁ πρόδρομος μέ δύο κίονες ἀνάμεσα στίς παραστάδες, τοῦ κυρίως «μεγάρου», πού εἶχε στό κέντρο τῆς αἰθουσᾶς του τήν ἐστία, μέ τέσσερις κίονες νά στηρίζουν πάνω τῆς τῆ στέγη, πού ἦταν ἀνοικτή στά πλάγια, γιά νά φεύγει ὁ καπνός τῆς φωτιάς. Ἐνα μικρότερο μέγαρο ὑπάρχει στά δεξιά – στή ΝΑ γωνία τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ. Στή ΒΑ γωνία τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἡ ἀποθήκη τοῦ κρασιοῦ – διακρίνονται οἱ θέσεις τῶν ἀμφορέων πού βρέθηκαν ἐπὶ τόπου σέ δύο σειρές παράλληλες στό κέντρο καί ἀπό μιά γύρω-γύρω στούς τοίχους. Ἀριστερά τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου, ὑπάρχει ἄλλο κτίριο μεγάλο, ἀνάκτορο κι αὐτό κατά τούς ἀρχαιολόγους πού τό μελέτησαν, ὅπου θά πρέπει νά ἔμεναν οἱ γονεῖς τῶν βασιλέων, οἱ θειοὶ καί, γενικά, ἡ προηγούμενη γενιά ἀπό ἐκείνη πού βασιλεύει. Τό δεύτερο αὐτό κτίριο ἐξάλλου εἶναι λίγο παλαιότερο χρονολογικά.

Στά δύο σχέδια αὐτά, βλέπει κανεῖς τίς ἀναπαραστάσεις τῆς αὐλῆς τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου. Δεξιά διακρίνεται ὁ ἕνας κίονας, ὁ ἐσωτερικός, τοῦ Προπύλου. Ἀριστερά ἐκεῖ πού στέκονται δύο μορφές, φαίνονται οἱ δύο κίονες μεταξύ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου τοῦ «μεγάρου». Ὅπως μπορεῖ νά καταλάβει κανεῖς καί ἀπό αὐτή τήν ἀναπαράσταση, μονάχα οἱ τοῖχοι ἦταν διακοσμημένοι· τό κτίριο εἶχε τουλάχιστον δύο ὀρόφους, στό ἐσωτερικό δέ τῶν κτιρίων, ὀροφές καί τοῖχοι ἦταν γεμάτοι μέ ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Στό δεύτερο σχέδιο εἰκονίζεται ἡ ἀναπαράσταση τῆς αἰθουσᾶς τοῦ θρόνου. Προσέξτε τήν ἐστία στό κέντρο, τούς τέσσερις κίονες πού στηρίζουν γύρω τῆς τῆν ὀροφή πού εἶναι ψηλότερα, κι ἀνοικτή στά πλάγια. Τό δάπεδο ἦταν ἐπίσης διακοσμημένο μέ διάφορα σχέδια.

Συγκρίνετε τό διάγραμμα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου, μέ τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ (σελ. 100). Μέ τήν πρώτη ματιά, φαίνεται ἡ διαφορά μεταξύ τους. Τό πολυδαίδαλο τοῦ δευτέρου, καί τό πολυώροφο ταυτοχρόνα, στό μινωικό ἀνάκτορο· καί ἡ ἀπλούστερη, ἀλλά ἐντυπωσιακή πάντως εἰκόνα τοῦ πρώτου, πού ἔχει κι αὐτό τή δική του μεγαλοπρέπεια, χωρίς ὁμως νά χάνεται ὁ ἀνθρώπος στό χώρο του καί νά τοῦ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση τοῦ λαβύρινθου.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐναπαράσταση ἀπὸ τοιχογραφία πού ὑπῆρχε στήν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου, τοῦ ἀνακτοροῦ τῆς Πύλου – γνωστό ἀπό τόν Ὅμηρο γιατί ἐκεῖ βασιλεῦσε ὁ γλυκός «Πυλίων ἀγορητής», ὁ Νέστωρ, πού τόσο συνετό καί συμπαθητικό τόν παρουσιάζει ἡ Ἰλιάδα. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων λαῶν γιά τή μουσική εἶναι κάτι πού ἔχει ἐξακριβωθεί ἀπό πολλά ἀνάγλυφα μνημεῖα τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, τήν εἶδαμε στὸν αὐλητὴ καί τὸν ἀρπιστή τῆς Κέρου στὶς Κυκλάδες· ἀναμφοβήτητη εἶναι στή Μινωικὴ Κρήτη – πάλι ἀπὸ παραστάσεις σὲ τοιχογραφίες – καί ἐδῶ στὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου, στὸ «μέγαρο», στήν Αἶθουσα τοῦ Θρόνου εἰκονίζεται ὁ λυράρης, ἄνδρας μὲ σκούρο δέρμα, καθισμένος σ' ἓνα σχηματοποιημένο βραχίονα, ἐνῶ μὲ τὰ χέρια του κρατᾷ τὴ λύρα παίζοντας μὲ τὰ δαχτυλά του κάποιο σκοπὸ στὶς χορδές τῆς. Ἀρχαιολογικὸ Μοῦσειο Χώρας Τριφυλίας.

Ὁ καλύτερα διατηρημένος θολωτὸς τάφος στὶς Μυκῆνες, γνωστὸς ὡς τάφος τοῦ «Ἀτρέως». Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν τάφων ἔχει ἓνα μακρὸ χτιστὸ καί στὶς δύο πλευρές «δρόμο», στὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, καί ἀπὸ μιά πύλη, μὲ ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι τῆς, μπαίνει ὁ ἐπισκεπτής στὸ θάλαμο ὅπου θάβονταν οἱ νεκροί. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀτρέως» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κύριον θάλαμον, πού σκεπαζόταν μὲ θολωτὴ στέγη κυκλικὴ κι εἶχε χάλκινους ρόδακες γιά διακόσμηση στοῦς τοίχους, εἶχε κι ἓνα μικρὸ θαλαμίσκο στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν ταφή, τάφος καί «δρόμος» καλύπτονταν μὲ χώμα, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐκόλα προσίτοι. Σχηματιζόταν ἔτσι ἓνας τεχνητὸς λοφίσκος. Στὶς Μυκῆνες ἔχουν βρεθεῖ ἐννέα παρόμοιοι τάφοι. Τοῦ «Ἀτρέως» εἶναι ὁ καλύτερα διατηρημένος. Στὴν εἰκόνα μας ὁ «δρόμος» τοῦ τάφου αὐτοῦ.

Ἀπό τὴν ἀκρόπολη τῆς Μυκηναϊκῆς Τίρυνθας. Ἡ καλύτερα διατηρημένη «σύριγγα», δηλ. ἐσωτερικός σκεπαστός διάδρομος μὲς στὰ τείχη.

Ὁ βασιλιάς κατοικεῖ στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀνάκτορά του ἔχουν ξεχωριστές ἐπαύλεις μερικοῦ συγγενεῖς του.

Κυκλώπεια τείχη. Ἀντίθετα ἀπ' ὅτι συμβαίνει στὴν Κρήτη, ψηλά καί γερά τείχη, μὲ μεγάλο πάχος καί πύλη πού τὴν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τίς μυκηναϊκές ἀκροπόλεις. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τίς πελώριες πέτρες πού εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν κατασκευὴ τους. Τὰ εἶπαν γι' αὐτὸ Κυκλώπεια, γιατί μονάχα ὄντα ὑπερφυσικά, σάν τοὺς Κύκλωπες, πίστευαν πὼς θά ἦταν δυνατό νὰ μετακινήσουν καί νὰ χτίσουν αὐτοὺς τοὺς τεράστιους ὀγκόλιθους.

3. ΤΑΦΟΙ

Τάφοι. Τρία εἶναι τὰ εἶδη τῶν τάφων αὐτῆς τῆς περιόδου:

α. Οἱ *κάθετοι*, ἀπλοῖ τετράπλευροι λάκκοι μὲ χτιστὰ τοιχώματα ἀπὸ πέτρες (ὅπως μὲς στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω τοποθετοῦσαν πέτρινες στήλες διακοσμημένες.

β. Οἱ *λαξευτοὶ ἢ θαλαμωτοὶ*, σκαμμένοι στὸ μαλακὸ βράχο μιᾶς πλαγιάς. Ἔχουν συνήθως στενόμακρο διάδρομο ἐμπρός, πού ὀδηγεῖ στὸ θάλαμο, ὅπου γινόταν ἡ ταφή.

γ. Οἱ *θολωτοὶ*, μνημειακά* κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σὲ σχῆμα κυψέλης, μὲ κανονικά λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρὸς ἔχουν κι αὐτοὶ στενόμακρο διάδρομο μὲ χτιστὲς πέτρες, ἀνοιχτόν ἔπάνω. Μετὰ τὴν ταφή σκέπαζαν μὲ χῶμα διάδρομο καί θάλαμο καί σχηματιζόταν ἔτσι ἕνας μικρὸς τεχνητὸς λόφος. Οἱ θολωτοὶ τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα «θησαυροί».

Κτερίσματα*. Πλήθος ἀπὸ κτερίσματα κάθε λογῆς: κοσμήματα, ὅπλα, χρυσές προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα, πῆλινα ἀγαλματάκια καί πλήθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στὸ φῶς οἱ ἀνασκαφές τῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

Ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ θαλαμτοῦ τάφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., ποῦ βρέθηκε σὲ μιά πλαγιά τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου στὴν Ἀθήνα. Ἐτοι ἀκριβῶς πρόβαλε ὁ τάφος μὲ τὰ νεκρικά του δῶρα ὅταν ἀνοίχτηκε. Δεξιά κι ἀριστερά υπάρχουν θρανία μὲ ἀγγεῖα δεξιά, ἐνῶ στὴ γωνία ἀριστερά καὶ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πεζούλι, διακρίνεται τὸ ἀνοιγμα καὶ ἡ λιθινὴ πλάκα ποῦ τὸ σκέπαζε. Ἐκεῖ μέσα θαβόταν ὁ νεκρός. Ἡ ἀναπαράσταση βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγορᾶς, στὸ ἰσογεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

4. Η ΤΕΧΝΗ

Ἐπίδραση τῆς μινωικῆς τέχνης. Οἱ Ἕλληνες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικά, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς μινωικῆς τέχνης, ποῦ τὴ μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στὶς πόλεις τους ἔργα τῆς ἀτόφια.

[Σχηματοποίηση στὴ διακόσμηση. Ὅπως ὁμως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σφραγίζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δικοῦ τους χαρακτήρα, τὸ ἴδιο καὶ στοὺς ἄλλους κλάδους τῆς τέχνης, κυρίως στὴ ζωγραφικὴ καὶ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, βλέπει κανεῖς ὅτι, σιγά-σιγά, τὰ μοτίβα* γίνονται σχηματικά. Ἡ ζωνάνια τῶν Κρητῶν, ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ φύση δὲ βρίσκουν χώρο στὴν ψυχὴ τῶν πολεμικῶν Ἀχαιῶν.

Ἀριστερά: Χρυσὸ κύπελλο θαυμάσιο στὸ σχῆμα καὶ στὸ περίγραμμα. Βρέθηκε στὸν πέμπτο τάφο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. Χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: Χρυσὸ ποτήρι, ποῦ μαζί μὲ ἄλλο παρόμοιο στὸ μέγεθος καὶ στὸ σχῆμα βρέθηκαν σὲ θολωτὸ τάφο στὸ Βαφειὸ τῆς Λακωνίας. Στὴν εἰκόνα παριστάνεται ταῦρος, ποῦ ἐνῶ ἐτρέχε ἔχει πιαστῆ σὲ δίχτυ ποῦ ὑπῆρχε ἀνάμεσα σὲ δύο δέντρα. Θαυμάσιο δείγμα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, στὸν τομέα τῆς χρυσοχοικῆς. 15ος π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Θέματα των τοιχογραφιών. Τά φρέσκα λουλούδια και τά κλαδιά χάνουν τή φυτική τους υπόσταση και γίνονται στεγνά διακοσμητικά σχέδια (σηματοποιημένα). Δέ στολιζεται πιά ελεύθερα ή επιφάνεια του άγγείου. Στην τοιχογραφία, πάλι, χάνονται οί γεμάτες χάρη σκηνές τής μινωικής τέχνης. Προτιμούν νά παρασταίνουν πολεμικές σκηνές ή κυνήγια.

Ο χαρακτήρας τής μυκηναϊκής τέχνης. Ο ελληνικός κόσμος δέν ήταν δυνατό νά εκφραστεί μέ τήν κρητική άμεριμνησία. Στη μεγαλόνησο φόβος άπό έχθρους δέν ύπήρχε. Στίς ελληνικές πόλεις, όμως, τής Ύστεροελλαδικής περιόδου, ό κίνδυνος όλοένα άξιναιε και ή άπειλή τών συνανθρώπων ήταν αισθητή σέ κάθε στιγμή. Οί γερά όχυρωμένες άκροπόλεις είναι ή ζωντανότερη μαρτυρία. Ο άνθρωπος χρειαζόταν άγρυπνη προσοχή, καθημερινή άσκηση και σκληρή προσπάθεια γιά τή διατήρηση τών αγαθών του. Αύτή τήν αίσθηση δίνει κι ή μυκηναϊκή τέχνη· αυτός είναι ό ιδιαίτερός τής χαρακτήρας].

Πολλοί οί κλάδοι τής μυκηναϊκής τέχνης. Τά εύρήματα τών τάφων τής περιόδου δείχνουν έκπληκτική επίδοση σ' όλους τούς κλάδους τής τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοία, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφική, γλυπτική, έπεξεργασία τής πέτρας, έλεφαντοκόκαλου κ.ά. υλικών. Έξαιρετα έργα είναι τά έγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια, πού στή λεπίδα τους ύπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες μέ άλλα πολύτιμα υλικά, προσαρμοσμένα στό χαλκό.

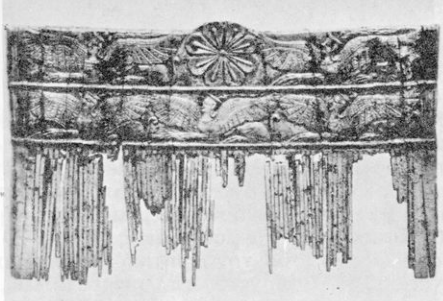
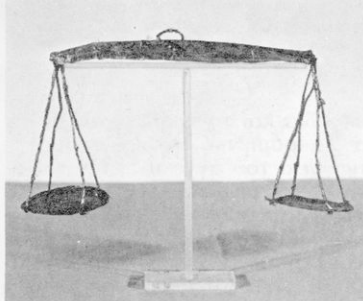
5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Η εξάπλωση των Άχαιών. Άπό τό τέλος του 15ου αί. π.Χ., έχοντας κυριαρχήσει οί Άχαιοί στήν ήπειρωτική Έλλάδα, δοκιμάζουν τήν τύχη τους στή θάλασσα. Παίρνουν τήν Κνωσό, στά 1400 π.Χ.· παράλληλα, φτάνουν στή Ρόδο και στήν Κώ, στήν Κύπρο και προχωρούν πρός τά παράλια τής Μ. Άσίας. Ίδρύουν κι εκεί έμπορικούς σταθμούς κι όλοένα επίζητούν ν' άπλωθούν περισσότερο. [Στή Ράς-Σάμρα - τήν άρχαία Ούγκαριτ - στή Β. Συρία, όπου παλαιότερα έφταναν οί Κρήτες έμποροι, έχουν τώρα έγκατασταθεί σέ ιδιαί-

*Αριστερά: Θαυμάσιο σκεύος άπό όρυκτό κρύσταλλο (όρεία κρύσταλλο τό λένε έπιστημονικά) σέ τύπο «καραβίου» μέ έκροη δεξιά και κεφάλι πάπιας άριστερά (έτσι είναι πολύ συχνά ή πλήρω των άρχαίων καραβιών). Βρέθηκε στό βασιλικό περίβολο πού άποκαλύφθηκε τό 1952 έξω άπό τήν άκρόπολη των Μυκηνών. Έτος 17ου ή άρχές 16ου π.Χ. αί. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Κομμάτι άπό «μικρογραφική τοιχογραφία» πού άποκαλύφθηκε σ' ένα σπίτι μέσ στήν άκρόπολη των Μυκηνών. Παριστάνονται θεότητες (δαίμονες), πού φορούν στό κεφάλι προσωπίδες γαίδουριών. 13ος αί. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Άριστερά: Χρυσή μικρή ζυγαριά που βρέθηκε στον 3ο τάφο της ακρόπολης των Μυκηνών. Θυμίζει τη ζυγαριά που εικονίζεται στο άγγείο της σελ. 125. Οι ειδικοί πιστεύουν πώς ίσως αποτελεί ένδειξη ότι υπήρχε ή πίστη της ψυχοστασίας στους Μυκηναίους. 1450-1400 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Έλεφάντινο χτένι με διπλή σειρά από σφίγγες ανάλυφες στο πάνω μέρος και στις δύο πλευρές του. Βρέθηκε σε θολωτό τάφο στα Σπάτα της Αττικής. 13ος αιώνας π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

τερη συνοικία της πόλης κι έχουν δικό τους λιμάνι. Μυκηναϊκά άγγεια βρίσκονται σήμερα, ολοένα και περισσότερα, ακόμη νοτιότερα, στην Παλαιστίνη και στην Αίγυπτο στο Τέλ Άελ Άμάρνα].

Σχέσεις με Χετταίους. Έχουν πιά τόση δύναμη οι Άχαιοι, ώστε είναι σε θέση να ανοίγουν επίσημες σχέσεις με τη μεγάλη δύναμη της εποχής, τους Χετταίους. Πίνακες που βρέθηκαν στο ανάκτορο της πρωτεύουσάς τους, της Χαττούσας, μιλούν για το «βασιλέα των Άχιγιάβα», που ο ισχυρός Χετταίος βασιλιάς, ένας από τους δυνατότερους της εποχής, τον ονομάζει «άδελφό» του, μιλώντας με σεβασμό γι' αυτόν. Σε άλλη πινακίδα, ο βασιλιάς των Άχαιών θεωρείται ίσος με τους μεγάλους ηγέμονες της εποχής (Αίγυπτο, Άσσυρία κ.ά.). Άλλο φαίνεται πόσο καλόδεχτα ήταν τα δώρα του στην αλή των Χετταίων.

Οι καλές αυτές σχέσεις κρατούν έναν αιώνα σχεδόν, τό 13ο π.Χ. Από την εποχή αυτή έχουμε και τό τελευταίο χεττιτικό σχετικό κείμενο, όπου ο Χετταίος βασιλιάς παραπονιέται στον «άδελφό» του για κάποια επίδρομή Άχαιών.

Μυκηναϊκά άγγεια – ψευδόστομοι αμφορείς – από τη Ρόδο. Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου.

Άριστερά: Άλαβάστρινο άγγείο, άντιπροσωπευτικό δείγμα τής εξάαιρετης έργασίας καί πείρας τών Μυκηναίων τεχνιτών στήν επεξεργασία τής πέτρας. Έχει τρεις πρόσθετες λαβές σέ σχήμα S. Βρέθηκε στόν 4ο τάφο τής άκρόπολης τών Μυκηνών. Μέσα του 16ου αϊ. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Δεξιά: Λίθινος λύχνος μέ άνάγλυφη διακόσμηση στήν περιφέρεια. Στο κεντρικό βαθούλωμα έβαζαν τό λάδι, στερέωναν τό φυτίλι.

Οι Μυκηναίοι καί ή Κύπρος. Η Κύπρος είναι ή σπουδαιότερη άποικία τών Άχαιών, γύρω στό 1230 π.Χ., όπως δείχνουν οι πρόσφατες άνασκαφές στήν πόλη Έγκωμη. Η κατεργασία του χαλκού που ύπήρχε άφθονος στό νησί, έδωσε τήν εύκαιρία νά άποκτήσει μεγάλη σημασία ή Κύπρος.

Άχαιοί καί Αίγυπτος. Κάποιοι Άχαιοί, τέλος, θά είναι οι «Άχαιβάσσα» τών αιγυπτιακών επιγραφών, που μέ τούς «λαούς τής θάλασσας» εισβάλλουν στήν Αίγυπτο, στό τέλος του 13ου αϊ. «Τά νησιά ήταν άνάστατα, όπως καί οι ήπειροι», γράφει χαρακτηριστικά μία αιγυπτιακή επιγραφή για τήν εποχή αυτή.

Άναστάτωση στό 12ο αϊ. π.Χ. Ο 12ος αϊ. π.Χ. είναι ή δύσκολη εποχή τών Μυκηναίων. Καταλύεται, όπως είδαμε, τό χεττιτικό κράτος. Η Αίγυπτος αρχίζει νά λυγίζει σοβαρά. Οι μεγάλες παλαιές έμπορικές άγορές άφανίστηκαν ή χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχούν, που έφεραν άναστάτωση στήν ισορροπία που ύπήρχε ως τότε. Τό εμπόριο τών Άχαιών δέχεται άποφασιστικό χτύπημα. Του λείπουν οι άγορές κι οι δρόμοι κλείνουν. Πρίν από τό τέλος του αιώνα, τελείως ξαφνικά, όλα τά μυκηναϊκά άνάκτορα στήν Ελλάδα καταστρέφονται από φοβερή φωτιά κι άφανίζεται ή δύναμη τών βασιλέων τους.

Δωριείς. Στά 1100 π.Χ. άλλο σκληρότερο κι όριστικό γεγονός έφερε νέα εποχή: οι Δωριείς καί άλλα συγγενικά τους φύλα αρχίζουν νά κατεβαίνουν στή Νότια Ελλάδα. Έγκαινιάζεται ή Έποχή του Σιδήρου.

6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τροία. Πρίν από εκατό χρόνια πίστευαν πώς ό Τρωικός πόλεμος ήταν παραμύθι, πλασμένο από τόν Όμηρο. Ο Σλήμαν φέροντας στό φώς τά έρείπια του Ίλίου (Τροίας) στό 1870, έδειξε πώς ήταν πραγματικότητα ό μύθος. Έννιά πόλεις, χτισμένες ή μία πάνω στήν άλλη, άποκαλύφθηκαν στίς άνασκαφές που συνεχίστηκαν άργότερα, καί προσδιορίστηκε μέ ακρίβεια ποιά από αυτές ήταν ή Τροία τής εποχής του Πριάμου.

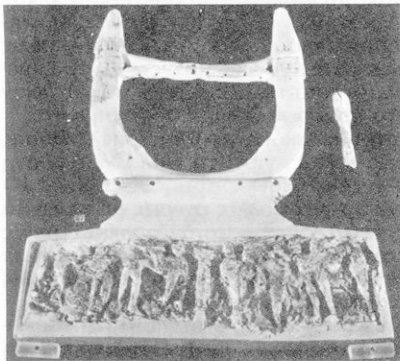

Ἐξαιρετος πῆλινος πίθος με παράσταση τοῦ Δούρειου ἵππου. 7ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Μυκόνου.

Ἡ αἰτία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἀναφέρεται σάν αἰτία τοῦ πολέμου, ἀπό τόν Ὅμηρο, ἡ ἄρπαγή τῆς Ὠραίας Ἑλένης, ἀπό τόν Πάρη, γιό τοῦ Πριάμου. Ὅλα τὰ μυκηναϊκά κράτη ἔνωσαν τίς δυνάμεις τους κι ἐπιστράτευσαν μέ ἀρχηγό τό δυνατότερο βασιλιά, τόν Ἀγαμέμνονα, γιά νά πάρουν πίσω τήν Ἑλένη.

Ἄγνωστη ἢ πραγματική αἰτία. Ἡ θέση τῆς Τροίας ὁμως ἦταν νευραλγική γιά τό ἐμπόριο τών Ἀχαιῶν πρὸς τό ΒΑ Αἰγαῖο καί τόν Εὐξείνιο. Μήπως σκοπός τών ἀρχαίων ἦταν νά καταλάβουν ὀρισμένα σημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας; Ποιά ἦταν ἡ πραγματική ἀφορμή τοῦ πολέμου;

Σύμπλεγμα ολόγλυφο δύο γυναικών και ενός μαυρού (πρόκειται ίσως για δύο θεές και ένα μικρό θεό). Βρέθηκε στην ακρόπολη των Μυκηνών, χρονολογείται στις αρχές του 13ου αι. π.Χ. και αποτελεί εξαιρετικό δείγμα της αξιόθαύμαστης τεχνικής στο έλεφαντοστόυν των Μυκηναίων λεπτοργάν. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

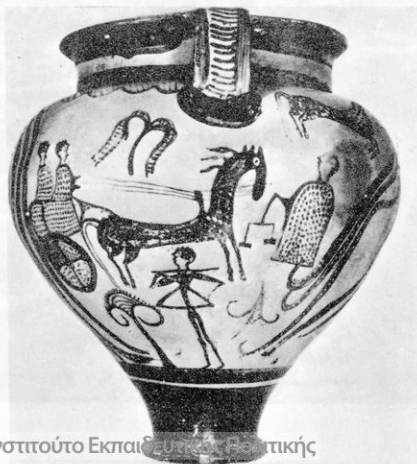

Λύρα από έλεφαντοστόυν. Στη βάση της έχει ανάγλυφες σφίγγες (φανταστικά όντα με κεφάλι γυναίκας και σώμα λιονταριού). Βρέθηκε στο θολωτό τάφο του Μενιδίου Άττικής και χρονολογείται στο 13ο αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο Τρωικός πόλεμος έγινε τό 13ο αι. μαρτυρούν οι ανασκαφές. Η αρχαία ελληνική παράδοση τοποθετούσε τόν Τρωικό πόλεμο στά 1184 π.Χ., τήν εποχή δηλ. πού οι Άχαιοί αγωνίζονταν νά βρουν αγορές και νά εξασφαλίσουν τούς έμπορικούς τούς δρόμους, πού έκλειναν ολοένα άπ' όλες τς κατευθύνσεις. [Οί τελευταίες ανασκαφές τής Τροίας έδειξαν πώς ό πόλεμος έγινε τό 13ο αι.].

Μέ τόν Τρωικό πόλεμο θέλησαν οι Άχαιοί νά εξασφαλίσουν τό πέραςμα τών στενών τού Έλλησπόντου, άπαραίτητων γιά τήν προμήθεια βασικών ειδών διατροφής και πλήθους άπό πρώτες ύλες; Θεωρούσαν αναγκαίο ν' άποκτήσουν πρακτορεία στή σπουδαία έμπορική θέση τής Τροίας; Πάντως, ή αίματηρή εκείνη έπιχειρήση δέν ώφεληθήκε πολύ, γιατί οι ανασκαφές έδειξαν ότι δέν ύπάρχει έγκατάσταση Έλλήνων, εκεί, μετά τόν πόλεμο.

Μυκηναϊκός άμφοροειδής κρατήρας πού βρέθηκε σέ τάφο στήν Έγκωμη τής Κύπρου. Παριστάνεται, δεξιά, ό Ζεύς πού κρατεί τήν πλάστιγγα τής μοίρας, έμπρός άπό τό άρμα τών πολεμιστών, πού ετοιμάζονται νά ξεκινήσουν γιά τή μάχη. Μιά σχετική σκηνή ύπάρχει στήν Ιλιάδα. Άρχές τού 14ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Ε'. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ χώρα. Γεωγραφική θέση. Στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἡ Κύπρος ἀπόκτησε ξεχωριστὴ σημασία. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσης προσδιόρισε τὴ μοίρα τῆς. Τοποθετημένη στὸ σταυροδρόμι τῶν θαλάσσιων ἐμπορικῶν δρόμων, ἀνάμεσα στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Κρήτη ἀπὸ τὴ μιά μεριά, τὴ Μ. Ἀσία, τὴ Συρία, Παλαιστίνη κι Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν ἄλλη, στάθηκε χῶρος ποῦ εὐνοήθηκε πολὺμορφα ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐξωτερικόν.

Ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Πρῶτες ὕλες. Οἱ κάτοικοί τῆς ἦταν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ἐπειδὴ ὁμως ὑπῆρχαν στὸ νησί πλοῦσια κοιτάσματα χαλκοῦ, μόλις ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται αὐτὸ τὸ μέταλλο, κατὰγιναν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐκμετάλλευσή του καὶ πλούτισαν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τῶν τάφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποῦ περιέχουν ἄφθονα χρυσὰ κι ἀσημένια κοσμήματα.

Ἐμπόριο. Ναυτιλία. Ἄλλη ἀφορμὴ πλοῦτου κι ἀκόμη μεγαλύτερης ἀνθῆσης τοῦ ἐμπορίου στάθηκε ἡ ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας, γιὰ τὸ νησί εἶχε ἄφθονη ξυλεία γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν.

Οἱ Κύπριοι στὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ εἶχαν ἀρχικὰ πολλές σχέσεις μὲ τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἀργότερα, μὲς στὴ δευτέρη χιλιετία, ἀνάπτυξαν στενές σχέσεις μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κρήτη, ἀπ' ὅπου γινόταν εἰσαγωγὴ ἔργων μικροτεχνίας (πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἀποκαλύπτονται σήμερα στοὺς τάφους τῆς Κύπρου).

Οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο. Μεγάλῃ ἀκμῇ παρατηρεῖται στὸ νησί, στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ. Τότε φτάνουν οἱ Ἕλληνες στὴν Κύπρο. Ἡ σπουδαιότερη πόλη τῆς περιόδου εἶναι ἡ Ἐγκωμη. Πρόκειται γιὰ μιά πραγματικὴ πόλη, μὲ ὀργανωμένο πολεοδομικὸ* σχέδιο. Δρόμοι ποῦ διασταυρῶνονται κάθετα διασχίζουν τὸ χῶρο τῆς καὶ περνοῦν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ δημόσια κτίρια. Δυνατὰ τεῖχη μὲ πύργους τὴν ἀσφαλίζουν ἀπὸ κάθε κίνδυνο.

Γενικὴ ἀποψη τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μυκηναϊκῆς πόλης τῆς Ἐγκωμης στὴν Κύπρο, ὅπου, ὅπως καὶ στὸ Κίτιο, γίνονταν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ χαλκοῦ, ποῦ ἐβγαίνει ἀπὸ τὰ πλοῦσια στὸ εἶδος μεταλλεία τοῦ νησιοῦ. Ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος, εἶχε τέσσερις πύλες προανατολισμένες σὰ τέσσερα σημεία τοῦ ὀρίζοντα, καὶ ἰδιαίτερη ἐντύπωση ἔκαμε στὴ μελέτῃ τοῦ χώρου τὸ γεγονός ὅτι εἶχε φαρδιούς δρόμους ποῦ διασταυρῶνόνταν κανονικά. Στὸ κέντρο τῆς πόλης ὑπῆρχαν δημόσια κτίρια καὶ τὸ ἱερό τοῦ θεοῦ τοῦ Χαλκοῦ.

Ἄγγειο πήλινον – κρατήρας – τοῦ τέλους τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Εἶναι γνωστό ὡς «ἀγγεῖο τῶν πολεμιστῶν», ἀπὸ τὴν παράσταση πού εἰκονίζεται ἐπάνω του. Παριστάνονται στρατιῶτες ὄπλισμένοι πού ξεκινοῦν γιὰ τὸν πόλεμο. Φοροῦν κνημίδες, θώρακα, περικεφαλαία, ἀσπίδα, καί ἀπὸ τὸ δόρυ τους κρέμεται τὸ δισάκι τους. Στὴν ἀκρῆ ἀριστερὰ μιὰ γυναικεῖα μορφή πού χαιρετᾶται μὲ κίνηση τοῦ δεξιοῦ χειριοῦ τῆς. Βρέθηκε σ' ἓνα σπήτι μὲς στὸν περίβολο τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν. 13ος π.Χ. αἰ.

Οἱ ξενικές ἐπιδράσεις. Πρὶν ἔρθουν οἱ Ἕλληνες στὸ νησί, οἱ Κύπριοι, ὅπως δείχνουν τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἐνῶ ἔχουν δική τους καλλιτεχνική ἀντίληψη, ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Μ. Ἀσίας, κὶ ὕστερα ἀπὸ τὴ Συρία. Ἀφομοιώνουν ὁμως στὸ τέλος τὶς ξένες ἐπιδράσεις.

Αἰγυπτιακὴ ἐπιβολή. Οἱ εἰδικοί πιστεύουν πῶς ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 15ου αἰ. π.Χ. ἡ Κύπρος πλήρωνε φόρο ὑποτελείας* στοὺς φαραῶν τῆς Αἰγύπτου, πού τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν πολὺ δυνατοί. Ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπιβολὴ συνεχίστηκε ὡς τὸ 14ο αἰῶνα (ὁ φόρος δινόταν σὲ εἶδος – σὲ μὲταλλευμα).

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Κύπρο. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸ νησί, μιλήθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Κύπρο, καί διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία καί οἱ συνήθειες.

Σπίτια. Τὰ σπίτια τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἦταν τετράπλευρα στὸ σχῆμα καί ἀρκετὰ μεγάλα – φτάνουν τὰ ἐντεκα δωμάτια σὲ μιὰ περίπτωση. Τὰ δωμάτια ἦταν τετράπλευρα γύρω σὲ μιὰ ἀνοικτὴ αὐλὴ (στὴν Καλοψίδα).

Ἄγγεῖα. Τὰ ἀγγεῖα εἶχαν ἐπιφάνεια στιλπνὴ κόκκινη στὴν ἀρχὴ ἢ διακόσμηση μὲ χαρακτὲς γραμμές, ἀνάγλυφες παραστάσεις ἢ πλαστικές* μορφές ἀπὸ ζῶα. Ἀργότερα, συνηθίζονταν ζωγραφιστὰ γεωμετρικὰ κοσμήματα πάνω σὲ ἐπιφάνεια ἄσπρη, κόκκινη ἢ μαύρη. Μὲ τὴν ἀφίξη τῶν Ἑλλήνων σκορπίζονται στὸ νησί τὰ γνωστὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα πού τὰ φέρνουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ τὰ κατασκευάζουν στὴν Κύπρο.

Τάφοι. Οἱ τάφοι τῆς ἐποχῆς εἶναι σπήλαια ἀνοιγμένα στὶς πλαγιές τῶν λόφων, ἢ κυκλικοί, σκαμμένοι στὸ βράχο. Ἀργότερα, συνηθίζονται οἱ θαλαμωτοί. Στὴν Ἐγκωμη ἔχει βρεθεῖ κὶ ἓνας θολωτὸς τάφος.

Χάλκινες κνημίδες, ἀπαραίτητο ἀμυντικὸ ὄπλο γιὰ τοὺς Μυκηναίους πολεμιστὲς. Βρέθηκαν σὲ τάφο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στὴν Καλλιθέα, τοποθεσία κοντὰ στὴν Πάτρα. 13ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικὸ Μοσεῖο Πατρῶν.

Τό χάλκινο άγαλμάτιο του θεού του Χαλκού. Έγκωμη της Κύπρου κι είναι γνωστό ως ό Κεραιάτης της Έγκωμης. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Γραφή. Ἡ γραφή τῶν Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ἦταν συλλαβική. Τά σύμβολά της ἔχουν βρεθεῖ χαραγμένα πάνω σέ ἀγγεῖα καί πήλινες πινακίδες. Τήν ὀνομάζουν κυπρομινωική.

Ἡ Κύπρος δέν πῆρε μέρος στόν Τρωικό πόλεμο. Ἀναφέρεται μονάχα (στόν Ὅμηρο) πῶς ὁ βασιλιάς της Κινύρας ἔστειλε στόν Ἀγαμέμνονα τό θῦρακα, πού ὁ ἥρωας φοροῦσε στίς μάχες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ μυκηναϊκός πολιτισμός εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος πολιτισμός πού δημιούργησαν οἱ Ἕλληνες. Ἔχει πολλές μινωικές ἐπιδράσεις (1600-1100 π.Χ.).

2. Πηγές του ἐκτός ἀπό τά ἀνασκαφικά εὐρήματα εἶναι: α) οἱ πινακίδες σέ Γραμμική Β γραφή, β) τά ὀμηρικά ἔπη (γράφηταν τέσσερις αἰῶνες μετὰ τήν ἐξαφάνισή του).

3. Χτίζονται μεγάλα ἀνάκτορα σέ λόφους ὀχυρωμένους μέ ἰσχυρότατα τείχη (τά Κυκλώπεια).

4. Τρία τά εἶδη τῶν τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), ὅπου οἱ νεκροί θάβονται μέ πλήθος κτερίσματα.

5. Ἡ τέχνη εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Ἀρχικά, πολύ ἐπηρεασμένη ἀπό τήν κρητική. Ἀναπτύσσονται ὅλοι οἱ κλάδοι: ἀρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, χρυσοχοΐα, μεταλλοτεχνία, μνημειακή ζωγραφική. Χαρακτηριστικό τους ἡ πειθαρχημένη ὀργάνωση στή διακόσμηση. Θέματα ἀγαπητά: τό κυνήγι καί οἱ πολεμικές σκηνές.

6. Σπουδαία ἡ ἐξάπλωση τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐμπορίου ἀπό τό 15ο αἰ. κι ἡ διείσδυση τῶν Μυκηναίων στή Μ. Ἀσία, Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο, Ν. Ἰταλία καί Σικελία.

7. Ὁ Τρωικός πόλεμος (13ος αἰ. π.Χ.) ὑπῆρξε ἰστορικό γεγονός, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφές τοῦ Σλήμαν. Μιά ἀπό τίς τελευταῖες προσπάθειες τῶν Μυκηναίων πού φθίνουν εἶναι νά ἐξασφαλίσουν τό ἐμπόριό τους. Τά μυκηναϊκά κέντρα καταστρέφονται φοβερά στό τέλος τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. Ἡ κάθοδος τοῦ δευτέρου ἐλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τήν Ὑστερομυκηναϊκή περίοδο.

8. Στήν Κύπρο δημιουργήθηκε μεγάλος πολιτισμός στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ. Ἡ θέση τοῦ νησιοῦ ἔγινε ἀφορμή τῆς μεγάλης ἐμπορικής καί ναυτικής κίνησης τοῦ τόπου. Ὑπῆρχαν σπουδαῖα κοιτάσματα χαλκοῦ καί μέ τήν ἐκμετάλλευσή του κατάγιναν οἱ κάτοικοι, ἐκτός ἀπό τή γεωργία καί τήν κτηνοτροφία. Ἡ ἀφθονη ξυλεία τοῦ νησιοῦ βοήθησε στήν ἀπόκτηση ναυτικοῦ.

9. Ἡ τέχνη τῶν Κυπρίων ἐπηρεάστηκε ἀρχικά ἀπό τή Μ. Ἀσία κι ὕστερα ἀπό τή Συρία, οἱ ἐπιδράσεις ὡστόσο αὐτῶν τῶν χωρῶν ἀφομοιώθηκαν.

10. Οἱ Ἕλληνες φτάνουν στήν Κύπρο στή μυκηναϊκή περίοδο καί διαδίδουν τή γλῶσσα, τή θρησκεία καί τίς συνήθειές τους. Τό σπουδαίο

ότερο κέντρο της εποχής στάθηκε η Έγκωμη, μιά πόλη με μεγάλα σπίτια, με ίσιους δρόμους, με τείχη κλπ.

11. Τά σπίτια έχουν σχήμα τετράπλευρο.

12. Τά αγγεία μονόχρωμα στήν αρχή ή μέ χαρακτή διακόσμηση. Άργότερα στολίζουν τήν επιφάνειά τους μέ γεωμετρικά κοσμήματα. Όταν φτάνουν οι Έλληνες διαδίδονται τά μυκηναϊκά αγγεία.

13. Η γραφή τών Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ήταν συλλαβική και τήν όνομάζουν κυπρομινωική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Τροία – Τρωικός πόλεμος:

«Οί Έλληνες λοιπόν, μιά-μιά πολιτεία χωριστά, κι όσοι έσμιγαν συναμεταξύ τους, κι άργότερα πού όνομάστηκαν όλοι έτσι, δέν έκαναν τίποτα όλοι μαζί πρίν από τόν Τρωικό πόλεμο, επειδή ήταν άδύνατοι και δέν επικοινωνούσανε μεταξύ τους. Άλλά και γι' αυτή τήν έκστρατεία συγκεντρώθηκαν, ταξιδεύοντας τό περισσότερο από τή θάλασσα».

Θουκυδίδη, «Ίστορία» Α, 3 (Μετ. Έλλης Λαμπριδή)

[«Δίκη τους έχουν σήμερα τήν Τροίαν οι Άχαιοί! φαντάζομαι, τί άσύσμητη βουή στήν πόλη! καθώς σά χύσεις μέσ σ' ένα πινάκι λάδι και έβδι, νά ταραάζονται θά δεις άνάρια, έτσι χώρια τών νικητών και νικημένων ξεφώνητά θάχεις νάκούς άνόμοιας μοίρας. Αύτοί άπ' εδώ πεσμένοι άπάνω στά κουφάρια άντράδων κι άδερφών και τών παιδιών των γέροι γονιοί θενά θρηνούνε τών άγαπημένων τή συμφορά, μά μ' όχι πιά λεύτερο στόμα»].

Αίσχύλου, «Άγαμέμνων» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

3. Ό Κινύρας, ό βασιλιάς τής Κύπρου, χάρισε θώρακα στόν Άγαμέμνονα:

Κι έβόησε τών Άχαιών ν' άρματωθούν ό Άτρείδης· και μέ χαλκόν άστραφτερόν ό ίδιος όπλιζόταν. Τά σκέλη πρώτα μέ λαμπρές κνημίδες έζωσ' όλα όπου έθηλυκώνονταν μέ όλάργυρες περόνες. Τό στήθος σέπασ' έπειτα μέ θώρακα όπου δώρον φιλοξενίας άλλοτε του έδωκε ό Κινύρας, ότι τό μέγα άκουσμα στήν Κύπρον είχε φθάσει πού άρμένιζαν οι Άχαιοί ν' άνέβουν εις τήν Τροίαν· όθεν έφιλοδώρησεν αυτός τόν βασιλέα και δώδεκα είχε ό θώρακας κλωστής από χρυσάφι, δέκ' από μαύρο χάλυβα κι είκοσι κασιπέρου και δράκοντες χαλυβικοί τρεις από κάθε μέρος ως τόν λαιμόν άπλώνονταν, ως Ίριδες πού ό Δίας σταίνει στά νέφη φοβερό σημάδι στός άνθρώπους.

Όμήρου, «Ίλιάδα» Α 15-28 (Μετ. Καζαντζάκη – Κακριδή)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

Ὁ ἔρχομός τῶν Δωριέων* καί διαφόρων ἄλλων συγγενικῶν τοὺς φύλων δημιούργησε πολλές ἀναστατώσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο κι ἄλλαξε τὴ μορφή τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων. Ἡ κάθοδός τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Αὐτοὶ γενίκευσαν τὴ χρῆση τοῦ σιδήρου στὸν τόπο.

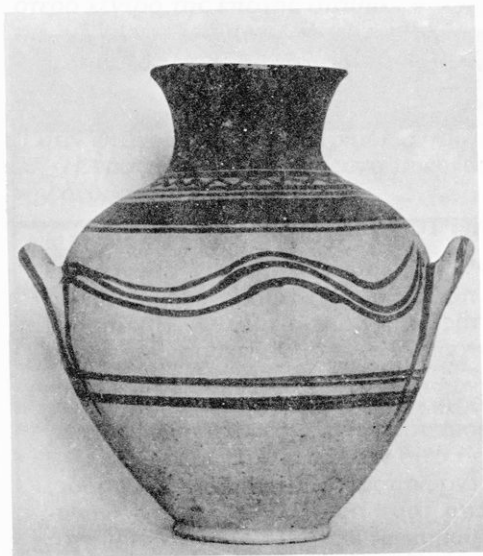
Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδας, σέ διαδοχικὰ κύματα, μετανάστευσαν πρὸς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καί τὴ μικρασιατικὴ παραλία ἰδρύοντας μιά σειρά ἀπὸ νέες ἑλληνικὲς πόλεις.

Στὶς ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἓνας σπουδαῖος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, γράφει τὰ δύο περίφημα ἔπη του: τὴν Ἰλιάδα καί τὴν Ὀδύσεια, πού ἦταν ἔθνικα καί θρησκευτικὰ ταυτόχρονα ποιήματα. Αὐτὰ τὰ ἔπη εἶχαν βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καί γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στάθηκαν πηγὴ ἐμπνευσης σέ καλλιτέχνες καί ποιητές.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνθίζει ἡ γεωμετρικὴ τέχνη, πού εἶναι ἡ πρώτη καθαρὰ ἑλληνικὴ μορφή τέχνης.

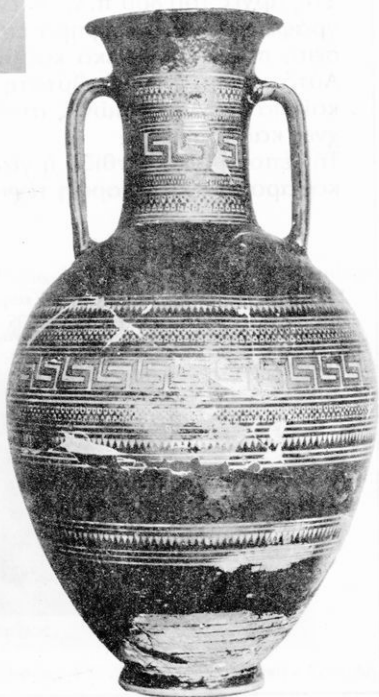
Πήλινα παπουτσάκια ἀπὸ τάφο τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Βρέθηκαν στὸ χῶρο ὅπου ἀργότερα ἰδρύθηκε ἡ Ἀρχαία Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας. Προσέξτε πόσο περιποιημένο εἶναι τὸ σχῆμα τους. Μουσεῖο τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς, στὴ Στοὰ Ἀττάλου στὴν Ἀθήνα.

Ἀμφορέας με ἄπλη γραμμική διακόσμηση πού συνηθίζεται στο τέλος τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων καί στήν ἀρχή τῶν Γεωμετρικῶν. Τέλος 12ου – ἀρχές 11ου π.Χ. αἰ. Βρέθηκε στήν Ἀθήνα.

Γεωμετρικός ἀμφορέας πήλινος μέ μεγάλες ζώνες μαύρες στή διακόσμησή του. Ὁ τεχνίτης ζωγραφίζοντας τόσο μαύρο στό ἄγγείο θέλει νά ἀπομιμηθεῖ χάλκινο. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ πρόθεσή του νά χωρίσει σέ ζώνες τή διακόσμηση – σκοῦρες καί ἄλλες μέ γεωμετρικά σχέδια ἐπαναλαμβανόμενα. Ὑπάρχει μιά αὐστηρή ἄρμονία στό σχῆμα τοῦ ἄγγείου, πού εἶναι ἀνάγκη γιά νά τό καταλάβει κανεῖς νά προσέξει τό περίγραμμά του. Κάθε μέρος τοῦ ἄγγείου: ἡ βάση, ἡ γάστρα, οἱ ὦμοι, οἱ λαβές, ὁ λαιμός καί τό στόμιο μέ τά ἐξεχοντα χεῖλη, φαίνονται καθαρά καί εἶναι σαφῆς ἡ λειτουργία τους. Ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς, βλέποντάς τα τά ἄγγεια αὐτά στά Μουσεία, τό σπλιπνό τους μαύρο χρῶμα. Ὁ μαϊάνδρος, σέ πολλές ποικιλίες, εἶναι τό χαρακτηριστικό κόσμημα τοῦ ἑλληνικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ. 9ος π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Κεραμικοῦ.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Άναστατώσεις. Τήν εποχή πού αρχίζει νά κατεβαίνει τό τελευταίο ελληνικό φύλο, οί Δωριείς*, στήν Ελλάδα, γενικότερη άναστάτωση καί μετακινήσεις λαών σημειώνονται στή Βαλκανική καί στή νότια Εύρώπη.

Νέο αίμα στόν Έλληνισμό. Μετά τή φοβερή καταστροφή τών μυκηναϊκών κέντρων, ό Έλληνισμός θά είχε κινδυνεύσει, άν δέ δυνάμωνα ξανά, μέ τό νέο αίμα. Ή εξάπλωση τών Δωριέων δέν πραγματοποιήθηκε άμέσως. Χρειάστηκαν σχεδόν δύο αιώνες καί σ' αυτό τό διάστημα, ώσπου νά έρθει πάλι ίσορροπία, έγιναν πολλές μεταβολές στή χώρα. Όλόκληρη ή Ελλάδα «σιδηροφορούσε», κατά τήν έκφραση τού Θουκυδίδη.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

Μέ τό τέλος τού Μυκηναϊκού κόσμου σημειώθηκε ένα γεγονός άπροσδόκητο: ή εξαφάνιση τής Γραμμικής γραφής Β. Δύσκολη καθώς ήταν, γιά νά τή μάθει κανείς, δέν είχε μεγάλη διάδοση. Θά ύπήρχαν καί στά μυκηναϊκά παλάτια καί στά σπίτια τών μεγάλων άστών γραφείς, πού χάνοντας τούς κυριους τους έφυγαν σ' άλλους τόπους. Έτσι, ή γραφή γιά δυό αιώνες ξεχάστηκε στήν Ελλάδα.

Οί Έλληνες παίρνουν τό φοινικικό αλφάβητο. Από τόν 9ο π.Χ. αί. παρουσιάζεται νέα γραφή, αλφαβητική όμως, πού οί Έλληνες τήν έμαθαν από τούς Φοίνικες, αλλάζοντας στό φοινικικό αλφάβητο κάποια σύμβολα γιά ν' αποδώσουν τά φωνήεντα. Ή πρώτη χρησιμοποίηση τού αλφαβήτου θά έγινε στίς πόλεις τής Ίωνίας.

Βαθείς αλλαγές. Μεγάλες πολιτικές αλλαγές σημειώθηκαν σ' όλη τή χώρα. Έγκαταλείπονται οί παλαιοί άγροτικοί συνοικισμοί (κώμες), κι οί κάτοικοί τους πηγαίνουν νά εγκατασταθούν σέ μιά πόλη. Τά γεγονότα αυτά αρχίζουν νά σημειώνονται από τό δέκατο αιώνα. Καταργείται ή βασιλεία στίς περισσότερες πόλεις, πρός τό τέλος τής περιόδου, καί τήν έξουσία παίρνουν οί άριστοι (οί άριστοκράτες).

Νέα διαμόρφωση τής θρησκείας. Μέ τούς Δωριείς, τέλος, διαμορφώνεται βασικά ή μορφή τής θρησκείας. Ή προελληνική θεά τής γονιμότητας παύει νά είναι ή κυρίαρχη θεότητα. Οί θεοί ανεβαίνουν, τώρα, στόν Όλυμπο, καί πρώτος άνάμεσά τους είναι ό Ζεύς, άνδρική θεότητα πιά. Ίδρύονται χωριστοί ναοί, πλάι ή πολύ κοντά στά παλαιά μυκηναϊκά παλάτια. Τέλος, αρχίζει νά διαφαίνεται ό ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας πού πήρε άργότερα ό ελληνικός πολιτισμός.

Έγκαταστάσεις τών Δωριέων. Πολλοί από τούς παλαιούς κατοίκους υποτάχθηκαν στούς Δωριείς, πού τελικά σταμάτησαν καί κυριάρχησαν στό μεγαλύτερο κομμάτι τής Πελοποννήσου. Στήν Αττική δέν εγκαταστάθηκαν, κι αυτό τό τόνιζαν οί Άθηναίοι, πάντοτε. Στή Λακωνική, ή εγκατάσταση τών Δωριέων ύπήρξε περισσότερο σκληρή καί τελείως ιδιότυπη.

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ»

ἽΟ Ἡρακλῆς. Ἡρωας τῆς δωρικῆς φυλῆς ἔγινε ὁ Ἡρακλῆς. Αἰῶνες μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα, πλάστηκε ὁ μῦθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν παιδιῶν τοῦ στῆ γενέθλια γῆ τους. Σύμφωνα μ' αὐτόν, δέν ἦταν ἐπιδρομεῖς οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ βοήθησαν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλῆ νὰ ἐγκατασταθοῦν ξανά στὴν πατρογονικὴ τους χώρα, τὴν Πελοπόννησο, ἀπ' ὅπου εἶχαν διωχθεῖ οἱ πρόγονοὶ τους.

Πίσω ἀπὸ τὸ μῦθο μπορεῖ νὰ κρύβονται πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἴσως δίνουν διαφωτιστικὰ στοιχεῖα οἱ λεπτομέρειές του.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

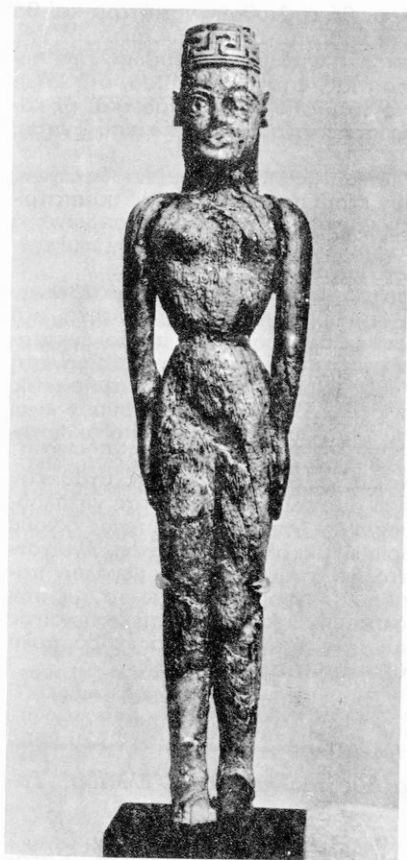
Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων προκάλεσε πολλές μετακινήσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Πρὶν ἀκόμα φτάσει ἡ δωρικὴ φυλὴ, ἀπὸ τὸ 13ο αἰ., οἱ Ἀχαιοὶ εἶχαν ἐπιζητήσει νὰ ἰδρῦσουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα στὶς ἀκτές τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στὰ νησιά.

Ἀνασάτωση στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Φοῖνικες κυριαρχοῦν στὴ θάλασσα. Ὅσοποὺ νὰ κυριαρχήσει ἡ νέα φυλὴ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο δημιουργήθηκαν ἀνωμαλίες κι ἀναστατώσεις. Τὸ ἐμπόριο μὲ τὸ ἐξωτερικὸ σταμάτησε· τὰ ἑλληνικὰ καράβια δέν ταξίδευαν πιά. Καθὼς οἱ θάλασσες ἐλευθερώθηκαν ἀπὸ ἀνταγωνιστές, ἔγιναν σχεδὸν θαλασσοκράτορες οἱ Φοῖνικες. Μὲ τὰ καράβια τους ἔφταναν ὡς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ δίδαξαν στοὺς ἀπομονωμένους Ἕλληνες (ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοὶ ἔφερναν, τώρα πιά, στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὑφάσματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλὰ κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καὶ στολίδια.

Φεύγουν οἱ καλοὶ τεχνίτες. Οἱ κάτοικοι, τώρα, ἔπρεπε μόνο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς νὰ ἐξοικονομοῦν τὴ ζωὴ τους. Οἱ καλοὶ τεχνίτες δὲ βρῖσκαν πλοῦσιους ἀγοραστὲς γιὰ τὰ ἔργα τους· ἔτσι ἔφυγαν κι αὐτοί.

Στὴν Κρήτη, στὸ Ἴδαϊο Ἄντρον (σπήλαιο) ἔχει βρεθεῖ μιά σειρά ἀπὸ περίτεχνα ἐργασμένες χάλκινες μεγάλες ἀσπίδες, ποὺ ὀρισμένες τουλάχιστον, μὲ τὸν πλοῦτο τοῦ κοσμημάτων τους θυμίζουν περιγραφές ἀνάλογων ἀντικειμένων στὸν Ὅμηρο. Εἶναι γνωστὸ πῶς ἡ μεταλλουργία στοὺς Γεωμετρικοὺς χρόνους βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἀνθιση. Οἱ ἀσπίδες τοῦ Ἴδαίου – δῶρα πιστῶν σὲ θεότητες (στὰ ἱερά τους) – εἶναι ἀπὸ τὰ φραιότερα καὶ πιὸ ἐντυπωσιακὰ δείγματα τῆς χαλκοπλαστικῆς τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου Κρήτης.

Έλεφάντινο άγαλματάκι θεότητας γυμνής, με τό χαρακτηριστικό κυλινδρικό κάλυμμα τής κεφαλής - τόν πόλο. Προσέξτε τήν όμοιότητα πού υπάρχει ανάμεσα σ' αυτή τή μορφή και τίς μορφές στά γεωμετρικά άγγεία τού 8ου αϊ. π.Χ. στίς σελ. 142-143. Αυτή έδώ, μάλιστα, έχει μεγαλύτερη πλαστικότητα (τά στρογγυλέματα τού ανθρώπινου σώματος) και τονισμένο τό ζωηρό και φωτεινό βλέμμα με τά πελώρια μάτια. Γύρω στά 750 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Μετανάστευση Έλλήνων στην Άνατολή. 10ος αϊ. Όσοι από τούς παλαιούς κατοίκους δέν μπόρεσαν νά υποφέρουν τήν περιορισμένη αυτή ζωή, σέ διαδοχικά κύματα, από τό 10 αϊ. π.Χ., σηκώνονται και φεύγουν από τήν Έλλάδα, αναζητώντας άλλοϋ γή για έγκατάσταση όριστική. Άρχισε έτσι μιá κίνηση πρós τήν Άνατολή τού ζωτικότερου και πιό θαρρετού στοιχείου από τόν παλαιό πληθυσμό.

Ή δυτική παραλία τής Μ. Άσίας θύμιζε άφάνταστα τό έλληνικό τοπίο κι ή γή της ήταν πλουσιότερη. Είχε άκόμη και τόν ίδιο φυσικό διαμελισμό, εϋνοώντας τό σχηματισμό μικράν κρατιδίων. Γι' αυτό εκεί και στά κοντινά νησιά αναζητήσαν χώρους για έγκατάσταση πλήθος Έλληνες.

Αιολικές άποικίες. Από τή Θεσσαλία και τή Βοιωτία κύματα πληθυσμού, οι Αιολείς, φτάνουν στή Μυτιλήνη και στήν άπέναντι μικρασιατική παραλία, τήν

περιοχή της Τρωάδας. Από κει, αργότερα, θά άπλωθοϋν νοτιότερα και θά ιδρϋσοϋν σειρά από πόλεις: τή Μύρινα, τή Σμύρνη, τήν Κύμη κ.ά.

Ίωνικές άποικίες. Άποικιοι από τήν Άττική, τή Φωκίδα, τήν Εϋβοία, τήν Άργολίδα, άκόμη κι από τήν Πύλο της Μεσοσησίας, φτάνουν στη Χίο, στη Σάμο και στην άπέναντι παραλία. Στούς τόπους αυτούς ίδρυσαν, σταδιακά, τίς κατοπινές δώδεκα μεγάλες πόλεις της Ίωνίας [Κλαζομενές, Φώκαια, Έφεσο, Μίλητο κ.ά.].

Μακριά άπ' τήν αρχική τους πατρίδα οι Ίωνες της Μ. Άσίας μέ λαούς ξένους πίσω τους, νιώθανε τήν ανάγκη νά έχουν κάποια σχέση μέ τούς συμπατριώτες τους. Ίδρυσαν στο άκρωτήριο της Μυκάλης ιερό του Ποσειδώνα κι όλοι μαζί συγκεντρώνονταν, μία φορά τό χρόνο, για νά γιορτάσουν τά Πανιώνια – θρησκευτική και έθνική γιορτή των Ίωνων.

Δωρικές άποικίες. Τά άλληπάλληλα κύματα των Δωριέων πού κατέβαιναν στην Ελλάδα, πάνω από δύο αιώνες δημιούργησαν νέα στενότητα στο χώρο. Είχαν πιά συνηθίσει οι παλαιότεροι τή θάλασσα κι έτσι πολλοί έγκαταλείπουν τή χώρα. Φεύγοντας από τήν Πελοπόννησο, φτάνουν στη Θήρα, στη Μήλο, στην Κρήτη, στην Κω και στη Ρόδο. Πέρασαν στο νότιο τμήμα της μικρασιατικής παραλίας, στην Κνίδο και στην Άλικαρνασσό. Ίδρυσαν κι οι Δωριείς άποικοι δικό τους κοινό ιερό του Άπόλλωνα, στο Τριόπιο άκρωτήριο.

Οί συνέπειες του άποικισμού. Οί συνέπειες αυτής της κίνησης στάθηκαν άνυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικοί κι έξυπνοι οι άποικοι, βρίσκοντας γή πλούσια κι όρους ζωής θαυμάσιους, αναπτύσσονται έκπληκτικά. Ξύπνιος ό νους τους, φιλοπερίεργος, έκτός από τό εμπόριο είχε κι άλλες άνησυχίες. Άνοιγοντας έπικοινωνία μέ τούς λαούς της Άνατολής, άπογόνους των μεγάλων παλαιών πολιτισμών, πολλά είχαν νά μάθουν. Άφομοιώνοντάς τα, μέ τόν καιρό, άνέπτυξαν δικό τους αξιόλογο πολιτισμό. Είχαν νικήσει τή ζωή και τίς άμέτρητες δυσκολίες της. Πάλευαν όμως, για χρόνια, μ' ένα έχθρό πολυ ισχυρό: τή νοσταλγία για τήν παντοτινά χαμένη πατρίδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Δωριείς ριζώνουν σέ διάστημα δύο αιώνων στην Ελλάδα. Έρχονται από τό βορρά.
2. Έγκαινιάζεται μ' αυτούς ή Έποχή του Σιδήρου.
3. Μεγάλες μεταβολές συμπίπτουν μέ τήν παρουσία τους: α. Κατάλυση τής βασιλείας, προς τό τέλος της περιόδου, κι άνοδος των άριστοκρατών στην έξουσία, β. Έξαφάνιση της Γραμμικής Β γραφής, γ. Δημιουργία των πρώτων πόλεων. δ. Βασική διαμόρφωση στη θρησκεία. Ίδρύνονται χωριστοί ναοί για τούς θεούς.
4. Τό έξωτερικό εμπόριο κι ή ναυτιλία σταματοϋν. Στη θάλασσα κυριαρχοϋν οι Φοίνικες τούς πρώτους αιώνες της δωρικής κατάκτησης.
5. Όσοι από τούς παλαιούς κατοίκους δέν υποτάχθηκαν, συνεχισαν, όπως και πριν, νά φεύγουν από τήν Ελλάδα για τή Μ. Άσία, και τά νησιά. Έκει, μέ τόν καιρό δημιουργήθηκαν τρεις ομάδες έλληνικών πόλεων: οι αϊολικές, οι ίωνικές και, τέλος, οι δωρικές.

6. Τόν 9ο αἰ. π.Χ. νέο εἶδος γραφῆς ἐγκαινιάζεται: τὸ ἀλφαβητικό. Τό μαθαίνουν ἀπό τούς Φοίνικες προσθέτοντας κι ἄλλα γράμματα γιά τήν ἀπόδοση τῶν φωνηέντων.

7. Ὁ μῦθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἡρακλειδῶν πλάστηκε πολύ ἀργότερα ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στήν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Ἑλλάς ἐσιδηροφόρει:

«Γιατί τόν παλιό καιρό τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καί οἱ βάρβαροι πού κατοικοῦσαν τήν ἤπειρο κοντά στή θάλασσα, ἀφότου ἄρχισαν συχνότερα νά περνοῦν μέ καράβια ὁ ἕνας ἐνάντια στόν τόπο τοῦ ἄλλου, τό γύρισαν στή ληστεία, ἔχοντας ἀρχηγούς ἄντρες πού δέν ἦταν βέβαια ἀπό τούς πῖο ἀσήμαντους, γιά τό ἴδιο τους τό κέρδος, καί γιά νά βροῦνε συντήρηση γιά τούς πῖο ἀδύνατους, καί πέφτοντας ἀπάνω σέ πολιτείες ἀνοχύρωτες, πού ἦταν μᾶλλον συμπλέγματα ἀπό χωριά, λεηλατοῦσαν καί κέρδιζαν ἔτσι τό περισσότερο βίος τους, ἐφόσον τέτοια δουλειά δέ λογιζόταν ἀκόμα ντροπή, ἀλλ' ἀπειναντίας τούς ἔδινε καί κάποια δόξα... ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα σιδηροφοροῦσε μέ θώρακες καί ἀσπίδες, ἐπειδή κατοικοῦσαν σέ ἀνοχύρωτους συνοικισμούς καί δέν πηγαινε κανεῖς στίς ἄλλες πολιτείες χωρίς κίνδυνο, κι ὁ τρόπος αὐτός τῆς ζωῆς, νά εἶναι ἀρματωμένοι πάντα, τούς ἦταν συνηθια, ὅπως εἶναι σήμερα στούς βαρβάρους».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 5-6 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Ὁ ἀποικισμός:

...«Οἱ Δωριεῖς πάλι, ὀγδόντα χρόνια μετά τά Τρωικά κυρίεψαν τήν Πελοπόννησο μαζί μέ τούς Ἡρακλειδούς. Μέ μεγάλη δυσκολία καί ὕστερ' ἀπό πολύν καιρό, ἀφοῦ ἤσυχασε ἡ Ἑλλάδα καί καταστάλαξαν μέ μόνιμη ἀσφάλεια χωρὶς νά μετακινούνται πιά οἱ πληθυσμοί, ἄρχισε νά στέλνε ἐξω ἀποικίες, καί τίς μὲν Ἱωνικές πόλεις καί τίς περισσότερες ἀπό τίς νησιωτικές τίς ἀποίκισαν οἱ Ἀθηναῖοι... Καί ὅλ' αὐτά χρίστηκαν μετά τά Τρωικά...».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 12 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Ἡ παλιά ἱστορία τῆς Ἀττικῆς, κατά τό Θουκυδίδη:

«... Ἡ Ἀττικὴ ἀπό τόν καιρό τοῦ Κέκροπα καί τῶν πρώτων βασιλιάδων ἦταν κατοικημένη σέ πολλές μικρές πολιτείες, ἡ καθεμιὰ μέ δικό της διοικητικό κέντρο καί δικούς της ἄρχοντες, κι ὅταν δέ φοβόταν ἀπὸ ἐξωτερικό κίνδυνο δέ μαζεῦονταν νά κάνουνε συμβούλια μέ τό βασιλιά, ἀλλά ἔλυνε τά πολιτικά της ζητήματα κι ἔκανε τίς σοκέψεις τῆς ἡ καθεμιὰ πολιτεία χωριστά... Ὅταν ὁμως ἐγινε βασιλιάς ὁ Θησεύς, πού ἦταν πολὺ μυαλωμένος κι εἶχε μεγάλη ἐξουσία, ἀναδιοργάνωσε ὄχι μόνο τίς ἄλλες ὑποθέσεις τοῦ τόπου, ἀλλά κατάργησε καί τίς βουλές καί τίς διοικήσεις τῶν ἄλλων πόλεων, καί τούς ἔφερε ὅλους μαζί στή σημερινή πολιτεία κι ἀνάδειξε μιά βουλή κι ἕνα διοικητικό κέντρο, ὥστε ἐνώθηκαν ὅλοι μαζί, κι ἐνῶ τούς ἄφησε νά ζοῦν καί νά νέμονται τά κτήματά τους ὅπως καί πρὶν, τούς ἀνάγκασε ὁμως νάχουνε μιά πολιτεία, κι ἀφοῦ τώρα πιά σ' αὐτή πληρῶναν ὅλοι φόρους, τήν παράδωσε ὁ Θησεύς στούς διαδόχους του μεγάλην καί τρανήν. Κι ἀπό τότε ὡς τώρα ἀκόμη κάνουν οἱ Ἀθηναῖοι γιορτὴ τῆς Ἀθηνᾶς, πού τή λένε «συνοικία» μέ δημόσια δαπάνη»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Β, 15 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

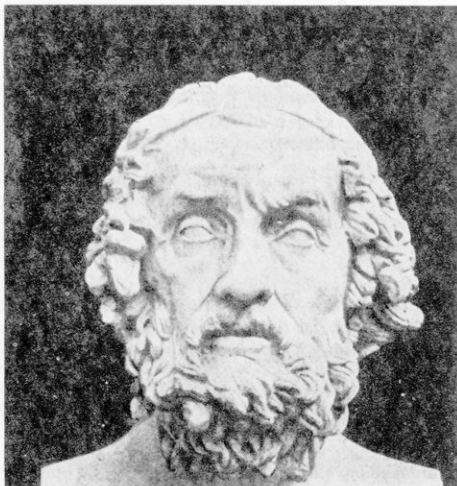
1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Οί παλαιοί μύθοι κι οί παραδόσεις. Φεύγοντας για πάντα από τήν Ἑλλάδα, ἐκτός ἀπό λιγοστά κινητά ἀγαθά, ἐπαιρναν μαζί τους οί Ἕλληνες στή Μ. Ἀσία ἕναν κόσμο ὁλόκληρο ἀπό παραδόσεις καί συνήθειες, ἀπό παλαιούς μύθους. Οί Ἴωνες, μάλιστα, εἶχαν ὀλοζώντανα στή μνήμη τους τά κατορθώματα τῶν παλαιῶν ἡρώων, πού πήραν μέρος στόν πόλεμο τῆς Τροίας. Πολλές διηγήσεις ἀπ' αὐτές σχετίζονταν μέ τίς ἀλλοτινές τους πατρίδες. Ἄλλοι, μέσα στήν οἰκογένειά τους, εἶχαν προγόνους πού ἀγωνίστηκαν, ἀκόμη παλαιότερα, γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἀχαιῶν στά μικρασιατικά παράλια.

Οί ραψωδοί. Στούς νέους χώρους ὅπου κατοίκησαν, κράτησαν τίς ἴδιες συνήθειες, τόν ἴδιο τρόπο ζωῆς. Ἡ πιό ἀγαπητή τους διασκέδαση ἐγίνε τό ἄκουσμα ὧλων ἐκείνων τῶν ἀξέχαστων ἱστοριῶν, πού πλανόδιοι τραγουδιστές, οί *ραψωδοί*, γυρίζοντας ἀπό πόλη σέ πόλη, στίς γιορτές καί στά πανηγύρια, ἤ στίς αὐλές τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων, τραγουδοῦσαν γιά τά κατορθώματα τῶν μεγάλων ἡρώων στούς ἦχους τῆς λύρας τους.

Ο Ὅμηρος. Στίς ἀρχές τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἕνας μεγαλόπνοος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, ἔγραψε τό ὑραιότερο *ἔπος* πού ἔχει ὡς σήμερα ἰδεῖ τό φῶς τῆς ἡμέρας σ' ὁλόκληρο τόν κόσμο.

Ἰλιάδα. Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτά τά παλαιά τραγούδια, τά γεμάτα ἡρωικά κατορθώματα, δεμένα μέ τόν Τρωικό πόλεμο, σύνθεσε τήν Ἰλιάδα (15.693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τοῦ Ἀχιλλεῖα τό θυμό, ὅταν ἀδικημένος ἀπό

Προτομή τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῶν αἰώνων, τοῦ Ὁμήρου. Τό ἔργο πρέπει νά ἔχει γίνει μετά τόν 4ο π.Χ. αἰ., στήν ἐποχή πού ἐνδιαφέρονται πολύ οἱ καλλιτέχνες νά ἀποδώσουν τά πραγματικά χαρακτηριστικά τοῦ εἰκονιζόμενου. Προσέξτε πόσο τά μάτια εἶναι ἀψυχα, γιατί ὁ γλύπτης ἤθελε νά τονίσει τήν τυφλότητα τοῦ ποιητή. Μουσείο Σβερὶν (Γερμανία).

τό βασιλιά Ἄγαμέμνονα ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὲ συνέπειες πολὺ φοβερές γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ γεγονός, πλέκονται ἀμέτρητες διηγήσεις κι ἀριστουργηματικὰ διαρθρώνονται πλῆθος ἐπεισόδια τοῦ πολέμου γύρω στὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅπου θεοὶ κι ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν γιὰ ἓνα τέλος.

Ἄδύσσεια. Τὸ δεύτερο ὁμηρικὸ ἔπος, ἡ Ἄδύσσεια (12.110 στίχοι), περιγράφει τίς ἀφάνταστες περιπέτειες τοῦ ἥρωα-βασιλιά τῆς Ἰθάκης, πού δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ὥσπου ν' ἀξιώθει νά γυρίσει πίσω στὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ ἀκατανίκητη νοσταλγία γιὰ τὸ νησί του κυριαρχεῖ στὸ ποίημα ὁλόκληρο, πού ἐκφράζει, ἴσως, καί τὴ νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν πού ζώντας αἰῶνες στὴν πλούσια μικρασιατικὴ γῆ, θά εἶχαν τὴν ἴδια λαχτὰρα μὲ τὸν Ἄδύσσεια: νά τοὺς δοθεῖ ἡ χαρὰ ν' ἀντικρίσουν «καί τὸν κερπὸν μόναχα ν' ἀνεβαίνει ψηλά ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καί νά πεθάνουν».

Ἐθνικὸ καί θρησκευτικὸ ἔπος τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Τὰ δύο αὐτὰ ἀφαστα σέ ὁμορφία καί ἀπλό μεγαλεῖο τραγουδία δὲν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μόναχα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Μέσα τους κλεινὸταν ὁλόκληρη ἡ παλαιὰ τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοὶ τους, περιγράφονταν τὰ ἔργα τῶν ἥρώων τους: ἦταν ἓνα ἔθνικὸ, καί, μαζί, θρησκευτικὸ ποίημα, ἔξοχο σέ ποιότητα.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Σ' ὁλόκληρη τὴν ἀρχαιότητα αὐτὰ τὰ δύο ἔπη θά πρωτοδιάβαζαν οἱ Ἕλληνες, μικρὰ παιδιά ἀκόμη στὸ σχολεῖο, κι αὐτὰ θά τοὺς διαμόρφωναν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, τὸ χαρακτῆρα καί τίς

Ἡ πλούσιος κόσμος σέ κάθε του πτυχῇ, πού περιγράφει ὁ Ὅμηρος μὲ τόση λεπτομέρεια, ἀπὸ τὸ τέλος ἀκόμη τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς ἀγγειογράφους, σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ὅσο φιλοτεχνούνταν ἀγγεῖα μὲ ζωγραφιστὲς παραστάσεις. Στὴν εἰκόνα μας ἐρυθρόμορφο ἀγγεῖο – οἱ μορφές καί διάφορες λεπτομέρειες ἔχουν ἀφεθεῖ στὸ φυσικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑπόλοιπου εἶναι ζωγραφισμένη μὲ μαῦρο χρῶμα – φιλοτεχνημένο στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 430 π.Χ., πού παριστάνει τὸν Ἄδύσσεια στὸ κέντρο, καθισμένο σ' ἓνα βράχο στὸν Κάτω Κόσμο. Δεξιά, εἰκονίζεται ὁ Ἑρμῆς, μὲ τὸ φτερωτὸ μυτερὸ καπέλο, τὰ φτερωτὰ πέδιλα καί τὸ κηρύκειο στὸ ἀριστερὸ του χέρι. Ἀριστερά, ὁ νεκρὸς σύντροφος τοῦ Ἄδύσσεια Ἑλπίωναρ (εἶχε σκοτωθεῖ καθὼς ἐφευγαν ἀπὸ τὸ σπῆτι τῆς Κίρκης).

ιδέες για τις ευγενικές πλευρές της ζωής. Αυτά θά έδιναν φτερά στη φαντασία τους και θά τούς καλλιεργούσαν την καλαισθησία.

Αιώνες πολλούς αργότερα, ο στρατηλάτης Μέγας Άλέξανδρος θά κοιμάται μέ τήν 'Ιλιάδα κάτω άπ' τό προσκέφαλό του, λαχταρώντας νά βρεθεί κάποιος άλλος Όμηρος, στή σύντομη αλλά συγκλονιστική ζωή του, για νά γράψει τή δική του ιστορία. Τό άθανατο έπος θά τόν έμπνέει στό μεγάλο του έργο.

Τά έπη αυτά στάθηκαν, άκόμα, πλούσια πηγή έμπνευσης σ' όλους τούς κλάδους τής τέχνης, ως τό σβήσιμο τής αρχαίας Έλλάδας. Όμως κι αργότερα, άπό τότε πού γνώρισε ή Ευρώπη, στά νεώτερα χρόνια, τόν Όμηρο, πλήθος άπό ποιητές και καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικά τή φαντασία τους χάρη στίς έπικές διηγήσεις και στούς ήρωές τους.

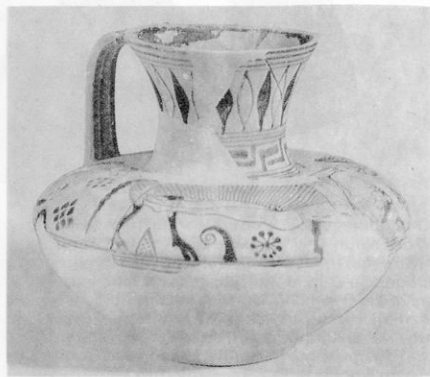
Και μόνο τά όμηρικά ποιήματα άν είχε δώσει ή αρχαία Έλλάδα, θ' άξιζε μέ σεβασμό κι άγάπη νά μελετάει ο κόσμος τήν ιστορία της. Κι όμως ήταν ή αρχή τής προσφοράς της στήν άνθρωπότητα.

2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Οί μυκηναϊκές άναμνήσεις συμπληρώθηκαν μέ στοιχεία άπό τή γεωμετρική έποχή. Γράφοντας ο Όμηρος για τούς ήρωες του Τρωικού πολέμου, για τά τελευταία χρόνια δηλ. τής Έποχής του Χαλκού, σπηρίχτηκε μόνο στίς άναμνήσεις πού ύπήρχαν στα παλαιότερα τραγούδια άπ' αυτή τήν περίοδο. Και τά δύο έπη δέν είναι, όπως τονίστηκε, άπλά ποιήματα. Μέσα σ' αυτά καθρεφτίζεται ή καθημερινή ζωή, οί ασχολίες, οί συνήθειες, ή θρησκεία κι ή τέχνη άκόμα ενός ολόκληρου πολιτισμού. Είναι φυσικό στίς πηγές πού τόν είχαν έμπνεύσει, νά μή δινόταν κάθε πτυχή τής ζωής. Γι' αυτό, συνθέτοντας

Άριστερά: Λεπτομέρεια άπό άγγείο τών αρχαϊκών χρόνων πού εικονίζει τήν τύφλωση του Πολύφημου άπό τούς συντρόφους του Όδυσσέα. Αρχαιολογικό Μουσείο Άργους. 7ος π.Χ. αι.

Δεξιά: Μικρό άττικό άγγείο (όληη) μέ παράσταση κριαριού, κάτω άπ' τήν κοιλιά του όποίου ύπάρχει ένας άπό τούς συντρόφους του Όδυσσέα. Αρχαιολογικό Μουσείο Αίγινας. 7ος π.Χ. αι.

τό έργο του ό Όμηρος, χρειάστηκε νά συμπληρώσει έκείνος πολλά κενά μέ συνηθειες τής έποχής του.

Ό Όμηρος πηγή γιά τή μυκηναϊκή περίοδο. Γιά τήν τέχνη τής μυκηναϊκής περιόδου είναι έκπληκτική ή βοήθεια πού προσφέρουν τά όμηρικά ποιήματα. Πολλά από τά εύρήματα τών ανασκαφών σέ χώρους τού μυκηναϊκού πολιτισμού θυμίζουν τόσο πολύ τίς περιγραφές ανάλογων άντικειμένων, ώστε δίνουν τήν έντύπωση πώς τά είχε ίδεί ό ίδιος ό ποιητής.

Λεπτομέρεια από τόν περίφημο κρατήρα τού Εύφρονίου, πού πρόσφατα έγινε γνωστός. Στήν κύρια όψη τού άγγείου παριστάνεται ό Σαρπηθέων νεκρός, νά τόν παίρνουν ό Ύπνος κι ό Θάνατος. Προσέξτε τό θαυμάσιο σχέδιο τής παράστασης και τήν έξαίρετη όμορφιά τού Ξανθού νέου· τό αίμα τρέχει άκόμη ποτάμι από τίς πληγές του. Τελευταία δεκαετία τού 6ου π.Χ. αι. Μητροπολιτικό Μουσείο Ν. Ύόρκης. Τό όνομα τού άγγειογράφου διακρίνεται έπάνω δεξιά.

Μεγάλος πήλινος γεωμετρικός αμφορέας. Βρέθηκε στο Δίπυλο – κοντά στην πύλη δηλαδή της αρχαίας Αθήνας, όπου υπήρχε μεγάλο νεκροταφείο, το επίσημο της πόλης, για πολλούς αιώνες. Πρόκειται για μνημειακό έργο που είχε τη θέση επιτύμβιου «σηματος» (ανάματος ή στήλης). Ο ρυθμός βρίσκεται πλέον στην άνθησή του. Παρατηρήστε πόσο φαντασία έχει ο καλλιτέχνης, που κατορθώνει με ελάχιστα σχήματα να γεμίσει την τεράστια επιφάνεια του πελώριου αυτού αγγείου (ύψος 1,62 μ.) Είναι εκπληκτική η αφαιρετική ικανότητα του τεχνίτη στο γεωμετρικό αγγείο. Μέ δυο-τρεις χαρακτηριστικές γραμμές κατορθώνει να δώσει συνοπτικά το θέμα – πουλι, ζώο. Και η ανθρώπινη μορφή έχει δοθεί με γεωμετρικό τρόπο. Ένα τρίγωνο ανεστραμμένο είναι ο θώρακας του άντρα, μία ευθεία γραμμή ο λαιμός του, όπου επικάθεται το στρογγυλό περίπου κεφάλι, που στο κέντρο του έχει μία εδασόχρωμη – στο χρώμα του ηλλου – κυκλική επιφάνεια, με μία κουκκίδα στο κέντρο, μαύρη, που δηλώνει το μάτι. Η μέση είναι λεπτότατη, ένα τρίγωνο ακόμη αποτελεί τους γλουτούς και κατόπιν ψηλά και μακριά προβάλλουν τὰ πόδια. Τόσο στο αγγείο αυτό, όσο και στη λεπτομέρεια του κρατήρα – έχει βρεθεί πάλι στο Δίπυλο και ζωγραφίστηκε, όπως πιστεύεται, από τον ίδιο άγνωστο σέ μάς τεχνίτη – που εικονίζεται παρακάτω, ανάμεσα στις λαβές υπάρχει το θέμα που προσδιορίζει τη χρήση του αγγείου. Πώς είναι δηλαδή επιτάφιο. Στόν αμφορέα παριστάνεται ο νεκρός πάνω στην κλίνη του, πάνω του κρέμεται σάν σημαία το σάβανο του, που στην αντίληψη του γεωμετρικού τεχνίτη δέν έπρεπε να κρύβει το σώμα. Και στά δύο αγγεία ο νεκρός παριστάνεται μ' ένα τρόπο παράξενο, που έχει ως σκοπό να δείξει τόν όγκο του σώματος, χωρίς όμως να υπολογίζεται πώς είναι αδύνατο να είναι ξεπλωμένη ή μορφή σέ τέτοια στάση. (Τὰ πόδια είναι ξεπλωμένα – από τή μέση και πάνω, τó σώμα είναι γυρισμένο πρós τά εμπρός – διακρίνεται μάλιστα τó ένα χέρι πάνω και τó άλλο κάτω – τέλος, ó λαιμός και τó κεφάλι είναι πάλι σέ προφίλ). Στόν κρατήρα, τó θέμα είναι ή νεκρική πομπή πρós τó νεκροταφείο. Όπως και στόν αμφορέα, άνθρωποι θρηνηδοί – με τὰ χέρια στό κεφάλι τους – βρίσκονται δεξιά κι άριστερά από τó φέρετρο τού νεκρού. Στην κάτω ζώνη παριστάνεται σειρά από άρματα, που θυμίζουν τίς άρματοδρομίες που περιγράφει ó Όμηρος να γίνονται πρós τιμή τού νεκρού. Προσέξτε πόσο επιδιώκει ó καλλιτέχνης, να μην αφήσει κανένα σημείο άκόρητο, χωρίς να ενδιαφέρεται για τó πιθανό τού εικονιζόμενου στοιχείου. Π.χ. ανάμεσα από τὰ πόδια τών αλόγων τού άρματος υπάρχει ένα πουλί και μικρά διακοσμητικά σχέδια. Χρειάζεται να προσέξει ακόμη ó θεατής πόσο ή διακόσμηση τονίζει τή γραμμή τού αγγείου, καθώς και τή ποικιλία στην απόδοση τού μαϊνάνδρου. Και τά δύο αγγεία χρονολογούνται στόν άριμο γεωμετρικό ρυθμό, γύρω στά 750 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Γενικά, οι μυκηναϊκές άναμνήσεις συνταιριάζονται με στοιχεία τής γεωμετρικής έποχής στον Όμηρο, έτσι, πού χρειάζεται πολλή προσοχή, άν θελήσει κανείς νά τόν χρησιμοποιήσει γιά πηγή τής μυκηναϊκής περιόδου.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

[Άλλαγή στό πνεύμα τής τέχνης. Ένώ τόν πρώτο αιώνα, ύστερ' από τή δωρική κάθοδο, συνεχίζεται αδιάσπαστη ή τέχνη από τά μυκηναϊκά χρόνια, σιγά-σιγά αλλάζει πνεύμα και σταθεροποιείται σέ μία μορφή πειθαρχημένη, γεμάτη δυναμισμό, πού από κεί κι ύστερα θά έξελιχθεί φτάνοντας σέ τελειότητα μοναδική, διατηρώντας όμως πάντα τά ίδια βασικά χαρακτηριστικά].

Ό χαρακτήρας τής γεωμετρικής τέχνης. *Η γεωμετρική τέχνη είναι ή πρώτη γνήσια ελληνική τέχνη*, δημιούργημα τού λαού πού σχηματίστηκε από τήν άνάμειξη τών Άχαιών με τούς Δωριείς.

[Πήλινα άγγεία. Όνόμασαν Γεωμετρική τήν τέχνη και τήν έποχή όλόκληρη, γιαντί τά περισσότερα έργα πού έχουν σωθει από τότε, πήλινα άγγεία κυρίως, ξεχωρίζουν γιά τή διακόσμηση τους: ποικιλία γεωμετρικών σχεδίων σέ διάφορους σχηματισμούς και παραλλαγές.

Τά άγγεία είναι καλοφτιαγμένα, μέ στέρεο αλλά και άρμονικό σχήμα. Τά αισθάνεται κανείς νά στηρίζονται γερά στή βάση τους και νά έχουν τέλειες άναλογίες. Στή διακόσμηση, ή έλευθερία τής μινωικής τέχνης και ή σχετική τής μυκηναϊκής εξαφανίζονται. Έχει κανείς τήν εντύπωση ότι τά γεωμετρικά σχήματα, τακτοποιημένα σέ διάφορες ζώνες, άκολουθούν αύστηρή πειθαρχία].

Διακοσμητικά μοτίβα*. Τόσο πολύ άποφεύγουν τό έλεύθερο σχεδίασμα, ώστε τούς κύκλους ή τά ημικύκλια τά φτιάχνουν μέ διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, σ' άμέτρητη ποικιλία, άργότερα μαϊανδροι πολύμορφοι άπλώνονται στήν επιφάνεια τού άγγείου. Άργούν νά ζωγραφίσουν ζώα και πουλιά, ή τόν άνθρωπο, κι όταν τό δοκιμάζουν, κι αυτών τό σχήμα δίνεται μέ γεωμετρικά σχέδια.

Άγάλματα. Τά άγάλματα, όσα έχουν σωθει, είναι μικρά στό σχήμα. Ξεχωρίζουν γιά τή στερεότητα στή μορφή και γιά τήν άγρυπνη ματιά. Τούς λείπει όμως ή πλαστικότητα. Οί άναλογίες στά διάφορα μέρη τού σώματος δέν είναι, άκόμη, σωστές.

Χάλκινα σκεύη. Κατασκευάζονται πήλινα, χάλκινα και έλεφάντινα μικρά άγάλματα ανθρώπων και ζώων, πλήθος χάλκινα σκεύη, λέβητες, πόρπες, περόνες, κράνη, χρυσά διαδήματα κι άλλα κοσμήματα.

Άρχιτεκτονική. Τά κτίρια πού σώθηκαν δείχνουν άρχιτεκτονική άπλή. Αύτή τήν έποχή κατασκευάζεται ο ναός τής Όρθιας Άρτεμης στή Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Η Ζωή περιορισμένη. Πειρατεία. Τό εξαγωγικό έμπόριο, πού έδινε ζωή και πλούτο στή χώρα, σταμάτησε, όπως είδαμε, γιά τρεις σχεδόν αιώνες, κι ή ζωή τών κατοίκων περιορίστηκε μόνο στίς γεωργικές δουλειές και τήν κτηνοτροφία. Η πειρατεία έγινε γενικός κανόνας και κανείς δέν τή λογάριάζε γιά ντροπή. Ήταν άνάγκη.

Πόλεις. Άνάμεσα σ'ό 10ο και τόν 9ο αι. π.Χ. *διαμορφώθηκαν οι πόλεις.* Ήταν άπαραίτητη αύτή ή άλλαγή, γιαντί πολλοί κίνδυνοι άπειλούσαν τούς παραγω-

γούς, καθώς μετέφεραν τὰ ἐμπορεύματά τους σ' αὐτὰ τὰ ἀνήσυχα χρόνια. Οἱ πόλεις ἰδρύθηκαν κοντά στίς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ἄλλοτε, οἱ ἄνθρωποι σ' ἓνα εἶδος ἀγορᾶς, γιά τήν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

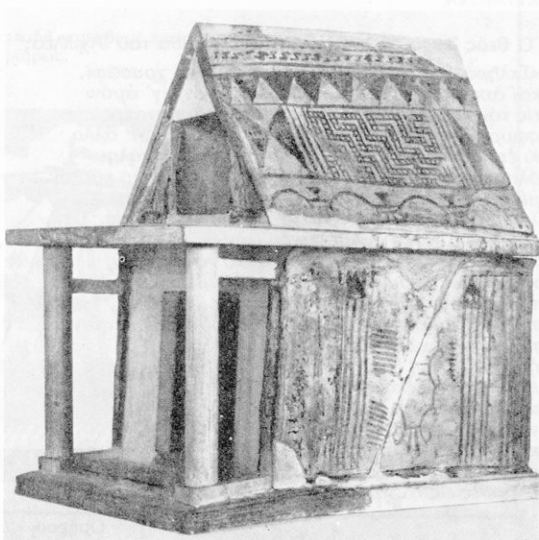
Ἀργοπορεῖ ἡ ἀνάπτυξη βιοτεχνίας. Ἡ ἀλλαγὴ δέν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα· ὀρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλαιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δέν ὑπάρχει τοὺς πρώτους αἰῶνες. Κάθε ἄνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἢ τήν κτηνοτροφία καί φτιάχνει μόνος του τὰ εἶδη πού χρειάζονται στοῦ σπιτί. Τό ἴδιο κι οἱ γυναῖκες· ἀκόμη κι οἱ βασιλισσες ὑφαίνουν, γνέθουν καί καταγίνονται μὲ τίς σπιτικές δουλειές.

Μεταλλοτεχνία, κεραμική. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καί ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται, καί ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμικῆς ἡ ἐξέλιξη συνεχίζεται ὁμαλά.

Ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μὲ τήν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν, πού οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι κτερίσματα*, ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

Τὸ πολίτευμα. Ἡ βασιλεία, ὅσο ὑπάρχει, δέν εἶναι ἀπόλυτη στήν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλιάς κυβερνάει μαζί μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστους». Τοὺς καλεῖ σὲ συμβούλιο γιά νά πάρουν ἀποφάσεις, πού ἀνακοινώνονται στοῦ δήμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ὅμηρος. Ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ, πού καθιερώνεται σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, θά ἐξελιχθεῖ στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐξουσία.

Πήλινο ὁμοίωμα ἱεροῦ. Στὴν κάτοψή του εἶναι ὀρθογώνιο, μὲ δυὸ τετράγωνους πεσοῦς στήν πρόσοψη καί δάμα ἐπάνω, σκεπασμένο μὲ δίρριχτη στέγη. Ἐμπρός ἔχει ἐξώστη. Τὰ γεωμετρικὰ σχέδια πού ὑπάρχουν στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια, τὸ χρονολογοῦν στὸν 8ο αἰῶνα π.Χ. Βρέθηκε στοῦ ἱεροῦ τῆς Ἥρας στοῦ Ἄργος. Τὸ ἔργο δίνει μιὰ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν πρώτων ναῶν στήν Ἑλλάδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πού μιμοῦνται τὸ σχῆμα τῶν σπιτιῶν. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

1. Ὁ Ὀμηρος στάθηκε ὁ ἔθνικός ποιητής καί ὁ μέγας παιδαγωγός στήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τά ἔπη του ἦταν ἕνα εἶδος Ἀγίας Γραφῆς γιά τούς Ἕλληνες.
2. Ἀτέλειωτη πηγή ἐμπνευσης γιά τούς καλλιτέχνες καί τούς ποιητές τῆς ἀρχαιότητας καί τῶν νεωτέρων χρόνων τά ὀμηρικά ἔπη ἔχουν περιορισμένη ἀξία σάν ἱστορική πηγή.
3. Ἡ Γεωμετρική τέχνη ἐκφράζει ἕνα πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καί πειθαρχία. Τό ὄνομά της προέρχεται ἀπό τή διακόσμηση τῶν ἀγγείων, πού στολιζόνται μέ γεωμετρικά σχέδια.
4. Ἡ ζωή εἶναι ἀπλή καί περιορισμένες οἱ ἐργασίες στή γεωργία καί στήν κτηνοτροφία. Πληγή τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγή, πού καθιερώνεται ἀπό ἀνάγκη καί δέ θεωρεῖται ντροπή.
5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζί μέ τή στάχτη στούς τάφους βάζουν ἀφθονα κτερίσματα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ θεός Ἥφαιστος φτιάχνει τήν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα:

«Σκληρό χαλκόν, κασσίτερον, πολύτιμο χρυσάφι,
καί ἀσήμι βάνει στήν φωτιά, κατόπιν μέγ' ἀμόνι
εἰς τόν κορμόν τοποθετεῖ καί στό δεξι' του χέρι
σφύραν ἀδράχνει δυνατήν, καί τό διλάβι στ' ἄλλο.
Κι ἔπλασε πρῶτα δυνατήν ἀσπίδα καί μεγάλην
ὄλην μέ τέχνη καί τριπλόν λαμπρόν τριγύρω κύκλον,
μέ πέντε δίπλες ἐγένεν ἡ ἀσπίδα καί σ' ἐκείνην
λογιῶν εἰκόνες ἐπλαθε μέ τή σοφή του γνώση.
Τήν γῆν αὐτοῦ, τόν οὐρανόν, τήν θάλασσαν μορφώνει
τόν ἥλιο τόν ἀκούραστον, γεμάτο τό φεγγάρι,
τ' ἀστέρια ὅπου τόν οὐρανόν ὀλοῦθε στεφανώνουν,
τήν δύναμιν τοῦ Ὀρίωνος, Ἰάδες, Πληιάδες,
τήν Ἄρκτον, πού καί ἄμαξαν καλοῦν καί αὐτοῦ γυρίζει
πάντοτε, τόν Ὀρίωνα ἀσάλευτα τηρώντας,
ἡ μόνη πού τ' Ὀκεανοῦ τό λούσμα δέν γυρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ἀνθρώπων πολιτείες
καλές: στή μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι
νυφάδες ἀπ' τά γονικά συνόδευαν στήν πόλη...
κι ἀγόρια κεί στριφογυροῦν εἰς τόν χορό τεχνίτες,
αὐλοί, κιθάρες ἀντηχοῦν στήν μέση κι οἱ γυναῖκες
ὀλόρθες εἰς τά πρόθυρα θωροῦσαν κι ἔθαυμάζαν...».

Ὀμήρου, «Ἰλιάδα» Σ, 474-495 (Μετ. Ι. Πολυλά)

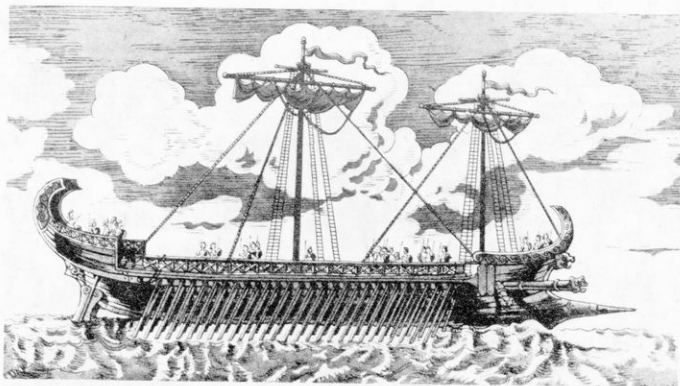
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (800-500 π.Χ.)

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός στάθηκε ένα από τα θαυμάσιότερα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων. Σέ χρονικό διάστημα δυο αιώνων τα σύνορα του Ελληνισμού απλώθηκαν, έξω από την Ελλάδα, από τη Μαύρη Θάλασσα ως την παραλία της Β. Αφρικής, κι από τη βορειότατη Μ. Ασία ως την Ιταλία και την παραλία της Ισπανίας.

Η αλλαγή της ζωής στις πόλεις, με τη σπουδαία ναυτική και εμπορική κίνηση που αναπτύχθηκε, δημιούργησε πολλά προβλήματα εσωτερικά. Πραγματοποιήθηκε γι' αυτό σταδιακά σειρά από πολιτειακές μεταβολές. Σ' αυτή την εποχή γράφονται και οι πρώτες νομοθεσίες στις ελληνικές πόλεις και αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα η φιλοσοφία, η λογοτεχνία και η τέχνη. Δυό πόλεις, με διαφορετική φυσιογνωμία ή καθεμία, ξεχωρίζουν στον ελληνικό χώρο: η Σπάρτη και η Αθήνα.

Αναπαράσταση από τριήρη, δηλαδή καράβι με τρεις σειρές κουπιά, ταχύπλοο. Πρώτοι οι Κορίνθιοι έφτιαξαν τριήρεις.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Στενός ο σύνδεσμος τῶν μελῶν τοῦ γένους. Ὁ βασικός πυρήνας στήν πανάρχαιη ἑλληνική κοινωνία ἦταν τό γένος. Ἦταν ομάδα ἀπό συγγενικές οἰκογένειες μέ ιδιαίτερο ὄνομα. Κατάγονταν ἀπό κοινό πρόγονο καί εἶχαν κοινές λατρεῖες. Ἀρχηγός ἀναγνωριζόταν ὁ μεγαλύτερος στήν ἡλικία, κι ὅλοι υπάκουαν σ' αὐτόν. Ἐκείνος παρακολουθοῦσε τή ζωή, τίς ἀσχολίες καί τό φέριμο ὄλων τῶν μελῶν τοῦ γένους. Τακτοποιοῦσε τίς διαφορές τους κι ἦταν μαζί καί θρησκευτικός ἀρχηγός στίς ἱεροτελεστίες πού γίνονταν γύρω ἀπό τήν οἰκογενειακή ἐστία. *Στενή ἀλληλεγγύη ὑπῆρχε ἀνάμεσα στά μέλη κι ὁ ξένος πού θά πρόσβαλε ἕνα ἀπ' ὅλα, εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ὀλόκληρο τό γένος.* Ἄν γιά ἀνόσια συμπεριφορά ἤ γι' ἄλλο παράπτωμα διωχνόταν ἕνα μέλος ἀπό τό γένος του, δέν ὑπῆρχε φοβερότερη τιμωρία. Καμιά προστασία δέν εἶχε πιά, ὅλοι τόν περιφρονοῦσαν κι ἦταν ἀπό κει καί πέρα «ἄνθρωπος χωρῆς προγόνου καί οἰκογενειακή ἐστία». Πολλά γένη μαζί ἀποτελοῦσαν τή φυλή. Προστάτης της ἦταν ἕνας θεός.

Διάλεκτοι. Οἱ μεγάλες φυλές (Ἴωνες – Δωριεῖς) ξεχώριζαν μεταξύ τους καί ἀπό τή μορφή τῆς ἑλληνικής γλώσσας πού μιλοῦσαν, τή διάλεκτο. Κοινές θρησκευτικές γιορτές, κοινοί πρόγονοι, κοινή διάλεκτος ἦταν τά χαρακτηριστικά πού ἔνωσαν μέ στενοῦς δεσμούς τά μέλη κάθε φυλῆς στήν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Ο Β' ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ – ΚΡΑΤΗ

Άγορά. Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων ἀνοίξε νέους ὀρίζοντες στοὺς Ἕλληνες. Οἱ χῶροι, ὅπου ἄλλοτε συγκεντρώνονταν κάθε τόσο οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων μεταξύ τους, οἱ ἀγορῆς κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἐγίναν τὰ κέντρα τῶν πόλεων. Ἐκεῖ ἱδρυσαν τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν. Διαμορφώθηκε ἀκόμη ὁ χῶρος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ χῶρος γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν πολιτῶν.

Οἱ πόλεις-κράτη. Οἱ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν γύρω ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις. Ἄρκετοῖ ἄλλοι ἐξακολούθησαν ἀκόμη νὰ κατοικοῦν στὴν ὑπαιθρο (κοντὰ στὰ χωράφια ἢ τ' ἀμπέλια τους, ἢ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου καταγίνονταν μέ τὸ ψάρεμα). Ἐξακολούθησε δηλαδή νὰ ὑπάρχει ἐκτός ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, κι ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ χωριά («δήμους»). Σέ μερικές περιπτώσεις πόλη καὶ χωριά ἀποτελοῦσαν τὸ ἴδιο κράτος, πού τ' ὄνομά του, τὸ ἐπαιρνε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, ὅπως θὰ τὴ λέγαμε σήμερα. Ἔτσι, ὅταν μιλάμε γιὰ τὴν Ἀθήνα στὴν ἀρχαιότητα, ἐννοοῦμε ὁλόκληρη τὴν Ἀττικὴ. [Πόλεις δὲν ὀργανώθηκαν σέ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, αὐτὰ τὰ χρόνια. Σέ ἀρκετὲς περιοχές ἡ ζωὴ ἐξακολούθησε ὅπως καὶ πρὶν].

Κάθε πόλη-κράτος εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἄλλες, συχνὰ μάλιστα πολεμοῦν μεταξύ τους. Συνήθως ὑπάρχει φιλικὴ διάθεση ἀνάμεσα στὶς πόλεις πού ἀνήκουν στὴν ἴδια φυλὴ (ἰωνικὲς, δωρικὲς).

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας καὶ ἔργο τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς. Ἀργότερα, οἱ μεγάλες πόλεις-κράτη θὰ ἀποχτήσουν στρατό, νομοθεσία καὶ νόμιμα δικὰ τους. Ἐγίναν, δηλαδή, σωστά κράτη, ἀλλὰ μικροσκοπικὰ σέ ἔκταση.

Διάφορες πόλεις-κράτη στὴν Ἑλλάδα. Στὴν Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυῶν [κοντὰ στοῦ σημερινοῦ Κιάτο] κ.ἄ.

Ἄρχαϊκὸς ναὸς στὴν ἀκρόπολη τοῦ Σελινούντα στὴ Σικελία.

Στήν Κεντρική Ελλάδα σημειώνουν γρήγορη ανάπτυξη ή Ἀθήνα καί τά Μέγαρο. Στήν Εὐβοία, τέλος, ἡ Χαλκίδα κι ἡ Ἐρέτρια. Παράλληλα, στή Μ. Ἀσία οἱ ἀλλοτινές ἀποικίες [Μίλητος, Σάμος, Ἐφεσος, Χίος, Φώκαια] ἔχουν μεγαλώσει κι ἀντιμετωπίζουν ἀρκετά προβλήματα ἐσωτερικά. Μερικές ἀπό αὐτές τίς πόλεις-κράτη θά παίξουν σπουδαῖο ρόλο στό δεύτερο ἀποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Πολιτικές διαμάχες. Ἡ δημιουργία τῆς πόλης-κράτους πρόσφερε ἀσφάλεια στούς κατοίκους, ἀνεση γιά τήν κίνηση τοῦ ἐμπορίου καί ὀδήγησε στή δημιουργία νέων πόρων ζωῆς. Εἶχε ὅμως καί μερικές δυσάρεστες συνέπειες. Ἡ κυριότερη ἦταν οἱ διαμάχες καί οἱ διάφορες ζυμώσεις, πού τίς προκάλεσαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἢ ἠθελαν νά πάρουν τήν ἐξουσία.

Ἔτσι δέν πετυχαίνουν τό σκοπό τους ἢ τούς παραμέριζαν οἱ ἄλλοι, σχηματίζαν, μέ τόν καιρό, τή μερίδα τῶν δυσαρεστημένων καί κάποια στιγμή αἰσθάνονταν ἐπιτακτική τήν ἀνάγκη νά ζητήσουν ἄλλου μόνιμη ἐγκατάσταση. Ἡ γῆ πάλι, ὅσο αὐξάνει ὁ πληθυσμός, δέν ἔφτανε γιά ὅλους. Χρειάζονταν νέοι «κλήροι».

Δημιουργία ἀνάγκης ἐπέκτασης. Στίς πόλεις ἐξάλλου ἡ ἐμπορική κίνηση κι ἡ βιοτεχνία πού ἀναπτύχθηκαν πρόβαλαν νέες ἀνάγκες: ὁ πληθυσμός αὐξήθηκε πολύ, τά προϊόντα τῆς βιοτεχνίας πλήθαιναν κι ὅσα περίσσευαν ἦταν ἀνάγκη νά ἀπορροφηθοῦν σέ ἄλλες ἀγορές. Ὅταν ἄρχισαν τά μακρινά ταξίδια, δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν οἱ ἔμποροι σταθερές καί μόνιμες ἀγορές στό ἐξωτερικό, γιά νά προμηθεύονται καί τά εἶδη διατροφῆς πού ἔλειπαν στόν τόπο τους, καί τίς πρῶτες ὕλες τίς ἀπαραίτητες γιά νά δουλέψουν οἱ βιοτέχνες.

Ἡ τόλμη τῶν Ἑλλήνων. Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχική δύναμη καί τόλμη, γιά νά ξεκινήσουν μέ τά μικρά караβάκια τῆς ἐποχῆς καί, διασχίζοντας ἄγριες θάλασσες, νά κατακτήσουν ἄλλους τόπους γιά νά στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αὐτό πολύ βοήθησε τό φιλοπερίεργο τοῦ Ἑλληνα, ἡ ἀγάπη γιά τήν περιπέτεια, ὁ πόθος γιά τό καλύτερο καί τό ἔμφυτο θάρρος του.

4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Διαφορά τοῦ 2ου ἀπό τόν 1ο ἀποικισμό. Ὅσοι ἀποφάσιζαν ν' ἀφήσουν τά πατρικά χώματα, δέν ἔφευγαν ἀδέσποτοι. Ἡ διαφορά στό δεύτερο ἀποικισμό ἔναι πῶς παρουσιάστηκε τῆς κάθε νέας ἀποικίας ἡ ἴδρυση σάν προσηπάθεια κρατική, πού τήν ὀργανωσε καί τή βοήθησε ἡ ἴδια ἡ γενέθλια πόλη.

Ὁ ρόλος τοῦ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στήν περίοδο τοῦ δεύτερου ἀποικισμού, πού συνεχίζεται ἔντονα καί τόν ἔβδομο αἰῶνα, εἶναι ἐκπληκτική ἡ θέση πού πῆρε τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Πρίν ξεκινήσουν οἱ ἀποικοί, ἐπίσημα ἡ πόλη ρωτοῦσε τή γνώμη τῆς Πυθίας, πού συχνά ὄριζε καί τό χῶρο τῆς νέας ἐγκατάστασης κι ἔδινε τίς γενικές κατευθύνσεις. Ἀκόμη κι οἱ πρῶτες δυσκολίες πού συναντοῦσαν οἱ ἀποικοί, μέ τή βοήθεια τοῦ Ἀπόλλωνα [τοῦ φτερωτοῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν], ἔβρισκαν τή ρύθμισή τους.

Οἰκιστής, Μητρόπολη, Ἱερὸ Πῦρ. Ἡ ἀποστολή τῆς ἀποικίας γινόταν μέ τρόπο πανηγυρικό. Ἡ πόλη ὄριζε τόν οἰκιστή, τόν ἀρχηγό τῆς ἀποστολῆς (ἦταν συνήθως ἕνας σπουδαῖος ἄνθρωπος ἀπό παλαιά οἰκογένεια, ἐξυμνος καί δραστήριος), ἀκόμη καί τίς οἰκογένειες πού θά ἔφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρές γιορτές πρίν ξεκινήσουν οἱ ἀποικοί, κι ἀπό τό βωμό τῆς «μητρόπο-

λης» (τῆς πόλης τους πού τούς ἔστειλε) ἔπαιρναν μαζί τους τό ἱερό πῦρ, πού ἀσβηστο θά ἔκαιγε στό βωμό πού θά ἴδρυν ἀμέσως στή νέα πόλη.

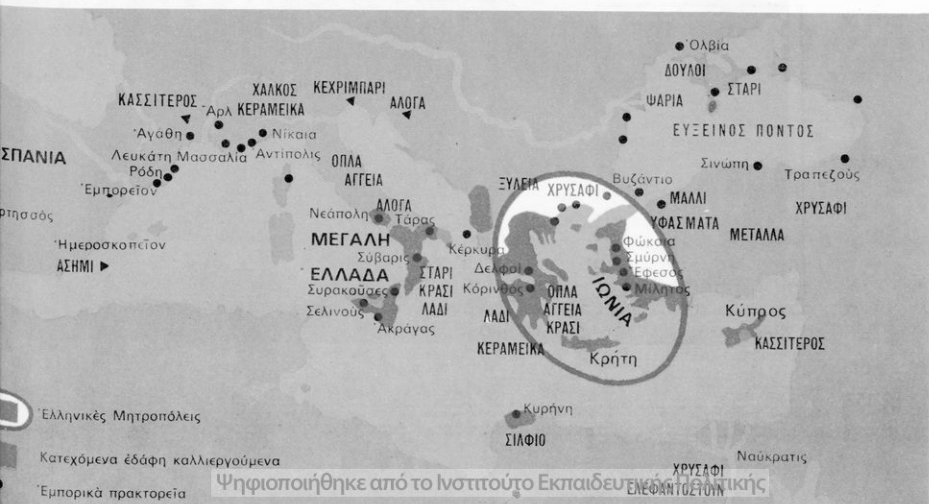
Σχέση μητρόπολης καί ἀποικίας. Εἶχαν σχέση μητέρας καί κόρης, ὄχι ὅμως δυναστική, γιατί ἡ ἀποικία ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη. Ὑπῆρχε φυσικά βαθύς σεβασμός γιά τή μητρόπολη καί ἴσχυε πνεῦμα ἀμοιβαίας βοήθειας, σέ περίπτωση πού κάποια ἀπό τίς δύο ἀντιμετώπιζε σοβαρό κίνδυνο. Οἱ ἀποικοὶ ἔπαιρναν μέρος στίς μεγάλες θρησκευτικές γιορτές τῆς μητρόπολης, κι ὅταν τύχαινε νά ἱδρῦσουν, αὐτοὶ πιά, νέα ἀποικία, τῆς πρόσφεραν τό δικαίωμα νά διαλέξει ἐκεῖνη τόν οἰκιστή. Εἶχαν τόση ἐλευθερία στή σχέση μεταξύ τους, ὥστε, σέ περίπτωση διαφωνίας, ἔφταναν κάποτε καί σέ σύγκρουση. Αὐτό, ὅμως, τό θεωροῦσαν δείγμα ἀσέβειας. Συνήθως, ἔνωσαν δικούς τους ἔχθρους τούς ἀντίπαλους τῆς μητρόπολης.

Οἱ Ἕλληνες ἀποκοτοῦν συνείδηση τῆς ἐνότητας τῆς φυλῆς. Οἱ ξενιτεμένοι ἀποικοὶ ἔφερναν μαζί τους ὀλόκληρο τόν κόσμο τῶν παραδόσεων, τή θρησκεία, τίς συνήθειες καί τόν παλαιό τρόπο τῆς ζωῆς. Ἡ νοσταλγία τούς δημιουργοῦσε στενότερη προσκόλληση στή γενέθλια γῆ. Καθώς μάλιστα ζοῦσαν μέ ξένους λαούς γύρω τους, γιά πρώτη φορά ἀπόχτησαν οἱ Ἕλληνες συνείδηση τῆς ἐνότητας τῆς φυλῆς τους καί ἐθνική περηφάνια. Ὅ,τι δέν εἶχαν αἰσθανθεῖ κατοικώντας αἰῶνες ὀλόκληρους στήν Ἑλλάδα, τό κατάλαβαν μόνο ὅταν ξεριζώθηκαν καί βρέθηκαν ξένοι ἀνάμεσα σ' ἄγνωστους ἀνθρώπους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Χαρακτηριστική δύναμη στήν ἐλληνική κοινωνία τό «γένος».
2. Στούς βασιλεῖς ὀφείλεται ὁ σχηματισμός τῆς πόλης-κράτους.
3. Αἰτίες τοῦ δεύτερου ἀποικιομοῦ εἶναι: ἔντονες ἐσωτερικές διαμάχες, αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, στενότητα τῆς γῆς, ἀνάγκη ἐξασφάλισης σταθερῶν χώρων γιά τήν προμήθεια πρώτων ὑλών, τό φιλοπερίεργο, τό ρισκοκίνδυνο κι ἡ ἀνάγκη γιά τήν περιπέτεια.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

4. Ὁ Ἑλληνισμός μέ συστηματική καί γενναία προσπάθεια κατορθώνει ν' ἀπλωθεῖ, σχεδόν μέσα σέ δύο αἰῶνες (80-70 αἰ. π.Χ.), στίς παραλίες ὀλόκληρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, δημιουργώντας πλήθος νέα κέντρα ἀπό τή Μαύρη θάλασσα ὡς τήν Ἰσπανία καί τή βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικής.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Στήν περίοδο τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ οἱ περισσότερες ἀποικίες ἦταν ἀποικίες γιά ἐγκατάσταση· οἱ ἀποικοί, δηλαδή, πήγαιναν νά βροῦν γῆ, κληρο· αὐτές ἐξελίχθηκαν σέ πόλεις. Σέ πολύ μακρινά μέρη, χωρίς ἀσφάλεια, ὅπου ὅμως ἡ προσέγγιση τῶν ἑλληνικῶν καραβιῶν ἦταν ἀπαραίτητη γιά τήν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, ἴδρυσαν ἕνα εἶδος ἐμπορικῶν πρακτορειῶν, ὅπως θά λέγαμε σήμερα. Αὐτές εἶναι οἱ ἀποικίες γιά ἐκμετάλλευση. Σ' αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν κι οἱ περισσότερες φοινικικές ἀποικίες.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Μίλητος. Μέγαρα. Ἦταν τόση ἡ σημασία τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὥστε ἀπό πολύ νωρίς ἐγίνε ἀγώνας ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις γιά τήν

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

έξασφάλιση τής κατοχής τους. Στην επιχείρηση αυτή ξεχώρισαν δύο πόλεις: ή *Μίλητος* καί τά *Μέγαρα*.

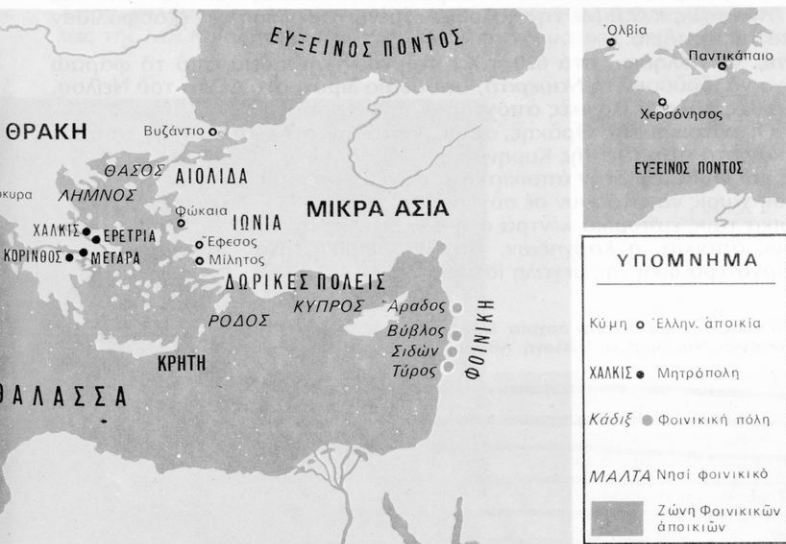
[Ακράτητη ή *Μίλητος*, καθώς είχε αύξηθει ή δύναμή της, κατέλαβε στά Στενά τήν ανατολική άκτή τής Προποντίδας. Σέ σπουδαίες θέσεις ίδρυσε τήν *Κύζικο* καί τήν *Άβυδο*. Προχωρώντας στόν Εύξεινο Πόντο οί Μιλήσιοι έγκαταστάθησαν στή *Σινώπη* καί στήν *Τραπεζούντα*. Οί κάτοικοι τών *Μεγάρων* κατόρθωσαν νά εγκατασταθούν, πάλι, σέ καίριες θέσεις στά Στενά (*Χαλκηδόνα*, *Σηστό*, *Βυζάντιο*). Δέν είναι παράξενο πού τήν ίδια έξοχη θέση διάλεξε, αιώνας πολούς άργότερα, ό αυτοκράτορας Μεγ. Κωνσταντίνος γιά πρωτεύουσα τής Χριστιανικής Αυτοκρατορίας. Στή Μαύρη Θάλασσα ίδρυσαν οί Μεγαρείς τή *Μεσημβρία* στή δυτική της άκτή, καί τήν *Ποντοηράκλεια* στή νότια].

Φώκαια. Οί κάτοικοι τής Φώκαιας πέτυχαν τό μερίδιό τους στά Στενά ιδρύοντας τή Λάμψακο.

Μέσα σέ λίγες δεκαετίες, όλα τά παράλια του Εύξεινου γέμισαν μέ νέες ελληνικές πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Χαλκίδα. Έρέτρια. Οί κάτοικοι τής Χαλκίδας, μέ γέφυρες τή Σκιάθο καί τή Σκόπελο, άποίκισαν τή Χαλκιδική σέ τέτοιο σημείο, ώστε ολόκληρη ή χερσόνησος πήρε τ' όνομά τους. [Ή Έρέτρια ίδρυσε εκεί τήν *Παλλήνη* κι ή Κόρινθος τήν *Ποτίδαια*].

Νόμισμα τῆς Γέλας, ἐλληνικῆς ἀποικίας στή Σικελία. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

Νόμισμα τοῦ Σελινόουτα. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

8. ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στήν Κάτω Ἰταλία καί στή Σικελία πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἰδρύθηκαν, ἔτσι, ὁ *Τάρας* καί ἡ *Κύμη* (ἡ ἰδρυσή της ἔχει τεράστια σημασία, γιατί τὸ ἀλφάβητο τῆς μητροπόλεως Κύμης στήν Εὐβοία, ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη διαδόθηκε σ' ὅλοκληρη τὴν Ἰταλία· τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Ῥωμαῖοι κι αὐτὸ μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικοὶ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καί οἱ Ἀμερικανοί).

Ἀποικίες στή Σικελία. [Στὴ Σικελία ἰδρύνουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ *Υβλαῖα Μέγαρα* κι οἱ Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκισαν τὴν Κέρκυρα καί τὶς ἀκτές τῆς Β. Ἠπείρου, ἔχτισαν τὶς *Συρακοῦσες* (743 π.Χ.), τὴ σπουδαιότερη ἐλληνικὴ πόλη-κράτος στή Σικελία. Ἄλλες πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καί τῶν νησιῶν ἰδρύνουν τὴν *Κατάνη*, τὴ *Νάξο*, τὸ *Σελινόουτα* (628) καί ἀργότερα τὸν *Ἀκράγαντα* (580), τὴ δευτέρη σπουδαία ἐλληνικὴ πόλη στὸ νησί].

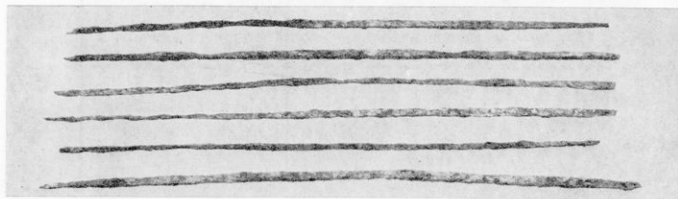
Ἀποικίες στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καί Ἰσπανίας. Κάτοικοι τῆς *Φώκαιας*, ἀπὸ τὴν Ἰωνία ξεκινώντας, ἰδρυσαν τὴ *Μασσαλία*, πού μὲ τὴ σειρά της ἔγινε μητροπολιτὴ μίᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἰσπανίας (*Νίκαια*, *Ἀντίπολις* κ.ἄ.). Μὲ τὴν καλοδιαλεγμένη τους θέση τῆς ἐξασφάλισαν τὸ ζωτικὸ της ἐμπόριο.

Ναύκρατις. Οἱ Μιλήσιοι, στὰ 620 π.Χ., παίρνουν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ φαραῶ *Φαμμήτιχο* νὰ ἰδρύνουν τὴ *Ναύκρατι*, σπουδαῖο λιμάνι στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου κι ἄλλες πόλεις ἐλληνικῆς ἀπόχτησανπρακτορεῖα.

Κυρήνη. Οἱ κάτοικοι τῆς Θράκης, τέλος, ἔφτασαν στήν *Κυρήνη*, κι ἀπὸ κεῖ ἀπλώθηκαν στὰ παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

[**Ἕλληνες καί Φοῖνικες.** Στὴν ἀποικιακὴ τους ἐξάπλωση οἱ Ἕλληνες ἤρθαν ἀντιμέτωποι, χωρὶς νὰ φτάσουν σὲ σύγκρουση, μὲ τοὺς Φοῖνικες, πού διατήρησαν τὰ δικά τους ἐμπορικὰ κέντρα στὴ ΒΔ. Σικελία καί στὴν Ἰσπανία. Ἡ μεγάλη τους ἀποικία, ἡ *Καρχηδών*, στὴ Β. Ἀφρική, ἦταν προορισμένη νὰ γράψει ἀργότερα δικὴ της μεγάλη ἱστορία].

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος στήν ἀρχαία Ἑλλάδα:
Ὀβελοὶ σιδερένιοι. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίξαν ξαφνικά – μαζὶ παρουσιάστηκαν καὶ νέα προβλήματα – κι ἡ ζωὴ στὶς καινούριες πόλεις καὶ στὶς μητροπόλεις πῆρε ἄλλο ρυθμὸ.

Ἐφυγαν οἱ δυσारेστημένοι. Ἐμπόριο. Μέτρα καὶ σταθμά. Νόμισμα. Ἀλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπὸ τὸν πολὺ ἢ τὸ δυσारेστημένο πληθυσμὸ κι ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν, μπόρεσαν νὰ προκόψουν.

Ἄνθισε πολὺ τὸ εμπόριο, γιὰτὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τροφίμων καὶ πρώτων ὑλῶν γιὰ τὴ βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σίδηρο, χρυσάφι, ἐλεφαντόδοντο, μαλλί), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθεῖ ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξή της. Μεγάλη στάθηκε ἐπίσης ἡ ἐξαγωγή τῶν προϊόντων της στὶς ἀποικίες.

Ἐγινε ἀνάγκη γρήγορα νὰ κατασκευαστεῖ νέος τύπος караβιού, μεγαλύτερος, γιὰ τὴ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων (ἡ ὀλκάς). Ἀκόμη, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, χρειάστηκε νὰ ὀριστοῦν μέτρα καὶ σταθμά καὶ γιὰ πρώτη φορὰ κόπηκε νόμισμα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας (τὸν 6ο αἰ. π.Χ.) ταυτόχρονα μὲ τὴ γειτονικὴ Λυδία.

Φάλαγγα. Αὐτὰ τὰ χρόνια, γιὰ τὴν προστασία του, κάθε κράτος ὀργάνωσε στρατὸ ἀπὸ πεζοὺς, τὴ φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν.

Νέες τάξεις. Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ πενία σχεδὸν ἐξαφανίστηκε μὲ τὴ μεγάλη ἀνάπτυξη, καὶ στὶς μεγάλες πόλεις νέα ἰσχυρὴ τάξη δημιουργήθηκε: ἡ ἀστική. Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ βιοτέχνες, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ναυτικοί.

Ἐπίδραση τῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀνατολῆς. Στὴ Μ. Ἀσία, οἱ Ἕλληνες γνώρισαν τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τ' ἀνοιχτὸ τους μυαλὸ πῆραν πολλὲς γνώσεις, γέμισε ὁ νοῦς τους ἀπὸ πλῆθος νέες παραστάσεις κι ὁ πνευματικὸς τους ὀρίζοντας πλάτυνε ἀφάνταστα.

Ἔπος. Φιλοσοφία. Ἱστορία. Ἡ εὐμάρεια πού ἐπικράτησε, ἰδιαίτερα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, δημιούργησε μεγάλες πνευματικὲς ἀνησυχίες. Ἐκεῖ ἀνθίζει

Κράνος, θώρακας, κνημίδα καὶ αἰχμές ἀπὸ δόρατα. Ὅλα εἶναι χάλκινα. Ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἐχουν ἀποκαλυφθεῖ στὶς ἀνασκαφές ἐκεῖ. (Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νὰ ἀφιερώνουν, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρες μάχες, τὰ ὄπλα τους στὸ Δία τῆς Ὀλυμπίας).

Φάλαγγα όπλιτών. Προσέξτε τό νεαρό αύλητή, πού κρατώντας μέ τά δύο του χέρια τό δίπλο αύλό παίξει τό έμβατήριο (τόν παιάνα). Στούς ήχους του όρμούσαν οι πολεμιστές εναντίον του αντίπαλου. Οίνοχή φιλοτεχνημένη στην Κόρινθο, μεγάλο άγγειοπλαστικό κέντρο στον 8ο - 6ο αιώνα π.Χ. Μουσείο της Βίλλα Τζούλια στη Ρώμη.

τό έπος κι εκεί γεννιέται ή φιλοσοφία και ή ιστορία. Άνάλογη άκμή πνευματική σημειώνεται και στις έλληνικές πόλεις κι οι τέχνες αναπτύσσονται μέ γοργό ρυθμό.

Έλληνική επίδραση στους νέους τόπους. Ζώντας στις νέες πόλεις οι Έλληνες της Κάτω Ίταλίας και της Σικελίας έρχονται σε έπαφή μέ τους ίθαγενείς πληθυσμούς και τούς επηρεάζουν μέ τις συνήθειες και τον ύψαιο τρόπο της ζωής τους, μέ τή θρησκεία των Όλυμπίων θεών τους, μέ τήν τέχνη τους. *Άπό τήν Κύμη, είδαμε, διαδίδεται τό άλφάβητο στην Ίταλία.* Ένα σημαντικό μέρος της χώρας πλημμύρισε από πόλεις, όπου μιλιόνταν τά ελληνικά, ιδρύθηκαν ιερά των ελληνικών θεών και κυριαρχούσε ό ελληνικός πολιτισμός. Όνομάστηκε, έτσι, ή Κάτω Ίταλία Μεγάλη Έλλάδα.

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Στόν πρώτο άποικισμό, είχαν οι Έλληνες αισθανθεί, στις ξένες χώρες, για πρώτη φορά ένότητα μεταξύ τους· τώρα, τούς κυριεύει πραγματική περηφάνια για τό έθνος και τούς συμπατριώτες τους. Χαίρονται κάθε εκδήλωση του πολιτισμού τους πού, ελεύθερα, συγκινεί κι επηρεάζει τούς ξένους τόσο, ώστε νά τόν μιμούνται χωρίς νά τούς τό επιβάλλουν οι ίδιοι. Για πρώτη φορά καθιερώνεται ή όνομασία *Έλληνες*, και ξεχωρίζουν έτσι από τούς «βαρβάρους» (όσους δέ μιλούν ελληνικά).

Η Ίταλία πρόσφερε πλούσια γή κι άνοιξε σπουδαίους όρίζοντες στο εμπόριο. Η γνωριμία όμως μέ τήν Ανατολή και μέ τήν Αίγυπτο στάθηκε άποκαλυπτική. Όλα τά επιτεύγματα των παλαιών μεγάλων πολιτισμών γίνονται κτήμα των Έλλήνων, πού γνωρίζουν νέες παραστάσεις, κι άποκτούν νέες γνώσεις και ιδέες. Τό θαυμαστό είναι πώς τις άφομοίωσαν και τις χρησιμοποίησαν μέ τελείως δική τους έκφραση, από δώ και πέρα, και οι άποικίες και οι μητροπόλεις.

Όταν άρχισε ό δεύτερος άποικισμός, κανείς δέ θά μπορούσε νά ύποψιαστεί τήν έκταση πού θά έπαιρνε, τί νέους κόσμους θά άνοιγε και τί πνοή θά πρόσφερε στον Έλληνισμό.

Άν στην περίοδο της Γεωμετρικής τέχνης σταθεροποιούνται τά ελληνικά χαρακτηριστικά, στά αρχαϊκά χρόνια άρχίζει νά θεμελιώνεται τό κατοπινό μεγαλείο του ελληνικού πολιτισμού.

1. Μέσα σέ δύο αιώνες τά ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπλώνονται σ' ὅλη τήν παραλία τῆς Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου.
2. Πλήθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργοῦνται, πού παίρνουν ἀπό τούς νέους χώρους ὑλικά ἀγαθά καί διαδίδουν σ' αὐτούς τόν πολιτισμό τους.
3. Ὁ δεύτερος ἀποικισμός εἶχε τεράστιες συνέπειες: οικονομικές, κοινωνικές καί πνευματικές.
4. Οἱ Ἕλληνες συνειδητοποιοῦν τήν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους καί ξεχωρίζουν τόν ἑαυτό τους ἀπό τούς βαρβάρους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. Ἡ Κυρήνη, ἀποικία τῆς Θήρας, στήν Ἀφρική:

«Στίς μέρες λοιπόν τοῦ Βάπτου, τοῦ οἰκιστῆ, πού βασιλεψε σαράντα χρόνια, καί στίς ἡμέρες τοῦ γιοῦ του τοῦ Ἀρκεσίλαου, πού βασιλεψε δεκάξι χρόνια, ὁ ἀριθμός τῶν κατοίκων τῆς Κυρήνης ἦταν ὁ ἴδιος μέ τόν ἀριθμό τῶν ἀποίκων πού στάλθηκαν ἐκεῖ ἀπ' τήν ἀρχή. Μά ἐπί τοῦ τρίτου βασιλιᾶ... ἡ Πυθία παρακίνησε μέ χρησμό ὅλους τούς Ἕλληνες ν' ἀνεβοῦν στά πλοῖα καί νά πάνε νά κατοικήσουν μαζί μέ τούς Κυρηναίους στή Λιβύη, γιατί οἱ Κυρηναῖοι τούς προσκαλοῦσαν ἐκεῖ μέ τήν ὑπόσχεση νά ξαναμοιράσουν τή γῆ· ὁ χρησμός πού τούς ἔδωσε ἦταν αὐτός: «Ὅποιοις ἔρθει στήν πολυπόθητη Λιβύη μετά τή μοιρασιά τῆς γῆς, τοῦ λέω πώς πικρά θά μετανιώσει ἀργότερα».

Ἡροδότου, Ἱστορία Δ, 159 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

[«Σέ φίλου σήμερα τό πλευρό πρέπει, τοῦ βασιλιᾶ τῆς ὀμορφάλογης Κυρήνης νά σταθεῖς, σ' Ἀρκεσίλαου τό γιορτάσι, Μούσα, τῶν ὕμνων τόν ἀγέρα πού χρωστάς γιά ν' ἀνοίγεις στά τέκνα τῆς Λητώσ καί στούς Δελφούς, κάποτε ὅπου τῶν χρυσῶν ἀητῶν τοῦ Δία διπλάνη καί χωρίς νά λείπει ὁ Φοῖβος χρησιμοδότησε ἡ Πυθία στό Βάπτον, οἰκιστῆ τῆς καρποφόρας Λιβύας, τό ἱερό νησί ὡς ἀφήσει τήν πόλη ὀμορφοάρματη στή λευκοχώρατο μαστό τῆς γῆς νά χτίσει...»].

Πινδάρου, «Πυθιονίκος» 4ος, στ. 1-14 (Μετ. Π. Λεκατσῶ)

3. [Ὁ Θουκυδίδης γιά τόν ἀποικισμό:

«Ἀπό τούς Ἕλληνες πρῶτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἐπλευσαν ἀπό τήν Εὐβοία μέ τόν Θουκλέα ὡς οἰκιστῆ καί ἔκτισαν τή Νάξο καί ἴδρυσαν βωμό τοῦ Ἀρχηγέτη Ἀπόλλωνα, πού βρίσκεται καί σήμερα ἔξω ἀπό τήν πόλη καί σ' αὐτόν προσφέρουν πρῶτα θυσία οἱ θεωροί, ὅταν ἔρχονται ἀπό τή Σικελία. Τίς Συρακοῦσες ἔκτισε τήν ἐπόμενη χρονιά ὁ Ἀρχίας ἀπό τήν Κόρινθο, ἕνας ἀπό τούς Ἡρακλεῖδες, ἀφοῦ ἔδωξε τούς Σικελούς ἀπό τό νησάκι, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐσωτερική πόλη, πού τά τεῖχη τῆς δέ βρέχονται τώρα πιά ἀπό τή θάλασσα· μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ τεχίστηκε ἡ πόλη καί ἐγίνε πολυάνθρωπη. Πέντε χρόνια μετά τή θεμελίωση τῶν Συρακοῦσων ξεκίνησαν ἀπό τή Νάξο ὁ Θουκλῆς καί οἱ Χαλκιδεῖς καί ἀφοῦ ἔδωξαν ὕστερ' ἀπό πόλεμο τούς Σικελούς, ἔκτισαν τούς Λεοντίνους κι ὕστερα τήν Κατάνη...»].

Θουκυδίδη, Ἱστορία» ΣΤ, 3 (Μετ. Π. Ξιφάρᾶ)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ύπό την αρχαιότητα ως σήμερα δεν υπάρχει πολίτευμα, πού, στις γενικές του γραμμές, να μην εμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα. Οι απόλυτες μοναρχίες στά τεράστια κράτη της Ανατολής ή οι ολιγαρχίες των πλουσίων εμπόρων στη Φοινίκη έσβησαν μαζί μέ τά ίδια τά κράτη. Οι πολλοί ποτέ δεν απόχτησαν συνείδηση ατόμων πού θά ζητούσαν δικαιώματα. Άγνοώντας όλοτέλα την έννοια της ατομικής ελευθερίας έμειναν μάζες σιωπηλές κι έργατικές. Στην Ελλάδα, όχι μόνο ελευθερώνεται τό άτομο – για πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου – αλλά αποχτά και συνείδηση της ελευθερίας του. Γι' αυτό κι ήρθε στιγμή πού πρόβαλε την απαίτηση νά άκούστει ή γνώμη του, νά πάρει μέρος στη διοίκηση.

2. ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Μοναρχία. Τόν παλιό καιρό, τίς τύχες των ανθρώπων όριζε ό βασιλιάς. Τό πολίτευμα αυτό τ' όνομάζουμε *μοναρχία*. Στην Ελλάδα, κοντά στό βασιλιά ύπήρχαν ισχυροί, οι «άριστοι», πού κυβερνούσαν μαζί του. Βασιλιάς και άριστοι είχαν μεγάλη κτηματική περιουσία και κανείς δέ συλλογιζόταν, τά πρώτα χρόνια, νά τους παραμερίσει ζητώντας νά πάρει μέρος στη διοίκηση. Η ανάπτυξη των πόλεων όμως κλώνισε σιγά-σιγά αυτή την ίσορροπία.

Όλιγαρχικό πολίτευμα. Η συγκέντρωση των ανθρώπων στις πόλεις όδηγήσε στα περισσότερα μέρη στη μείωση της βασιλικής δύναμης, και σιγά-σιγά πήραν την έξουσία στα χέρια τους οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, οι «άριστοι». Τό πολίτευμα από μοναρχικό έγινε *ολιγαρχικό*, πέρασε δηλαδή ή δύναμη από τόν ένα στους περισσότερους, πού πάλι όμως ήταν οι λίγοι.

Νέα τάξη: ή άστική. Από τη στιγμή πού μέ τόν άποικισμό και την έφεύρεση του νομίσματος σημειώνουν ανάπτυξη τό εμπόριο κι ή ναυτιλία, και ή βιοτεχνία γίνεται σχεδόν βιομηχανία, πολλές ζυμώσεις άρχισαν. Η καλλιέργεια της γής δεν άπόδινε τόσο, όσο οι νέοι τομείς της δραστηριότητας πού αναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, νέα τάξη, «ή άστική», από τους πλούσιους εμπόρους και βιομηχάνους πού, έχοντας περιουσία σέ χρήμα και νιώθοντας τη δύναμή τους, άρχισαν νά ζητούν νά πάρουν μέρος στη διοίκηση. Έτσι, άρχισε περίοδος έσωτερικών άναστατώσεων στις ελληνικές πόλεις.

Τιμοκρατία. Η διαμάχη ανάμεσα στους νέους πλουσίους και τους παλαιούς άριστοκράτες γινόταν όλοένα έντονότερη, γι' αυτό και στις περισσότερες πό-

Η αρχαιότερη σωζόμενη σέ πλάκες χαραγμένη, νομοθεσία της πόλης της Κρήτης Γόρτυνας. Σήμερα όλο τό λίθινο αυτό ύλικό βρίσκεται έντοιχισμένο στό θέατρο της μεταγενέστερης πόλης.

λεις, όταν έφτασαν στο άπροχώρητο, οι παλαιοί εύγενείς ύποχώρησαν και τό πολίτευμα από άριστοκρατικό (όπου διοικούν οι εύγενείς), γίνεται *τιμοκρατικό* (όπου τήν έξουσία έχουν οι οικονομικά ισχυροί).

Άπαιτήσεις του Δήμου. Ταυτόχρονα, οι άνθρωποι στις πόλεις (ό *δήμος*) πού δούλευαν στις βιοτεχνίες, στο εμπόριο και στα καράβια, καθώς και οι γεωργοί πού σε δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν και έχασαν τά μικρά κτήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτούς νόμους, κι ή φωνή τους όλοένα δυνάμωνε.

Νομοθέτες. Η άναστάτωση πού επικρατούσε ήταν μεγάλη, γιατί καμιά τάξη δέν ήθελε νά ύποχωρήσει. Χρειαζόταν, όμως, κάποια λύση. Άνέθεσαν, έτσι, σε ανθρώπους σοφούς μέ πείρα και γνώση, στους *νομοθέτες*, νά συντάξουν νόμους, γιά νά συμβιβάσουν τίς μεγάλες διαφορές.

Οι νομοθέτες όρισαν τόν τρόπο τής διακυβέρνησης, τής άπονομής τής δικαιοσύνης, και ρύθμισαν τίς ύποχρεώσεις τών πολιτών. Μεγάλοι νομοθέτες στήν Άθήνα ήταν ό Σόλων και ό Δράκων. [Στή Μυτιλήνη ό Πιπτακός, στήν Κάτω Ιταλία στους Λοκρούς ήταν ό Ζάλευκος, και ό Χαρώνδας στήν Κατάνη].

Τύρανοι. Οι άπαιτήσεις όμως ήταν πολλές και καμιά τάξη δέν ικανοποιήθηκε από τή νομοθεσία. Ό λαός εξακολουθούσε νά είναι δυσαρεστημένος. Οι έσωτερικοί άγώνες συνεχίστηκαν. Σε όρισμένες πόλεις, μερικοί φιλόδοξοι άριστοκράτες κατόρθωσαν παίρνοντας τό λαό μέ τό μέρος τους νά ανέβουν στήν έξουσία, παραμερίζοντας και τούς άριστοκράτες και τούς πλουσίους. Τούς όνόμασαν *τύραννους* οι άρχαιοι. Παρ' όλο πού έκαμαν πολλά έργα, βοήθησαν τό εμπόριο και τή γεωργία και προστάτευαν τίς τέχνες και τά γράμματα, γρήγορα έγιναν άντιπαθητικοί στους πολίτες. Έτσι τό καθεστώς αυτό σε καμιά έλληνική πόλη δέ συνεχίστηκε πέρα από τρείς γενιές. Ύστερα από τήν κατάλυση τής τυραννίας, σε μερικές πόλεις σταθεροποιήθηκε τό άριστοκρατικό πολίτευμα, ενώ σ' άλλες πήρε ό δήμος (οι πολλοί) στά χέρια του τή διοίκηση, κι ιδρύθηκε ή *δημοκρατία*.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Άπό τή στιγμή πού οι άρχαιοι Έλληνες άπόχτησαν τά μέσα νά ζήσουν καλά, άκολούθησαν όλότελα διαφορετικό δρόμο άπ' ό,τι οι μεγάλες παλαιές αυτοκρατορίες τής Άνατολής. Έκεί, ή προσπάθεια γιά επέκταση σε νέες χώρες δέν είχε ξεκινήσει από άνάγκη, όπως στήν Έλλάδα. Ύπαγορευόταν από τήν έπιθυμία ν' αύξηθει ή δύναμη κι ό πλοϋτος τών άρχόντων. Αυτός ήταν ό σκοπός τών κατακτήσεων κι αυτό ζητούσαν ύποτάσσοντας τίς ξένες χώρες.

Η νοοτροπία τών Έλλήνων άποίκων. Η δραστηριότητα τών Έλλήνων έκδηλώθηκε διαφορετικά. Άναζήτησαν νέες χώρες γιά έγκατάσταση. Οι περισσότεροι άποικοι έφυγαν δυσαρεστημένοι γιά πολιτικούς λόγους από τή γενέθλια γή. Πάλεψαν σκληρά γιά ν' άποχτήσουν νέες έστιές. Άπό τή στιγμή όμως πού ρίζωσαν και βρήκαν ό,τι ζητούσαν, δέν έστρεψαν τά μάτια τους άχόρταγα σε νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν νά καλύτερέψουν τήν ίδια τους τή ζωή, και βελτιώνοντας τό πολίτευμά τους, νά ρυθμίσουν τή θέση του άτόμου στήν πόλη πού ήταν όλόκληρος ό κόσμος του. Οι Έλληνες άποικοι, όπως είδαμε, ήρθαν σ' έπαφή μέ άλλους λαούς γειτονικούς. Άγόραζαν τά προϊόντα τους, ποτέ όμως δέν έπιζήτησαν νά κυριαρχήσουν μέ τή βία σ' αυτούς. Άντίθετα, όταν σταθεροποιήθηκαν στις νέες πατρίδες τους, πλούσια ή άκτινοβολία του πολιτισμού και του τρόπου τής ζωής τους άντικαθρεφτίστηκε στους «βαρβάρους».

Φιλοσοφία. Έπος. Λυρική ποίηση. Όταν γνώρισαν τήν εὐμάρεια, ἀντί γιά κατακτητική διάθεση, μέσ στήν ψυχή τους ζύπνησε ἕνας κόσμος ὀλόκληρος ἀπό πνευματικές ἀνησυχίες. *Γιά πρώτη φορά, στήν ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀναρωτήθηκαν οἱ ἄνθρωποι γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς, προσπαθώντας νά βροῦν μιάν ἀπόκριση λογική, παραμερίζοντας τά παλιά παραμύθια πού εἶχαν θρέψει αἰῶνες ἀτέλειωτους τήν ἀνθρωπότητα.* Ἔτσι, γεννήθηκαν οἱ πρώτες ἐπιστημονικές ἀνησυχίες, ἡ φιλοσοφία κι ἀκόμη, ἐκτός ἀπό τό ἔπος, ἡ λυρική ποίηση κι ἡ ἱστορία.

Οὔτε στίς ἀποικίες ἐνοποιήθηκαν οἱ ἑλληνικές δυνάμεις. Θά ἦταν, ἴσως, ὀλόγελα διαφορετική ἡ μοίρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἂν εἶχαν νιώσει σταθερά οἱ Ἕλληνες τήν ἀνάγκη νά ἐνωθοῦν μεταξύ τους. Δέν ἐπιζήτησαν κατακτήσεις σέ ξένες χώρες. Σ' ὄλο ὅμως τό διάστημα τῆς ἱστορικῆς τους πορείας στήν ἀρχαιότητα, δέ σταμάτησε ἡ μιὰ ἑλληνική πόλη νά μάχεται τήν ἄλλη – ἰδίως οἱ γειτονικές – καί νά φτάνουν σέ πολέμους μεταξύ τους. Μόνο σέ πολύ δύσκολες ὥρες, καί τότε προσωρινά, ἐνώθηκαν οἱ ἑλληνικές πόλεις. Οἱ λίγες φωνές μεγάλων ἀνθρώπων πού μίλησαν, στήν ἀρχαιότητα, γιά συνένωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δέ βρῆκαν ἀπήχηση.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα πρόσφερε ὅλες τίς μορφές τῶν πολιτευμάτων πού ὑπάρχουν ὡς σημερα.
2. Στήν Ἑλλάδα ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀξία τοῦ ἀτόμου κι ἰδρύθηκε ἡ δημοκρατία.
3. Μέσ στήν ἀρχαϊκή περίοδο, ὕστερα ἀπό πολλές ἐσωτερικές ζυμώσεις, τό πολίτευμα ἐξελίσσεται ἀπό τή μοναρχία στή δημοκρατία.
4. Σταθμός σύντομος ἡ ὑπαρξη τῶν τυράννων, πού δέν ἀγαπήθηκαν ὅμως καί δέν εἶχε συνέχεια τό καθεστῶς πού προσπάθησαν νά ἐπιβάλουν.
5. Ἡ ἔλλειψη ἐνότητας στάθηκε τό μεγάλο μειονέκτημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Οἱ τύραννοι στίς ἑλληνικές πόλεις:

«Καθώς δυνάμωνε λοιπόν ἡ Ἑλλάδα κι οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦσαν περισσότερα κεφάλαια παρά πρωτύτερα, ἰδρύθηκαν στίς περισσότερες πολιτείες τυραννίδες, ἐπειδή αὐξανται τά εἰσοδήματα (ἐνῶ πρὶν εἶχανε κληρονομικές μοναρχίες μέ καθορισμένα τά προνόμια τῶν βασιλιάδων) καί οἱ ἑλληνικοὶ τόποι ναυπηγοῦσαν στόλους καί πιάνονταν περισσότερο ἀπό τή θάλασσα».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

«Οἱ τύραννοι, πάλι, ὅσοι ἐξουσίαζαν ἑλληνικές πολιτείες, ἐπειδή κοίταζαν μόνο τό δικό τους συμφέρον, τῆ ζωῆ καί τήν καλοπέρασή τους, καί πῶς νά μεγαλώσουν τή δύναμη τῆς γενιάς τους, διοικοῦσαν τίς πολιτείες τους ὅσο μπορούσαν φυλάγοντας τούς τόπους πού εἶχαν, κι ἔτσι δέν ἔγινε ἀπ' αὐτούς καμιὰ ἀξιόλογη πολεμική ἐπιχείρηση ἐκτός ἀπό μικρές ἐπιδρομές ἐναντία σέ γειτονικά μέρη. Ἔτσι λοιπόν στενευόταν ἡ Ἑλλάδα ἀπό παντοῦ γιά πολὺν καιρό, ὥστε νά μὴν πράξει τίποτα τό μεγάλο μέ κοινή προσπάθεια, κι ἀπ' ὅλους ἔλειπε ἡ τόλμη, ἂν πάρομε κάθε πολιτεία χωριστά»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Έκτός από τη Σπάρτη, πού θά παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερικά τήν ιστορία της, στήν αρχαϊκή περίοδο είναι μεγάλη ή ανάπτυξη πού σημειώνουν τρεις πόλεις: τό *Άργος*, ή *Σικυών* καί ή *Κόρινθος*.

Άρκαδία, Μεσσηνία, Άχαΐα. Γιά τελείως διαφορετικούς λόγους ή καθεμιά από αυτές τίς τρεις περιοχές δέ γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη. Ή Άρκαδία, όρεινή χώρα, κλεισμένη μέ βουνά ψηλά από τόν άλλο χώρο, έμεινε καθυστερημένη, όπως καί ή Άχαΐα. Μικρές πόλεις (Μαντίνεια, Τεγέα) ή καί συνοικισμοί άσήμαντοι (κώμες) αναπτύχθηκαν στό χώρο της καθεμιάς, χωρίς καμιά άκτινοβολία. Ή Μεσσηνία, πάλι, νωρίς τράβηξε άρπακτικές τίς διαθέσεις τών Σπαρτιατών μέ τό πλούσιο έδαφος της, γι' αυτό καί δέν μπόρεσε, ύποδουλωμένη, ν' αναπτυχθεί αυτόνομα. Άκολούθησε αναγκαστικά τό δρόμο τών Σπαρτιατών.

Τό Άργος. Σημειώνει έξαιρετική ανάπτυξη μετά τή δωρική κατάκτηση κι οί βασιλιάδες του κυριαρχούν σ' όλόκληρη τήν Άργολίδα. Πρίν ή Σπάρτη άπλώσει τήν έπιρρόή της, είναι τό πρώτο κράτος στήν Πελοπόννησο. Όνομαστός έμεινε ό *Φειδών* (7ος αϊ. π.Χ.), ό βασιλιάς πού πρώτος όρισε τά μέτρα καί τά σταθμά στή χώρα (τά *φειδώνεια*). Άπό κει τά πήραν κι οί άλλες ελληνικές πόλεις. Ή φήμη του γιά πολλούς αιώνες έμεινε ζωντανή στή μνήμη τών Έλλήνων.

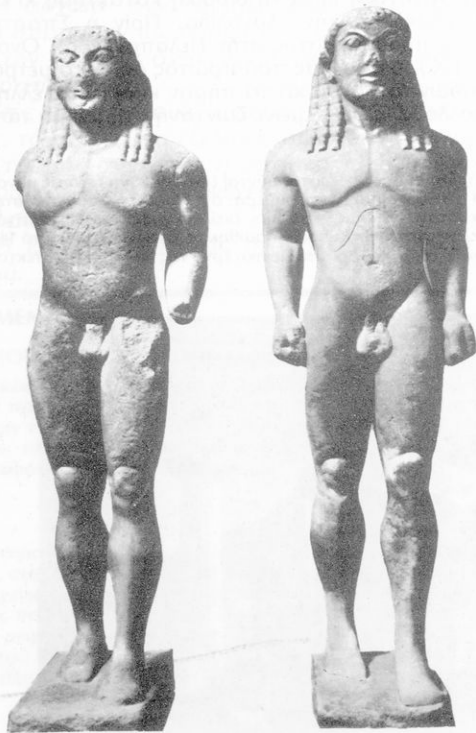
Ό αρχαϊκόσ ναός του 'Απόλλωνα στήν αρχαία Κόρινθο. Διατηρούνται έφτά μονάχα από τίς μονόλιθες κολόνες του. Πρίν από τό ναό, πού βλέπει ό επισκέπτης σήμερα, είχε κτισθεί άλλος παλαιότερος, όπως δείξανε οί ανασκαφές. Λατρευόταν ό Πύθιος 'Απόλλων εκεί. Ό ναός πού διατηρείται στή θέση αυτή σήμερα είναι ένα από τά ελάχιστα μνημεία πού διασώθηκαν, όταν οί Ρωμαίοι τό 146 π.Χ. κατεστρεψαν τήν Κόρινθο. Έγινε τόν 6ο αϊ. π.Χ. Χαρακτηριστικό έργο της δωρικής αρχιτεκτονικής.

Ἡ Σικυών. Ἡ πόλη αὐτὴ τῆς Πελοποννήσου σημειώνει ἐξαιρετικὴ ἄνθηση στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ὅταν παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία τύραννοι ἀπὸ τὴν οικογενεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ὁ τύραννος Κλεισθένης τὴ διοικεὶ στὶς ἀρχές τοῦ βου αἰ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στὴ Σικυώνα ὅπου ἡ κεραμεικὴ καὶ ἡ χαλκοπλαστικὴ ἄνθισαν ἀξιοσημείωτα.

Ἡ Κόρινθος. Ἡ σπουδαία γεωγραφικὴ θέση τῆς Κορίνθου ὄρισε καὶ τὴ μοῖρα τῆς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο. Πῆρε μεγάλο μέρος στὸ δεῦτερο ἀποικισμό, κ' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἀνοίξαν ἀγορές στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, καθὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφέρονται προϊόντα ἀπὸ τὶς μικρασιατικὲς πόλεις στὴν Ἱταλία κ' ἀντίθετα, κ' ἐπειδὴ τὸ πέρασμα τοῦ Μαλέα μὲ τὶς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιὰ τὰ μικρὰ καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μὲ τὰ δύο τῆς λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.

Τὰ καράβια μπορούσαν νὰ πλευρίζουν στὸ ἀνατολικὸ τῆς λιμάνι, τὶς Κεγχρεές, νὰ ξεφορτῶνουν ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα κ' ὕστερα, πλοῖα καὶ ἀγαθὰ, νὰ μεταφέρονται στὸ Λέχαιο, τὸ ἄλλο λιμάνι, στὸν Κορινθιακὸ, γιὰ νὰ τραβῆ-

Σπουδαῖο ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Ἀργεῖτῃ γλύπτῃ Πολυμήδῃ. Εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀγάλματα τῆς Δωρικῆς τεχνοτροπίας, πού ἀποοῖδει στερεὸ καὶ καλοσημῆνο τὸ σῶμα, βαριά τὰ μέλη, κοντὸ σχετικὰ τὸ κορμί, τονισμένους τοὺς μῦνες καὶ πλατὺ τὸ κρανίον, μὲ χαμηλὸ μέτωπο. Παριστάνονται τὰ δύο ἀδελφίσαι, Κλέοβις καὶ Βίτων, γοῖ μίᾳ ἱέρειας τῆς Ἥρας, πού κάποτε, καθὼς ἀργοῦσαν νὰ φτάσουν τὰ βόδια πού ἔσπεραν τὸ ἄρμα τῆς στο Ἱερό, ὅπου θὰ γινόταν ἡ γιορτὴ τῆς θεᾶς, βλέποντάς τῆν οἱ γοῖοι τῆς στενοχωρημένη καὶ γεμάτῃ ἀγωνία, ζεῦτηκαν οἱ ἴδιοι στὸ ἄρμα καὶ τὸ ἔσπεραν ὡς τὸ Ἱερό. Ἡ πράξη αὕτη, γιὰ τοὺς ἀρχαίους, ἦταν πολὺ μεγάλη θυσία, γιὰτὶ τὸ ζέψιμο ἔθεωρεῖτο συμβολικὰ στερρησὴ τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἔφτασαν, ἔτσι, στὸ Ἱεραῖον, τὰ ἀγόρια ὀδηγώντας τὸ ἄρμα τῆς μητέρας τους, ὁ κόσμος πού βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ τὴ γιορτὴ τους ἐπευφημήσε. Κουρασμένα τὰ δύο ἀγόρια ἐπεσαν νὰ κοιμηθοῦν στὸ ἄλσος τῆς θεᾶς. Τότε ἡ μητέρα τους βλέποντας πόσο πολὺ εἶχαν γίνει δακτυλοδεικτούμενα τὰ παιδιά τῆς, παρακάλεσε τὴ θεὰ νὰ τοὺς δώσει τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία. Καὶ τὰ δύο παιδιά βυθίστηκαν, ἴστωρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, σὲ ἕναν ὑπνο βαθύτατο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ζύτησαν ποτέ. Ἐφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴν ὥρα πού ὄλοι μιλοῦσαν γι' αὐτὰ, νεοί, χωρὶς νὰ γνωρίσουν ἀρρώστια, ἐνῶ σ' αὐτὰ τους ἀντήχουσαν ἀκόμη οἱ ἐπευφημίες τοῦ πλήθους. Τὸ ἔργο τὸ ἀφιέρωσαν οἱ Ἀργεῖτες στὸ Ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς. Γύρω στὰ 600 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Δύο κορινθιακά αγγεία: οinoχόη και άρύβαλλος. Τό α΄ του 600 π.Χ., τό β΄ του 680 π.Χ. Άρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου. Ή κορινθιακή άγγειογραφία και ζωγραφική ύμνήθηκαν ξεχωριστά από τούς αρχαίους. Ή Κόρινθος στους αρχαίους χρόνους γνώρισε τόσο μεγάλη άκμή και απέκτησε τέτοιο πλούτο, ώστε ή ανάπτυξη τής τέχνης - σε όλους τούς κλάδους - να θεωρείται φυσική.

Άριστερά: Τμήμα του Διόλκου τής Κορίνθου. Ξεχωρίζουν καθαρά οι αύλακώσεις που έχουν αφήσει πάνω του τά αρχαία άμάξια, που τά χρησιμοποιούσαν για τή μεταφορά τών έμπορευμάτων από τό ένα λιμάνι τής Κορίνθου στο άλλο. Πιστεύεται σήμερα πως ό Διόλκος έγινε τήν περίοδο τής βασιλείας του τυράννου Περιάνδρου.

Δεξιά: Σημάδια στις πλάκες του Διόλκου, χαραγμένα επίτηδες, για να οδηγούν τούς άχθοφόρους που άκολουθούσαν στο πλάι τά μεταφορικά άμάξια, για τίς διάφορες ανωμαλίες του δρόμου (στροφές, άνήφορο, κατήφορο κλπ.). Έπαιζαν τό ρόλο τών σημερινών σημάτων τής Τροχαίας.

Μικρός πήλινος βωμός με ζωγραφική παράσταση του μύθου των Πυγμαίων με τους γερανοούς. Διατηρείται μόνο το μικρό αυτό κομμάτι, ενδιαφέρον έργο της κορινθιακής ζωγραφικής, 6ος αι. π.Χ. Μουσείο αρχαίας Κορίνθου.

ξουν από κει για τό 'Ιόνιο πέλαγος και την 'Ιταλία. 'Η Κόρινθος αναπτύχθηκε πολύ τόν καιρό πού την κυβέρνησαν οί τύραννοι.

Περίανδρος. 'Ο τύραννος αυτός, γιός του Κύπελου, πού είχε την έξουσία στίς αρχές του 6ου αι., έδωσε τεράστια ανάπτυξη στήν πόλη, πού τή γέμισε κυριολεκτικά με πλήθος ναούς, μεγάλα κτίρια κι εργαστήρια. Έκαμε την Κόρινθο τό μεγαλύτερο κέντρο της εποχής, και για να διευκολύνει τίς μεταφορές, κατασκεύασε ένα δρόμο μεγάλο, τό Δίολκο, από τό Σαρωνικό στόν Κορινθιακό κόλπο. 'Ο δρόμος αυτός, στρωμένος με μεγάλες πελεκητές πέτρες, είχε ειδικά αulάκια για να σέρνονται πάνω του τά άμάξια πού μετέφεραν τά καράβια (ένα μεγάλο του μέρος έχει άποκαλυφθεί σε άνασκαφές).

['Ισθμια. 'Ο Περίανδρος διοίκησε την πόλη για 44 χρόνια κι έμεινε όνομαστός στήν αρχαιότητα για τή λαμπρότητα της αulής του, για τά μεγάλα έργα πού κατασκεύασε και για τά πολύτιμα δώρα πού έστειλε στα μεγάλα ελληνικά ιερά. Στήν εποχή του τά 'Ισθμια, οί μεγάλοι άγώνες πού γίνονταν στο ιερό της 'Ισθμίας προς τιμή του Ποσειδώνα, πήραν τεράστια αίγλη. Θεωρήθηκε ένας από τους εφτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας κι ή φήμη του διατηρήθηκε για αιώνες.

'Η τέχνη. 'Η Κόρινθος τόν 6ο αι. είναι ή μεγαλύτερη και πλουσιότερη πόλη στήν Ελλάδα κι άνθίζει στο χώρο της, εκτός από τό εμπόριο, και ή τέχνη. Θαυμάσια τά κομψά ζωγραφιστά άγγεία της - πολλά μικροσκοπικά κυκλοφορούσαν γεμάτα με άρώματα -, καλοφτιαγμένα τά χάλκινα σκεύη και τά όπλα πού κατασκεύαζαν τά εργαστήριά της, ύφραια τά ύφαντά και τά χαλιά της, πλημμύρισαν τίς αγορές του έξωτερικού.

Ναυτικό. Πρώτοι οί Κορινθιοί εφτιαξαν τριήρεις.

'Ανταγωνισμός 'Αθηναίων και Κορινθίων. 'Ηταν τέτοια ή άνθηση της Κορίνθου, πού έριξε σχεδόν στή σκιά τίς άλλες ελληνικές πόλεις. Τό εμπόριο της

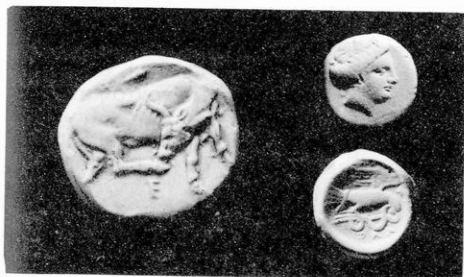
χτυπήθηκε αργότερα, όταν η 'Αθήνα απέκτησε στόλο κι άρχισε μεγάλη εξαγωγή τών δικών της προϊόντων. Αυτό ποτέ δέν τό συγχώρησαν οί Κορίνθιοι στους 'Αθηναίους.

Παρ' όλες τίς σκληρές περιπέτειες, ή πόλη έξακολούθησε νά έχει μεγάλη σημασία, κατά διαστήματα, ώς τήν εποχή πού οί Ρωμαίοι κυριάρχησαν στήν 'Ελλάδα. Στά χώματά της, μάλιστα, δόθηκε ή τελευταία μάχη, πού σφράγισε τήν ιστορία της αρχαίας 'Ελλάδας].

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

[**Ο πόλεμος γιά τό Ληλάντιο πεδίο (7ος αϊ. π.Χ.).** Καί οί δύο πόλεις άναπτύχθηκαν γρήγορα καί μέ τίς άποικίες τους σταθεροποίησαν τή δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικά κέντρα καί οί δύο έστελναν άφθονα τά προϊόντα τους στόν έξω κόσμο. Στόν 7ο αϊ. π.Χ., έξοντώθηκαν κυριολεκτικά, νικητές καί νικημένοι, στό φοβερό πόλεμο πού ξέσπασε ανάμεσα τους γιά τό *Ληλάντιο πεδίο* (τή μεγάλη πεδιάδα ανάμεσα τους), τότε πού, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ό ιστορικός Θουκυδίδης, ή 'Ελλάδα μοιράστηκε σέ δύο στρατόπεδα].

Η βιοτεχνική παραγωγή. Τά όπλα (ένα είδος σπαθιά) τής Χαλκίδας καί τά άγγεια τής 'Ερέτριας σκορπίζονταν σ' όλες τίς αγορές του κόσμου. 'Η άκμή πού σημείωσαν στήν πρώτη φάση τής αρχαϊκής περιόδου, κάμφθηκε ύστερα από τόν πόλεμο μεταξύ τους.

Άριστερά: 'Η μία όψη από νόμισμα τής 'Ερέτριας. Δεξιά: Οί δύο όψεις νομίσματος τής αρχαίας Χαλκίδας. Βρίσκονται όλα στή Νομισματική Συλλογή 'Αθηνών.

3. Η ΑΙΓΙΝΑ

Άνάπτυξη ναυτικού. Έμπόριο. Ξερό κι άγονο νησί ή Αίγινα, προικίστηκε μέ έξαιρετικά καθαρή άτμόσφαιρα καί σπουδαία θέση στό Σαρωνικό. 'Η έλλειψη φυσικών προϊόντων έσπρωξε νωρίς τούς Αιγινητές στή θάλασσα κι έγιναν άτρόμητοι ναυτικοί, πού ταξίδευαν σ' όλες τίς ελληνικές θάλασσες μεταφέροντας πλήθος προϊόντα. Κέρδιζαν έτσι πολλά πλούτη.

[**Νόμισμα. Δούλοι.** Όνομαστοί καλλιτέχνες εργάστηκαν στά εργαστήριά της, όπου χρησιμοποιήθηκαν εκατοντάδες δούλοι. Τό νόμισμά της, οί περίφημες «χελώνες», κυκλοφορούσε από τή Μ. Άσία καί τόν Εϋξεινο ώς τήν Αίγυπτο, τήν Κρήτη καί τίς Κυκλάδες.

Άνταγωνισμός 'Αθήνας-Αίγινας. 'Η Αίγινα, ώς τίς αρχές του 5ου αϊ. π.Χ., είχε κατορθώσει νά κρατήσει σπουδαία θέση στόν ελληνικό κόσμο παρ' όλο τόν άνταγωνισμό τής Χαλκίδας, τής Κορίνθου καί τής Σάμου]. 'Από τήν εποχή όμως πού άναπτύχθηκε ή 'Αθήνα, έπιζήτησε μέ κάθε τρόπο νά ρίξει τήν Αίγινα στή σκιά, καί στό τέλος τό κατόρθωσε.

Ὁ ναός τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα. Ἀποψη ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Ἔργο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Αἴγινας στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

4. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ

Θεαγένης. Ἡ πόλη πλούτισε μὲ τὸν ἀποικισμό καὶ μὲς στὸν 7ο αἰ. ἀναπτύσσεται πολὺ, τὴν ἐποχὴ πού τυραννός της ἦταν ὁ Θεαγένης. Ἐχοντας στενοὺς δεσμούς μὲ τὸ δωρικό κόσμο, ἰδιαίτερα μὲ τὴν Κόρινθο, ποτὲ δὲ στάθηκε φιλικὴ ἀπέναντι στὴν Ἰωνικὴ Ἀθήνα. Τελικὰ ἔφτασαν σὲ σύγκρουση οἱ δύο πόλεις γιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Σαλαμίνα καὶ νίκησε ἡ Ἀθήνα, ὅπως θὰ δοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Ἡ ἄνθησις τῆς Μιλήτου. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη καὶ ἡ πιὸ ἀξιόλογη ἀπὸ τίς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας. Σ' αὐτὴν ὀδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ τὴν Ἀνατολή κι ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς ξεκινοῦσαν πλῆθος καράβια γιὰ τίς πολλὰς τῆς ἀποικίες στὸν Εὐξείνιο (γύρω στὶς 80), γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Δ. Μεσόγειο. Σημείωσε μεγάλη ἀκμὴ στὰ γράμματα καὶ τίς τέχνες. Στὴ γῆ της ἀναπτύχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ φιλοσοφία, κι ἡ πόλη στολίστηκε μὲ ὁμορφα κτίρια καὶ ναοὺς. Δὲν εὐτύχησε, ὥστόσο, ὅπως κι οἱ ἄλλες ἰωνικὲς ἀποικίες, νὰ μείνει ἐλεύθερη, γιατί τόσο αὐτὴ, ὅσο κι οἱ ἄλλες ἀποικίες δὲ θέλησαν νὰ ἐνωθοῦν, ὅταν παρουσιάστηκε, φοβερός, ὁ περσικός κίνδυνος. Παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ τυράννου τῆς Σάμου *Πολυκράτη*, πού κατάλαβε πρῶτος τὸν κίνδυνο, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας δὲ μόνοιασαν καί, μιά-μιά, ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Περσῶν.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

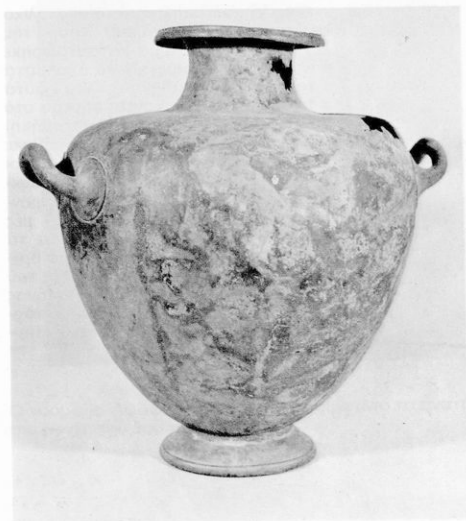
Ἡ ἄνθησις πού σημείωσαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κἄτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἦταν ἐκπληκτικὴ. Καθεμίᾳ τους ὑπῆρξε ὀλόκληρος κόσμος καὶ ἐστία πνευματικῆς, ἐμπορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς. Τόποι πλούσιοι σὲ γεωργικὰ προϊόντα, χωρὶς ἀνταγωνισμό μὲ τοὺς ξένους λαοὺς, σ' ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς κατοίκους τους, ἥρεμα καὶ κανονικὰ, νὰ ἀναπτύ-

Κεφαλή πολεμιστή από το ανατολικό αέτωμα του αρχαίου ναού της Ἀφαιάς. Το αέτωμα καταστράφηκε από κεραυνό ίσως, και τὰ ἀγάλματά του ἀντικαταστάθηκαν μὲ νέα – αὐτὰ τὰ τελευταία βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου (Γλυπτοθήκη) –, ἐνῶ τὰ παλαιά, ὅ,τι διατηρήθηκε ἡδηλὰ ἀπὸ αὐτά, ἀνοίξαν λάκκους οἱ Αἰγινήτες, ὅπως συνηθίζον γιὰ ἀφιερῶματα ἱερῶν πού καταστρέφονταν, καὶ τὰ ἔθαψαν εὐλαβικά μὲς στὴν περιοχή τοῦ Ἱεροῦ. Αὐτὰ τὰ γλυπτά τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιίας βρέθηκαν σὲ ἀνασκαφές στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας. Τὸ κεφάλι τῆς εἰκόνας μας, ἔργο γύρω στὰ 510 π.Χ., ὑπάρχει στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸ ἀγαλμα τῆς Θεᾶς Ἀθηνᾶς, κεντρικῆς μορφῆς καὶ στὰ δύο αετώματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιάς στὴν Αἴγινα. Πρόκειται γιὰ τὸ δεῦτερο αέτωμα, πού κατασκευάστηκε μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ πρώτου. Γλυπτοθήκη τοῦ Μονάχου. Γύρω στὰ 490 π.Χ.

Χάλκινη ύδρια καλοδιατηρημένη. Στην πάνω όψη του στομίου της έχει αφιερωτική επιγραφή που δείχνει πώς ήταν ανάθημα στο Δία Έλλάνιο, που λατρευόταν στην κορυφή του Όρους στην Αίγινα. Η ύδρια έχει δύο λαβές οριζόντιες και μία κάθετη επάνω, που δέ φαίνεται στη φωτογραφία. Έργο του 6ου π.Χ. αϊ. Μουσείο Αίγινας.

χθοῦν καί κάθε πόλη νά γίνει ἕνα σπουδαῖο κέντρο πολυάνθρωπο ὅπου, ἔκτος ἀπό τοὺς ἐμπόρους, πλῆθος οἱ καλλιτέχνες, οἱ ποιητές κι οἱ σοφοί ἔφραναν γιὰ νά ἐγκατασταθοῦν.

[**Ἀνάπτυξη τεχνῶν καί ἐπιστημῶν.** Οἱ πρῶτοι ἄποικοι βρῆκαν ἐκεῖ μιά χώρα πού θύμιζε τὴν Ἑλλάδα, μόνο πού ἦταν σέ μεγαλύτερα μέτρα. Ἀγάπησαν, ἔτσι, πολὺ τὸ ἐπιβλητικό, καί χαρακτηριστικοί εἶναι οἱ μεγάλοι ναοί (διπλάσιοι σέ μέγεθος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἑλληνικούς), πού κατασκεύασαν στὸ Σελινούντα, στὸν Ἀκράγαντα κ.ἄ. Ἡ ρητορική, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη, τὰ μαθηματικά καί ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνεύματος καί τῆς τέχνης πῆραν τεράστια ἐξέλιξη στίς πόλεις τῆς Μ. Ἑλλάδας].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ ἐξάπλωση οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδας ἀνθίζουσαν ἐκπληκτικά.
2. Ξεχωριστὴ θέση πήρε ἡ Κόρινθος. Μεγάλο πλοῦτο ἀπόκτησε ἡ Αἴγινα μὲ τὸ ναυτικό της.
3. Οἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας, Χαλκίδα κι Ἐρέτρια, σημειώνουσαν μεγάλη ἀκμὴ στὴν τέχνη καί στὸ ἐμπόριο. Μεγάλο χτύπημα γι' αὐτὲς στάθηκε ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο.
4. Τεράστια ἡ πνευματικὴ κι ἡ καλλιτεχνικὴ κίνηση στίς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Μ. Ἑλλάδας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κόρινθος:

«Λένε μάλιστα πώς πρώτοι οἱ Κορίνθιοι καταπίστηκαν μέ τά προβλήματα τῶν καρβινῶν ἀπάνω-κάτω ὅπως τό κάνουν σήμερα ὅλοι, καί πρώτ' ἀπ' ὅλα τά Ἑλληνικά μέρη στήν Κόρινθο σκαρώθηκαν τριήρεις. Φαίνεται μάλιστα πώς γιά τούς Σαμίους ἕνας Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, κατασκεύασε τέσσερα πολεμικά πλοῖα. Πάνε τριακόσια χρόνια... πού ὁ Ἀμεινοκλῆς πήγε στή Σάμο... Γιατί ἐπειδή οἱ Κορίνθιοι εἶχανε χτίσει τήν πόλη τους ἀπάνω στόν Ἴσθμό, ἀνέκαθεν κρατοῦσαν τό ἐμπόριο, ἀφού οἱ Ἕλληνες τά παλιά χρόνια, καί οἱ μέσα καί οἱ ἔξω ἀπό τήν Πελοπόννησο, ἐπικοινωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους ἀπό τή στεριά μάλλον παρά ἀπό τή θάλασσα, καί περνοῦσαν κατ' ἀνάγκη ἀπό τό μέρος τους, κι ἔτσι ἔγιναν οἱ Κορίνθιοι πολύ πλούσιοι καί ἰσχυροί μέ τόν πλοῦτό τους... Ἀφότου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νά ταξιδεύουν ἀπό τή θάλασσα, ἀπόχτησαν οἱ Κορίνθιοι καράβια καί ξεκαθάρισαν τούς πειρατές δίνοντας ἔτσι εὐκαιρία γιά ἐμπορικές συναλλαγές. Ἐκαναν ἔτσι διπλά ἰσχυρή τήν πολιτεία τους εἰσπράττοντας χρήματα κι ἀπό τά δύο».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. [ἽΟ πόλεμος γιά τό Ληλάντιο πεδίο:

«Στεριανός πόλεμος ὄμως, πού ἀπ' αὐτόν θά μπορούσε νά προστεθεῖ στό νικητή κάποια δύναμη, δέ στάθηκε κανένας· ὅλοι οἱ πόλεμοι, ὅσοι τυχόν ἔγιναν ἦταν συμπλοκές μέ τούς γείτονες στά σύνορα κάθε πολιτείας, καί δέν ξεκινοῦσαν οἱ Ἕλληνες σέ μακρινές ἐκστρατείες γιά νά κυριέψουν ἄλλους τόπους. Γιατί δέν εἶχανε συνασπιστεῖ σάν ὑπήκοοι γύρω ἀπό τίς μεγαλύτερες πολιτείες, οὔτε πάλι σάν ἴσοι μεταξί τους ὀργάνωσαν κοινές ἐκστρατείες, ἀλλά πολεμοῦσαν, τό περισσότερο ὁ καθένας χωριστά πρὸς τούς γείτονες πού συνόρευαν μέ τήν πολιτεία τους. Ἡ κυριότερη περίσταση πού χωρίστηκαν οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες πολεμώντας σά σύμμαχοι μέ τό ἕνα ἢ μέ τό ἄλλο μέρος ἦταν στόν παλιό πόλεμο ἀνάμεσα στή Χαλκίδα καί τήν Ἐρέτρια»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 16 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Τά Φειδώνια μέτρα:

«Ἀπό τήν Πελοπόννησο (ἦρθε) ὁ Λεωκίδης ἀπόγονος τοῦ Φειδωνα, τοῦ τυράννου τῶν Ἀργείων, αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Φειδῶνα, πού ὅρισε τά μέτρα καί σταθμά σούς Πελοποννησίους»].

Ἡροδότου, Ἱστορία ΣΤ, 127 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

4. [ἽΗ Αἴγινα:

«Ἐνδοξ' ἡ φήμη τοῦ Αἰακοῦ κι ἐνδοξη καί ἡ Αἴγινα ἡ ναυτοξακουσμένη· μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν οἱ Δωρικοί τοῦ Αἰγυμίου καί τοῦ Ὑλλου λαοῖ τήν κατοικήσαν· καί στή σάθμη ἐκείνων τώρα ζοῦνε, μήτε τά θέσμια, μήτε καί τά δίκια τῶν ξένων παραβαίνοντας· ἄξιοι σάν τά δελφίνια στά πελάγη καί σοφοί τά δῶρα τῶν Μουσῶν καί τ' ἄλλα νά κυβερνοῦνε»].

Ἀπόσπασμα ἀπό χαμένο Ἴσθμιόνικο τοῦ Πινδάρου (Μετ. Παν. Λεκατοῦ)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Σπάρτη και Ἀθήνα. Ἀπό τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως κι ἔμειναν σύμβολο αἰώνιο ἐνὸς ἰδιαίτερου τρόπου ζωῆς ποὺ καθεμίᾳ καλλιέργησε μὲ πίστη, καί μὲ συνέπεια ἀκολούθησε σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ της πορεία: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ τους. Στάθηκαν δύο μεγάλα πρότυπα οἱ δύο τόσο διαφορετικὲς αὐτὲς πόλεις, κι ὅσο κι ἂν θαυμάσει κανεὶς τῆς Ἀθήνας τὴν ἐκπληκτικὴ προσφορά, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ σταθεῖ γεμάτος σεβασμὸ μπροστὰ στὴν ψυχικὴ δύναμη, στὴν εὐγένεια καί στὸ αὐστηρὸ μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν.

Α'. Η ΣΠΑΡΤΗ

Οἱ Δωριεῖς ἰδρύουν τὴ Σπάρτη. Ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς* ποὺ κατέκλυσαν τὴν Πελοπόννησο, μιὰ ομάδα προχωρώντας στὸ νότο, στὴ Λακωνικὴ, ἴδρυσε στὴ βαθιὰ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα τὴ Σπάρτη.

Ἡ ἀνάπτυξη τοὺς πρώτους αἰῶνες. Πανύψηλα βουνὰ ἐκλείναν τὴ χώρα, ἀνατολικά καὶ δυτικά, κι ἡ θάλασσα, γιὰ τὴ μακρινὴ ἐκείνη ἐποχὴ, δὲν ἦταν πολὺ κοντά. Ὡστόσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα ἀναπτύχθηκε, κι ἄνθισε στὸ χωρὸ της τὸ ἐμπόριο κι ἡ βιοτεχνία. Ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμῳ ἄφθονες ἔφταναν οἱ πρώτες ὕλες (ἐλεφαντόδοντο, ἤλεκτρο*, χαλκός, σίδηρο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιὰ νὰ γίνουν στὰ ἐπίδεξια χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλῆθος κομφοτεχνήματα καί ὄπλα πού, μαζί μὲ τὰ ὁμορφα ἀγ-

Χάλκινο ἀγαλματάκι πολεμιστῆ, ἐξαιρετο σὲ καλλιτεχνικὴ ποιότητα καί μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πλαστικῆς, ὅπως ἐξελίχθηκε στὴ Λακωνικὴ, βος π.Χ. αἰ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

γεία της, πλημμύριζαν τīs ξένες αγορές από τή Μ. Ἀσία (τῆ Λυδία) ὡς τήν Ἰταλία (στήν Ἐτρουρία). Τούς πρώτους αἰῶνες ἡ Σπάρτη φαίνεται νά ἦταν γεμάτη κίνηση καί δραστηριότητα, ἀνοιχτή σέ πλούσιες ἐπιδράσεις.

Ἡ Σπάρτη κλειστό στρατόπεδο. Ὑστερα ἀπό δύο ἐπίμονους καί σκληρούς πολέμους μέ τούς Μεσσηνίους, ἀλλάζει μέ τόν καιρό τελείως ὁ ρυθμός τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορική κίνηση μέ τό ἐξωτερικό σταματάει, ἡ βιοτεχνία περιορίζεται κι ἡ Σπάρτη διαμορφώνεται σέ κλειστό στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολίτες της καταγίνονται μόνο μέ τīs στρατιωτικές ἀσκήσεις καί τόν πόλεμο.

Αὐστηρότητα στή ζωή τῶν Σπαρτιατῶν. Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καί ἡ καθημερινή ζωή, ὡς τīs παραμικρές της λεπτομέρειες, ὀρίζεται ἀπό τήν αὐστηρή νομοθεσία. Χαρακτηριστικό τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μέσ τῆς στρατιωτικῆς μονάδα. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νά εἶναι σέ κάθε στιγμή ἐπίομος νά ὑπερασπίσει τήν πατρίδα του ἀπό ἐσωτερική ἢ ἐξωτερική ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

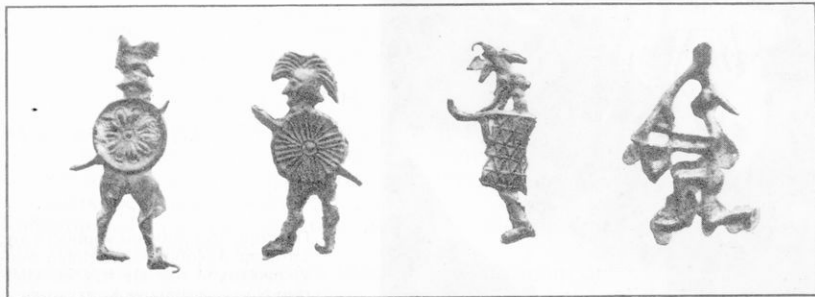
Εἰλωτες. Οἱ Δωριεῖς* πού κατέβηκαν στή Λακωνία ὑποδούλωσαν τούς παλαιούς κατοίκους, μοιράστηκαν μεταξύ τους τά κτήματα σέ ἴσα μερίδια (κλήρους) καί τούς ὑποχρέωσαν νά τά καλλιεργοῦν. Ἡ τάξη αὐτή, οἱ *Εἰλωτες*, ἦταν πάντα πολύ μεγαλύτερη ἀπό τούς Σπαρτιάτες, γι' αὐτό καί ζοῦσε κάτω ἀπό τῆ σκληρῆ τους ἐπίβλεψη, χωρίς κανένα δικαίωμα, κοντά στά κτήματα πού καλλιεργοῦσαν. Ἡ *ζωή τῶν Εἰλῶτων ἦταν στή διάθεση τῶν Σπαρτιατῶν.*

Πολίτες Σπαρτιάτες. Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ *πολίτες Σπαρτιάτες* δηλ., ἦταν οἱ μόνοι πού εἶχαν πολιτικά δικαιώματα. *Μοναδική τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καί μόνιμη ἀπειλή ἡ ἐξέγερση τῶν Εἰλῶτων.*

Γι' αὐτό δέν ἔκαναν καμιά δουλειά, ἀλλά καταγίνονταν μόνο μέ τīs στρατιωτικές ἀσκήσεις.

Περιοῖκοι. Ἐνα μέρος τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσε τήν τάξη τῶν *Περιοίκων*. Αὐτοί ἦταν ἐλεύθεροι πολίτες, ζοῦσαν γύρω ἀπό τῆ Σπάρτη σέ συνοικισμούς καί καταγίνονταν μέ τό ἐμπόριο καί τῆ βιοτεχνία. Πολιτικά δικαιώματα δέν εἶχαν. Ὑποχρεώνονταν μόνο νά στρατεύονται.

Μικροσκοπικά φτωχικά χαρίσματα στοὺς θεούς, ἀπό μολύβι. Ἦταν τό μόνο ἀφιέρωμα πού εἶχαν τῆ δυνατότητα νά προσφέρουν οἱ δυστυχημένοι Εἰλωτες. Εἶναι πολύ σημαντικά γιά τούς ἀρχαιολόγους, γιατί ἔχουν μεγάλη ποικιλία στίς παραστάσεις τους καί ἀφθονα διακοσμητικά θέματα, ἀναμνήσεις ἀπό τήν τέχνη τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων στήν περιοχή.

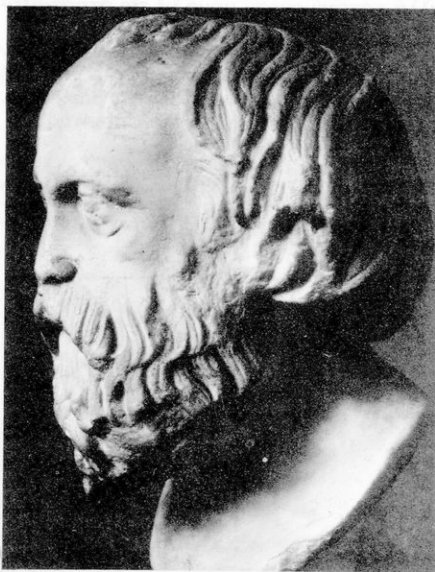
2. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ἀδιάκοπη στρατιωτική ἄσκηση. Ἡ ζωὴ στὴ Σπάρτη πῆρε μορφή πού δέν τὴ συναντοῦμε σὲ καμιὰ ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό τῆς στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νὰ μείνουν φυλετικά καθαρόαιμοι καί νὰ διατηρήσουν τὴν κυριαρχία, λίγοι αὐτοὶ ἀπέναντι στό πλῆθος τῶν δυσάρεστημένων Εἰλώτων. Ὑστερα, μάλιστα, ἀπὸ τὸ δεύτερο Μεσσηνιακὸ πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικά κι ὁ κίνδυνος ἐξεγερσῆς τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νὰ κρατήσουν γερά τὸ ζυγὸ, ἔπεσαν οἱ ἴδιοι θύματα τῆς ιδιότητος νουτροπίας τους καί ὑποδουλώθηκαν σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. Ὁ φόβος τῶν Εἰλώτων τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλείσουν τὴν πόλη τους καί νὰ διαμορφώσουν πάνω σὲ αὐστηρότατους κανόνες τὴν ζωὴ τους.

Λυκοῦργος. Ἡ παράδοση ἀποδίδει τὴ νομοθεσία τους στό *Λυκοῦργο*, ἕνα πρόσωπο σχεδὸν μυθικὸ. Σήμερα, ὅμως, πιστεύεται πῶς ἡ Σπάρτη σταδιακῶς διαμορφώθηκε σὲ στρατιωτικὸ κράτος κι ἡ νομοθεσία τῆς ὀλοκληρώθηκε τὸν 6ο αἰ. π.Χ., τὴν ἐποχὴ πού ἔζησε ὁ *Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος*, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ Σοφούς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Δύο βασιλεῖς. Ἡ Σπάρτη εἶχε δύο βασιλεῖς ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἦταν ἀνάτατοι θρησκευτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες καί τὸ ἀξίωμά τους ἦταν κληρονομικὸ. Εἶχαν κλῆρο μεγαλύτερο καί διπλὴ μερίδα στό συσσίτιο καὶ στὰ πολεμικὰ λάφυρα. Ὁ ἕνας βασιλιάς ὀδηγοῦσε τὸ στρατὸ στὸν πόλεμο.

Προτομή τοῦ μυθικοῦ νομοθέτη τῆς Σπάρτης Λυκοῦργου. Ρωμαϊκὸ ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσ. οἰο Νύ-Κάρλομπεργκ Κοπεγχάγης.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Κληρονομικοί άρχοντες που κατάγονταν από δύο μεγάλα άρχοντικά γένη.

Περιορισμένη ή εξουσία τους κυρίως στά στρατιωτικά και στά θρησκευτικά θέματα.

2 βασιλείς

28 ηλικιωμένοι πολίτες Σπαρτιάτες από τις παλαιότερες και πιο ευγενείς οικογένειες. Ίσόβιοι άρχοντες που τούς εκλέγει ή 'Απέλλα. Σπουδαία εξουσία στη Σπαρτιατική πολιτεία.

5 άρχοντες που εκλέγονταν κάθε χρόνο από την 'Απέλλα με υπόδειξη της Γερουσίας. Έχουν τον έλεγχο όλων των πολιτών, ελέγχουν ακόμη και τούς βασιλείς.

ΓΕΡΟΥΣΙΑ

ΑΠΕΛΛΑ

ΕΦΟΡΟΙ

Γενική συνέλευση όλων των Σπαρτιατών πολιτών από 30 χρονών και πάνω. Εκλέγουν τα μέλη της Γερουσίας και τούς Εφόρους. Παίρνουν τις αποφάσεις «διά βοής». Δέ γίνεται συζήτηση των θεμάτων.

Οι 5 Έφοροι. Τήν πραγματική όμως εξουσία τήν είχαν οι πέντε Έφοροι, που άλλαζαν κάθε χρόνο. Είχαν τήν επίβλεψη του κράτους και τό δικαίωμα νά τιμωρούν ακόμη και τούς βασιλείς. Αυτόι αποφάσιζαν γιά όλα τά σπουδαία ζητήματα. Έφορος μπορούσε νά εκλεγεί κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.

Γερουσία. 28 γέροντες (πάνω από 60 χρονών) από τις παλαιότερες οικογένειες αποτελούσαν μαζί μέ τούς 2 βασιλείς τή Γερουσία. Ήταν ισόβιοι άρχοντες, δίκασαν τις υποθέσεις φόνου και προετοιμάζαν τά θέματα που θά ανακοινώνονταν στη συνέλευση του λαού, που λεγόταν 'Απέλλα.

'Απέλλα. Σ' αυτήν έπαιρναν μέρος όλοι οι πολίτες Σπαρτιάτες που ήταν πάνω από 30 χρονών. 'Αποφάσιζαν «διά βοής», χωρίς νά συζητούν τά διάφορα προβλήματα που άπασχολούσαν τό κράτος. Η 'Απέλλα ανακήρυσσε τά μέλη της Γερουσίας και τούς Έφόρους.

Συντηρητικοί οι Σπαρτιάτες. Τό πολίτευμα της Σπάρτης, ιδιότυπο στην ουσία του, διατηρήθηκε άπαράλλαχτο ως τό τέλος της ιστορίας της. Συντηρητικοί στη φύση τους οι Σπαρτιάτες, αντίπαθοσαν κάθε αλλαγή και, επιζητώντας νά εξουσιάσουν τό μέλλον, άπόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθοσαν ακόμη και υποστηρίζαν τά όλιγαρχικά πολιτεύματα και στις άλλες χώρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Σκληραγωγία. 'Αγέλες. Τά παιδιά έπρεπε νά συνηθίζουν στην άπλή ζωή, στην άδιάκοπη άσκηση, στη σκληραγωγία και στην ύπακοή. Ήταν ακόμη ανάγκη νά νιώθουν άκατάλυτη άφοσίωση στην πατρίδα τους και άγάπη γιά τούς συνομήλικους, τούς αύριανούς συμπολεμιστές.

Παιδονόμοι. Γι' αυτό ζούσαν όλοι μαζί σε ομάδες (άγελες) και τήν επίβλεψη τους είχαν οι παιδονόμοι.

Διαπαιδαγώγηση. Η μόρφωσή τους ήταν πολύ άπλή. Διάβαζαν τά όμηρικά ποιήματα και μάθαιναν πολεμικά τραγούδια και χορούς. Βασική γραμμή

στήν ανατροφή ήταν νά τούς ἐμπνεύσουν τυφλή ὑπακοή στούς νόμους καί στίς διαταγές τοῦ κράτους, θαυμασμό γιά τήν ἀνδρεία, περιφρόνηση γιά τό θάνατο καί σεβασμό γιά τούς γεροντότερους.

Λακωνισμός. Μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες ἀρετές πού προσπαθοῦσαν νά τούς καλλιεργήσουν ἦταν ἡ ἀγάπη γιά τή συντομία στήν ἔκφραση (λακωνισμός).

Ἡ σπαρτιατική λιτότητα. Γιά νά γίνουν καλοί στρατιώτες, ἔπρεπε νά ἀποκτήσουν ἀντοχή στούς φυσικούς πόνους, καί, γιά ν' ἀντιμετωπίζουν τίς δυσκολίες ἐπισιτισμοῦ στίς ἐκστρατείες, τούς ἔδιναν λίγη τροφή, πού ἦταν ἀνάγκη νά τή συμπληρώνουν μόνοι τους, ἀρπάζοντας κρυφά ὅ,τι τούς ἔλειπε. Ἦταν, ὠστόσο, φριχτή ντροπή νά τούς ἀνακαλύψουν.

Τά παιδιά κοιμόνταν πάνω σέ καλάμια, πού μόνα τους ἔκοβαν στίς ὄχθες τοῦ Εὐρώτα, καί φοροῦσαν ἐλάχιστα φορέματα, τά ἴδια χειμῶνα καί καλοκαίρι. Καλλιεργοῦσαν στενή ἀλληλεγγύη κι ἀγάπη μεταξύ τούς.

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Διαβίωση καί διατροφή. Εἴκοσι χρονῶν γίνονταν στρατιῶτες, κι ἀπό αὐτή τήν ἡλικία ὡς ἐξήντα χρονῶν κοιμόνταν – δεκαπέντε μαζί – σέ σκηνές κι ἔτρωγαν σέ κοινά *συσσίτια*. Τό φαγητό τους ἦταν ἀπλό. Τό πιό συνηθισμένο ἦταν ὁ «μέλας ζωμός», ζουμί ἀπό χοιρινό κρέας μέ ξίδι. Γυμνάζονταν ὀλοένα καί πήγαιναν στό κυνήγι. Τριάντα χρονῶν μπορούσαν νά παντρευτοῦν, πήγαιναν ὁμῶς σπάνια σπίτι τους. Ἀπαγορευόταν νά καταγίνονται μέ ὅποιαδήποτε ἐργασία. Οἱ Εἰλωτες καλλιεργοῦσαν τή γῆ κι αὐτοί ἔδιναν ὑποχρεωτικά τά μέσα γιά νά ζοῦν οἱ οἰκογένειες τῶν Σπαρτιατῶν, καθῶς καί τό μερίδιο τῶν πολιτῶν στά συσσίτια.

Νόμισμα. Ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη, ἡ φιλοχρηματία θεωροῦνταν ἀτιμωτικά ἐλαττώματα. Τό νόμισμα τους ἦταν σιδερένιο, βαρῦ, μέ λίγη ἀξία. Χρυσά καί ἀσημένια νομίσματα δέν ὑπῆρχαν στή Σπάρτη.

[Ξηνηλασία. Ἡ δύσκολη αὐτή ζωή εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπό τούς νόμους. Χρειαζόταν μεγάλη ψυχική δύναμη νά τήν ἀκολουθήσει κανεῖς, γι' αὐτό καί δέν ἐπιτρεπό-

Πλήνιο ὁμοίωμα δαίμονα, μέ μορφή γεροντική, γεμάτη ρυτίδες. Βρέθηκε στό Ἱερό τῆς Ὁρθίας Ἀρτεμῆς στή Σπάρτη. 6ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης.

ταν στους ξένους να μείνουν καιρό στη Σπάρτη (ξενηλασία), ούτε στους πολίτες να πηγαίνουν σ' άλλα μέρη, γιά να μή συγκρίνουν τή δική τους ζωή μέ τή ζωή των υπόλοιπων Έλλήνων].

Ό αδιάκοπος φόβος εξέγερσης των Ειλώτων έκαμε τούς Σπαρτιάτες να μή θέλουν τίς μακρινές εκστρατείες.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Σπουδαία ή θέση των γυναικών. Κράτος στρατιωτικό ή Σπάρτη ήταν ανάγκη να διαμορφώσει ανάλογα και τό χαρακτήρα των γυναικών, πού έπαιρναν τήν ίδια ανατροφή μέ τούς άντρες κι είχαν μεγάλη θέση στην κοινωνία. Τίς σέβονταν κι άκουγαν τή γνώμη τους. Γεννώντας και μεγαλώνοντας ανθρώπους γιά τόν πόλεμο, έπρεπε να γίνουν σκληρές κι αυτές και να πιστεύουν πάνω από όλα στην πατρίδα. Πνίγοντας τό μητρικό τους φίλτρο, παράγγελναν στους γιούς, αλλά και στους άντρες τους, ξεπροβοδίζοντάς τους γιά τόν πόλεμο, τό περίφημο «ή τάν ή επί τάς», δηλαδή ή να γυρίσουν νικητές μέ τά όπλα στό χέρι ή να τούς φέρον νεκρούς. Έμειναν περίφημες στην ιστορία γιά τήν περηφάνια και τή γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Φάλαγγα. Ό παιάνας. Οί Σπαρτιάτες, πρώτοι στην Έλλάδα, όργάνωσαν τό πεζικό σέ σπουδαία μαχητική δύναμη. Χρησιμοποιούσαν όπλα άμυντικά κι όπλα επίθετικά. Αυτόι πρώτοι δημιούργησαν τή φάλαγγα, ένα γερό σώμα, μέ τούς όπλίτες τακτικά παραταγμένους, τόν ένα πλάι στόν άλλο, σέ άρκετό βάθος και πλάτος, έτσι πού ό έχθρός να μήν μπορεί να τό διασπάσει. Στη μάχη προχωρούσαν στους ήχους των αύλών. Πολεμικό τους έμβλημα ήταν ό παιάνας.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Άπό τότε πού οι Σπαρτιάτες έκλεισαν τήν πόλη τους στόν έξω κόσμο κι άφοσιώθηκαν στα στρατιωτικά, δέν ανέπτυξαν ούτε τίς τέχνες ούτε τά γράμματα.

Οί σπαρτιατικές άρετές. Άφσαν πίσω τους αίώνιο παράδειγμα, τίς άρετές πού αγωνίστηκαν να καλλιεργήσουν: *φλογερή φιλοπατρία, άνδρεία, σεβασμό στους νόμους και στους άρχοντες, λιτότητα στη ζωή και στην όμιλία, αυταπάρηση και περηφάνια. Έδωσαν ανθρώπινους τύπους αξιοθαύμαστους.*

[Πάσχισαν να χαλυβώσουν τήν ψυχή τους κι άπαρνήθηκαν κάθε άπλή χαρά τής ζωής. Η ιδιότυπη όμως νοοτροπία πού ανέπτυσαν, κι ό φόβος πού είχαν έμπνεύσει στις άλλες έλληνικές πόλεις έσβησαν μαζί τους. Τήν έλευθερία και τή δύναμή τους τίς στηρίζαν στην ύποδούλωση χιλιάδων Ειλώτων. Αυτή ή επίδιώξη όδήγησε κι αυτούς τούς ίδιους ν' άπαρνηθούν κάθε άπλή χαρά τής ζωής].

Η προσφορά των Σπαρτιατών. Πρόσφεραν πολύ ώραίες ιδέες και πρόβαλε ή ιστορία τους αξιοθαύμαστες ανθρώπινες μορφές. Η συμβολή τους, όμως, στόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας ύστέρησε, γιατί οι ίδιοι περιφρόνησαν τή ζωή. Πάσχισαν να είναι ή πρώτη πόλη στην Έλλάδα, ή πιο δυνατή. Δέν τό κατάφεραν ως τό τέλος του άρχαίου κόσμου. Τό παράδειγμά τους, όμως, έμεινε μοναδικό και αίώνιο.

9. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Οί κατακτήσεις τῶν Σπαρτιατῶν. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο οἱ Σπαρτιάτες, ἐκτός ἀπὸ τοὺς δύο Μεσσηνιακοὺς πολέμους (8ο καὶ 7ο αἰ. π.Χ.) ἔκαμαν κι ἄλλη σειρά ἀπο ἀγῶνες μὲς στὴν Πελοπόννησο. Χτύπησαν τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ἀρκαδία, κι ἔτσι πρόσθεσαν κι ἄλλους χώρους στὴν κυριαρχία τους [Κυνουρία, Κύθηρα, Θυρέα]. Τέλος, ὑποχρέωσαν τίς περισσότερες περιοχές καὶ τίς μεγάλες πόλεις νὰ συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας τὴν ἐλευθερία τους. Ἡ συμμαχία αὐτὴ ὀνομάστηκε *Πελοποννησιακὴ* κι ἀνέδειξε τὴ Σπάρτη στὴ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα. *Εἶναι ἡ πρώτη σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ συνένωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ στάθηκε πολύτιμη στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ φοβεροῦ κινδύνου ποὺ ἀπειλοῦσε τὸν Ἑλληνισμό* στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.: τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν. [Στὴ συμμαχία ἀνήκαν ἡ Ἡλεία κι ἡ Ἀρκαδία, ἡ Κόρινθος, τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα. *Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἀχαΐα δὲν προσχώρησαν*].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ πόλη-κράτος τῆς Σπάρτης ὑπῆρξε δημιουργημα τῶν Δωριέων.
2. Βασικὸ τους χαρακτηριστικὸ ἢ ἐπιθυμία νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς Εἰλωτες ποὺ ὑποδούλωναν.
3. Τὸ πολίτευμά τους στάθηκε ἰδιότυπο. Ἦταν διπλὴ βασιλεία κληρονομικὴ. Τὴν ἐξουσία ὅμως εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ πέντε Ἔφοροι, ποὺ ἐκλέγονταν μὲσα ἀπὸ τοὺς πολίτες.
4. Ἡ ἀνατροφή ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν ἦταν αὐστηρὴ κι ἐπιζητοῦσε νὰ χαλυβδῶσει τὴν ψυχὴ καὶ νὰ δώσει γερούς καὶ γενναίους στρατιώτες.
5. Οἱ σπαρτιατικὲς ἀρετὲς στάθηκαν ὑποδειγματικὲς. Ἔδωσε ἡ πόλη τους ὡραία ἀνθρώπινα παραδείγματα. Ἡ βασικὴ τους ὅμως ἐπίδιωξη κι ἡ ἀφοσίωσή τους στὸν πόλεμο τοὺς στέρησε τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἀγωνίστηκαν γιὰ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα.
6. Τὸν 6ο αἰ. π.Χ. ἡ Σπάρτη ὀργανώνει τὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία καὶ γίνεται ἡ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Κρίσεις τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴ Σπάρτη καὶ τὴν Ἀθῆνα:

«...γιατὶ ἂν ἐρημωνόταν ἡ πολιτεία τῆς Σπάρτης κι ἀπόμειναν μόνον οἱ ναοὶ καὶ τὰ θεμέλια τῶν οἰκοδομῶν, θαρρῶ πῶς ἄμα περνοῦσε πολὺς καιρὸς, θά ἀμφισβητοῦσαν οἱ κατοπινοὶ τὴ δύναμή τους, ἂν τὴν ἐσύγκριναν μὲ τὴ δόξα καὶ τὴ φήμη τῆς (ἂν καὶ ἔχουν στὴν ἀμεση διοικητικὴ ἐξουσία τους τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἶναι ἀρχηγοὶ τῆς ὀλοκλήρης καὶ πολλῶν συμμαχῶν ἔξω ἀπ' αὐτὴ· ἐπειδὴ ὅμως οὔτε συγκεντρώθηκαν σὲ μιὰ κεντρικὴ πολιτεία οὔτε κατασκεύασε αὐτὴ πλοῦσιους ναοὺς καὶ δημόσια κτίρια, ἀλλὰ ἔμεινε κατοικημένη σὲ χωριὰ κατὰ τὸν παλιὸ ἑλληνικὸν τρόπο) θά φαίνονταν κατώτερη. Ἄν ὅμως πάθαιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, θά συμπεραΐναν οἱ κατοπινοὶ ἀπὸ τὴ φανερὴ ὄψη τῆς πολιτείας πῶς ἡ δύναμή της ἦταν διπλὴ ἀπ' ὅ,τι πράγματι εἶναι»].

Θουκυδίδης, «Ἱστορία» Α, 10 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

«Έξετάζοντας (ὁ Κροίσος) ἔβρισκε ὅτι τὴν πρώτη θέση (στὴν Ἑλλάδα) τὴν εἶχαν οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ πρώτοι ἀπὸ τῆ δωρική φυλὴ κι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἰωνική. Πραγματικά αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἦταν οἱ πιὸ ξακουσμένοι».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 56 (Μετ. Α Θεοφίλου)

3. Παράξενες ὄψεις τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς:

«Τὰ παιδιά κλέβουν μὲ τόση προφύλαξη, ὥστε λένε κάποτε κάποιος ἔκλεψε μιὰ μικρὴ ἀλεπού καὶ τὴν ἔκρυβε στὸ φόρεμά του, καὶ τὸ ζῶο τοῦ κατασπάρραζε τὴν κοιλιὰ μὲ τὰ νύχια καὶ τὰ δόντια του· τὸ παιδί ὅμως, γιὰ νὰ μὴν τὸ νιώσουν (οἱ ἄλλοι), ὑπέμενε τοὺς πόνους καὶ πέθανε».

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 18 (Μετ. Α.Κ.)

4. Ὁ λακωνισμός:

«Μάθαιναν τὰ παιδιά νὰ μεταχειρίζονται λόγο, ὅπου ἡ χάρη νὰ εἶναι συνυφαρμένη μὲ πικρία καὶ νὰ ἐκφράζουν πολὺ νόημα μὲ λίγες λέξεις... ἔτσι μὲ λίγες καὶ ἀπλές λέξεις, πολλὴ καὶ ἐξαιρετικὴ σκέψη νὰ ἐκφράζονται, ἀναδεικνύοντας μὲ τὴ σιωπὴ τὰ παιδιὰ ἀσφθηματικά καὶ μαθημένα νὰ ἀπαντοῦν...»

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 19 (Μετ. Α.Κ.)

Β'. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Χώρα καὶ προϊόντα. Ἡ χώρα εἶναι λεπτόγεως*, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Λιγosity ἢ συγκομιδὴ, ὅσο ἐντατικά κι ἂν καλλιεργηθεῖ ἡ γῆ, καὶ τὰ ποτάμια τῆς, ὁ Ἴλιος, ὁ Κηφισὸς, ὁ Ἡριδανός, τὸ καλοκαίρι ξηραίνονται σχεδόν. Ἔβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σύκα καὶ τὸ πολύτιμο λάδι ποῦ πρόσφερε τὸ ἀγαπημένο δέντρο τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐλιά.

Οἱ λίγες δυνατότητες τῆς χώρας ἐσπρωξαν νωρὶς τοὺς κατοίκους πρὸς τὴ θάλασσα. Τὸ ναυτικὸ τοὺς ἀνοίξε τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους κι ἔτσι πῆρε ζωὴ ἢ βιοτεχνία τους.

Πολιτικὲς συγκρούσεις. Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη, εἶδαμε, ἄρχισαν κι οἱ διαμάχες στὸ ἐσωτερικὸ, ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες κι οἱ συγκρούσεις στὴν Ἀθῆνα στάθηκαν σ' ἓνα ἐπίπεδο. Δέ χύθηκε αἷμα. Κι ὅλες οἱ μεταβολές ποῦ σημειώθηκαν, ὀδήγησαν στὸ τελειότερο πολίτευμα ποῦ γνώρισε ὁ κόσμος, στὴ *δημοκρατία*, ποῦ στὸν 5ο αἰῶνα πῆρε τὴν ἰδανικότερη τῆς ἐκφραση.

[Τὸ «μέτρο». Μὲ ἀνοιχτὴ καρδιά, ζώντας οἱ Ἀθηναῖοι κάτω ἀπὸ τὸν καθαρότερο οὐρανὸ, στὸ πιὸ διάφανο κλίμα, ἀνακάλυψαν, *πρῶτοι στὸν κόσμο*, τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς: τὸ *μέτρο*. Νιώθοντας ὡς ποῦ φτάνουν οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες, δὲν ἄρχισαν, στὸ ξεκίνημά τους, μὲ διαθέσεις κυριαρχικῆς].

Διαφορὰ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάτες, περήφανοι γιὰ τὴν καταγωγή τους, ὑποδούλωσαν τοὺς παλαιούς κατοίκους, γιὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν οἱ ἴδιοι, μὲ τὴ σειρά τους, στὸ μάταιο ἀγῶνα ποῦ σ' ὅλη τους τὴν ἱστορία μόχθησαν νὰ πραγματοποιήσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ἴδιο περήφανοι γιὰ τὴ δική τους ἰωνικὴ καταγωγή, πῆραν ἄλλο δρόμο. Ζώντας ἐλεύθερα, χωρὶς φόβο κι ἀγωνία, μπορώντας νὰ χα-

ροῦν τή φύση καί τήν ὁμορφιά της, ἔχοντας καιρό νά παρατηρήσουν τόν κόσμο γύρω τους καί νά στοχαστοῦν, κέντρο τῆς προσοχῆς τους ἔκαμαν τόν ἄνθρωπο. Καί τή δική του θέση κοιτάξαν νά καταξιώσουν*, καλυτερεύοντας τήν ἴδια τους τή ζωή.

Ἀθηνᾶ-Ποσειδῶν. Θεά τῆς πόλης, κυρίαρχη καί προστάτισσα μαζί, ἀνακηρύχτηκε ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας καί τῆς εἰρηνικῆς δουλειᾶς. Ἐκείνη, λέει ἕνας παλιός ἀθηναϊκός μῦθος, ἀγωνίστηκε μέ ἀντίπαλο τόν Ποσειδῶνα, τό θεό τῆς θάλασσας, γιά τό ποιός θά πάρει στήν προστασία του τή νέα πόλη, δίνοντάς της τ' ὄνομα του. Ὁ Ποσειδῶν χτυπώντας μέ τήν τρίαινά του τό βράχο στήν Ἀκρόπολη ἔκαμε ν' ἀναβλύσει τό ὑγρό στοιχείο. Ἐνα περήφανο ἄλογο πετάχτηκε, σύμβολο τῆς πολεμικῆς δύναμης. Ἡ Ἀθηνᾶ χτυπώντας τό δόρυ της ἔκαμε νά φυτρώσει ἡ ἐλιά, σύμβολο τῆς εἰρηνικῆς ἀνάπτυξης κι εὐημερίας. Κέρδισε ἡ Ἀθηνᾶ κι ἔτσι ἐκείνη χάρισε τό ὄνομά της στήν πόλη καί τῆς παραστάθηκε σ' ὅλους της τούς ἀγῶνες. Στήν Ἀκρόπολη, τό θρησκευτικό κέντρο τῆς πόλης, ἰδρύθηκε ὁ ναός της. Σ' αὐτόν ἔφτανε ἡ μεγάλη πομπή, ὅταν κάθε τέταρτο χρόνο γιορτάζονταν τά *μεγάλα Παναθηναία*.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ πρώτες ἐγκαταστάσεις. Τῆς Ἀττικῆς ἡ ἱστορία χάνεται στά σκοτάδια τῆς προϊστορίας. Ἀπό τίς ἀνασκαφές εἶναι γνωστό, σήμερα, πῶς κατοικήθηκε στά πρώιμα νεολιθικά χρόνια, κι ἀπό τήν ἐρμηνεία τῶν πανάρχαιων μύθων βγαίνει τό συμπέρασμα πῶς ὑπῆρχαν διάφοροι ἰσχυροί συνοικισμοί τῆ δευτέρου χιλιετία στό χώρο της, ποῦ ὀρισμένοι, στή μυκηναϊκή ἐποχή, ἀπόχτησαν μεγάλη σημασία. Τότε, κατασκευάζονται τά πανάρχαια τείχη καί τό βασιλικό ἀνάκτορο στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Στό *Μαραθῶνα*, στήν περιοχή τῆς *Βραυρῶνας* καί στήν *Ἐλευσίνα* ὑπῆρχαν οἱ δυνατώτερες κῶμες.

Ὁ Θησεύς. Ὁ «συνοικισμός». Ἡ ἀθηναϊκή παράδοση ἀπέδιδε τήν ἴδρυση τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν στό βασιλιά Θησεά. Ἐκείνος ὑποχρέωσε τούς εὐγε-

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ

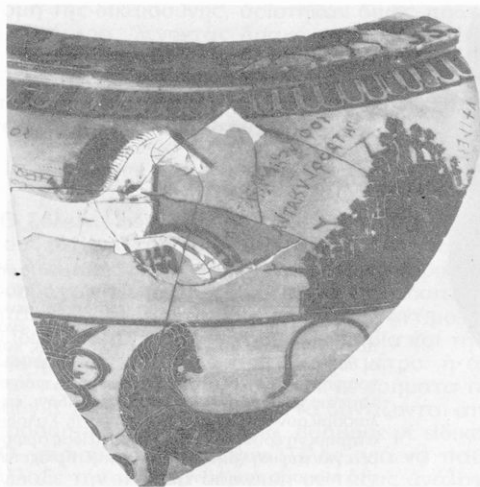

νείς τών γύρω περιοχών νά ἔρθουν νά ἐγκατασταθοῦν στήν Ἀθήνα. Τή θύμηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, τοῦ *συνοικισμού*, τή γιόρταζαν λαμπρά σέ ὀλόκληρη τήν ἱστορική τους ζωή μέ τή μεγαλύτερη γιορτή τῆς πόλης, τά *Παναθήναια*, πού στή μνήμη τους ἔφερε ὅλη τήν παμπάλαιη ἱστορία τους, τή χαμένη γιά μᾶς σήμερα. Τήν Ἀθήνα κυβέρνησε μιά σειρά ἀπό βασιλεῖς. Τή θύμηση ὅλων, ὅμως, ἐκάλυψε τό πρόσωπο τοῦ Θησέα. Γι' αὐτόν διηγήθηκαν πλῆθος ἱστορίες (μύθους). Ἐκεῖνος σκότωσε τό Μινώταυρο καί λύτρωσε τούς Ἀθηναίους ἀπό τό φοβερό φόρο αἵματος πού πλήρωναν κάθε χρόνο στό Μίνωα, τό βασιλιά τῆς Κρήτης. Μέ τό ἐφευρετικό του μυαλό καί τή γενναιοδότητά του τούς ἀπάλλαξε ἀπό τούς ληστές καί τά ἄλλα δεινά πού μάστιζαν τή χώρα. Ἀναγορεύθηκε, μέ τόν καιρό, ἥρωας τῆς Ἀττικῆς.

Ἡ Κόδος. Τελευταῖο βασιλιά ἀναφέρουν τόν Κόδο, ἓνα γεμάτο γενναιοδότητα ἄρχοντα, πού μέ τή θέλησή του θυσιάστηκε γιά χάρη τῆς πόλης, γιά νά μὴν πατήσουν τήν Ἀττικὴ οἱ Δωριεῖς. Ἦταν τόσο ἡ ἀξία τῆς θυσίας του, πού δέ θέλησαν πιά ἄλλον βασιλιά, ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι.

Ἄλλοι αὐτοὶ οἱ παμπάλαιοι μύθοι, ἀπήχηση ἱστορικῶν γεγονότων μέ ἄγνωστες λεπτομέρειες γιά μᾶς, σχηματίζουν τήν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν στήν ἀρχαιότητα.

Ἡ Ἀθήνα πόλη-κράτος. Ἀθήνα λέγοντας ἐννοοῦμε ὀλόκληρη τήν Ἀττικὴ. Ἐξ ἀπὸ τό κέντρο, τήν πόλη, ἐξακολούθησαν νά ζοῦν οἱ ἀγρότες, οἱ ναυτικοί, οἱ ξυλοκόποι κι οἱ ψαράδες στίς περιοχές ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νά ἐργαστοῦν. Ἡ ἀξία, ὅμως, τοῦ *συνοικισμού* τοῦ Θησέα συνοψίζεται στό γεγονός, πῶς ἀπὸ τότε κάθε κάτοικος τῆς Ἀττικῆς ὅπου κι ἂν κατοικοῦσε, στό κέντρο ἢ στά χωριά, ἦταν *πολίτης Ἀθηναῖος*, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄλλοι πού ἔμεναν μέσ στήν πόλη.

Κομμάτι ἀπὸ ἀττικὸ ἀγγεῖο (δῖνο = ἀγγεῖο γιά κρασί μέ παράσταση ἀγώνων πρὸς τιμὴ τοῦ νεκροῦ Πατρόκλου. Προσέξτε τό διαφορισμὸ στό χρῶμα τῶν ἀλόγων (τό πρόσθιο εἶναι λευκὸ) καί τίς γεμάτες ζωηρότητα χειρονομίες τῶν θεατῶν. Ἔργο τοῦ πρώτου γνωστοῦ Ἀττικοῦ ἀγγειογράφου, τοῦ Σοφίλου. Γύρω στὰ 580-570 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἔτσι, ἐξαρχῆς, εἶναι διαφορετικό τό ξεκίνημα τῆς Ἀθήνας. Ἡ πόλη εἶναι ἀπλῶς τό κέντρο, δέν εἶναι, ὅπως στή Σπάρτη, ὁ κυρίαρχος σ' ὅλη τήν ἄλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ἄ Βασιλιάς. Τῆ βασιλεία ὁμαλά τῆ διαδέχτηκε στήν Ἀθήνα ἡ ὀλιγαρχία. Ὁ βασιλιάς, πού ἦταν ισόβιος στήν ἀρχή, ἔμενε στήν ἐξουσία ὕστερα γιά δέκα χρόνια. Στό τέλος, ἀλλάζε κάθε χρόνο.

Οἱ Ἀρχόντες. Οἱ ἀριστοκράτες πήραν τήν ἐξουσία στά χέρια τους καί ἀπό τήν τάξη τους βγαίνανε οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, ἡ κυβέρνηση: οἱ ἐννέα ἄρχοντες δηλαδή. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ὀνομαζόταν *ἄρχων-βασιλεύς*, κι ἦταν ὁ ἀνώτερος θρησκευτικός ἄρχοντας. Ἦταν ἡ θύμηση τοῦ παλαιοῦ πρώτου ἄρχοντα. Οἱ ἄλλοι ἦταν: ὁ *πολέμαρχος*, ὁ *ἐπώνυμος* καί οἱ *ἕξι θεσμοθέτες*.

Ὁ ἐπώνυμος ἔδινε τ' ὄνομά του στό ἔτος, κι εἶχε καθήκοντα διοικητικά. Ὁ *πολέμαρχος* φρόντιζε τό στρατό καί τήν ἀμυνα τοῦ κράτους. Οἱ ἕξι θεσμοθέτες παρακολουθοῦσαν τήν τήρηση τῶν νόμων, πού ὅσο ἦταν ἄγραφοι, αὐτοῖ τούς διατύπωναν στά δικαστήρια.

Ἄρειος Πάγος. Πλάι στούς ἐννέα ἄρχοντες ὑπῆρχε ἐπίσης ἕνα συμβούλιο ἀπό εὐγενεῖς, ὁ *Ἄρειος Πάγος*. Ὑστερα ἀπό τό 682 π.Χ., τόν ἀποτελοῦσαν ὅσοι εἶχαν γίνει πρίν ἄρχοντες. Τά μέλη του ἦταν ισόβια. Ἔργο τους εἶχαν τόν ἔλεγχο τῶν ἀρχόντων καί τῆ φροντίδα γιά τῆ διατήρηση τῶν παραδόσεων. Πρότειναν τούς νέους ἄρχοντες κάθε χρόνο καί δίκαιαν τίς ὑποθέσεις φόνου, ἔμπρησμοῦ καί «φαρμακείας» (δηλητηρίασης). Συνεδρίαζαν στόν Ἄρειο Πάγο, στό μικρό λόφο στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, πού τούς ἔδωσε καί τό ὄνομά τους.

Ἐρυθρόμορφο ἀττικό ἀγγεῖο μέ παράσταση δύο ἀνδρικών μορφῶν, ἐνός ἄριμου καί ἐνός νέου πού κάθονται σέ δίφρο (ἀναδελφούμενο κάθισμα). Πίσω ἀπό τόν ἄριμο ἄνδρα, ἕνα παιδί γυμνό ἀπλώνει τό χέρι του, ὅπως καί οἱ δύο ἄλλοι, πρὸς ἕνα χελιδόνι. Ἀπό τήν ἐπιγραφή πού ὑπάρχει πάνω στό ἀγγεῖο φαίνεται πῶς χαιρετίζοντας τό πρώτο χελιδόνι, καλωσορίζουν τήν ἀνοιξη πού ἔρχεται. Καλοδιατηρημένη ἐρυθρόμορφη πελίκη (εἶδος ἀμφορέα γιά ταφική χρήση). 510-500 π.Χ. Βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λένινγκραντ.

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ - ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Πολιτικές διαμάχες. Τήν εξουσία είχαν, έτσι, στά χέρια τους οι άριστοκράτες. Μέ τη διαμόρφωση των νέων τάξεων: εμπόρων, ναυτικών και βιοτεχνών που πλούτισαν, δημιουργήθηκαν απαιτήσεις. Η νέα τάξη των πλουσίων (οί άστοί) ήθελε να παίρνουν κι αυτοί μέρος στη διοίκηση.

Απονομή δικαιοσύνης. Χρέη άγροτών. Ταυτόχρονα, ό πολός λαός δυσφορούσε μέ τούς άριστοκράτες, ιδίως στό θέμα τής άπονομής τής δικαιοσύνης. Σοβαρά παράπονα είχαν πολλοί άγρότες πού χρεώθηκαν σέ δύσκολες χρονιές κι είχαν γίνει δούλοι. [Όσοι δέν είχαν άλλη περιουσία δανείζονταν ώς τότε μέ έγγύηση τήν άτομική τους έλευθερία. Άν δέν κατάφεραν νά ξεχρεωθούν, ό δανειστής τούς έπαιρνε δούλους]. Οί δυσσαρεστημένοι όλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο κι ή κατάσταση γινόταν πολύ στενόχωρη.

Ο Κύλων. Ήταν ένας ευγενής, άγαπητός στό λαό, γιατί ύπήρξε όλυμπιονίκης. Κοίταξε νά εκμεταλλευτεί τήν ευκαιρία και νά γίνει τύραννος (ήταν γαμπρός του τυράννου των Μεγάρων Θεαγένη). Κατέλαβε μέ μερικούς όπαδούς του τήν Άκρόπολη (636 π.Χ.) κι έτοιμάστηκε νά πάρει τήν εξουσία. Άμέσως οί άριστοκράτες όργανώθηκαν εναντίον του. Αύτός δραπέτευσε στό Μέγαρο. Έγινε, τότε, μιά φοβερά άνόσια πράξη. Τούς όπαδούς του, παρ' όλο πού πρόσφυγαν ίκέτες στό βωμό των Εϋμενίδων, τούς σκότωσαν. Ή πράξη αύτή όνομάστηκε *Κυλώνειο άγος*. Οί πρωταίτιοι (ή οικογένεια των Άλκμεωνιδών) έξορίστηκαν, κι από τήν Κρήτη έφεραν τό μάντη *Επιμενίδη* νά εξαγνίσει τήν πόλη. Τότε οί κάτοικοι των Μεγάρων βρήκαν ευκαιρία και πήραν τή Σαλαμίνα, γιά νά εκδικηθούν δήθεν τή σφαγή των όπαδών του Κύλωνα.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Ή πρώτη νομοθεσία στην Άθήνα. Έπειδή οί ταραχές σημείωσαν μεγάλη ένταση τό 624 π.Χ., οί ευγενείς πρότειναν θεομοθέτη τό Δράκοντα, έναν ευγενή, γιά νά γράψει τούς νόμους. Έτσι ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στην άπονομή τής δικαιοσύνης, όρίστηκαν όμως ποινές τόσο σκληρές πού, από τότε ώς σήμερα, λέγοντας *δρακόντεια μέτρα*, έννοοϋμε τά πολύ άύστηρά. Οί πλούσιοι δέν ικανοποιήθηκαν δόλου, ούτε κι ό λαός.

Έτσι, τό 594 π.Χ., αναθέτουν οί Άθηναίοι σ' έναν κοσμογυρισμένο έμπορο, παλαιόν άριστοκράτη, ποιητή και έναν από τούς έφτά σοφούς, τό Σόλωνα, νά ρυθμίσει τή νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

Ο Σόλων. Έκείνος δυό χρόνια πρίν, είχε κατορθώσει νά ένθουσιάσει τόσο μέ τούς στίχους του τούς Άθηναίους, ώστε νά πάρουν πίσω από τούς Μεγαρείς τή Σαλαμίνα, άπαραίτητη γιά τήν έμπορική τους κίνηση. Έίχε γίνει γι' αυτό κοσμομαγίητος. Πήρε μιά σειρά από σπητήρια μέτρα και ή νομοθεσία του ήταν προσπάθεια συμβιβασμού των άντιμαχόμενων μεριδων. Όπως γράφει ό ίδιος, κοίταξε νά «συναρμόσει τή βία και τή δίκη».

Σεισάχθεια. Ήταν τό πρώτο του μέτρο· ή απαλλαγή δηλαδή των πολιτών από τά χρέη τους. Έλευθέρωσε μέ χρήματα τής πόλης όσους είχαν γίνει δούλοι γιά χρέη, κι απαγόρευσε νά δανείζονται από κεί και πέρα μέ αντίβαρο τήν προσωπική τους έλευθερία. Βοήθησε μέ ειδικούς νόμους τίς μεσαίες τάξεις.

Ο χωρισμός των τάξεων. Έτελος, γιά νά παύσει ή κυριαρχία των ευγενών, άλλαξε τήν παλαιά διάκριση σέ τάξεις ανάλογα μέ τήν καταγωγή. *Όρισε τά*

καθήκοντα καί τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, μέ βάση τό εἰσοδήμα τους. Δημιούργησε, ἔτσι, τέσσερις τάξεις: τοὺς πεντακοσιομέδιμους,* τοὺς τριακοσιομέδιμους (ἵππεις), τοὺς διακοσιομέδιμους (ζευγίτες) καί τοὺς θήτες* (αὐτοὺς πού εἶχαν ἐλάχιστα εἰσοδήματα).

Δικαιώματα καί ὑποχρεώσεις. Ἄρχοντες γίνονταν ὅσοι ἀνήκαν στίς δύο πρώτες τάξεις. Οἱ διακοσιομέδιμοι μπορούσαν νά πάρουν μόνο κατώτερα ἀξιώματα, κι οἱ θήτες ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τοὺς φόρους. Οἱ δύο πρώτες τάξεις εἶχαν καί ὑποχρεώσεις οἰκονομικές. Ἐπρεπε νά προσφέρουν χρήματα γιά διάφορα κρατικά ἔργα καί πλήρωναν φόρους. Ὅλοι στρατεύονταν.

Βουλή-Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Στή διοίκηση διατήρησε τοὺς 9 ἄρχοντες καί περιορίσει τή δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δημιούργησε ὁμως καί νέες ἐξουσίες:

α. Τή *Βουλή τῶν τετρακοσίων* (ἐπαιρναν μέρος 100 πολίτες ἀπό κάθε φυλή). Ἔργο της ἦταν νά σκέπτεται καί νά προτείνει στή γενική συνέλευση ὄλων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν (στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου) τά διάφορα θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τό κράτος.

β. Στήν *Ἐκκλησία τοῦ Δήμου* (ἐπαιρναν μέρος ὅσοι ἦταν πάνω ἀπό εἴκοσι χρονῶν).

Ἡλιαία. Τέλος, γιά τήν καλύτερη ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, ὄρισε νέο δικαστήριο, τήν *Ἡλιαία*, μέ 6.000 μέλη (τά 1.000 ἦταν ἀναπληρωματικά).

Δίνοντας λαμπρό παράδειγμα, ἀφού τέλειωσε τή νομοθεσία, ἔγινε καί πάλι ἀπλός πολίτης, προβάλλοντας γιά πρώτη φορά τήν ἀξία τοῦ ἀπλοῦ πολίτη. Γιά νά μὴν τοῦ ζητοῦν, μάλιστα, ἀλλαγές, ἔφυγε γιά δέκα χρόνια ἀπό τήν Ἀθήνα.

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Ἡ δυσαρέσκεια συνεχίζεται. Παρά τά μέτρα τοῦ Σόλωνα καμιά τάξη δέν ἰκανοποιήθηκε ἀπολύτως. Οἱ εὐγενεῖς δυσανεχτήθηκαν, γιατί ἔχασαν τά προνόμιά τους. Οἱ πλούσιοι ἐπειδή ἀπλῶς ἐξισώθηκαν μέ τοὺς εὐγενεῖς. Ὁ λαός ἀνακουφίστηκε βέβαια μέ τή σεισάχθεια, ζητοῦσε ὁμως νά μοιραστεῖ ξανά ἡ γῆ (*ἀναδασμός*), γιά ν' ἀποκτήσουν κτήματα οἱ φτωχοὶ γεωργοί.

Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Στό μεταξύ, ἐπειδή καί πάλι οἱ παραχές συνεχίζονταν, ἕνας εὐγενής, ὁ Πεισίστρατος, ἐξυπνος καί δραστήριος, κατόρθωσε κι ἀναγνώριστηκε ἀρχηγός τῶν λαϊκῶν τάξεων, καί μέ τή βοήθειά τους πήρε τήν ἐξουσία στά 561-560 π.Χ. Παρ' ὄλο πού ἀκολούθησε ἐξυπνη καί συμβιβαστική πολιτική, δύο φορές τόν ἀπομάκρυναν ἀπό τήν Ἀθήνα. Κατόρθωσε ὁμως καί πῆρε ξανά τήν ἐξουσία, ὡς τά 528-527 πού πέθανε.

Ἰκανοποίηση τῶν ἀγροτῶν. Τήν ἐπέτυχε διατηρώντας ὀρισμένους ἀπό τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα. Δήμευσε τά κτήματα τῶν εὐγενῶν πού ἔφυγαν κρυφά ἢ ἐξορίστηκαν, καί τά μοίρασε στοὺς φτωχοὺς γεωργούς. Τοὺς ἔδωσε καί δάνεια γιά νά τά καλλιεργήσουν. Ἐκαμε δρόμους καί διευκόλυσε τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης μέ τά περιοδεύοντα δικαστήρια πού ἱδρύσει.

Στρατός. Ἔργα. Γράμματα καί τέχνες. Ὅργανωσε τό στρατό κι ἔκαμε πλῆθος ἀπό κοινωφελῆ ἔργα (ὕδραγωγείο). Τέλος, ἱδρύσει νασό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, τό θέατρο τοῦ Διονύσου, ἄρχισε τήν κατασκευή τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπία Διὸς στήν Ἀθήνα, καί προστάτευσε τά γράμματα καί τίς τέχνες. Ρύθμισε τόν ἑορτασμό τῶν Παναθηναίων καί φρόντισε νά καταγραφοῦν τά ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Στό ἐξωτερικό, φρόντισε νά ἀναπτυχθοῦν ἀγορές γιά τήν ἀπορρόφηση τῶν προϊόντων τῆς ἀθηναϊκῆς βιοτεχνίας καί νά καταληφθεῖ τό

Σίγειο στά στενά του Έλλησπόντου. Άνοιξε πλήθος έμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της Μ. Άσίας, της Ιταλίας και της Αιγύπτου.

Ίππίας. Στήν έποχή του σημειώθηκε μεγάλη άνθηση. Πεθαίνοντας άφησε τό γιό του Ίππία διάδοχό του. Η κατάσταση όμως άλλαξε. Οί Άθηναίοι είχαν κουραστεί από τή διοίκηση ενός μόνον ανθρώπου, κι ο Ίππίας δέν είχε τήν ίδια συμπεριφορά μέ τόν πατέρα του. Άπό τό 514 π.Χ. μάλιστα πού δολοφονήθηκε από δύο εύγενείς Άθηναίους (τόν Άρμόδιο και τόν Άριστογείτονα), ο άδελφός του Ίππαρχος, ο Ίππίας έγινε καχύποπτος και κατάντησε σωστός τύραννος, μέ τή σημερινή έννοια τής λέξης.

Γ' αυτό τό 510 π.Χ. έπαναστάτησαν οί Άθηναίοι και μέ τή βοήθεια τών Σπαρτιατών έδιωξαν τόν Ίππία, πού κατέφυγε στήν αυλή του βασιλιά τών Περσών.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Θεμελιώνεται ή δημοκρατία. Ο Κλεισθένης, πού ύστερα από τούς τυράννους έγινε προστάτης του δήμου, είναι ο θεμελιωτής τής άθηναϊκής δημοκρατίας.

5 Άριστερά: Πιστή απόδοση τών χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου δέν υπάρχει στήν αρχαιότητα, ως τό τέλος του 4ου π.Χ. αι. Τόσο ή αρχαϊκή, όσο και ή κλασική τέχνη δέ γνώρισαν τό πραγματικό πορτραίτο. Σέ μερικά σπουδαία έργα αυτών τών δύο περιόδων, αφιερωμένα σέ μεγάλα ιερά, αναγνωρίζουν οί αρχαιολόγοι μερικές προσωπικότητες τής έποχής. Τό κεφάλι αυτό, από τά ψραιοτέρα του τέλους τής αρχαϊκής περιόδου, πιστεύουν ότι εικονίζει τόν Πεισίστρατο. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

Δεξιά: Τό άγαλμα παριστάνει έφιππο νέο και λέγεται «Ίππίας Ραμπέν», από τό όνομα του πρώτου συλλέκτη πού τό απέκτησε. Μαζί μέ ένα δεύτερο όμοιο – σώζονται μερικά κομμάτια του στο Μουσείο τής Ακροπόλεως στήν Άθήνα –, άποτελοΰσε ένα σύμπλεγμα πού είχε αφιερωθεί στήν Άθηνά, στό ιερό της πάνω στήν Ακρόπολη, λίγα χρόνια πριν από τήν κατάλυση τής τυραννίας. Νομίζουν όρισμένοι αρχαιολόγοι πώς τό σύμπλεγμα τών δύο ίππέων θά εικόνιζε δύο από τούς γιους του Πεισίστρατου, νικητές σέ ίππικούς αγώνες – στό κεφάλι φορεί στεφάνι ο ίππέας, δείγμα πώς έχει νικήσει. Έτσι, τό έργο αφιερώθηκε στήν Ακρόπολη.

[Σύμβολό της, ιερό σχεδόν ήταν οι *Τυραννοκτόνοι*: ο 'Αρμόδιος κι ο 'Αριστογείτων, και τὰ ἀγάλματά τους στήθηκαν στήν 'Αγορά τῶν 'Αθηνῶν.

508 π.Χ. Σκοπός τοῦ Κλεισθένη, πού ἐγίνε ἀρχοντας τό 508 π.Χ., ἦταν νά δώσει τό τελικό χτύπημα στοὺς παλαιούς εὐγενεῖς. Ὑπῆρχαν πολλοί πολίτες νεοφερμένοι κι ἄλλοι φτωχοί καί ξένοι πού δέν ἀνῆκαν στίς τέσσερις πατροπαράδοτες φυλές τῆς 'Αττικῆς, ὀργανισμούς ἰσχυρότατους. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐγράψε στοὺς Καταλόγους τῶν 'Αθηναίων πολιτῶν κι ἐλευθέρωσε πολλοὺς δούλους. Ὁ χωρισμός τῆς 'Αττικῆς σέ περιφέρειες (Παραλία, Μεσόγαια, 'Αστυ*), βοηθούσε στή διατήρηση τῆς παλαιᾶς ταξικῆς νοοτροπίας. Στούς παραλιακοὺς δήμους κατοικοῦσαν πολλοὶ πλοῦσιοι ναυτικοί, στά ὄρενά οἱ φτωχοί, καί στή Μεσόγαια οἱ παλαιοὶ εὐγενεῖς πού εἶχαν τὰ μεγάλα κτήματα].

100 δήμοι. 10 φυλές. Χώρισε, λοιπόν, τήν 'Αττικὴ σέ 100 δήμους, καί μέ δέκα δήμους ἀνάμεικτους ἀπὸ τό ἄστυ*, τήν παραλία καί τή μεσόγαια δημιούργησε καθεμιᾶ ἀπὸ τίς νέες 10 φυλές. Τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὄρισε τοὺς γένάρχες τους. Ἔτσι, κάθε 'Αθηναῖος ἀνῆκε στό δῆμο πού κατοικοῦσε καί στήν ἀντίστοιχη φυλῆ. *Τὰ μέλη τῶν παλαιῶν γενῶν σκόρπισαν ἔτσι σέ διάφορους δήμους καί ἡ συνοχὴ τους διαλύθηκε.*

'Η Βουλή τῶν 500. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Ὅρισε Βουλή ἀπὸ 500 μέλη (50 ἀπὸ κάθε φυλῆ). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἐγίνε σῶμα πανίσχυρο. Ἡ δύναμη, ἔτσι, πέρασε στά χέρια τοῦ λαοῦ.

[Οἱ βουλευτὲς ἐβγαῖναν μέ κλῆρο κι ἔπρεπε νά ἔχουν περάσει τὰ 30. Διοικοῦσαν αὐτοὶ τό κράτος, ἀπὸ 36 μέρες οἱ βουλευτὲς κάθε φυλῆς (*πρυτανεύουσα φυλῆ*). Μέ κλῆρο πάλι ὀριζόταν καθημερινὰ ὁ Πρόεδρος (*λεγόταν Ἐπιστάτης τῶν Πρυτάνεων*).

Ὁ ρόλος τοῦ Πρυτανείου. Γιά νά μποροῦν μάλιστα οἱ φτωχοὶ νά ἐκλέγονται, ὀρίστηκε νά σιπίζονται οἱ βουλευτὲς, ὅσο διοικοῦσαν, στό Πρυτανεῖο*].

Ἡ Βουλή εἰτοίμαζε τὰ σχέδια τῶν Νόμων πού συζητοῦσε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Οἱ 10 στρατηγοί. Τέλος, ὁ Κλεισθένης δημιούργησε νέο ἀξίωμα, τοὺς 10 στρατηγούς, πού ἐκλέγονταν γιά ἓνα χρόνο.

Γιά νά λείψει ὁ φόβος τῶν τυράνων, πού εἶχαν ἐπιβληθεῖ στηρίζοντας τὴ δύναμή τους στή μεγάλη τους φήμη καί στήν ἐπίδραση πού εἶχαν στοὺς πολί-

Μετόπη ἀπὸ τό «θησαυρό» τῶν 'Αθηναίων στοὺς Δελφοὺς. Ὁ 'Ηρακλῆς καί ἡ Κερυνίτις ἔλαφος. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., δημιούργημα ἀττικοῦ καλλιτέχνη. Μουσεῖο Δελφῶν.

Σειρά από δοτράκα εξοστρακισμού, πού έχουν βρεθεί στις ανασκαφές της αρχαίας 'Αγοράς στήν 'Αθήνα. Όπως μπορεί νά διακρίνει κανείς όλοι οι μεγάλοι άνδρες, οι γνωστοί γιά τήν πολιτική τους δράση στόν 5ο αϊ. π.Χ., εξοστρακίστηκαν ή προτάθησαν γιά εξοστρακισμό. Μουσείο αρχαίας 'Αγοράς στή Στοά 'Αττάλου.

τες, θέσπισε τόν **δοτρακισμό**. Κάθε άνοιξη, συγκεντρώνονταν οι πολίτες στήν 'Εκκλησία τού Δήμου και έγγραφαν πάνω σ' ένα δοτράκο (κομμάτι από άγγειο) τό όνομα εκείνου πού θεωρούσαν επικίνδυνο γιά τό καθεστώς, γιατί είχε άποχτήσει μεγάλη έπιρροή στους πολίτες και ήταν δυνατόν νά τους παρασύρει. Όποιοι τό όνομα ήταν γραμμένο πιά πολλές φορές, τόν εξόριζαν γιά δέκα χρόνια από τήν πόλη.

Ή αξία τής δημοκρατίας. Τό πολίτευμα πού καθιέρωσε ό Κλεισθένης έδινε δύναμη στους πολίτες και πρόσφερε τή δυνατότητα ανάδειξης τών καλύτερων στά άνώτατα αξιώματα, χωρίς προκατάληψη καταγωγής και πλούτου.

506 π.Χ. Οι 'Αθηναίοι νικούν Θηβαίους, Χαλκιδείς κλπ. Ή σταθεροποίηση τής δημοκρατίας στήν 'Αθήνα άνησύχησε μερικούς εξόριστους άριστοκρατικούς, πού ξεσήκωσαν τούς Σπαρτιάτες και τούς συμμάχους τους (μαζί τους πήγαν οι Θηβαίοι κι οι Χαλκιδείς) νά κηρύξουν τόν πόλεμο στους 'Αθηναίους, τό 506.

Κληρούχοι στήν Εύβοια. Νίκησαν όμως οι 'Αθηναίοι, και ή νίκη τους είχε μεγαλύτερη σημασία, γιατί μέσ στά μέτρα πού πήραν γιά τή διαφύλαξη τής πατρίδας τους, ήταν ή άποστολή άκτημόνων* 'Αθηναίων (τών κληρούχων)* στήν Εύβοια και σ' άλλα μέρη, όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αυτοί, άν και

'Ανάγλυφο από βάση επιτύμβιου κούρου, μικρού σέ μέγεθος. Βρέθηκε κοντά στόν Κεραμεικό, τό αρχαίο νεκροταφείο τής 'Αθήνας, χωρίς τό άγαλμα πού ήταν τοποθετημένο πάνω τής. Στίς τρεις τής πλευρές ή βάση έχει σέ ελαφρό άνάγλυφο παραστάσεις γεμάτες ζωτάντια. Τό φόντο είναι χρωματισμένο ζωφό κόκκινο, όπως συνήθιζαν οι αρχαίοι νά χρωματίζουν τά άνάγλυφα και τά άγάλματα στους αρχαίους χρόνους. Στήν εικόνα μας, ή μία πλάγια πλευρά τής βάσης (οι άλλες δύο έχουν άθλητικές σκηνές): δύο ώριμοι άνδρες καθισμένοι κι άκουμπώντας στά ραβδιά τους, κρατούν από ένα λουρί μιά γάτα ό ένας, ένα σκύλο ό άλλος, διασκεδάζοντας μέ τήν έπιθετική διάθεση με ταξύ τών ζώων. Πισω από κάθε καθιστή μορφή από ένας άνδρας όρθιος πού παρακολουθεί τή σκηνή. Τελευταία δεκαετία τού 6ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η ΠΟΛΗ – ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

– «Λεπτόγεως». Λιγούστο νερό και μικρές πεδιάδες. Για να εξασφαλίσει τη ζωή του ο πληθυσμός, από πολύ νωρίς άρχισε να καταγίνεται με το εμπόριο και τη ναυτιλία, που μπορούσε να αναπτυχθεί, αφού η χώρα έχει καλά φυσικά λιμάνια και θέση ευνοϊκή γι' αυτό το σκοπό, γιατί βλέπει προς τα νησιά του Αιγαίου και τις μικρασιατικές ακτές.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

– Αρχικά η Ἀττική ήταν χωρισμένη σε διάφορες μικρές κώμες.

– Ο Θησεύς πραγματοποίησε το «Συνοικισμό».

– Καταργείται αργότερα η βασιλεία και παίρνουν την εξουσία οι «ἀριστοί» (ἀριστοκρατία).

624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντα.

594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνα.

560 - 527 π.Χ. Πειοστρατος τυράννος.

527-514 π.Χ. Ἰππίας και Ἰππάρχος τυράννοι.

514 π.Χ. Δολοφονία Ἰππάρχου.

510 π.Χ. Κατάργηση τῆς τυραννίας στην Ἀθήνα. Διώχουν τὸν Ἰππία.

508 π.Χ. Μεταρρύθμιση Κλεισθένη.

ΝΟΜΟΙ ΣΟΛΩΝΑ

– Κανείς δὲ γίνεται πιά δούλος γιὰ χρέη. «Σεισόχθεια»

– Χωρίζονται οἱ πολίτες σὲ 4 τάξεις, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημά τους.

– Ὄρίζονται ἀνάλογα καὶ τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν.

– Διατηροῦνται οἱ 9 ἀρχόντες.

– Περιορίζεται ἡ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

– Ἰδρύονται:

α. Βουλὴ τῶν 400 (100 ἀπὸ κάθε φυλῆ).

β. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου (ὅλοι οἱ πολίτες ἡλικίας πᾶνω ἀπὸ 20 χρονῶν).

γ. Ἠλιεία. 6.000 μέλη (5.000 + 1.000). Προέρχονται ἀπὸ τὸ δῆμο.

Σκοπὸς τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ ἡ καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ

– Χωρίζεται ἡ Ἀττικὴ σὲ 100 δήμους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες σὲ 10 φυλές.

– Ὅλες οἱ φυλές παίρνουν μέρος στὸ πρῶτο σπουδαῖο πολιτικὸ σῶμα, τῆ Βουλῆ τῶν 500 (50 ἀπὸ κάθε φυλῆ, κάθε χρόνο).

– Κάθε φυλὴ ἐκλέγει ἓναν ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγούς, ἀπὸ τὰ μέλη τῆς.

– Ὀστρακισμός.

– Ἠλιεία (μεγάλο δικαστήριο ἀπὸ 6.000 μέλη – 5.000 κανονικά καὶ 1.000 ἀναπληρωματικά, πρῶτο συνεδρίαζαν σὲ τμήματα, ἀπὸ 500 μέλη).

ἔμεναν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, διατηροῦσαν τὸν τίτλο τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, πλήρωναν τοὺς φόρους τους καὶ ἀποτελοῦσαν μιά ἐστία φιλική γιὰ τὴν Ἀθήνα στους ξένους τόπους.

Μετοίκοι. Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, οἱ Ἀθηναῖοι δέχονταν ἐλεύθερα ξένους στὴ χώρα τους (τοὺς *μετοίκους*). Τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ νὰ ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ εμπόριο, χωρὶς ὅμως νὰ μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν ἰδιοκτησία ἢ νὰ ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα. Τὸ εμπόριό τους ἔτσι ἀναπτυσσόταν ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὰ νέα μέτρα.

Ἡ Ἀθήνα βρῖσκει πολιτικὴ ἰσορροπία. Στὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἡ Ἀθήνα δὲν ἔχει τὴ φήμη τῆς Σπάρτης. Ἀπέκτησε, ὅμως, κάτι πολὺ σπουδαῖο. Βρῆκε τὴν

πολιτική της ισορροπία. Σταμάτησαν πιά οι ταραχές κι η αναστάτωση και ήρέμησαν οι πολίτες. Ή νέα κατάσταση έδωσε στην πόλη πολλή δύναμη και σταθερότητα, όπως φάνηκε καθαρά στους Μηδικούς πολέμους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οι αρχές της Αθήνας βυθίζονται στο σκοτάδι της προϊστορίας.
2. Η Αθήνα ακολούθησε τελειώς διαφορετικό δρόμο από τη Σπάρτη στην ιστορική της πορεία.
3. Στην Αθήνα μιά σειρά από κοινωνικές αλλαγές οδήγησαν άναίμακτα από τη μοναρχία στη δημοκρατία.
4. Ίδρυτής της Αθηναϊκής δημοκρατίας ήταν ο Κλεισθένης (508 π.Χ.)

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τά σημάδια των θεών στην Ακρόπολη της Αθήνας:

«Στήν ακρόπολη υπάρχει ναός του Έρεχθέα του λεγόμενου «γηγενοῦς». Μέσα σ' αυτόν βρίσκονται μιά ἐλιά και πηγή γλυφού νερού, πού όπως λένε οι Αθηναίοι, τὰ έβαλαν εκεί ο Ποσειδών και ἡ Αθηνά, σά μαρτυρία τῆς φιλονικίας τους γιά τήν κατοχή τῆς χώρας. Αὐτή ἡ ἐλιά μαζί μέ τό ἄλλο ιερό κάηκε από τούς βαρβάρους (τούς Πέρσες)...».

Ἡροδότου, Ἱστορία Η, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

2. [Τό Κυλώνειο ἄγος:

«Ο Κύλων ήταν τὰ παλιά χρόνια Αθηναῖος Ὀλυμπιονίκης από εὐγενική γενιά και μέ μεγάλη ἐπιρροή· εἶχε πάρει γυναίκα του τήν κόρη του Θεαγένη από τὰ Μέγαρα, πού τόν καιρό εκείνο ήταν τύραννος τῶν Μεγάρων. Ὅταν ζήτησε χρησμό στους Δελφούς, τόν πρόσταξε ὁ θεός νά καταλάβει τήν ἀκρόπολη τῆς Αθῆνας τήν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς του Δία. Αὐτός λοιπόν παίρνοντας στρατό από τό Θεαγένη, και αφού ἔπεισε και τούς φίλους του νά τόν υποστηρίξουν, όταν ἦρθαν τὰ Ὀλύμπια, ἡ γιορτή τῆς Πελοποννήσου, ἔπιασε τήν ἀκρόπολη μέ τό σκοπό νά γίνει τύραννος... Οἱ Αθηναῖοι ὁμως, μόλις τό κατάλαβαν ὄρμησαν από τὰ χωράφια ὅλοι μαζί ἐναντίά τους και στρατοπέδευσαν γύρω από τήν ἀκρόπολη και τήν πολιορκούσαν... Οἱ πολιορκημένοι μαζί μέ τόν Κύλων ήταν σέ πολύ κακή κατάσταση, γιατί τούς ἔλειπαν ἡ τροφή και τό νερο. Ὁ Κύλων, λοιπόν, και ὁ ἀδελφός του κατόρθωσαν νά δραπετεύσουν, οἱ ἄλλοι ὁμως ζορισμένοι από τήν πείνα, μερικοί μάλιστα είχαν πεθάνει, κάθισαν στο βωμό πού είναι μέσα στήν ἀκρόπολη σάν ἱκέτες. Οἱ Αθηναῖοι βλέποντάς τους νά πεθαίνουν μέσα στο ἱερό, τούς ζησῆκωσαν μέ τήν ὑπόσχεση πώς δέ θά τούς κάμουν κακό, και σάν τούς πήραν μακριά, τούς σκότωσαν... και ἀπ' αὐτό ὀνομάζονται καταραμένοι κι ἀφορεσμένοι τῆς θεάς κι ἐκείνοι πού τόκαμαν κι ὄλη τους ἡ γενιά»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Α, 126 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Ὁ Σόλων μιλάει γιά τό σκοπό τῆς νομοθεσίας του:

«Ὅση ὁ λαός χρειάζεται δύναμη του ἔχω δώσει· πλοῦσια δέν του τὰ χάρισα, τό δίκιο δέν του πήρα· κι αὐτούς πού είχαν τή δύναμη και τὰ μεγάλα πλοῦτια, κι αὐτούς ἀκόμα κοίταξα νά μὴν τούς ἀδικήσω· κι ἀνάμεσά τους ἔσθησα μιά δυνατὴν ἀσπίδα, ἔτσι πού ὁ ἕνας ἀδικα νά μὴ δικάει τόν ἄλλο»].

Πλουτάρχου, «Βίος Σόλωνος» (Μετ. Α Λαζάρου)

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ἡ διαφορὰ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τὴν πρὸ παραξένη διαμόρφωση. Ἄν καὶ ἦταν πολυθεϊστική, ξεχωρίζει ὁλοτελῶς ἀπὸ τὶς θρησκείες ὄλων τῶν ἄλλων λαῶν πού γνωρίσαμε ὡς τώρα.

[Οἱ φοβεροὶ θεοὶ κι οἱ δαίμονες τῆς Ἀνατολῆς, κι ὁ φόβος πού πότιζαν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποτέ δὲν ἄγγιξε τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ. Ὅπως οἱ ἄλλοι λαοί, ἔτσι καὶ οἱ Ἕλληνες θεοποίησαν τὴ γύρω τους φύση. Ἐβλεπαν παντοῦ θεούς. Ὅπως ὅμως κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο πῆρε ἄλλο χρῶμα, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία εἶχε τελειῶς δικό της χαρακτήρα κι ἡ ἐξέλιξή της ἦταν ἀδιάκοπη, παρακολούθημα τῆς πνευματικῆς ἀνόδου τῶν ἀνθρώπων]. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἱερὸ βιβλίο, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, πού νὰ ὀρίζει τοὺς κανόνες τῆς πίστεως τους. Οἱ θεοὶ ζοῦσαν στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων· κεντρίζοντας τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλεύθερη ὑπόσταση μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποίησης, καὶ μορφή μὲ τὴ *σμίλη* καὶ τὸ *χρωστήρα* τῶν καλλιτεχνῶν.

Ὁμηρος-Ἡσίοδος. Ἄν ὁ Ὁμηρος ἔδωσε τὴν περιγραφή τῶν θεῶν στὰ ἔπη του, ἕνας ἄλλος ποιητῆς, ὁ Ἡσίοδος, ἕναν αἰῶνα ἀργότερα, ἔγραψε τὴ γενεαλογία τους, στὴ «Θεογονία» του.

Οἱ θεοὶ ἀνθρωπόμορφοι καὶ ὠραῖοι. Πρόσχαρη καὶ φωτεινὴ ἡ ἑλληνικὴ φύση δὲ γεννοῦσε φόβο στὸν ἄνθρωπο. Τὰ πάντα ὀλόγυρα ἦταν ὁμορφα. Γι' αὐτό κι οἱ θεοὶ ἦταν κι αὐτοὶ ὁμορφοι καθὼς στὴν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμὸς πού ἀναπτύχθηκε εἶχε τὸν ἄνθρωπο κέντρο του (ἀνθρωποκεντρικός), κι οἱ θεοὶ πῆραν ἀνθρώπινη μορφή.

Ὁ χαρακτήρας τῶν θεῶν. Ὠραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀθάνατοι ἦταν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοὶ κατοικοῦσαν στὸν Ὀλυμπο· ἔτρωγαν ἀμβροσία κι ἔπιναν νέκταρ. Δὲν ἦταν τέλειοι· τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα: θυμῶναν, ζήλευαν, ἐνιωθαν ἔχθρα ἢ συμπάθεια γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους. Τὸ παράξενο ὅμως εἶναι πῶς ποτέ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν ἐνόχλησε τὴν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα χαίρονταν τὶς ἱστορίες τῶν θεῶν καὶ μὲ πολλὴ ἀγάπη τὶς ἀπεικόνιζαν στὴ γλυπτὴ διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

[**Ἡ Μοῖρα.** Κάθε θεὸς εἶχε τὰ δικά του σύμβολα καὶ τὶς δικές του προτιμήσεις. Ὅσο ἀνέβαινε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τόσο ἡ προσωπικότητα τῶν θεῶν γινόταν πνευματικότερη. Ὡστόσο καὶ στῶν θεῶν ὅπως καὶ στῶν ἀνθρώπων τὴ ζωὴ βάραινε δυνατὴ κι ἀδυσάπητη ἡ *Μοῖρα*].

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Οἱ διαμάχες τῶν θεῶν. Τρεῖς γενεές θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία*, πῆραν διαδοχικὰ, μὲ μεγάλους ἀγῶνες μεταξὺ τους, τὴν κυριαρχία στὸν κόσμο: ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα. Τοῦ Δία ἡ προσπάθεια νὰ πάρει τὸν Ὀλυμπο στάθηκε ἡ πρὸ δύσκολη καὶ πολὺχρονη, γιατί ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἀγριούς γιούς τοῦ Οὐρανοῦ. Ἡ *Γιγαντομαχία* ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπητὰ θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ κάποιες σκηνές της δὲν ἔλειπαν, σχεδὸν ποτέ, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Ζεύς-Ήρα. Ὁ Ζεύς ἐγκαταστάθηκε στὸν Ὀλυμπο, τὸ ψηλότερο ἑλληνικὸ βουνό, πού ἡ κορυφή του χάνεται συχνά στὰ σύννεφα. Ἐκεῖ καλοῦσε τοὺς ἄλλους θεοὺς σέ συμβούλια, κι ἀπὸ κεῖ, κυρίαρχος τοῦ κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν θύμωνε, ἔριχνε τὴν ἀστραπή καὶ τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δυνατὸ του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπίορκους ἀνθρώπους. Ἦταν προστάτης τῶν ξένων (ἡ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἑλληνικὴ ἀρετή). Ἡ Ἥρα, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

Οἱ ἄλλοι θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ κόρη του, ἡ Ἀφροδίτη, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρό τῶν κυμάτων. Ἦταν θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄντρας τῆς ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ Ἥφαιστος, πού κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεὺς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ Ἑστία, ἀδελφή τοῦ Δία, προστάτευε τὸ σπίτι. Ὁ Ἄρης ἦταν ἀγριὸς πολεμικὸς θεός, ἐνῶ ὁ Ἀπόλλων, ὁ φωτερός θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὁδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὸν πολιτισμό. Ἡ ἀδελφή του, ἡ Ἄρτεμις, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυνήγι στὰ δάση. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγήκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα τῆς. Ὁ πανέξυπνος Ἑρμῆς, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ὀδοιπόρους. Αὐτὸς παράδινε τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στὸ Χάρωντα (ψυχοπομπός).

Ἡ Δήμητρα. Στῆ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ Δήμητρα, θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη τῆς ἡ Περσεφόνη, γυναίκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμεινε ἓνα διάστημα τοῦ χρόνου μαζί τῆς, στὸν Πάνω Κόσμο.

Ὁ Διόνυσος. Ἦταν ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς. Μὲ χοροὺς ἀπὸ Σατύρους, Σιληνοὺς καὶ Μαινάδες, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τῆ γῆ σκορπίζοντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ Νύμφες. Ὀλόκληρη ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ ποτάμια κι οἱ πηγές ἦταν γεμάτα Νύμφες, καὶ κάθε ἦχος στῆ φύση ἦταν ἐκδήλωση τῆς δικῆς τους παρουσίας.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Δία ἀπὸ τίς ἀνασκαφές στῆ Δαυδάνη. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατώντας τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι. Ἐτοιμάζεται μάλιστα νά τὸν ἐκσφενδονίσει. Τὰ γερά πόδια στηρίζουν τὸ μυῶδες σῶμα τοῦ θεοῦ. Προσέξτε πόσο τὸ ἀπλωμένο ἀριστερὸ χέρι ἰσορροπεῖ τὴ μεγαλόπρεπη στάση τοῦ Δία. Συγκρίνετε τὴ στάση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ μὲ τοῦ Ποσειδῶνα στῆ σελ. 192. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἐξαιρετῆς ποιότητος ἀνάγλυφο (ἀπὸ τὸ λεγόμενον θρόνον Ludovisi), πού παριστάνει τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὰ κύματα. Καθὼς ἡ θεά ἀναδύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δύο γυναικεῖες μορφές οἱ Ὅρες, τὴ βοηθοῦν. Γύρω στὰ 470 π.Χ. Μουσεῖο Θερωμῶν στὴ Ρώμη.

Ποσειδῶν-Νηρηίδες. Τὴ θάλασσα ὀρίζει ὁ Ποσειδῶν, καὶ πλῆθος κόρες του, οἱ Νηρηίδες, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τὰ ἄγρια κύματα.

Πλούτων. Στὸν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, εἶχε τὴν κυριαρχία ὁ Πλούτων, πού ἦταν ἀδελφός κι αὐτὸς τοῦ Δία. Ἕνας γέρος σκληρός, ὁ Χάρων, ἔφερε τὶς ψυχές μὲ τὴ βάρκα του, ἀπὸ ἓνα ποτάμι [τὸν Ἀχέρωντα] στὴν εἴσοδο τοῦ Ἄδη, πού τὴ φύλαγε ἓνας φοβερός σκύλος, ὁ Κέρβερος.

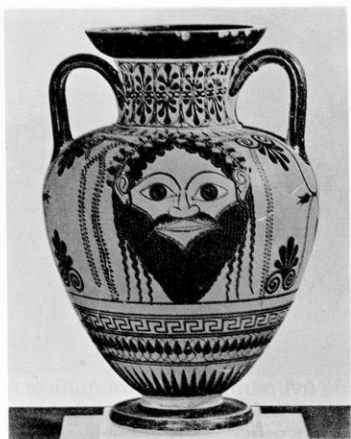
Πολλές ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πὼς ὑπῆρχαν. Αὐτές πού ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θεά φορεῖ τὸ μεγαλόπρεπο κράνος της καὶ τὴν αἰγίδα στοὺς στήθος της. Στὸ ἀριστερὸ χερί θά κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸν τὸ δόρυ. Στὴ βάση της ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ἡ Μελισσῶ μ' ἀφίερωσε στὴν Ἀθηνᾶ, ὡς δεκάτη». Τὸ ἔργο, γεμάτο δύναμη καὶ ἔκφραση, ἔχει γίνεи στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἔγινε καὶ ἡ κουκουβάγια αὐτὴ – σύμβολο τῆς Ἀθηνᾶς –, πού στήθηκε σὲ ψηλὴ βάση κοντὰ στο Ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτεμῆς, πᾶνω στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

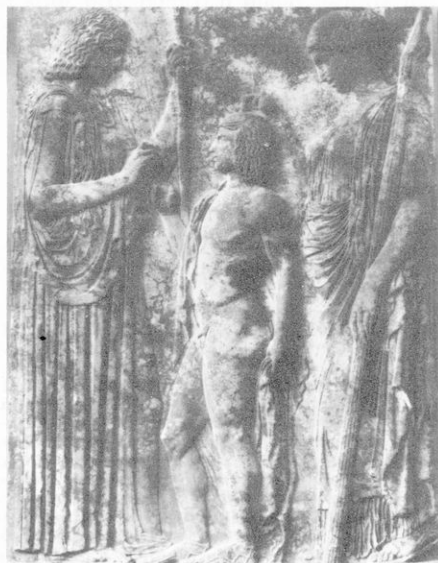

Μελανόμορφος αμφορέας με ζωγραφισμένο προσωπείο του Διονύσου. Βρέθηκε στην Ταρκούνια της Έφρουρίας κι έκτίθεται στο εκεί Μουσείο. Γύρω στα 525 π.Χ.

Ο Έρμης με τό κηρύκειο στο χέρι. Λεπτομέρεια από μελανόμορφο κρατήρα, που ζωγράφισε ο Αθηναίος ζωγράφος Έξηκτας. Βρέθηκε στην αρχαία Άγορά. Έργο του 525 π.Χ. Μουσείο αρχαίας Άγοράς στη Στοά Αττάλου.

Μεγάλο ανάγλυφο που προέρχεται από τό Ίερό τής Έλευσίνας. Παριστάνεται άριστερά, σέ ιερατική στάση, ή Δήμητρα που με τό άριστερό της χέρι κρατεί τό ψηλό της σκήπτρο. Με τό δεξί της έδινε στόν Τριπτόλεμο, τό γιό του βασιλιά τής Έλευσίνας, μιά δέσμη στάχυα που εκείνος τά παραλάμβανε με τό δεξί του χέρι. Η δέσμη παριστανόταν χρυσή. Πίσω από τό νεαρό πρίγκιπα εικονίζεται χαριτωμένη, κρατώντας τό θύρσο, ή Περσεφόνη. Έργο γύρω στα 440 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Περιγράψτε τά φoρέματα τών δύο θεών.

Μελανόμορφη λακωνική κύλικα. Παριστάνεται δεξιά ο Προμηθεύς που του τρώει το σκώπι ο αετός – προσέξτε πώς τρέχει το αίμα από την πληγή του. Άριστερά, ο Άτλας στηρίζει τον ούρανο, τιμωρημένος κι αυτός από το Δία. Γύρω στά 560 π.Χ. Μουσείο Βατικανού.

2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

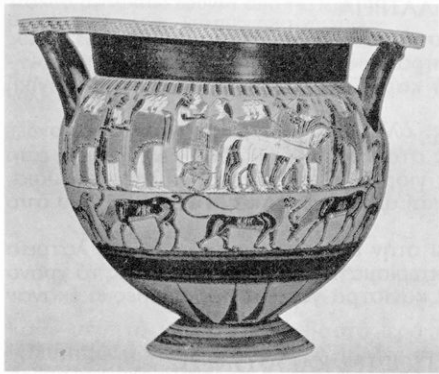
Κατώτεροι από τους θεούς και πάνω από τους ανθρώπους ήταν οι ημίθεοι ή ήρωες. Τους απόδιδαν εκπληκτικά κατορθώματα και πολλές βασιλικές οικογένειες στην Ελλάδα τους θεωρούσαν προγόνους τους.

Πολύ σπουδαίος ήταν ο *Ήρακλής*, ήρωας Πανελληνίος, που αφού τέλειωσε τους δώδεκα «*ἀθλους*» του, ύστερα από το θάνατό του, τον δέχτηκαν οι Ουράνιοι θεοί στον Όλυμπο.

Θησεύς. *Άλλοι ήρωες.* Ο μεγάλος ήρωας της Αττικής, ο *Θησεύς*, ήταν πρόσωπο σεβάσμιο αλλά και πολύ αγαπητό. Ο *Βελλεροφόντης* που σκότωσε τη Χίμαιρα άνεβασμένος στο φτερωτό του άλογο, τον Πήγασο, ο *Περ-*

Ο Ποσειδών του Άρτεμισίου. Θαυμάσιο σε τέχνη χάλκινο άγαλμα που ανασύρθηκε πριν από λίγα χρόνια από τά νερά του Άρτεμισίου. Ο θεός της θάλασσας με μεγάλη γενειάδα, με μάτια που ήταν ένθετα από άλλο υλικό, και θά πρόβαλλαν γι' αυτό πίο ζωντανή την επιβλητική μορφή του, με τά πόδια του καλοζυγισμένα, έτοιμαζόταν νά ρίξει την τριανά του. Τό άριστούργημα αυτό της άρχαίας χαλκοπλαστικής πιστεύεται ότι έγινε από τόν περιφημο γλύπτη τού αούστρου ρυθμού Κάλαμη. Γύρω στά 450 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Ύστεροκορινθιακός κρατήρας. Εικονίζεται η ακολουθία της νύφης που ετοιμάζεται να ανέβει στο άρμα. Το ζωγράφου τών «τριών κοριτσιών». Γύρω στά 560 π.Χ. Μουσείο Βατικανού.

σεύς, ο γιός του Δία και της θνητής Δανάης, ο Ίάσων κ.ά. είχαν κάμει εξαιρετικά κατορθώματα.

Η Μοίρα βάρυνε παραξένα στη ζωή μερικῶν ἡρώων. Έτσι, υπέφεραν ἢ ἀφανίστηκαν ὀλόκληρες οἰκογένειες πανάρχαιες: ὁ Οἰδίπους, βασιλιάς τῆς Θήβας κι ἡ οἰκογένειά του· ὁ βασιλιάς τῶν Μυκηνῶν Ἀγαμέμνων καί τό σπιντικό του.

3. ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΘΥΛΟΙ

Γιά κάθε θεό, ἡμίθεο ἢ ἥρωα υπῆρχε μιά σειρά ἀπό ποιητικές ἱστορίες, οἱ μύθοι, πού διατηρήθηκαν ἀπό στόμα σέ στόμα μέσ στους αἰῶνες. Οἱ μύθοι αὐτοί παράλλαζαν ἀπό πόλη σέ πόλη. Στάθηκαν ἡ κύρια πηγή ἐμπνευσης καί τῶν ποιητῶν καί τῶν καλλιτεχνῶν, ὡς τά τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ξύλινος ζωγραφιστός πίνακας, σπάνιο εὑρημα γιά τόν ἐλληνικό χώρο ὅπου τό ξύλο δέ διατηρεῖται, ἐξατίας τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους. Παριστάνεται σκηνή θυσίας: δεξιά, ὁ βωμός, πρὸς τόν ὅποιο προχωρεῖ μιά γυναίκα μέ καλάθι προσφορῶν στό κεφάλι. Πίσω τῆς, ἀκολουθεῖ ἕνας μικρός πού ὀδηγεῖ τό ζῶο γιά τή θυσία. Πίσω δύο μορφές ἀκόμη, πού κρατοῦν ἡ μία λύρα καί ἡ ἄλλη παίξει τόν αὐλό. Παραπίσω δύο γυναίκες ἄλλες μορφές, μέλη τῆς ὀμάδας τῶν λατρευτῶν πού πρόκειται νά κάμουν τή θυσία. Βρέθηκε στό σπήλαιο τοῦ Πιτοῦ στή βόρειο Κορινθία. Έργο τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Έκτίθεται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ

[**Θυσιές.** Οί Έλληνες ήταν πολύ θρησκευτικός λαός, μέ πνεύμα ὁμως τελείως ἐλεύθερο. Πρίν ἀπό κάθε σπουδαία πράξη, ὕστερα ἀπό τή συγκομιδή, συνήθιζαν νά κάνουν *θυσιές* (προσφορά καρπῶν, γλυκισμάτων ἢ τελετουργική σφαγή ζώων).

Σπονδές. Ἐκτός ἀπό τίς προσευχές, ἄλλο εἶδος λατρείας ἦταν οἱ *σπονδές* (ἔχυναν στή γῆ ἢ στή θάλασσα λίγες σταγόνες κρασί, λάδι, μέλι ἢ γάλα ἀπό μιά κούπα). Πέρα ἀπό τίς επίσημες γιορτές ἢ τελετές τῆς πόλης (Διονύσια, Παναθήναια στήν Ἀθήνα) ὑπῆρχαν καί οἱ οἰκογενειακές. Γίνονταν γύρω ἀπό τό σπιτικό βωμό.

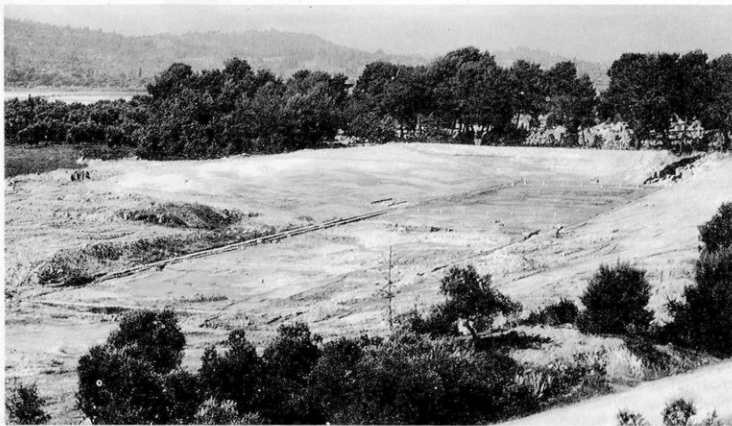
Λατρεία τῶν νεκρῶν. Χοές. Ὑπάρχει στήν ἑλληνική ἀρχαιότητα καί λατρεία τῶν νεκρῶν. Θάβονταν μέ διάφορα κτερίσματα*, κι ὀρισμένες μέρες τό χρόνο ἔρχονταν οἱ συγγενεῖς στόν τάφο μέ κἀνιστρα γεμάτα προσφορές κι ἔκαναν πρὸς τιμή τους *χοές**].

5. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οἱ Ἕλληνες στήν ἀρχαιότητα δέν κατάλαβαν ποτέ πόσο ὑπέρτατη ἀνάγκη ἦταν νά ἐνωθοῦν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ. 151) ὅτι μέ τό δεῦτερο ἀποικισμό αἰσθάνθηκαν πῶς ἀνήκαν στήν ἴδια οἰκογένεια καί μέ περηφάνια δέχτηκαν αὐτό τό αἶσθημα. Σκορπισμένοι στά κράσπεδα τῆς Μεσογείου, λίγοι, ἐλάχιστοι, «σ' ἓνα χώρο πού τά μέσα τῆς ἐπικοινωνίας, τά δύσκολα κι ἄργα, τόν ἔκαναν νά μοιάζει ἀπέραντος, εἶχαν ἀνάγκη νά διατηροῦν τή συνοχή τους καί νά καλλιεργοῦν τό αἶσθημα τῆς κοινῆς τους καταγωγῆς. Μόνον ἔτσι μπορούσαν ν' ἀντέχουν στήν ἀπόσταση, στήν ξενιτιά, στό ἐχθρικό ἢ ξένο περιβάλλον καί ν' ἀντιμετωπίζουν τούς κινδύνους».

Δέν ὑπῆρχε ὡραιότερη εὐκαιρία ἀπό τούς Πανελλήνιους ἀγῶνες γιά τή συνάντηση τῶν σκόρπιων Ἑλλήνων.

Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Οἱ μεγαλύτεροι ἦταν οἱ Ὀλυμπιακοί, πού γιορτάζονταν

Τό ἀπέριττο στάδιο – χωρίς λίθινα καθίσματα – τῆς Ὀλυμπίας, ὅπως διαμορφώθηκε στόν 4ο π.Χ. αἰ. Στό βάθος, ἀριστερά, διακρίνεται ὁ ποταμός Ἀλφειός.

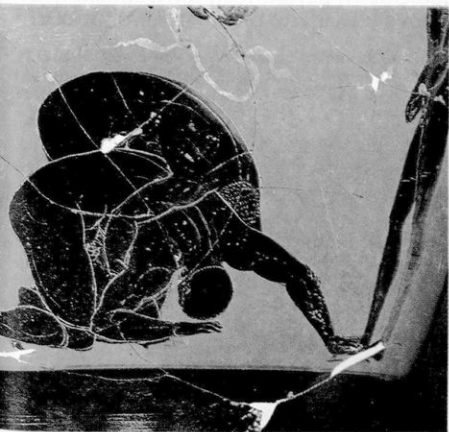
Χάλκινο αγαλμάτιο δρομέα από το Ίερό της αρχαίας Όλυμπίας. Στο πόδι του είναι χαραγμένη η έπιγραφή: *Διός εἰμί*, δηλ. εἰμαι του Δία. Φαίνεται πώς είναι αφιέρωμα ἀθλητῆ στο Δία. Έργο του βου π.Χ. αἰ. Μουσείο αρχαίας Όλυμπίας.

κάθε πέμπτο χρόνο στο σεβαστό ἱερό τοῦ Δία, στήν Όλυμπία. (Ἡ πρώτη Όλυμπιάδα γίνηκε τό 776 π.Χ.). Μές στο Στάδιό της συναντιόταν τό γενναϊότερο καί εὐγενέστερο ἀνθος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, γιά ν' ἀγωνιστεῖ ἔναν ἀγώνα εὐγενικό πρὸς τιμῆ τοῦ πρώτου τῶν θεῶν. (Οἱ ἀρχαῖοι ποτέ δέν ἀγωνίστηκαν γιά ρεκόρ, ὅπως συμβαίνει στούς ἀθλητικούς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς μας). Ἐκεῖ μαζεύονταν νά χαροῦν τό θέαμα ἀνθρωποῖ ἀπό τίς μακρινότερες ἀκρίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποῖ τῶν διαφόρων πόλεων.

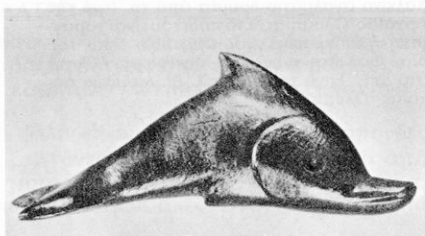
Στά πλαίσια τῶν ἀγῶνων γίνονταν κι ἄλλες πνευματικές ἐκδηλώσεις. Ἔτσι, στήν Όλυμπία, μετά τούς Περσικούς πολέμους, διάβασε γιά πρώτη φορά μέρη ἀπό τίς « Ἱστορίες » τοῦ ὀ Ἡρόδοτος.

[**Ὁ Πίνδαρος.** Οἱ Όλυμπιονίκες ἦταν ἐξαιρετικά τιμημένα πρόσωπα. Κάποιοι ἀπ' αὐτούς ἀξιώθηκαν ν' ἀκούσουν τόν 5ο αἰ. π.Χ. νά ψάλλει τίς νίκες τους ὀ ἔξοχος ποιητής Πίνδαρος, χαρίζοντάς τους μ' αὐτό τόν τρόπο τήν ἀθανασία. Τό βραβεῖο τους ἦταν ἕνα ἀπλό στεφάνι ἐλιάς, ἡ δόξα τους ὀμως ἔμενε αἰώνια. Δέν ὑπῆρξε Ἑλληνας – μόνο οἱ ἐλεύθεροῖ ἐπαῖρναν μέρος – πού νά μή λαχάρησε μιά τέτοια νίκη].

Σκηνή πάλης μέ θαυμάσια κυριολεκτικά σύνθεση. Λεπτομέρεια ἀπό παναθηναϊκό ἀμφορέα, πού ἀποκαλύφθηκε σέ ἀνασκαφές στήν Ἑρέτρια. Έργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Χάλκινο δελφίνι από τις ανασκαφές στο Ίερό του Ποσειδάωνα στην Ίσθμια. Έργο του 6ου π.Χ. αί. Μουσείο αρχαίας Κορίνθου.

Έκεχειρία. Για νά συγκεντρωθούν στην ήμερη ολυμπιακή κοιλάδα οί Έλληνες, σταματούσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος: γινόταν *έκεχειρία*. Δινόταν ή εύκαιρία νά σμίξουν έχθροί καί φίλοι, συχνά μάλιστα νά κλειστούν καί διάφορες συμφωνίες ανάμεσα στις πόλεις.

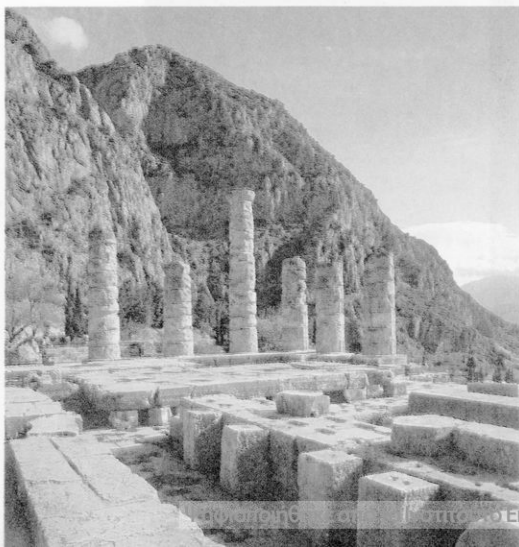
Οί άλλοι αγώνες. Στη Νεμέα, στους Δελφούς καί στην Ίσθμια, οργανώθηκαν αντίστοιχοι μεγάλοι αγώνες (*Νέμεα, Πύθια, Ίσθμια*), τόποι καί αυτοί συνάντησης των Έλλήνων καί νέα εύκαιρία νά νιώσουν εθνική περηφάνια τόσο οί ξενιτεμένοι, όσο καί οί κάτοικοι των πόλεων τής Ελλάδας.

6. ΤΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Ή ζωή ποτέ δέν περνάει χωρίς αγωνίες κι άνησυχίες. Τό άγνωστο αναστατώνει τόν άνθρωπο, γι' αυτό καί παλεύει νά βρεί τρόπο νά τό ξεπεράσει. Άδύνατη ή ανθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' όλους τους πολιτισμούς, κάποιες παρηγορίες. Υπήρξαν θεοί που στά ιερά τους πίστευαν οί αρχαίοι ότι θά μάθουν τό μέλλον: στά μαντεία.

Μαντείο τής Δωδώνης. Τό παλαιότερο ελληνικό μαντείο ήταν του Δία στή Δωδώνη. Οί ιερείς (οί Σελλοί) εκεί μάντευαν τή θέληση του Δία παρακολουθώντας τό πέταγμα των πουλιών καί τό θρόισμα των φύλλων τής ιερής φηγού*.

Τό μαντείο των Δελφών. Τό μαντείο όμως μέ τή μεγαλύτερη άκτινοβολία ήταν του Απόλλωνα στους Δελφούς. Όχι μόνον Έλληνες, αλλά καί ξένοι βασιλείς

Ό ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς, όπως διατηρείται σήμερα, έργο του 4ου αί. π.Χ.

Ὀμφαλός λίθινος, στολισμένος με ἀνάγλυφες ταινίες («ἀγρηνός»). Παρόμοιοι ὀμφαλοί, πολλοί ἀπ' αὐτοὺς ἀκόσμητοι, ἄλλοι με ἕναν ἀετὸ δεξιὰ κι ἀριστερά, ὑπῆρχαν πολλοὶ στὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Δελφῶν.

(π.χ. ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας) Ζητοῦσαν τοὺς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ Πυθία, καθισμένη σὲ χάλκινο τρίποδα καὶ μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τὰ συγκλονιστικὰ τῆς λόγια, πού οἱ ἱερεῖς τὰ κατέγραφαν κι ἔδιναν ὑστερα στοὺς πιστοὺς τοὺς χρησμούς.

Ἐπῆρχαν κι ἄλλα μαντεῖα: [ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Κλάρο, κοντὰ στὴν Ἔφεσο τῆς Μ. Ἀσίας].

Ἱερά Θεραπευτῶν Θεῶν. Σπουδαία θέση στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων εἶχαν καὶ τὰ ἱερά τῶν θεραπευτῶν θεῶν, πού χάριζαν τὴν ὑγεία στοὺς ἀρρωστούς καὶ βασανισμένους ἀνθρώπους: τὸ περιφημότερο ἦταν τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδαυρο. [Σπουδαῖο θεραπευτικὸ κέντρο ὑπῆρξε, στὴν ἀρχαία Ἀττικὴ, τὸ Ἀμφιάρειο· τὸ εἶχαν στὴν ἐπιστασία τους οἱ κάτοικοι τοῦ Ὠρωποῦ. Τὰ ἱερά αὐτὰ γνῶρισαν μεγάλη ἀνθηρὰ ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. καὶ ὑστερα.

7. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

Τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τὰ φρόντιζαν ὀ γύρω πόλεις. Οἱ σχέσεις μεταξὺ τους ὅμως δέν ἦταν πάντα ἰδιαίτερα φιλικές, γιατί ζηλοτυποῦσαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ ἤθελε καθεμιά γιὰ λογαριασμό τῆς τὴν τιμὴ νὰ ἔχει τὴν ἐπιστασία τοῦ ἱεροῦ (ἔτσι ἔφτασαν σὲ πόλεμο οἱ Ἡλεῖοι με τοὺς γείτονες Πισιάτες γιὰ τὴν

Ἡ Θόλος τῶν Δελφῶν. Ἀξιόλογο κτίριο με μυστηριακὸ χαρακτήρα, ὅπως ὅλα τὰ κυκλικὰ κτίρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἔργο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Βρίσκεται στὸ Ἱερό τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς στοὺς Δελφούς.

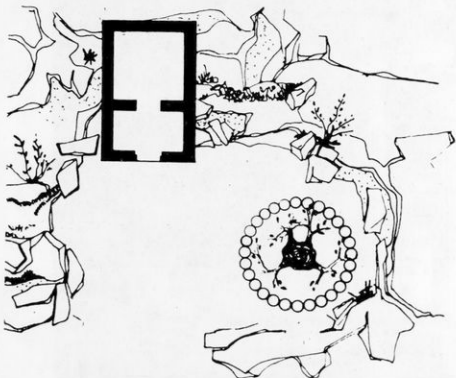
ἐπιστοασία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων). Ἄλλοι οἱ κοινές συναντήσεις στάθηκαν ἡμερότερες καί εἶχαν σπουδαία ἀποτελέσματα, γιατί βοηθήσαν πολύ νά γίνει ἕνα εἶδος φιλικῆς συνεννόησης ἀνάμεσα στίς πόλεις, πού ἐκτός ἀπό τά θρησκευτικά προβλήματα, μπορούσαν ἔτσι νά λύσουν μεταξύ τους καί ἄλλα ζητήματα: πολιτικά, ἐμπορικά κ.ἄ. Σχηματίζονταν συμβούλια μέ ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων, πού συνεδρίαζαν στά ἱερά μία ἢ δύο φορές τό χρόνο. Οἱ συνελεύσεις αὐτές ὀνομάστηκαν Ἀμφικτυονίες. Σπουδαιότερες ἦταν τῶν Δελφῶν (τῆν ἀποτελοῦσαν 12 ἔθνη) καί τῆς Δήλου (μέ μεγάλη ἀκτινοβολία στόν κόσμον τῶν Ἰωνῶν).

8. ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

[Τό μυστήριο τοῦ θανάτου. Ἀπό τά πανάρχεια χρόνια ἡ μεγάλη ἀγωνία τῆς ἀνθρωπότητας ἦταν τό ἄλυτον μυστήριο τοῦ θανάτου. Τί γινόταν ἀπό τή στιγμή πού ἐκκλίνει τά μάτια του ὁ ἄνθρωπος; Ὑπῆρχε συνέχεια τῆς ζωῆς; Τί εἶδους ἦταν καί πῶς θά μπορούσε κανεῖς νά τήν κερδίσει;

Ἄδης γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνας. Εἶδαμε πῶς στήν Αἴγυπτον ἡ πίστη στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦταν γενικός κανόνας τῆς θρησκείας. Στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν μιλοῦσε γιά ἕναν ἀραχνιασμένο καί σκοτεινόν τόπον, ὅπου πῆγαιναν οἱ νεκροί. Δέν ἔφτανε ὅμως αὐτό στούς ἀνθρώπους, πού ζητοῦσαν κάποια μεγαλύτερη ἐλπίδα γιά τόν ἄλλο κόσμον. Σχηματίστηκε ἔτσι, μέ τόν καιρό, ἕνα εἶδος θρησκευτικῶν συλλόγων πού μέ ὀρισμένες ἐκδηλώσεις λατρείας (τά μυστήρια) καί εἰδικές δοξασίες πού εἶχαν τά μέλη τους πίστευαν πῶς θά τοῦς ἐξασφαλίσουν τήν αἰώνια εὐδαιμονία.

Ἐλευσίνα μυστήρια. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων ἔχει ρίζες προελληνικές. Οἱ πιστοί τῶν Μυστηρίων (μύστες) ἦταν ἀνάγκη νά κρατοῦν καλά τά μυστικά τῶν ἰδιαίτερων τελετουργιῶν καί τῶν βασικῶν ἀρχῶν πού θέρμαιναν τήν πίστη τους. Γι' αὐτό καί τίποτα σχεδόν δέν ξέρουμε γιά τά περίφημα Μυστήρια πού γίνονταν στήν Ἐλευσίνα, στό Ἱερό τῆς Δήμητρας.

Τό Μαντεῖον τοῦ Δία στή Δαυδώνη, στήν πρώτη φάση του. Δεξιά διακρίνεται ἡ ἱερῆ φηγός, μέ τή σειρά τῶν χάλκινων τριπόδων ὀλογοῦρά της. Ἀριστερά, ἡ Ἱερά Οἰκία. Κάτω, ἡ κατοψη τοῦ χώρου.

Τό Τελεστήριο της Έλευσίνας. Έτσι διατηρείται σήμερα τό μεγάλο κτίριο, όπου γίνονταν οι νυκτερινές τελετές των μυστών κατά τή διάρκεια των Έλευσινίων Μυστηρίων.

Η πομπική όδος μέ τά αρχαικά λιοντάρια, στό Ίερό τής Δήλου. Τά κολοσσιαία ζώα, φύλακες του χώρου, είναι χαρακτηριστικά δείγματα τής ναζιακής πλαστικής πού στους αρχαϊκούς χρόνους σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη.

Ύποχρεωτική ή σιωπή στους μύστες. Ἡ θρησκεία τῶν Μυστηρίων εἶχε πάντοτε κέντρο τῆς θεϊκῆς ἢ μυθικῆς πρόσωπα (Δήμητρα-Περσεφόνη- Ὀρφεύς- Διόνυσος), πού ἔτυχε νά ξέρουν καλά, ἐπειδή κατέβηκαν στόν Ἄδη, ποιά ἦταν τά μυστικά τοῦ Κάτω Κόσμου. Ἡ σιωπή ἦταν ὑποχρεωτική, γιά νά κερδίσει κανεῖς τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Δέν εἶναι παράξενο λοιπόν πού ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦν ἀνόσιο πράγμα νά μιλήσουν γιά θέματα θρησκευτικά, πού δέν ἐπιτρεπόταν νά τά συζητοῦν. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος πού σήμερα πυκνός πέπλος ἀκόμη σκεπάζει αὐτές τίς μυστικές λατρεῖες τῆς ἀρχαιότητος].

9. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ὁμαιμον, ὁμόγλωσσον, ὁμόθρησκον. Ὁ Ἑλληνισμός ποτέ δέ γνώρισε τή χαρᾶ τῆς ἔνωσης. Ἡ συνείδηση ὁμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς [ὁμαιμον], ἢ κοινῆς γλώσσα [ὁμόγλωσσον] κι οἱ συνήθειες, ἢ κοινῆ θρησκεία [ὁμόθρησκον], οἱ μεγάλοι ἀγῶνες πού ὅλοι μαζί γιόρταζαν, οἱ συγκεντρώσεις στά ἱερά κι οἱ τελετές τῶν Μυστηρίων σιγά-σιγά ὀδήγησαν στή συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καί πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στους Ἕλληνες, πού οἱ ἴδιοι περιφρανεύονταν νά τήν τονίζουν, καλώντας «βάρβαρο» ὅποιον δέ μιλοῦσε τή γλώσσα τους.

Στήν ἀρχαϊκή περίοδο ἐπικράτησε τό ὄνομα Ἑλληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μέσ στήν ἀρχαϊκή περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.
2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ὠραῖοι καί ἀθάνατοι. Ἔχουν ὥστόσο πολλὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Δέν ἐμπνέουν φόβο.
3. Θεοί, ἡμίθεοι καί ἥρωες κλείνουν τόν κύκλο τῆς θρησκείας στήν Ἑλλάδα.
4. Ἡ θρησκεία μαζί μέ τήν κοινή γλώσσα καί τά κοινά ἔθιμα ἔδωσαν τήν εὐκαιρία στους Ἕλληνες νά συνειδητοποιήσουν τήν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πῶς ἰδρύθηκε τό μαντεῖο τῆς Δωδώνης:

«Οἱ μάντισσες τῆς Δωδώνης... λένε...: Δυό μαῦρα περιστέρια πέταξαν ἀπό τή Θήβα τῆς Αἰγύπτου, καί τό ἓνα ἀπό αὐτά πῆγε στή Λιβύη, καί τό ἄλλο στή Δωδώνη. Τό τελευταῖο τοῦτο κάθισε πάνω σέ μιᾶ βαλανιδιά (ἀπ' τόν ψίθυρο τῶν φυλλωμάτων τῆς ἱερῆς βαλανιδιάς ἔβγαζαν τούς χρησμούς στό μαντεῖο τῆς Δωδώνης) κι εἶπε μέ ἀνθρώπινη λαλιά πῶς πρέπει νά γίνῃ ἐκεῖ μαντεῖο τοῦ Δία· τά λόγια αὐτά τά θεώρησαν γιά θεία προσαγή καί τά ἐξετέλεσαν».

Ἡροδότου, Ἱστορία Β, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Στήν Ἡρα:

«Κοντά μου σ' ὄνειρό μου κάποι' ἦρθε
ἡ ὄψη σου ἢ πανώρια, πότνια Ἡρα,
ὡς εἶδαν τῆ ἱκετεύοντας οἱ Ἄτρείδες,
οἱ τρανοβασιλιάδες.

Ἔτσι καί τώρα θύματα οἱ πολίτες
ἀγνά σου θυσιάζουν,
ὡς ἡ παλιά συνήθεια, κι ὁμορφο οἱ παρθένες
πέπλο σου φέρνουν καί μαζί οἱ γυναῖκες,
κι ὀρθές ἔτσι τριγύρω στό βωμό σου
πυκνά πυκνά ὡς σταθοῦνε...»].

Σαπφῶ, Βιβλ. 1, 28 (Μετ. Παν. Λεκατοῦ)

3. [Περιγραφή τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ:

«Τ' ἄρματα νά, τά λαμπρά, τά τετράζυγα
καί νάτος ὁ Ἥλιος πού λάμπει στή γῆ
καί τ' ἄστρα στά οὐράνια σκορπᾶνε ἀπ' τό φῶς του
στό ἱερό σκοτάδι.
Καί νά, ὁ Παρνασσός στίς κορφές τίς ἀπάτητες
ὀλόλαμπρος πιά τῆς ἡμέρας τόν κύκλο / φωτεινό στους θεούς ἀντιφέγγει.
Καί τῆς ἀνυδρῆς ἀμύρνας ψηλώνει ὁ καπνός
πρός τίς στέγες τοῦ Φοῖβου.
Καί στό ἅγιο τριπόδι ἡ Πυθία καθιστή,
χρησμοδεῖ μαντικά γιά τούς Ἑλλήνες
ὅ,τι ἐκεῖνος σ' αὐτή κελαιδῆσει.
Μά, ὡ Δελφικοί δουλευτάδες τοῦ Φοῖβου,
στής Κασταλίας τ' ἀργυρόκυκλα ρέματα
πηγαίνετε, κι ἅμα πλυθεῖτε μέ τήν / καθαρή τους δροσιά, στό ναό του γυρίστε
καί στό στόμα φυλάχτε χρυσόλογο πάντα,
κι ὁμορφόλογα κι ὅσοι
ἐρχονται δῶ γιά νά πάρουν χρησμούς,
ἀς ἀκοῦνε ἀπ' τήν ἴδια τους γλώσσα...»].

Εὐριπίδη, «Ἴων» (Μετ. Ν. Ποριώτη)

4. [Ἡ Μοῖρα δυνατότερη κι ἀπό τή θέληση τοῦ Δία:

«Κι ἡ Ἡρα ἢ μεγαλόφθαλμη τοῦ ἀντεῖπε ἢ σεβασμία·
ποιόν λόγον τώρα ἐπρόφερεις, ὡ φοβερῆ Κρονίδη!
ἄνδρα θνητόν πού ἀπ' ἀρχῆς τόν ἔχει δέσ' ἢ μοῖρα
ἀπ' τά δεσμά τοῦ ἀχαρου θανάτου θ' ἀπολύσεις;
κάμε το· ἀλλ' ὄλοι οἱ ἐπίλοιποι θεοί δέ θά τό στέρξουν»].

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Π, 439-443 (Μετ. Ι. Πολυλά)

5. Δέν μπορούσαν οἱ γυναῖκες νά παρακολουθοῦν τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες:

«Λένε ὅτι κάποτε μιά ἠλικιωμένη γυναῖκα ἐφτασε στό Στάδιο τῆς Ὀλυμπίας καί μαζί μέ
τούς ἄντρες στάθηκε καί κοίταξε ἐκείνους πού ἀγωνίζονταν· κι ὅταν τήν ἐνίωσαν οἱ Ἑλ-
λανοδίκες, πῶς ἐτόλμησε νά ρθεῖ στό Στάδιο, (λένε πῶς) ἀποκρίθηκε: μά σέ ποιάν ἄλλη
γυναῖκα ἔχει δώσει τέτοια εὐκαιρία ὁ θεός, γιά νά καυχιέται, πῶς ἔχει πατέρα, τρεῖς
ἀδελφούς Ὀλυμπιονίκες καί τώρα ἀγωνίζεται ὁ γιός της;».

Αἰσχίνη, Ἐπιστ. IV, 5 (Μετ. Α. Κ.)

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μεγάλη άνθηση τῆς τέχνης τόν 7ο καί 6ο αἰ. π.Χ. στήν Ἑλλάδα. Πλήθος ἔργα-στήρια σ' ὅλες τίς πόλεις, σέ μητροπόλεις καί ἀποικίες, ἐντατικά δουλεύουν, παράγοντας ἀριστουργήματα. Δέν ὑπάρχει κλάδος τῆς τέχνης πού νά μήν παρουσίασε ἐκπληκτική ἐξέλιξη στήν ἀρχαϊκή περίοδο, πού εἶναι τό προανά-κρουσμα κι ἡ προετοιμασία τῆς μεγάλης ἐποχῆς: τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., τοῦ χρυ-σοῦ αἰώνα στήν ἀρχαία Ἑλλάδα.

[Τά διακόσια χρόνια πού μεσολαβοῦν, ὡς τή στιγμή πού ὁ Ἑλληνισμός ἔρχεται σέ σύγκρουση μέ τούς Πέρσες (700-490 π.Χ.), εἶναι ἀπό τά πιά ἀξιοσημεῖα στήν ἐλληνική τέχνη.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ἡ γνωριμία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιου-ργίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἔφερε κυριολεκτικά κατάπληξη στοὺς Ἕλληνες.

Εἶδαν πολλά νέα πράγματα· ἀπόρησαν καί θαμπώθηκαν. Τό θαυμαστό στήν περίπτωσή τους εἶναι πῶς ὅ,τι ἀντίκρυσαν στόν κόσμο, πού ξαφνικά ἀνοί-χτηχε διάπλατος στά ἐκπληκτα μάτια τους, τοὺς συγκλόνησε, χωρίς νά τοὺς σπρώξει νά μιμηθοῦν δουλικά ὅ,τιδῆποτε.

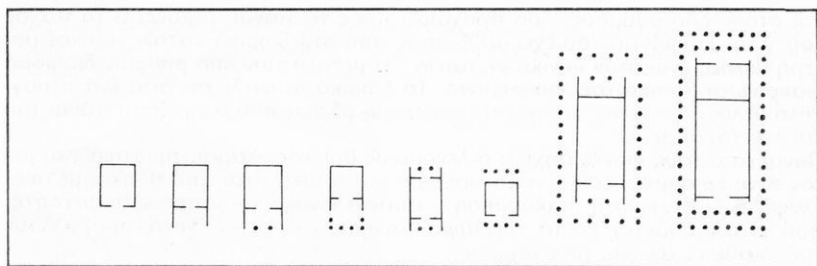
Ἡ ἐλεύθερη σκέψη τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐλευθερία πού χαρακτηρίζει κάθε ἐκδή-λωση στή ζωῆ καί στή σκέψη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων προβάλλει ἀνάγλυφα στήν τέχνη τους, πού στήν ἀρχὴ θά ξεκινήσει μέ πολλά δάνεια ἀπό τοὺς πα-λαιούς πολιτισμούς γιά νά ἀκολουθήσει ὕστερα τελείως δικό της δρόμο].

1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ναοί. Ἀπό τή στιγμή πού ἰδρύθηκαν οἱ νέες πόλεις, ἔνωσαν τήν ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι νά τιμήσουν τοὺς προστάτες θεοὺς τους, μέ ἰδιαίτερα κτίρια, τοὺς ναοὺς, ἀφιερωμένους ἀποκλειστικά στή λατρεία τους.

[Σχῆμα καί τύποι ναῶν. Τό σχῆμα τοῦ ναοῦ τό ἔδωσε ὁ κεντρικός πυρῆνας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, τό *μέγαρο*. Ὁ ὀρθογώνιος κλειστός χώρος τοῦ ἦταν κατάλληλος γιά νά τοποθετηθεῖ τό λατρευτικό ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Κι ἐπειδὴ δέ γινόταν ἡ λατρεία μέσ στό ναό, δέ δόθηκε ἰδιαίτερη σημασία στό ἐσωτερικό τους. Γνωστάθηκαν ὁμως πολύ γιά τήν ἐξωτερική του ἐμφάνιση. Στήν ἀρχὴ δυὸ κολόνες στολίζουν τήν πρόσοψη. Ὃταν ὁ ναός ἔχει στήν ἀνα-τολική πλευρά (τῆ μιὰ στενὴ) μιὰ σειρά ἀπὸ κολόνες εἶναι *πρόστυλος*, καί *ἀμφιπρόστυλος*, ὅταν ἄλλη μιὰ σειρά ὑπάρχει στή δυτική πλευρά. Μέ τόν καιρό, ὀλόγυρα στό ναό προστέθηκε μιὰ σειρά ἀπὸ κίονες σάν ἕνα εἶδος στοᾶς, ἀνοίχτης στὰ πλάγια, ἀλλά στεγασμένης, γιά νά καταφεύγουν οἱ πι-στοί τίς ὕρες πού χαλοῦσε ὁ καιρός ἢ ἔκαιγε ὁ ἥλιος (*περιστύλιο*). Ἡ πρό-σοψη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶναι πάντα πρὸς τὰ ἀνατολικά, κι ἐκεῖ ἐμπρός συ-νήθως κατασκευάζεται ὁ *βωμός*, ὅπου στίς ἐπίσημες γιορτές γίνονταν οἱ θυ-σίες].

Ἴωνικός καί Δωρικός τύπος ναοῦ. Δύο τύποι ναῶν διαμορφώθηκαν στήν ἀρχαϊκή περίοδο: ὁ *δωρικός* κι ὁ *ἰωνικός*. Βασικό τους χαρακτηριστικό ἦταν ἡ μορφὴ τοῦ κίονα καί ἡ ἐξωτερικὴ διαμόρφωση τοῦ κτιρίου. Πολύ σύντομα οἱ ναοὶ στολίστηκαν μέ ἀνάγλυφες διακοσμῆσεις, ὅπου δόθηκε ἡ εὐκαιρία στή φαντασία τῶν καλλιτεχνῶν νά παραστήσουν μέ θαυμαστό τρόπο τοὺς μύ-θους τῶν θεῶν.

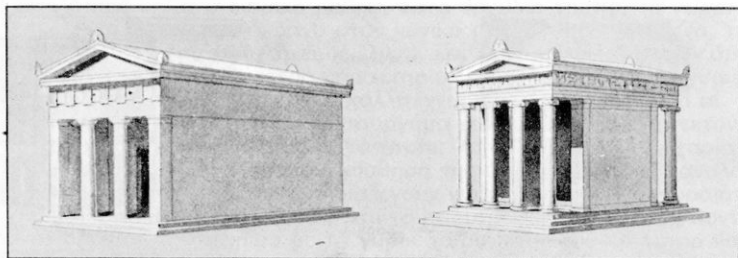

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ἀρχικά, ἓνα ἀπλό τετράπλευρο δωμάτιο χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων καὶ γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ ξόανου τοῦ θεοῦ. Κατόπιν ἐπεκτείνονται οἱ πλάγιοι τοῖχοι (παραστάδες). Στὸ τρίτο σχέδιο εἰκονίζεται ὁ ναός, ἀπλὸς ἐν παραστάσει, δηλ. μὲ δύο κίονες στὴν πρόσοψη μεταξύ τῶν παραστάδων. Στὸ τέταρτο σχέδιο φαίνεται ὁ πρόστυλος ναός. Στὸ πέμπτο, ὁ διπλὸς ναός ἐν παραστάσει, δηλ. μὲ δύο κίονες ἔμπρὸς καὶ δύο στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ κτιρίου. Τὸ ἕκτο σχέδιο δείχνει ναὸ ἀμφιπρόστυλο, μὲ πρόσταση δηλ. ἔμπρὸς καὶ πίσω. Τὸ ἕβδομο σχέδιο εἰκονίζει ναὸ περίπτερο, μὲ γύρω-γύρω κίονες δηλαδή. Τέλος, τὸ ὄγδοο σχέδιο δείχνει ναὸ δίπτερο, μὲ δύο σειρὲς κίονες.

[Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ.] Ὁ ἑλληνικὸς ναός δὲν ἔχει τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ αἰγυπτιακοῦ. Εἶναι κι αὐτὸς στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χώρου. Κύριό του μέρος ἦταν ὁ *σηκός*, ἡ αἶθουσα ὅπου τοποθετοῦσαν τὸ ἀγαλμα, κι ἐκτός ἀπὸ ἓναν προθάλαμο (*πρόδομο*) πίσω ἀπὸ τὸ σηκό, σὲ ὀρισμένα κτίρια ὑπάρχει καὶ ἄλλος χώρος, ποῦ χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη πολυτίμων ἀφιερωμάτων (*θησαυρός*) ἢ εἶναι τὸ *ἀδυτο*, στὰ ἱερά ὅπου ὑπῆρχε μυστηριακὴ λατρεία.

Οἱ δύο μεγάλοι ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ ἐκφράζουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς ποῦ τοὺς δημιούργησε. Ὁ *δωρικός* εἶναι *στέρεος, σοβαρός, λιτός καί, σχετικὰ, βαρῦς*. Ὁ *ἰωνικός* εἶναι *κομψός, μὲ μεγάλη γάπη γιὰ τὴν κάθε λογῆς διακόσμηση, δαντελένιος κυριολεκτικὰ, χαριτωμένος*.

Ὁ ἀρχαῖος ναός θεωρεῖται ἔργο τέχνης ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς του, γι' αὐτὸ καὶ τὸν τοποθετοῦν πάνω σὲ μία τρίβαθμη βάση, ποῦ λέγεται *κρηπίδα*. Ἡ τρίβαθμη κρηπίδα ὑπάρχει καὶ στοὺς δύο ρυθμούς. Ἡ διαφοροποίηση μεταξὺ τους ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κίονα. Στὸ δωρικό ρυθμὸ ὁ κίονας πατεῖ κατευθεῖαν πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς κρηπίδας· ἐπεὶδὴ πάλι σ' αὐτὴν πατοῦν οἱ στύλοι, τὴ λένε *στυλοβάτη*. Ὁ ἰωνικὸς κίων πατεῖ σὲ βάση. Στὸν ἀρχαῖο κίονα

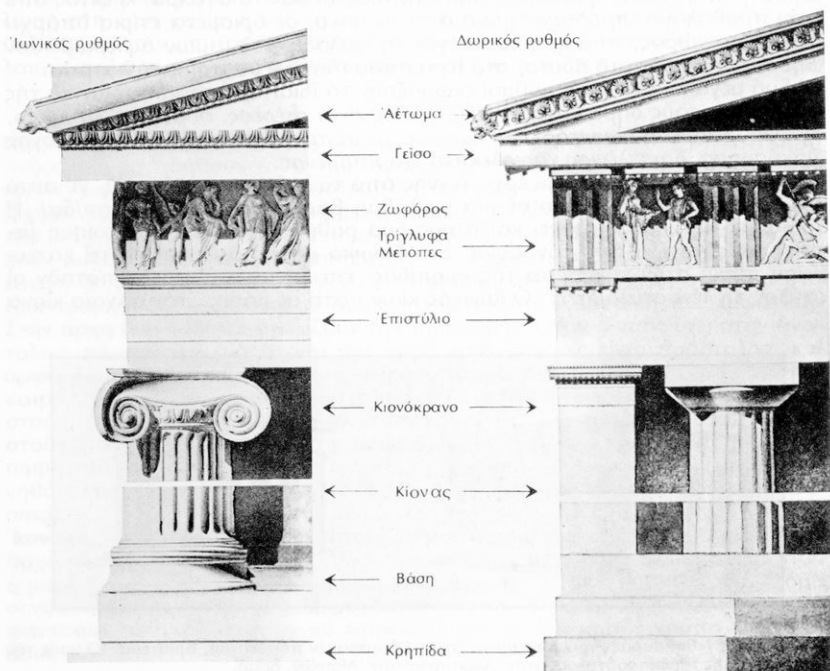
Μικρὸς ναός («θησαυρός») τῶν Μεγαρέων στὴν Ὀλυμπία ἐν παραστάσει, ἀριστερά. Ὁ ναός τῆς Ἀθῆνας Νίκης (ἀμφιπρόστυλος) στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, δεξιά.

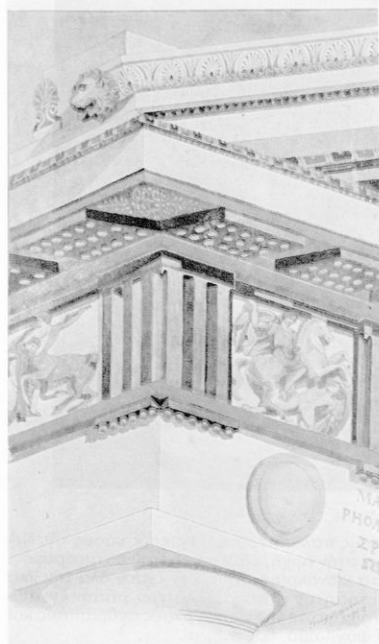
καί στους δύο ρυθμούς, όσο προχωρεί προς τα πάνω, μειώνεται τό πάχος του. Στην επιφάνειά του έχει ραβδώσεις πού στό δωρικό καταλήγουν σέ μυτερή γωνία, ενώ στόν ιωνικό σέ ταινία. Ἡ μεταξύ τῶν δύο ρυθμῶν διαφορά διακρίνεται βασικά στό κιονόκρανο. Τό δωρικό ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα στρογγυλό μέλος, τόν ἐχίνο, καί μία τετράπλευρη πλάκα πού στηρίζεται πάνω του καί λέγεται ἄβακας.

Πάνω ἀπό τούς κίονες ἀρχίζει ὁ λεγόμενος *θριγκός*. Χαρακτηριστικό του μέλος εἶναι τό σημεῖο πού λέγεται *διάζωμα* καί ἀποτελεῖται ἀπό πλάκες μέ ἀνάγλυφη ἢ ζωγραφιστή διακόσμηση – σπάνια εἶναι ἀκόσμητες – τίς *μετόπες*, πού ἐναλλάσσονται μέ τά *τρίγλυφα* (ὀνομάζονται ἔτσι, γιατί προβάλλουν τρεῖς κάθετες ἐσοχές, τούς *μηρούς*).

Ἀπό τό τέλος τοῦ διαζώματος ἀρχίζει ἡ ἐξέχουσα στέγη τοῦ κτιρίου πού ἐμπρός καί πίσω σχηματίζει ἕνα τριγωνικό χῶρο, τό *ἀέτωμα*, πού συνήθως εἶχε γλυπτές παραστάσεις· στίς μακριές πλευρές τό γείσο ἐξέχει, ὑπάρχει ὁμως ἡ ὑδρορροή, ὅπου συγκεντρώνονται τά νερά τῆς βροχῆς καί πέφτουν κάτω ἀπό ἀκροκεράμους, πού ἔχουν μορφή λεοντοκεφαλῶν ἢ φανταστικῶν

Οἱ δύο ἑλληνικοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ καί τὰ διάφορα μέρη τους.

Οι αρχαίοι ναοί, όπως και η πλαστική (ανάγλυφα και αγάλματα), αλλά και τὰ ἀρχιτεκτονικά γλυπτά ἦταν χρωματισμένα. Ἐτσι, τὸ δυνατό φῶς τοῦ ἡλίου δέ χτυποῦσε κατευθείαν πάνω στό ἄσπρο χρῶμα τοῦ μαρμάρου, ὥστε νά τυφλώνεται ὁ θεατὴς ἀπὸ τὴν ἐντονὴ λευκότητα τοῦ ὕλικου. Στὴν εἰκόνα μας, γωνία τῆς ἀναυδομῆς ναοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὅπου φαίνεται ὁ χρωματισμὸς τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ κτιρίου. Ἡ ἀναπαράσταση ἐγίνε με βάση χρῶματα ἢ ἴχνη τους, πού διατηρήθηκαν σέ διάφορα κτίρια τῆς ἀρχαιότητος. Στὸ ἐπιστύλιο διακρίνεται μιά ἀσπίδα. Ὑπῆρχε συνήθεια, ὅταν κέρδιζαν οἱ ἀρχαῖοι μιά σπουδαία νίκη, νά ἀφιερῶνουν τίς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα σέ ἕνα ἱερό. Ἐτσι, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, μετὰ τῆς νίκης του στό Γρανικό, ἔστειλε 300 ἀσπίδες στό ἱερό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ὅρισμένες ἀπὸ αὐτές τοποθετήθηκαν πάνω στό ἐπιστύλιο τοῦ Παρθενῶνα.

ζῶων ἢ τεράτων (γοργόνων) καί παριστάνονται με ἀνοιχτό τό στόμα, πού ἔτσι χρησιμεύει γιά ἔκρηξη.

Στόν ἰωνικό ρυθμό τό ἐπιστύλιο δέν εἶναι μιά σειρά ἴσιες πλάκες, ἀλλά τρεῖς ταινίες παράλληλες, πού τοποθετημένες ἢ μιά ἐπάνω στήν ἄλλη ἐξέχουν, ἢ ψηλότερη λίγο περισσότερο ἀπὸ τὴν κάτω. Πάνω στό ἐπιστύλιο ὑπάρχει μιά συνεχῆς ζώνη, ἡ ζωφόρος, πού συνήθως ἔχει ἀνάγλυφη διακόσμηση. Ἡ ζώνη αὐτή δίνει τὴν εὐχέρεια στοὺς καλλιτέχνες νά ἀναπτύξουν μιά διήγηση, μιά ἱστορία. Δέν περιορίζει τὰ πρόσωπα, ὅπως ἡ μετόπη, ὅπου δέν εἶναι δυνατό νά χωρέσουν ἄνετα περισσότερα ἀπὸ τρία πρόσωπα. Ἐπάνω ὑπάρχει, ὅπως καί στό δωρικό ρυθμό, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ γεῖσο. Διαφορετικό εἶναι καί τό κιονόκρανο στόν ἰωνικό ρυθμό. Ἐχει τὸν ἐχίνο, πάνω του ἕνα ἐπίθημα, πού καταλήγει σέ ἔλικες, καί ἀκόμη πιό πάνω τὸν ἄβακα. Τὰ ὑψαιότερα καί σπουδαιότερα χαρακτηριστικά τῶν δύο αὐτῶν ρυθμῶν τὰ σύνθεσαν με τρόπο δημιουργικό οἱ καλλιτέχνες στήν Ἀττική, τὸν 5ο αἰ. π.Χ., γιά νά δώσουν τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς. **Τὰ ἀρχαῖα κτίρια ἐναρμονισμένα με τό τοπίο.** Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἴσθηση τῆς ἀρμονίας καί τῆς ἀναλογίας στίς κατασκευές τους. Ἦξεραν νά διαλέγουν γιά τὰ ἱερά τους τίς ὑψαιότερες καί τίς πιό χαρακτηριστικές θέσεις· καί τό σπουδαιότερο εἶναι πῶς συνταίριαζαν τό μέγεθος τοῦ κτιρίου με τό γύρω χῶρο, ἔτσι πού τό τοπίο νά μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλά νά δένεται με τό κτίσμα. Ζώντας ὁλοένα στή φύση, ἀκούγοντας τίς μυστικές φωνές τῆς, νιώθοντάς τὴν ὡς τίς βαθύτερες ἴνες τους, κατόρθωσαν με τὰ κτίριά τους νά στολίζουν τοὺς χώρους τῆς].

Ὁ ναός τῆς Ἡρας στήν ἀρχαία Ὀλυμπία, ἕνας ἀπό τούς παλαιότερους δωρικούς ναούς τῆς Πελοποννήσου, δωρικός περίπτερος. Οἱ κίονές του ξύλινοι στήν ἀρχή, κάθε φορά πού καταστρέφονταν τούς ἀλλάζαν μέ ἄλλους πάρινους, γι' αὐτό καί τά κιονόκρανά τους, δέν ἔχουν ὅλα τήν ἴδια μορφή. Τό τοπίο τῆς Ὀλυμπίας μέ τήν ἡρεμῆ κοιλάδα τῆς ἦταν τό καταλληλότερο γιά τήν ἐγκαθίδρυση τῆς λατρείας τοῦ πρώτου τῶν θεῶν, τοῦ Δία, πού ἔφερε τήν εἰρήνη στούς ἀνθρώπους καί ρυθμίζει τίς μεταξύ τους σχέσεις, μέ τρόπο δίκαιο καί ψύχραιμο. 6ος π.Χ. αἰ.

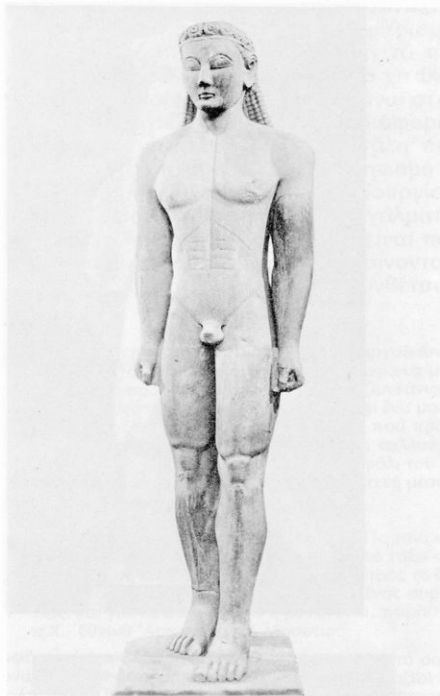
2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Ὅρθια καί καθιστά ἀγάλματα. Ἡ τέχνη τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε στούς Ἕλληνες τό πρώτο θάμπωμα. Τά πελώρια ἀγάλματα πού ἀντίκρισαν στά μεγάλα τῆς ἱερά, ἀκίνητα, μεγαλόπρεπα κι ἐπιβλητικά, τούς ἔκαναν μεγάλη ἐντύπωση. Χρησιμοποίησαν τά πρότυπα πού εἶδαν: τό ὄρθιο ἀνδρικό ἀγαλμα πού ἔχει τό ἀριστερό πόδι ἐμπρός, θέλοντας νά δείξει πώς κινεῖται, ὅτι περπατάει, καί τόν καθιστό σοβαρό κι ἱερατικό τύπο.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μέ ἀπαράλλαχτο τρόπο οἱ Αἰγύπτιοι σκάλιζαν τά ἔργα τους, πού ὅμως ἐμείναν δεμένα μέ τό βαρῦ τους ὑλικό, τήν πέτρα, ἀκίνητα, μέ τά μάτια τους ἀπλανή, βυθισμένα σέ μιά ἐσωτερική συλλογή.

Τόν 7ο αἰ. γίνονται μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα. Μές στόν ἑβδομο αἰώνα, δοκιμάζουν οἱ γλύπτες στήν Ἑλλάδα τή δύναμή τους στήν πέτρα, γιά νά πλάσουν τῶν θεῶν τους τά ἀγάλματα, δίνοντάς τους ἀνθρώπινη ὕψη. Χρησιμοποιοῦν στήν ἀρχή μαλακές πέτρες (τόν πωρόλιθο) πού λαξεύονταν εὐκολότερα, κι ὕστερα τό μάρμαρο. Ξεκινοῦν μετρημένα, χωρίς νά ἐπιζητοῦν τήν ποικιλία. Δουλεύουν ἀδιάκοπα τούς ἴδιους τύπους, τήν ἴδια στάση, μέ μοναδική φιλοδοξία νά τελειοποιήσουν ὁ,τι βρῆκαν ὀι προγενέστεροί τους καλλιτέχνες.

[Κοῦροι-Κόρες. Δίνουν σέ δυό στάσεις τίς μορφές: καθιστές ἢ ὄρθιες, γεμάτες ὁμως δύναμη καί ζωή. Φτιάχνουν σ' ὅλη τήν ἀρχαίκή περίοδο τούς κοῦρους καί τίς κόρες. Ὑπῆρχε τέτοιος ἐσωτερικός παλμός στά ἔργα, ὥστε οἱ ἄνθρω-

Ὁ κολοσσιαῖος κούρος τοῦ Σουνίου, ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πῦρινα ἀγάλματα ποῦ κατασκευάστηκαν σὲ μεγάλο μέγεθος στὴν Ἀττική. Τὸ ἀριστερὸ τοῦ πόδι ἀπλώνεται ἔμπρός, σὺν τὴν ἐτοιμάζεται τὸ ἄγαλμα νὰ περπατήσει. Τὰ χέρια του εἶναι, μὲ τίς παλάμες κλειστές, κολλημένα στοὺς μηρούς. Οἱ ὦμοι εἶναι ὑπερβολικὰ πλατιοί, ἐνῶ τὰ πλευρὰ καὶ οἱ γλουτοὶ εἶναι πολὺ στενοί. Ἄξιζε νὰ προσέξει κανεὶς πόσο γερὰ καὶ δυνατὰ εἶναι τὰ πόδια τῶν ἀρχαίων κούρων, ποῦ θυμίζουν μὲ τὴν πρώτη ματιὰ σχετικὲς ἐκφράσεις τοῦ Ὀμήρου, ποῦ καὶ στὰ δύο ἔπη του φαίνεται νὰ ἐκτιμᾶται ἰδιαίτερα στοὺς νέους ἄνδρες, τὰ γεροδεμένα πόδια, τὸ στήριγμα τοῦ σώματος. Τὰ μάτια σὸ πρόσωπο εἶναι πελώρια, ἐνῶ τὰ μαλλιά πέφτουν πίσω καλοχτενισμένα. Ἐμπρός, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ὑπάρχει μιὰ σειρά ἀπὸ τελειῶς σχηματικὸς βοστρύχους. Ἀττικὸ ἔργο μεταξὺ 620-610 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιὰ: ὁ τελευταῖος γνωστὸς κούρος τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ ἔγιναν στὴν Ἀττική. Ἄξιζε νὰ τὸν συγκρίνετε μὲ τὸν κούρο τοῦ Σουνίου, γιὰ νὰ δεῖτε μέσα σὲ 130 περίπου χρόνια πόσο προόδευσε ἡ πλαστικὴ στὴν Ἑλλάδα, δίνοντας ὄγκο καὶ σωστὲς ἀναλογίες σὸ σῶμα καὶ στὰ ἄκρα, ὑψώνοντας τὸ λαῖο, προσέχοντας τὴν ἐκφραση τοῦ κεφαλοῦ καὶ ἐλευθερώνοντας τὰ χέρια ἀπὸ τοὺς μηρούς. Στὴ βάση, ὅπου τὸ ἄγαλμα εἶχε προσαρμοσθεῖ μὲ μολύβι χυτὸ, διακρίνονται τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ποῦ δίνει τὸ ὄνομα τοῦ εἰκονιζόμενου νέου: ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟΥ (Υ). Πρόκειται γιὰ τὸ ἐπιτύμβιο ἀγαλμα τοῦ Ἀριστοδίκου, ποῦ βρέθηκε στὴν Ἀνάβυσο τῆς Ἀττικῆς. Τὰ ἀγάλματα τῶν κούρων παριστάνουν, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἕνα ἰδιαίτερο γνώρισμα, θεοῦς, θνητοῦς ἢ καὶ νεκροῦς. Εἶναι δηλαδὴ, ἐπιτύμβια λατρευτικὰ ἢ ἀφιερωτικὰ. Γύρω στὰ 490 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Όρθιο γυναικείο άγαλμα, σέ ύψος μεγαλύτερο από τό φυσικό. Βρέθηκε στή Δήλο και ήταν αφιέρωμα στή θεά Άρτεμη από τή Νικάνδρη τή Ναξία. Έργο ναξιακής πλαστικής, πού τόν 7ο αιώνα βρισκόταν σέ μεγάλη ανάπτυξη. Τό σώμα είναι στενόμακρο, μέ λεπτή σφιχτή μέση και ώμους πλατιούς. Τά χέρια είναι και δά κολημένα στούς μηρούς. Τό όλο έργο είναι άσαρκο, χωρίς καμπυλότητες σχεδόν. Τά μαλλιά πέφτουν μακριά πίσω στήν πλάτη και εμπρός, δεξιά κι άριστερά από τό λαιμό. Φοράει χιτώνα μακρύ πού άφήνει νά φανούν μόλις τά πόδια της. Έργο του 660-650 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Θαυμάσια άπτική κόρη, από τά ώραιότερα δείγματα τής πλαστικής τών αρχαϊκών χρόνων. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο πού τά έχει διευθετήσει ό καλλιτέχνης μέ άξιοσημείωτες πτυχώσεις. Άξίζει νά προσέξει κανείς τό γεμάτο στοχασμό βλέμμα τής κοπέλας. Λείπει τό λεγόμενο αρχαϊκό χαμόγελο, πού χαρακτηρίζει τά έργα τών αρχαϊκών χρόνων μεταξύ 560 και 500 π.Χ. Βρέθηκε στίς ανασκαφές τής Άκροπόλεως τών Άθηνών και έκτίθεται στό εκεί Μουσείο.

ποι βλέποντάς τα έμεναν θαμπωμένοι, και πλήθος ιστορίες έπλασαν γύρω από τούς καλλιτέχνες πού τά δημιούργησαν.

Ό Δαίδαλος. Πρώτος, αναφέρει ή παράδοση, ό έξοχος αυτός τεχνίτης «άνοιξε τά μάτια στούς άνδριάντες και κίνησε τά σκέλη». Τά έργα αυτά δημιούργουσαν τόσο μεγάλη έντύπωση στούς ανθρώπους τής έποχής ώστε είπαν πώς χρειάστηκε νά δένουν τά άγάλματα για νά μή φύγουν. Τόση ήταν ή ζωή κι ή κίνηση, πού πλούσιες αναδίνονταν από τά έργα.

Η εξέλιξη τής μορφής τών άγαλμάτων. Τό κορμί είναι, στήν αρχή, δοσμένο χωρίς σωστές αναλογίες, χωρίς τέλεια τή γνώση τής ανατομίας. Γρήγορα όμως ξεπερνούν κι αυτή τή δυσκολία, γιατί, παρατηρώντας μέ μεγάλη προσοχή γύρω τους οι καλλιτέχνες στίς παλαιότερες τούς άθλητές, μαθαίνουν τά μοστικά τής ανατομίας του ανθρώπινου κορμιού. Έτσι, τά έλληνικά ιερά σέ

όλες τις πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικά, από αγάλματα μικρότερα ή μεγαλύτερα, γεμάτα παλμό και ζωή, αφιερώματα των πιστών.

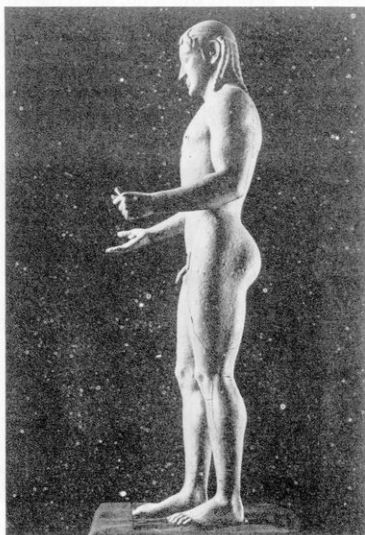
Τό ανδρικό σώμα προτιμούν να τό παριστάνουν γυμνό, ενώ οι γυναικείες μορφές φορούν απλά τό δωρικό χιτώνα ή περίτεχνα πτυχωμένο τόν ιωνικό. Χρησιμοποιούν και χρώματα πάνω στό μάρμαρο, γιά να σημειώνουν τις κόρες των ματιών, τά μαλλιά και διάφορες λεπτομέρειες στό φορέματα.

Είναι θαυμαστό πόσο κάθε μεγάλη πόλη στόν κυρίως Έλλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στόν έξω Έλληνισμό άφοσιώθηκε και σημείωσε σημαντική άπόδοση στόν καλλιτεχνική δημιουργία.

Άνάγλυφο. Παράλληλα μέ τά αγάλματα, αναπτύσσουν και του άνάγλυφου* τή δύσκολη τεχνική. Στήν άρχή είναι πολύ έλαφρό· μέ τόν καιρό όμως, ίδίως στό άετώματα των ναών, βαθαίνοντας, θά σημειώσει τέτοια έξελιξη, ώστε όλόγλυφα στό τέλος έργα θά συνθέτουν τις μυθολογικές σκηνές που άπεικονίζονται.

Τό άρχαιότερο γνωστό σύμπλεγμα των άρχαϊκών χρόνων. Βρέθηκε στόν Άκρόπολη των Άθηνών. Παριστάνεται ντυμένος άνδρας, που σύμφωνα μέ τήν έπιγραφή τής βάσης του λεγόταν Ρόμβος ή Κόμβος. Τό πρόσωπό του έχει μοναδική ζωτάνια και δυνατό βλέμμα που γεμάτο ενάργεια καρφώνεται στό θεατή. Στους ώμους του κρατεί ένα μοσχάρι (σηματίζοντας μέ τά χέρια του και τά δύο πόδια του ζώου ένα θαυμάσιο χιασμό), που πρόκειται να τό προσφέρει στό θεά. Μέ τρόπο που προκαλεί τό θαυμασμό άντιπαραθέτει ό καλλιτέχνης τό άνέκφραστο κεφάλι του ζώου, πλάι στό έκφραστικό, γεμάτο πνευματικότητα κεφάλι του ανθρώπου. Τό σώμα έχει τά χαρακτηριστικά του κούρου τής εποχής: πλατιούς ώμους, στενή μέση, άσαρκο στέрно, γερά χέρια. Έργο του 560 π.Χ. Μουσείο Άκροπόλεως.

Ό χάλκινος κούρος, που βρέθηκε στόν Πειραιά και παριστάνει, όπως πιστεύεται, τόν Άπόλλωνα που τό άριστερό χέρι του θά κρατούσε τό τόξο και μέ τό δεξί ένα τάσι γιά σπονδή. Άντίθετα από τους άλλους κούρους, τούτος βγάζει έμπρός τό δεξί πόδι, γιατί φαίνεται ότι δέ θά ήταν ίδρυμένος μόνος του, αλλά θά άποτελούσε μέρος ενός συμπλέγματος αγαλμάτων, όποτε γιά λόγους άρμονίας, και γιά να άποφευχθεί ή μονοτονία, παραστάθηκε μέ τό δεξί του πόδι έμπρός. Γύρω στό 490 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Άριστερά: ο Κεραύνιος Ζεύς, έργο κυπριακό, γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 5ου. Ο θεός, ντυμένος με μακρύ χιτώνα, θά κρατούσε τον κεραυνό με τό δεξί του χέρι, έτοιμος να τον πετάξει. Έχει επίδραση ιωνική που ξεχωρίζει καθαρά στο βλέμμα του, κυρίως όμως στο χαμόγελό του. Βρέθηκε στο Κίτιο, και εκτίθεται στο Κυπριακό Μουσείο της Λευκωσίας.

Δεξιά: χάλκινο άγαλμάτιο ίππεία από τη Δαδώνη. Έργο κορινθιακής τέχνης γύρω στα 550 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Κάτω: μιά πλευρά βάσης κούρου με ανάγλυφες παραστάσεις. Εικονίζεται ένα παιγνίδι, που θυμίζει πολύ τό χόκευ τών Βρετανών. Έργο τών αρχών του 5ου αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λεπτομέρεια από αέτωμα κτιρίου που υπήρχε στην Ακρόπολη των αρχαϊκών χρόνων. Παριστάνεται ο λεγόμενος «τριώματος δαίμων», ένα παράξενο φανταστικό όν, με τρία κεφάλια και σώματα ως τη μέση, που από κει και κάτω καταλήγουν σε ουρές τριών συμπλεκόμενων ψαριών. Το σύμπλεγμα είναι από παρωλίθο και έχει έντονα χρώματα, πράσινο και κόκκινο. Από τις τρεις μορφές που κρατούν στα χέρια τα σύμβόλά τους (δείχνοντας τη δυνατότητα του τριώματος δαίμονα, του Νηρέα δηλαδή, να μεταμορφώνεται διαρκώς), η μία κρατεί μία δέσμη με κυματιστό χάραγμα, που υποδηλώνει τό νερό· και η άλλη ένα πουλί που σημαίνει τον άερα, και η τρίτη μιάν άλλη δέσμη που δηλώνει τη φωτιά. Είναι χαρακτηριστική η εξαίρετη ζωντάνια στα πρόσωπα των μορφών, από τις όποιες η δεξιότερη στρέφεται φιλικότατα προς τό θεατή. Τό αέτωμα στόλιζε άγνωστο ναό στην Ακρόπολη. Έργο του 570 π.Χ. Μουσείο Ακροπόλεως.

Ἡ Κρήτη, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀττική, τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας γεμίζουν ἀγάλματα, γλυπτά καί ναούς].
Μαθαίνουν νά χύσουν τό χαλκό (6ος αἰ. π.Χ.). Δυό μεγάλοι τεχνίτες στή Σάμο, τόν 6ο αἰ. π.Χ. (ὁ *Ροίκος* καί ὁ *Θεόδωρος*) θά βροῦν τόν τρόπο νά φτιάχνουν χυτά χάλκινα ἀγάλματα, γεγονός που θά δώσει φτερά στή χαλκοπλαστική.

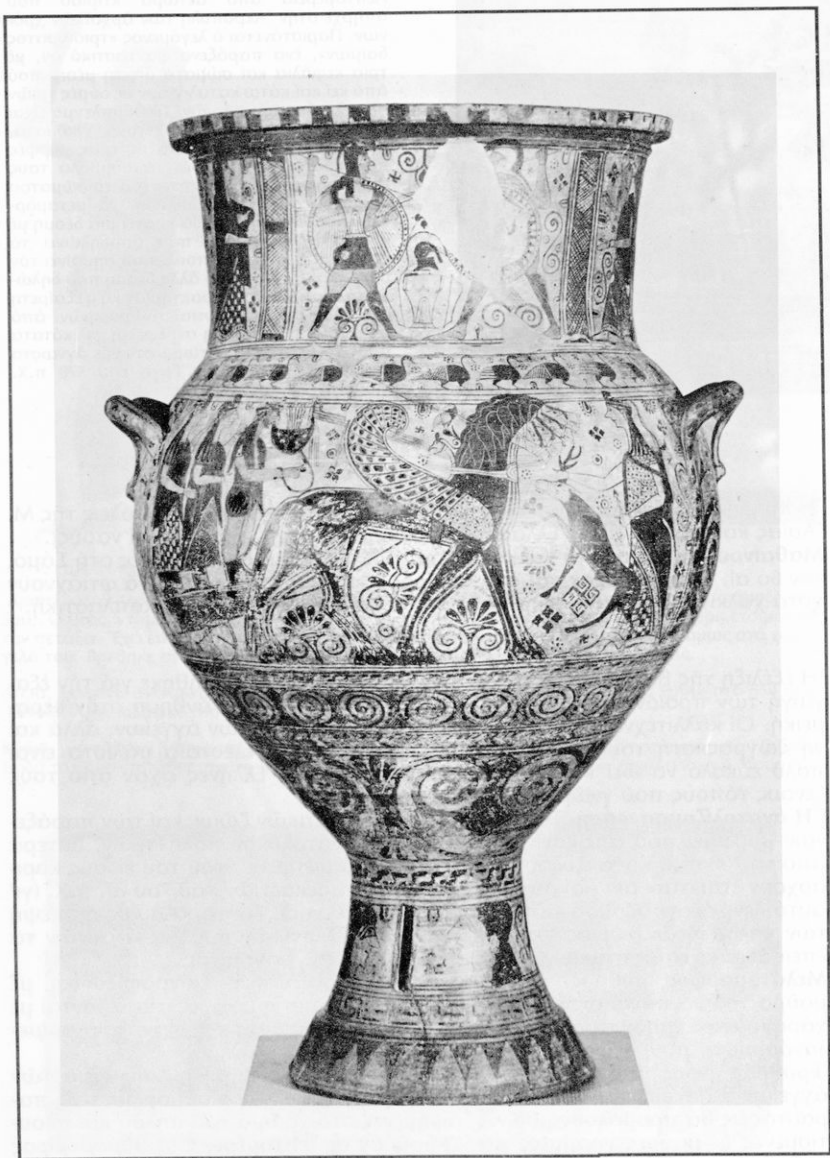
3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἡ ἐξέλιξη τῆς βιοτεχνίας κι ὁ συναγωνισμός που δημιουργήθηκε γιά τήν ἐξαγωγή τῶν προϊόντων τῆς στίς ἑλληνικές πόλεις, ἔδωσαν ἀνθήση στήν κεραμική. Οἱ καλλιτέχνες πλούτιζαν ὄχι μόνο τά σχήματα τῶν ἀγγείων, ἀλλά καί τή ζωγραφιστή τους διακόσμηση. Ἀπό αὐτή τήν τελευταία μάλιστα εἶναι πολύ εὐκολο νά ἴδῃ κανεῖς τίς ἐπιδράσεις που οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀπό τούς ξένους τόπους που γνώρισαν.

[**Ἡ ἀνατολίζουσα φάση.** Τό πλῆθος τῶν φανταστικῶν ζῶων καί τῶν παράξενων μορφῶν που ἀπεικονίζει ἡ τέχνη τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ὕστερα ἀπό τό 700 π.Χ. κατακλύζουν τήν Ἑλλάδα. Τά μοτίβα αὐτοῦ τοῦ εἶδους κυριαρχοῦν ἔτσι στήν ἀγγειογραφία* τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. (γιά αὐτό λένε ἀνατολίζουσα αὐτή τή φάση τῆς τέχνης). Γρήγορα ὁμως ἡ σκέψη τῶν καλλιτεχνῶν γύρισε στήν ὁμορφιά τῶν ἑλληνικῶν μύθων, κι αὐτῶν τά ἐπεισόδια καταπιάστηκαν νά ζωγραφίσουν οἱ ἀγγειογράφοι.

Μελανόμορφος ρυθμός. Στήν ἀρχή, οἱ παραστάσεις ζωγραφίζονται μέ μαῦρο χρώμα πάνω στόν πηλό. Οἱ λεπτομέρειες στίς μορφές ἀποδίδονται μέ χάραγμα καί χρησιμοποιεῖται βοηθητικά τό ἄσπρο καί τό βυσσινί χρώμα (*μελανόμορφος ρυθμός*) στήν Ἀττική.

Ἐρυθρόμορφος ρυθμός. Πολύ σύντομα, ὁμως, ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων θά σκεπαστεῖ μέ μαῦρο σιλπινό βερνίκι καί μόνο οἱ μορφές στίς παραστάσεις θά προβάλουν ρόδινες, ἀφημένες στό χρώμα τοῦ πηλοῦ καί πλουτισμένες μέ μαῦρες γραμμές, γιά νά δοθοῦν οἱ λεπτομέρειες (*ἐρυθρόμορφος ρυθμός*).

Μεγάλος κυκλαδικός κρατήρας από τη Μήλο. Ξεχωρίζει για τό ψηλό διάτρητο πόδι του. Στο λαιμό του εικονίζεται μονομαχία δύο ηρώων – οι μητέρες τους στέκονται πίσω τους, γεμάτες αγωνία για την τύχη των παιδιών τους στον αγώνα. Στην κεντρική ζώνη, στη γάστρα του αγγείου, βλέπει κανείς την Άρτεμη που κρατεί από τὰ κέρατα ένα ελάφι. Έχει έρθει για νά προυπαντήσει τόν άδελφό της τόν Απόλλωνα που φτάνει στη Δήλο τήν άνοιξη από τή χώρα των Ύπερβορείων, όπου έμενε στην περίοδο τού χειμώνα. Μαζί του, πάνω στο άρμα, δύο Μούσες. Γύρω στά 640 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ή κεραμική τής Άττικής ξεπερνάει τήν κορινθιακή τόν 6ο αι. π.Χ. Ή κεραμική τής Άττικής έφτασε σέ θαυμαστή τελειότητα, και μέσ στον έκτο αιώνα τὰ άγγεία της γίνηκαν περιζήτητα σ' όλο τόν γνωστό κόσμο, όπως δείχνουν, σήμερα, οι άνασκαφές. Μ' αυτό τόν τρόπο, έριξε στη σκιά τήν άγγελιοπλαστική παραγωγή τής Κορίνθου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στην αρχαϊκή περίοδο όλοι οι κλάδοι τής τέχνης σημειώνουν άδιάκοπη εξέλιξη κι άνθιζουν έξαιρετικά.
2. Στην Αρχιτεκτονική διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ο δωρικός κι ο ιωνικός.
3. Στην Πλαστική γίνονται, για πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα άγάλματα, αρχικά από μαλακό πουρί κι ύστερα από μάρμαρο. Παλαιότερα έφτιαχναν ξύλινα άγάλματα, τὰ ξόανα, που τό φθαρτό ύλικό τους δέ βοήθησε νά διατηρηθοϋν. Δύο τύποι άγαλμάτων δημιουργοϋνται: ο κοϋρος και ή κόρη. Οι καλλιτέχνες δέν επιζητοϋν τήν πρωτοτυπία αλλά τήν τελειοποίηση τής μορφής.
4. Ή Κεραμική, έπηρεασμένη πολύ, στην αρχή, από τήν Ανατολή στη διακόσμηση των άγγείων, δίνει έργα μέ παραστάσεις φτερωτών ζώων, φανταστικών πουλιών κτλ. (άνατολιζουσα). Δύο ρυθμοί άναπτύσσονται στην αρχαία περίοδο: ο μελανόμορφος πρώτα, κι ύστερα ο έρυθρόμορφος. Έκπληκτική είναι ή άνθηση τής κεραμικής στην Άττική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1-2. [Ο περίφημος μυθικός τεχνίτης Δαίδαλος:

«Ο Δαίδαλος τόσο διέφερε στην κατασκευή των αγαλμάτων απ' όλους τούς ανθρώπους, ώστε είπαν οι μεταγενέστεροι μύθους γι' αυτόν, γιατί τὰ άγάλματα που έφτιαχνε ήταν όμοια μέ ζωντανούς ανθρώπους: γιατί δέθην βλέπανε αυτά και περπατούσαν και γενικά είχαν έτσι τή διάθεση τού κορμιού, ώστε νά μοιάζουν ζωντανά πλάσματα. Πρώτος μάλιστα έβαλε μάτια και ξεχώρισε τὰ σκέλη..., γι' αυτό και δίκαια θαυμάζοταν από τούς ανθρώπους».

Διόδωρος Σικελιώτης 14, 76 (Έλεύθερη άπόδοση Α.Κ.)

«Ο Δαίδαλος, έξοχος άγαματοποιός, πρώτος φτιάχνει μέ τὰ μάτια άνοιχτά τὰ άγάλματα, για νά φαίνονται πώς βλέπουν, και τὰ πόδια άνοίγει, για νά νομίζει κανείς πώς βαδίζουν. Γι' αυτό λένε πώς τὰ έδεναν, για νά μή φύγουν, γιατί δέθην είχαν ψυχή...»]

Σχολιαστής τού Μένωνα τού Πλάτωνα, σ. 367 (Έλεύθερη άπόδοση Α.Κ.)

Μελανόμορφο αγγείο που διατηρήθηκε σ' αυτό τον τύπο σ' όλη τή διάρκεια της αρχαιότητας. Γνωστό ως παναθηναϊκός αμφορέας, δινόταν ως βραβείο στους νικητές των αγώνων στα Παναθηναία. Είχε μέσα λάδι από τις ιερές ελιές της Αθήνας. Στη μία όψη, όπως εδώ, παριστανόταν η Αθήνα πανοπλη, ενώ εμπρός της μια επιγραφή με φορά από πάνω προς τα κάτω, γράφει: βραβείο για τούς αγώνες προς τιμή της Αθηνάς, δηλ. τὰ Παναθηναία (ΤΩΝ ΑΘΗΝΕΘΕΝ ΑΘΛΩΝ). Στην πίσω πλευρά υπήρχε συνήθως παράσταση του ιδιαίτερου αγωνίσματος στο οποίο είχε νικήσει ο άθλητής (βλ. σελ. 195). Έργο του 570-560 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο.

Υδρία πρωτοαττική, που βρέθηκε στη θέση 'Ανάτορος της Αθήνας (κοντά στο Π. Φάληρο). Πρόκειται για νεκρικό αγγείο, όπως φαίνεται από τὰ φίδια που περιβάλλουν τὸ λαιμό, τὰ χεῖλη καὶ τὶς λαβές. Στὸ λαιμό παράσταση χοροῦ: ἐφ'τά νέοι καὶ τέσσερις χορεύουσιν πιασμένοι χέρι-χέρι, ὅπως στοὺς σημερινούς λαϊκούς χορούς. Ὁ πρώτος ἀπὸ τοὺς νέους παίζει τὴν πεντάχορδη λύρα. Στὰ χέρια τοὺς κρατοῦνε κλαδιά. Ὁ χορὸς ἴσως ἦταν συνυφασμένος με θρησκευτικὴ γιορτὴ. Στὴ γάστρα τοῦ αγγείου κυριαρχοῦν τὰ νέα στοιχεία τὰ φερμένα ἀπὸ τὴν Ἀνατολή (γι' αὐτὸ ὁ ρυθμὸς λέγεται γενικότερα «ἀνατολί-ζων»): Δύο λιοντάρια τοποθετημένα ἀντιθετικὰ ἔχουν ἓνα ἀνθέμιον στὴ μέση. Ὀλόγυρα πουλιὰ καὶ φυτὰ ὑποβάλλουν τὴν ἰδέα ἐνὸς κατάφυτου χώρου. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἀποζητεῖ τὸ νατουραλισμὸ. Γύρω στὰ 700 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Χαρακτηριστικὸ ἀρχαῖο αγγεῖο, τοῦ λεγόμενου «ἐλεύθερου ζωγραφικοῦ ρυθμοῦ». Ἐχει σχῆμα οἰνοχόης καὶ εἰκονίζει πουλί τοῦ τοιμπαί με τὸ ράμφος του ἓνα ψάρι. Τὰ αγγεῖα αὐτὰ ἔχουν διακόσμηση με χρώμα καστανό, μαῦρο καὶ κόκκινο, πάνω στὴν ἐπιφάνεια ποῦ ἔχει κιτρινωπὸ ἐπίχρυσμα. Έργο τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Κυπριακὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ήσιόδος-«Θεογονία». Ένας μεγάλος ποιητής, ο Ήσιόδος, στὸν 7ο αἰ. π.Χ. θά δώσει συστηματικά, μὲ τρόπο ἀληθινά συγκλονιστικό, τὴ γενεαλογία καὶ τοὺς μύθους τῶν θεῶν σ' ἓνα ἐξοχο μεγάλο ποιήμα: τὴ *Θεογονία*.

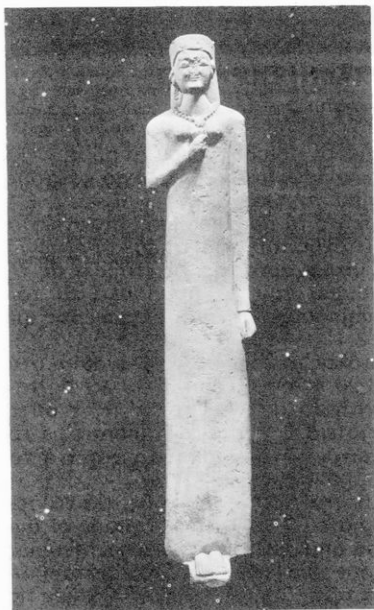
Διδακτικό ἔπος. Ὁ ἴδιος ποιητής, ξεπερνώντας τὸ ἥρωικό ἔπος, θά στρέψει *πρῶτος* τὴν προσοχή τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στὴν ἀπλή καθημερινή ζωὴ, στὶς ἀγωνίες, στοὺς κόπους καὶ στὶς μικροχαρές τῆς. Λαχταρώντας τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐπρέπεια, στὴν ἐπιθυμία του νὰ συμβουλευθεῖ τὸν ἀδελφό του γιὰ τὸ σωστό τρόπο ζωῆς, θά δημιουργήσῃ τὸ *διδακτικό ἔπος*, μὲ τὸ θαυμάσιο ἔργο του: *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*.

Λυρική ποίηση. Οἱ ἄνθρωποι στὶς ἰωνικές πόλεις, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, στὴ Σπάρτη καὶ ἄλλοι θά νιώσουν τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσουν ποιητικά γιὰ τίς χαρές τῆς ζωῆς καὶ τίς λύπες τῆς, γιὰ τίς λαχτάρεις, τίς ἀγωνίες καὶ τίς ἀγάπες τοὺς (*ὠδή*). Θά τοὺς γεννηθεῖ ἡ ἰδέα νὰ ἀστείευθοῦν, νὰ σατιρίσουν μὲ τὸ στίχο τοὺς (*ἱμβος*), νὰ συνοδεύσουν μ' αὐτόν τοῦ κρασιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὸ χορὸ (*χορικό ᾄσμα*).

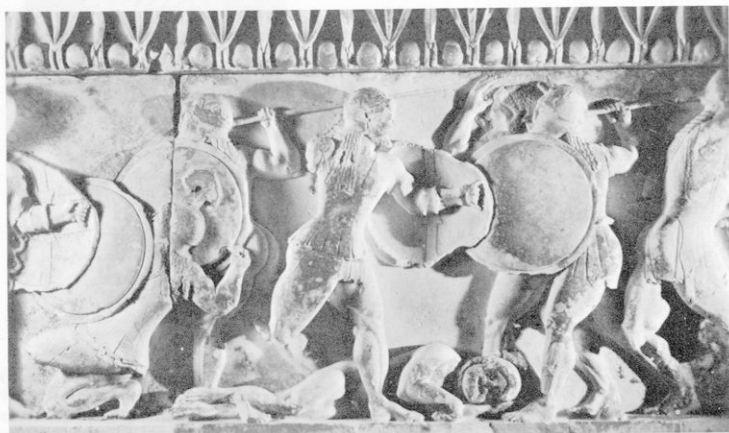
[**ὠδή.** **ἱμβος.** Στῆς μουσικῆς τοὺς ἤχους θά ταιριάσουν στίχους, γιὰ νὰ ὀρμήσουν μ' ἐνθουσιασμό στὴ μάχη οἱ πολεμιστές ἢ γιὰ νὰ θρηνήσουν οἱ ἄνθρωποι τὰ χαμένα τοὺς ὄνειρα (*ἐλεγεία*). Θά δημιουργηθοῦν ἐτσι κατηγορίες ὀλόκληρες ἀπὸ ποιήματα, ποὺ δὲν ἐκφράζουν πιά μονάχα μεγάλα κατορθώματα ἢ ἱστορίες ἥρώων (ὅπως τὰ *ἔπη*) ἀλλὰ τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων τίς

Μελανόμορφη κύλικα μὲ παράσταση τοῦ θεοῦ Διονύσου ποὺ πλέει στὸ πέλαγος, ἐνῶ στὸ καράβι του μὲ τὰ πανιά τὸ κατάρτι βλάστησε κλήμα καὶ γέμισε σταφύλια ὁ χώρος. Ὁλόγυρα κολυμποῦν δελφίνια. Θαυμάσιο ἀττικό ἔργο γύρω στὰ 535 π.Χ. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκία. Μουσεῖο Μονάχου.

Γυναικείο άγαλμάτιο έπιπεδικό, με έξαιρετικά μακρύ σώμα. Είναι γινωμένο από άσβεστόλιθο. Με τό δεξί χέρι ή μορφή, που φορεί στό κεφάλι της κυλινδρικό χαμηλό κάλυμμα, κρατεί ένα άνθος. Φοράει περιδέραιο και σκουλαρίκια. Έργο κυπριακής τέχνης μεταξύ 600-500 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Πλάκα από τή ζωφόρο του «θησαυρού» των Σιφνίων στους Δελφούς. Τά ανάγλυφα αυτά του κτηρίου είναι από τά σπουδαιότερα των αρχαϊκών χρόνων. Έδώ εικονίζεται σκηνή Γίγαντομαχίας: Ό θεός Άρης πολεμάει με δύο Γίγαντες. Ό «θησαυρός» χρονολογείται γύρω στό 525 π.Χ. Μουσείο Δελφών.

ψυχικές έγνοιες. Γεννιέται, έτσι, ή *λυρική ποίηση*, πού αφήνοντας τό μακρύ στίχο του Όμήρου καί του Όσιόδου (δακτυλικό έξάμετρο), θά πλάσει ποικιλία από στίχους.

Μεγάλη σειρά σημαντικών ποιητών ξεπροβάλλει σ' όλες τίς πόλεις σχεδόν τής Μ. Άσίας, στά νησιά, στήν Έλλάδα καί στίς αποικίες τής Ιταλίας].

Διθύραμβος. Δράμα. Τό τραγούδι πού συνοδεύει τό χορό θά εξελιχθεί σέ ύμνο αφιερωμένο στό θεό τής εύφορίας, τό Διόνυσο. Θά τό χορεύουν χορευτές μεταμφιεσμένοι σέ σατύρους. Θά δημιουργηθεί, έτσι, ό *διθύραμβος*, πού μέ τόν καιρό χρησιμοποιήσε όχι μόνο θέματα γύρω από τήν ιστορία του Διονύσου, αλλά καί άλλους μύθους, κι έδωσε τήν εύκαιρία νά δημιουργηθεί ένα από τά έξαιρετικότερα πνευματικά δημιουργήματα του ελληνικού στοχασμού: τό *δράμα*, πού θά φτάσει σέ θαυμαστή τελειότητα τόν 5ο αιώνα.

[Ή *Σαπφώ* κι ό *Άλκαϊος* (ώδη), ό *Άρχίλοχος* (ίαμβος), ό *Τυρταϊος*, ό *Σόλων* κι ό *Ξενοφάνης* ό *Κολοφώνιος* (έλεγεία), ό *Σησίχορος* (χορικό άσμα), ό *Άριων* κι ό *Σιμωνίδης* (διθύραμβος) δημιούργησαν πραγματικά άριστουργήματα σ' αυτά τά χρόνια].

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στήν ιστορία του πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη ή ποίηση. Όστερα, σημειώνεται ή ανάπτυξη τής πεζογραφίας.

[Πεζογραφία. Στίς μεγάλες πόλεις τής Ιωνίας, καί πάλι, εμφανίστηκε ό πεζός λόγος. Μέσ στόν 6ο αι. π.Χ., όταν πιά έχουν οργανωθεί οί πόλεις-κράτη, δημιουργήθηκε άμεση ή ανάγκη νά γυρίσουν πίσω στά περασμένα οί άνθρωποι, νά θυμηθούν τίς παλαιότερες γενιές, τούς προγόνους τους, νά σημειώσουν οί άρχοντες τήν καταγωγή τους.

Άρχισαν νά κρατιούνται κατάλογοι μέ τά όνόματα των άρχόντων, των ιερέων, των ιερειών καί των νικητών στους άγώνες. Γράφτηκαν οί νόμοι στίς διάφορες πόλεις. Έμποροι καί ναυτικοί κρατούσαν σημειώσεις γιά τίς ποικίλες παρατηρήσεις πού έκαναν στά ταξίδια τους, γιά τίς σκέψεις τους, γιά τίς νέες τους γνώσεις.

Ίστοριογραφία. Λογογράφοι. Έτσι έκαμε τήν εμφάνισή της ή *ιστοριογραφία*, κι εκείνοι πού έγραψαν τίς πρώτες ιστορίες ονομάστηκαν *λογογράφοι*. Ό σημαντικότερος είναι ό *Έκταϊος* ό Μιλήσιος.

Ήταν άνθρωποι πολυταξιδεμένοι καί μέ πολλές γνώσεις. Έπειδή αυτοί έγραφαν γιά πρώτη φορά ιστορία, ανάμεσα στά διάφορα γεγονότα ανάκατευαν κι άρκετούς μύθους. Ή σημασία τους ώστόσο είναι τεράστια, γιατί αυτοί χάραξαν τό πρώτο βήμα στήν προσπάθεια τής ανθρωπότητας νά διατηρήσει μέ κείμενα τή μνήμη της.

Γεωγραφία. Οί πρώτοι λογογράφοι κατάγιναν καί μέ τή γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας τήν ιστορία τής πόλης τους, τή γενεαλογία των άρχόντων της κ.ά. Τά δύο έργα του Έκταϊου είναι ή «Περιήγηση τής γής» (ένα είδος Γεωγραφίας) καί οί «Γενεαλογίες»].

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

[Άπορίες γιά τήν άρχή του κόσμου. Γιά πρώτη φορά στήν ιστορία του κόσμου, καί πάλι στίς ιωνικές πόλεις, ξύπνησε γεμάτο έρωτηματικά τό μυαλό του ανθρώπου, θέλοντας νά μάθει τήν άρχή του κόσμου, τήν αίτία των φυσικών φαινομένων, νά τά εξηγήσει όλα μέ τό λογικό του καί νά τά καταλάβει.

[Έκτός από τή γοργή εξέλιξη τής τέχνης καί τήν έκπληκτική δημιουργία τής ποίησης, ή τόσο γρήγορη εμφάνιση τής φιλοσοφίας ύψώνει αφάνταστα τόν άρχαίο έλληνικό κόσμο.

Προόδους τεχνικές κι άνακαλύψεις άναφέραμε άπειρες στους πολιτισμούς τών άνατολικών λαών. Όλες όμως άποσκοπούσαν στήν έξυπηρέτηση τής πρακτικής πλευράς τής ζωής τών ανθρώπων. Κι άν γεννήθηκαν άπορίες γιά τόν κόσμο καί τή δημιουργία του σ' όλους τούς άλλους παλαιούς πολιτισμούς, διάφοροι μύθοι έδιναν εξηγήσεις, πού οι άνθρωποι τίς δέχονταν χωρίς ν' άμφιβάλλουν γιά τήν όρθότητά τους.

Άναζήτηση τών πραγματικών αίτιών. Γιά πρώτη φορά, στήν Έλλάδα, ό άνθρωπος *στοχάζεται*, κι ή σκέψη του ξύπνια, φρέσκια κι έρευνητική δέν πείθεται μέ τά παραμύθια. Βάζει σέ κίνηση τό λογικό του γιά νά βρει τίς πραγματικές αίτιες.

Ό ήλιος δέ βγαίνει γιατί κάποιος θεός σέρνει τό άρμα του πάνω από τόν όρίζοντα, ούτε ή βροντή, ή άστραπή κι ή βροχή είναι σημάδια τής όργης τών θεών. Μέ αφάνταστη τόλμη οι πρώτοι *φιλόσοφοι* προσπαθούν νά βρουν τήν άρχή τής ζωής καί νά τήν εξηγήσουν.

Αυτή θά είναι ή άρχή τής έπιστημονικής σκέψης, πού κι αυτή θεμελιώθηκε στήν άρχαία Έλλάδα].

Οι πρώτοι φιλόσοφοι. Στήν προσπάθειά τους νά έρμηνεύσουν τόν κόσμο οι πρώτοι φιλόσοφοι [ό Θαλής, ό *Άναξίμανδρος* κι ό *Άναξίμενης* τόν 6ο αι. π.Χ., από τή Μίλητο όλοι] πάσχισαν νά βρουν τήν πρώτη ούσία πού μέ τίς διάφορες μεταβολές τής δημιουργήθηκε ό κόσμος. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν σοφοί καί ήξεραν όλες τίς γνώσεις τής εποχής τους (μαθηματικά, άστρονομία κ.ά.).

[Θαλής, Άναξίμανδρος, Άναξίμενης. Ό Θαλής φαντάστηκε άρχή του κόσμου τού νερό. Αυτό δίνει στά πάντα ζωή (φυτά, ζώα κι άνθρωπος) κι έπάνω του πίστευε πώς έπλεε ή γή, σάν μιά σανίδα. Ό Άναξίμανδρος πίστεψε ως άρχή του κόσμου μιά ούσία άκαθόριστη, τό *άπειρο*, πού μέ πολλές μεταβολές τής δημιουργήθηκαν τά πάντα στή γή (αυτός έκαμε καί τόν πρώτο χάρτη τής γής). Ό Άναξίμενης σκέφτηκε σάν άρχή τής ζωής τόν *άέρα*, πού δίνει ζωή στά πάντα καί περιβάλλει τόν κόσμο.

Άλλοι φιλόσοφοι, ό *Ήράκλειτος*, ό *Πυθαγόρας*, ό *Ξενοφάνης*, ό *Παρμενίδης*, από τά νησιά ή τίς πόλεις τής Μ. Άσίας, έδωσαν άλλες άποκρίσεις. Τό άνήσυχο μυαλό τους καλλιέργησε τή σκέψη κι ανέβασε τόν ανθρώπινο πολιτισμό].

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στήν άρχαϊκή περίοδο παίρνει τεράστια ανάπτυξη ό έλληνικός πολιτισμός.
2. Στίς πόλεις τής Ίωνίας, στά νησιά καί στήν κυρίως Έλλάδα θά γεννηθούν νέα είδη ποίησης, πού θά τραγουδήσουν τά ανθρώπινα συναισθήματα: τίς άτομικές χαρές καί τίς λύπες, τίς άγωνίες καί τούς ένθουσιασμούς ή τούς φόβους τών ανθρώπων. Θά δημιουργηθεί έτσι ή *λυρική ποίηση* καί θ' άναπτυχθούν οι διάφορες κατηγορίες τής.
3. Η ανάπτυξη του διθυράμβου θά όδηγήσει στή διαμόρφωση του δράματος.

4. Στις ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας θά παρουσιασθεῖ, γιά πρώτη φορά, ἡ ἱστορία.

5. Ἡ φιλοσοφία, ἕξοχο δείγμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, θά ἀνθίσει τόν 6ο αἰ. π.Χ. στίς ἑλληνικές πόλεις, ξεκινώντας ἀπό τή Μίλητο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ποιητής Θεόγνις ὑμνεῖ τό θεό Ἀπόλλωνα:

«Ὡ βασιλιά, γιέ τῆς Λητώς, τέκνο τοῦ Δία, ποτέ δέ θά σέ λησμονήσω ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας, ἀλλά πάντοτε σένα πρῶτο καί τελευταῖο καί στή μέση θά σέ τραγουδήσω· καί σὺ εἰσάκουσέ με καί δίνε μου ἀγαθά».

(Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. [Ὁ Ἀνακρέων:

«Τ' ἀσῆμι δούλεψε λιώνοντας το Ἥφαιστε, καί κάνε μου ὄχι μιά πανοπλία μά κοῖλο ποτήρι ὅσο γίνεται πῖό βαθύ καί πάνω του μή ζωγραφίσεις ἀστέρια γι' ἀμάξια οὔτε τό στυγνόν Ὠρίωνα, μ' ἀμπέλια ὄλο χλωρασιά καί σταφύλια γεμούμενα μαζί μέ τόν ὄμορφο Διόνυσο»].

Παλατινή Ἀνθολογία, XI 48 (Μετ. Α. Λεντάκη)

3. [Ἡ Σαπφώ:

«Τῆς Τιμάδας ἡ τέφρα ἐτούτη, πού πρὶν παντρευθεῖ, νεκρή τὴν ἐδέχτη ὁ σκοτεινός θάλαμος τῆς Περσεφόνης. Οἱ φίλες τῆς ὄλες σάν μίσεψε, πάνω ἀπὸ τόν τάφο τῆς, κόψαν τίς ὠραίες πλεξοῦδες τους μέ νιοτροχιμένο μαχαίρι»].

Παλατινή Ἀνθολογία, VII 489 (Μετ. Α. Λεντάκη)

4. [Ὁ Ἀρχίλοχος:

«Τά πλοῦτη τοῦ Γύγη μ' ἀφήνουν ἀδιάφορο, τοῦ βασιλιά τῶν Σαρδίων, οὔτε ὁ χρυσός μέ σκλαβώνει, κατ'δέν ψάλλω τυράννους. Ἐμένα μέ νοιάζει μέ μύρα νά λούζω τό γένι, ἐγὼ θέλω μέ ρόδα κεφάλια νά στεφανώνω. Τό σήμερα μ' ἐνδιαφέρει, τ' αὔριο ποιός τό γαυρίζει;»].

Παλατινή Ἀνθολογία, XI 47 (Μετ. Λεντάκη)

5. Οἱ γενεές τῶν θεῶν:

«Τραγουδιστή, ἀπ' τίς Μούσες ἄς ἀρχίσουμε, πού ὕμνολογώντας τόν πατέρα Δία, εὐφραίνουν τή μεγάλη του ψυχή στά δωμάτια τοῦ Ὀλύμπου, λαλώντας καί τά τυρινά καί τά μελλούμενα καί περασμένα, μέ τή φωνή ἑναρμόνια ζυγιασμένη· καί τὸ τραγοῦδι τους ἀκούραστο ρέει ἀπ' τὰ στόματα γλυκό· ἀναγαλλιᾶζουσε τὰ δωμάτια τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη στῶν θεαινῶν τήν ἀνθινη φωνή καθὼς σκορπάει· κι ἀντιπυλαοῦν οἱ χιονοσκεπαστες κορφές τοῦ Ὀλύμπου καί τὰ δώματα τῶν ἀθανάτων. Κι αὐτές ἀθάνατη τοξεύουσας φωνή, πρῶτα τὸ γένος τὸ σεβάσμιο τῶν θεῶν μέ τὸ τραγοῦδι τους δοξάζουσαν ἀπὸ Ἐαρχῆς, αὐτοῦς πού ἡ Γῆ κι ὁ Οὐρανός, ὁ μέγας γέννησαν κι ἐκείνους πού ἀπ' αὐτοῦς γεννήθηκαν θεοί, τῶν ἀγαθῶν δοτήρες. Κατόπιν τους, τὸ Δία, τόν πατέρα τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώπων, κι ὅταν ἀρχίζουν τὸ τραγοῦδι τους οἱ θεῖνες κι ὅταν τὸ τελειώνουν τὸν ὕμνοῦνε, πόσον ἀνώτερος ἀπ' τοὺς θεοὺς εἶναι καί μέγιστος στῆ δύναμή του. Ὑστερα πάλι τῶν ἀνθρώπων τῆ γενιά καί τῆ γενιά τῶν φοβερῶν Γιγάντων ψάλλοντας, τοῦ Δία εὐφραίνουν τήν ψυχή στά δώματα τοῦ Ὀλύμπου, οἱ Μούσες οἱ Ὀλύμπιες, τοῦ Δία πού κραταίε τήν καταγίδα οἱ θυγατέρες...»

Ἡσιόδου, «Θεογονία» 36-47 (Μετ. Π. Λεκατσῶ)

6. Ὁ Ἡσιόδος δίνει συμβουλές στὸν ἀδελφό του τὸν Πέρση:

«Μά ἐσύ, Πέρση, νά ὑπακούεις στὸ δίκιο καί νά μὴν ἀγαπᾶς τήν ἀυθαιρεσία· γιατί ἡ ἀυθαιρεσία εἶναι βλαβερὴ στὸν κοινὸ ἀνθρώπο· μά κι ὁ μέγας δέ μπορεί εὐκόλα νά τῆ βαστάει καί λυγᾶει κάτω ἀπὸ τὸ βάρος της, ὅταν πέσει σὲ ἀπερισκεψίες· προτιμότερος εἶναι ὁ δρόμος πού περνᾶει ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τὴν ἀυθαιρεσία νά βγεῖ στό τέλος νικήτρια· κι ὁ ἀμυαλος τὸ μαθαίνει αὐτὸ, ὅταν πάθει. Γιατί ἀμέσως ὁ Ὅρκος τρέχει ξοπίσω στίς ἀδικες κρίσεις.»

Ἡσιόδου, «Ἔργα καί Ἡμέραι» στ. 213-222 (Μετ. Σπ. Φίλιππα)

7. [Τὸ Ὀλυμπιακὸ Ἱερὸ γιὰ τὸν Πίνδαρο:

Μάνα τῶν χρυσοστέφανων ἀγώνων, Ὀλυμπία,
δέσποινα τῆς ἀλήθειας, ὅπου οἱ λειτουργοί,
μελετώντας τὰ σφάγια τῆ βουλή ζητοῦνε
τοῦ λευκοκέρανου τοῦ Δία,
μὴν ἔχει στήν ψυχή του καμιά φροντίδα
γιὰ κείνους πού μεγάλη τῆ γλυκιά
τῆ νίκη λαχταροῦνε,
καί τῶν καμάτων τέλος
ἀνάπαψης πνὴ
ν' ἀξιωθοῦνε·
τῆς εὐσέβειας τῆ δέηση ἀληθεύει ἡ χάρη ἡ θεία·
μά, ὡ τῆς Πίσας ὀμορφόδεντρο δασί
στὸν Ἀλφειὸ κοντά, τὸν νικητήριον δέξου
τόν ὕμνο καί τῆ στεφανηφορία.
Δόξα μεγάλη αὐτόν πού τὸ ἔπαθλό σου
τό λαμπρὸ λάβει πάντα ἀκολουθεῖ.
Τὰ δῶρα διάφορα τῆς εὐτυχίας·
μά βρίσκεις, ὁ θεὸς ἂν θέλει,
δρόμους στὸν βίον πολλοῦς
εὐδαιμονίας.].

Πινδάρου, «Ὀλυμπιονίκος» 8ος 1-22 (Μετ. Π. Λεκατσῶ)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(5ος - 4ος αι. π.Χ.)

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στή Μ. Ἀσία τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφή μέ δύο σημαντικούς λαούς, πού διαδοχικά πῆραν στήν κυριαρχία τους τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις: τοὺς *Λυδούς*, ἕνα πλουσιότατο ἀλλά λιγόζωο κράτος, καί τοὺς *Πέρσες*, πού τόν 6ο αἰώνα ἐστρεψαν τά βλέμματά τους πρός τή Μ. Ἀσία καί θέλησαν τελικά νά κατακτήσουν ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα.

Στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἐνωμένες οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀντιμετωπίζουν λαμπρά τό φοβερό Περσικό κίνδυνο. Ἡ νίκη αὐτή πρόβαλε ιδιαίτερα τήν ἀξία τῆς Ἀθήνας, πού ὀργανώνει μετά τή λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων μεγάλη συμμαχία μέ πολλές ἑλληνικές πόλεις.

Ὡστόσο, ἡ ἐνότητα στόν Ἑλληνισμό δέν πραγματοποιήθηκε, μέ ἀποτέλεσμα, παρ' ὅλη τήν ἀφάνταστη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τόν 5ο αἰ. π.Χ. (ξεχώρισε ιδιαίτερα ἡ προσφορά τῆς Ἀθήνας) νά ξεσπάσει ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.).

Ἡ σύγκρουση αὐτή στάθηκε καταστροφική γιά τόν Ἑλληνισμό, πού χτυπήθηκε βαρύτερα καί, οὐσιαστικά, δέν ξανάφτασε ποτέ στήν παλαιά του ἀκμή.

Οἱ συνέπειες φάνηκαν μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὕστερα ἀπό τήν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς Θήβας, καί πάλι ἡ ἀσυνεννοησία ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις ὀδήγησε στήν παρακμή τους. Ὡστόσο, τά γράμματα καί οἱ τέχνες ἐξακολούθησαν νά ἀνθίζουν.

Λεπτομέρεια ἐρυθρόμορφου ἀγγείου (κύλικας) μέ παράσταση σχολείου. Δεξιά ὁ δάσκαλος διδάσκει γράμματα τό μικρό μαθητή πού στέκει ὀρθίος ἐμπρός του. Στήν ἄκρη, καθιστός σέ ἀναδιπλούμενο κάθισμα, ὁ παιδαγωγός τοῦ παιδιοῦ, πού τό πηγαينوφέρει ἀπό τό σπίτι στό σχολεῖο. Ἀριστερά, μάθημα μουσικῆς. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Δούρη. Γύρω στά 480 π.Χ. Μουσεῖο Βερολίνου.

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Α'. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

Ἄ Ο Πακτωλός. «Εἶναι σωστός Πακτωλός», λένε ἀκόμα σήμερα πολλοί ὅταν θέλουν νά τονίσουν πόσο ἀποδοτική εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση. Γιατί ὅμως, καί ποιός ἦταν ὁ Πακτωλός; Ἐνα μικρό ἀλλά θαυμαστό ποτάμι, πού στήν ἄμμο του ὑπῆρχαν «ψήγματα» ἀπό χρυσάφι στήν ἀρχαιότητα. Τά νερά του περνοῦσαν ἀπό χῶματα μέ κοιτάσματα χρυσαφιού πού τό παρέσυραν στήν ἄμμο. Σήμερα, τά κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά.

Σχηματισμός τοῦ Λυδικοῦ κράτους. 7ος αἰ. π.Χ. Ὁ Πακτωλός βρισκόταν στή Λυδία, μιὰ περιοχή, πού ἀπλωνόταν στά ἀνατολικά περίπου τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ κάτοικοί της ἦταν Ἰνδοευρωπαῖοι καί μόνο τόν 7ο αἰ. π.Χ. κατόρθωσαν νά σχηματίσουν ἕνα μεγάλο ἀλλά ἐρήμερο κράτος, πού ἀπλώθηκε σ' ὁλόκληρη τή Μ. Ἀσία, ἐκτός ἀπό τά παράλια, ὅπου εἶχαν ἰδρυθεῖ οἱ ἑλληνικές πόλεις. Ἦταν τότε βασιλιάς ὁ Γύγης, πού τά πλοῦτη του τά ἀναθυμᾶται ὁ Παριανός ποιητής Ἀρχίλοχος στά τραγούδια του.

Ἡ χώρα. Ἡ Λυδία ἦταν χώρα εὐφορη καί πλούσια σέ μέταλλα· ἐκμεταλλεῖσθαι ἀκόμη τούς ἐμπορικούς δρόμους, πού ἀπό τήν καρδιά τῆς Ἀσίας ὀδηγοῦσαν στή μικρασιατική παραλία.

Οἱ τέχνες. Ἐτσι, ἦταν φυσικό νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τούς λαούς τῆς Μεσοποταμίας καί μέ τούς Ἕλληνες. Ἀπό τή γνωριμία αὐτή ὠφελήθηκε ἰδιαίτερα καί ὁ λαός της, συγκεντρώνοντας πολύ χρυσάφι, φιλοπρόδος καί ἐργατικούς καθῶς ἦταν, καταγίνε καί μέ τίς τέχνες. Τά ἄρτια προϊόντα τῆς βιοτεχνίας του (πολύχρωμα ὑφάσματα καί χαλιά) ἦταν περιζήτητα στίς ξένες χώρες.

Σάρδεις. Πρωτεύουσα τῆς Λυδίας ἦταν οἱ Σάρδεις, ὁμορφη καί ὄχυρη πόλη κοντά στή Σμύρνη, πού ἔμειναν θρυλικά τά πλούσια ἀνάκτορά της.

Ἄ Ο Κροῖσος. Τή μεγαλύτερή της ἀκμή γνώρισε ἡ χώρα τήν ἐποχή πού τήν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς Κροῖσος (560-546). Ἐκεῖνος μεγάλωσε πολύ τό κράτος του καί ἀπόκτησε δύναμη, πλοῦτο καί φήμη παραμυθίως. Ἐνδιαφέρθηκε πολύ γιά τό ἐμπόριο, πού συντελοῦσε στήν ἀνάπτυξη τῆς χώρας του, γιά νά ἀνταποκριθεῖ μάλιστα στίς ἀνάγκες του, ἔκοψε νομίσματα. Ὁ ἴδιος ἦταν μέγας θαυμαστής τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μιλοῦσε ἑλληνικά καί στήν αὐλή του, πού τή χαρακτηρίζε ἀνατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νά προσκαλεῖ σοφοῦς ἀπό τήν Ἑλλάδα.

Οἱ Λυδοὶ θαυμάζουν τήν Ἑλλάδα. Τήν ἐποχή τῆς βασιλείας του, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη στή Λυδία, ὥστε πολλοί της κάτοικοι ξέρουν τήν ἑλληνική γλώσσα, σέβονται τούς ἑλληνικούς θεούς καί συμβουλεύονται τά μαντεῖα τους.

Κροῖσος καί Σόλων. Στό λαμπρό του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νά φιλοξενήσει τόν Ἀθηναῖο Σόλων, καί ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ὁ Κροῖσος, ὅσο κι ἂν θαύμαζε τόν ἑλληνικό πολιτισμό, δέν μπόρεσε νά νοιώσει τή βαθύτερή του οὐσία, τήν ἀπλότητα καί τήν ἀνθρωπιά του. Μέ τούς θησαυρούς του δοκίμασε νά θαμπώσει τόν Ἕλληνα σοφό, πού στήν ψυχή του ἀναδεύονταν εὐγενικές ιδέες μονάχα καί δέν ἔδινε σημασία στά ὑλικά ἀγαθά τῆς ζωῆς, ἐπειδή τά θεωροῦσε ὑπόβαθρο καί ὄχι σκοπό της.

Ὁ Κροΐσος παίρνει τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἴδιος αὐτός βασιλιάς ἔστειλε πλούσια δῶρα στά ἑλληνικά ἱερά (στό ναό τῆς Ἄρτεμις στήν Ἐφεσο) καί ζητοῦσε χρησμούς ἀπό τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Μ' ὄλο τό θαυμασμό πού ὁ Κροΐσος εἶχε γιά τόν Ἑλληνισμό, δέ δίστασε νά ἐρθεῖ σέ σύγκρουση μέ τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις γιά νά ἐπεκτείνει τή χώρα του. Τίς ὑποχρέωσε, ἔτσι, νά τοῦ πληρώνουν φόρο καί νά ἀναγνωρίσουν τήν κυριαρχία του. Λογάριαζε μάλιστα νά προχωρήσει καί στά ἑλληνικά νησιά, γιά νά κάμει τή χώρα του μεγάλη ναυτική δύναμη.

Κατάλυση τῆς Λυδίας ἀπό τοὺς Πέρσες τό 546 π.Χ. Τά σχέδιά του ὅμως μεταβλήθηκαν, μέ τήν ἐμφάνιση ἑνός μεγάλου βασιλιά στή γειτονική Περσία, τοῦ Κύρου, πού τήν ἴδια ἐποχή, ἀφού κυριάρχησε στή χώρα τῶν Μήδων, θέλησε νά ἀπλώσει τήν ἐξουσία του καί στή Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκριση ἀνάμεσά τους στάθηκε μοιραία. Ὅχι μόνο νικήθηκε ὁ Κροΐσος, ἀλλά κι ὁλόκληρο τό βασιλεῖό του διαλύθηκε κι ἐγίνε περσική ἑπαρχία.

Β'. ΟΙ ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Ὅταν οἱ Ἰνδοευρωπαϊκές φυλές, στίς ἀρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ., μετανάστευσαν πρὸς τό νότο, ἓνα μεγάλο κύμα τους ἐγκαταστάθηκε στό δυτικό μέρος τοῦ μεγάλου ὀροπέδιου τοῦ Ἰράν, πού ἀπό τήν Κασπία θάλασσα φθάνει ὡς τόν Περσικό κόλπο. Ἡ χώρα βρίσκεται στ' ἀνατολικά τῆς Μεσοποταμίας. Τά ἄφθονα λιβάδια τῆς πρόσφεραν κάθε εὐκολία στούς νεοφερμένους, πού ἀχώριστη συντροφιά τους εἶχαν τό ἄλογο.

Στά βυρινά κατοίκησαν οἱ *Μῆδοι*: στά νότια, οἱ *Πέρσες*. Καί οἱ δυό περιοχές εἶναι ἐυφορες, γι' αὐτό καί γρήγορα οἱ κάτοικοι συνήθισαν στήν ἀγροτική ζωή.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς χώρας χάνεται στήν ὀμίχλη τῆς προϊστορίας.

Οἱ Μῆδοι ἀποκοτοῦν τήν ἀνεξαρτησία τους. Τόν 8ο μόλις π.Χ. αἰώνα, βρίσκουμε τοὺς Μῆδους χωρισμένους σέ μικρές ἡγεμονίες, νά πληρώνουν φόρο ὑποτέλεια στούς Ἀσσυρίους. Στά τέλη τοῦ ἴδιου αἰώνα ξεσηκώνονται καί [μέ ἀρχηγό τό Δηϊόκη] ἀποκοτοῦν τήν ἀνεξαρτησία τους.

Ἐκβάτανα. Κατάληψη τῆς Περσίας. Καταστροφή τῆς Νινευῖ. Πρωτεύουσα ἐγίναν τά *Ἐκβάτανα*, ὅπου χτίστηκε τό παλάτι τοῦ βασιλιά, κι ἡ πόλη ὄχου-

Κιονόκρανο μέ δύο ταύρους γονατιστούς, ἀπό τό ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στά Σούσα. Σήμερα βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

ρώθηκε με επτά σειρές τείχη. Σέ λίγο οί Μήδοι κυρίευσαν τήν Περοσία καί, τήν εποχή του βασιλιά Κυαζάρη, συνεννοημένοι μέ τούς Βαβυλωνίους, εισβάλλουν μαζί στήν Άσσυρία καί καταστρέφουν τήν πρωτεύουσα της, τή Νινευί (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Οί Πέρσες ιδρύουν ανεξάρτητο κράτος τό 550 π.Χ. Για λίγα χρόνια τό κράτος τών Μήδων μεγάλωνε, για νά συνορεύει τελικά, στόν ποταμό Άλυ, μέ τή Λυδία. Στή ζωή κρατήθηκε ως τά 550 π.Χ., όταν οί Πέρσες επαναστάτησαν καί μέ άρχηγό τόν Ξεμπνότατο καί δραστήριο Κύρο κατόρθωσαν ν' άποκτήσουν τήν ανεξαρτησία τους, καί υποτάσσουντας τούς Μήδους ίδρυσαν τό Περσικό κράτος.

Κύρος (550-528 π.Χ.). Ό βασιλιάς Κύρος ΐδωσε μεγάλη πνοή στό Περσικό κράτος, κι ή κατακτητική του μανία τόν ΐσπρωξε νά κινηθει ΐναντίον τών Βαβυλωνίων, άφου πριν νίκησε τόν Κροίσο καί κατέλαβε τή Λυδία (μαζί καί τίς ΐλληνικές πόλεις τής Μ. Άσίας). Κυρίευσε χωρίς δυσκολία τή χώρα τους καί ΐδωσε άδεια στούς ΐβραίους νά γυρίσουν πίσω στήν Παλαιστίνη, πού ΐγινε κι αυτή περσική ΐπαρχία μετά τήν κατάλυση του Βαβυλωνιακού κράτους. Τά ΐσνονρά του ΐτσι ΐφτασαν ως τήν Αίγυπτο. Πρωτεύουσα του κράτους ΐκαμε τίς Πασαργάδες.

ΐξάπλωση του Περσικού κράτους. Οί διάδοχοί του, ποτισμένοι μέ τήν ΐδια άγάπη για κυριαρχία, θέλησαν νά μεγαλώσουν άκόμη περισσότερο τό τεράστιο κράτος τους. Άκολούθησαν, δηλαδή, ΐμπεριαλιστική* πολιτική. Κυρίευσαν, ΐτσι, τήν Αίγυπτο, τή Λιβύη καί τήν Κυρηναϊκή.

Δαρείος Α΄ καί οί ΐλληνες. Τόν καιρό πού ΐγινε βασιλιάς ό Δαρείος ό Α΄ (521-485), οί Πέρσες ΐχοντας κυριαρχήσει σ΄ ΐνα μεγάλο μέρος τής Άσίας, θέλησαν νά προχωρήσουν καί στήν Εύρώπη. (Τό κράτος τους ΐχει τόση δύναμη, πλοΐτο καί φήμη, ΐστε θά πίστευε κανείς πώς ή τάν άδύνατο νά σκεφτεί ΐποιοσδήποτε λαός νά τους φέρε ΐ αντίσταση).

Πρώτο ΐμπόδιο καί ΐριστικό, σ΄ αυτή τήν ΐξάπλωση προς τή Δύση, στάθηκε ή ΐλλάδα. Στόν τελείως άνισο άγώνα πού ΐπιχείρησαν οί Πέρσες, ό ΐλληνισμός ΐχι μόνο δέ λύγισε, άλλά σταμάτησε ΐριστικά τήν πορεία τους προς τήν Εύρώπη. ΐστερα άπ΄ αυτό, ή Περσική άυτοκρατορία συνέχισε τή ζωή της ως τήν εποχή πού ΐνας περίφημος ΐλληνας κατακτητής, ό Μέγας Άλέξανδρος, τήν κυρίευσε.

Ό τάφος του Κύρου στις Πασαργάδες, 6ος αϊ. π.Χ. Προσΐεζε πώς ό τάφος ΐναι ΐλοκληρο οικοδόμημα, ΐδρυμένο σέ ψηλή βαθμιδατώ βάση.

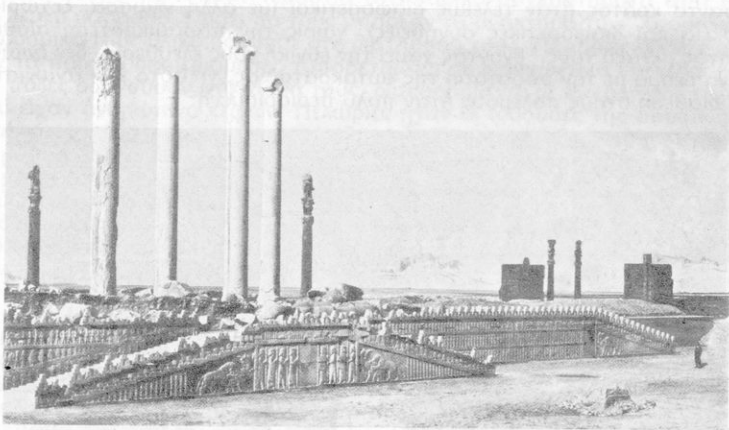
3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ο βασιλιάς. Η Περσική αυτοκρατορία ήταν απόλυτη μοναρχία, όπως τα άλλα μεγάλα κράτη της Ανατολής που γνωρίσαμε. Η ζωή κι η περιουσία των υπηκόων ήταν στη διάθεση του βασιλιά. Ζώντας σε πολυτελέστατα ανάκτορα, πλουσιότατος, χάρη στους άμετρητους φόρους που συγκέντρωνε από τους κατακτημένους λαούς και τους υπηκόους του, περιοριζόταν από πολυάριθμη αύλη, κι ήταν για τον πολύ κόσμο απρόσιτος. Όποιος τον αντίκρυζε, γονάτιζε, κι έσκυβε εμπρός του.

Η διοίκηση. Σατραπείες. Ο Κύρος, ο ιδρυτής της απέραντης αυτής αυτοκρατορίας, που συντομα απλώθηκε από τις Ινδίες ως την Κασπία, την Αίγυπτο και την Κυρηναϊκή, στάθηκε ο *μεγάλος κατακτητής*. Ο Δαρείος ο Α΄ υπήρξε ο *οργανωτής* του κράτους, γιατί κατάλαβε πως διαφορετικά θα ήταν αδύνατο να διατηρήσει στην εξουσία του τους ποικίλους υπηκόους του. Ενδιαφέρθηκε, έτσι, για τη διοίκηση και χώρισε την αυτοκρατορία σε περιφέρειες, τις *σατραπείες*. Τη διοίκησή τους άναθεσε σε έναν ευγενή Πέρση, το *σατράπη*, που μαζί με το βασιλικό γραμματέα και το στρατιωτικό διοικητή αντιπροσώπευαν την εξουσία του.

Επιθεωρητές. Επειδή, όμως, η απόσταση από την πρωτεύουσά του, τα Σούσα, ήταν πολύ μεγάλη κι εύκολα καλλιεργούσε ο κάθε σατράπης τον εγωισμό και τη διάθεση να γίνει ανεξάρτητος, υπήρχαν επιθεωρητές, «τά μάτια και τ' αυτιά του βασιλιά», που του εξασφάλιζαν την κυριαρχία περιοδεύοντας όλες τις σατραπείες.

Δρόμοι. Στάθηκε ανάγκη για το Περσικό κράτος η κατασκευή *δρόμων*, για να διευκολύνεται η μετακίνηση του στρατού και η μεταφορά των εμπορευμάτων, καθώς και η κίνηση των βασιλικών ταχυδρόμων, που με τα γρήγορα

Τά έρείπια του ανακτόρου των Περσών βασιλέων στην Περσέπολη. Κατασκευάστηκε από το Δαρείο και τον Ξέρξη και διατηρήθηκε ως την εποχή της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Εμπρός διακρίνεται η διπλή κλίμακα που η πρόσοψη της διακοσμείται με ανάγλυφα που παριστάνουν τους φρουρούς, και ζώα που επίσης θεωρούνται φύλακες του παλατιού. Στο δεύτερο πλάνο υψώνονται ελάχιστα κίονες, από τους 2 που στηρίζαν τη μεγάλη αίθουσα της υποδοχής των ανακτόρων. Στο βάθος, οι θύρες των διαμερισμάτων του Δαρείου.

άλογά τους μπορούσαν να βρίσκονται, σέ συντομότατο διάστημα, όπου ήταν ανάγκη. Η «βασιλική οδός», που από τά Σούσα έφερε στις Σάρδεις, είχε μήκος 2.400 χιλιόμετρα.

Υποχρεώσεις σατραπών. Κάθε σατράπης έπρεπε, τόν καιρό τής ειρήνης, να στέλνει ταχτικά τούς καθορισμένους φόρους σέ χρήματα ή σέ είδη στό βασιλιά. Σέ περίπτωση πολέμου, είχαν όριστεί οί υποχρεώσεις σέ στρατό ή καράβια που κάθε περιοχή έπρεπε νά προμηθεύσει.

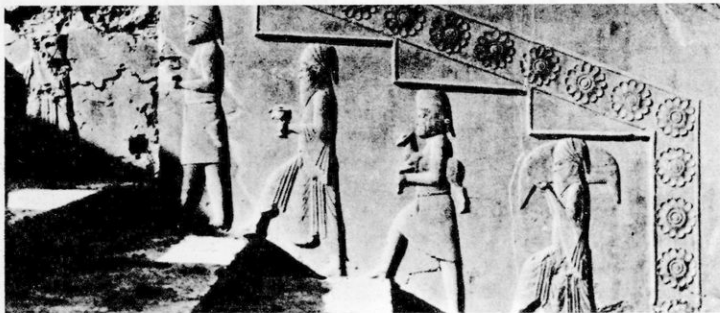
Τό νόμισμα. «Ο Μέγας Βασιλεύς», όπως τόν όνόμαζαν οί Έλληνες, δέν ένδιαφερόταν ιδιαίτερα γιά τό εμπόριο. Περισσότερο από καθετί τόν έννοιαζε ή ταχτική εισπραξη τών φόρων κι ή πειθαρχία τών υπηκόων του. Ο Δαρείος έκοψε χρυσό νόμισμα, τούς περίφημους «*δαρεικούς*», όχι όμως σέ πολύ μεγάλο άριθμό. Χωρίς έξαιρεση, όλοι οί βασιλείς τής Περσίας προτιμούσαν νά συγκεντρώνουν τό χρυσάφι στ' άνάκτορά τους (γι' αυτό, όταν ό Μέγας Άλέξανδρος κυρίευσε τήν περσική πρωτεύουσα, βρήκε άμέτρητους θησαυρούς στά βασιλικά παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' όλη τήν καλή του όργάνωση τό *Περσικό κράτος* είχε αρκετές αδυναμίες: **Έπικρατεί ή κολακεία.** Η άπολυταρχική διοίκηση κι ή δεσποτική νοοτροπία τών βασιλέων δημιούργησε έννοιες μεταξύ τών εύγενών, καί συχνά επιβαλλόταν ή γνώμη εκείνων που κολάκευαν πιό επιτήδεια τό μονάρχη. Οί σατράπες υπέβλεπαν ό ένας τόν άλλον.

Οί συγκρούσεις τών σατραπών. Η έκταση του Περσικού κράτους ήταν τεράστια, γι' αυτό κι οί σατράπες τών μακρινών περιοχών συχνά έπαναστατούσαν ή συγκρούονταν μεταξύ τους.

Διαφορετικοί λαοί άποτελούσαν τό Περσικό κράτος. Οί λαοί που άνήκαν στό άπέραντο κράτος ήταν τελείως διαφορετικοί (μέ άλλη γλώσσα, ξεχωριστή θρησκεία καί διαφορετικές συνήθειες), χωρίς τήν παραμικρότερη αίσθηση ένότητας μεταξύ τους. Έχοντας χάσει τήν εθνική τους έλευθερία, δέν ένιωθαν κανένα δεσμό μέ τήν ύπόσταση τής αυτοκρατορίας, γι' αυτό κι ή άγωνιστική τους διάθεση στούς πολέμους ήταν πολύ περιορισμένη.

Λεπτομέρεια από τή μνημειακή κλίμακα τών άνακτόρων στήν Περσέπολη. Σέ κάθε σκαλί άντιστοιχεί ένας άνδρας που φέρνει δώρα στό Μεγάλο Βασιλέα. Είναι χαρακτηριστική ή ποικιλία στίς κινήσεις, θεληματική, γιά νά άποφύγουν τή μονοτονία στήν έπίσημη αύτή οτάση που παριστάνονται οί δωροφόροι. Στήν καλλιτεχνική σύλληψη τής σκηνής ύπάρχει έντονη ή επίδραση τής τέχνης τών Μικρασιατών Έλλήνων κι όχι πιά τών Άσσυρίων.

Στρατός χωρίς εθνική ενότητα. Στις πολεμικές επιχειρήσεις, ο βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος να χρησιμοποιεί στρατιωτικά σώματα από διάφορες εθνικότητες και με διαφορετική αγωγή, στολή και συνήθειες.

Τό ναυτικό τών Περσών στηριζόταν στους ύπηκόους. Οί Πέρσες, σάν ήπειρωτικός λαός, δέν είχαν πείρα στό ναυτικό, γι' αυτό κι ήταν αναγκασμένοι νά στηρίζονται στους ύπηκόους τους: στους Φοίνικες, στους Αίγυπτίους και στους Έλληνες τής Μ. Ασίας.

Ο ιδιότυπος αυτός χαρακτήρας του Περσικού κράτους οδήγησε αναγκαστικά τους άρχοντες σε μερικές υποχωρήσεις, γιά νά διατηρηθεί ή συνοχή τών λαών πού τό άποτελούσαν.

Άνεκτική ή Περσία στους κατακτημένους. Δέν υπήρχε στην Περσία ή σκληρότητα πού χαρακτήριζε τούς Άσσυρίους. Όταν οί ύπήκοοι πλήρωναν ταχτικά τούς φόρους ή τά δώρα πού ζητούσε ο βασιλιάς, κι έμεναν ήσυχοι, τό κράτος δέν τούς ένοχλούσε. Κάθε ύπήκοος τής Περσίας μπορούσε νά λατρεύει όποιο θεό ήθελε, και κανείς δέν τόν εμπόδιζε νά ζει σύμφωνα με τίς ιδιαίτερές του συνήθειες. Αυτή ή άνοχή, γιά πρώτη φορά, παρουσιάζεται σε αυτοκρατορία τής αρχαιότητας. Έτσι, ή υποδούλωση δέν ήταν φοβερά αισθητή και δέν υπήρχε στην Περσία τό μίσος πού άλλα μεγάλα κράτη έκαμαν τους κατακτημένους λαούς νά αισθάνονται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η περσική τέχνη δέν έχει καμιά πρωτοτυπία. Έξυπνα δανείστηκε πολλά στοιχεία από τούς παλαιότερους πολιτισμούς, πού τά προσάρμοσε στό χαρακτήρα τής ζωής και τών άναγκών του κράτους.

[Περσέπολη-Σούσα. Στην Περσέπολη (όπου υπήρχαν οί τάφοι τών βασιλέων) και στή Σούσα ιδρύθηκαν τεράστια άνακτορικά συγκροτήματα από πέτρα και λευκό μάρμαρο. Πρότυπό τους υπήρξαν τά άνακτορά τών Άσσυρίων. Τό οικοδομικό τους ύλικό βοήθησε στή διατήρησή τους. Πελώριες σκάλες συνδέουν τά ποικίλα διαμερίσματα, τοποθετημένα σε διαφορετικά επίπεδα. Μεγάλες πύλες οδηγούσαν στό χώρο τους, διακοσμημένες με φτερωτούς ταύρους πού είχαν ανθρώπινο κεφάλι. Πελώριες ήταν οί αίθουσες τής υποδοχής και ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια χαρακτήριζε τήν αίθουσα του θρόνου.

Η μορφή τής περσικής τέχνης. Χλιδή, ανατολίτικη πολυτέλεια κι άγάπη γιά τό μνημειακό σφράγισε τήν εικόνα αυτών τών άπέραντων συγκροτημάτων, πού στολίζονταν με πλήθος άνάγλυφες παραστάσεις, όπου σειρές άτέλειωτες από ανθρώπινες μορφές εικονίζονταν νά έρχονται γιά νά προσφέρουν δώρα στό Μεγάλο Βασιλέα. Οί Πέρσες έμαθαν από τούς Άσσυρίους τήν επένδυση τών τοίχων με σμαλτωμένα πολύχρωμα τούβλα γιά διακόσμηση. Παριστάνονταν σειρές από πολεμιστές, ζώα και δράκοντες. Περιφέρημη έχει μείνει στην ιστορία ή άγάπη τών Περσών γιά τούς κήπους (τούς έλεγαν «παραδείσους» οί Έλληνες).

Η θρησκεία. Ζαρατούστρας. Τό πρωτότυπο στοιχείο στον περσικό πολιτισμό είναι ή θρησκεία. Ένα βιβλίο ειδικό, ή Ζέντ Άβέστα, δίνει τήν εικόνα τής. Τό περιεχόμενο τής διαμορφώθηκε από ένα ιστορικό πρόσωπο, τό σοφό Ζαρατούστρα, πού έζησε τον 7ο ή τον 6ο αι. π.Χ.

Η πάλη ανάμεσα στό Καλό και τό Κακό. Πίστευαν, ότι στον κόσμο υπάρχουν δύο μεγάλες δυνάμεις, τό Καλό και τό Κακό, πού παλεύουν αδιάκοπα ποιό νά κυριαρχήσει. Θεός του Καλού είναι ο θεός του φωτός και τής ζωής, ο Όρμούσδ· του Κακού ο σκοτεινός Άριμάν. Πότε ο ένας και πότε ο άλλος υπε-

ρισχύει, καθώς η ζωή συνεχίζεται. Ύψιστη υποχρέωση του ανθρώπου είναι να βοηθήσει στην τελική νίκη του Καλού, καλλιεργώντας μέσα του ό,τι καλό και χρήσιμο. Πρέπει να είναι τίμιος κι άγνος, να λέει πάντα την αλήθεια και να αγαπάει τη δικαιοσύνη.

Η ζωή του ανθρώπου κρίνεται από τη συμβολή του σ' αυτό τον αγώνα. Αν μείνει ενάρτετος, η ψυχή του, ύστερα από την κρίση του Όρμουσδ, πετάει στο χῶρο όπου κυριαρχεί αιώνια εὐτυχία. Τούς άδικους ανθρώπους, που έγιναν όργανα του Άριμάν, οί Πέρσες τούς άφηναν, όταν πέθαιναν, να τούς κατασπαράξουν τά άγρια πουλιά. Δέν ήθελαν ούτε να τούς θάψουν, ούτε να παραδώσουν τά κορμιά τους στή φωτιά, γιά να μή λερωθούν τά δυό αυτά άγνά στοιχεία (ή φωτιά και ή γή).

Η γραφή. Οί Πέρσες πήραν από τούς Άσσυρίους τή γραφή (τή σφηνοειδή), όπως και πολλά άλλα πολιτιστικά στοιχεία. Οί γραφείς τους όμως άπλοποίησαν πολύ τό σύστημα και κατόρθωσαν μέ τριάντα περίπου σύμβολα να έξυπηρετούνται. Στήν άπλοποιημένη αυτή γραφή συντάσσονταν τά διατάγματα, που έξαιτίας τής φύσης του κράτους (τό άποτελούσαν ποικίλοι λαοί) ήταν ανάγκη να μεταφρασθούν στίς διάφορες έθνικές γλώσσες τών λαών τής αυτοκρατορίας.

Πυρολατρεία. «Μάγοι». Η λατρεία τών Περσών δέ γινόταν σέ ναούς, αλλά στο ύπαιθρο, όπου πάνω στους βωμούς οί ιερείς τους, οί «Μάγοι», άναβαν φωτιά (Πυρολατρεία). Η περσική θρησκεία ξεχωρίζει από τίς δοξασίες όλων τών ανατολικών πολιτισμών γιά τήν άνώτερή της ήθική, κι επηρέασε μεταγενέστερες θρησκείες.

KYPIA ΣΗΜΕΙΑ

1. Λυδοί, Μήδοι και Πέρσες υπήρξαν ίνδοευρωπαϊκοί λαοί.
2. Τών Λυδών ή εμφάνιση σημειώνεται τόν 7ο αί. π.Χ. Πλούσιο κράτος, αλλά εφήμερο ήρθε σέ στενή έπαφή μέ τόν έλληνικό πολιτισμό, κυριάρχησε στίς μικρασιατικές έλληνικές πόλεις και άφησε πίσω του τή φήμη τών άμύθητων θησαυρών τών βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ό Κροίσος, ό τελευταίος βασιλιάς. Στήν έποχή του ή Λυδία υποτάχθηκε στους Πέρσες.
3. Μήδοι και Πέρσες κατοικούν στο εϋφορο Ίράν. Λαός νομαδικός άλλοτε, υπήρξαν περίφημοι γιά τό ίππικό τους.
4. Αρχικά οί Μήδοι σχηματίζουν κράτος. Ό Πέρσης βασιλιάς Κύρος (555-528), μεγάλος κατακτητής ένώνει όλόκληρη τή χώρα, υποτάσσει τή Λυδία και τή Μεσοποταμία. Ό Δαρείος ό Α΄ οργανώνει τήν Περσία σέ σατραπείες, φτιάχνει δρόμους και κόβει νόμισμα.
5. Η Περσική αυτοκρατορία υπήρξε κράτος ήμπεριαλιστικό*. Η διοίκηση, όμως, ήταν άνεκτική. Η κυριαρχία τών Περσών στους κατακτημένους λαούς δέν ήταν τυραννική.
6. Τό κράτος τό άποτελούσαν λαοί μέ διαφορετική θρησκεία, γλώσσα και συνήθειες. Τού έλειπε ή έθνική συνοχή.
7. Ό πολιτισμός τών Περσών δανείστηκε πολλά στοιχεία από τούς παλαιότερους λαούς. Άνώτερου ήθικου έπιπέδου ήταν ή θρησκεία του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οί συνήθειες τῶν Περσῶν:

«Οἱ Πέρσες, καθὼς ξέρω, ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔθιμα: Δέ συνηθίζουσι νά κάνουν ἀγάλματα, ναοὺς καὶ βωμοὺς, καὶ θεωροῦν μωροὺς ἐκείνους πού τὰ κάνουν, γιὰτί, κατὰ τὴ γνώμη μου, δέν πιστεύουσι, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνθρωπόμορφοι (μὲ μορφὴ δηλ. ἰδιότητες ἴδιες κ' ἀνάγκες μὲ τοὺς ἀνθρώπους). Ἐχουσι τὴ συνήθεια ν' ἀνεβαίνουν στὰ ψηλότερα βουνά καὶ νά προσφέρουσι θυσίας στό Δία (ταυτίζει ἐδῶ τὸ Δία μὲ τὸν Ὀρμούσδ) καὶ ὀνομάζουσι Δία τὸ θόλο ὄλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουσι θυσίας καὶ σὸν ἥλιο καὶ στὴ σεληνῆ, στὴ γῆ, στὴ φωτιά, στό νερό καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ μόνο σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Ἀραβες νά θυσίαζουσι καὶ στὴν Ἀφροδίτῃ Οὐρανία...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 131 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Ἡ ἐκτίμησις τῶν ξένων βασιλέων γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἱερά:

«Ἐπειτα ὁ Κροῖσος προσπάθησε, μὲ μεγάλας θυσίας, νά ἐξασφαλίσει τὴν εὐμένεια τοῦ δελφικοῦ θεοῦ. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες διάφορα ζῶα, ἀπ' αὐτὰ χρησιμοποιοῦν στίς θυσίας. Ἐπειτα μάζεψε ἐπιχρῶσα καὶ ἐπάργυρα κρεβάτια καὶ χρυσῆς φιάλες καὶ πορφυρὰ φορέματα καὶ χιτῶνες, τάκαμε σωρό καὶ τὰ ἔκαψε πάνω σέ φωτιά μεγάλη, ἐπίζοντας πῶς ἔτσι θ' ἀποκτήσει πῶς πολὺ τὴν εὐνοία τοῦ θεοῦ. Καὶ σ' ὅλους τοὺς Λυδοὺς ἔδωσε διαταγὴ, ὁ καθένας τοὺς ὅ,τι μπορούσε νά θυσιάσει. Ὄταν ἐγίνε κι αὐτὴ ἡ θυσία, ἔχυσε ἄπειρο χρυσάφι κι ἔβγαλε ἀπ' αὐτὸ σφυρήλατες μισόπλιθες, ἑκατὸν δέκα ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸ. Τίς ἔφτιαξε, ἕξι παλάμες τίς μεγαλύτερες καὶ τρεῖς παλάμες μᾶκρος τίς μικρότερες, μὲ μίαν παλάμης πάχος. Ἀπ' αὐτές, οἱ τέσσερις ἐγίναν ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι καὶ ζύγισαν ἢ καθεμίαν δύομισι τάλαντα... ἔκαμε καὶ τὸ ὁμοίωμα λιονταριοῦ ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι πού ζύγιζε δέκα τάλαντα. Τὸ λιοντάρι αὐτὸ, ὅταν κήκε ὁ ναὸς τῶν Δελφῶν (τὸ 548 π.Χ.) ἔπεσε ἀπὸ τίς μισόπλιθες (γιὰτί πάνω σ' αὐτές ἦταν στημένο) καὶ τώρα βρίσκεται στό θησαυρὸ τῶν Κορινθίων καὶ ζυγίζει ἐξήμισι τάλαντα. Γιὰτί τὰ τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν ἀπὸ τὴ φωτιά. Ὄταν τάφτιαξε αὐτὰ ὁ Κροῖσος τὰ ἔστειλε στοὺς Δελφούς καὶ μαζί μ' αὐτὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα: δύο τεράστιους κρατήρες, ἕναν χρυσὸ κι ἕναν ἀσημένιο...»].

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 50-51 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ἀνάγλυφο σέ σμαλτωμένα τοῦβλα. Ἡ λεγόμενη «ζωφόρος τῶν τοξοτῶν» προέρχεται ἀπὸ τὰ Σούσα. Σήμερα στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. 5ος π.Χ. αἰ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

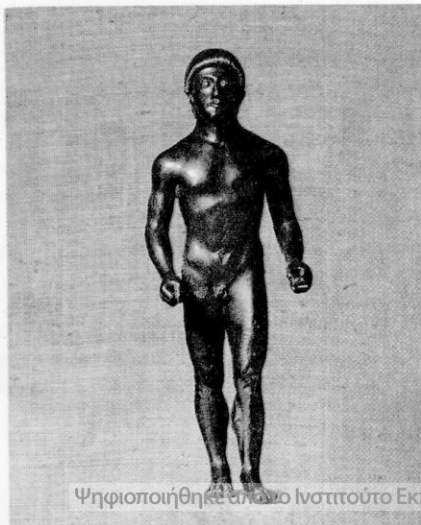
Ἡ Περσική ἀπειλή. Στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα ὀλόκληρος ὁ ἑλληνικός κόσμος ἀντιμετώπισε ἕνα θανάσιμο κίνδυνο: τήν ἀπειλή τῶν Περσῶν, πού, θέλοντας ν' ἀπλωθοῦν στό Αἰγαῖο καί νά βάλουν πόδι στήν Εὐρώπη, γύρευαν νά ὑποδουλώσουν τήν Ἑλλάδα.

Ἡ σημασία τῆς νίκης. Ἄν οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νά φέρουν ἕνα νέο μήνυμα στόν κόσμο καί νά δώσουν πρωτόφαντα πρότυπα ζωῆς, εἶναι γιατί ἔμειναν ἐλεύθεροι καί νίκησαν, τότε, τούς Πέρσες. Ποιά θά ἦταν ἡ μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητας κι ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ της, ἂν δέν εἶχαν κερδίσει αὐτή τή μεγάλη νίκη; Τί θά ἦταν σήμερα ὁ κόσμος, ἂν εἶχε λείψει ἡ προσφορά πού ἡ Ἑλλάδα πραγμάτωσε μέσ στόν 5ο αἰώνα;

Ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα διακρίθηκαν στούς πολέμους. Στό δραματικά ἄνισο ἀγῶνα τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν κρατῶν μέ τήν ἀπέραντη καί ἀάμπλουτη αὐτοκρατορία διακρίθηκαν δύο πόλεις: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα. Τόν «μέχρι θανάτου» ἀγῶνα τῆς Σπάρτης ἦταν φυσικό νά τόν περιμένει κανεῖς μέ τά ἰδανικά πού εἶχαν ἀναπτύξει οἱ πολῖτες της. Τῆς Ἀθήνας ὅμως ἡ παρουσία σ' αὐτούς τούς πολέμους ἐκάλυψε τά πάντα, ἀκόμα καί τή Σπάρτη. Οἱ ἥρωικοί πολῖτες της, ὕστερα ἀπό φριχτά δεινά, κέρδισαν μέ τό θάρρος, μέ τήν αὐτοθυσία καί μέ τήν ἀγάπη τους γιά τήν ἐλευθερία τήν πρώτη θέση στόν ἑλληνικό κόσμο.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Πέρσες στρέφουν τήν προσοχή στή Δύση. Ὅταν ἕνα κράτος βάλει πρόγραμμα του τήν ἀδιάκοπη ἐπέκταση τῶν συνόρων του, γίνεῖ δηλαδή ἰμπεριαλιστικό*, σπάνια συνειδητοποιεῖ πού καί πότε πρέπει νά σταματήσει τίς κατακτήσεις. Οἱ Πέρσες ἔχοντας κυριαρχήσει σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικής στά τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., ἔστρεψαν τά μάτια τους στή Δύση

Μικρός χάλκινος κούρος ἀπό τήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Παριστάνει ἀθλητή μάλλον, πού κρατεῖ στά χέρια του ἀπό ἕνα δόρυ. Πρόκειται γιά ἕνα πολύ σπουδαῖο καί καλοδιατηρημένο ἀττικό ἔργο, πού θά φιλοτεχνήθηκε στά τέλη τοῦ 6ου ἤ στίς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προσεῖτε καί περιγράψτε λεπτομερειακά τήν ἀπόδοση τοῦ κορμοῦ, συγκρίνοντας τό ἀγαλμάτιο αὐτό μέ τόν Κούρο τοῦ Σουνίου.

Μαρμάρινο άγαλμα σφίγγας. Βρέθηκε στην Αίγινα, στη θέση Κολώνα. Στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποίησαν πολύ τη σφίγγα ως επίστεψη σε επιτύμβιες στήλες, ή την έστηναν μόνη της πάνω σε μία βάση. Πρόκειται για ένα φανταστικό όν, με κεφάλι γυναίκας και σώμα λιονταριού. Τη θεωρούσαν φύλακα της εισόδου του Άδης, ή φρουρό του τάφου. Η σφίγγα που εικονίζεται στη φωτογραφία είναι ένα από τα ωραιότερα έργα του είδους, ή τέχνη της είναι εξαίρετη – προσέξτε λεπτομερειακά το έκφραστικό πρόσωπό της. Έχει φιλοτεχνηθεί γύρω στα 450 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας.

Πήλινος πίνακας με ανάγλυφη παράσταση γυναικωνίτη. Μία γυναίκα βγάζει ένα ύφασμα από μία κασέλα, που οι πλευρές της έχουν ανάγλυφες παραστάσεις. Πίσω της, υπάρχει ένας μεγαλόπρεπος θρόνος. Στόν τοίχο, κρέμονται, από τή άριστερά προς τή δεξιά, ένας κάλαθος, ένας καθρέφτης, μία λήκυθος κι ένας κώνθαρος. Έργο γύρω στα 470 π.Χ. Έθνικό Μουσείο του Τάραντα (στην Ιταλία).

καί θέλησαν νά γίνουν κύριοι στους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους του Αιγαίου, καί νά περάσουν στην Εύρώπη [για νά άποκτήσουν τή μεταλλεία του Παγγαίου καί της Δακίας].

Ήταν δυνατοί καί πλούσιοι. Ή μικρή Ελλάδα ήταν εμπόδιο στό δρόμο τους. Καί ξεκίνησαν νά τήν κατακτήσουν.

Ή άφορμή των πολέμων. Ήταν ή ξαφνική έπανάσταση στις ιωνικές πόλεις της Μ. Ασίας.

Όταν νικήθηκε ό Κροΐσος καί καταλύθηκε τό κράτος των Λυδών, οι μικρασιατικές ελληνικές πόλεις, ή μία ύστερα από τήν άλλη, με δραματικές συνθήκες, έπεσαν στα χέρια των Περσών, χωρίς νά κατορθώσουν νά ένωθούν σε κοινό άγώνα εναντίον τους.

Ό περσικός ζυγός στις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Τήν εποχή του Δαρείου του Α΄, όταν γενικεύθηκε τό σύστημα των σατραπειών, καθώς τό Περσικό κράτος σεβόταν τις ιδιαίτερες συνήθειες των κατακτημένων λαών, φέρθηκε με ειδικό τρόπο στις ελληνικές πόλεις. Έδωσε τή διοίκηση της καθεμιάς σε Έλληνες, της έμπιστοσύνης όμως του Πέρση βασιλιά, στους τυράννους. Αύτοί κυβερνούσαν για λογαριασμό του, συγκέντρωναν καί του έστελναν τους φόρους καί φρόντιζαν για τή διατήρηση της περσικής κυριαρχίας. Οι Ίωνες της Μ. Ασίας δέν ένιωσαν βέβαια τόν περσικό ζυγό νά βαραινεί άνυπόφορα επάνω τους. Όστόσο, οι πόλεις άφορμή ζητούσαν νά άποκτήσουν τήν έλευθερία τους.

Τμήμα από μαρμάρινο αφιερωτικό δίσκο, όπου εικονίζονταν το κεφάλι της θεάς Ἀφροδίτης, ως θεάς τῆς ἀνοιξιάς, τῆς ἀναγέννησης δηλ. τῆς φύσης. Ἀποτελεῖ ἐξαιρετο δείγμα τῆς τέχνης τῶν Κυκλάδων (τῆς Πάρου). Ἡ τρύπα πού ὑπάρχει ἔμπρός ἀπό τό αὐτί θά συγκρατοῦσε τό χρυσοῦ ἔλασμα πού δήλωνε τό βόστρυχο ἀπό τῆ μαλλιά τῆς ἔπεφτε ἔμπρός ἀπό τό αὐτί τῆς. Στό κενό μέρος τῆς πλάκας, ἔμπρός ἀπό τό πρόσωπο τῆς νεαρῆς θεάς, θά παριστανόταν ἓνα φυτό. Πρόκειται γιά ἓνα ἐξαιρετικά ἑλκυστικό ἔργο νησιωτικῆς τέχνης, φιλοτεχνημένο στίς ἀρχές τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Ὁ Δαρεῖος ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Τό 514 π.Χ. ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιά νά κατακτήσει τή χώρα τῶν Σκυθῶν, πού κατοικοῦσαν πέρα ἀπό τό Δούναβη, στή Νότια Ρωσία, κι ὄριζαν τούς ἐμπορικούς δρόμους ἀπό τόν Εὐξείνιο καί τό στόμιο τοῦ ποταμοῦ, πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς Εὐρώπης. Στή Δακία ὑπῆρχαν, ἐξάλλου, μεταλλεῖα χρυσαφιοῦ, πού ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἐπιθυμοῦσε ν' ἀποκτήσει τήν κυριότητά τους. Ὁ Μιλτιάδης, ὁ τύραννος τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, κι οἱ τύραννοι τῶν ἰωνικῶν πόλεων ὑποχρεώθηκαν νά τόν συνοδεύσουν σ' αὐτή τήν ἐκστρατεία πού σημείωσε μεγάλη ἀποτυχία. Ἐκινδύνευσε ἀκόμη κι ὁ Δαρεῖος, πού μόνο χάρη στή βοήθεια τοῦ Ἰσθιαίου, τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου, σώθηκε.

Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν κίνησε νά γυρίσει πίσω στή χώρα του· ὁ στρατηγός του ὁμως Μεγάβαζος, μ' ἐντολή του, ἔκαμε φόρου ὑποτελεῖς* τίς ἑλληνικές ἀποικίες τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆ Θράκη καί τῆ Μακεδονία ὡς τό Στρυμόνα.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ Δαρεῖος ἔφερε ἐν ἑσπέρῃ τήν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνικῆς ἀποικιστικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἀποικιστική ἐπιχειρήσις ἀπὸ τὸν Μεγάβαζο ἐπέτυχε ἐν ἑσπέρῃ. Ἡ ἀποικιστική ἐπιχειρήσις ἀπὸ τὸν Μεγάβαζο ἐπέτυχε ἐν ἑσπέρῃ.

Πῆλινα εἰδύλια (ἀγαλματάκια) γυναικῶν, ἀπὸ τῆ Βοιωτία. Εἰκονίζονται τῆ στιγμή πού καταγίνονται μέ σπιτικές δουλειές: ζύμωμα ἢ ἄλεσμα σταριοῦ. Γύρω στά μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προέρχονται ἀπὸ τῆ Βοιωτία καί βρίσκονται στό Μουσείο τοῦ Λούβρου (στό Παρίσι).

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

‘Ο ‘Ιστιαίος στά Σούσα. ‘Ο Δαρείος χρωστούσε στον ‘Ιστιαίο, τόν τύρανο της Μίλητου, τή ζωή του. Δέν τόν εμπόδιζε, ώστόσο, ή εὐγνωμοσύνη του αὐτή νά τόν ὑπομιαστεί, ὅταν τόν κατηγόρησαν. Γι’ αὐτό τόν πήρε μαζί του στά Σούσα δῆθεν γιά σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τόν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

‘Αποτυχία στή Νάξο. ‘Αρισταγόρας. ‘Αντικαταστάτης τοῦ ‘Ιστιαίου στή Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρός του ‘Αρισταγόρας. Αὐτός ὁμως βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση ἀπέναντι στό βασιλεῖα, ὅταν ἀπέτυχε ἡ περσική ἐκστρατεία στή Νάξο, πού τήν εἶχε ὁ ἴδιος συμβουλέψει.

Οἱ ἰωνικές πόλεις ἐπαναστατοῦν. Σκεφτόταν μάλιστα νά ἀποστατήσει, ὅταν ταχυδρόμος ἀπό τά Σούσα, σταλμένος ἀπό τόν ‘Ιστιαίο, τοῦ παράγγειλε νά τό κάμει. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στή Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τίς τυραννίδες στήν ἄλλη ‘Ιωνία», ὅπως γράφει ὁ ἱστορικός ‘Ηρόδοτος πού περιγράφει τούς Περσικούς πολέμους, καί κίνησε γιά τή Σπάρτη νά ζητήσει βοήθεια, «γιατί εἶχε ἀνάγκη ἀπό συμμαχία δυνατή».

‘Η βοήθεια ‘Αθήνας καί ‘Ερέτριας στους ‘Ιωνες τῆς Μ. ‘Ασίας. Οἱ Σπαρτιάτες δέν ἀγαποῦσαν τίς μακρινές ἐκστρατείες. ‘Υπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν’ ἀποστατήσουν οἱ Εἰλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριά ἀπό τή θάλασσα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Περσίας (τρῆς μήνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. ‘Ετσι, ὁ ‘Αρισταγόρας πήγε στήν ‘Αθήνα, ὅπου τόνισε τήν ὑποχρέωσή της νά βοηθήσει τούς ‘Ιωνες, πού εἶχαν ἰδιαίτερους δεσμούς μέ τούς ‘Αθηναίους.

‘Η ‘Εκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νά στείλει ἡ ‘Αθήνα εἴκοσι πλοῖα. Μαζί μέ αὐτά ἔφτασαν στήν ‘Ιωνία καί πέντε ἀκόμη πού ἔστειλε ἡ ‘Ερέτρια.

Οἱ ‘Ιωνες χτύπησαν τήν πρωτεύουσα τῆς σατραπείας, τίς *Σάρδεις*, καί τή κυρίευσαν· ἐνῶ ὁμως πολιορκοῦσαν τούς κλειστός στήν ἀκρόπολη Πέρσες, πυρκαγιά πού ἀπλώθηκε ξαφνικά στήν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καί ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καί ναοί κάηκαν στίς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὁμως κυνήγησαν τούς ‘Ελληνες καί τούς νίκησαν κοντά στήν *Εφεσο*.

‘Υστερα ἀπ’ αὐτό τό ἐπεισόδιο, οἱ ‘Αθηναῖοι κι οἱ ‘Ερετριεῖς ἀπογοητευμένοι μῆταν στά πλοῖα τους καί γύρισαν στήν ‘Ελλάδα, ἀφήνοντας στήν τύχη τους τούς ξεσηκωμένους ‘Ιωνες. ‘Η ἐπανάσταση συνεχιζόταν καί ἀπλώθηκε καί στίς ἑλληνικές πόλεις στόν ‘Ελλάσποντο.

‘Η εἶδηση τῆς ἀποστασίας ἐξόργισε ἀπερίγραπτα τό Δαρεῖο, πού ὀρκίστηκε νά ἐκδικηθεῖ τήν ‘Αθήνα. Παράγγειλε γι’ αὐτό σ’ ἕνα του δούλο νά τοῦ λέει, κάθε φορά πού κάθιζε γιά φαγητό, νά θυμάται τούς ‘Αθηναίους».

Ναυμαχία τῆς Λάδης (494 π.Χ.). Στό νησάκι ἔξω ἀπό τή Μίλητο, τή *Λάδη*, ὁ περσικός στόλος νίκησε τούς ἐπαναστατημένους ‘Ιωνες (494 π.Χ.) καί κατέστρεψε τό στόλο τους. Σέ λίγο κυριεύθηκε ἡ ἀνηρητὴ Μίλητος, καί οἱ κάτοικοι τῆς πωληθήκαν δούλοι. Μιά σπουδαία πόλη ἀφανίστηκε.

«Μιλήτου ἄλωσις». Φρυνίχος. Οἱ ‘Αθηναῖοι πόνεσαν πολύ γιά τή συμφορά. ‘Όταν, σέ λίγο, παίχτηκε στό θέατρο τό δράμα «Μιλήτου ἄλωσις» τοῦ ποιητῆ *Φρυνίχου*, οἱ πολῖτες ἔξοσπασαν σέ κλάματα βλέποντας στή σκηνή τίς συμφορές τῶν Μιλησίων. «Καί ἡ πόλη καταδίκασε τόν ποιητῆ σέ χίλιες δραχμές πρόστιμο, γιατί πούς θύμισε τίς δικές τους συμφορές, καί τοῦ ἀπαγόρευσαν ἄλλη φορά τήν παράσταση τοῦ ἔργου», σημειώνει ὁ ‘Ηρόδοτος, μ’ αὐτή τήν εὐκαιρία.

‘Αποτυχία τῆς ‘Ιωνικῆς ἐπανάστασης. Οἱ ὑπόλοιπες ἑλληνικές πόλεις κυριεύ-

τηκαν μέ τή σειρά από τούς Πέρσες, κι οι κάτοικοι τούς τιμωρήθηκαν παραδειγματικά. Ἡ ἀναστάτωση αὐτή ἔφερε τήν οἰκονομική καταστροφή στόν Ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας καί στάθηκε ἡ ἀφορμή γιά τήν ἐπίθεση τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας.

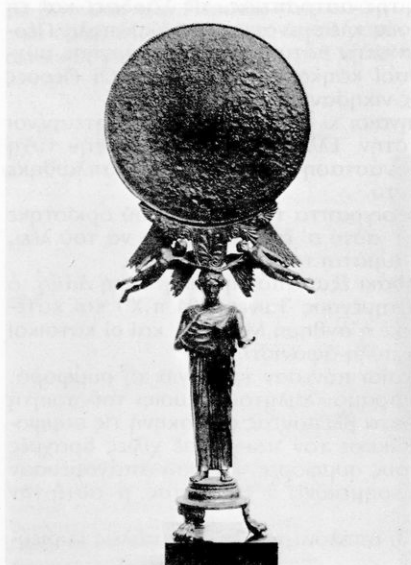
3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ (492 π.Χ.)

ἌΟ ρόλος τοῦ Ἰππία. Τόν πληγωμένο ἐγωισμό τοῦ Δαρείου καί τό θυμό του ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, πού τόλμησαν νά βοηθήσουν τήν ἰωνική ἐπανάσταση, τά ὑποδαύλιζε ὁ Ἰππίας πού εἶχε καταφύγει στήν περσική αὐλή. Πίστευε πώς θά γινόταν ξανά τύραννος στήν Ἀθήνα, ἄν ἡ πατρίδα του ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν.

Τό 492 ἄρχισε ὁ φοβερά ἄνισος ἀγώνας, πού κατάληξή του ἦταν ἡ λαμπρή, ἀλλά ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ἀποτυχία τοῦ Μαρδόνιου. Ὁ γαμπρός τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μέ πολύ στρατό καί στόλο πέρασε στόν Ἑλλησποντο καί προχώρησε ἀπό τή Θράκη στή Μακεδονία. Τά περσικά καράβια παρακολουθοῦσαν τό στρατό. Οἱ τρικυμίες ὁμως στόν Ἄθω ἔγιναν αἰτία νά καταστραφοῦν πολλά καράβια καί νά πνιγοῦν τά πληρώματά τους. Μή μπορώντας νά προχωρήσει ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπιασμένος στήν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπή στήν ἑλληνική ἱστορία εἶχε φτάσει. Μαζί εἶχε σημάει καί ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιά σειρά ἀπό διαλεχτούς ἄνδρες, πού πῆραν τήν τύχη τῆς στά χέρια τους, τήν ἀνάδειξαν ὡς πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς τῆς μίαν ἀφάνταστα λαμπρή νίκη.

Χάλκινος καλοδιατηρημένος καθρέφτης, πού στηρίζεται πάνω σέ ἀγαλμάτιο καμψῆς γυναικείας μορφῆς, πατώντας σ' ἓνα ἀνθέμιο, πού ἔχει δεξιά κι ἀριστερά ἀπό ἓνα Ἐρωπίδα. Ἡ γυναικα πατεῖ σέ στρογγυλή βάση μέ τρεῖς βαθμίδες. Πρώτη εἰκοσιπενταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Τέχνη τῆς Πελοποννήσου – μάλλον κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ (490 π.Χ.)

Ο θυμός του Δαρείου. Ο Δαρείος δεν μπορούσε να ξεχάσει την προσβολή που του είχαν κάμει οι άγνωστοί του, ως εκείνη τη στιγμή, Αθηναίοι. Πιστεύοντας πώς είναι άκαταμάχητος, κίνησε δεύτερη εκστρατεία, ορίζοντας τώρα αρχηγούς τό Δάτη και τόν Άρταφέρνη. Θά τους συνόδευε ό γερασμένος πιά Ίππίας. Τή φορά αυτή όμως διάλεξαν άλλο δρόμο.

Άθήνα και Σπάρτη άρνούνται ύποταγή. Πρίν ξεκινήσουν, ό Δαρείος είχε στείλει κήρυκές του στήν Έλλάδα νά ζητήσουν «γή και ύδωρ», σημάδια ύποταγής. Πολλές πόλεις δειλίασαν και δήλωσαν ύποταγή. Οί Αθηναίοι όμως κι οι Σπαρτιάτες άρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τής εκστρατείας, που άρχισε τήν άνοιξη του 490, ήταν ή Έρέτρια κι ή Άθήνα. Ο Μέγας Βασιλεύς είχε διατάξει νά τίς καταστρέψουν και νά τού φέρουν δούλους τούς κατοίκους τους. Πλήθος στρατός άπό τίς φόρου ύποτελείς* περιοχές έφτασε στά παράλια τής Μ. Άσίας κι έπιβίβαστηκε σέ 600 καράβια στή Σάμο. Χωρίς νά πειράξουν τήν ιερή Δήλο, καταστρέψανε οι Πέρσες τή Νάξο: άπό κει έπλευσαν πρός τήν Έρέτρια.

Η διχόνοια στήν Έρέτρια. Άλωσή της. Ο φόβος είχε κυριαρχήσει στίς περισσότερες έλληνικές πόλεις: στήν ίδια τήν Έρέτρια στάθηκε αδύνατο νά μονοιάσουν οι πολίτες. Τρέμοντας, πολλοί ήταν έτοιμοι νά άνοιξουν τίς πύλες τής πόλης χωρίς αντίσταση. Έτσι, οι Αθηναίοι που είχαν έρθει γιά βοήθεια, αναγκάστηκαν νά φύγουν.

Έρέτρια. Η πόλη έπεσε στά χέρια τών Περσών ύστερα άπό έξι μέρες πολιορκίας. Κατασκάφτηκαν τά ιερά της, ή φωτιά άφάνισε τά σπίτια και οι κάτοικοι της έξανδραποδίστηκαν*.

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ο περσικός στόλος, ύστερα άπό τό χαλασμό τής Έρέτριας, τράβηξε άπέναντι, γιά τήν παράλια του Μαραθώνα, ακολουθώντας τή συμβουλή του Ίππία. Ο γίος του Πεισιστράτου είχε τή μάταιη πεποίθηση πώς οι παλαιοί φίλοι του πατέρα του, οι Διάκριοι*, που κατοικούσαν στίς παρυφές τής Πεντέλης, θά τόν βοηθούσαν, όταν μάθαιναν πώς έφτασε μαζί μέ τούς Πέρσες.

Τό θάρρος τών Αθηναίων. Σ' αυτή τήν περίσταση οι Αθηναίοι πολίτες έδειξαν τήν άξία τους κι έτοιμάστηκαν ν' αντικρύσουν κατά πρόσωπο τό φοβερό κίνδυνο. Τό δημοκρατικό τους πολίτευμα τούς είχε κάμει νά νιώσουν, πάνω άπό καθετί άλλο, τήν αναντικατάστατη άξία τής έλευθερίας, γι' αυτό και άποφασισμένοι όρμησαν νά τήν προστατέψουν μέ κάθε θυσία.

Οί Σπαρτιάτες έμποδίζονται νά εκστρατεύσουν. Οί δέκα στρατηγοί έστειλαν τόν ημεροδρόμο* Φειδιππίδη, που έφτασε τρέχοντας σέ διάστημα δυό ημερών στή Σπάρτη, γιά νά ζητήσει τή βοήθειά της. Πρώτη δυσκολία: οι Σπαρτιάτες δεν μπορούσαν νά εκστρατεύσουν πρίν γίνει πανσέληνος, γιά λόγους καθαρά θρησκευτικούς.

Τό θάρρος τών πολιτών τής Άθήνας δέ λύγισε. Θ' αντιμετώπιζαν μόνοι τους τόν κίνδυνο, μέ τίς 10.000 στρατό που μπορούσαν νά παρατάξουν. Στή δύναμη αυτή προστέθηκαν αυθόρμητα 1.000 Πλαταιείς. Τή συμπαράσταση αυτή δέ θά τήν ξεχνούσαν ποτέ οι Αθηναίοι. Αύτες οι 11.000 στρατιώτες έπρεπε νά πολεμήσουν μέ 50.000 περίπου εχθρούς.

Μιλτιάδης. Οί δέκα στρατηγοί δεν ήταν συμφωνοί αν έπρεπε νά δώσουν τή μάχη οι Αθηναίοι στο Μαραθώνα, όταν ή ψυχρή λογική έλεγε πώς ήταν αδύνατο νά κερδίσουν μέ πενταπλάσιους σχεδόν εχθρούς άπέναντί τους. Τήν περίσταση έσωσε τό άκαταδάμαστο θάρρος κι ή έξοχη στρατηγική ικανότητα

του Μιλτιάδη, του παλαιού τυράννου της Θρακικής Χερσονήσου που είχε καταφύγει στην Αθήνα.

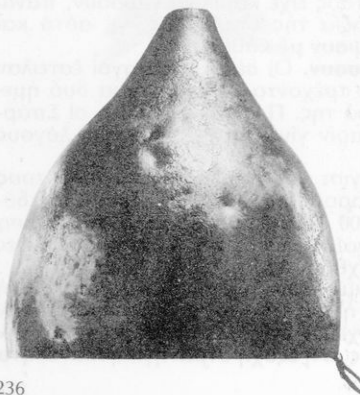
Εκείνος επιδίωξε, σε αλληπάλληλα συμβούλια με τους άλλους στρατηγούς, να δοθεί ή μάχη στο Μαραθώνα, και τό κατόρθωσε παίρνοντας στο τέλος με τό μέρος του τόν πολέμαρχο Καλλιμάχο. Στα συμβούλια αυτά φάνηκε ή τεράστια ικανότητα του Μιλτιάδη, κι είναι συγκινητικό πόσο αναγνώρισαν τήν άνωτερότητά του οι άλλοι στρατηγοί – ένας άπ' αυτούς ήταν και ή δίκαιος Άριστείδης. Πρόθυμα ή καθένας του παραχωρούσε τήν ήμέρα τής στρατηγίας του (σύμφωνα με τό νόμο έπρεπε να αλλάζουν κάθε ήμέρα). Έτσι, ή Μιλτιάδης έμεινε ή μόνος που κατεύθυνε τόν άγώνα. Ξέροντας καλά τήν τακτική τών Περσών στόν πόλεμο, ρύθμισε τόν τρόπο τής περσικής παράταξης. Μόνον έτσι θά μπορούσαν να τά βγάλουν πέρα με τήν πενταπλάσια περσική δύναμη.

Ο τρόπος τής παράταξης. Οι Αθηναίοι ήταν ελάχιστοι, γι' αυτό ή Μιλτιάδης αναγκαστικά άραιώσε και αδύνατισε σε βάθος τό κέντρο τής παράταξης, ενώ ενίσχυσε τά δύο άκρα. Μόλις δόθηκε τό σύνθημα για επίθεση, οι Αθηναίοι με τούς Πλαταιείς όρμησαν άκράτητοι εναντίον τών Περσών και αυτοί «πρώτοι άπό τούς Έλληνες αντίκρισαν άτάραχοι τήν περσική ένδυμασία κι εκείνους που τή φορούσαν. Μέχρι τότε, και τ' όνομα μόνο τών Μήδων προκαλούσε τρόμο τούς Έλληνες», σημειώνει ή 'Ηρόδοτος σ' αυτό τό σημείο τών Ιστοριών του.

Οι άπώλειες τών αντίπαλων. Τό κέντρο τής ελληνικής παράταξης, αδύνατο καθώς ήταν, ύποχώρησε, τά δύο άκρα όμως, άφου χτύπησαν με φοβερή όρμη τούς έχθρους, που άρχισαν να ύποχωρούν έξαλλοι, ένώθηκαν και κυνήγησαν ως τήν παραλία τούς αντίπαλους. Έξι χιλιάδες Πέρσες έπεσαν στο πεδίο τής μάχης και 192 Αθηναίοι. Έφτά περσικά πλοία κυριεύτηκαν. Στο σκληρό άγώνα σκοτώθηκε κι ή γενναίος πολέμαρχος Καλλιμάχος.

Οι Πέρσες τραβούν για τό Φάληρο. Με άφάνταστη βία επιβιβάστηκαν οι Πέρσες στα καράβια τους και τράβηξαν άμέσως για τό Φάληρο, πιστεύοντας πως θά έβρισκαν τήν Αθήνα άνυπεράσπιστη. Τό μύθημα τής ύπεροχης νίκης τό έφερε στήν πόλη ένας όπλίτης. Έφτασε τρέχοντας στήν άγορά κι ύψώνοντας τό χέρι του φώναζε τό «Νενικήκαμεν» και σωριάστηκε νεκρός.

Όταν οι Πέρσες έφτασαν με τά καράβια τους στο Φάληρο, ή στρατός τών Αθηναίων, με διαταγή του Μιλτιάδη που ύποπτεύθηκε τό περσικό σχέδιο,

Χάλκινο περσικό κράνος, με στικτή έπιγραφή κάτω στο τελείωμά του: ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΜΕΔΟΝ ΛΑΦΥΡΑ, δηλ. άφιέρωμα τών Αθηναίων άπό τά λάφυρα τών Μήδων. Πιστεύεται πως κι αυτό είναι άφιέρωμα τών Αθηναίων μετά τή νίκη τους στο Μαραθώνα. Βρέθηκε στις άνασκαφές τής αρχαίας Όλυμπίας και έκτίθεται στο εκεί Μουσείο. Προσέξτε τή διαφορά στο σχήμα άπό τό ελληνικό κράνος.

είχε φτάσει στο Κυνόσαργες*, παρ' ὄλη τήν τρομαχτική κόπωση του μετά τή μάχη. Ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νά φύγουν οἱ ἔχθροι.

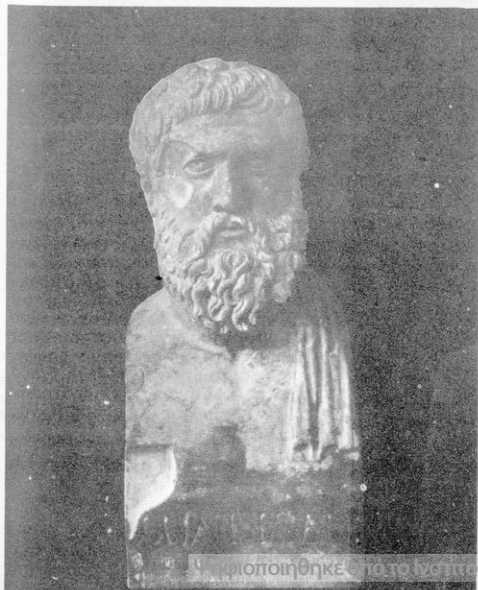
Οἱ Σπαρτιάτες φτάνουν ἀργά. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν στήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔτρεξαν τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες, ἦταν πολύ ἀργά. *Τήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδα τή χρωστοῦσε στους Ἀθηναίους.* Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν χάσει μιὰ λαμπρή εὐκαιρία. «Ζήτησαν νά ἀντικρίσουν τό πεδίο τῆς μάχης, γι' αὐτό πήγαν στό Μαραθῶνα. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, συγχάρηκαν τούς Ἀθηναίους γιά τό ἔργο τους καί γύρισαν στήν πατρίδα τους», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

Τιμή στους νεκρούς τοῦ πολέμου. Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φρόντισαν γιά τούς νεκρούς. Τούς τίμησαν ιδιαίτερα θάβοντάς τους στό πεδίο τῆς μάχης κι ὄχι στό «*Δημόσιο Σῆμα*» στόν Κεραμεικό, τό ἐπίσημο νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Χωριστά θάφτηκαν σ' ἓναν τύμβο οἱ Ἀθηναῖοι, σέ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καί σέ τρίτο οἱ δούλοι.

Τιμή στους θεούς καί στό Μιλτιάδη. Ἐνα μέρος ἀπό τά λάφυρα ἀφιερώθηκε στή θεά Ἀθηνᾶ. Ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μέ δυό ἀνδριάντες. Ὁ ἓνας στήθηκε στήν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στό σύμπλεγμα ἀπό δεκατρία ἀγάλματα πού οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἀργότερα στό ἱερό τῶν Δελφῶν, ἀναμνηστικό τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτήρας τῆς Ἑλλάδας, γιατί αὐτός πρῶτος διέλυσε τό θρύλο τῶν Περσῶν, καί, αὐζοντας τήν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί τῆς τό σπουδαῖο πολιτισμό, πού ἡ πόλη αὐτή ἀνέπτυξε μέσ στόν αἰῶνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Τό ἄτυχο τέλος τοῦ Μιλτιάδη. Ἡ δόξα του δέν κράτησε πολύ. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας πού συμβούλεψε νά κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στήν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἔβαλαν, γι' αὐτό, τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδή δέν ἦταν σέ θέση νά τό πληρώσει, τόν ἐκλείσαν στή φυλακή, ὅπου πέθανε πολύ γρήγορα ἀπό μιὰ πληγή πού εἶχε πάρει στήν Πάρο.

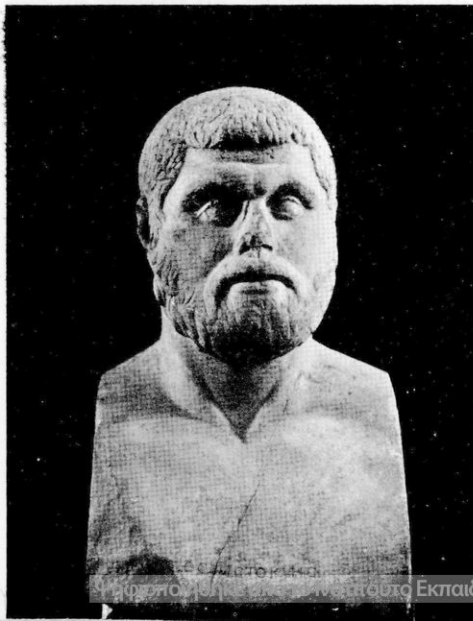
Μαρμάρινο πορταῖο τοῦ Μιλτιάδη.
Μουσεῖο Ραβέννας.

Στό μεταξύ, στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη διαμάχη μεταξύ τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν πού νοσταλγοῦσαν τήν ἐξουσία, καί τῶν δημοκρατικῶν πού ἤθελαν νά ξεκαθαρίσουν τά ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καί νά δυναμώσουν τήν πόλη.

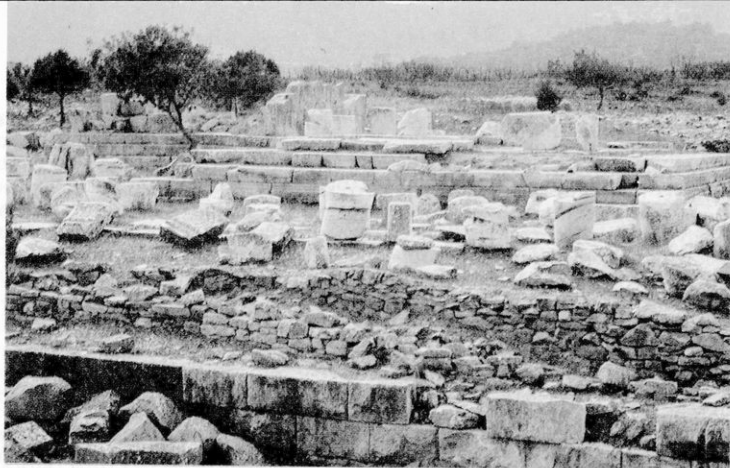
Δυό σημαντικοί πολιτικοί παρουσιάζονται σ' αὐτή τήν περίοδο, ἀπό καλή γενιά καί οἱ δύο: ὁ Ἀριστείδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἀριστείδης. Θεμιστοκλῆς. Ὅσο συντηρητικός κι ἐχθρός τῆς ἀλλαγῆς ἦταν ὁ πρῶτος, τόσο φιλοπρόοδος, ἀνήσυχος κι ἀποφασιστικός ἦταν ὁ δεύτερος. Μέ τήν ἐκπληκτική διορατικότητά του ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταλάβει πῶς οἱ Πέρσες δέ θά ἐγκατέλειπαν τήν ἰδέα νά κατακτήσουν τήν Ἑλλάδα, γι' αὐτό προσπάθησε νά πείσει μέ κάθε τρόπο τούς Ἀθηναίους νά ναυπηγήσουν τό γρηγορότερο ἀξιόλογο στόλο. Τά περσικά καράβια ἐξάλλου ἀρμενίζαν στό Αἰγαίο, καί στά χέρια τους εἶχαν τήν Αἴγυπτο καί τό στόλο της. Ὅνειρό του ἦταν νά δοξαστεί καί βαθιά του ἐπιθυμία νά κάμει τήν Ἀθήνα μεγάλη ναυτική δύναμη, πρώτη στήν Ἑλλάδα. Αὐτός ὑπῆρξε ὄχι μόνον ὁ εἰσηγητής τοῦ ναυτικού προγράμματος τῆς Ἀθήνας, ἀλλά κι ἐκεῖνος πού φρόντισε τήν πραγματοποίησή του. Σάν ἐξυπνος πολιτικός, ἤξερε πότε πρέπει νά ὑποχωρεῖ, πῶ νά ἐπιμένει καί πότε, ἀκόμη καί τεχνάσματα νά μεταχειρίζεται, γιά νά κατορθώνει αὐτό πού πίστευε σωστό. *Ἡ δική του παρουσία ἔσωσε τήν Ἑλλάδα ὀλόκληρη ἀπό τήν τρίτη περσική εἰσβολή, κι ἀνάδειξε τήν Ἀθήνα σέ μεγάλη ναυτική δύναμη προετοιμάζοντας τό κατοπινό της μεγαλεῖο.*

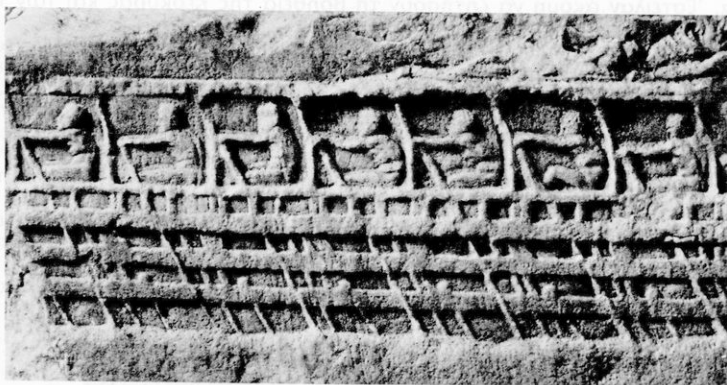
Τό ναυτικό πρόγραμμα τοῦ Θεμιστοκλή ἐφαρμόζεται (483 π.Χ.). Ἡ πόλη εἶχε πλουτίσει ἀπό τήν πρόσφατη ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου. Ἔτσι, εἶχε τά οικονομικά μέσα νά ναυπηγήσει στόλο. Οἱ ἀριστοκρατικοί ὄμωσ κι ὁ ἀρχηγός τους, ὁ Ἀριστείδης, δέ συμφωνοῦσαν. Ἔβρισκαν πῶς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει κι ἔτρεμαν τόν ἐξοπλισμό, πού θά ἔδινε δύναμη στό ἔθνος καί θά αὐξάνει τίς ἀπαιτήσεις του. Μόνο ἀπό τό 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νά ἐφαρμόσει τό πρόγραμμά του, ὅταν ἐξοστρακίστηκε ὁ Ἀριστείδης καί σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

Ἐνεπίγραφο μαρμάρινο πορταῖο τοῦ Θεμιστοκλή. Βρέθηκε στήν Ὀσπια, ἐπίγειο τῆς ἀρχαίας Ρώμης (καί τῆς σημερινῆς), καί ἐκτίθεται στό ἐκεῖ Μουσεῖο. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔχει πολύ ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, καί εἶναι πρόβλημα ἀντό ἐργο αὐτό πραγματικά ἀποδίδει τή φυσιογνωμία τοῦ σπουδαίου Ἀθηναίου πολιτικοῦ, γιὰτί στήν ἐποχή του δέν ἐνδιαφέρονταν οἱ καλλιτέχνες γιά τήν προσωπογραφία. Ὅπως ὅποτε, σέ αὐτό τό ἐργο, ἔχουν ἐπιδράσει οἱ ἀρχές πού ἐπικράτησαν σέ μεταγενέστερες περιόδους τέχνης στήν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Τό Ἱερό τῆς Νεμέσεως στό Ραμνούντα, ἕναν ἀπό τούς ἀκράιους δήμους τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, κοντά στό Μαραθώνα. Ἐκεῖ, σύμφωνα μέ τήν ἀθηναϊκή παράδοση, ἔστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἕνα ἔξοχο μαρμάρينو ἀγαλμα τῆς θεᾶς Νεμέσεως, ἔργο τοῦ μαθητῆ τοῦ Φειδία Ἀγορακρίτου. Λέγανε πῶς τό ἀγαλμα τό εἶχε φιλοτεχνήσει ὁ μέγας αὐτός καλλιτέχνης μέ τό παριανό κομμάτι τοῦ μαρμάρου πού οἱ Πέρσες, καθώς ἔρχονταν γιά νά χτυπήσουν τήν Ἐρέτρια καί τήν Ἀθήνα, βέβαιοι γιά τή νίκη τους ἀπό πρῖν, εἶχαν φέρεῖ μαζί τους γιά νά στήσουν τό τρόπαιο τῆς νίκης τους. Ἡ θεά Νέμεσις ἦταν γιά τούς ἀρχαίους τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἡ θεά πού τιμωροῦσε τόν ὑπερβολικό ἐγωισμό, τήν ὑπέρμετρη περηφάνια («ὄβρι» τῆ λέγανε οἱ ἀρχαῖοι). Γι' αὐτό, θεωρήθηκε πῶς τό ἱερό τῆς ἦταν ὁ καταλληλότερος χώρος, γιά νά στηθεῖ τό ἀγαλμα τῆς θεᾶς μέ αὐτό τό μάρμαρο. Σήμερα, μέ πολλά κομμάτια πού ἔχουν σωθεῖ ἀπό τό ἔργο ἔχει γίνεῖ (ὁ,τι σώζεται ἀπό τό κεφάλι τοῦ ὑπάρχει στό Βρετανικό Μουσεῖο) ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀγάλματος, ἀπό τό ὁποῖο ἐπίσης, στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο, ὑπάρχουν τά ἀνάγλυφα πού ὑπῆρχαν στή βάση του. Ἔργο τῆς δευτέρης πενηνταετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Στήν εἰκόνα μας, τά εἰρέπια τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως, 5ος π.Χ. αἰ.

Ἀθηναϊκή τριήρης. Κομμάτι ἀναγλύφου, ὅπου ξεχωρίζουν οἱ τρεῖς σειρές τά κουτιά. Ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Σῴζονται δύο ἀκόμη κομμάτια τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, πού τελευταία διατυπώθηκε ἡ ἀποψη πῶς παρίστανε τήν τριήρη μέ 25 κωπηλάτες, τόν καπετάνιο καί δύο ἄλλες μορφές στό κατάστρωμα, καί δεξιά, σέ μέγεθος, τόν ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Πάραλο – τό ὄνομά του εἶχε τό ἕνα ἀπό τά δύο ἱερά πλοῖα τῆς Ἀθήνας. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἀνωτερότητα τοῦ Ἀριστείδη. Οἱ ἄνδρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν βαθύτατη ἀξιοπρέπεια. Φεύγοντας ὁ Ἀριστείδης, ἐξόριστος, γιὰ τὴν Αἴγινα, δὲν ἀκούστηκε νὰ παραπονεθεῖ. Ὑψωσε μόνο τὰ χέρια του στὸν οὐρανὸ κι εὐχήθηκε «νὰ μὴν ἔχει ποτέ πιὰ ἡ πατρίδα τὴν ἀνάγκη του».

Ἡ Ἀθήνα ἀποκτὰ λαμπρὸ στόλο. Ἐπεισε τότε ὁ Ἐμειστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τὴ ναυπήγηση μεγάλων караβιῶν, μὲ τρεῖς σειρές κουπιὰ (τριήρεις), καὶ μὲ τὴ θαυμαστή του ὀξυδέρκεια διάλεξε τὸν Πειραιὰ γιὰ ναύσταθμο κι ἄρχισε τὴν ὀχύρωσή του. Ἔτσι, μέσα σὲ τρία χρόνια, ἡ Ἀθήνα ἀπέκτησε διακόσια καινούρια καὶ δυνατὰ πολεμικὰ караβία.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.)

Τεράστιος ὁ περσικὸς στρατός. Ὁ Δαρεῖος πέθανε τὸ 486, ἐνῶ ἔκανε νέες προετοιμασίες γιὰ ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα. Ὁ γιὸς του ὁ Ξέρξης συνέχισε τὴν προσπάθεια καί, τὸ 480, ὀδηγώντας ὁ ἴδιος ἀτελείωτο πλῆθος ἀπὸ στρατό, πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο, μὲ σχέδιο νὰ τραβῆξει ἀπὸ τὴ στεριά στὴν Κάτω Ἑλλάδα, ἐνῶ 1.200 τριήρεις τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὅλοι οἱ λαοὶ οἱ ὑποταγμένοι στοὺς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν στρατὸ ἢ караβία.

Πολλές ἑλληνικὲς πόλεις «μηδίζουν». Ὅταν μαθεύτηκε ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, οἱ καρδιές τῶν Ἑλλήνων, σὲ ἀρκετές πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικὰ. Τόσο μεγάλη στρατιά δὲν εἶχε κἀ ἀκουστῆ ὡς τότε. Πῶς θὰ τὰ ἐβγαζαν πέρα οἱ μικρές τους πόλεις; Ἔτσι πέρασαν οἱ Πέρσες τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίσταση. Πολλές πόλεις «ἐμηδίσαν», δηλῶσαν δηλαδή ὑποταγὴ στοὺς Πέρσες.

Τὸ συνέδριο στὴν Ἴσθμία. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν πῶς μόνον ἡ ἔνωσις κι ἡ κοινὴ ἄμυνα θὰ τοὺς ἐσωζαν. Ἔτσι, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σπάρτης, ἀντιπρόσωποι ἀπὸ 31 πόλεις τῆς Ἑλλάδας *συνεδρίασαν στὴν Ἴσθμία*, στὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνα. Πῆραν ἀποφάσεις γιὰ τὸ πῶς θὰ ἐνεργήσουν κι ὅριον ἀρχηγούς τὸν κοινὸ ἀγῶνα τοὺς Σπαρτιάτες, σὲ στεριά καὶ σὲ θάλασσα. Ἔστειλαν ἀκόμη νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῆς Κέρκυρας καὶ τῶν πόλεων τῆς Σικελίας.

Ὁ Ξέρξης προχωρεῖ. Σὲ λίγο ἔμαθαν οἱ Ἕλληνες πῶς ὁ Ξέρξης εἶχε φτάσει ἀνενόχλητος στὴ Θεσσαλία. Γι' αὐτὸ σκέφτηκαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν μὲ τὸ πεζικὸ τους, καὶ τὰ ἑλληνικὰ караβία νὰ περιμένουν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας, τὸ Ἄρτεμίσιο, ὥστε νὰ μὴν ἀφήσουν τὸν περσικὸ στόλο νὰ μπει στὸ Μαλιακὸ κόλπο ἀνενόχλητος, ἀκολουθώντας τὸ τεράστιο στράτευμα.

Ὁ Ξέρξης καὶ πάλι ἔστειλε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπεσταλμένους, ζητώντας «γῆ καὶ νερό». Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Βοιωτοί, ἐκτός ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς καὶ τοὺς Θεσπιεῖς, δηλῶσαν ὑποταγὴ. «Κι οἱ Ἕλληνες ποὺ ἀνάλαβαν τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἔκαμαν τὸν ἐξῆς ὄρκο», προσθέτει ὁ Ἡρόδοτος. «Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐνῶ ἦταν Ἕλληνες παραδόθηκαν στὸν Πέρση, χωρὶς νὰ ἐξαναγκαστοῦν, ἅμα ἡσυχάσουν τὰ πράγματα, θὰ πληρώσουν τὸ δέκατο τῶν λαφύρων στὸ θεὸ τῶν Δελφῶν».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)

Ἄν τίποτα ἄλλο δὲ θύμιζε σήμερα τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, κι ἔμενε μόνον στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐκπληκτικὴ θυσία τῶν Σπαρτιατῶν στὶς Θερμοπύλες, θὰ ἦταν ἀρκετὸ σημεῖο τῆς μεγαλοσύνης τοῦ ἔθνους.

Ὁ Λεωνίδας στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Σ' αὐτὴ τὴν περίσταση καταξι-

ώθηκε* ή σπαρτιατική άγωγή. Ένώ τό πλθθος τών Περσών προχωρούσε από τή Θεσσαλία πρós τό νότο, έφτά χιλιάδες Έλληνες συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Άρχηγός τους ήταν ό βασιλιάς τής Σπάρτης Λεωνίδα. Σκοπός τους νά φυλάξουν τά στενά καί νά έμποδίσουν τούς έχθρούς νά τά περάσουν.

«**Μολών λαβέ**». Φτάνοντας κοντά ό Ξέρξης, παράγγειλε στό Λεωνίδα νά παραδοθεί. Κατάπληκτος άκουσε τήν άπάντηση πού του έφεραν οι κήρυκές του: «**Μολών λαβέ***».

Άρχίζει ή επίθεση. Τέσσερις μέρες περίμενε μέ τήν έλπίδα πώς οι Έλληνες θά άλλαζαν γνώμη: τήν πέμπτη πρόσταξε νά άρχισει ή επίθεση. Γρήγορα, όμως, διαπίστωσε, πώς ό στρατός του θά ήταν άδύνατο νά διαβεί τή στενότατη θέση κι ότι οι γενναϊότεροι του στρατιώτες θά θερίζονταν, λίγοι-λίγοι.

Προδοσία. Έφιάλτης. Η προδοσία του έδωσε τή λύση στή φοβερή θέση πού βρέθηκε. Κάποιος Έλληνας από τήν περιοχή, ό Έφιάλτης, «έλπίζοντας νά λάβει μεγάλη άμοιβή από τό βασιλιά», γράφει ό Ηρόδοτος, μαρτύρησε άλλο πέρασμα από ένα μονοπάτι πού θά οδηγούσε τόν περσικό στρατό στό νώτα τών Έλλήνων. Η πληροφορία ήταν σωστή. Κι όταν ό Λεωνίδας έμαθε τί είχε συμβεί, ζήτησε από τούς άλλους Έλληνες νά μή μείνουν, γιά νά μπορέσουν νά υπερασπιστούν σ' άλλη περίπτωση τό έθνος. Εκείνος κι οι τριακόσιοι Σπαρτιάτες του, πιστοί στους νόμους τής πατρίδας τους, θά έμεναν νά πέσουν εκεί όπου τάχθηκαν. Οι άλλοι έφυγαν.

700 Θεσπιείς. Τό έκπληκτικό όμως είναι πώς οι 700 πολίτες από τίς Θεσπιές τής Βοιωτίας δέν άκουσαν τή συμβουλή του Λεωνίδα. Στάθηκαν στό πλευρό τών Σπαρτιατών, άποφασισμένοι νά τούς άκολουθήσουν στήν τραγική θυσία, πού κανείς νόμος τής πόλης τους δέν τούς έπέβαλλε.

Τό ήρωικό τέλος τών 300 Σπαρτιατών. Ο άγώνας, σώμα μέ σώμα, στάθηκε φοβερός. Άποφασισμένοι νά πληρώσουν άκριβιά τή ζωή τους οι Έλληνες, κοιτάζαν νά φθείρουν όσο περισσότερο μπορούσαν τούς έχθρούς. Πολέμησαν ήρωικά κι έπεσαν ένας-ένας, ως τόν τελευταίο, αφήνοντας αίώνιο παρά-

Έξαιρετος κορμός από άγαλμα σέ φυσικό μέγεθος, πού παρίστανε πολεμιστή μέ κράνος, γυμνό στό σώμα. Είναι γνωστό ως «Λεωνίδα». Βρέθηκε στή Σπάρτη καί έκτίθεται στό εκεί Μουσείο. Έργο μαρμάρينو, έξαίρετης πλαστικότητας, φιλοτεχνημένο στήν πρώτη πενήνταετία του 5ου π.Χ. αι.

δειγμα τήν αυτοθυσία πού ἔδειξαν καί τήν ἀφοσίωση στούς νόμους τῆς πατρίδας.

Ὁ ποιητής Σιμωνίδης ἔγραψε τό συγκλονιστικό ἐπίγραμμα πού χαράχτηκε στό μνημεῖο, πού ἔστησαν στόν τόπο τῆς θυσίας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες: «Ἐσύ, διαβάτη, πού περνᾶς, πές εἰς τή Σπάρτη κάτω, πώς εἴμαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοί στό στό θέλημά της».

Τό ἥρωικό παράδειγμα τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα ἄφησε ἄσβηστη μέσ στούς αἰῶνες τή μνήμη τῆς Σπάρτης.

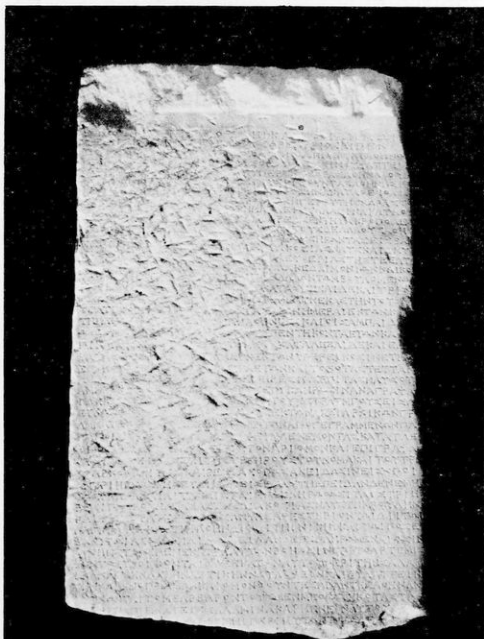
9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π.Χ.)

Ὁ περσικός στόλος μέ πολύ κόπο καί μέ μεγάλες φθορές ἀπό τίς τρικυμίες πού βρῆκε στήν περιοχή, κάτω ἀπό τό Θερμοπύλες, παρακολουθοῦσε τήν κάθοδο τοῦ στρατοῦ. Τά 300 ἑλληνικά καράβια, πού ὄδηγοῦσαν ὁ Σπαρτιάτης Εὐρυβιάδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔκοβαν τό δρόμο κι ἦταν ἐμπόδιο στή συνέχιση τῆς πορείας του.

Οἱ ἀπώλειες τῶν ἀντιπάλων. Ἔτσι ἔγινε ἡ ναυμαχία στό Ἄρτεμισιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μέ τή μάχη στίς Θερμοπύλες. Νέες ἀπώλειες ἔφερε στή δύναμη τῶν Περσῶν καί νέα κόπωση στά πληρώματα τῶν καραβιῶν τους.

Τά ἑλληνικά καράβια στή Σαλαμίνα. Ἀφοῦ χτυπήθηκαν μέ τούς Πέρσες οἱ Ἕλληνες, κανονικά καί πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τήν περιοχή τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στή Σαλαμίνα.

«Πολλά πλοῖα ἑλληνικά χαθήκανε καί πολλοί Ἕλληνες, ἀλλά πολύ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικά καί βάρβαροι. Ὑστερα ἀπό τέτοιον ἰσόπαλο ἀγῶνα χωρίστηκαν τά δύο μέρη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

Ἡ ἀπόφαση πού, μέ τήν ὑπόδειξη τοῦ Θεμιστοκλή, πήραν οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου («ψηφισμα»), νά ἐκκενωθεῖ ἡ πόλη (καθώς οἱ Πέρσες, μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, κατέβαιναν πρὸς τήν Ἀττική), γιά νά γλιτώσουν ἀπό τό κίνδυνο οἱ πολῖτες, χαράχτηκε σέ μαρμαρινή πλάκα. Ἀπό αὐτήν σώθηκε ἓνα ἀντίγραφο τῆς, χαραγμένο ἀργότερα – τόν 4ο αἰ. π.Χ. – καί ἰδρυμένο στήν Τροιζήνα, πού ὅπως εἶναι γνωστό, μέ μεγάλη προθυμία καί μέ συγκινητικά μέτρα βοήθησε τότε τοῦς Ἀθηναίους στή δύσκολη περίσταση πού ἀντιμετώπιζαν. Στήν Τροιζήνα φιλοξενηθήκαν τά γυναικόπαιδα τῆς Ἀθήνας, ὅταν ἀδείασαν τήν πόλη τους. Βρέθηκε στήν Τροιζήνα. Σήμερα, στήν Ἐπιγραφική Συλλογή Ἀθηνῶν.

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ο άμετρητος στρατός του Ξέρξη προχωρούσε σκορπίζοντας τη συμφορά. Περνώντας από τις Θεοσιές και τις Πλαταιές τις παράδωσε στη φωτιά.

Τά γυναικόπαιδα φεύγουν από την Αθήνα. Όταν ρώτησαν οι Αθηναίοι την Πυθία τί έπρεπε να κάνουν στην περίπτωση αυτή, ο χρησμός ήταν φοβερός. «Η καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατί μεγάλες καταστροφές προμηνούσε, κι έλεγε πώς μόνο τα «ξύλινα τείχη θά έσωζαν την πόλη». Ο Θεμιστοκλής έδωσε την έρμηνεία: τα καράβια ήταν τα ξύλινα τείχη. Οι κάτοικοι έπρεπε να φύγουν από την πόλη. Άρχισε έτσι, μιά θλιβερή έξοδος: γυναίκες, παιδιά και γέροι ανέβηκαν στα καράβια και πήγαν πρόσφυγες στα γειτονικά νησιά (Σαλαμίνα και Αίγινα) και στην Τροιζήνα.

Η έξοχη στάση που κράτησαν οι Αθηναίοι στο πολεμικό συμβούλιο και στην έκκένωση της πόλης τους είχε εξαιρετικό μεγαλείο: μ' όλο που είχαν τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη, δέχτηκαν, για να μη χαλάσει ή όμοιοια στον κοινό άδυνα, να όριστεί άρχηγός του στόλου Σπαρτιάτης. Η πόλη επίσης άδειασε άδιαμαρτύρητα και γρήγορα, γιατί όλοι οι πολίτες αισθάνονταν σιγουριά, ξεροντας πώς ή τύχη τους βρισκόταν στα χέρια του μεγάλου Θεμιστοκλή, που άναδείχθηκε άξιοθαύμαστος στρατηγός.

Ένώ οι περισσότεροι Αθηναίοι έφυγαν, έλάχιστοι, παρερμηνεύοντας τό χρησμό της Πυθίας, ύψωσαν πρόχειρο ξύλινο τείχος γύρω από την Ακρόπολη, κλειστήκαν εκεί μέσα και περιέμεναν. Μαζί ήταν κι οι ταμίες του ναού.

Οι Πέρσες καινε τά ιερά στην Αθήνα. Η πόλη παραδόθηκε στις φλόγες από τους Πέρσες. Σέ λίγο ακολούθησε την ίδια τύχη κι ή Ακρόπολη, όπου γενναϊότατα άγωνίστηκαν εκείνοι που είχαν κλειστεί μέσα. «Οι έχθροί ριχτήκανε στις πύλες του ναού, κι άφού τίς άνοιξαν, σκοτώσανε τούς ικέτες· κι όταν τούς στρώσανε όλους καταγή της νεκρούς, διαρπάξανε τό ναό και πυρπολήσανε την Ακρόπολη», γράφει ό Ηρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ.)

Διαφωνίες των Ελλήνων άρχηγών. Οι δύο στόλοι βρίσκονταν πιά στα νερά της Σαλαμίνας. Η κατάσταση, όμως, στην έλληνική παράταξη παρουσίαζε τεράτιες δυσκολίες. Οι άρχηγοί των πελοποννησιακών δυνάμεων δέν ήθελαν να πολεμήσουν στη Σαλαμίνα. Λαχταρούσαν να βρεθούν κοντά στις πόλεις τους, για να τίς υπερασπίσουν άν κινδύνευαν, γιατί ό περσικός στρατός προχωρούσε προς τόν Ισθμό. Φοβόνταν μήν άποκλειστούν από τόν τεράστιο έχθρικό στόλο στα στενά, άκίνητοποιηθούν εκεί, και μείνουν άβοήθητοι οι δικό τους.

Οι σκέψεις του Θεμιστοκλή. Ο Θεμιστοκλής είχε διπλή και βασανιστική έγνοια μέσ στην καρδιά του. Τά δυστυχιμένα γυναικόπαιδα των Αθηναίων βρίσκονταν τά περισσότερα στη Σαλαμίνα και στην Αίγινα. Είχαν άφησει μέ πόνο μά και μέ περηφάνια την Αθήνα, χωρίς να άκουστέ διαμαρτυρία, και, πρόσφυγες στα δύο νησιά, δέν ήξεραν άν θά ξανάβλεπαν πιά την άγαπημένη πόλη. Αν ό έλληνικός στόλος έφευγε από τη Σαλαμίνα για τόν Ισθμό, θά έπεφταν άνυπεράσπιστοι στα χέρια των όργισμένων Περσών, που είχαν έρειπώσει κιόλας την Αθήνα. Ακόμη μεγαλύτερη άγωνία έδινε στον έξοχο στρατηγό και πολιτικό, πού τή στιγμή εκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ή βεβαιότητα πώς οι έλληνικές δυνάμεις, λίγες άπέναντι στον περσικό στόλο, άν άγωνίζονταν στην άνοιχτή θάλασσα μέ άντιπάλους τά γρήγορα φοινικιά

πλοία, πού είχαν εξάαιρετα γυμνασμένα πληρώματα, δέν είχαν ἐλπίδα νά νικήσουν. Τό ναυτικό τῆς Ἀθήνας, πού ἀποτελοῦσε τῆ μεγαλύτερη δύναμη στόν ἑλληνικό στόλο, εἶχε βαριά πλοία, καί ναῦτες πού δέν είχαν προλάβει ν' ἀσκηθοῦν καλά, γιατί τό ναυτικό πρόγραμμα ἦταν τελείως πρόσφατο.

Ἄν ὅμως νικοῦσαν οἱ Πέρσες στή ναυμαχία, σέ λίγο δέ θά ὑπῆρχε ἐλευθέρη ἑλληνική πόλη. Τά πελοποννησιακά κράτη δέ θά ἦταν δυνατό νά συγκρατήσουν τόν ἀμέτρητο στρατό τοῦ ἐχθροῦ, καί τό τεῖχος πού ὕψωσαν βιαστικά στόν Ἴσθμό πολλοί Πελοποννήσιοι μέ τό Σπαρτιατή στρατηγό Κλεόμβροτο, ἀδελφό τοῦ ἥρωικοῦ Λεωνίδα, ἦταν μάταιη ἐπιχείρηση.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπειλεῖ. Στά πολεμικά συμβούλια, ὁ Θεμιστοκλῆς κατόρθωσε νά πείσει τέλος τό Σπαρτιατή ναύαρχο Εὐρυβιάδη, μόνον ἀφοῦ ἀπειλήσε, πώς ἂν δέν ἀκουγόταν ἡ γνώμη του, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἀποτραβιόνταν ἀπό τόν ἀγώνα καί μέ τά καράβια τους θά πῆγαιναν νά ζητήσουν ἄλλου πατρίδα [στί Σίρη τῆς Ἰταλίας].

Εἶχε φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή. Ἡ παρουσία τῶν Περσῶν, πού βρισκόνταν πλάι στόν ἑλληνικό στόλο γέμιζε τρόμο τήν ψυχή τῶν ναυάρχων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Τά χαρίσματα τοῦ Θεμιστοκλή. Τό ἀκαταδάμαστο θάρρος, ἡ διορατικότητα, ἡ γενναιοῦτητα καί ἡ ἐπιμονή τοῦ Θεμιστοκλή ἔσωσαν τήν Ἑλλάδα, τότε, καί μαζί τῆς τόν ἑλληνικό πολιτισμό.

Ἡ ναυμαχία θά δινόταν τήν ἄλλη μέρα. Ὁ δαιμόνιος Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε μήπως τήν τελευταία στιγμή, ἂν κι εἶχαν πάρει ὅλοι οἱ Ἕλληνες μαζί τήν ἀπόφαση, φύγουν πολλά ἑλληνικά πλοία γιά τήν Πελοπόννησο πρὶν ἀπό τά χαράματα.

Τό τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλή. Σίκινος. Ἀναγκάστηκε γι' αὐτό νά χρησιμοποίησει δύσκολο τέχνασμα. Ἐστειλε κρυφά τόν ἐμπιστο δούλο του Σικίνο στόν Ξέρξη νά τοῦ παραγγεῖλει «φιλικά», πώς ἔπρεπε νά ἀποκλείσει μέ τά καράβια του τό στενό τῆς Σαλαμίνας, γιατί οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζονταν νά φύγουν καί θά ἔχανε τήν εὐκαιρία νά τούς νικήσει πέρα γιά πέρα. Οἱ Πέρσες πίστεψαν τό

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἱστορικός τῶν Περσικῶν πολέμων. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

μήνυμα και ενώ ακόμη ήταν σκοτάδι έφτασαν στο άνοιγμα του στενού. Τήν ίδια ώρα ένα μέρος του στρατού τους, αποβιβαζόταν στην Ψυττάλεια.

Έρχεται ο Άριστειδης. Εκείνη τήν κρίσιμη νύχτα παρουσιάστηκε στο Θεμιστοκλή κι ο Άριστειδης, που κατόρθωσε να φύγει από τήν Αίγινα μ' ένα μικρό καράβι, να ξεγλιστρήσει ανάμεσα από τά έχθρικά πλοία και να βρει τό Θεμιστοκλή. Τού είχε δοθεί έξαφνα, όπως και σέ άλλους έξορίστους, άμνηστία κι άφου άνάγγειλε πώς ο Πέρσης πλησίαζαν, δήλωσε ότι ήταν πρόθυμος να άγωνιστεί, αυτή τή στιγμή τού υπέρτατου κινδύνου, όπου τού όριζαν, ξεχνώντας τίς παλαιές διαμάχες.

Ο Ξέρξης στό Αιγάλεω. Μόλις ξημέρωσε, άρχισε ή σύγκρουση. Από τό Αιγάλεω ψηλά ο Ξέρξης, καθισμένος σέ θρόνο πού είχε διατάξει να τού στήσουν ειδικά για τήν περίπτωση, περίμενε να ιδει τήν εξέλιξη τής ναυμαχίας.

Οι δυνάμεις τών αντιπάλων. Χίλια πλοία περίπου και γύρω στούς 300.000 άντρες είχαν οι Πέρσης. Οι Έλληνες 378 καράβια-(180 ήταν τής Αθήνας).

Η ναυμαχία. Μόλις δόθηκε τό σύνθημα, στούς ήχους τών παϊάνων, όρμησαν τά ελληνικά καράβια πάνω στα περσικά, πού λίγα-λίγα χιμούσαν να μπουν μές στα στενά. Η γενναιότητα κι ή τέχνη πού έδειξαν οι Αιγινήτες κι οι Αθηναίοι ναύτες, έμψύχωσαν όλους τούς Έλληνες. Ύστερα από μερικές ώρες, πλήθος από σπασμένα ξύλα καραβιών και πτώματα τών έχθρών γέμιζαν τήν επιφάνεια τής θάλασσας. Πολλά από τά περσικά πλοία, στήν προσπάθειά τους να φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν μέ άλλα δικά τους, πού έρχονταν πίσω και διαλύονταν. Η καταστροφή ήταν φοβερή. Ο ελληνικός στόλος είχε κερδίσει νίκη άφάνταστα λαμπρή.

Δεύτερο τέχνασμα τού Θεμιστοκλή. Ο δαιμόνιος Αθηναίος πρότεινε να καταδιώξουν τά περσικά καράβια και να καταστρέψουν τά γεφύρια στόν Έλλησποντο, άπ' όπου θά περνούσε τό περσικό πεζικό. Δέν εισακούστηκε. Για να είναι όμως σίγουρος, πώς ο στρατός τών Περσών θά έφευγε τό γρηγορότερο, έστειλε ξανά τό Σίκινο στόν Ξέρξη να τού παραγγείλει, «φιλικά δήθεν και πάλι», πώς ήταν ανάγκη να περάσουν τό ταχύτερο οι Πέρσες τόν Έλλησποντο, γιατί οι Έλληνες θά χαλάσουν τά γεφύρια.

Ο Μαρδόنيος στή Θεσσαλία. Απογοητευμένος ο Ξέρξης από τή συμφορά, πίστεψε και πάλι τό μήνυμα τού Θεμιστοκλή. Βιαστικά γύρισε πίσω μέ τό στρατό του αποδεκατισμένο από τίς κακουχίες, τίς άρρώστιες και τίς στερήσεις. Πίσω του άφησε τό Μαρδόνιο μέ 300.000 στρατό να ξεχειμνωιάσει στή Θεσσαλία, έτοιμάζοντας τήν επίθεση για τόν έρχόμενο χρόνο.

Ο Ξέρξης γυρίζει απογοητευμένος πίσω. Ο ίδιος ο Μέγας Βασιλεύς, ταλαιπωρημένος άφάνταστα, όταν έφτασε στόν Έλλησποντο, βρήκε τίς γέφυρες χαλασμένες από τίς άγριες τρικυμίες. Πέρασε στήν άπέναντι άκτή πάνω σ' ένα θλιβερό καράβκι. Τα όνειρά του για να κυριαρχήσει στήν Ελλάδα τά έβλεπε να σβήνουν. Ο στόλος του μετέφερε στήν Ασία τά λείψανα τής μεγάλης στρατιάς, πού όταν λίγους μήνες πρίν εμφανίστηκε στήν Ελλάδα, είχε σπείρει τόν τρόμο και τόν πανικό. Η μικρή κι άσημαντη Ελλάδα, πού πίστευε ότι θά έπεφτε στα χέρια του και μόνο στο άκουσμα τής αριθμητικής δύναμης τού στρατού του, τού είχε ξεφύγει, όπως και πρίν από δέκα χρόνια στόν πατέρα του.

12. ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ένωμένοι για πρώτη φορά οι Έλληνες άγωνίστηκαν και νίκησαν στή Σαλαμίνα. Πολέμησαν μέ άφταση γενναιότητα τήν ώρα τής σύγκρουσης. Η εκπληκτική όμως αυτή επιτυχία ήταν κυρίως έργο ενός μονάχα άνδρα, τού Θεμιστοκλή. Εκείνος μέ τίς συμβουλές και τίς επιτυχημένες ενέργειές του είχε όδηγήσει στή νίκη.

Ἡ συμβολή τοῦ Θερμ. Αὐτός ὁραματίστηκε τήν κατασκευή τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καί πρόβλεψε τήν ἐπανάληψη τῆς περσικῆς ἐπίθεσης. Αὐτός ὀργάνωσε τό σχέδιο τῆς ναυμαχίας, αὐτός ἐπίσης σκέφτηκε καί πραγματοποιοῖσε τά τεχνάσματα πού ἐσπρωξαν τόν Ξέρξη νά ἐνεργήσῃ, ὅπως ἦταν βολικό στά σχέδιά του. Στή σύνεση, στήν ἐπιμονή, στήν ὑπομονή καί στήν εὐφυΐα του χρωστοῦσε ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα τή σωτηρία της.

Οἱ Σπαρτιάτες τιμοῦν τό Θερμιστοκλή. Ὑστερα ἀπό τή φυγή τῶν Περσῶν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες μιλοῦσαν γιά κείνον. Οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες τόν κάλεσαν στήν πόλη τους, ὅπου τόν ἐτίμησαν ἐξαιρετικά. Τό βραβεῖο πού τού πρόσφεραν γιά τή σύνεσή του ἦταν ἓνα στεφάνι ἐλιάς καί, μαζί, τοῦ χάρισαν ἓνα ὠραῖο ἄρμα. Ὅταν ἔφυγε, τριακόσια παλικάρια τόν συνόδεψαν ὡς τά σύνορα τῆς Λακωνικῆς.

Ἡ ὠραιότερη μέρα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ὁ ἴδιος, ἦταν ἡ μέρα πού μπαίνοντας στό στάδιο τῆς Ὀλυμπίας, γιά νά παρακολουθῆσει τούς ἀγῶνες, ἀντίκρισε τόν ἐξαλλο ἐνθουσιασμό τοῦ πληθους. Οἱ θεατές σταμάτησαν ἑαφνικά νά προσέχουν τ' ἀγωνίσματα κι ὅλοι σηκώθηκαν καί τόν καταχειροκρότησαν, χαρακτηρίζοντάς τον σωτήρα τοῦ ἔθνους.

Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στήν Ἰμέρα. Τήν ἴδια ἐποχὴ πού κερδήθηκε ἡ ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἓνα ἄλλο μεγάλο γεγονός ἐγίνε στή Δύση. Οἱ Καρχηδόνιοι, μέγαλοι ἀνταγωνιστές τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, θέλησαν νά χτυπήσουν τίς ἑλληνικές πόλεις τοῦ νησιοῦ. Ὁ Γέλων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, μέ τόν πεθερό του Θέρωνα, τύραννο τοῦ Ἀκράγαντα, ἀνάλαβαν τόν ἀγῶνα. Ἐτοί, ὅταν πολιορκήθηκε ἀπό τούς Καρχηδόνιους ἡ πόλη Ἰμέρα, μέ τή βοήθεια πού ἔστειλαν ὁ Γέλων κι ὁ Θέρων, οἱ κάτοικοι τῆς κέρδιαν λαμπρὴ νίκη. Ὁ ἀρχηγός τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας σκοτώθηκε, κι ὁ στόλος του πυρπολήθηκε. Μέ τήν ἐπιτυχία αὐτὴ σώθηκαν οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης.

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ' ὅλη τὴ δόξα πού κέρδιαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ τὴ δευτέρη ἑλληνικὴ νίκη, οἱ Σπαρτιάτες δὲν πικράθηκαν. Στὴν Ἑλλάδα ἔπαυσαν νά ἔχουν ἐκείνοι μόνο τὴ φήμη τῆς πρώτης πόλης. Κάθε Ἕλληνας, μετὰ τίς νίκες στὸ Μαραθῶνα καί στὴ Σαλαμίνα, πλάι στὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης σκεφτόταν καί τὸ ὄνομα τῆς Ἀθήνας.

Στὸ μεταξύ, ἡ περσικὴ ἀπειλὴ δὲν εἶχε παύσει νά ὑπάρχει. Πολυάριθμος ἐχθρικός στρατός βρισκόταν στὴ Θεσσαλία κι εἶχε γιά συμμάχους τούς ἴδιους τούς Θεσσαλοὺς καί τούς Θηβαίους.

Ἐποσχέσεις τοῦ Μαρδονίου στούς Ἀθηναίους. Ὁ Μαρδόνιος, κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἀθηναίων, προσπάθησε νά τοὺς πάρει μέ κάθε τρόπο μέ τό μέρος του. Τούς ὑποσχέθηκε τὴν ἡγεμονία ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας καί μεγάλη ἀποζημίωση γιά τὴν καταστροφή πού εἶχαν προξενήσει στὴν πόλη τους οἱ Πέρσες, ἀν συμμαχοῦσαν μαζί του.

Οἱ Σπαρτιάτες ζητοῦν νά συμπαρασταθοῦν στούς Ἀθηναίους. Οἱ περσικὲς προτάσεις ἐγίναν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οἱ Σπαρτιάτες τὴν ἀποστολὴ του, βιάστηκαν νά στείλουν κι αὐτοὶ δικούς τους ἀπεσταλμένους στὴν Ἀθήνα, μήπως λυγίσουν οἱ δυστυχισμένοι πολίτες τῆς. Ἐπειδὴ δὲν κατόρθωσαν νά καλλιεργήσουν τὴ γῆ τους οἱ Ἀθηναῖοι, μέ τὴν φοβερὴ περιπέτεια πού πέρασε ὁ πληθυσμός, καί τὴν ἐρείπωση τῆς πόλης, προσφέρθηκαν οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀναλάβουν μαζί μέ τοὺς συμμάχους τους τὴ διατροφή τῶν ἀθηναϊκῶν οικογενειῶν, ὅσο θά κρατοῦσε ὁ πόλεμος. Ἐμπρὸς στοὺς Σπαρτιάτες πρέσβεις, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, οἱ περὶ-

φανοί εκείνοι άνθρωποι άποκρίθηκαν στον άπεσταλμένο του Μαρδονίου πώς «όσο ό ήλιος πηγαίνει και ξανάρχεται τόν ίδιο δρόμο του, ποτέ δέ θά συμμαχήσουμε μέ τόν Ξέρξη· αλλά θά του άντιστεκόμαστε ύπερασπίζοντας κι έχοντας βοηθούς μας τούς θεούς και τούς ήρωες, πού εκείνος χωρίς φόβο τούς έκαψε τούς ναούς και τ' αγάλματα».

Ή περηφάνια των Αθηναίων. Άμέσως ύστερα απάντησαν και στους Λακεδαιμονίους πώς «δέν ύπάρχει τόσο πολú χρυσάφι στή γή πουθενά, ούτε χώρα τόσο ύπέροχη στον πλούτο και στην όμορφιά, πού έμεις γι' αυτά τά καλά θά δεχτούμε νά πάμε μέ τó Μήδο και νά ύποδουλώσουμε τήν Έλλάδα». Μέ περηφάνια αρνήθηκαν, ύστερα, τήν πρόταση νά αναλάβουν τή διατροφή τους οι Λακεδαιμόνιοι κι οι σύμμαχοί τους. Τό μόνο πού ζήτησαν ήταν «νά ξεκινήσει γρήγορα στρατός, γιατί τούς φαινόταν ότι δέ θά ήταν μακριά ό καιρός, πού ό βάρβαρος θά παρουσιαζόταν και πάλι, εισβάλλοντας στην Άττική, μόλις έπαιρνε τήν είδηση πώς δέν είχαν σκοπό νά κάμουν τίποτα από όσα τούς ζητούσε».

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ)

Ή άρνηση των Αθηναίων δέν απέλπισε τό Μαρδόνιο πού άρχισε στό μεταξύ νά κατεβαίνει από τή Θεσσαλία προς τά κάτω.

Νέα εκκέκωση τής Αθήνας. Για δεύτερη φορά οι Αθηναίοι εγκαταλείψανε τήν πόλη τους μέ τήν άπόφαση ν' άντισταθούν και πάλι στους βαρβάρους, άν χρειαζόταν και χωρίς τή σπαρτιατική βοήθεια, πού άκόμη δέν είχε φανεί.

Δεύτερη καταστροφή τής Αθήνας. Οι νέες προτάσεις του Πέρση στρατηγού στους Αθηναίους συνάντησαν νέα άρνηση. Έτσι, βάδισε εναντίον τής Αθήνας και τήν «κυρίευσε έρημη», όπως γράφει ό Ήρόδοτος. Παρέδωσε στή φωτιά και στην καταστροφή ό,τι είχε άπομεινεί όρθιο: «τείχη ή κατοικία ή ναό, όλα τά έριξε και τά σώρριασε καταγής».

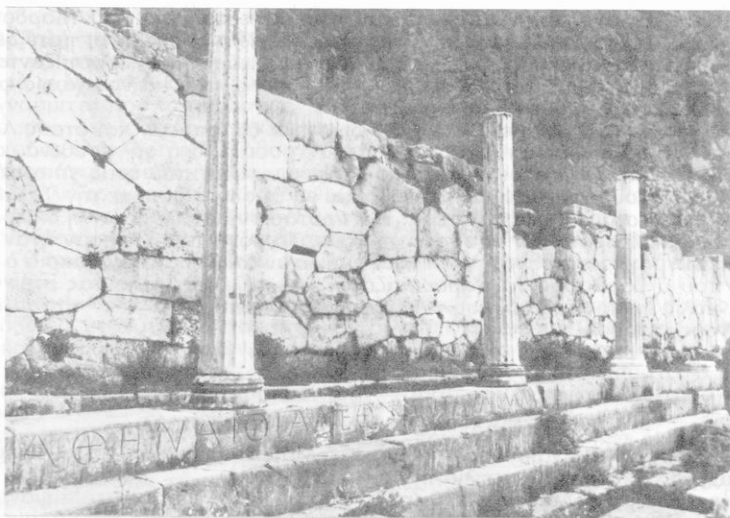
Φτάνουν οι Σπαρτιάτες. Οι Σπαρτιάτες έφτασαν, τέλος, μέ άρχηγό τό βασιλιά Πausανία. Μαζί τους ήρθε βοήθεια κι από άλλες πόλεις τής Πελοποννήσου. Σ' αυτή τή δύναμη ενώθηκαν και 8.000 Αθηναίοι όπλίτες. Ό στρατός του Μαρδονίου, άφού άφησε τήν Αθήνα, στρατοπέδευσε στην πεδιάδα των Θηβών, κοντά στον ποταμό Άσσωπό, για νά μπορεί ν' αναπτυχθεί τό ίππικό του. Άπέναντι τους παρατάχθηκαν οι έλληνικές δυνάμεις (70.000 περίπου).

Ή έλληνική νίκη. Στη μάχη πού άρχισε, ύστερα από άναμονή δέκα ημερών, τή νίκη και πάλι τήν κέρδισαν οι έλληνικές δυνάμεις. Οι Πέρσες άγωνίστηκαν μέ γενναιότητα, οι Έλληνες όμως στάθηκαν άκαταμάχητοι, γιατί πολεμούσαν για τή σωτηρία τής ίδιας τής χώρας τους.

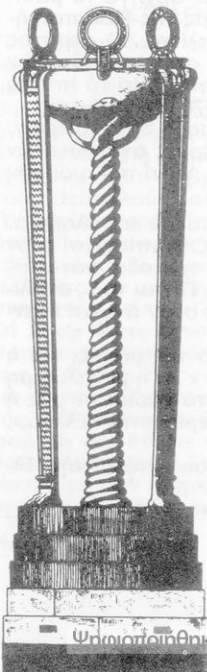
Τιμές στους θεούς. Τά λάφυρα στο πεδίο τής μάχης ήταν πολλά και πλούσια. Ένα μέρος τους προσφέρθηκε στους θεούς: στο Δία τής Όλυμπίας και στον Ποσειδώνα τής Ισθμίας. Στους Δελφούς έορτησαν χρυσό τρίποδα πάνω σε χάλκινη βάση, πού τή σχημάτιζαν οι κορμοί τριών φιδιών. Πάνω τους σκόλισαν τά όνόματα των έλληνικών πόλεων πού πήραν μέρος στον άγώνα εναντίον των βαρβάρων.

Ό Pausanias πρότεινε νά κηρυχθεί ιερός τόπος τό πεδίο τής μάχης, και ό ποιητής Σιμωνίδης έγραψε ξανά ένα θαυμάσιο επίγραμμα: «Άν ή μεγαλύτερη άρετή είναι νά πεθαίνει κανείς παλικαρία, αυτό ξεχωρα τό χάρισε σε μάς ή τύχη. Γιατί στην προσπάθειά μας νά δώσουμε τήν έλευθερία στην Έλλάδα, πέσαμε και πήραμε τήν άγέραστη δόξα».

Ύστερα από τή μάχη των Πλαταιών, δέν πάτησε πιά περσικό πόδι στην Έλλάδα.

Ἡ Στοά τῶν Ἀθηναίων στούς Δελφούς. Ἐλαφρό κτίριο μέ ἰωνικούς κίονες ἐμπρός, ἰδρυμένο πλάι ἀκριβῶς στό θαυμασίο ἀναλημματικό τοῖχο (τοῖχο στηρίξεως τῶν χωμάτων) τοῦ ἱεροῦ, πολυῶμητο γιά τήν ὄραία κατασκευή τῶν πολυγωνικῶν του λίθων – εἶναι γεμάτος ἐπιγραφές μέ ψηφίσματα ἀπελευθερώσεως δούλων. Στήν ἐπάνω βαθμίδα τοῦ κτιρίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: « Ἀθηναῖοι τῶν Ἀπόλλωνι ἀπό Μήδων ἀκροθίνια τῆς Μαραθῶνι μάχης», πράγμα πού δείχνει, ὅτι εἶχαν ἐκεῖ ἀφιερῶθει διάφορα λάφυρα ἀπό ναυτικές νίκες τῶν Ἀθηναίων – μιά ἀπό αὐτές πρέπει νά ἦταν καί τῆς Σαλαμίνας.

Σχεδιαστική ἀναπαράσταση τοῦ μεγάλου χάλκινου τρίποδα, πού εἶχε χρυσό λέβητα καί λίθινο στήριγμα, τούς κορμούς τριῶν περιστρεφόμενων φιδιῶν πού τά κεφάλια τους στηρίζαν τό λέβητα. Πάνω στό λίθινο αὐτό στήριγμα χαραχτήκαν τά ὀνόματα ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πού πήραν μέρος στούς ἀπελευθερωτικούς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τό ἔργο μεταφέρθηκε μετά τό τέλος τῶν ἀρχαίων χρόνων στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπως καί πολλά ἄλλα ἔργα, γιά διακόσμηση τῆς νέας πόλης, καί σήμερα σώζονται ἐλάχιστα κομμάτια ἀπό τό λίθινο στήριγμα.

15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τήν ίδια μέρα πού οι έλληνικές πεζικές δυνάμεις μάχονταν στίς Πλαταιές, στή Μυκάλη, απέναντι στή Σάμο, ό ενωμένος έλληνικός στόλος, μέ άρχηγούς τόν Άθηναιο Ξάνθιππο και τό Σπαρτιάτη Λεωτυχίδη, νίκησε μεγάλη περσική δύναμη στή σεριά κι έκαψε τόν έχθρικό στόλο.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οι Περσικοί πόλεμοι στάθηκαν γιά τόν Έλληνισμό ένα γεγονός μέ τεράστια σημασία, πού τ' άποτελέσματά του παρουσιάστηκαν καθαρά στή διάρκεια του 5ου αι., τήν εποχή δηλαδή πού σημειώνεται ή πιό δημιουργική περίοδος και σταθεροποιείται ένας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Γιατί νίκησαν οι Έλληνες. Μιά χούφτα άνθρωποι αντίστάθηκαν στή μεγαλύτερη και πλουσιότερη αυτοκρατορία τής εποχής και νίκησαν. Οι πόλεμοι αυτοί έδειξαν πόσο μικρή σημασία έχει ή αριθμητική υπεροχή στο στρατό, άν, δέ θερμαίνει τίς ψυχές των αγωνιστών ή φιλοπατρία και ή αγάπη γιά τήν έλευθερία. Η Περσική αυτοκρατορία έστειλε σέ άλλη ήπειρο ένα στρατό μωσαϊκό, πού τόν άποτελούσαν στρατιώτες από κάθε κατακτημένο κράτος. Δέν υπήρχε συνοχή μεταξύ τους, κι ούτε πολεμούσαν γιά ιδανικά. Μοιραία διαλύθηκε ή τεράστια εκείνη δύναμη στήν άπόφαση των λιγοστών Έλλήνων νά αγωνιστούν γιά νά διατηρήσουν τά μικρά κράτη τους, και γιά νά μή χάσουν τήν έλευθερία τους, ένα μεγάλο αγαθό εξαφανισμένο στήν ψυχή των στρατιωτών του Δαρείου, του Ξέρξη και του Μαρδονίου.

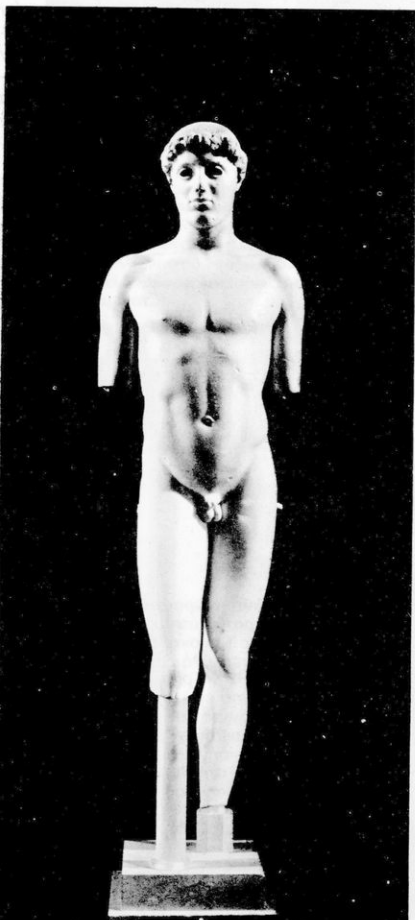

Λίθινο αντίγραφο του περίφημου χάλκινου πρωτοτύπου του γλύπτη Μύρωνα, του Δισκοβόλου. Ο άθλητής παριστάνεται τή στιγμή άκριβώς πού ετοιμάζεται νά ρίξει τό δίσκο, κι έτσι ό καλλιτέχνης έχει όλη τήν ευκαιρία νά τονίσει τήν ένταση των μελών του. Τό αντίγραφο του χαμένου πρωτοτύπου βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο του Βατικανού στή Ρώμη. Έργο του λογομένου «αύστηρου ρυθμού», πού ό Μύρων υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους του.

Οι συνέπειες τής νίκης. Οί λίγοι, έτσι, νίκησαν τούς πολλούς. Τό πίο σπουδαίο είναι ή περηφάνια κι ή αύτοπεποίθηση πού οί Έλληνες απέκτησαν, ύστερα από αυτή τήν άνέλπιστη επίτυχία. Ένωσαν τήν άνωτερότητα του πολιτισμού τους, και μ' αυτό τόν ψυχικό πλοΰτο προχώρησαν και δημιούργησαν τό μεγάλο αιώνα στην πολιτική, στην τέχνη και στα γράμματα.

Άν ή Έλλάδα χανόταν τότε, δέ θά έβλεπε ποτέ ή ιστορία του κόσμου τό θαύμα του χρυσού αιώνα, πού ακόμη και σήμερα, πλάι στις ύψηλές ιδέες τής χριστιανικής θρησκείας, θρέφει τόν πολιτισμό τής εποχής μας (τόν έλληνο-χριστιανικό). Στούς γεμάτους αυτοθυσία άγώνες τών Έλλήνων στούς Περσικούς πολέμους χρωστάει ό Εύρωπαϊκός πολιτισμός τεράστια όφειλή.

Ό ρόλος τής Άθήνας. Η Άθήνα πρόσφερε πάνω άπ' όλες τίσ πόλεις τότε. Σάν νά ένηλικιώθηκε ξαφνικά κι ένιωσε ποιά ήταν ή άποστολή της στον κόσμο, μέ μεγάλη σοβαρότητα κι αίσθημα ευθύνης πήρε ηγετική θέση και κατόρθωσε νά άνταποκριθεί θαυμαστά στην τόσο κρίσιμη περίσταση.

Τό «παιδί του Κριτίου». Άγαλμα νεαρού έφηβου, έργο πρωτότυπο, σέ μάρμαρο, του περίφημου γλύπτη Κριτίου - ήταν ό ένας από τούς δύο πού φιλοτέχνησαν μετά τή φυγή τών Περσών από τήν Έλλάδα, τό σύμπλεγμα τών Τυραννοκτόνων, πού στήθηκε στην Άγορά τών Άθηνών. Στο άγαλμα αυτό φαίνεται ή έλαφριά μελαγχολία πού καθρεφτίζεται στα πρόσωπα μετά τούς Περσικούς πολέμους. Κυρίως, όμως άξίζει νά προσέξει κανείς τήν αλλαγή στη στάση του σώματος, συγκρίνοντας αυτό τό έργο μέ τόν Κούρο Άριστόδικο, ένα έργο του 490 π.Χ. Τώρα, βγαίνει έμπρός τό δεξί, κι όχι τό άριστερό πόδι, και τό κορμί ζυγίζεται κανονικά ως τό τελευταίο μέλος του, ύστερα από τή στάση αυτή τής ανάπαυσης. Κάθε λεπτομέρεια του σώματος άποπνέει δύναμη κι ολοκληρωτό τό έργο ξεχωρίζει για τήν τέλεια πραγματικά έργασία του. Έργο του 480 π.Χ. περίπου. Μουσείο Άκροπόλεως.

Ἡ «κὸρη τοῦ Εὐθύδικου» (ἀριστερά) καὶ ὁ «Ξανθὸς ἔφηβος» (δεξιά), δύο ἀριστουργηματικὰ ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ, κάπως συνοφρυωμένο, ὕψος τῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ ἔργα ἐξαιρετικῆς ποιότητος: ἡ κὸρη ὀνομάζεται συμβατικὰ ἔτσι, γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἀφιέρωσε στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ, λεγόταν Εὐθύδικος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἔργου, ποὺ διατηρεῖται, μὲ τὴν ἐνεπίγραφη βάση του. Ὁ ἔφηβος, εἶναι τὸ κεφάλι ἐνός κούρου τῆς ἐποχῆς, σὲ φυσικὸ μέγεθος. Ὀνομάστηκε Ξανθός, γιὰτὶ ὅταν βρέθηκε χρυσοῖζαν τὰ μαλλιά του, ἀπὸ τὰ ἴχνη τοῦ χρώματος ποὺ εἶχαν βάλει στὴν ἀρχαιότητα στὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ δείξουν πῶς τὰ μαλλιά του ἦταν ξανθὰ. Ἔργα τοῦ τέλους τῆς δευτέρης δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ αὐστηρὸς ρυθμὸς (479-450 π.Χ.). Καλύτερα ἀπὸ καθετὶ ἄλλο ἡ τέχνη τῶν τριάντα χρόνων μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἀντικατοπτρίζει αὐτὴ τὴν ἐντονὴ ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τῶν Ἀθηναίων κι ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Τὰ τριάντα χρόνια μετὰξὺ 479-450 π.Χ. τὰ λένε στὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος *αὐστηρὸ ρυθμὸς*. Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι φανερὴ: Τὸ κορμὶ στὰ ἀγάλματα στερεώνεται πιά μὲ ἄλλο τρόπο σὲ μιὰ στάση φυσικὴ καὶ ζυγισμένη. Τὸ χαμόγελο χάνεται ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἀντίθετα μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο, τότε ποὺ ἀκόμη κι ὅταν ἦταν πληγωμένοι ἢ ἐτοιμοθάνατος ὁ ἄνθρωπος, χάραζε στὴ μορφὴ του τὸ «ἀρχαϊκὸ» μειδίωμα. Αὐστηρὴ συλλογὴ καὶ συγκέντρωση χαρακτηρίζει τὴν ἔκφραση στὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἄλλων γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶναι γεμάτα χυμὸ, φλόγα καὶ δύναμη.

1. Μιά σειρά από λαμπρές νίκες στο Μαραθώνα (490), στη Σαλαμίνα (480) και στις Πλαταιές (479) γλίτωσαν τους Έλληνες από το φοβερό Περσικό κίνδυνο.
2. Στίς συγκρούσεις με τους Πέρσες φάνηκε η άξια των Αθηναίων, που αρχικά με το Μιλτιάδη κι ύστερα με το Θεμιστοκλή κατόρθωσαν και τους Έλληνες να βοηθήσουν να κερδίσουν τίς λαμπρές νίκες, και τό γόητρο τής πόλης τους να ύψωσουν.
3. Αξέχαστη έμεινε μέσ στους αιώνες ή θυσία του Λεωνίδα με τους 300 Σπαρτιάτες του στή μάχη των Θερμοπυλών.
4. Οί αγώνες έναντιόν των Περσών δυνάμωσαν τό φρόνημα των Έλαυλήνων. Ένωμένοι προσωρινά ξέφυγαν τόν κίνδυνο. Μιά χούφτα ανθρώπων κατόρθωσε και νίκησε άπέραντη αυτοκρατορία, μόνο γιατί ήθελε να ζησει ελεύθερη κι είχε τό αίσθημα πώς μάχεται για νά σώσει τήν πατρίδα που ύπεραγαπούσε.
5. Η αυτοπεποίθηση κι ή περηφάνια που δημιούργησε ή νίκη, όδήγησαν στο θαύμα του πέμπτου αιώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο χαρακτήρας του Θεμιστοκλή:

«Φαίνεται πώς τά πολιτικά τράβηξαν τό Θεμιστοκλή γρήγορα και ζωηρά, και έντονη όρμη τόν κυριέφε για τή δόξα... κι ήταν τόσο παράφορος για τή δόξα... ώστε νέος άκόμα, όταν έγινε ή μάχη έναντιόν των βαρβάρων στο Μαραθώνα και διαφημίστηκε ή στρατηγία του Μιλτιάδη, αυτός φαινόταν σκεπτικός πολλές φορές, και τίς νύχτες έμενε άγρυπνος, δέν πήγαινε στά συνηθισμένα συμπόσια κι έλεγε σέ κείνους που τόν ρωτούσαν κι άπορούσαν για τήν άλλαγή τής ζωής του, πώς δέν τόν άφηνε να κοιμηθεί τό τρόποιο του Μιλτιάδη. Γιατί οί μόν άξιοι νόμιζαν πώς ή ήττα των βαρβάρων στο Μαραθώνα ήταν τό τέλος του πολέμου, ενώ ο Θεμιστοκλής πώς ήταν ή αρχή μεγαλύτερων άγώνων και γι' αυτούς έτοιμάζε πάντοτε τόν εαυτό του για τό συμφέρον όλόκληρης τής Ελλάδας...».

Πλουτάρχου, «Βίος Θεμιστοκλέους, κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2. [Η ναυμαχία τής Σαλαμίνας:

«Μά ή νύχτα προχωρεί, κι οί Έλληνες κρυφό δρόμο ν' ανοίξουν από πουθενά δέ δοκιμάζουν όταν όμως με τ' άσπρα τ' άπια της ή μέρα φωτοπλημμύριστη άπλωσε σ' όλο τόν κόσμο, μιά πρώτ' άκούστηκε άπ' τό μέρος των Έλλήνων βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί κι οί βράχοι του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τούς βαρβάρους έπιασεν όλους, που έβλεπαν πώς γελαστήκαν. Γιατί δέν ήταν για φευγιό που έψαλλαν τότε σμενόν παιάνα οί Έλληνες, μά σαν να όρμούσαν μ' όλοψυχη καρδιά στή μάχη, ενώ όλη ως πέρα τή γραμμή των τής σάλπιγγας φλόγιζε ο ήχος κι αμέσως τά πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους χτυπούνε με τό πρόσταγμα τή βαθιάν άρμη και δέν άργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας. Τό δεξι πρώτο, σέ γραμμή, κέρας ερχόνταν μ' όλη τήν τάξη, κι έπειτα κι ο άλλος ο σόλος

ἀπό πίσω ἀκλουθᾶ· καί τότε ἦταν ν' ἀκούσεις
φωνή μεγάλη ἀπό κοντά: «Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων
γενναῖα παιδιά! νά ἐλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναῖκες καί τῶν πατρικῶν θεῶν σας
νά ἐλευτερώσετε τά ἱερά καί τῶν προγόνων
τούς τάφους· τώρα γιά ὅλα ἔναι πού πολεμάτε»].

Αἰσχύλου, «Πέρσαι» στ. 386 κ.έ. (Μετ. Ἴ. Γρυπάρη)

3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται βιαστικά:

«Τείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι τήν πολιτεία τους, μέσα σέ λίγο διάστημα καί εἶναι φανερό ἀκόμα
καί τώρα πῶς τό χτίσιμο ἐγίνε βιαστικά. Γιατί ἡ πρώτη σειρά ἀπό κάτω εἶναι ἀπό
λογής-λογής πέτρες, πού ἐδῶ κι ἐκεῖ δέν εἶναι ταιριασμένες κολλητά, ἀλλά βαλμένες
ὅπως τίς ἐδίδαν οἱ βοηθοί, καί μπηκαν στό τεῖχος πολλές στήλες ἀπό τάφους κι ἄλλες
δουλεμένες πέτρες. Γιατί ὁ περίγυρος τοῦ τεῖχους ἐγίνε μεγαλύτερος καί βγήκε ἔξω ἀπό
τήν πολιτεία καί γι' αὐτό βιαστικά τά μετακίνησαν ὅλα ἀλογάριαστα. Ὑστερα πρόσταξε
ὁ Ἰσθμιοκλῆς νά χτίσουν καί τά ὑπόλοιπα μέρη στά τεῖχη τῶν Πειραιά (πού εἶχε γίνε
ἀρχή πρωτότερα ὅταν ἦταν γιά ἕνα χρόνο ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας πρώτος), γιατί πίστευε
πῶς ἡ τοποθεσία ἦταν κατάλληλη ἀφού εἶχε τρία φυσικά λιμάνια καί πῶς τώρα πού
εἶχανε γίνε ναυτική θά εἶχαν κυριέψει πολύ νά δυναμώσει ἡ Ἀθήνα (γιατί πρώτος αὐτός
τόλμησε νά πει πῶς πρέπει νά πιαστοῦν ἀπό τή θάλασσα) καί ἀπό μιάς ἀρχῆς ἀνά-
πτυξε παράλληλα τόν Πειραιά μέ τήν Ἀθήνα».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 93 (Μετ. Ἑλλης Λαμπρίδη)

4. [Ὁ Γ' Μεσοηνιακός πόλεμος - Κίμων:

«Καθώς ὁ πόλεμος τους (τῶν Σπαρτιατῶν) μέ τούς ἐπαναστάτες τῆς Ἰθώμης πῆγαινε
σέ μακρως, οἱ Λακεδαιμόνιοι ζήτησαν τή βοήθεια καί ἄλλων συμμαχῶν καί τῶν Ἀθη-
ναίων· κι αὐτοί πῆγαν μέ στρατηγὸν τόν Κίμωνα καί ὄχι λίγο στρατό. Ἐχαν ζητήσει τή
βοηθειά τους ἰδίως γιατί εἶχαν τή φήμη πῶς εἶναι πολύ ἄξιοι στίς ἐπιθέσεις ἐναντίον
ὄχρωμάτων καί ἡ πολιορκία εἶχε τόσο μακρύνει γιατί ὑστεροῦσαν οἱ Σπαρτιάτες σ'
αὐτό. Γιατί ἄλλως θά εἶχαν κυριέσει τό μέρος μέ ὀρηκτική ἐπίθεση. Κι ἀπ' αὐτήν τήν
ἐκστρατεία βγήκε γιά πρώτη φορά στά φανερά ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους
καί τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δηλαδή, ἀφού δέν ἔπεφτε τό φρούριο μέ τίς
ἐπιθέσεις, φοβήθηκαν τήν τόλμη τῶν Ἀθηναίων, καί τήν κλίση τους πρὸς καινούριους
θεσμούς, κι ἐπειδὴ συνάμα τοὺς θεωροῦσαν ἀπό ἄλλη φυλῆ, φοβήθηκαν μήπως ἀν-
μείνουν, παρασυρθοῦν ἀπό τοὺς πολιορκημένους τῆς Ἰθώμης καί κάνουν κανένα πρα-
ξικόπημα καί τοὺς ἐδιώξαν, μόνους αὐτοὺς ἀπ' ὅλους τοὺς συμμαχοὺς· δέν ἐφανερω-
σαν βέβαια τήν ὑποψία τους, λέγοντας μόνο πῶς δέν τοὺς χρειάζονται ἄλλο. Οἱ Ἀθη-
ναῖοι ὁμως κατάλαβαν πῶς δέν τοὺς γύριζαν πίσω γιά τήν ἀθῶα αἰτία πού ἔλεγαν, μά
ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν γεννηθεῖ ὑποψίες· καί ἐπειδὴ τό ἐκώρυσαν προσβολή καί πῶς δέν
τοὺς ἀξίζε τέτοια μεταχείριση ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄμεσα μόλις γύρισαν, κατέ-
λυσαν τή συμμαχία πού εἶχαν κάμει μαζί τους ἐναντία στοὺς Πέρσες κι ἐκλείσαν συμμα-
χία μέ τοὺς Ἀργεῖους, πού ἦταν ἔχθροί τῆς Σπάρτης»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 102 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

5. [Τό τέλος τοῦ Κίμωνα στό Κίτιο τῆς Κύπρου:

«Ἀργότερα, ἀφού μεσολάβησαν τρία χρόνια ἐγίνε συνθήκη εἰρήνης μεταξύ Πελοποννη-
σίων καί Ἀθηναίων γιά πέντε χρόνια κι οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἐπιχείρησαν πόλεμο μ' ἑλληνική
πολιτεία, ἀλλά ἔκαναν ἐκστρατεία στήν Κύπρο μέ διακόσια καράβια δικά τους καί συμ-
μαχικά, μέ στρατηγὸν τόν Κίμωνα. Ὅταν ὁμως πέθανε ὁ Κίμων κι ἔλειψαν οἱ τροφές,
ἀποσύρθηκαν ἀπό τό Κίτιο· κι ἀφού ἀρμένισαν σ' ἄνοιχτά τῆς Σαλαμίνας στήν Κύπρο
ἐναυμάχησαν μέ τοὺς Φοῖνικες καί τοὺς Κίλικες, καί συνάμα βγήκαν καί πολέμησαν στή
στεριά»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 112 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Καταστροφική ή έλλειψη ενότητας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Ο μεγάλος αγώνας εναντίον των βαρβάρων είχε την τελευταία στιγμή ενώσει τους Έλληνες. Όταν όμως ήρθε ο καιρός της ειρήνης, κάθε σπουδαία ελληνική πόλη-κράτος θυμήθηκε τα παλιά κι είδε τις άλλες πόλεις όχι σαν μονάδες του ίδιου έθνους, αλλά σαν αντίπαλους. Κι ενώ η νίκη των Έλλήνων στους Περσικούς πολέμους στάθηκε μία στιγμή έκπληκτική στην ιστορία τους, με συνέπειες ανυπολόγιστα μεγάλες, η έλλειψη ενότητας, άμεσως ύστερα από το έξοχο φεγγοβόλημα της εποχής του Περικλή, όδηγησε σε άτελειωτη σειρά έμφυλων πολέμων, που τελικά πλήγωσαν ανεπανόρθωτα την Ελλάδα. Έτσι οι Έλληνες με τα ίδια τους τα χέρια σύντριψαν ό,τι είχαν με τόση πνοή και με τόση προσπάθεια δημιουργήσει.

Στά πρώτα πενήντα χρόνια – τή λαμπρή Πεντηκονταετία – η Αθήνα πήρε την ήγικη θέση και πρόβαλε τό «ελληνικό θαύμα», δημιουργώντας με τό μεσορνήμά της τόν «χρυσούν αιώνα».

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ – ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

Απόφαση νά έλευθερωθούν οι αλύτρωτοι Έλληνες. Οι Αθηναίοι, θαρπωμένοι κι οι ίδιοι από την έπιρροή που απόχτησαν στις ελληνικές πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νά εξακολουθήσουν τόν άπελευθερωτικό αγώνα των αλύτρωτων Έλλήνων στά νησιά καί στή Μ. Ασία, που βρίσκονταν ακόμα στήν κατοχή των Περσών.

Αρχικά, μόνο, ηγούνται οι Σπαρτιάτες. Στό πρόγραμμα αυτό, γιά ελάχιστο διάστημα, ήγήθηκαν οι Σπαρτιάτες. Μέ άρχηγό τόν Πausανία τά ελληνικά καράβια έλευθέρωσαν τά νησιά στό Αίγαίο καί τράβηξαν γιά τήν ανάκτηση

Τό κεφάλι του χάλκινου ήνίοχου που εκτίθεται στο Μουσείο των Δελφών. Πρόκειται για ένα από τα σπουδαιότερα έργα του αὐστηροῦ ρυθμοῦ, που δείχνει τή θαυμάσια έπεξεργασία καί τήν εἰσαίρητη δομή του σώματος σ' αυτή τήν εποχή, ενώ παράλληλα αξιοσημείωτο είναι τό θαυμάσιο πρόσωπο. Ο ήνίοχος διατηρείται ολοκληρος – του λείπει μονάχα τό αριστερό χέρι. Στό δεξί κρατούσε τά χαλινάρια τών αλόγων του άρματος, που έχει χαθεί – διατηρούνται μονάχα τρία πόδια καί οὐρά αλόγου. Στό γεμάτο δύναμη θελκτικό πρόσωπό του εαφνιάζουν τά θαυμάσια μάτια, που φιλοτεχνημένα από διάφορα υλικά, αποδίδουν τά χρώματα τά πραγματικά του ματιού, σέ όλες τίς αποχρώσεις του, καί ταυτόχρονα δίνουν μοναδική ζωντάνια στο έργο. Πρόκειται γιά τό άφιέρωμα του τυράνου τής Γέλας Πολυζάλου, που νίκησε σέ άρματοδρομία στους Δελφούς, τό 475 π.Χ. Έργο του μεγάλου καλλιτέχνη Πυθαγόρα του Ρηγίνου, ίσως.

των Στενῶν στὸν Ἑλλησποντο, παίρνοντας τὴ Σησοῖ κι ὕστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὑστερα ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτές οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλογερά πάντα καὶ κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελλήνια πολιτικὴ καὶ νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. Δὲν ἀγαποῦσαν ἐξᾴλου ποτὲ τὶς μακρινὲς ἐπιχειρήσεις.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσία. Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθεῖ, κανεὶς ὅμως δὲν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω κι ἂν θ' ἄφηναν τὴν Ἑλλάδα ἡσυχὴ γιὰ καιρὸ. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπρεπε ν' ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει κι ἓνας ἀρχηγὸς πού νὰ ὀργανώσῃ ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ Σπαρτιάτες ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καὶ περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πελοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία κί ἀποφάσισαν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴν προστασία τῶν νησιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τοὺς τὸ εἶχαν ἐξᾴλου ζητήσει οἱ τελευταῖες. *Ἔτσι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἦταν ἡσυχες γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ τους ἀσφάλεια καὶ θὰ μπορούσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στὰ καθημερινὰ τους ἔργα.*

Α' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἡ Δῆλος γίνεται ἔδρα τῆς. Τὸ 478/7 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μὲ τὴν Εὐβοία, τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τὶς περισσότερες Κυκλάδες, τὴ Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καὶ πολλὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδας. Ἐδρα τῆς ὀρίστηκε ἡ ἱερὴ Δῆλος κι ἀρχηγὸς ἡ Ἀθήνα.

Ὁ «δικαίος» Ἀριστείδης. Στὸν Ἀριστείδη, πού τὸν εἶχαν ξεχωρίσει οἱ ἄλλοι Ἕλληνες γιὰ τὴ λαμπρὴ του συμπεριφορὰ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ρυθμίσει τὶς ὑποχρεώσεις κάθε πόλης. Στὴ δύσκολη αὐτὴ ὑπόθεση, ὁ «δικαίος» Ἀθηναῖος τόσο σωστὰ τακτοποίησε τὰ πάντα, ὥστε δὲν ἀκούστηκε τὸ παραμικρὸ παραπόνον.

Οἱ ὄροι τῆς συμμαχίας. Ὅλες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἴσες μεταξὺ τοὺς στὴ συμμαχία, τὶς ἐπιχειρήσεις μόνο θὰ τὶς κατεύθυνε ἡ Ἀθήνα. Ἄλλες θὰ ἔδιναν καράβια (οἱ μεγαλύτερες) κι ἄλλες χρήματα, πού θὰ φυλάγονταν στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στὴ Δῆλο. Ἡ εἰσφορὰ αὐτὴ σὲ πλοῖα ἢ χρήματα ἦταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ

Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο. Οὐσιαστικὸ πρόβλημα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀθῆνας ἦταν τὸ ἐμπόριό τους πού ὀλοένα ἀνέβαινε. Γι' αὐτὸ, μὲ τὸ δυνατὸ τῆς στόλο θέλησε νὰ ἐλέγξει τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους στὸ Αἰγαῖο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἀπὸ τὸν Ἑλλησποντο ὡς τὴν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τὰ περσικὰ καράβια.

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κίμωνα. Τὸ σπουδαῖο αὐτὸν ἀγῶνα τὸν ἀνάθεσαν σὲ ἓνα μεγάλο στρατηγὸ, τὸν Κίμωνα, γιὸ τοῦ Μιλτιάδη. Εὐγενικός, γενναῖος καὶ συνετός ὁ Κίμων θεμέλιωσε τὴ ναυτικὴ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στὸ χαρακτῆρα καὶ στὶς πεποιθήσεις ἀπὸ τὸ μεγάλο Θεμιστοκλή, ἀκολούθησε ὡστόσο τὴν πολιτικὴ πού χάραξε ἐκεῖνος, μὲ πρόγραμμα τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἀθῆνας σὲ πρώτη ναυτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

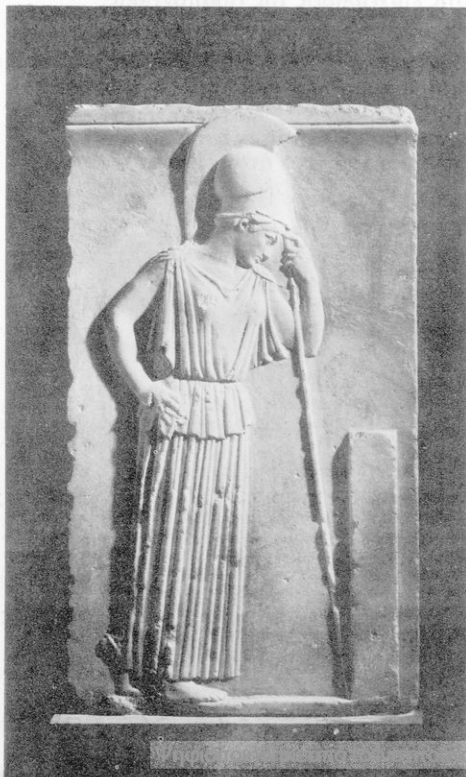
Δικὴ του γραμμὴ ἦταν ὄχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἡ συνεννόηση καὶ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. [Ὁ Πλούταρχος, ἓνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τὸν ὀνομάζει «ἑλληνικὸ ἡγεμόνα»]. Κι ἐπειδὴ πίστευε πὼς ἔπρεπε νὰ διατηρηθῶν φιλικούς δεσμούς οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴ Σπάρτη, ἐργάστηκε πολὺ γι' αὐτὴ τὴν ἰδέα.

Οι έπιτυχίες του Κίμωνα. Η νίκη στον Εύρυμέδοντα. Ξεκαθάρισε τούς φοβερούς πειρατές της Σκύρου και με μία σειρά νίκες του εξασφάλισε στους Αθηναίους τη συμμαχία των ελληνικών πόλεων στα παράλια της Μακεδονίας, της Θράκης, καθώς και αρκετών πόλεων στα παράλια της Κιλικίας, της Καρίας και της Παμφυλίας (ύστερα από τη θαυμαστή νίκη εναντίον του Περσικού στόλου, στον ποταμό Εύρυμέδοντα, τό 467 π.Χ.). Η τεράστια αυτή νίκη του Κίμωνα έλευθέρωσε τό Αιγαίο από τούς Πέρσες κι έδωσε τήν ευκαιρία ν' αναπτυχθεί πολύ τό άθηναϊκό εμπόριο.

Στήν πολιτική σκηνή της Αθήνας, ενώ ύπήρχε ακόμη ό Θεμιστοκλής, κυριάρχησε ή γραμμή του Κίμωνα, πού συνεργαζόταν στενά μέ τόν Άριστοείδη (άνηκε κι αυτός στό άριστοκρατικό κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Οι απόψεις του Θεμιστοκλή. Σκληρή τύχη περίμενε τόν εμπνευστή της νίκης της Σαλαμίνας. Μέ τήν αφάνταστη διορατικότητά του κατάλαβε πώς κάποτε θά έφτανε ή ώρα νά συγκρουστεί ή Αθήνα μέ τή Σπάρτη. Ήταν δυό κόσμοι ολότελα αντίθετοι κι ή συνεννόηση μεταξύ τους, όσο κι αν τήν πίστευε δυνατή ό Κίμων, ήταν γιά τό Θεμιστοκλή άπραγματοποίητη. Τό άγρυπνο μάτι του, εξέλλου, και τό έξοχο αίσθητήριό του τόν προειδοποιούσαν πώς, γρήγορα, όχι μόνο ή Σπάρτη, αλλά κι άλλες ελληνικές πόλεις, ιδιαίτερα τά Μέγαρα κι ή Κόρινθος, πού ή άνηση της Αθήνας τίς έριχνε στή σκιά, δέ θά της συχωρούσαν τά πρωτεία πού τόσο άπροσδόκητα είχε άποκτήσει.

Μαρμάρινο ανάγλυφο μέ παράσταση Αθηνάς πού φορεί τήν περικεφαλασία της και στηρίζεται στό δόρυ της. Τό βλέμμα της φαίνεται συγκεντρωμένο σέ μία στήλη χαμηλή πού βρισκεται πλάι της. Έχει δημιουργηθεί άπορία στους ειδικούς τί νόημα έχει ή συλλογισμένη μορφή της θεάς άπέναντι σ' αυτή τή στήλη. Υποθέτουν πώς ίσως είναι στήλη μέ όνόματα πεσόντων στον μακροχρόνιο συστράτευση του Κίμων, χάθηκαν πολλοί νεαροί Αθηναίοι, γι' αυτό υποτίθεται πώς ή έκφραση της θεάς είναι τόσο θλιμμένη. Σύμφωνα μέ άλλην άποψη, ή έκφραση του προσώπου της Αθηνάς είναι απλά χαρακτηριστική της εποχής πού κατασκευάστηκε τό έργο, και ή θεά απλά κοιτάζει τόν «όρο» (δηλ. τό λίθο πού προσδιορίζει τά σύνορα του ιερού της) ή έχει βυθιστεί στήν άνάγνωση των λογαριασμών του ιερού της. Όρισμένοι αρχαιολόγοι πιστεύουν πώς ή στήλη είναι άφιέρωμα των τεχνιτών πού χτίσανε τό Κιμώναιο τείχος. Γύρω στό 460 π.Χ. Κοιτάzte πώσο ώραία είναι ζυγισμένη ή παράσταση πάνω στήν ορθογώνια πλάκα. Η έλαφρά πρός τά εμπρός γερητή στάση της θεάς και τό δόρυ όπου αυτή στηρίζεται, σχηματίζουν ένα τρίγωνο πού κλείνει μέ τό θαυμάσιο κεφάλι της Αθηνάς. Μουσείο Ακροπόλεως.

Ἡ οὐχόρωση τῆς Ἀθήνας. Ἐνῶ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν κουρσεμένη τους πόλη, ὁ Θεμιστοκλῆς πρότεινε νὰ τὴν περιζώσουν μὲ τείχος ἰσχυρό, κι ἐκείνη καὶ τὸν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτὸ τὸ σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τοὺς Ἀθηναίους νὰ υψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορότερα, καὶ μ' ὄποιο ὑλικὸ ἔβρισκαν ἔμπρός τους, τὰ τείχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ πάει γιὰ συνεννοήσεις στὴ Σπάρτη. Εἶδαμε, πῶς ὁ ἐξοχος πολιτικός, ὅπου δὲν μπορούσε νὰ ἐπιβάλει τὴν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νὰ τὴν πραγματοποιοῖ μὲ πλάγια μέσο.

Τὸ τεχνασμα τοῦ Θεμιστοκλή. Οἱ Σπαρτιάτες. Φτάνοντας στὴ Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νὰ συναντηθεῖ μὲ τοὺς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὸν εἰδοποιήσουν, μόλις τὸ χτίσιμο τῶν τειχῶν θὰ εἶχε ἀρκετὰ προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τὸ μήνυμα, κι ἐπισκέφτηκε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, στὴ νέα τους ἀρνηση ἢ ἀπάντηση ἦταν ἔτοιμη: *τὰ τείχη τοῦ θ' ἀσφάλιζαν τὴν Ἀθήνα εἶχαν πιά ὑψωθεῖ ἀρκετά.*

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ στάθηκε μοιραῖο γιὰ τὸ Θεμιστοκλή. Οἱ Σπαρτιάτες δὲν τὸν συγχώρησαν ποτέ γιὰ τὴν ἀνελικρινεῖά του καί, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τὸν ἐκδίκηθηκαν.

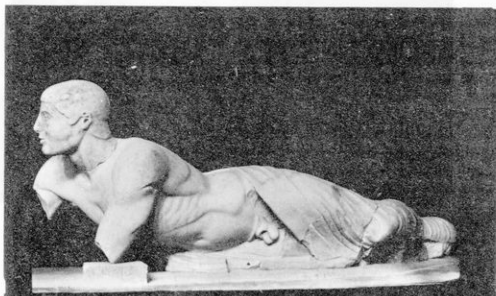
Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίζεται (471 π.Χ.) Τὸ ἄστρο τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει νὰ γέρνει πρὸς τὴ δύση του. Δὲν τὸν ἔβγαλαν ποτέ πιά στρατηγὸ οἱ συμπατριώτες του, καὶ στὴ διαμάχη μὲ τοὺς ἀριστοκρατικούς ἔχανε ὄλοένα. Στὸ τέλος, κατόρθωσαν οἱ ἀντίπαλοί του νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (471). Μὲ πληγωμένη τὴν περηφάνια ζήτησε ἄσυλο στὸ Ἄργος, ὅπου προσπάθησε, ξεσηκώνοντας τοὺς δημοκρατικούς ἐκεῖ καί σ' ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου (Ἀρκάδες καὶ Ἡλείους), νὰ ἐνοχλήσει τοὺς Σπαρτιάτες.

Ὁ Πausanias κατηγορεῖται. Στὸ μεταξύ, καὶ τὸν Πausanias, τὸ νικητὴ τῶν Πλαταιῶν, τὸν περιμένε ἀκόμη φοβερότερη τύχη. Κατηγορήθηκε πῶς πρόδωσε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, ὅταν ἦταν στὸ Βυζάντιο, κι ὅτι ἔκαμε προσπάθεια νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ τοὺς παραδώσει τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν σατράπη της. Ἀφορμὴ στάθηκε τὸ θάμπωμα πού ἔπαθε ὁ λιτοδαίτης Σπαρτιάτης, ὅταν ἀντικρίζοντας τὸν ἀφάνταστο πλούτο τῶν Περσῶν στὸ Βυζάντιο ἔδωσε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἄδεια νὰ ντύνεται πλούσια καὶ νὰ ζεῖ μὲ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σὲ θάνατο, πρόσφυγε στὸ ἱερό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου οἱ συμπολίτες του, ἀφοῦ ἐχτίσαν τὴν πόρτα τοῦ κτιρίου (πῆρε μέρος στὴ φριχτὴ τιμωρία ἢ μᾶνα κι ἡ γυναῖκα του), ἀνοίξαν τὴ στέγη καὶ τὸν ἄφησαν νὰ πεθάνει ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο.

Οἱ Σπαρτιάτες στὴν ὑπόθεση τοῦ Πausanias βρῆκαν εὐκαιρία νὰ ἀναμείξουν καὶ τὸ Θεμιστοκλή. Τὸν κατηγορήσαν πῶς κάποια γράμματα τοῦ προδότη βασιλιά τους ἦταν ἐνοχοποιητικά καὶ γι' αὐτόν.

Καταδίκη τοῦ Θεμιστοκλή σὲ θάνατο. Ἀσυλλόγιστα οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν, τὴ φορά αὐτή, σὲ θάνατο. Δὲν εἶχε πιά, ὕστερ' ἀπ' αὐτό, πού νὰ

Ἐξαιρετὸ ἔργο τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ. Παριστάνεται ἡ δεξιὰ γωνιακὴ μορφή ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ αἴτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Δία στὴν Ὀλυμπία, πού δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν παραπτόταμο τοῦ Ἀλφειοῦ – αὐτὸς εἰκονίζοταν στὴν ἀριστερὴ γωνία – τὸν Κλαδέο. Τὰ δύο ποτάμια ὑποδύλωναν τὸ τοπίο ὅπου διεξαγόταν ἡ σκηνὴ πού παριστανόταν στὸ αἴτωμα, δηλ. ἡ προετοιμασία τοῦ μυθικοῦ ἀγῶνα Πέλοπα καὶ Οἰνομάου. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς ἔχει μιὰ ἀξιοθαύμαστη ρευστότητα, ἀξία γιὰ νὰ ἀποδώσει μὲ ἀνθρώπινο σῶμα ἓνα ποτάμι. Ἔργο γύρω στὰ 460 π.Χ. Μουσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

καταφύγει ο Θεμιστοκλής στην Ελλάδα, όπου σε κάθε στιγμή κινδύνευε η ζωή του, ξέφυγε έτσι κι έφτασε στην αύλη του βασιλιά των Περσών Άρταξέρξη. Πέθανε λησμονημένος τό 461 π.Χ στη Μαγνησία της Μ. Ασίας, πού τού είχε παραχωρηθεί από τό Μεγάλο Βασιλέα για νά ζει από τά εισοδήματά της.

Ή κατηγορία έναντίον του δέν άποδείχτηκε ποτέ, ή πόλη του όμως στερήθηκε άδिका τίς ύπηρεσίες του. Είναι παράξενο πώς ή δημοκρατική Άθήνα σκληρότερα άπ' όλους μεταχειριζόταν εκείνους, πού μόνο αισθήματα εύγνωμοσύνης έπρεπε νά έμπνέουν στους πολίτες της. Κάθε πολιτικός πού άποκτούσε έπιρροή και φήμη, από τό φόβο πού αισθανόταν ό δήμος, μήπως θελήσει νά εκμεταλλευτεί τήν αίγλη του και γίνει τύραννος, παραμερίζοταν. Αυτό είναι ένα άπό τά παράξενα χαρακτηριστικά της άθηναϊκής δημοκρατίας. Πάντως, στην κακοδομηνία του Θεμιστοκλή πρέπει νά έπαιξαν ρόλο και πολιτικά έλατήρια, μυστική δραστηριότητα δηλαδή των πολιτικών του αντιπάλων.

Θάνατος του Άριστειδή και του Θεμιστοκλή. Τόν ίδιο χρόνο μέ τό Θεμιστοκλή πέθανε φτωχότατος ό Άριστειδης, κι ή πόλη ανάλαβε νά προικίσει τίς θυγατέρες του. Ήταν μιά άλλη μεγάλη μορφή πού δέ γλίτωσε, ώστόσο, τήν πικρία της έξορίας.

Σύμπλεγμα μαρμάρينو από τό δυτικό άέτωμα του ναού του Δία της Όλυμπίας. Και τά δυό του αετώματα αποτελούν άριστουργηματική έργασία του αύστηρου ρυθμού, πού διατηρήθηκε σε αρκετά καλή κατάσταση και αποτελεί θαυμάσιο δείγμα των ιδανικών αυτού του ρυθμού. Ή έργασία έχει γίνει από Πελοποννησιο γλύπτη. Στην εικόνα μας παριστάνεται ή Δηιδάμεια, ή νύφη πού παντρεύοταν ό βασιλιάς των Λατιθών του Πηλίου, ό Πειρίθους. Στους γάμους του είχε καλέσει και τούς Κενταύρους του Πηλίου. Καθώς όμως αυτοί μέθυσαν από τό κρασί του γαμήλιου συμποσίου, χωρίς νά μπορούν νά κυριαρχήσουν στον έαυτό τους, όρμησαν νά αρπάξουν τίς καλεσμένες γυναίκες των Λατιθών, καθώς και τήν ίδια τή νύφη πού παριστάνεται εδώ, καθώς ένας Κένταυρος έχει όρμησει νά τήν αρπάξει, για νά τήν άνεβάσει στο άλογίσιο σώμα του και νά τήν πάρει μαζί του. Ή Κενταυρομαχία, παλαιότερα, για τούς Έλληνες συμβόλιζε τόν άγώνα των ανθρώπων μέ τήν άγρια φύση και τήν προστάθεια τους νά βλιτώσουν τόν πολιτισμό. Οι Λατιθες συμβολίζουν τούς εύγενικούς ανθρώπους, ενώ οι Κένταυροι τήν άγρια φύση. Μετά τούς Περσικούς πολέμους, τό νόημα της Κενταυρομαχίας διαφοροποιείται. Οι Λατιθες συμβολίζουν πλέον τούς Έλληνες πού άγωνιόθηκαν έναντίον των πανίσχυρων βαρβάρων (αυτοί προσωποποιούνται από τούς Κενταύρους) και τούς νίκησαν. Έργο γύρω στα 460 π.Χ. Μουσείο αρχαίας Όλυμπίας.

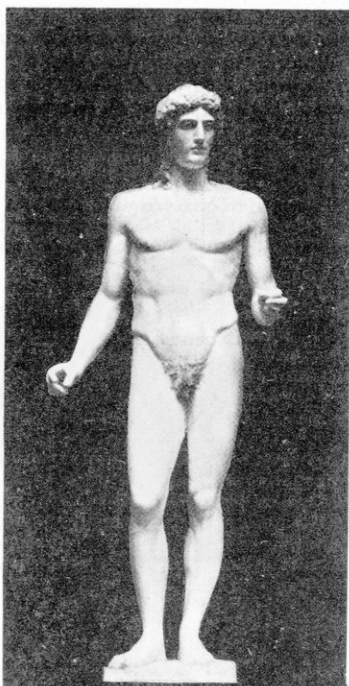
4. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ – Γ΄ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Με τήν πολιτική του Κίμωννα εξασφαλίστηκε σύντομη έσωτερική ειρήνη στην Ελλάδα.

Οι σύμμαχοι δυσαρεστημένοι με τους Αθηναίους. Μετά τή λαμπρή νίκη του στον Ευρυμέδοντα, ή περσική απειλή είχε πολύ ξεμακρύνει, κι επειδή όρισμένες ελληνικές πόλεις δυσφορούσαν για τή στάση των Αθηναίων, θέλησαν νά φύγουν από τή συμμαχία. Οί πολίτες τής Αθηναϊκής Δημοκρατίας είναι παράξενο πώς ποτέ δέν κατόρθωσαν νά νιώσουν πώς ήταν ίσοι μ' αυτούς οί άλλοι Έλληνες. Μ' έντολή του δήμου, υποχρεώθηκε ό «ελληνικός ήγεμών», ό Κίμων, νά καταπνίξει σκληρά τήν άνταρσία στη Νάξο καί στη Θάσο.

Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος (464-455 π.Χ). Τό 464 ξεσηκώθηκαν στη Σπάρτη οί Είλωτες, ύστερα από ένα φοβερά καταστρεπτικό σεισμό. Ακολουθήσε ή επανάσταση των Ειλώτων τής Μεσσηνίας (Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος, 464-455 π.Χ.), πού έφερε τήν πόλη σέ πολύ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οί Σπαρτιάτες τή βοήθεια των Αθηναίων. Με συμβουλή του Κίμωννα δέχτηκαν εκείνοι, όριζοντας μάλιστα τόν ίδιο ως αρχηγό του εκστρατευτικού σώματος. Η έξελξη πού πήρε ή υπόθεση ήταν άπροσδόκητη. Οί επιχειρήσεις δέν πήγαιναν καλά καί, κάποια στιγμή, οί Σπαρτιάτες φάνηκαν δύστιστοι στους Αθηναίους κι έδωσαν έντολή στον Κίμωννα νά επιστρέψει με τό στρατό του στην Αθήνα.

Ο Κίμων, ως εισηγητής τής άποστολής βοθηείας στη Σπάρτη, άντιμετώπισε μεγάλη έχθρότητα μόλις γύρισε στην Αθήνα. Οί συμπολίτες του ένισωαν βαθιά άγανάκτηση για τήν προσβολή πού τους είχαν κάμει οί Λακεδαιμόνιοι.

Ο Απόλλων, γνωστός ως Απόλλων του Κάσσελ γιατί τό καλύτερό του αντίγραφο βρίσκεται σ' αυτή τήν πόλη τής Δυτικής Γερμανίας. Πρόκειται για ένα νεανικό έργο του Φειδία, φιλοτεχνημένο στά τέλη του ασήτηρού ρυθμού, πού είχε στηθεί πάνω στην Ακρόπολη των Αθηνών καί παρίστανε τόν Απόλλωνα Παρνόπιο, διώκτη του μιάσματος καί κάθε είδους μόλυνσης. Άξίζει νά προσέξετε τή μεγαλειώδη έκφραση του θεού. Ο Φειδίας είναι ό «γλύπτης των θεών». Με τή θαυμαστή του σμίλη κατόρθωσε νά αποδώσει τή θεϊκότητα στην ανθρώπινη μορφή των θεών.

Ἔτσι, ὁ Κίμων θεωρήθηκε ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἠθικὴ μείωση τοῦ ὑπέστη ἡ Ἀθήνα.

Ἐξορίζεται ὁ Κίμων. Ὡσπου νὰ κατορθώσουν οἱ Σπαρτιάτες νὰ νικήσουν στὸν πόλεμο τοῦ Μεσσηνίου, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κίμωνα πέτυχαν νὰ τὸν ἐξοστρακίσουν (461).

Στὴν Ἑλλάδα ξέσπασαν σὲ λίγο σοβαρὲς ἐμφύλιες συγκρούσεις καὶ σ' αὐτὲς ἀναμείχθηκαν Ἄθηναῖοι, Βοιωτοὶ, Μεγαρεῖς, Αἰγινήτες κ.ἄ.

Μεταφορά τοῦ συμμαχικοῦ ταμείου στὴν Ἀθήνα (454 π.Χ). Στὸ μεταξύ, ἡ ἀλλοτρινὴ συμμαχικὴ εἰσφορά κατάντησε μὲ τὸν καιρὸ νὰ γίνῃ φόρος, ποῦ οἱ σύμμαχοι πόλεις πλήρωναν στὴν Ἀθήνα· τὸ 454 μάλιστα φρόντισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους στὴν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ μεταφέρουν γιὰ ἀσφάλεια τὸ συμμαχικὸ ταμεῖο ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴν Ἀθήνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στὸν Παρθενῶνα).

Στὴν ἐπιχείρηση τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἀθηναῖοι ἔχασαν πολλὰ πλοῖα, δικά τους καὶ τῶν συμμάχων, γι' αὐτὸ καὶ ἀνησύχησαν ζωηρὰ γιὰ τὸ μέλλον τῆς συμμαχίας τους, ἐξαιτίας τῆς ἀνασούστασης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν Περσῶν. Ὑποχρεώθηκαν ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ, νὰ περιορίσουν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τους στὴν καταπολέμηση τῶν περσικῶν δυνάμεων, γι' αὐτὸ κι ἐπιδίωξαν νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὴ Σπάρτη. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν τὸ καταλληλότερο πρόσωπο ἦταν ὁ Κίμων.

Ἀνάκληση καὶ θάνατος τοῦ Κίμωνα. Μὲ εἰσήγηση τοῦ Περιλῆ, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἀνακάλεσαν ἀπὸ τὴν ἐξορία κι ἀφοῦ μὲ δικὴ του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιὰ πέντε χρόνια ἀνακωχὴ μὲ τὴ Σπάρτη, τὸν ἔστειλαν στὴν Κύπρο. Στὴν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του ὅμως συνέχισαν τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ 449 νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Καλλίειος εἰρήνη (448 π.Χ). Τὸ 448, πάλι μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλῆ, ποικυριαρχεῖ πιά ὡς στρατηγὸς στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσες, ποῦ ὑπογράφεται στὰ Σοῦσα. Ἀρχηγὸς τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλίας, ἄντρας τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα (*Καλλίειος εἰρήνη*). Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μὲ τὴ συνθήκη τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

260

Τὸ κύπελλο (ἔχει κοπτεῖ στό χεῖλος) καὶ ὁ πυθμὲνας τοῦ ἴδιου ἀγγείου, μὲ τὴν ἐπιγραφή ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ (εἶμαι τοῦ Φειδία). Πιστεύεται πῶς σὲ ὦρα ἀπραξίας, ὁ μεγάλος γλύπτης, ποῦ μετὰ τὸ 432 φιλοτέχνησε στὴν Ὀλυμπία τὸ χρυσελεφάντινο ἀγαλμα τοῦ Δία, χάραξε τὸ ὄνομά του μὲ γράμματα μάλιστα, ποῦ τὸ σχῆμα τους συνηθίζοταν τὴν ἐποχὴ ποῦ μικρὸ παιδί πήγαινε στό οχλοεῖο. Μοσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Τριακοντούτεις Σπονδαί. Τό έτος 445 π.Χ. Ἰθηναῖοι καί Σπαρτιάτες κλείουν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια (*Τριακοντούτεις Σπονδαί*) μέ τή φροντίδα τοῦ Περι- κλή.

Τήν ἐποχή αὐτή, ἐνώ οἱ Ἰθηναῖοι στό ἐξωτερικό προσπαθοῦν νά ἀπλώσουν τήν ἡγεμονία τους, στό ἐσωτερικό φροντίζουν νά ὀλοκληρώσουν τό δημο- κρατικό τους πολίτευμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στό διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἰθηναῖοι ἰδρύουν τή μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἐνώθησαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τά μέλη τῆς συμ- μαχίας εἶναι ἴσα, σιγά-σιγά ὅμως ἡ ἐγωιστική τακτική τῶν Ἰθηναίων μεταβάλλει τοὺς συμμάχους σέ φορολογούμενους.
2. Ἡ Ἰθήνα συνέχισε τόν ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν μικρα- σιατικῶν πόλεων ἀπό τοὺς Πέρσες.
3. Μέ τήν ἀποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλή τειχίζεται ἡ Ἰθήνα.
4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι οἱ ἀρχηγοί τῶν ἀριστοκρατι- κῶν: ὁ Κίμων καί ὁ Ἀριστείδης.
5. Κύρια πολιτική τοῦ Κίμωνα ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἐλληνικῶν πό- λεων καί ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἰθήνας καί Σπάρτης.
6. Οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοί τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καί Πausανίας) εἶχαν φοβερό τέλος.
7. Τό 448 κλείνεται ἡ Καλλιεῖος εἰρήνη καί τό 445 οἱ Τριακοντούτεις Σπονδαί.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στήν Πεντηκονταετία, οἱ ἐλληνικές πόλεις πηγαίνουν μέ τό μέρος τῆς Ἰθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

«Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ Ἰλληνες) τό βάρβαρο μέ τόν κοινό ἀγώνα, δέν πέρασαν πολλά χρόνια καί χωρίστηκαν, ἄλλοι μέ τό μέρος τῶν Ἰθηναίων καί ἄλλοι μέ τῶν Λακε- δαιμονίων, τόσο οἱ Ἰλληνες πού ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερώθηκαν ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν, ὅσο καί κείνοι πού εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατί αὐτές οἱ δύο πολιτείες πρόβα- λαν φανερά σάν οἱ δυνατώτερες. Καί ὑπερείχε ἡ μιά στή στεριά καί ἡ ἄλλη στή θάλασσα μέ τά καράβια τῆς».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἰλλησ Λαμπριδῆ)

2. [Οἱ Ἰθηναῖοι μιλοῦν γιά τή δημιουργία τῆς συμμαχίας τους:

«Εἶναι, λοιπόν, ἡ δέν εἶναι δίκαιη ἡ ἀξίωσή μας, τόσο γιά τήν παλιά αὐτοθυσία μας, ὅσο καί γιά τή γνωστική μας σκέψη, νά μᾶς φθονοῦν τόσο ἄγρια οἱ Ἰλληνες γιά τήν ἐξουσία πού ἔχουμε; Γιατί κι αὐτή ἀκόμα τήν ἐξουσία τήν πήραμε χωρίς τή βία τῶν ὄπλων, ἀλλά ἐπειδῆ ἐσεῖς(οἱ Σπαρτιάτες) δέ θελήσατε νά ἐξακολουθήσετε τόν ἀγώνα πρὸς τή δύναμη πού εἶχε ἀκόμη ὁ βάρβαρος, καί οἱ σύμμαχοι ἤρθαν σέ μᾶς καί μᾶς παρακάλεσαν νά τοὺς γίνουμε ἀρχηγοί. Ἀναγκαστήκαμε λοιπόν ἀπό κείνον τόν πόλεμο, νά ἐπεκτείνουμε στό σημερινό σημεῖο τήν ἐξουσία μας, τό περισσότερο ἀπό φόβο, ὕστερα ἀπό τήν τιμή, καί τέλος καί γιά ὄφελος...»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 75 (Μετ. Ἰλλησ Λαμπριδῆ)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

Α΄. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Περικλής. Στην Αθήνα, ύστερα από το θάνατο του Κίμωνα κι αφού είχε πιά λείψει ο Άριστειδης, η παρουσία ενός μέγιστου πολιτικού, του Περικλή, που είκοσι πέντε χρόνια συνέχεια τον έβγαζε ο λαός στρατηγό, στερέωσε τη δημοκρατία.

Έκκλησία του Δήμου. Κυρίαρχο σώμα στην Αθηναϊκή πολιτεία ήταν η Έκκλησία του Δήμου, που συνεδρίαζε κανονικά, εκτός από τις έκτακτες περιστάσεις, δυό φορές τό μήνα στην Πνύκα ή στο Θέατρο του Διονύσου. Τήν αποτελούσαν όλοι οι έλευθεροι πολίτες τής Αττικής κι ό καθένας μπορούσε νά σηκωθεί και νά πει τή γνώμη του. Εκεί αποφασίζονταν όλα τά σπουδαία ζητήματα κι αναδείχνονταν, μέ τή δύναμη του λόγου τους και τήν καθαρότητα τής σκέψης τους, οί άνδρες που διοικούσαν τό κράτος. Η Έκκλησία αποφασίζει ακόμη τόν πόλεμο ή τήν ειρήνη και τήν ύπογραφή συμμαχιών.

Οί 10 στρατηγοί. Τή μεγαλύτερη δύναμη τήν είχαν οί δέκα στρατηγοί. Αυτόί ήταν οί αρχηγοί του στρατού και του στόλου, φρόντιζαν για τήν ασφάλεια τής χώρας και κατεύθυναν τήν εξωτερική πολιτική. Ο καθένας τους αντιπροσώπευε μιάν από τίς δέκα φυλές που είχε ιδρύσει ο Κλεισθένης.

Περιορισμός στον Άρειος Πάγος. Η δικαιοσύνη πέρασε οριστικά στήν εξουσία του δήμου από τό 462, που ο Άρειος Πάγος, τό παλαιό δικαστήριο τών ευγενών, περιορίστηκε νά δικάζει μονάχα άδικήματα θρησκευτικά και τούς φόνους «εκ προμελέτης».

Βουλή και Έκκλησία. Οί νόμοι έτοιμαζονταν από τή Βουλή τών 500 (όπου και πάλι αντιπροσωπευόταν απόλυτα ό λαός) και ψηφίζονταν, αφού γινόταν σχετική συζήτηση στήν Έκκλησία του Δήμου.

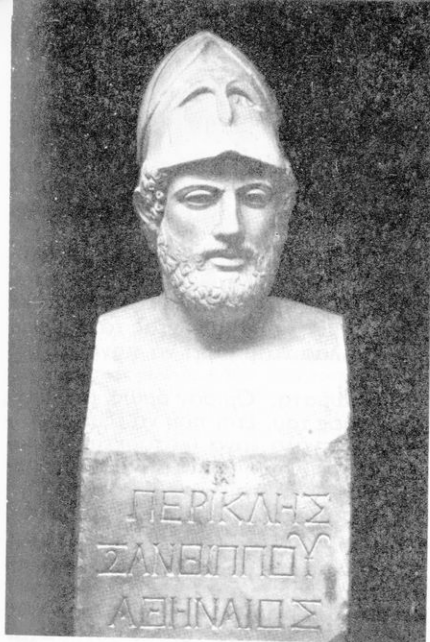
Ο Περικλής ολοκλήρωσε τό δημοκρατικό πολίτευμα στήν Αθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Η αξία του Περικλή. Ήταν τόσο σπουδαία η παρουσία του, ώστε τ' όνομά του δόθηκε στή λαμπρότερη εποχή τής αθηναϊκής ιστορίας. Έξοχος ρήτορας, ήρεμος (τόν έλεγαν γι' αυτό Όλύμπιο), ήταν άνθρωπος σοβαρός, στοχαστικός και ήξερε, πάνω άπ' όλα, και σταθερή πολιτική γραμμή νά χαράζει, και από τό πλήθος τών αξίων Αθηναίων πολιτών νά διαλέγει τούς καλύτερους για συνεργάτες του. Είχε τή θαυμαστή δύναμη νά πειθει τούς πολίτες μέ τό λόγο του, χωρίς ποτέ νά τούς κολακεύει.

Καταγόταν από μεγάλη γενιά (γιός του Ξανθίππου, του νικητή τής Μυκάλης, και τής Άγαρίστης, άνιψιάς του Κλεισθένη). Η μόρφωση του ήταν εξαιρετική κι αγαπώντας τίς πνευματικές συζητήσεις είχε στό στενό του περιβάλλον τό φιλόσοφο Άναξαγόρα, που ύπήρξε και δάσκαλός του. Αφάνταστα εργατικός, παρουσιαζόταν μόνο όταν λογάριαζε νά μιλήσει στήν Έκκλησία, και σκοπό τής ζωής του έταξε νά στερεώσει τή δημοκρατία, παρά τήν άριστοκρατική του καταγωγή. Ο Περικλής ύπήρξε, όπως ειπώθηκε σωστά, «ή

Πορτραίτο του Περικλή. Έρμαϊκή
στήλη στο Μουσείο του Βατικανού.

Στους δρόμους, στα ιερά, στα κτήματα, μεταξύ των δήμων, και σε διάφορα άλλα σημεία οι αρχαίοι στήνανε τους «όρους», τα σημάδια δηλαδή για την αναγνώριση των συνόρων μιάς θέσης. Ή ορθογώνια πέτρα της εικόνας μας έχει βρεθεί στη θέση της σε μιάν άκρη της αρχαίας Άγοράς των Άθηνών – γράμματα του 6ου π.Χ. αι. – και γράφει, σαν να μιλάει ή ίδια η πέτρα (ή συνήθεια αυτή υπήρχε στους αρχαίους): ΗΡΩΣ ΕΙΜΙ ΤΕΣ ΑΓΟΡΑΣ, δηλ. είμαι σύνορο της Άγοράς.

ψυχή τῆς πόλης του σέ μιά ἐποχή πού ἡ πόλη του στάθηκε ἡ ψυχή τῆς Ἐλλάδας».

Ἐκλέγονται πιά ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες ὡς ἄρχοντες. Ἀπό τίς πρῶτες του προσπάθειες ἦταν νά ἐπιτρέπεται νά ἐκλέγονται ἄρχοντες ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες. Ἔτσι πέτυχε τήν ἐξίσωση τῶν πολιτῶν, πού χρόνια ὀλόκληρα τή ζητούσαν οἱ κατώτερες τάξεις.

Μισθοί. Γιά νά βοηθήσει μάλιστα ὄχι μόνο τή συμμετοχή στήν πολιτική ἀλλά καί τήν πνευματική καλλιέργεια τῶν φτωχότερων πολιτῶν, μέ πρόταση του στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφασίστηκε νά δίνεται μισθός ἀπό τό κρατικό ταμεῖο σ' ὅσους ἔπαιρναν δημόσια ἀξιώματα καί, καθιερώνοντας τά θεωρικά (εἰσιτήρια δωρεάν), ἔδωσε τήν εὐκαιρία στό λαό νά μπορεῖ νά πηγαίνει στό θέατρο.

Λειτουργίες. Ὅλοι οἱ πολῖτες εἶχαν ἴσα δικαιώματα. Ὅρισαν ὁμως, ἀνάλογα μέ τόν πλοῦτο τοῦ καθενός καί τίς ὑποχρεώσεις του, ἔτσι πού νά ἐξυπηρετεῖται τό κράτος, ὅταν χρειαζόταν νά γίνουν μεγάλα ἔργα (κατασκευή καρναβιῶν, ἀνάβασμα θεατρικῶν παραστάσεων, ὀργάνωση γυμναστικῶν ἀγῶνων κτλ.). Γι' αὐτό, οἱ πλουσιότεροι ὑποχρεώθηκαν νά πᾶρουν μέρος στίς λειτουργίες (πληρωμή χρημάτων, γιά τούς παραπάνω σκοπούς) καί νά δίνουν, ὅταν ὑπῆρχε ἀνάγκη, ἔκτακτες εἰσφορές.

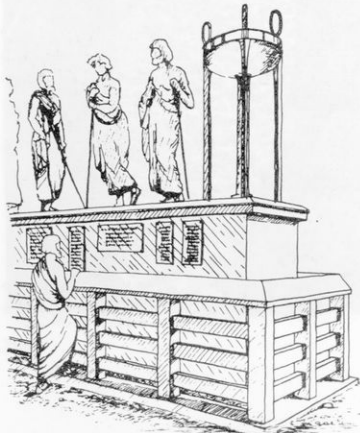
3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ἀθηναῖοι πολῖτες. Τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὑπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες (πού εἶχαν γεννηθεῖ ἀπό πατέρα καί μητέρα Ἀθηναῖους)· μόνον αὐτοί εἶχαν δικαίωμα νά ψηφίζουν, κι ἀπό αὐτούς βγαίνουν οἱ ἄρχοντες καί ὅλοι ὅσοι ἔπαιρναν μέρος στή διοίκηση τῆς πολιτείας. Ὅλοι στά δικαιώματα εἶναι ἴσοι μεταξὺ τους.

Μετοικοί. Οἱ μέτοικοι ἦταν Ἕλληνες ἀπό ἄλλες πόλεις, ἐγκαταστημένοι στήν Ἀθήνα. Πλήρωναν εἰδικό φόρο – τό μετοίκιο – γιά τήν προστασία καί τήν ἀσφάλεια πού τούς πρόσφερε ἡ Ἀθήνα. Δέν ἐπιτρεπόταν, ὁμως, νά ἔχουν κτηματική περιουσία ἢ σπιτία. Στόν πόλεμο τούς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

Δούλοι. Οἱ συνθήκες ζωῆς τους στήν Ἀθήνα. Ἡ πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ δούλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιά δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπό δουλεμπόρους.

Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτός ἀπό τούς πολῖτες καί τό κράτος: σέ ἀστυνομικά καθήκοντα, γιά δεσμοφυλάκες, γιά λογιστές, γιά ἐργάτες σέ διάφορες

Ἡ νότια ἄκρη τῶν «Ἐπωνύμων Ἡρώων» ἐνός στενόμακρου μνημείου δηλ., πού ὑπῆρχε μέσ στήν Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέναντι περιπυ ἀπό τό Βουλευτήριο. Ἐπάνω, ὅπως φαίνεται στήν ἀναπαράσταση, ἦταν στήμένα τά ἀγάλματα τῶν 10 ἐπωνύμων ἠρώων – αὐτῶν πού τά ὄνόματα εἶχε διαλέξει ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν, ἀνάμεσα σέ 100 ὄνόματα πού εἶχε στείλει ὁ Κλεισθένης, ὅταν ἔκαμε τή νομοθεσία του. Τό μνημεῖο περιβαλλόταν, ὅπως φαίνεται, ἀπό ἕνα εἶδος περιφράγματος. Κάτω ἀπό τό ἀγαλμα κάθε ἐπωνύμου, μίας ἀπό τίς δέκα φυλές τῆς Ἀθήνας, τοποθετοῦσαν πίνακες ξύλινους, μέ ἀνακοινώσεις πού ἐνδιαφέρονταν τούς φυλῆτες. Φαίνεται ἡ σχετική λεπτομέρεια στή γραφική μας ἀναπαράσταση.

Ἡ δυτική πλευρά τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, πού περιλάμβανε τὰ σπουδαιότερα διοικητικά κτίρια τοῦ χώρου. Ψηλά στό βάθος, εἰκονίζεται τό λεγόμενο Θησεῖο – ναός τοῦ Ἡφαίστου, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ σχετικές μελέτες. Κάτω, ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά: τό στρογγυλό κτίριο εἶναι ἡ Θόλος ἢ Πρυτανεῖο, ὅπου γίνονταν διάφορες τελετές θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα κ. ἄ.π. Κατόπιν ὑπάρχει ἡ εἴσοδος πού ὀδηγεῖ στό Βουλευτήριο, πού τό κτίριό του εἶναι πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τό πλατυμέτωπο κτίριο μέ τό βωμό ἐμπρός, πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τό Μητρώο, ἕνα εἶδος ληξιαρχείου τῆς ἀρχαιότητας. Κατόπιν ὑπάρχουν δύο ναοί – τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἀθηνᾶς – καί ὕστερα μία μεγάλη στοά σέ σχῆμα Π μέ βωμό ἐμπρός της, ἡ λεγόμενη Στοά τοῦ Δία. Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἄλλη μία στοά, πού χρησίμευε ὡς δικαστήριο, ἡ Βασιλείος λεγόμενη Στοά. Σ' αὐτὴν ἔγινε ἕνα μέρος ἀπὸ τῆ δίκη τοῦ Σωκράτη. Ἀναπαράσταση. Βρίσκεται στό Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

δουλειές (ιδίως στὰ μεταλλεῖα καί στὰ λατομεῖα). Ἡ ζωὴ τους δέν ἦταν ἰδιαίτερα σκληρὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου συχνά τοὺς ἔπαιρναν καί γιὰ παιδαγωγούς (τίς γυναῖκες γιὰ παραμάνες), κι ἦταν σάν μέλη τῆς οἰκογένειας ἀγαπητά. Στὰ ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθρεφτίζεται πολὺ ἀντιπροσωπευτικά ἡ στενὴ σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μέ τὴν οἰκογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλᾶι ἀπὸ τό νεκρὸ ἢ τῆ νεκρῆ, πού παραστέκονταν καί ἐξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ (βλ. σελ. 275). Ἀκόμη κάθε ἔφηβος Ἀθηναῖος, ὅπου κι ἂν πῆγαινε, εἶχε συνοδεία του ἕνα μικρὸ δούλο. Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλοὺς δούλους.

Ἄν τοὺς κακομεταχειριζόταν ὁ κύριός τους, εἶχαν τό δικαίωμα οἱ δούλοι στὴν Ἀθήνα, προσφεύγοντας ἰκέτες σ' ἕνα ναό, νά πουληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. Ὅρισμένους τοὺς νοίκιαζαν οἱ κύριοί τους στό κράτος, εἰσπράττοντας ἕνα μέρος ἀπὸ τό μισθό τους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ὑπολογίζον ὅτι ἔφτανε τίς 200.000 ψυχές. Σ' ἐξαιρετικές περιστάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθέρωναν τοὺς δούλους τους (ἀπελευθεροῖ).

Τό Βῆμα στό λόφο τῆς Πνύκας στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ ἀνέβαιναν, ὅταν συνεδρίαζε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, οἱ διάφοροι ὀμιλητές γιὰ νά ποῦν τίς ἀπόψεις τους στό πλῆθος πού παρακολουθοῦσε τίς συνεδριάσεις.

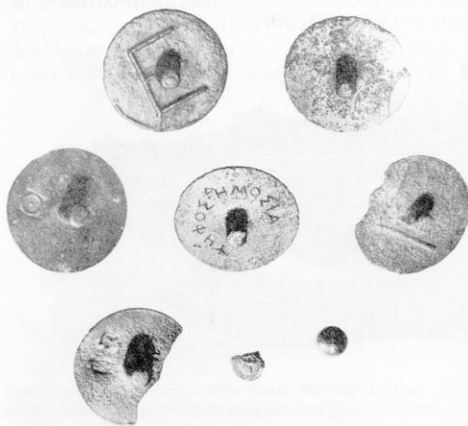
4. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αϊ. π.Χ.

Τό χαρακτηριστικό στον πολιτισμό τής κλασικής εποχής είναι ότι κάθε εκδήλωση είχε κέντρο της τόν άνθρωπο.

Όσα υλικά αγαθά κι αν αποκτήσει κανείς στη ζωή, πάντα θέλει κάτι περισσότερο, μέ αποτέλεσμα νά μήν είναι ποτέ εύχαριστημένος και νά μήν είναι δυνατό νά κερδίσει τήν ήρεμία και τή γαλήνη. Έχοντας συλλάβει οι αρχαίοι Αθηναίοι τό αληθινό νόημα τής ζωής, προτιμούσαν νά χαίρονται τήν κάθε τους ημέρα απλά και ειρηνικά στό υπαίθρο, ενώ τό σπίτι τους ήταν πολύ απλό μέ λίγα δωμάτια και έναν όροφο συνήθως. Τά έπιπλα ήταν λιτά κι αυτά, όπως κι ή τροφή των αρχαίων: λαχανικά, έλιές, παστά ψάρια και, σπάνια, στίς γιορτές κυρίως και στίς θυσίες, κρέας ψητό. Στη διασκέδασή τους αγαπούσαν νά πίνουν κρασί, φρόντιζαν όμως νά τό ανακατεύουν μέ νερό, γιατί ήθελαν νά κάνουν κέφι χωρίς νά μεθούν, γιά νά μήν κινδυνεύουν νά χάσουν τήν ανθρώπινη αξιοπρέπεία τους.

[**Ή αξία των άγγειογραφών***. Υπήρχαν, ώστόσο, και πλουσιότερα σπίτια δίπλα, μέ πολλά δωμάτια και τοιχογραφίες, έπιπλα όχι φανταχτερά, αλλά κομψά και άνετα, αν κρίνει κανείς από τό πλήθος τίς ζωγραφίες στά άγγεία, πού δίνουν κάθε λεπτομέρεια τής ζωής και μάς βοηθούν νά καταλάβουμε πολλές συνήθειες των αρχαίων.

Τό ντύσιμο. Τό ντύσιμό τους ήταν κι αυτό απλούστατο: ένα μακρύ ένδυμα, ό χιτώνας, πού τόν φορούσαν μέ μία ζώνη στη μέση. Στην αρχαιότητα ή κομψότητα στό ντύσιμο ήταν δείγμα τής καλαισθησίας του καθενός. Μπορούσαν, ανάλογα μέ τό γούστο τους, νά πτυχώνουν μέ πολλούς τρόπους τό χιτώνα, κυρίως οι Ίωνες πού μέ τά λινά τους φορέματα έφτιαχναν πλήθος δίπλες. Έπάνω φορούσαν τό *ίμάτιο*, ένα μεγάλο, πλατύ και μακρύ κομμάτι ύφασμα μάλλινο, πού τό τύλιγαν στό σώμα τους πάλι μέ πολλούς τρόπους. Χρησίμευε σαν τό δικό μας πανωφόρι. Στά πόδια φορούσαν σαντάλια, κι οι γυναίκες αγαπούσαν νά βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ή μόδα στό χτένισμα άλλαζε συχνά, όπως και σήμερα].

Δικαστικές χάλκινες ψήφοι. (Προσέξτε τήν έπιγραφή: ΨΗΦΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ). Οι ψήφοι ήταν δύο ειδών: οι άθωαπτικές, πού όπως εδώ έχουν τόν έξεχοντα άξονά τους γεμάτο, και οι καταδικαστικές, πού είχαν τόν άξονα άνοικτό. Μουσείο τής Στοάς του Άττάλου.

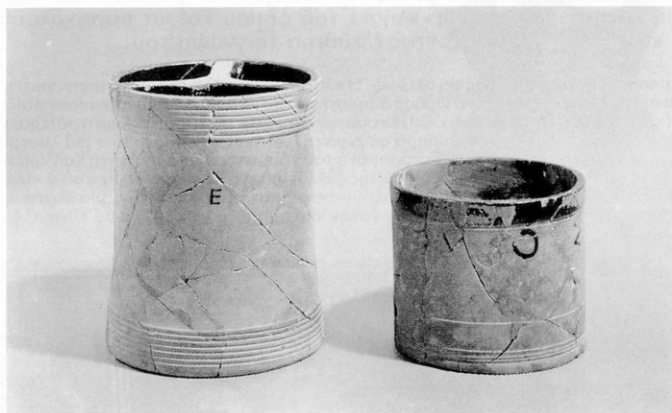

Βάρη μολύβδινα ή χάλκινα. Τά ανάλυφα σύμβολα καί οι έπιγραφές προσδιορίζουν τό βάρος που αντιπροσωπεύει τό καθένα. Βρέθηκαν στις ανασκαφές τής αρχαίας 'Αγοράς τών 'Αθηνών. Μουσείο τής Στοάς 'Αττάλου.

Κλεψύδρα πηλινη τής 'Αντιοχίδας φυλής. Βρέθηκε στις ανασκαφές τής αρχαίας 'Αγοράς καί έκτίθεται στό έκει Μουσείο, στή Στοά 'Αττάλου. Βλέπετε κάτω τήν έκροή, απ' όπου χυνόταν τό νερό, καθώς μιλούσε ό ρήτορας.

Μέτρο βάρους για έξηρούς καρπούς, από τήν αρχαία 'Αγορά, όπου υπήρχε ειδική υπηρεσία 'Αγορανομείου, μέ δικό τής χωριστό κτίριο. Μουσείο τής Στοάς 'Αττάλου.

Μέτρα βάρους για υγρά είδη. 'Από τίς ανασκαφές τής αρχαίας 'Αγοράς. Μουσείο τής Στοάς 'Αττάλου.

Σχάρα πήλινη πού βρέθηκε στήν περιοχή τής ἀρχαίας Ἀγοράς τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἕνα πλήθος ἀπό σκεύη μαγειρείου, πού στό σχῆμα καί στό μέγεθος δέ διαφέρουν διόλου ἀπό τά σημερινά. Μουσεῖο τής Στοᾶς Ἀτάλλου.

Ἡ καθημερινή ζωή τῶν πολιτῶν. Οἱ Ἕλληνες ἦταν λαός τοῦ ὑπαίθρου. Πολύς ὥρες τῆς ἡμέρας τίς περνοῦσαν στήν Ἀγορά, τό χῆρο ὅπου συγκεντρῶνταν καθημερινά οἱ πολῖτες ἐκεῖ, περιδιαβάζοντας στίς Στοᾶς, συζητοῦσαν γιά τά θέματα τῆς ἡμέρας καί γιά τήν πολιτική. Γυμνάζονταν καθημερινά στά *γυμναστήρια*. Συχνά περνοῦσαν ἀπό διάφορα καταστήματα, κουρεία, μυροπωλεῖα, παπουτοσάδικα καί σιδερικά, ὅπου συναντιόνταν μέ ἄλλους γνωστούς.

Συμπόσια. Μεγάλες συζητήσεις, μέ εἰδικό θέμα, γίνονταν στά *συμπόσια*, βραδινά δειπνα, ὅπου μαζεῦονταν οἱ ἄντρες καί ξαπλωμένοι σέ κλῖνες ἔτρωγαν κι ἔπιναν κουβεντιάζοντας.

Ἡ ζωή τῶν γυναικῶν. Οἱ γυναῖκες δέν ἔπαιρναν μέρος στή δημόσια ζωή, οὔτε παρουσιάζονταν στίς συναναστροφές τῶν ἀνδρῶν. Καταγίνονταν μέ τίς σπιτικές δουλειές, καί δέν ἦταν ὠραῖο νά κυκλοφοροῦν στούς δρόμους. Μόνο στίς θρησκευτικές τελετές ἐμφανίζονταν δημόσια. Οἱ οἰκοδέσποινες εἶχαν πολλές ὑπηρετρίες· αὐτές φρόντιζαν καί τόν καλλωπισμό τους, ὅπως βλέπομε στίς ἀγγειογραφίες. Ὁ πατέρας ἤ οἱ συγγενεῖς τους διάλεγαν τόν ἄντρα πού θά τοῦς ἔδιναν, χωρίς νά τίς ρωτήσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεύθυνοι πολῖτες. Ὁ Ἕλληνας πολίτης, κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, ξεχώριζε στόν ἀρχαῖο κόσμο γιά τήν ἀγάπη πού εἶχε στή συζήτηση καί τήν εὐθύνη πού αἰσθανόταν σάν μέλος τῆς πόλης του, γι' αὐτό καί θεωροῦσε χρέος του νά πηγαίνει στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καί νά παρακολουθεῖ τήν πολιτική κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τή γνώμη του.

Σκηνή γυναικωνίτη ἀπό ἐρυθρόμορφο σκεῦος. Ἡ νύφη παρουσιάζεται δεξιὰ στεφανωμένη ἐμπρός ἀπό τήν κλίνη της. Εἶναι ἡ Ἀλκίσις. Πρὸς τά ἀριστερά της κάθεται μιά γυναίκα πού παίζει μέ ἕνα περιστέρι, ἐνῶ μιά ἄλλη τήν παρακολουθεῖ, ἀκουμπώντας στήν πλάτη της. Ἀριστερότερα, μιά ἄλλη γυναίκα στολισμένη – ὅλες φοροῦν ἐπίσημα φορέματα –, στολίζει μέ λουλούδια μιά λουτροφόρο – εἰδικό ἀγγεῖο, μέ τό ὁποῖο μετέφεραν τήν παραμονή τοῦ γάμου νερό ἀπό τήν πηγή Καλλιρρόη, γιά νά γίνει μ' αὐτό τό τελευταῖο παρθενικό λουτρό τῆς μελόνημφης. Σέ περίπτωση πού ὁ νέος ἤ νύνα πέθαιναν πρῖν παντρευτοῦν, ἔθιζαν νά βάζουν ὡς «σημα» στόν τάφο τους, μιά λουτροφόρο. Τό σκεῦος πού εἶχε τήν παράσταση αὐτή βρέθηκε στήν Ἐρέτρια. Γύρω στά 425 μ.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Γυμναστική. Ἡ ἐκπαίδευση στήν Ἀθήνα ἦταν ἀπλή κι ὄχι κουραστική. Σκοπός της ἦταν νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά σκέφτεται σωστά καί νά εἶναι εὐγενής, μέ καλό γούστο, ἀξιοπρεπής. Ἐξίσου σκόπευε νά ἀναπτύξει ἀρμονικά τό κορμί τῶν παιδιῶν· γι' αὐτό ἔδιναν στή γυμναστική μεγάλη σημασία, ἔχοντας δασκάλους, τούς *παιδοτρίβες*.

Ἡ μόρφωση κι ἡ καθημερινή ζωὴ παιδιῶν καί ἐφήβων. Τά παιδιά ἔμεναν ὡς ἐφτά χρονῶν σπíti τους. Συνηθισμένα παιγνίδια τους ἦταν τά κότσια, τό στεφάνι κ.ἄ. Ὑστερα τά ἔστειλαν στά σχολεῖα, πού ἦταν ἰδιωτικά, στοὺς *γραμματιστές*. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφή, ἀριθμητική καί διάβαζαν τά ποιήματα τοῦ Ὁμήρου καί ἄλλων ποιητῶν. *Τεράστια σημασία ἔδιναν καί στή μουσική μόρφωση τῶν παιδιῶν.*

Ὅσο ὅσο τό μεγαλύτερο καί καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας. Ὅπου κι ἂν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στοὺς δρόμους, στά καταστήματα ἢ στήν ἄγορά, εἶχε τήν εὐκαιρία ν' ἀκούσει τίς σκέψεις καί τίς ἰδέες τῶν μεγαλύτερων καί μέ τή συναναστροφή τους νά καλλιεργήσει τό πνεῦμα του.

Σοφιστές. Στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰῶνα, πού ἡ Ἀθήνα ἔγινε τό πνευματικό καί καλλιτεχνικό κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πλήθος μορφωμένων ἀνθρώπων ἔφτανε στήν πόλη. Ἐπειδὴ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά μάθει ὁ νέος νά ἐκφράζει σωστά καί μέ ἀκρίβεια τή σκέψη του καί νά μπορεῖ νά μιλάει στό πλήθος, ἔγινε συνήθεια, τότε, νά πηγαίνουν οἱ νέοι σ' αὐτοὺς τοὺς μορφωμένους πού ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλες πόλεις (*σοφιστές*) καί νά διδάσκονται ἀπὸ αὐτοὺς τὴ ρητορική. Οἱ σοφιστές ἔπαιρναν μεγάλη πληρωμὴ.

Στρατιωτικὴ θητεία. Ὀρκος. Δεκαοχτῶ χρονῶν οἱ ἐφηβοὶ τῆς Ἀθήνας γράφονταν στοὺς ἐπίσημους καταλόγους τῶν πολιτῶν καί πῆγαιναν στρατιῶτες, ἀφοῦ ἔδιναν τόν περίφημο ὄρκο. Ὑπηρετοῦσαν γιὰ δύο χρόνια. Ὡς ἐξήντα χρονῶν εἶχε τό δικαίωμα ἡ πολιτεία νά τοὺς καλέσει στά ὄπλα, ἂν κινδύνευε ἡ πόλη. Ἀπὸ 50 χρονῶν καί πέρα δέν ἔπαιρναν μέρος σ' ἐκστρατείες ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄττική.

Μικρὴ ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη (χοῦς), ἀπὸ αὐτὲς πού κρατοῦσαν τά παιδιά στή γιορτὴ τῶν Ἄνθεστηρίων στή Ἀθήνα. Στὴν εἰκόνα μασ ἓνα παιδάκι παίζει μέ μιὰ γάτα. Δεύτερη πενηνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεκάραχμο ἀσημένιο ἀθηναϊκό μέ κεφάλι τῆς Ἀθῆνας, πού φορεῖ στεφάνι ἐλιάς. Τά χαρακτηριστικά πού προσώπου εἶναι γινωμένα μέ βάση παλαιότερη τεχνολογία, πού σ' αὐτά τὰ χρόνια δέ συνηθίζοταν πιά. Διατηρήθηκε ὁμως αὐτός ὁ τύπος στά νομίσματα ὡς τόν 4ον αἰ. π.Χ. Χρονολογεῖται μεταξύ 480-470 π.Χ.

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μέ τήν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ χρειάστηκε νά ἔρχονται τρόφιμα ἀπό τόν ἔξω κόσμο: παστά, σιτάρι κ.ἄ.

Εἰσαγωγικό ἐμπόριο. Ἡ ἄνθηση ὁμως τῆς βιοτεχνίας ἀπαιτοῦσε κι ἄλλων πολλών εἰδῶν τήν εἰσαγωγή. Ἐτσι ἔφερναν ἀπό τίς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου παστά, δέρματα ἀκατέργαστα, ξυλεία, σιτάρι καί δούλους. Ἐπίσης ξυλεία γιά τή ναυπήγηση караβιῶν καί μέταλλα ἔρχονταν ἀπό τήν παραλία τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης. Ἀρκετή ποσότητα ἀπό σιτηρά ἔφταν ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου ἔρχονταν κι ἄλλα εἶδη χρήσιμα στή βιοτεχνία.

Ἡ ἀθηναϊκή βιοτεχνία. Μέ τίς πρώτες ὕλες τὰ πολυάνθρωπα ἀθηναϊκά ἐργαστήρια τοῦ 5ου αἰῶνα κατασκεύαζαν ὑφάσματα, ὄπλα, δέρματα καί ἐπιπλα, ὀνομαστά στήν ἀρχαιότητα. Ἐκτός ἀπό τήν ἐσωτερική κατανάλωσή τους γινόταν καί σημαντική ἐξαγωγή. *Ἔνα εἶδος πού ἔφτανε παντοῦ στόν ἔξω κόσμο ἦταν τὰ ἔξοχα ἀγγεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμικοῦ.*

Ἡ ἄνθηση τῆς πόλης καί τό πλούσιο ἐμπόριό της τήν ἔκαμαν νά πλημμυρίσει ἀπό ξένους ἐμπόρους, καί νά δημιουργηθεῖ τεράστια κίνηση στήν Ἀθήνα καί στόν Πειραιά. Καί στίς δύο πόλεις κυκλοφοροῦσαν πλῆθος νομίσματα ἀπό τόν κόσμο, πού οἱ *τραπεζίτες* τά ἀντάλλαζαν μέ τὰ ὠραία ἀθηναϊκά. Ταυτόχρονα τό νόμισμα τῆς Ἀθῆνας ἔφτανε σ' ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ στερεώνεται τό δημοκρατικό πολίτευμα στήν Ἀθήνα.
2. Ὁ Ἄρειος Πάγος χάνει τελείως τή δύναμή του.
3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικός τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναίου πολίτη.
4. Οἱ κοινωνικές τάξεις στήν Ἀθήνα ἦταν τρεῖς: οἱ πολίτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καί οἱ δούλοι.
5. Ἡ κατοικία, τό ντύσιμο, ἡ τροφή κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στή ζωή τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἀπλές, χωρίς πολυτέλεια.
6. Ἡ ἐκπαίδευση δέν ἦταν κρατική. Μεγάλη φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἐφηβοί νά ἀσκηθοῦν στή ρητορική.
7. Ἡ Ἀθήνα, ὀλόκληρη τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
8. Τό ἀθηναϊκό ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρο τόν τότε γνωστό κόσμο.

Β'. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἐραϊές πανελλήνιες σκέψεις τοῦ Περικλή. Τό 449 π.Χ. ὁ Περικλῆς πῆρε μιάν ἀξιεῖταιν πρωτοβουλία: νά καλέσει Πανελλήνιο Συνέδριο μέ θέμα συζήτησης τήν ἀνοικοδόμησι τῶν ἱερῶν, πού ἀκόμη κείτονταν σέ ἐρείπια ὕστερα ἀπό τοῦς Περσικοῦς πολέμους. Ἀκόμη μέ πολύ σωστό πνεῦμα ἤθελε νά ἀποφασιστεῖ ἡ κατάργησι τῶν φόρων πού πλήρωναν τά ἑλληνικά καράβια στά διάφορα λιμάνια, καί ὅλες οἱ πόλεις νά φροντίσουν γιά τήν ἐξασφάλισι τῶν θαλασσιῶν δρόμων.

Ἡ τόσο σπουδαία αὐτή σκέψι ἐπесе στό κενό. Οἱ σύμμαχοι τῆς Ἀθήνας, καθῶς καί οἱ Σπαρτιάτες καί οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἤξεραν πῶς, ἐνώ ἡ Ἀθήνα μιλοῦσε γιά πανελλήνια σχέδια, στή οὐσία ὁ ἐγωισμός τῆς δέν τήν ἀφηνε νά ἴδει ἴσες τίς ἄλλες πόλεις. Ἔτσι, δέν ἀνταποκρίθηκαν στήν πρότασι τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις ὑποβλέπουν τήν Ἀθήνα. Ὁ Περικλῆς δέν πρέπει νά παραξενεῦτηκε γιά τήν ἀρνήσι τους. Ἦταν φυσικό καί οἱ Σπαρτιάτες καί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, βλέποντας τήν Ἀθήνα νά ἔχει φτάσει σέ τόσο ἀκμή, νά ἐνοχλοῦνται καί νά τήν ἐχθρεύονται. Ποτέ, στό διάστημα τῆς ἀρχαιότητος, δέν μπόρεσε καμιά ἑλληνική πόλι νά ἀνεχθεῖ εὐκόλα τήν ἀνθησι τῆς ἄλλης καί νά μὴν τή βλέπει σάν ἀντίπαλο.

Τά ἀθηναϊκά ἱερά εἶχαν καταστραφεῖ στοῦς Περσικοῦς πολέμους. Ὁ Περικλῆς πρέπει νά σκέφτηκε πῶς, ἀφοῦ ἡ Ἀθήνα ἐξασφάλιζε τήν εἰρήνη στίς πόλεις κι ἀπομάκρυνε τόν περσικό κίνδυνο, δέ θά ἦταν ἀπρεπο νά χρησιμοποιηθεῖ ἕνα μέρος ἀπό τά χρήματα τῆς συμμαχίας, γιά νά ὑψωθοῦν καί πάλι οἱ ναοί τῶν θεῶν καί νά γίνει ἡ πόλι τό καλλιτεχνικό καί πνευματικό κέντρο πού εἶχε ὄνειρευτεῖ, ἀντάξιο γιά τήν «Ἑλλάδα τῆς Ἑλλάδος», ὅπως χαρακτηρίζει τήν Ἀθήνα σ' ἕνα του στίχο ὁ Θουκυδίδης.

Ὁ Παρθενῶν – δυτική πλευρά – ἀπό τα Προπυλαία. Επιδόση τῶν ἀρχιτεκτόνων στοῦς κλασικοῦς χρόνους ἦταν νά φαίνεται ἡ ὄψη τοῦ ναοῦ σέ τρία τέταρτα ἀπό τήν εἰσοδο, ἔτσι ὥστε νά μὴ χάνεται ἡ τρίτη του διάστασι.

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Ήταν ανάγκη νά φροντίσουν άμέσως οί πολίτες τήν Άκρόπολη, τό σπουδαιότερο θρησκευτικό χώρο στήν Άθήνα.

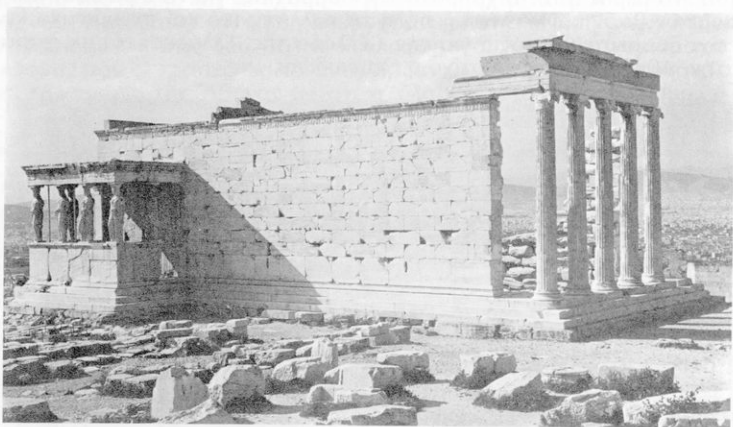
Έτσι άρχισε μιά περίοδος εκπληκτικών έργων πάνω στον Ίερό Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τά ωραιότερα κτίρια καί τά πίο θαυμάσια γλυπτά πού άντίκρισε ποτέ ή άνθρωπότητα.

Ο Περικλής άνάθεσε τήν παρακολούθηση τών εργασιών, μέ τό άλάθητο αισθητήριό του, στό φίλο του, τόν έξοχο καλλιτέχνη *Φειδία*, πού γιά χάρη του άνάλαβε τήν προσπάθεια, πού θά άφηγε άθάνατη τήν Άθήνα.

[**Η άνοικοδόμηση τών ιερών.** Μεγάλος ολομάρμαρος ναός θά στηνόταν στήν Παλλάδα, στολισμένος μέ πλούσια γλυπτά, ό *Παρθενών*. Θά γινόταν λαμπρή μνημειακή* είσοδος στον Ίερό Βράχο, τά *Προπύλαια*. Δεξιά, άνεβαίνοντας, θά ύψωνόταν ό ναός τής *Άθηνάς Νίκης*, καί στή θέση όπου είχαν άγωνιστεί οί θεοί – ή Άθηνά κι ό Ποσειδών – γιά νά δώσουν τ' όνομά τους στήν πόλη, εκεί όπου πανάρχαιες μνημες έδεναν τούς Άθηναίους μέ τούς μυθικούς τους προγόνους, θά ιδρύοταν τό *Έρέχθειο*.

Ο Φειδίας. Από τά λαμπρά αυτά κτίρια, πού ό Φειδίας παρακολουθούσε τήν κατασκευή τών σχεδιών τους, ό Περικλής αξιώθηκε νά δει καί νά χαρεί τά έγκαίνια μόνο τών Προπυλαίων καί τού Παρθενώνα. Τό Έρέχθειο κι ό ναός τής Άθηνάς Νίκης τέλειωσαν ύστερα άπό τό θάνατό του, τήν εποχή τού φριχτού πολέμου πού θά ράγιζε όριστικά τή δόξα τής πόλης.

Ο Παρθενών. Ίκτινος, Καλλικράτης. Δυό αρχιτέκτονες, ό *Ίκτινος* κι ό *Καλλικράτης* (ό *Μνησικλής* έφτίασε τά Προπύλαια), έργάστηκαν γιά τόν Παρθενώνα, όπου θαυμαστά συνυφάνθηκαν στοιχεια τών δύο έλληνικών ρυθμών:

Τό Έρέχθειο μέ τήν πρόσταση τών Κορών (Καρυατίδων). Στόν ιδιότυπο αυτό ναό, πού ιδρύθηκε πάνω σέ άνισοϋψη χώρο συνδυάστηκαν όλες οί πανάρχαιες λατρείες τής Άθηνας: τής Άθηνάς Πολιάδος, τού Ποσειδώνα – Έρεχθέα, τού ήρωα Βούτου, ή Έρεχθίς θάλασσα (τό νερό πού ξεπήδησε καθώς χτύπησε τήν τριαντά του ό Ποσειδών στον άγόνα του μέ τήν Άθηνά, γιά τήν όνοματοθεσία τής πόλης), ό τάφος τού μυθικού βασιλέα Κέκροπα (κάτω άπό τήν πρόσταση τών Κορών) κ.ά.π. Πρόκειται γιά ένα ίωνικό κτίριο μοναδικό στό είδος του καί έξαιρετικής όμορφιάς. Καθώς τό Έρέχθειο άντικρίζει τό δωρικό μεγαλόπρεπο Παρθενώνα προτίμησαν νά τό κατασκευάσουν σέ ίωνικό ρυθμό.

Ἡ πρότασις τῶν Κορῶν (Καρυάτιδων). Σεμνές, λυγρές, τυλιγμένες στοὺς λεπτούφαντους ἰωνικοὺς χιτῶνες τοὺς, οἱ Κόρες κρατοῦν μὲ τὸ κεφάλι τοὺς τὴ στέγη τῆς προστάσεως. Προσέξτε τὴ μελωδικὴ κίνησις τοῦ κομποῦ τοὺς ποδιοῦ, πού τὸ ἀπλώ- νουν πρὸς τὰ ἔμπρός.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἰδρυμένος πάνω στὸν πανάρχαιο πύργο τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης. Πρόκειται γιὰ ἓνα κομφοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (ἀμφιπρόστυλος ναὸς). Στὰ ἀετώματα τοῦ δέν εἶναι ἀκόμη γνωστὸ τί γλυπτὰ ὑπῆρχαν.

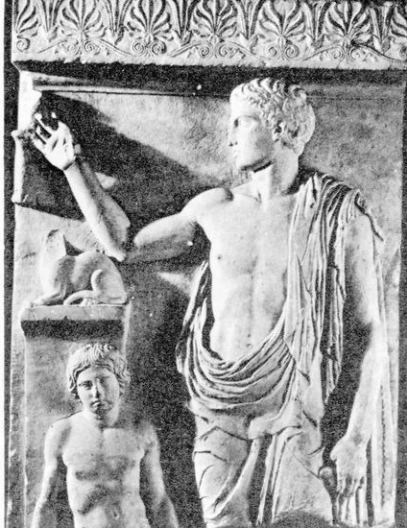
Πλάκα από την ανατολική πλευρά της ζωφόρου. Παριστάνονται ο Ποσειδάων και ο Ἀπόλλων. Οἱ θεοὶ ἄνετα καθισμένοι πάνω σέ «δίφρους» συνομιλοῦν. Τό πάνω μέρος ἀπό τό σῶμα τους εἶναι σχεδόν γυμνό (τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ νεώτερου), ἐνῶ τό κάτω τυλίγεται μέσ στό θαυμάσια πτυχωμένο ἱμάτιο. Τά πρόσωπα τῶν θεῶν, ἀντίθετα ἀπό τῶν θνητῶν πού ἀποτελοῦν τήν πομπή, εἶναι ξένοιαστα καί ἀγέραστα, ἐνῶ στῶν θνητῶν τήν ὄψη κυριαρχεῖ μιά βαθιά συλλογή. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ μορφή τῆς Ἑστίας ἀπό τό ἀνατολικό αἶτωμα τοῦ Παρθενῶνα, ὅπου παριστάνεται ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία, ἐμπρός σέ ὅλους τούς θεούς, πού ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τό θαῦμα αὐτό. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

τοῦ δωρικοῦ καί τοῦ ἰωνικοῦ. Ὁ Παρθενῶν δίκαια θεωρεῖται τό ἀριστούργημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου οἱ ἀναλογίες τῶν διαφόρων μελῶν ἔφτασαν σέ μιά πρωτόφαντη ἄρμονια. Ἐξωτερικά, τό κτίριο περιβαλλόταν ἀπό δωρικούς κίονες: ὄχτώ στίς στενές πλευρές καί δεκαεπτά στίς μακριές. Κοιτάζοντάς το κανεῖς σήμερα μένει κατάπληκτος ἀπό τή μουσικότητά του. Δέ θά ἦταν δυνατό νά εἶναι οὔτε μικρότερος στό μέγεθος οὔτε μεγαλύτερος ὁ ναός αὐτός. Ὁ ἀρχιτέκτονας βρῆκε τό ἰδανικό μέγεθος, αὐτό πού ταίριαζε στό χῶρο καί στόλισε πραγματικά τόν ἱερό Βράχο μ' ἕνα κτίριο ἀνεπανάληπτο, μοναδικό σέ κομψότητα καί ὁμορφιά.

Ὁ κυρίως ναός ἀποτελεῖται ἀπό τόν *πρόδομο* (στήν Α πλευρά, μέ ἕξι κίονες ἐμπρός), τόν *ὀπισθόδομο* (στή Δ πλευρά, μέ ἕξι κίονες στή δυτική πλευρά), τό *σηκό* (στό κέντρο), ὅπου ἦταν ἰδρυμένο τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργο περιφήμο τοῦ Φειδία. Ὁ σηκός εἶχε μήκος 100 ποδῶν (γύρω στά 30 μ. περίπου), γι' αὐτό λεγόταν καί *ἐκατόμπεδος*. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ *δίτονες** *κινοσοτοιχίες*, παράλληλα μέ τούς μακρούς τοίχους τοῦ κτιρίου, καί μία τρίτη στά δυτικά, ἐγκάρσια, πού ἐνωτόταν μαζί τους, περιβάλλοντάς ἐτσι τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μέ κιγκλιδώματα ἐμπρός ἀποχωριζόταν γιά λατρευτικούς σκοπούς ὁ μεσαῖος χῶρος. Στά δυτικά τοῦ σηκοῦ, τέλος, ὑπῆρχε ἕνας ἀκόμη τετράπλευρος χῶρος, ὁ *Παρθενῶν*, ἡ αἴθουσα δηλαδή τῆς Παρθένου. Ἡ ὄροφή του στηριζόταν μέ τέσσερις κίονες ἰωνικούς. Στό χῶρο αὐτόν φυλάγονταν τά χρήματα τῆς πόλεως.

Ὁ ναός στή στέγη σκεπαζόταν μέ κεραμίδια ἀπό παριανό μάρμαρο, πού μέ

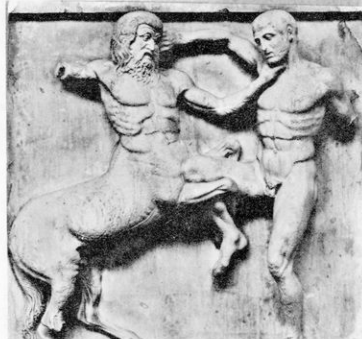
Ἐπιτύμβια στήλη ἐξαιρετῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητος. Τό κάτω τοῦ σώμα καί ὁ ἀριστερός ὤμος καλύπτονται ἀπό τό θαυμασία πτυχωμένο ἱμάτιο. Ὁ νέος μέ γυρισμένο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ τό κεφάλι, κρατεῖ μέ τό ἀριστερό τοῦ χέρι ἕνα μικρό πουλί, ἐνῶ ἀπλώνει τό δεξιὸ τοῦ ψηλά σ' ἕνα κλουβί πού ὑπάρχει γλυπτό στό πάνω ἀριστερό ἄκρο τῆς στήλης. Ἀριστερά, ἐμπρὸς ἀπὸ μιά στήλη, πού πάνω τῆς κάθεται ἕνα αἰλουροειδές (γάτα;), πού ἴσως περιμένει νά ὀρμηθεῖ στό πουλί, στέκεται ἕνας μικρός δούλος γυρισμένος ὀλόκληρος πρὸς τὰ ἐμπρός. Τό πρόσωπό του εἶναι γεμάτο θλίψη. Ἀσφαλῶς θρηνεῖ γιά τό χαμό τοῦ κυρίου του, τοῦ νέου δηλαδή, πού τόν συντρόφευε πάντα, ὅπως συνηθίζονταν, στό κυνήγια ἢ στήν παλαιίστρα. Ἄνθρ λωτοῦ καί ἀνθέμια στολιζοῦν σέ μιά συνεχῆ λωρίδα τό ἐπάνω μέρος τῆς στήλης. Χρονολογεῖται γύρω στό 430 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Ἡ Νίκη πού λύνει τό σανδάλι τῆς (εἶναι μιά πλάκα ἀπό τό θωράκιο, τό παραπέτο δηλ., πού ἦταν τοποθετημένο στήν ἄκρη τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, γιά νά μήν πέφτονταν χάμω οἱ προσκυνητές). Ἀπό τήν ἐξωτερική τοῦ πλευρά τό θωράκιο, πού τό ἀποτελοῦσαν πλάκες ἀνάγλυφες σάν αὐτή τῆς φωτογραφίας μας, εἶχε παραστάσεις μέ Νίκες σέ διάφορες στάσεις. Τά γλυπτά τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, εἶναι χρονολογικά νεώτερα ἀπό τοῦ Παρθενῶνα. Γι' αὐτό, εἶναι πιό ἐξεζητημένες οἱ λεπτομερεῖες τους κι ἡ πτύχωσή τους ἐξαιρετικά λεπτοδουλεμένη. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

τῆ διαφάνεια πού ἔχει τό λεπτόκοκκο αὐτό ὕλικό, ἄφηνε νά περνάει, μέσα στό ἐσωτερικό τοῦ κτιρίου, τό φῶς τῆς ἡμέρας.

Στά ἀετώματά του ἰστορήθηκε ἡ Γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἐμπρὸς στοὺς ἄλλους θεούς, καθώς πᾶνοπλη πετάχτηκε ἀπὸ τοῦ πατέρα τῆς τό κεφάλι (ἀνατολικό), κι ὁ ἀγῶνας τοῦ Ποσειδῶνα μέ τήν Ἀθηνᾶ γιά τήν ὀνομασία τῆς πόλης (δυτικό). Στίς μετόπες παραστάθηκαν μυθικοί ἀγῶνες, ὅπου πρωταγωνίστησε ἡ θεά Ἀθηνᾶ ἢ οἱ Ἀθηναῖοι, μάχες τῶν Κενταύρων μέ τοὺς Λαπίθες, Γιγαντομαχία, Ἀραζονομαχία κ.ἄ.

Στῆ ζωφόρο πού προστέθηκε ψηλά – ἰωνικό στοιχεῖο πού ὁ Φειδίας πρόσθεσε τώρα στό δωρικό Παρθενῶνα – στήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ τοῖχου τοῦ ἐξοχου κτιρίου, μέσα ἀπὸ τό περιστύλιο, ἀποτυπώθηκε, αἰώνια, ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Γιά πρώτη φορά σέ ἱερό κτίριο παραστάθηκε σκηνή ἀπὸ τήν καθημερινή ζωή· τό γεγονός αὐτό δέν ξένισε τοὺς Ἀθηναίους, γιάτί χάρη στή θεϊκή σμίλη τοῦ Φειδία, ἄνθρωποι καί ζῶα πού παριστάνονται, ἔχουν ξεφύγει ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ κόσμου τούτου, κι ἔχουν ὑψωθεῖ σέ μιά σφαῖρα πάνω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ἔτσι ταίριαζε, ἐξάλλου, σέ ἱερή πομπή πού παριστανόταν πάνω στό ναό τῆς πολιούχου θεᾶς.

Πλάκα από τη ζωφόρο τών Παναθηναίων πού παριστάνóταν στόν τοίχο ψηλά του Παρθενώνα, στό έσωτερικό της περίστασης. Ἡ πομπή ξεκινούσε από τή δυτική πλευρά, προχωρούσαν κατόπιν τά μέλη πού τήν αποτελούσαν, άποτυπωμένα στις διάφορες πλάκες, στις δύο μακριές πλευρές, γιά νά καταλήξουν στήν ανατολική, όπου παριστάνóταν οί θεοί, πού άθέατοι στους ανθρώπους χείρονταν τή γιορτή της αδελφής τους. Στήν εικόνα μας παριστάνóνται οί «ύδριαφόροι», νέοι δηλ. πού μεταφέρουν ύδριες στόν ώμο τους. Άξίζει νά προσέξει κανείς τήν ποικιλία πού μέ διακριτικότητα άξιοσημείωτη διαφοροποιεί τή μία μορφή από τήν άλλη, ένώ ή τέταρτη, ή τελευταία, όπως συμβαίνει καί στήν καθημερινή ζωή, έχει κουραστεί, καί γιά μία στιγμή ακούμπησε τήν ύδρια κάτω στή γή, γιά νά τήν ξαναπάρει άμέσως. Μουσείο Άκροπόλεως.

Μαρμαρίνη μετόπη από τή νότια πλευρά του Παρθενώνα. Παριστάνεται Κένταυρος πού παλεύει μέ νέο Λατίθη. Προσέξτε τή ζωώδη έκφραση του Κενταύρου, σέ αντίθεση μέ τήν ευγενική του Λατίθη, καθώς καί τή θαυμάσια σχεδίαση τών χειρών τών δύο μορφών στό μέσον της πλάκας, καθώς καί τών ποδιών (των έμπρός) του ζωού πού έχουν άρπάξει τό δεξι πόδι του Λατίθη. Βρετανικό Μουσείο (Λονδίνο).

Στό ναό μέσα τοποθετήθηκε τό λαμπρό χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς, όλόκληρο δουλεμένο από τό Φειδία.

Ἡ Άκρόπολη γέμισε διάφορα άφιερώματα. Άλλο άγαλμα χάλκινο, της Ἐθνας Προμάχου, πάλι έργο του Φειδία, ήταν στημένο στό ύπαιθρο, καθώς καί ή Λημνία Ἐθνα.

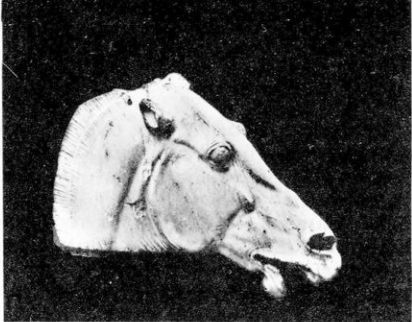
Ἡ τέχνη είχε φτάσει σ' ένα τέτοιο σημείο τελειότητας κι είχε τόσο λεπτότητα, ευγένεια καί στοχασμό, πού ποτέ δέν ξεπεράστηκε από τότε. Ὁ Φειδίας δί-καώς ή χαρακτηριστική σάν ο «πλάστης τών θεών».

Άλλοι μεγάλοι ναοί κατασκευάζονται. Τήν ίδια έποχή κατασκευάστηκε κι ο δωρικός ναός του Ποσειδώνα στό Σούνιο, καί του Ἡφαιστου στήν Ἄγορά τών Ἀθηνών (αυτόν πού λέμε Θησείο σήμερα). Στό Ραμνούνα, ένα μεγάλο δῆμό της Ἀττικής κοντά στο Μαραθώνα, κατασκευάστηκε ο ναός της θεάς Νεμέσεως, πού τιμώρησε τους Πέρσες γιά τήν άνόητη περηφάνια καί τή στείρα πειποίθησή τους πώς θά νικούσαν τους Ἐλληνες (σελ. 239).

Ναός Ἀπόλλωνα στή Φιγαλία. Στή Φιγαλία, ψηλά στό βουνά της Ἀρκαδίας, ο Ἴκτιος, πάλι, θά στήσει έναν έξοχο ναό του Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνα, πού διατηρεῖται σχεδόν άκέραιος ως σήμερα, κι όπου γιά πρώτη φορά παρουσιάζεται ο κίονας του τρίτου ελληνικού ρυθμού πού δημιουργήθηκε στήν άρχαιότητα, του κορινθιακού.

Τό πνεύμα της τέχνης τών γλυπτών του Παρθενώνα. Τή γενιά τών γλυπτών της έποχής του Περικλή τήν είχε προετοιμάσει μία σειρά όλόκληρη από

Κεφάλι άλογο από τό άρμα τής Σελήνης, πού ό Φειδίας τό είχε παραστήσει, στό άνατολικό άέτωμα του Παρθενώνα, νά βυθίζεται πρός τά δεξιά, ενώ άριστερά, γεμάτα σφρίγος και δύναμη πρόβαλλαν τά άλογα από τό άρμα του Ήλιου. Μ' αυτό τόν τρόπο προσδιόριζε τήν ώρα πού έγινε ή γέννηση τής Άθηνάς, τήν αύγή ναυρίς. Τό άλογο αυτό, έκφραστικό, μιλάει κυριολεκτικά στό θεατή. Θεωρείται δί-καιο τό ωραιότερο άλογο πού έχει πλαστεί από καλλιτέχνη. Βρετανικό Μουσείο (Λονδίνο).

προγενέστερους μεγάλους καλλιτέχνες, πού μόχθησαν νά επιτύχουν, μέ τή θνητή τους δύναμη, νά δώσουν τήν υπεράνθρωπη γαλήνια μορφή των θεών πάνω στη σκληρή πέτρα. Δυό αιώνων προσπάθεια άσταμάτητη οδήγησε στό θαύμα τής άφρασης εκείνης εποχής, πού κατόρθωσε νά κάμει τό ψυχρό και σκληρό ύλικό, τό μάρμαρο, νά πάρει έκφραση καί ψυχή και ν' άποτυπωθεί πάνω του ολοζώντανη ή θεική παρουσία, ήρεμη, στοχαστική, αιθέρια.

[Οί άνθρωποι πού εικονίζει ή κλασική τέχνη του 5ου αι. π.Χ. είναι ωραίοι στό πρόσωπο, τέλειοι στις αναλογίες του σώματος, είναι όμως βυθισμένοι σε μία βαθιά συλλογή, πού τους ξεμακραίνει από τά άνθρώπινα. Σάν νά ζούν σε έναν κόσμο γεμάτο στοχασμό, σε επικοινωνία με τους θεούς, χωρίς όμως νά έχουν άποκτήσει τή γαλήνια ήρεμία των ίδιων των θεών. Σάν νά βαραίνει πάνω τους κάποια άδιόρατη θλίψη, πού δέν είναι τίποτ' άλλο, παρά ή συνείδηση, πού χάρη στη φιλοσοφία τής εποχής είχε άποκτήσει ό άνθρωπος τότε, ότι δηλαδή οι δυνάμεις του δέν είναι άπεριόριστες, πώς δέν ξέρει ποτέ τί τόν περιμένει στό μέλλον, πώς δέν εξαρτάται τό καθετί στη μοίρα του από αυτόν τόν ίδιο, κι ότι ταυτόχρονα, τή ζωή πού του δόθηκε έχει χρέος νά τή ζήσει με συνέπεια, με σαυρότητα και με άξιοπρέπεια. Γνωρίζουν καλά οι άνθρωποι τής κλασικής εποχής πώς έχουν άδυναμίες, ξέρουν όμως, επίσης καλά, πώς έχουν και τή δυνατότητα νά τις ξεπεράσουν, και νά ύψωθούν μόνοι αυτοί από όλα τά άλλα πλάσματα τής γής, σε μία σφαίρα, πάνω από τά άνθρώπινα, γεμάτη υπέγεια, λεπτότητα και θεοσέβεια ταυτόχρονα.

Ίδανικό τής μεγάλης αυτής εποχής είναι νά μη δειχνη ό άνθρωπος τά συναισθήματά του· νά μην ταραίζει τήν όμορφη όψη του τίποτα τό άπτόμομο ή βίαιο· γαλήνιος και συγκρατημένος, πρέπει νά ζει μέσα του τόν αντίκτυπο των γεγονότων, χωρίς ν' άσχημίζει τίποτα τό ωραίο του πρόσωπο. Φιλοσο-

Ο καθιστός Ζεύς με τό σκήπτρο στό άριστερό χέρι και τή Νίκη στό δεξί, όπως τόν είχε παραστήσει ό Φειδίας στό χρυσελεφάντινο του έργο στην Όλυμπία για τό ναό του θεού. Άποτυπώθηκε έτσι σε νόμισμα των Ήλείων των χρόνων τής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στην άρχαία Όλυμπία σε πρόσφατες άνασκαφές άποκαλύφθηκαν πολλά από τά λεπτουργικά έργαλεία πού χρησιμοποίησε ό Φειδίας για τήν κατασκευή του χρυσού ιματίου του θεού και πολλά άλλα, καθώς και πολύτιμα ύλικά και μήτρες για τήν επεξεργασία πάνω τους των κομματιών του φορέματος του θεού. Στην εικόνα μας ανθξια από όρειά κρύσταλλο, από τή διακόσμηση του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Δία. Μουσείο άρχαίας Όλυμπίας.

φία και τέχνη είναι γεμάτες αγάπη για τόν άνθρωπο. Σκύβουν πάνω του μέ συμπόνια για τή δύσκολη μοίρα του, αλλά μ' αυτόν καταγίνονται και αυτόν εξυψώνουν. Μέ τή δική του όψη εξάλλου παράστησαν οί καλλιτέχνες και τούς ίδιους τούς θεούς].

Άλλοι γλύπτες. Πρίν και μετά τό Φειδία άλλοι μεγάλοι πλάστες εξήσαν: Πυθαγόρας, Κάλαμις, Μύρων, Πολύκλειτος – φημισμένος για τήν τέλεια απόδοση τών αναλογιών στό ανθρώπινο σώμα (τό έργο του Δορυφόρος όνομάστηκε γι' αυτό Κανών) –, Κρησίλας, Άλκαμένης, Άγοράκριτος (οί δύο τελευταίοι είναι μαθητές του Φειδία, περίφημοι γλύπτες και οί ίδιοι), κανείς όμως δέν κατόρθωσε νά τόν φτάσει. (Ό Φειδίας φιλοτέχνησε και τό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία για τό ναό του θεού στην Όλυμπία).

Ζωγράφοι. Τών μεγάλων ζωγράφων του 5ου αιώνα [Πολυγνώτου, Μίκωνα, Παναίνου, Άπολλοδώρου] χάθηκαν τελείως τά έργα, πού προκαλούσαν τό θαυμασμό τών αρχαίων. Άπό τά περιφημότερα έργα στάθηκαν οί ζωγραφίες στην Ποικίλη Στοά – ήταν στην βόρεια πλευρά της Άγοράς – όπου ό έξοχος ζωγράφος Πολύγνωτος είχε ιστορήσει τή μάχη του Μαραθώνα.

Άγγειογραφία*. Πολλές άπό τίς σκηνές πού οί καλλιτέχνες αυτοί είχαν ζωγραφίσει στά διάφορα κτίρια, φημισμένες στον αρχαίο κόσμο και πασίγνωστες, οί άγγειογράφοι τίς άπεικόνισαν στά έρυθρόμορφα άγγεια. Έτσι μόνο άπό αυτά, σήμερα, ιδίως άπό τίς έξοχες λευκές ληκύθους*, πού κυρίως στην Άθήνα και στην Έρέτρια κατασκευάζονταν, παίρνουμε μία ιδέα της ζωγραφικής δημιουργίας της κλασικής έποχής.

[Έξάλλου, ήταν τέτοιο τό καλλιτεχνικό επίπεδο αυτά τά χρόνια, ώστε και τό πιο άπλό, ακόμη και τό πιο χειρωνακτικό έργο, ν' αναδίδει πνοή και νά προσφέρει άμέτρητη συγκίνηση μέ τήν τέλεια όμορφιά του].

Λευκή ληκύθος μέ παράσταση γυναίκας (Μούσας) πού παίζει λύρα. Έμπρός της ένα πουλί. Έργο του ζωγράφου του Άχιλλέα. Ίδιωτική συλλογή στό Lugano. Γύρω στά 445 π.Χ.

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Ἀθήνα προσελκύει τούς πνευματικούς ανθρώπους. Ὁ πολιτισμός τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλῆ εἶναι ὀλοκληρωμένος ἀπὸ κάθε πλευρά. Πέρα ἀπὸ τὴν τέχνη, ἡ Ἀθήνα θαυματούργησε καὶ στὴν ποίηση, καὶ στὸ χῶρο τῆς ἐξήσαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἱστορικοί. Ἡ πόλη ἐπίσης, σάν πρώτη στὸν ἑλληνικό κόσμο κ' ἀνοιχτή σ' ὄλους τούς ἄλλους Ἕλληνες, εἶχε τὴ δύναμη νὰ προσελκύει τούς πρὸ ἄξιους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ χῶρο τῆς. Ἔτσι, γέμισε ἀπὸ πλήθος σοφούς καί, τέλος, ἀξιώθηκε νὰ γεννηθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς, νὰ τὴν ἀγαπήσει μ' ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ νὰ περιδιαβάξει καθημερινὰ στοὺς δρόμους καὶ στὶς στοές τῆς, διδάσκοντας τούς πολίτες μὲ τίς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ *Σωκράτης*.

Σωκράτης. Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρῶτων Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, πού γεμάτοι πνευματικὴ περιέργεια πάσχισαν νὰ δώσουν ἀπόκριση στὶς ἀπορίες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στὸν 5ο αἰώνα. Στὰ χρόνια αὐτά, ἡ σκέψη τῶν φιλοσόφων, ἐγκαταλείποντας τίς παλιές ἄλυτες ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, θά κάμει κέντρο τῆς ἀποκλειστικῆς τὸν Ἄνθρωπο. Ὡς βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θά κηρύξει ὁ Σωκράτης τὴν προσπάθεια νὰ *γνωρίσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ζεῖ μὲ δικαιοσύνη καὶ ἀρετῇ*. Μὲ τὴν ἴδια του τὴ ζωὴ θ' ἀποδείξει, ὅταν τὸ φέροι ἡ ὥρα, τὴν πίστη στὶς ἰδέες του.

Δημόκριτος. Ὁ *Δημόκριτος* ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα θά διατυπώσει πρῶτος τὴ θεωρίαν γιὰ τὴ σύσταση τῆς ὕλης ἀπὸ ἄτομα (ἀτομικὴ θεωρία), μιὰ γνώση πού τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στὴν ἐποχὴ μας μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ἀναξαγόρας. Ὁ δάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Περικλῆ Ἄναξαγόρας, κέντρο τοῦ κόσμου θά προβάλλει τὸ Νοῦ, ἐνῶ οἱ Σοφιστές [Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος], ἔξοχοι ρήτορες καὶ στοχαστές, πᾶμπλουτοι σὲ γνώσεις δάσκαλοι τῆς σοφίας, μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους θά μποροῦν νὰ δώσουν ἀπόκριση σὲ κάθε ἐρώτημα. Συνήθιζαν νὰ ἐλέγχουν τὰ πάντα μὲ τὸ λογικὸ, κρίνοντας

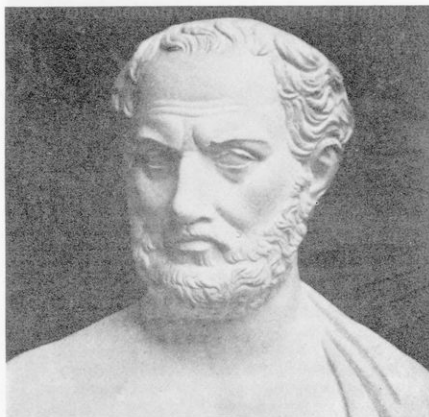
Προτομὴ τοῦ Σωκράτη. Ἀντίγραφο τῶν ρωμαϊκῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων. Μουσεῖο Λούβρου (Παρίσι).

Ὁ δωρικός ναός τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνα στή Φιγαλία. Τό κτίριο σώζεται περίπου ακεραίο στήν ἐρημιά τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ἐσωτερικά τό στόλιζε μιά ἀξιόλογη ζωφόρος, μέ παράσταση Ἀμαζονομαχίας, πού βρίσκεται ὁμως σήμερα στό Βρετανικό Μουσείο στό Λονδίνο.

μέ τή βοήθειά του ὅ,τι γινόταν γύρω τους. Προετοιμάζοντας μέ ἀδρή πληρωμή τούς αὐριανούς πολίτες τῆς Ἀθήνας γιά τό βῆμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, τούς ἔκαναν ἱκανούς νά πείθουν τό πλήθος γιά κάθε τους ἀποψη. Προβάλλοντας ὁμως τόν ἄνθρωπο, ὡς μέτρο γιά ὅλα τά πράγματα, συνέργησαν οὐσιαστικά στό γκρέμισμα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας.

Ἡρόδοτος. Στήν Ἀθήνα ἔζησε χρόνια, ἀγαπώντας τή σάν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἱστορίας», ὁ Ἡρόδοτος ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό, ὁ ἱστορικός τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἐχοντας ταξιδέψει σέ πολλούς τόπους, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά περιγράψει στό ἔργο του, ἐκτός ἀπό τίς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τήν ἱστορία ὄχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλά καί ἄλλων ξένων λαῶν πού γνώρισε τή χώρα καί τή ζωή τους στά ταξίδια του.

Πορταίτο μαρμάρινο τοῦ Θουκυδίδη. Εἶναι χαρακτηριστικό πόσο εἶναι τυρανισμένο ἀπό τή σκέψη τό πρόσωπο τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ. Βρίσκεται στό Χόλκαμ Χάλλ, στήν Ἀγγλία.

Χρυσά κοσμήματα από τις άνασκαφές στο Ίερό της Βραυρανίας Άρτεμης στην Άττική. 5ος π.Χ. αί. Μουσείο Βραυράνας.

Θουκυδίδης. Στην Άθήνα, είδε τό φώς της ημέρας ό Θουκυδίδης, ό μεγαλύτερος ιστορικός της αρχαιότητας κι έξοχος πεζογράφος. Δέ στάθηκε τυχερός σάν τόν Ήρόδοτο νά μιλήσει γιά νίκες έλληνικές. Κλήρος δικός του έλαχε νά γράψει τά γεγονότα τού φοβερού εμφύλιου πολέμου, τού Πελοποννησιακού, πού σφράγισε τό τέλος τού 5ου αιώνα π.Χ. και κατασπάραξε τόν αρχαίο έλληνικό κόσμο. Έζησε όλες τις πικρές φάσεις της πανελληνίας αυτής σύγκρουσης, όπου ό ίδιος άτύχησε σάν στρατηγός. Έξόριστος, μακριά από τήν πόλη του πού στάθηκε ή αγάπη και ή περηφάνια του, μέ άξιοπρέπεια κι άκριβοδίκαιη κρίση, προσπαθεί νά φανερώσει τις αιτίες πού οδήγησαν σ' αυτό τό χαλασμό, και μέ θαυμαστή άκρίβεια κι άπρόσωπα νά περιγράψει τά γεγονότα. Ό Θουκυδίδης έρευνούσε πολύ γιά τήν άνεύρεση της αλήθειας, χωρίς νά άφήνει τόν εαυτό του νά παρασύρεται από τά συναισθηματά του. *Έδωσε έτσι τό πρότυπο της αντικειμενικότητας, βασικού χαρακτηριστικού τού ιστορικού.*

Ό θάνατος τόν βρήκε πρίν τελειώσει τό έξοχο έργο του, πού σταμάτησε στά περιστατικά τού έτους 411 π.Χ. Τήν ιστορία του συνέχισε άλλος ιστοριογράφος, ό Ξενοφών ό Άθηναίος.

Λευκή άττική λήκυθος. Νέα γυναίκα κάθεται, γεμάτη μελαγχολία, στις βαθμίδες της στήλης τού τάφου της. Τό πρόσωπο έχει σπάνια λεπτότητα, τά μαλλιά είναι ξέπλεκα, ό χιτώνας διάφανος. Άπό τό έργο ολόκληρο βγαίνει ένας κόσμος άπέραντης θλίψης και «άπόκοσμης περισυλλογής». Έργο τού λεγόμενου «ζωγράφου τών Τριγλύφων». 410-400 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

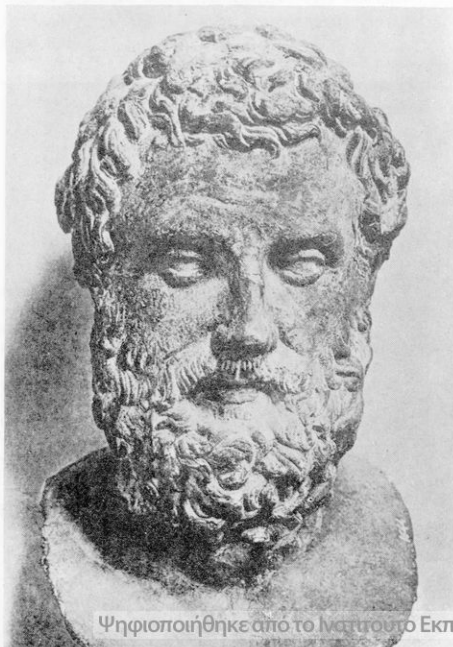
4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Πίνδαρος. Ένας ποιητής μοναδικός στο είδος του 5ου αιώνα: ο Πίνδαρος (518-448). Καθρεφτίζει με τὰ θαυμαστά του ποιήματα μιά πλευρά πολύ αντιπροσωπευτική της ζωής στην αρχαιότητα: τὸ πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν αγώνων, ὑμνώντας ὀρισμένους σπουδαίους νικητὲς στὰ Πύθια, στὰ Νέμεα, στὰ Ἴσθμια καὶ στὰ Ὀλύμπια. Στὴν ἐποχὴ του οἱ ἀγῶνες στὶς μεγάλες πανελλήνιες γιορτὲς ἦταν ἀκόμη ἐκδήλωση θρησκευτική. Οἱ εὐγενεῖς νέοι ἐπαιρναν μέρος στὸν «καλὸν ἀγῶνα» γιὰ νὰ τιμῆσουν τοὺς θεοὺς, προβάλλοντας τὴ λεβεντιά καὶ τὴν ἀσκησή τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα καὶ εὐγενικὴ ἀμιλλα ἐκδηλώσεων ἐγίνε φλογερὸς ὑμνητὴς ὁ μεγάλος ποιητὴς.

Γεννημένος στὴ Θήβα, ταξίδευε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καί, μὲ τοὺς ἐξαιρετοὺς «Ἐπινίκους» του, ἔδωσε ἀσύγκριτη τὴν εἰκόνα τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στὸ μεσουράνημά του, πρὶν βαρῦνει πάνω του ἡ σκιά τῶν μεγάλων συμφορῶν ποὺ ἔφεραν οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Θέατρο. Τραγωδία. Κωμωδία. Ἀπὸ τὰ πρὶο ἀξιοσημεῖωτα, ἐξάλλου, ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου. Ξεκινώντας, ὅπως εἶδαμε (σελ. 217), ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑμνηθεῖ ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἐξελιχθηκε, σιγά-σιγά παίρνοντας σὰν θεματὰ του τὴν ὑπόθεση καὶ ἄλλων μύθων ἑλληνικῶν, στὸ δράμα (ἀπὸ τὴ λέξη δράση), μιά παράσταση δηλαδὴ ὅπου δροῦν τρεῖς ἢ περισσότεροι ἠθοποιοὶ καὶ ὁ χορὸς, ποὺ τραγουδᾷ χορευόντας, μὲ τὴν ὄδηγία τοῦ κορυφαίου καὶ ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του ἀνοίγοντας διάλογο μὲ τοὺς ἠθοποιοὺς. Ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τὸ δράμα λέγεται τραγωδία· κωμωδία, ὅταν εἶναι εὐθυμη.

Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης. Τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ ποιητὲς ἐζησαν τὸν 5ο αἰώνα: ὁ Μαραθωνομάχος Αἰσχύλος, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλῆ Σοφοκλῆς, τὸ «ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ «ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

Χάλκινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου. Βρέθηκε κοντὰ στὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρεντίας.

[*Ὁ Αἰσχύλος ὑμνεῖ τὴ δόξα τῆς Ἀθήνας καὶ τὴ μεγαλοσύνη τῶν θεῶν. Στὴν τραγωδία τοῦ Πέρσεως προβάλλει τὴν ἀνόητη περηφάνια τοῦ Ξέρξη, ποῦ ἐπομένο ἦταν νὰ τιμωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στους Ἐπτά ἐπὶ Θήβας εἰκονίζεται ἡ δύστυχη μοῖρα τῶν γιῶν τοῦ Οἰδίποδα. Στὴ μὴν τριλογία ποῦ ἔχει διατηρηθεῖ ἀκέραιη, τὴν Ὁρέστεια, βλέπει ὁ θεατὴς τὰ φοβερά βάσανα τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀγαμέμνονα.*

Ὁ Σοφοκλῆς ἐμφανίζει ὡς ἥρωες ἀνθρώπους ποῦ ἐκτελοῦν τὸ χρέος τους, ὅ,τι κι ἂν ἀντιμετωπίζουν ἀντίξοο. Ἡ Ἀντιγόνη – ποῦ παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ θεοῦ τῆς Κρέοντα, ἀρχοντα τῆς Θήβας, θάβει τὸ νεκρὸ ἀδελφὸ τῆς, ὑπακούοντας στὸ θεῖο νόμο ποῦ προστάζει νὰ θάβονται οἱ νεκροὶ – εἶναι μιά θαυμάσια τραγωδία, ὅπως καὶ οἱ δύο Οἰδίποδες: ὁ Οἰδίπους τύραννος καὶ ὁ ἀσύγκριτος Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ.

Ὁ Εὐριπίδης, ἀπαισιόδοξος ποιητὴς μὲ ἔντονα κριτικὸ πνεῦμα, παρουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους σκύβοντας στὰ πάθη τους, ἀλλὰ καὶ στὸ μεγαλεῖο ἢ στὶς δυστυχίες τους. Προβάλλοντας τὸ ἀδιέξοδο, ὅπου συνήθως ὀδηγοῦνται τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, δίνει λύση στὰ δράματά του, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ «ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ». Τὰ ἔργα τοῦ Μῆδεια, Ἴππόλυτος, Ἴφιγένεια ἐν Αὐλίδι, Ἴφιγένεια ἐν Ταύροις, Ἡλέκτρα κ.ἄ. ἀγαπήθηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα].

Ἄγαλμα τοῦ Σοφοκλή. Κάτω, στὸ δεξιὸ τοῦ πόδι πλάι, ἡ κίστη (τὸ κουτί) μὲ τοὺς πατῆρους ποῦ ἔχουν γραμμένα τὰ ἔργα του. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρώμη.

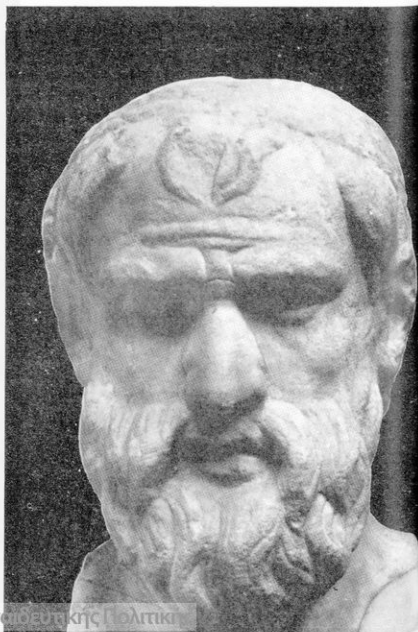
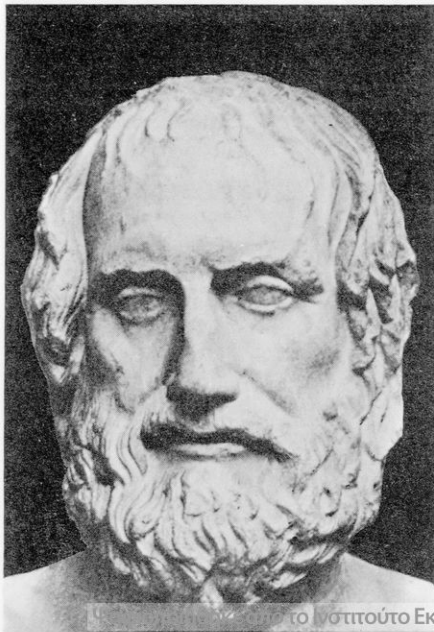
Ἄριστοφάνης. Τὴν κωμωδία, πού σατιρίζει τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἄριστοφάνης (σήμερα τὰ ἔργα του, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἄλλη τους ἀξία, εἶναι ἐξαιρετικὰ πολὺτιμα, γιατί δίνουν πλῆθος λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν καθημερινή ζωὴ τῆς Ἀθήνας καὶ ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τίς καλύτερες πηγές γιὰ τὴν ἐρμηνεία πολλῶν ἀγγειογραφιῶν). Ὁ Ἄριστοφάνης, φίλος τῆς παράδοσης, [συντηρητικὸς στὶς ἰδέες του, κάθε νεωτερισμὸ ἢ ὄ,τι ξέφευγε ἀπὸ τὰ καθιερωμένα τὸ διακωμωδοῦσε. Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς *πολιτικῆς κωμωδίας*, ὅπου χτυπάει τίς ἰδέες τίς νεωτερικές, ἐπι-
ρεάζοντας ταυτόχρονα τοὺς θεατὲς πού παρακολουθοῦν τὸ θέαμα. Οἱ κωμωδίες του *Εἰρήνη*, *Σφήκες*, *Νεφέλαι* χτυποῦν μὲ νεῦρο καὶ ἐξυπνάδα τοὺς ὑπέρμαχους τοῦ πολέμου, τίς ἀκρότητες τῶν λαϊκῶν δικαστῶν, τοὺς διάφορους νεωτερισμοὺς – στὶς *Νεφέλες* εἰρωνεύεται τὸν ἴδιο τὸ Σωκράτη. Ὁ δημαγωγὸς Κλέων, ὅπως καὶ ὁ Εὐριπίδης, δὲ διέφυγαν τὴν πειρακτικὴ του διά-
θεση].

Τὰ θεωρικά*. Πιστεύοντας βαθιὰ ὁ Περικλῆς στὴν τεράστια μορφωτικὴ ἀξία τοῦ θεάτρου, πρόσφερε μὲ τὰ *θεωρικά** τὰ μέσα σ' ὅλους τοὺς Ἀθηναίους πολίτες νὰ πηγαίνουν στὶς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψηλῆς ποιότητος εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ μορφώνονται καὶ νὰ καλλιεργοῦνται.

Τὰ θέατρα. Οἱ παραστάσεις γίνονταν σὲ ὑπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στὴν πλαγιά ἐνὸς λόφου. Ἐκεῖ διαμόρφωναν τὰ καθίσματα σὲ σειρές, ἡμικυκλικά, καὶ οἱ θεατὲς ἀντίκριζαν ἕναν ἐπίπεδο χῶρο ἀπέναντί τους, τὴν *ὄρχηστρα*, ὅπου κινούνταν οἱ χορευτὲς. Στὸ βάθος ὑπῆρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στὴν ἀρχή, ὅπως καὶ τὰ καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νὰ ἀποτελεῖ τὸ σκηνικὸ γιὰ τὴν παράσταση (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναὸ ἢ ἄλλο χῶρο, ὅπου ξετυλιγόταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

* Ἀριστερά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ ποιητῆ Εὐριπίδη. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

Δεξιά: Μαρμάρινη προτομὴ τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἄριστοφάνη. Βρίσκεται στὴ Βόννη (Δυτ. Γερμανία).

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Διονύσια. Τά μεγάλα Διονύσια, ή σπουδαία γιορτή προς τιμή του θεού Διονύσου, πρόσφερε στους Αθηναίους τή λαμπρή εύκαιρία νά παρακολουθήσουν θεατρικές παραστάσεις πού δίνονταν στό θέατρο του Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμός θεατρικός γιά νά διαλεχτεί τό καλύτερο έργο. Οί ήθοιοιοί φορούσαν μάσκες κι ήταν άνδρες μονάχα· αυτοί ύποδύονταν και τούς γυναικείους ρόλους.

Παναθήναια. Στήν Αθήνα, εκτός από τά Διονύσια, γίνονταν και άλλες σπουδαίες θρησκευτικές γιορτές. Λαμπρότερη απ' όλες, σάν γιορτή της ίδιας πόλης, ήταν τά Παναθήναια, πού διαρκούσαν έξι μέρες και, στό πλαίσió τους, γίνονταν αγώνες μουσικοί, άθλητικοί, ιπποδρομίες, λαμπαδηδρομία και άλλες εκδηλώσεις.

Η μεγάλη πομπή τών Παναθηναίων. Τήν έκτη μέρα, μέ τή μεγαλύτερη έπισημότητα και μέ συμμετοχή άντιπροσώπων από άλλες πόλεις, εκκλινε ό έορτασμός μέ τή *μεγάλη πομπή* πού ξεκινούσε από τό *Πομπείον*, ένα μεγάλο κτίριο στήν έπίσημη είσοδο της πόλης, στό Δίπυλο. Ακολουθώντας τήν όδό τών Παναθηναίων, έφταναν πάνω στήν Ακρόπολη άρχοντες, ιερείς, ξένοι άντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθώς και τά ζώα της θυσίας. Σκοπός της πομπής ήταν νά προσφερθεί στή θεά ό πέπλος πού είχαν ύφάνει τά κορίτσια τών καλύτερων οικογενειών της πόλης γιά χάρη της Αθηνάς. Ο πέπλος ήταν κρεμασμένος σάν πανί στό κατάρτι ενός καραβιού πού τό κινούσαν μέ ρόδες. Τελική εκδήλωση ήταν ή θυσία τών εκατό βοδιών (*εκατόμβη*).

Έλευσίνια. Μεγάλη γιορτή ήταν και τά Έλευσίνια, πού ό έορτασμός τους άρχιζε στήν Αθήνα, γιά νά τελώσει στό Έιρό της Δήμητρας και της κόρης της Περσεφόνης, στήν Έλευσία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Κάθε εκδήλωση πολιτισμού στόν 5ο αιώνα έφτασε σ' ένα ύψος εκπληκτικό. Η τελειότερή του έκφραση εκδηλώθηκε στήν Αθήνα.
2. Άνοιχτή ή πόλη γιά όλους τούς Έλληνες, μέ τήν εξαιρετική άνθησή της προσέλκυσε όλους τούς άξιους άνθρώπους της έποχής: καλλιτέχνες, σοφούς, ιστορικούς κ.ά.
3. Άξιος ό Περικλής σέ όλα, είχε τό εξαιρετικό χάρισμα νά διαλέγει τόν κατάλληλο γιά κάθε άξίωμα άνθρωπο. Θέλοντας νά κάμει τήν πόλη του τό στολίδι όλης της Ελλάδας και από καλλιτεχνική άποψη, άνάθεσε στό μεγαλύτερο καλλιτέχνη της έποχής, τό Φειδία, τήν επίβλεψη τών μεγάλων έργων στήν Ακρόπολη και τή φιλοτέχνηση τών γλυπτών του ναού της προστάτισσάς της θεάς, της Αθηνάς.
4. Τέχνη, φιλοσοφία, ιστορία και άλλοι κλάδοι του πνευματικού πολιτισμού άποτελούν τό «θαύμα» του 5ου αιώνα, πού στήν Αθήνα γνώρισε τή μεγαλύτερή του άνάπτυξη.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ἡ προσωπικότητα τοῦ Περικλή:

«Ὅσον καιρὸ κυβερνοῦσε ἐκείνος τὴν πολιτεία καὶ ἦταν εἰρήνη, τὴν ὀδηγοῦσε μὲ μετρισιπάθεια καὶ τὴ διαφέντευε μὲ ἀσφάλεια· καὶ δυνάμωσε ἡ πολιτεία μὲ τὴν ἀρχηγία του περισσότερου παρὰ ποτὲ... Ἡ αἰτία ἦταν πῶς ἐκείνος, ἐπειδὴ εἶχε μεγάλη ἐπιρροή ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ τὴν ἰσχυρή του διάνοια, καὶ ἦταν φῶς φανερό σὲ ὅλους πῶς δὲν μπορούσε νὰ διαφθαρεῖ μὲ χρήματα, συγκρατοῦσε τὸ πλῆθος χωρὶς νὰ τοὺς ἀφαιρέσει τὴν ἐλευθερία τους, καὶ δὲν ἄφηνε νὰ τὸν παρασύρουν αὐτοί, παρὰ τοὺς ὀδηγοῦσε ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ δὲν κέρδιζε τὴ δύναμή του μὲ ἀπρεπα μέσα καὶ μὲ ρητορεία πού κολάκευε τίς ὁρμές τους, ἀλλὰ μπορούσε, ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκτίμηση πού του εἶχαν νὰ τοὺς ἐναντιωθεῖ καὶ νὰ προκαλέσει καὶ τὴν ὀργή τους ἀκόμα. Ὅταν λοιπὸν καταλάβαινε πῶς παγαίνονταν τολμηροὶ ἀπὸ ἀνίερη περηφάνια, ἐνῶ ἡ περίστασι δὲν ἦταν κατάλληλη, τοὺς χτυποῦσε μὲ τὰ λόγια καὶ τοὺς ἔκανε νὰ φοβούνται, κι ὅποτε πάλι τοὺς ἐβλεπε πάρα πολὺ φοβισμένους χωρὶς λόγο, τοὺς ξαναδίνε τὸ θάρρος τους. Ἐτσι, στὸν καιρὸ του ὀνομαζόταν τὸ πολίτευμα δημοκρατία, στ' ἀλήθεια ὁμως ἐξουσίαζε ὁ ἀνώτερος ἀντρας ἀπ' ὅλους»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Β, 65 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Τὰ ἔργα στὴν Ἀκρόπολι:

«Καθὼς ὑψώνονταν τὰ ἔργα περήφανα στὸ μέγεθος κι ἀμίμητα στὴν ὁμορφιά καὶ τὴ χάρη, γιατί οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν μεταξύ τους νὰ ξεπεράσουν μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεση τὴ δημιουργικὴ ἐμπνευση, κατὰ κύριο λόγο προκαλοῦσε τὸ θαυμασμό ἡ ταχύτητα στὴν ἐκτέλεση. Γιατὶ ἐνῶ πίστευαν οἱ Ἀθηναῖοι πῶς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ τελειῶνε ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς διαδοχικοὺς ἀρχοντες καὶ μετὰ παρέλευση πολλοῦ χρόνου, ὅλα μαζί τελειῶσαν στὴν ἀκμὴ τῆς διοικήσεως ἐνός μόνου ἀνθρώπου... Γι' αὐτὸ καὶ πού πολὺ θαυμάζονται τὰ ἔργα τοῦ Περικλή, γιατί ἂν καὶ ἔγιναν μὲσα σὲ λίγο χρόνο διατηροῦνται γιὰ πολὺ. Γιατί, ἐνῶ τὸ καθένα στὴν ὁμορφιά ἦταν ἀμέσως τότε ἀρχαιοπρεπές, ὥστόσο μὲχρι σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση τοῦ πρόσφατου καὶ καινούριου. Τόσο ἐπανθίζει σ' αὐτὰ ἡ νεότητα πού διατηρεῖ τὴν ὄψη τους ἀνέπαφη ἀπὸ τὸ χρόνο, σὰ νὰ ἔχουν τὰ ἔργα αὐτὰ αἰεθαλές πνεῦμα, ἀνάμεικτο μὲ ἀγέραστη ψυχῆ».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 13 (Μετ. Ἀν. Λαζάρου)

3. [Ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Περικλής:

«Ἐκείνος ὁμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μὲ τὸν Περικλή καὶ τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλο κύρος καὶ γέμισε τὴν ψυχὴ του μὲ τὸ φρόνημα πού πρέπει νὰ ἔχει ἕνας πολιτικὸς ἀρχηγὸς καὶ ἔφερε σὲ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τίς Κλαζομενές. Εἶναι αὐτὸς πού οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ὀνομάζαν «Νοῦν», εἶτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά του, πού φάνηκε στὴν ἐρευνα τῆς φύσεως μεγάλῃ καὶ ἐξαιρετικῇ, εἶτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σὰν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρὰ ἕνα νου καθαρὸ καὶ ἀπλό, πού μὲς' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκείνα πού σχηματίζονται ἀπὸ ὅμοια μέρη.

Αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καὶ ἀπ' αὐτὸν μυήθηκε στὴ λεγομένη μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἐτσι ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνον ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρὴ καὶ ὁ λόγος του ὑψηλὸς καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε χυδαία καὶ ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου του ἡ ἐκφραση πού δὲν τὴν ἀλλοίωνε τὸ γέλιο καὶ τὸ ἤρεμο βάδισμα, καὶ ἡ σεμνὴ περιβολὴ του πού δὲν τὴν ἀνατάραξε ποτὲ καμιά βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε, καὶ ὁ χαμηλὸς

τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμό ὄλων»].

Πλουτάρχου «Βίος Περικλέους», κεφ. 4-5 (Μετ. Μιχ. Οἰκονόμου)

4. [Τὸ σχέδιο τοῦ Περικλῆ γιὰ Πανελλήνιο συνέδριο:

«Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νὰ μεγαλύνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων ἄρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς γιὰ νὰ ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τὴν περηφάνια τοῦ λαοῦ καί γιὰ νὰ τὸν πείσει ὅτι εἶναι ἀξίος γιὰ μεγάλα ἔργα, προτείνει στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μὲ τὸ ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἕλληνες, σὲ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καί ἂν κατοικοῦν, ὅλες τίς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιὰ τοὺς ἐλλη- νικούς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι καί γιὰ τίς θυσίαις πού χρωστοῦν οἱ Ἕλληνες στοὺς θεοὺς, ἀφροῦ τίς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτοὺς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καί τέλος γιὰ τὴ θά- λασσα, δηλαδή πῶς νὰ πλέουν ὅλοι χωρὶς φόβο καί πῶς νὰ διατηροῦν τὴν εἰρήνην]».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 17,1 (Μετ. Μιχ. Οἰκονόμου)

5. [Ἐγκώμιο γιὰ τίς ἀρετὲς τοῦ Περικλῆ:

«Ἐνῶ αὐτὸς πλησίαζε πιά στοῦ θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὅσοι ἀπὸ τοὺς φίλους του εἶχαν ἐπιζήσει, μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἀρετὴ καί τὴ δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τὰ πολλὰ τῶν τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τὰ τρό- πια πού εἶχε στήσει ἀπὸ μέρος τῆς Ἀθῆνας σὰ στρατηγός καί νικητής. Τὰ ἔλεγαν αὐτά μεταξὺ τους, μὲ τὴν ἰδέα πῶς αὐτὸς εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δὲν καταλάβαινε πιά. Καί ὁμως ἐκεῖνος πρόσεχε σὲ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλία τους καί τοὺς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τὰ ἔργα του ἐκεῖνα πού καί ἡ τύχη βοήθησε νὰ γίνονταν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοὶ στρατηγοί, δὲν ἀναφέρουν ὁμως τὸ καλύτερο καί τὸ σπουδαιότερο, ὅτι «Κανεῖς Ἀθηναῖος δὲ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας του»».

Ἦταν ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιὰ τὴ μετριοπάθεια καί τὴν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σὲ τόσο πολλές περιστάσεις καί σὲ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλὰ καί γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πῶς τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα τὰ προτε- ρήματά του εἶναι τὸ ὅτι, ἂν καί εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δὲν παρασύρθηκε οὔτε ἀπὸ φθόνου οὔτε ἀπὸ θυμοῦ καί ποτέ δὲν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σὰν ἐχθρὸ ἀσυμφιλίωτο. Καί νομίζω πῶς ἡ ἀλαζονικὴ καί βαριά ἐκείνη προσωχνυμία πού τοῦ ἔδω- σαν, ὅταν τὸν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιὰ τοῦτο, εἶναι ἀποδεκτὴ καί σωστὴ, γιατί δό- θηκε σὲ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἡρεμο χαρακτήρα καί ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καί ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στὰ χέρια του. Τὸ ἴδιο πιστεύουμε πῶς συμβαίνει καί στὸ γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πῶς οἱ θεοὶ εἶναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καί ὄχι τοῦ κακοῦ καί γι' αὐτὸ εἶναι κύριοι καί βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος... Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαναν γρήγορα τόσο αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναί- ουσ τὴν ἔλλειψή του καί ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καί ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε γιατί τοὺς ἐπεσκίαζε, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτέ δὲν εἶχε φανεῖ ἄλλος ἄνθρωπος μὲ χαρακτήρα πῶς μετρημένο στὴν περηφάνια του καί πῶς σεβαστὸ στὴν πραότητά του. Ἀλλὰ ἡ δύναμη του ἐκείνη πού προκαλοῦσε τὸ φθόνου καί τὴν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καί τυραννία φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διαφθορά καί πόσο μεγάλη φραυλότητα ὑπῆρχε, πού ἐκείνος τὴν περιορίζε καί τὴν ἐλάτ- τωνε σὲ σημεῖο πού νὰ εἶναι κρυμμένη, καί τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἐπικρατήσει καί νὰ μετα- βληθεῖ σὲ ἐξουσία, πού τότε θὰ ἦταν ἀθεράπευτη».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 38-39 (Μετ. Μιχ. Οἰκονόμου)

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διαφορά μεγάλη στις αντιλήψεις της Σπάρτης και Ἀθήνας. Ἡ ἀγεφύρωτη διαφορά ἀνάμεσα στήν ἀριστοκρατική καί κλειστή στόν κόσμο Σπάρτη καί στή δημοκρατική Ἀθήνα, πού ὀλοένα αὐξάνει ἡ δύναμή της, εἶναι ἡ βασική αἰτία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κι οἱ δύο πόλεις περίμεναν ἀπό χρόνια τή σύγκρουση, νιώθοντας πῶς οἱ *Τριακοντούτειες Σπονδές* ἦταν μονάχα μιά ἀναβολή γιά τόν πόλεμο, πού μέ γοργά βήματα πλησίαζε.

Δυσφορία τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σφαλερή τακτική τῆς Ἀθήνας ἀπέναντι στούς συμμάχους της, βοήθησε τή Σπάρτη νά βρεῖ πιστευτή δικαιολογία γιά τόν πόλεμο. Ἡ Ἀθηναϊκή συμμαχία εἶχε καταντήσει ἡγεμονία, καί τά ἀριστοκρατικά κόμματα στίς διάφορες πόλεις μέ δυσφορία ὑπόμεναν τόν Ἀθηναϊκό ζυγό (μόνο τά δημοκρατικά κόμματα – σ' αὐτά ἀνήκαν οἱ ἔμποροι καί οἱ βιοτέχνες, πού εὐκολύνονταν στίς οἰκονομικές τους ἐπιχειρήσεις μέ τή φιλία τῶν Ἀθηνῶν –, δέ ζητοῦσαν ἀλλαγὴ). Ἔτσι κατόρθωσε ἡ Σπάρτη νά πάρει εὐκόλα τὸ ρόλο τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν καταπιεσμένων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ἀριστοκρατικῶν κομμάτων σέ κάθε πόλη.

Τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου. Τὸ ἔργο εἶχε στηθεῖ ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους τῆς Ναυπάκτου. Ἀντίτυπό του ὑπῆρχε καί στοὺς Δελφούς. Ὁ Παιώνιος, σ' αὐτὸ τὸ γεμάτο τόλμη ἔργο, κοίταξε νά ξεπεράσει, μέ μιά τολμηρὴ παράσταση, πού θά ἀπέδιδε τὸ πένταγμα, τὸ σκληρὸ καί βαρὺ ὕλικό, τὸ μάρμαρο. Γιά νά δώσει τὴν ἐντύπωση πῶς ἡ Νίκη πετοῦσε, τὴν ἔστησε σ' ἓνα πολὺ ψηλὸ τριγωνικῆς τομῆς κίονα ὅπου ἐφθανε, ὑποτίθεται, πετώντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἡ Νίκη, μέ ἀνοιγμένες τίς φτεροῦγες. Τελευταία 25ετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μοσεῖο ἀρχαίας Ὀλυμπίας.

Ἡ ἔχθρα τῆς Κορίνθου γιά τήν Ἀθήνα. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀθηναῖοι μέ τό ἐμπόριο τους στόν Εὐξείνιο, στό Αἰγαῖο καί στήν Αἴγυπτο, στράφηκαν γιά τήν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στό Ἴόνιο καί τήν Ἰταλία, πράγμα πού ζημίωσε ὑπερβολικά τούς Μεγαρεῖς καί τούς Κορινθίους. Γι' αὐτό, ἀγωνίστηκαν οἱ Κορινθῖοι μέ κάθε τρόπο νά πείσουν τή Σπάρτη νά κηρύξει τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ὁ ἀδιάκοπος ἀνταγωνισμός τῶν πόλεω-κρατῶν στήν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλθειση τῆς παραμικρότερης ἐνόθημα μεταξὺ τους, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά βλέπουν μέ πολλή ζήλια καί φθόνο τήν ἀκμή τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι, κανένα ἠθικό ἐμπόδιο δέν ὑπῆρχε γιά ν' ἀρχίσει ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νά πει κανεῖς πῶς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονταν νά φτάσουν στή σύγκρουση, στηρίζοντας τίς ἐλπίδες τους στή Σπάρτη καί προτιμώντας τή δική της κυριαρχία, πού δέν τήν εἶχαν ὅμως ἀκόμη δοκιμάσει.

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Κερκυραῖοι ζητοῦν τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Καθώς εἶχαν στρέψει οἱ Ἀθηναῖοι τά βλέμματά τους πρὸς τή Δύση, γιά νά ἀπλώσουν ὡς ἐκεῖ τό ἐμπόριό τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τήν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τό 433 π.Χ., πού μπλεγμένοι σέ πόλεμο μέ τήν Ἐπίδαμνο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τήν Κόρινθο, γι' αὐτό καί ζητήσαν τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιά νά βγοῦν ἀπό τό ἀδιέξοδο. Ἡ πρόταση ἦταν σκανδαλιστική. Δέν ἤθελε ἐξάλλου ἡ Ἀθήνα μέ ἐνδεχόμενη ἀντίρρηση τῆς, νά ἀπογοητεύσει τήν Κέρκυρα, πού ἦταν κλειδί γιά τό ἐμπόριο μέ τή Δύση: γι' αὐτό, δέχτηκε νά κλείσει μαζί τῆς ἀμυντική συμμαχία, κι ἔτσι νικήθηκαν οἱ Κορινθῖοι ἀπό τούς Κερκυραῖους σέ ναυμαχία, ὅπου πήραν μέρος καί τριάντα ἀθηναϊκά καράβια.

Οἱ Κορινθῖοι ἐξορκίζουν τήν Ποτιδαία. Γεμάτοι θυμό οἱ Κορινθῖοι, γιά νά ἐκδικηθοῦν τήν Ἀθήνα, ὑποκίνησαν τήν παλιά τους ἀποικία Ποτιδαία στή Χαλκιδική, πού ἀνῆκε τώρα στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, νά ἀποστατήρει. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιά νά ματαιώσουν τό σχέδιο (432).

Ὁ Περικλῆς τιμωρεῖ τούς Μεγαρεῖς. Βλέποντας πιά τόν πόλεμο πολύ κοντά, ὁ Περικλῆς θέλησε νά τιμωρήσει τούς Μεγαρεῖς γιά πολλές ἐχθρικές πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μέ πρότασή του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νά ἀπαγορευθεῖ στά μεγαρικά καράβια νά πλησιάσουν στόν Πειραιά καί σ' ἄλλα συμμαχικά λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτό ἦταν οἰκονομική συμφορά γιά τούς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ – ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ζητοῦν κήρυξη πολέμου ἐναντίον Ἀθηναίων. Ἄνυποψίαστοι γιά τίς τραγικές συνέπειες πού θά εἶχε γιά τόν Ἑλληνισμό ἡ φοβερή-ἐκείνη ἐμφύλια σύρραξη, οἱ Κορινθῖοι, οἱ Μεγαρεῖς κι οἱ Αἰγινήτες (τούς τελευταίους πρίν ἀπό λίγο τούς εἶχαν ὑποχρεώσει οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν τούς νίκησαν τό 457 π.Χ. σέ ναυμαχία, νά ἐγκαταλείψουν τό νησί τους· οἱ Αἰγινήτες ὡς πρόσφυγες, ἐγκαταστάθηκαν τότε ἀπό τή Σπάρτη στή Θυρεάτιδα, στή βόρεια Λακωνική) πρότειναν στό συμβούλιο πού ἔγινε στή Σπάρτη νά κηρυχθεῖ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ἔτσι ἀρχισε ἡ περιπέτεια πού «θά γινόταν ἡ ἀρχή μεγάλων συμφορῶν, γιά τούς Ἕλληνας», ὅπως ἐπιγραμματικά προφήτεψε ὁ Μελήσιππος, ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τοῦ συνετοῦ Σπαρτιάτη βασιλιά Ἀρχιδάμου, ὅταν οἱ

Ἄθηναῖοι τὸν ἔστειλαν πίσω, χωρὶς νὰ δεχτοῦν νὰ συζητοῦν τίς τελευταῖες προτάσεις τῶν Πελοποννησίων.

Οἱ φάσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τρεῖς ἦταν οἱ φάσεις τοῦ πολέμου πού κράτησε 27 ὀλόκληρα χρόνια (431-404 π.Χ.):

1. Ὁ Ἀρχιδάμιος πόλεμος (431-421).

2. Ἡ Σικελική ἐκστρατεία (415-413).

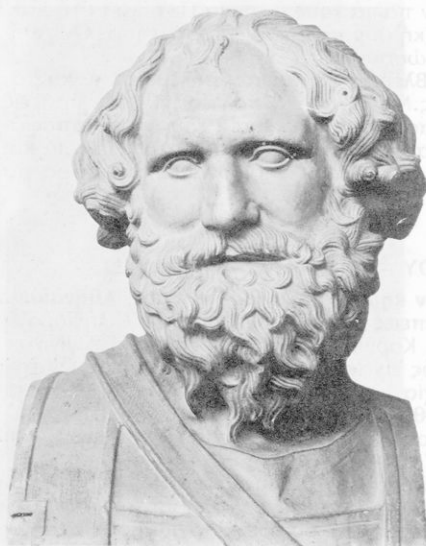
3. Ὁ Δεκελεικός πόλεμος (413-404).

Τό μεγαλύτερο ναυτικό κράτος, ἡ Ἄθηνα, εἶχε ν' ἀγωνιστεῖ μέ τή σπουδαιότερη στό πεζικό ἑλληνική δύναμη, τούς Σπαρτιάτες.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Συμπολεμιστές μέ τούς Ἀθηναίους ἦταν οἱ Πλαταιεῖς, οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία κι ἡ Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στή Σικελία καί στήν Κάτω Ἰταλία, τὰ νησιά πού ἀνήκαν στή συμμαχία ἐκτός ἀπό τή Μῆλο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας καί οἱ διαγμένοι ἀπό τή χώρα τούς Μεσοήνιοι, πού οἱ Ἀθηναῖοι τούς εἶχαν ἐγκαταστήσει στή Ναύπακτο.

Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν. Τούς Σπαρτιάτες ἀκολουθοῦσαν οἱ πελοποννησιακές πόλεις (ἐκτός ἀπό τό Ἄργος καί τήν Ἀχαΐα), τὰ Μέγαρα, οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας (ἐκτός ἀπό τούς Πλαταιεῖς), οἱ Φωκεῖς, ὁ Τάρας (ἡ μεγάλη ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν), οἱ Συρακοῦσες κι ἄλλες δωρικές ἀποικίες στή Μεγάλη Ἑλλάδα.

Ἰσχυροί καί οἱ δύο ἀντίπαλοι. Καί τὰ δυό μέρη ἦταν ἰσχυρά. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἄφθονα τὰ μέσα· τὰ παλαιά τους λάθη ὁμως ἀπέναντι στούς συμμάχους τους εἶχαν δημιουργήσει ἀσχημο κλίμα στήν ἴδια τους τήν παράταξη καί πολλές δικές τους πόλεις πίστεψαν στή Σπάρτη, πού βγήκε σὸν πόλεμο κηρύσσοντας πῶς θ' ἀγωνιστεῖ γιά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνεξαρτησία τους.

Μαρμάρινη προτομή τοῦ βασιλιά τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου, ἀντίγραφο ρωμαϊκῶν χρόνων. Μοῦσεῖο στό Ἐρκολάνο τῆς Ἰταλίας.

Ίδιουτυπίες του Πελοποννησιακού πολέμου: α. Οι επιχειρήσεις γίνονται μονάχα την άνοιξη και τό καλοκαίρι. Σταματούν ύστερα, και οι αντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται για τήν επόμενη χρονιά.

β. Οι Σπαρτιάτες κι ή παρτάταξη τους επιδιώκουν συγκρούσεις μέ πεζικές δυνάμεις, ένών οι Άθηναίοι στηρίζονται στό ναυτικό τους.

γ. Τήν πολιτική τής Άθήνας τήν όρίζει ένας μεγάλος άρχηγός, ό Περικλής (τά πρώτα χρόνια τουλάχιστον). Στήν Πελοποννησιακή συμμαχία δέ συμβαίνει τό ίδιο. Έπικρατεί, βασικά, τό μίσος έναντίον τών Άθηναίων, θρεμμένο άπό τήν αντίζηλία τών μεγάλων πόλεων, πού τά συμφέροντά τους αντίμαχόνταν τή δύναμη τής Άθήνας.

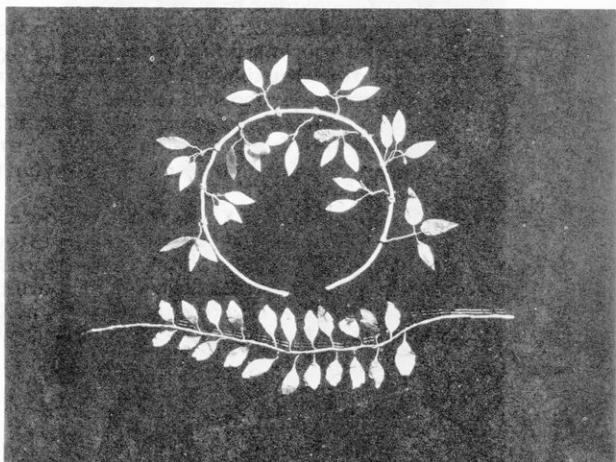
4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Εισβολή στην Άττική. Τόν πρώτο και δεύτερο χρόνο του πολέμου οι Πελοποννήσιοι μέ άρχηγό τό βασιλιά τής Σπάρτης, τόν Άρχίδαμο, κάνουν εισβολή στην Άττική, λεηλατούν και καταστρέφουν τήν ύπαιθρο ώς νά έρθει ό χειμώνας, μά δέν πολιορκούν τήν πόλη. Οι άγρότες τής Άττικής άπό τήν πρώτη στιγμή ζήτησαν προστασία στό Μακρά Τείχη, παράτησαν έρημα τά κτήματά τους και ζούσαν πρόχειρα, σέ άθλιες συνθήκες, ό ένας σχεδόν πάνω στόν άλλο.

Αντίποινα τών Άθηναίων. Οι Άθηναίοι, αντίστοιχα, λεηλατούσαν μέ τό στόλο τους τά παράλια τής Πελοποννήσου, για νά προκαλέσουν δυσκολίες κι αντιπερισπασμό στή Σπάρτη.

Ο λοιμός. Όταν τό δεύτερο χρόνο έπεσε ξαφνικά στην Άθήνα λοιμός (έπιδημική άρρώστια, τύφος ίσως), πού τόν έφερε κάποιο καράβι άπό τήν Αίγυπτο, οι άπώλειες σέ άνθρώπινο ύλικό έξαιτίας του συνωστισμού τών άγροτών στό τείχη ήταν τεράστιες. Η φριχτή άρώστια καταπόνθησε τόσο πολύ τούς Άθηναίους, ώστε στή δυσκολία πού βρέθηκαν, κατηγορήσαν τόν Περικλή πώς τούς ξεσήκωσε για πόλεμο, και του άφαίρεσαν τό άξίωμα του στρατηγού.

Θάνατος του Περικλή. Όταν, σέ λίγο, τόν ξανακάλεσαν στην έξουσία, πολύ λίγος καιρός τούς έμενε νά χαρούν τήν άρχηγία του. Άρρώστησε κι ό ίδιος και πέθανε, άφου χάθηκαν στην έπιδημία δυο γιοί του. Η μοίρα τών Άθηναίων σκοτεινίαζε. Ο δυνατός πολιτικός, πού μέ ψυχραιμία και λογική αντιμετώπιζε τήν κατάσταση, έλειψε.

Χρυσά στεφάνια μυροίνης άπό τάφους τής κλασικής περιόδου. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ὁ δημαγωγός Κλέων. Ἄρχισαν ξανά οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς ἀριστοκρατικούς (μὲ ἐκπρόσωπο τὸ Νικία) καὶ στοὺς δημοκρατικούς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ φιλοπόλεμο δημαγωγὸ Κλέωνα, ποὺ ἦταν ἀνθρώπος τῶν ἄκρων. Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔλειψε ὁ «Ὀλύμπιος» Περικλῆς, καὶ τὴν ἡγεμὴ γλυκύτητά του τὴ διαδέχτηκαν οἱ πύρινοι λόγοι πολλῶν, ποὺ κοίταζαν μὲ ρητορείες νὰ πείσουν τὸ λαό, ἀνάλογο μὲ τὰ πάθη τους, χωρὶς νὰ συλλογίζονται πρῶτα καὶ πάντα ἀπ' ὅλα τὸ συμφέρον τῆς πόλης.

Ὁ Ἐπιτάφιος. Μία ἐποχὴ μεγάλῃ χάθηκε μὲ τὸν Περικλή. Τὸ τελευταῖο ἐξοχο δεῖγμα τῆς προσωπικότητάς του στάθηκε ὁ περίφημος Ἐπιτάφιος, ὁ λόγος δηλαδή ποὺ ἡ πόλις τοῦ ἀνάθεσε νὰ ἐκφωνήσῃ γιὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου, ὅταν τοὺς ἔθαψαν, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα τοῦ 430, σὺν τὸν Δημόσιο Σῆμα*, σὺν Κεραμεικῷ. Βρῆκε ἐκεῖ τὴν εὐκαιρίαν ὁ ἡγεῖς πολιτικός νὰ δώσει ἀνάγλυφῃ τὴν εἰκόνα τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας καὶ θαυμαστά νὰ προβάλῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀκτινοβολία τῆς (ὁ λόγος διασώθηκε στὴν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννήσιοι στράφηκαν σ' ἄλλα σημεῖα, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στὶς Πλαταιές, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μὲ στρατηγὸ τὸ Δημοσθένη νὰ ὀχυρώσουν τὴν Πύλο, καὶ τέλος, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνα, νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης ποὺ ὑπεράσπιζαν τὴ Σφακτηρία.

Ἐπικρατεὶ ἀγριότητα στὸν πόλεμο. Τὸ 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Γιὰ παραδειγματισμὸ οἱ Ἀθηναῖοι – ἐπικρατοῦσε πιά στὴν ὁμιλικὴ ἢ οὐλύτητα τοῦ Κλέωνα – σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικούς στὸ νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἓνα πολὺ κακὸ προηγούμενο. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπὸ δύο χρόνων πολιορκία, πῆραν τὶς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρὶς λόγον τοὺς λίγους γενναίους ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης. *Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ εὐγένεια καὶ ἀνεκτικότητα ἐξαφανίζονταν.*

Ὁ πόλεμος μεταφέρεται στὴ Μακεδονία. Ἦταν εὐκαιρία νὰ σταματήσῃ ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς. Πρῶτοί τοι ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες· ματαίωσε ὁμως τὴν πρότασή τους ὁ Κλέων, καὶ ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στὴ Μακεδονία. Ἀρχηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ὁ φιλοπόλεμος στρατηγὸς Βρασιίδας, ποὺ ἄρχισε νὰ ξεσηκώσῃ τὶς συμμαχικὰς πόλεις τῶν Ἀθηναίων στὴ Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγὸς ἦταν ὁ Κλέων.

Μάχη Ἀμφιπόλεως. Στὴ μάχη τῆς Ἀμφιπόλεως ἔπεσαν καὶ οἱ δύο ἀρχηγοί. Ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στὴ Μακεδονία εἶχε ἓνα ἀπροσδόκητο θύμα:

Κακοτυχία τοῦ Θουκυδίδη. Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός Θουκυδίδης δὲν κατόρθωσε νὰ φτάσῃ ἐγκαιρὰ, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μὲ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοία τὴν Ἀμφίπολη. Τὸν καταδίκασαν γι' αὐτὸ ἐρήμην* οἱ συμπολίτες του σὲ θάνατο καὶ δὲν μπόρεσε πιά νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι, ἀποχώρησε στὰ κτήματά του στὴ Θράκη καὶ ἀφοσιώθηκε στὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησικοῦ πολέμου.

Νικίειος εἰρήνη (421 π.Χ.). Ὅταν ἔλειψαν καὶ οἱ δύο φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους τους, ποὺ ἀκόμη βρισκόνταν στὴν Ἀθήνα, καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὀδήγησαν τοὺς δύο ἀντιπάλους νὰ κλείσουν εἰρήνη γιὰ 50 χρόνια, μὲ τὴ συμφωνία πῶς ἀμοιβαίως θὰ παράδιναν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὶς πόλεις ποὺ ὁ καθένας εἶχε κυριέψῃ στὸ διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε Νικίειος.

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

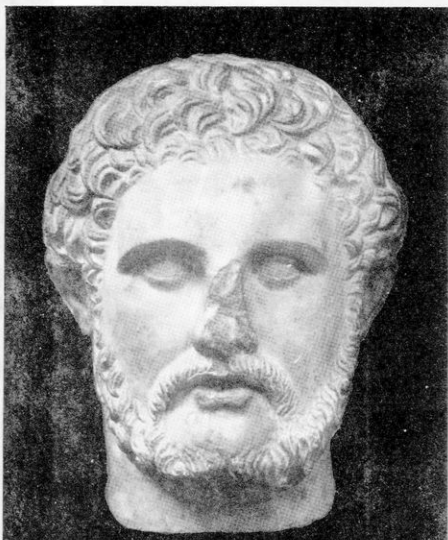
Ἄρμωβαία ὑπόψια. Θά πίστευε κανείς πώς κι οἱ δύο ἀντίπαλες παρατάξεις θά ἔβαζαν γνώση, ὕστερα ἀπό τήν πικρή πείρα πού εἶχαν ἀποχτήσει στή δεκάχρονη σύγκρουση, καί ὅτι μέ κανένα τρόπο δέ θά ἐπιζητοῦσαν νά ἀρχίσουν ξανά τίς ἐχθροπραξίες. Βλέπουμε, ὅμως, νά σημειώνει χαρακτηριστικά ὁ Θουκυδίδης στό ἔργο του: «εὐθύς μετά τίς σπονδές, ὑπάπτειον» οἱ Ἀθηναῖοι τούς Λακεδαιμονίους, γιατί δέν εἶχαν, ὅπως συμφώνησαν, ἐπιστρέψει ὁ ἕνας στόν ἄλλον τίς πόλεις πού κυρίεψαν».

Ἐλλειψη ἐνότητας. Οἱ Ἕλληνες δέν εἶχαν νιώσει ἀκόμα πώς ἦταν ἀνάγκη νά ἐνωθοῦν μεταξύ τους καί νά πάψουν νά χύνουν τό πολῦτιμο ἀδελφικό αἷμα, ἄν ἤθελαν νά διατηρήσουν τήν ἐλευθερία πού τόσο ἀγαποῦσαν.

Νικίας. Ἀλκιβιάδης. Στήν Ἀθήνα, δύο ἀνθρωποὶ παλεύουν αὐτά τά χρόνια (415-413) στήν πολιτική σκηνή, ἐκφράζοντας ἀντίθετες ἀπόψεις: ὁ ἀριστοκρατικός Νικίας, πού ἔβλεπε καταστροφική τή συνέχισή τοῦ πολέμου, κι ὁ φιλόδοξος νέος πολιτικός Ἀλκιβιάδης, μαθητής τοῦ Σωκράτη, ἐξαιρετα μορφωμένος καί λαμπρός ρήτορας, συνεχιστής ὅμως τῆς ἰδέας νά ἐπιβληθεῖ ἡ Ἀθήνα σ' ὅλο τόν ἑλληνικό κόσμο καί νά σταθεροποιήσει τήν ἡγεμονία της.

Ἡ ἀθηναϊκός ἐγωισμός. Τά εὐγλωττα μηνύματα τῆς ἀποστασίας τῶν συμμαχικῶν πόλεων δέν εἶχαν συνετίσει τούς Ἀθηναίους, ὥστε νά πάψουν νά βλέπουν τή θέση τῆς πόλης τους ἡγεμονική ἀπέναντι στούς συμμάχους καί νά τούς συμπεριφέρονται ὅπως μιά αὐτοκρατορία πολιτεύεται ἀπέναντι στούς ὑπηκόους της.

Στήν ψυχὴ πάλι τῶν Σπαρτιατῶν καί τῶν ἄλλων Πελοποννησίων εἶχε σταλάξει τό μῖσος γιά τήν Ἀθήνα. Μιά μικρὴ ἀφορμὴ ἦταν ἀρκετὴ, κι ἡ ἐπιφανειακὴ ἡρεμία θά χανόταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε ὁ Νικίας στήν Ἀθήνα νά βάλει γνώση καί νά συγκρατήσει τούς συμπολίτες του. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεάζοντας μέ τά θερμά του λόγια τό δῆμο, κατόρθωνε, ὀλοένα, ν' ἀποφασίζονται διάφορες ἐνέργειες, στόν καιρὸ ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, ἂν καί ἴσχυε ἡ συνθήκη.

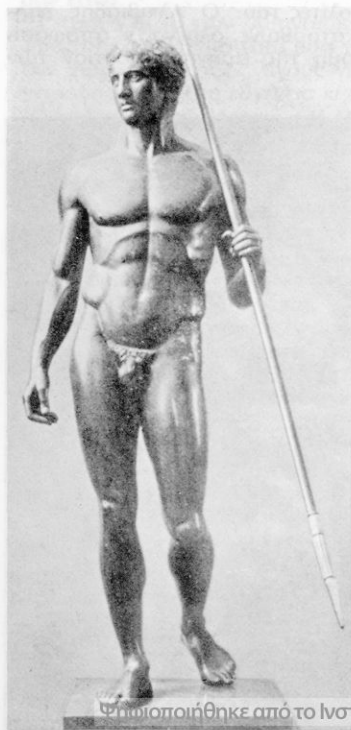
Μαρμάρινο κεφάλι τοῦ Ἀλκιβιάδη. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς καί πολιτικὸς εἰκονίζεται ἠρόαιος, ὅπως φημιζόταν πώς ἦταν, καί στοχαστικὸς ταυτόχρονα. Μουσεῖο Ny Karlsberg Κοπεγχάγης.

6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ἐπιθυμία τῶν Ἀθηναίων νά ἐπεκτείνουν τό ἐμπόριό τους στήν Ἰταλία. Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου – στάθηκε ἐξάλλου μιά ἀπό τίς αἰτίες του – οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στό μυαλό τους τό ἀνηθρό ἐμπόριο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἡ σπουδαία ἀποικία τους, οἱ *Θούριοι*, πού μέ τή συμβουλή τοῦ Περικλῆ εἶχαν ἰδρύσει, ἦταν σταγόνα στόν ὠκεανό γιά τά σχέδιά τους. Ὀνειροπολοῦσαν νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐπιρροή τους κι ἄλλοῦ, στήν πλούσια αὐτή χώρα. Κι ὁ Ἀλκιβιάδης ποθοῦσε, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, νά ἰδεῖ τόν ἑαυτό του νά ἀποκτήσει ὄνομα καί νά γίνῃ «μέγιστος».

Φιλοπόλεμη πολιτική τοῦ Ἀλκιβιάδη. Μεταξύ τοῦ 417-416 π.Χ. ἐπικρατεῖ ἡ πολιτική γραμμή τοῦ Ἀλκιβιάδη, πού θέλοντας νά ἐπιβάλλῃ τήν ἀθηναϊκή ἡγεμονία πείθει τό δῆμο νά ἐγκρίνει τή μάταιη ἐκστρατεία στήν Ἀμφίπολη, γιά τήν ἀνάκτησή της, καί τήν ἐπίθεση στή Μῆλο. Ἡ πρώτη ἐπιχείρηση δέν πέτυχε, στή Μῆλο, ὅμως, σημειώθηκε νέο δείγμα ἀπανθρωπίας ἀπό τήν πλευρά τῶν Ἀθηναίων: Οἱ κάτοικοί της σκοτώθηκαν ἢ πωληθήκαν δούλοι, μόλις κυριεύθηκε τό νησί. Ἡ φοβερή αὐτή στάση γέμισε φρίκη πολλές ἐλληνικές καρδιές, χωρίς νά ἀδηγήσει στήν ἀποφυγή τοῦ πολέμου.

Τό 415 π.Χ. ξαφνικό γεγονός ξέσπασε. Ἡ πόλη Ἐγεστα στή Σικελία ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιατί τήν πίεζαν οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινοῦντα καί τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Νικίας μάταια προσπάθησε ν' ἀκουστῆ ἡ φωνή του. Ἡ Σικελία ἦταν μακρινή χώρα, ὁ τόπος ἀγνωστος στοῦς Ἀθηναίους ναῦτες καί στρατιῶτες. Ποιό θά ἦταν τό τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης; Μέσ στήν Ἑλλάδα, ἐξάλλου, οἱ ἐχθροί παραμόνευαν.

‘Αποφασίζεται η έκστρατεια στη Σικελία. Γεμάτος ένθουσιασμό ο ‘Αλκιβιάδης, πιστεύοντας πώς είχε φτάσει η ώρα του να οδηγήσει την πόλη σε μία λαμπρή νίκη, με τούς φλογερούς λόγους του κάλυψε τή φρόνιμη φωνή του Νικία κι η έκστρατεια αποφασίστηκε. «Τότε, για πρώτη φορά, ξεκίνησε από μία μόνο πόλη, στόλος και στρατός ελληνικός, έξοπλισμένος με τόση άφθονία και τόση λαμπρότητα», γράφει ο Θουκυδίδης. Τρεις όρισθησαν στρατηγοί: ο Νικίας, παρά τίς αντίθετες απόψεις του, ο ‘Αλκιβιάδης, πού ήταν ο εμπνευστής τής επιχείρησης, κι ο Λάμαχος πού άκολουθούσε τή γνώμη του ‘Αλκιβιάδη.

‘Ανάκληση του ‘Αλκιβιάδη στην ‘Αθήνα. ‘Η έκστρατεια πού κίνησε με τίς θερμότερες ευχές των πολιτών και μέ τό άνθος του άθηνάικου στρατού, μπορούσε να καταλήξει σε έκπληκτική νίκη των ‘Αθηναίων. Στόν πόλεμο, όμως, χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια και άρμονική συνεργασία. ‘Όταν οι τρεις στρατηγοί έφτασαν στη Σικελία, δέ συμφωνούσαν τίς τό πότε έπρεπε να άρχισι η επιχείρηση. Μά τό χειρότερο ήταν πώς ξέσπασε στην ‘Αθήνα φοβερή πολιτική κρίση, πού κατέληξε στην ξαφνική ανάκληση του ‘Αλκιβιάδη, πριν άρχίσουν οι πολεμικές συγκρούσεις στη Σικελία.

‘Ενώ ακόμη οι τρεις στρατηγοί συζητούσαν, έφτασε στη Σικελία τό ιερό πλοίο των ‘Αθηναίων, η «Σαλαμινία», να πάρει πίσω τόν ‘Αλκιβιάδη στην ‘Αθήνα, για ν’ άπολογηθεί. Είχε κατηγορηθεί από τούς έχθρους του πώς τήν παραμονή του ξεκινήματος, αυτός κι οι φίλοι του, μεθυσμένοι, είχαν κόψει τά κεφάλια των όδοδεικτών (όρθογώνιων στηλών με τό κεφάλι του θεού ‘Ερμή στην κορυφή). ‘Η φοβερή ίεροσυλία, έργο άγνώστων, άποδόθηκε στόν ‘Αλκιβιάδη, κι οι αντίπαλοι του έπεισαν τήν ‘Εκκλησία του Δήμου να τόν άνακαλέσει. Αυτό ήταν η άρχή του φοβερού τέλους πού πήρε αυτή η έκστρατεια.

◆ Δύο αντίγραφα περίφημων αγαλμάτων:

‘Αριστερά: ‘Ο «δορυφόρος», άγαλμα μαρμάρينو, αντίγραφο από χάλκινο πρωτότυπο έργο του περίφημου γλύπτη Πολυκλείτου. Θαυμάστηκαν τόσο στην έποχή του οι αναλογίες του, ώστε ονομάστηκε Κανών (λέγεται έξάλλου πώς είχε γράψει σχετικό βιβλίο ο Πολυκλείτος μ’ αυτό τόν τίτλο). Δεύτερη πενηταετία του 5ου π.Χ. αί. Μουσείο Νάπολης στην ‘Ιταλία.

Δεξιά: ‘Αντίγραφο του χρυσελεφάντινου αγάλματος τής ‘Αθηνάς Παρθένου, του Φειδία. Είναι γνωστό ως ‘Αθηνά του Βαρβακείου. ‘Εθνικό ‘Αρχαιολογικό Μουσείο.

‘Ερμαϊκή στήλη με τό κεφάλι του θεού, αντίγραφο του ‘Ερμή Προτυλαίου, έργο του περίφημου γλύπτη ‘Αλκαμένη. Μουσείο Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, χρειάζοταν νὰ βρίσκεται συνεχῶς κοντὰ στὶς ἐπιχειρήσεις. Ἀντίθετα, πρὶν ἀκόμη χαράξει, μὲ τὴ διορατικότητά καὶ τὴν πολιτικότητά του, τὴ γραμμὴ πού θὰ ἀκολουθοῦσαν, τὸν ἀπέσυραν ἀπὸ τὴ Σικελία. Καταλαβαίνοντας ὁ ἴδιος τί νόημα εἶχε ἡ ἀνάκληση καὶ μὴν ἔχοντας διόλου τὴ διάθεση νὰ καταδικασθεῖ σὲ θάνατο ὡς ἱερόσυλος, προ-σποιήθηκε πῶς ἀκολουθεῖ μὲ τὴ δική του τριήρη τὴ «Σαλαμινία», ὅταν ὁμως ἔφτασαν στοὺς Θουρίους, ἐξαφανίστηκε.

Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφεύγει στὴ Σπάρτη. Στὴν Ἀθήνα δικάστηκε ἐρήμην* καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καὶ νὰ τὸ ἤθελε, δὲν μποροῦσε πιά νὰ γυρίσει πίσω. Στὸ φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια: Νὰ πάει στὴ Σπάρτη. Φτάνοντας μάλιστα ἐκεῖ, συμβούλεψε ἀμέσως τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλης του ὅ,τι φοβερότερο γιὰ τὴν Ἀθήνα: νὰ στείλουν ἐκστρατευτικὸ σῆμα στὴ Σικελία, γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Συρακοσίους, καί, τὸ χειρότερο, νὰ ὀχυρώσουν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Ἀττικὴ τὴ Δεκέλεια, κι ἔχοντας πιά μόνιμο στρατόπεδο ἐκεῖ νὰ σφίξουν τὴν πολιορκία τῆς Ἀθῆνας.

Οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία, πολὺ γρήγορα σκοτώθηκε ὁ Λάμαχος, ἀφήνοντας μόνο του τὸ Νικία. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τους οἱ Ἀθηναῖοι δὲ σταθεροποίησαν τὴ θέση τους. Ὁ ἀγώνας ἔμεινε ἀμφίβολος. Καὶ ὅταν ἔφτασε ὁ πονηρὸς Σπαρτιάτης *Γύλιππος*, ἡ κατάσταση ἐγίνε ἀκόμη δυσκολότερη. Μ' ὅλη τὴ γενναιότητα τοῦ Νικία καὶ τὴν ὑπεράνθρωπη προσπάθειά του, τὸ μέλλον δὲ φαίνονταν εὐχάριστο. Μποροῦσε ἐξάλλου ποτέ νὰ κερδίσει ἕναν τόσο δύσκολο πόλεμο (ὅσο τίμιος κι εὐσυνειδητος ἂν ἦταν), ἐκεῖνος πού ποτέ δὲν εἶχε πιστέψει σ' αὐτόν; Ὁ ἐμπνευστὴς τῆς ἐκστρατείας ἔλειπε ἀπὸ τραγικὸ λάθος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ χειρότερο ἦταν πῶς τὸ ἔξυπνο μυαλό του, αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή, ἐργαζόταν γιὰ λογαριασμό τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ταλαιπωρίες τῶν Ἀθηναίων στὴ Σικελία. Ὁ κατακουρασμένος Νικίας ἔστειλε δραματικὸ γράμμα στοὺς Ἀθηναίους παρακαλώντας τους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀγῶνα, ἢ νὰ στείλουν «στρατὸ καὶ ναυτικὸ καὶ χερσμάτα». Ἰκέτευε ἀκόμα νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν, γιατί ἦταν γέρος πιά κι ἄρρωστος ἀπὸ τὰ νεφρὰ του. Πεισμωμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν νέες δυνάμεις μὲ ἀρχηγὸ τὸ στρατηγὸ Δημοσθένη, χωρὶς νὰ ἀνακαλέσουν τὸ Νικία.

Ἡ κατάσταση καὶ πάλι δὲν ἄλλαξε, παρ' ὅλη τὴ γενναιότητα πού ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ καταλάβουν τὶς Συρακοῦσες, κι οἱ λιγοστὲς ἐπιτυχίες τους δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, στὶς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικὸ μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καί, τέλος, οἱ δύο ἀτυχοὶ στρατηγοί, ὁ Νικίας κι ὁ Δημοσθένης, ἔχασαν τὸ στόλο τους σὲ ναυμαχία καὶ ὑποχώρησαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀφάνταστες ταλαιπωρίες ἀναγκάστηκαν νὰ παραδοθοῦν μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ τους (413).

Θάνατος τῶν στρατηγῶν. Οἱ Συρακοῦσιοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐκδικηθοῦν τόσο παραδειγματικὰ τοὺς ἐχθροὺς τους, ὥστε στὴ μανία τους οὔτε οἱ δύο στρατηγοὶ δὲ γλιτώσαν τὰ μαρτύρια καὶ τὸ θάνατο. Πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοὺς σκότωσαν· ἄλλους ταλαιπωρημένους κι ἄρρωστους ἀπὸ τὶς κακουχίες τοὺς ἔριξαν στὰ λατομεῖα νὰ δουλεύουν, κι ἐκεῖ σὲ λίγο βρῆκαν οἰκτρὸ θάνατο. Στὴν ἐκστρατεία αὐτὴ χάθηκαν καράβια καὶ ἐφόδια, καί, τὸ σπουδαιότερο, τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φοβερὲς γιὰ τὴν πόλη.

Οί Ἀθηναῖοι. «Οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν καί στή στεριά καί στή θάλασσα, καί μέ κάθε τρόπο· τά δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπό κάθε ἀποψη, μεγάλα· χάσανε στρατό καί στόλο κι ὄ,τι ἄλλο εἶχαν, καί ἀπό τούς πολλούς πού ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στήν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στήν Ἱστορία του τό κεφάλαιο γιά τή Σικελική ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἕνας πραγματικά μεγάλος Εὐρωπαϊός ἱστορικός, ὁ Γερμανός Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πῶς «ἦταν μοιραία γιά τήν Ἀθήνα ἡ ὥρα πού ὁ μεγαλοφυής γιός της, ὁ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στό στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

Σύγχυση στήν Ἀθήνα. Ὅταν πέφτει ὁ ἰσχυρός, τότε ὄλοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του καί τὰ πάντα γυρίζουν ἀντίθετα. Στήν Ἀθήνα, μετά τήν πανωλεθρία, ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιατί ἔλειπε ὁ ἀρχηγός πού θά ἐβγαζε τήν πόλη ἀπό τή δύσκολη θέση. Ὡστόσο, ὁ γενναῖος λαός της μέ θάρρος προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει τήν κατάσταση κι ἀποφάσισε νά ναυπηγήσει νέα καράβια.

Ἀποστασία συμμάχων. Νέα ἐμφάνιση τῶν Περσῶν. Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πῶς ἦταν κατάλληλη ἡ ὥρα νά ἀποστατήσουν καί νά γλιτώσουν ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, πού μέ τήν Καλλίειο εἰρήνη εἶχαν ἀποτραβηχθεῖ ἀπό τόν ἑλληνικό κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα πού νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καί προσφέροντας σάν ὄπλα ἀκαταμάχητα τά χρήματά τους ζητοῦν καί πάλι νά ἀνακατευτοῦν στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις.

Οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζουν στόλο μέ περσικά χρήματα. Ἐτοί συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μέ τήν εὐγλωττία του νά πείσει τούς Σπαρτιάτες νά ἐγκαταλείψουν τήν πατροπαράδοτη κλειστή πολιτική τους καί νά πάρουν ὅπωςδῆποτε τήν ἡγεμονία ἀπό τούς Ἀθηναίους. Στήν προσπάθειά τους αὐτή δέ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἔθνική ἀξιοπρέπεια, νά ἀναγνωρίσουν τήν περσική κυριαρχία στίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιά ἀντάλλαγμα τά χρήματα πού τούς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιά νά ἐτοιμάσουν στόλο καί νά χτυπήσουν τούς Ἀθηναίους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης πηγαίνει μέ τούς Πέρσες. Στήν περίπτωση αὐτή, καί στά δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειψε ἕνας ἠθικός ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ξευπνος καί διορατικός, ἀπύθεμα ὅμως φιλόδοξος, ἀφού ξεσήκωσε τούς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σέ ἀποστασία, δέ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πῶς τόν ὑποπτεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νά προσφέρει, προσωρινά, τίς ὑπηρεσίες του στό σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τόν Τισσαφέρνη. Ἐτοί, νέα καταστρεπτική συμβουλή, καί γιά τίς δύο ἑλληνικές πόλεις, ἔδωσε αὐτή τή φορά, τονίζοντας πῶς τό συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νά ὑπάρχει ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στίς δύο δυνατές ἑλληνικές παρατάξεις, ὥστε νά χτυπιοῦνται μεταξύ τους καί νά ἀδυνατίσουν.

Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μέ τά περσικά χρήματα καί βρίσκονταν στό Ἀνατολικό Αἰγαῖο. Ὁ Ἀλκιβιάδης, πού δέν ἐνιωθε ἀσφάλεια κοντά στόν ἕπουλο Τισσαφέρνη, σκέφτηκε νά ζητήσει δικαίωση ἀπό τούς Ἀθηναίους. Στήν μπερδεμένη λοιπόν αὐτή περίοδο συνεννοήθηκε μέ τούς στρατηγούς τους πού βρίσκονταν στή Σάμο, καί κατόρθωσε νά τόν ἀνακαλέσουν στήν Ἀθήνα, ὅπου οἱ πολιτικές διαμάχες ἦταν φοβερές. Ὑποσχέθηκε νά χαλάσει τή συμμαχία τῶν Περσῶν μέ τούς Λακεδαιμονίους.

Λεπτομέρεια από τμητικό ψήφισμα των Ἀθηναίων πρὸς τὴν τῶν Σαμίων πού τοὺς ἔμειναν πιστοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι σὲ μιὰν ἐποχὴ πού ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἦταν φοβερή γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὸ ἀνάγλυφο παριστάνεται ἀριστερὰ ἡ Ἥρα, πολιοῦχος θεὰ τῆς Σάμου, νὰ κρατεῖ τὸ σκῆπτρο της, ἐνῶ δίνει τὸ δεξιὸν χερὶ (δεξιῶση) στὴν Ἀθηνᾶ, πού πανοπλιῆ – ἡ ἀσπίδα της εἶναι ἀκουμπισμένη πλάι στὸν κορμὸ ἑνὸς δέντρου – συμβολίζει τὴν πόλιν τῆς Ἀθήνας. Τέλη 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ὁ Ἀλκιβιάδης γυρίζει στὴν Ἀθήνα. Πρὶν γυρίσει, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν καὶ μὲ λίγα καράβια πού κι αὐτοὺς ἔφτιασε μὲ περσικὰ χρήματα, κατόρθωσε νὰ νικήσει τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ καταλάβει πόλεις στὸν Ἑλλήσποντο γιὰ λογαριασμό τῶν Ἀθηναίων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτό, ὁ ταλαιπωρημένος λαὸς τῆς Ἀθήνας, κουρασμένος ἀπὸ τὸν ἀγῶνα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, τὸν δέχτηκε θριαμβευτικὰ, βρισκόντας σωτήρια τὴν ἐπιστροφή του. Εἶχαν τόσο ἀνάγκη νὰ νιώσουν καὶ πάλι οἱ Ἀθηναῖοι νὰ κατευθύνει τίς τύχες τους ἕνας στιβαρὸς πολιτικός, ὥστε ξεχνώντας τὴν προηγούμενη συμπεριφορὰ του τὸν διόρισαν *στρατηγὸ μὲ ἀπεριόριστη ἐξουσία* (στρατηγὸν αὐτοκράτορα) καὶ τοῦ ἀνάθεσαν νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀχρηστεύουν πάλι τὸν Ἀλκιβιάδη. Ἄν αὐτὴ τῆ δεύτερη φορὰ τὸν ἄφηναν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἐξουσία κι ἂν τὸν ἄκουγαν, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, δὲ θὰ ἔχαναν τὸν πόλεμο. Εἶναι ὁμως τόσο δύσκολο, νὰ κερδίσει κανεὶς τὴν ἐμπιστοσύνη, πού ἐξαίτιας του ἔχει κλονισθεῖ στίς ψυχὰς τῶν ἄλλων. Ἔτσι, μιὰ νέα ἀποτυχία τοῦ στόλου στὸ ἀκρωτήριο *Νότιο*, κοντὰ στὴν Ἔφεσο, πού δὲν ἦταν διόλου φταίξιμο τοῦ Ἀλκιβιάδη, θύμισε στοὺς Ἀθηναίους τὰ παλιὰ του λάθη, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ τὴ στρατηγία νὰ τοῦ πάρουν καὶ νὰ τὸν ἀχρηστεύσουν τὴ στιγμή πού τὸν εἶχαν μεγαλύτερη ἀνάγκη. Ναύαρχος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου εἶχε φτάσει ἕνας ἀνθρωπος μὲ ἀφάνταστη ἰκανότητα καὶ πονηρία, ὁ Λύσανδρος.

Ἦττα τῶν Σπαρτιατῶν στίς Ἀργινοῦσες. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀποσύρθηκε σέ μία ἰδιοκτησία πού εἶχε στή χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως, καί ἀπό κεῖ παρακολούθησε, σάν θεατής πιά, τήν κατάσταση. Τό 406, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοί κατόρθωσαν νά νικήσουν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες, μεταξύ Μυτιλήνης καί Μ. Ἀσίας. Ὁ στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἰσχυρότερος καί, θέλοντας νά δώσουν οἱ στρατηγοί τῆς τό τελικό χτύπημα στό Σπαρτιατικό, πού πάλι τόν κατεύθυνε ὁ Λύσανδρος, τόν παρακολούθησαν ὡς τόν Ἐλλησποντο. Ἡ τακτική πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφραλερῆ· ὁ Ἀλκιβιάδης παρακολουθώντας τίς κινήσεις τους τοὺς παράγγειλε νά τήν ἀλλάξουν.

Ὁ ἀθηναϊκός στόλος αἰχμαλωτίζεται ἀπό τό Λύσανδρο. Κανείς, ὅμως, δέν τόν ἄκουσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μέ τέχνασμα τοῦς *Αἰγός Ποταμούς*, τήν ὥρα πού τὰ ἀθηναϊκά πληρώματα βρισκόνταν στή στεριά, νά αἰχμαλωτίσει τό στόλο καί νά τόν ἔχει πιά στήν κατοχή του (405 π.Χ.).

Ἡ Ἀθήνα χωρίς στόλο. Ἡ καταστροφή εἶχε γίνει μέσα σέ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. *Ἡ Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρίς στόλο.* Τί θά μπορούσε πιά νά τῆ σώσει; Τό τέλος τῆς ἦταν ἀναπόφευκτο. Τό ἱερό πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στήν Ἀθήνα τήν εἶδηση τῆς συμφοράς.

Ἀποκλεισμός τῆς Ἀθήνας. Ἀπομονωμένη ἡ πόλη ἀπό τήν πλευρά τῆς στεριάς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στή Δεκέλεια, ἀποκλειστικῆ σέ λίγο ἀπό τό Λύσανδρο καί ἀπό τῆ θάλασσα. Μέ ἀξιοπρέπεια καί πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τό τέλος. Κι ὅταν πιά τελειώσαν ὀλότελα οἱ τροφές κι ἡ πολιορκία ἐγινε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνην.

Ἐπιτύμβιο ἀττικό ἀνάγλυφο μέ παράσταση τῆς νεκρῆς Ἀμφαρέτης πού κρατεῖ στά χέρια τῆς τό νεκρό τῆς ἐγγονάκι, ὅπως σημειώνεται στό ἐπιγράμμα πού εἶναι χαραγμένο πάνω στό ἐπιστόλιο τοῦ ἀναγλύφου. Τό ἔργο εἶναι ἐξαιρετικά ἐκφραστικό, μέ πύχωση ἀξιοσημείωτη στό φόρεμα. Γύρω στά τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Κεραμεικοῦ.

Οἱ παραστάδες ἀριστερά καί δεξιά ἀπό τίς μορφές, ὅπως καί τό ἐπιστόλιο ἀποδίδουν τό σῆμα μικροῦ ναοῦ, γι' αὐτό τὰ λέμε ναϊκόμορφα αὐτά τὰ ἐπιτύμβια.

Ἡ εἰρήνη καὶ οἱ ὄροι της. Στό Συνέδριο πού ἐγίνε στή Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νά τούς πείσουν νά ἰσοπεδωθεῖ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στήν περίσταση αὐτή, παρ' ὅλη τήν ἀγριότητα πού εἶχε ἐπικρατήσει στόν πόλεμο, οἱ Σπαρτιάτες ἔδειξαν εὐγένεια καί μεγαλοψυχία στους νικημένους, λέγοντας πῶς δέν ἐπιτρεπτόταν νά καταστρέψουν πόλη πού ἔσωσε ἄλλοτε τήν Ἑλλάδα. Ἔτσι, δέν ἄκουσαν τή γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν ὁμως τήν εἰρήνη μέ πολύ βαριοῦς ὄρους:

α. Νά παραδοθοῦν ὅλα τά καράβια τῶν Ἀθηναίων, ἐκτός ἀπό δώδεκα.

β. Νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τούς πολιτικούς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νά γκρεμίσουν τά τείχη τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Πειραιᾶ, καθώς καί τά Μακρά Τείχη.

δ. Νά ἀκολουθοῦν τούς Σπαρτιάτες, ἔχοντας ἀπό δῶ καί πέρα τούς ἴδιους μέ αὐτούς ἐχθρούς καί φίλους.

Ἄφου ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στήν πόλη καί ἔβαλε νά γκρεμίσουν τά τείχη της, πῆγε καί κατέλαβε τήν τελευταία πιστή σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τή Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στήν ἐξουσία τούς ὀλιγαρχικούς, καί γύρισε νικητής στή Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθεῖ κι ἦταν τώρα χωρίς τείχη καί χωρίς στόλο.

ΣΤΟ

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Καί οἱ δύο μεγάλες πόλεις ζημικώθηκαν. Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μέ τή Σπάρτη σημεῖωσε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου καί χάραξε ἀνεπανόρθωτα τή ζωή τοῦ ἐθνους. Ἡ δημιουργική πνοή πού φύσηξε ὕστερα ἀπό τούς Περσικούς πολέμους χάθηκε, ἀφήνοντας στή θέση της τήν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Καί τά δύο στρατόπεδα βγήκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἀνθρώποι εἶχαν σκοτωθεῖ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τό ἐμπόριο μαράζωσε καί, γενικά, ἔλλαξε ἡ ἐλληνική νοοτροπία.

Ἄφου ἦταν νύκτα, αἰώνια νέος, παίζει τή λύρα του. Λεπτομέρεια ἀπό τή διακόσμηση ἐρυθρόμορφης ὕδρας, τοῦ ζωγράφου Μειδία. 410 π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Ἐλλειψη ἀξιοπρέπειας στίς ἑλληνικές πόλεις. Λίγες δεκαετίες πρὶν, ἐνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀπομάκρυναν ἀπὸ τῆ χώρα τους τοὺς Πέρσες. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν, τώρα, ὁ ἕνας ἀντίπαλος τὸν ἄλλο, ἔδωσαν στὸν ἑαυτό τους τὴ θλιβερὴ ἄδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νὰ ἐπιζητήσουν μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ ἀλλολοχτυπηθοῦν.

Ἡ ἀγριότητα τῶν ἀντιπάλων. Ἀκόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ἡ φοβερὴ σκληρότητα, πού καί οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες ἐκδήλωσαν στίς διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριῶτες τους, πού μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλῶσσα, πίστευαν στοὺς ἴδιους θεοὺς κι εἶχαν τὴν ἴδια καταγωγή, σάν νὰ ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροί, ἐξολοθρεύοντας τοὺς κατοίκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλώντας τους δούλους.

Ἀλλαγή στοῦ χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων. Μετά τοὺς Περσικοὺς πολέμους, χαρὰ, ἱκανοποίηση καὶ περηφάνια ὀδήγησαν στοῦ θάψμα τοῦ 5ου αἰώνα. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα θρήνησε τίς ἀπώλειες καὶ τὴν ἄσκοπη διαμάχη.

Ὀχλοκρατία*. Ἀπὸ τὰ χειρότερα φαινόμενα πού σημειώθηκαν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, στάθηκε ἡ φθορὰ τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ λαὸς τῆς, πέφτοντας στὰ χέρια τῶν δημαγωγῶν, μεταβλήθηκε σέ ὄχλο.

Καταδίκη τοῦ Σωκράτη. Στίς θλιβερές πολιτικές διαμάχες πού θὰ ξεσπᾶσιν ἀμέσως ὕστερα, πρῶτο θῦμα καὶ τραγικότερο ἀπὸ ὅλα θὰ πέσει ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης (399 π.Χ.). Οἱ ἴδιοι οἱ συμπολίτες του θὰ τὸν κατηγορήσουν, θὰ τὸν δικάσουν καὶ θὰ τὸν καταδικάσουν σέ θάνατο. Πιστὸς ἐκείνου στὴ διδασκαλία του, ἂν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δραπετεῦσει καὶ νὰ σωθεῖ, προτίμησε νὰ πιεῖ τὸ κώνειο*, δείχνοντας μὲ τὴν ὑπέροχη στάση του πῶς ὁ, τι εἶχε κηρύξει – πειθαρχία στοὺς νόμους τῆς πατρίδας καὶ ἀρετὴ – δὲ θὰ τὰ πρόδινε γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ.

Ἡ κακὴ τύχη τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητας. Μιὰ σειρά μεγάλων ἀνδρῶν κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα στὸν 5ο αἰώνα ἢ ὅρισε τίς τύχες τῆς στίς δύσκολες στιγμές. Παράξενο εἶναι πῶς κανεὶς δὲν τελείωσε ἡρεμὰ τὴ ζωὴ του. Ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνα ἔσβησε, καταδικασμένος, στὴ φυλακὴ, ὁ μέγας Θεμιστοκλῆς ἐξόριστος καὶ κατατρεγμένος. Ὁ δίκαιος Ἀριστείδης ἐγνώρισε τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τὴν πικρία. Τὸ ἴδιο κι ὁ νικητὴς τοῦ Εὐρυμέδοντα, ὁ Κίμων, πού πρόλαβε νὰ τὸν βρεῖ ὁ θάνατος ἐνδοξο, πρὶν πάθει ἄλλα δεινά. Ὁ ἐξοχος Περικλῆς τίς ὥρες τῆς δυσκολίας καμιά συμπαράσταση ἢ κατανόηση δὲ βρῆκε ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του. Ξεχνώντας ὅ,τι τοὺς εἶχε προσφέρει, ὄχι μόνον ἐκεῖνον κατάρτεξαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους πού ἀνῆκαν στοῦ στενοῦ του περιβάλλον (τὸν Ἀναξαγόρα, τὸ Φειδία, τὴν Ἀσπασία κ.ἄ.) τοὺς δυσφήμισαν καὶ τοὺς κακομεταχειρίστηκαν.

Εἶχαν τὴ θαυμασιὰ ἱκανότητα νὰ ξεχωρίζουν καὶ νὰ ἀναδείχνουν τοὺς ἀξιους οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Γρήγορα, ὁμως, τοὺς κούραζε ἡ μεγαλοσύνη καὶ ζητοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἀπὸ ἀσυναίσθητο, ἀλλὰ ἔντονο φόβο μὴ τοὺς ἴδουν ξαφνικὰ νὰ παίρνουν αὐθαίρετα τὴν ἐξουσία καὶ νὰ γίνονται τύραννοι. Τῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν ἡ στέρηση ἢ ἀφήση φανερὰ τὰ χνάρια τῆς, γιὰτὶ νεώτεροι καὶ τὸ ἴδιο ἀξιοὶ μῆτηκαν στὴ θέση τους ἀμέσως, χωρὶς νὰ σημειωθεῖ χάσμα. Τοῦ Ἀλκιβιάδη ὁμως τὴν ἀσυλλόγιστη ἀνάκληση τὴν ὥρα τοῦ πολέμου τὴν πλήρωσαν θανάσιμα οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τότε σβήνει, γιὰ πάντα, ἡ θεϊκὴ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη πού καθρεφτίζεται στὰ ἔξοχα πρόσωπά τους, ὅπως τὰ σμίλεψε μὲ τὴν ἀθάνατη τέχνη τοῦ Φειδίας στὴ ζωφόρο τοῦ Παρθενῶνα.

1. Ὁ Θουκυδίδης ὑμνῆι στὸν ἐπιτάφιο τοῦ τό δημοκρατικό πολίτευμα τῆς Ἀθήνας:
 «Κυβερνιόμαστε δηλαδή μέ πολίτευμα, πού δέ ζηλεῖει τοὺς θεσμούς τῶν ἄλλων, ἀλλά εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιά πολλούς, παρά πού ξεσηκώνουμε τίς συνηθείς τους. Καί λέγεται μέ τ' ὄνομα δημοκρατία, γιατί δέν κυβερνιέται γιά τό συμφέρον τῶν λίγων, ἀλλά γιά τοὺς πολλούς, κι ἔχουν ὅλοι τά ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μέ τοὺς νόμους γιά τίς ἰδιωτικές διαφορές μεταξύ τους· γιά τά δημόσια ἀξιώματα, ὅμως, γιά ὅποιαν ἰκανότητα ἐκτιμᾶται ὁ καθένας, δέ φτάνει σέ θέση πολιτική ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρά ἀπό τήν ἀξιοσύνη του· κι οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, ὅταν μπορεῖ νά προσφέρει κάτι καλό στήν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπό τό ἀξίωμα, ἐπειδή εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Β, 37 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. [Ὁ Θουκυδίδης μιλάει γιά τήν ἀξία τῆς ἱστορίας του:

α. «Τίς πράξεις ὅμως πού ἐγίναν στὸν πόλεμο, δέ θεωρῶσα ἀξίό μου νά τίς πληροφορηθῶ ἀπό ὅποιονδήποτε ἔτυχε νά βρῖσκεται ἐκεῖ, οὔτε ὅπως μοῦ φαινόταν πιθανόν νά ἐγίναν ἀλλά τά ἐξέτασα λεπτόλογα, κι ἐκεῖνα πού εἶδα μέ τά μάτια μου, κι ὅσα ἔμαθα ἀπό ἄλλους, κοοκινίζοντάς τα μέ τή μεγαλύτερη δυνατή ἀκρίβεια. Ὅλ' αὐτά βρέθηκαν μέ πολύ κόπο, γιατί ὅσοι παραστάθηκαν σέ μιά μάχη δέν ἔλεγαν ὁ καθένας τά ἴδια πράγματα, ἀλλά σύμφωνα μέ ὅσα θυμόταν ὁ καθένας, καί μέ τήν προτίμησή του πρὸς τή μιά ἢ ἄλλη μερίδα. Κι ὅταν ἀκούει κανεῖς τήν ἱστορία, ἴσως δέ φαίνεται τόσο εὐχάριστο ὅπ δέ μοιάζει μέ παραμύθι· ὅσοι ὅμως θελήσουν νά ἐξετάσουν τήν καθαρῆ ἀλήθεια τῶν ὄσων ἐγίναν καί ἐκείνων πού μέλλουν κάποτε νά ξαναγίνουν, ὅπως εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, ἡ τά ἴδια ἢ παρόμοια, θά μοῦ φτάσει, ἂν αὐτοί τά κρίνουν ὠφέλιμα. Γιατί τό ἔργο μου ἔχει συγγραφεί περισσότερο γιά νά τό ἔχουν οἱ ἀνθρώποι αἰώνιο κτήμα τους παρά σάν ἀγώνισμα γιά νά τ' ἀκούσει κανεῖς μιά φορά μόνο».

β. «Γιατί ἡ πῖο ἀληθινή αἰτία, ἀλλά πῖο κρυμμένη μέσα στά λόγια, νομίζω εἶναι τούτη: ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρα πολύ δυναμῶσει κι ἄρχισαν νά τρομάζουν τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ἐξανάγκασαν νά πολεμήσουν»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 21, 22, 23 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. [Ὁ λοιμός στήν Ἀθήνα:

«Κι ἐπιασε ἡ ἀρρώστια, καθὼς λένε, πρῶτα-πρῶτα ἀπό τήν Αἰθιοπία πέρα ἀπό τήν Αἴγυπτο, κατέβηκε ὕστερα στήν Αἴγυπτο κι ἀπό ἐκεῖ στή Λιβύη καί σέ πολλά μέρη τῆς ἐπικράτειας τοῦ Πέρση βασιλιά. Στήν πολιτεία τῆς Ἀθήνας φανερώθηκε ξαφνικά, ἀφοῦ πείραξε μερικούς στὸν Πειραιᾶ.

Ἡ μορφή τῆς ἀρρώστιας ἦταν κάτι πού ξεπερνοῦσε τίς λογικές εἰκασίες τῶν ἀνθρώπων, καί πρόσβαλλε τὸν καθένα πῖο βαριά ἀπ' ὅσο μπορεῖ νά βαστάξει ἡ ἀνθρώπινη φύση, καί φανερώθηκε κι ἀπὸ τό ἐξῆς πῶς δέν ἦταν καμιά ἀπὸ τίς συνηθισμένες ἀρρώστιας: τά ὄρνια δηλαδή καί τά τετράποδα ζῶα πού τρῶνε ἀνθρώπινη σάρκα, μ' ὅλο πού εἶχανε μείνει πολλά ἄταφα κορμιά, ἡ δέν τά πλησίαζαν ἢ ἂν τά δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αὐτά. Κι ἀπόδειξη, πῶς παρουσιάστηκε καθαρὰ ἐλάττωση τῶν πουλιῶν αὐτῶν, καί δέν τὰ βλεπε κανεῖς οὔτε ἄλλου οὔτε γύρω σέ νεκρούς ἀπὸ τήν ἀρρώστια· ἐνῶ τά σκυλιὰ ἔδιναν ἀκόμα καλύτερη ἀφορμὴ νά τό παρατηρήσει κανεῖς, ἐπειδή ζοῦνε μαζί μέ τὸν ἀνθρώπο»].

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Β, 48-50 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

4. Τό τέλος του πολέμου· ή ειδηση τής συμφορᾶς στήν Ἀθήνα:

«Στήν Ἀθήνα ἔγινε γνωστή ή συμφορά νύχτα, ὅταν ἔφτασε ή Πάραλος, καί ὁ θρήνος, καθώς ὁ ἕνας τήν ἀνάγγελε ντόν ἄλλο, ἔφτανε, μέσ' ἀπό τά Μακρά τείχη, ἀπό τόν Πειραιά στήν πόλη· ὡστε ὀλόκληρη ἐκείνη τή νύχτα κανεῖς δέν ἔκλεισε μάτι, γιατί θρηνοῦσαν ὄχι μονάχα ἐκείνους πού ἔχαν σκοτωθεῖ, ἀλλά πολύ περισσότερο τούς ἑαυτούς τους, γιατί νόμιζαν πώς θά πάθουν ὄ,τι αὐτοῖ ἔκαμαν στούς Μηλίους, πού ἦταν ἀποικοί τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τούς ὑπόταξαν ὕστερα ἀπό πολιορκία καί στούς κατοίκους, τής Ἰσπαιας... καί σέ πολλούς ἄλλους ἀπό τούς Ἕλληνας. Τήν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συνέλευση κι ἀποφάσισαν νά φράξουν μέ χῶμα τά λιμάνια, ἐκτός ἀπό ἕνα, νά ἐπιδιορθώσουν τά τείχη, νά τοποθετήσουν φρουρούς καί νά πάρουν γενικά ὅλα τά ἀπαιτούμενα μέτρα γιά τήν πόλη πού ἐπρόκειτο νά πολιορκηθεῖ».

Ξενοφάντα, «Ἑλληνικά» Β, 34 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

5. [Γενικές σκέψεις τοῦ Θουκυδίδη γιά τά ἀποτελέσματα τής βίας καί τοῦ πολέμου:

Σ' αὐτές τίς ἀκρότητες ἔφτασε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος (στήν Κέρκυρα) καί προκάλεσε μεγάλη ἐντύπωση, γιατί ἦταν ὁ πῶτος πού ἔγινε. Ἀργότερα μπορεῖ κανεῖς νά πει ὅτι ὀλόκληρος ὁ ἑλληνισμός συνταράχθηκε, γιατί παντοῦ σημειώθηκαν ἐμφύλιοι σπαραγμοί. Οἱ δημοκρατικοί καλοῦσαν τούς Ἀθηναίους νά τούς βοηθήσουν καί οἱ ὀλιγαρχικοί τούς Λακεδαιμονίους. Ὅσο διαρκοῦσε ή εἰρήνη δέν ἔχαν οὔτε πρόφαση, ἀλλά οὔτε τή διάθεση νά τούς καλέσουν γιά βοήθεια. Μέ τόν πόλεμο, ὁμως, καθεμίᾱ ἀπό τίς ἀντίπαλες πολιτικές παρατάξεις μποροῦσε εὐκόλα νά βρεῖ εὐκαιρία νά προκαλέσει ἐξωτερική ἐπέμβαση γιά νά καταστρέψει τούς ἀντιπάλους της καί νά ἐνισχυθεῖ ή ἴδια γιά ν' ἀνατρέψει τό πολίτευμα. Οἱ ἐμφύλιες συγκρούσεις ἔφεραν μεγάλες κι ἀμέτρητες συμφορές στίς πολιτείες, συμφορές πού μπορεῖ νά εἶναι βαρύτερες ή ἐλαφρότερες κι ἔχουν διαφορετική μορφή ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις. Σέ καιροῦ εἰρήνης καί ὅταν εὐημερεῖ ὁ κόμος καί οἱ πολίτες, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἡρεμοί γιατί δέν τούς πιέζουν ἀνάγκες φοβερές. Ἄλλ' ὅταν ἔρθει ὁ πόλεμος πού φέρνει στούς ἀνθρώπους τήν καθημερινή στέρηση, γίνεται δάσκαλος τής βίας κι ἐρεθίζει τά πνεύματα τοῦ πλήθους σύμφωνα μέ τίς καταστάσεις πού δημιουργεῖ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, λοιπόν, μεταδόθηκε ἀπό πολιτεία σέ πολιτεία. Κι ὅσες πολιτείες ἔμειναν τελευταῖες, ἔχοντας μάθει τί εἶχε γίνει ἄλλοῦ, προσπαθοῦσαν νά ὑπερβάλουν σ' ἐπινοητικότητα, σέ ὑπόουλα μέσα καί σέ ἀνήκουστες ἐκδικήσεις. Γιά νά δικαιολογοῦν τίς πράξεις τους ἄλλαζαν ἀκόμα καί τή σημασία τῶν λέξεων. Ἡ παράλογη τὸλμη θεωρήθηκε ἀνδρεία καί ἀφοσίωση στό κόμμα, ή προσωπική διστακτικότητα θεωρήθηκε δειλία πού κρύβεται πίσω ἀπό εὐλογες προφάσεις καί ή σωφροσύνη προσωπίδα τής ἀνανδρείας. Ἡ παραφορά θεωρήθηκε ἀνδρική ἀρετή, ἐνώ ή τάση νά ἐξετάζονται προσεκτικά ὅλες οἱ ὄψεις ἐνός ζητήματος θεωρήθηκε πρόφαση γιά ὑπεκφυγή. Ὅποιος ἦταν ἐξαλλος γινόταν ἀκουστός, ἐνώ ὅποιος ἔφερε ἀντιρρήσεις γινόταν ὑπόπτος. Ὅποιον ἐπινοοῦσε κανένα τέχνασμα καί πετύχαινε, τόν θεωροῦσαν σπουδαῖο, κι ὅποιον ὑποψιαζόταν οὐγκαιρα καί φανέρωνε τά σχέδια τοῦ ἀντιπάλου, τόν θεωροῦσαν ἀκόμα πῖο σπουδαῖο. Ἐνώ ὅποιος ἦταν ἀρκετά προνοητικός, ὡστε νά μή χρειαστοῦν τέτοια μέσα, θεωροῦσαν ὅτι διαλύει τό κόμμα καί ὅτι εἶναι τρομοκρατημένος ἀπό τήν ἀντίπαλη παρατάξη. Μέ μιᾶ λέξη, ὅποιος πρόφτανε νά κάνει κακό πρῖν ἀπό ἄλλον, ἦταν ἀξίος ἐπαίνου, καθώς κι ἐκείνος πού παρακινούσε στό κακό ὅποιον δέν εἶχε σκεφτεῖ νά τό κάνει. Ἄλλά καί ή συγγένεια θεωρήθηκε χαλαρότερος δεσμός ἀπό τήν κομματική ἀλληλεγγύη, γιατί οἱ ὁμοειδέατες ἦσαν ἔτοιμοί νά ἐπιχειρήσουν ὀ,τιδήποτε, χωρίς δισταγμό, καί τοῦτο ἐπειδή τά κόμματα δέ σχηματίστηκαν γιά νά ἐπιδιώξουν κοινή ὠφέλεια μέ νόμιμα μέσα, ἀλλά, ἀντίθετα, γιά νά ἱκανοποιήσουν τήν πλεονεξία τους παρανομώντας. Καί ή μεταξύ τους ἀλληλεγγύη βασίζονταν περισσότερο στή συνενόχη τους παρά στούς ὄρκους τους στούς θεούς. Τίς εὐλογες προτάσεις τῶν ἀντιπάλων τίς δέχονταν μέ ὕστεροβουλία καί ὄχι μέ εἰλικρίνεια γιά νά φυλαχτοῦν ἀπό

ένα κακό αν οι άλλοι ήταν πιο δυνατοί. Και προτιμούσαν να εκδικηθούν για κάποιο κακό αντί να προσπαθήσουν να μην τό πάθουν. Όταν έκαναν όρκους για κάποια συμφιλίωση, τούς κρατούσαν τόσο μόνο όσο δεν είχαν τη δύναμη να τους καταπατήσουν, μην έχοντας να περιμένουν βοήθεια από άλλου. Άλλα μόλις παρουσιαζόταν ευκαιρία, εκείνοι που πρώτοι είχαν ξαναβρει τό θάρρος τους, αν έβλεπαν ότι οι αντίπαλοί τους ήταν άφύλαχοι, τούς χτυπούσαν κι ενιωθαν μεγαλύτερη χαρά να τους βλάψουν εξαπατώντας τους, παρά χτυπώντας τους ανοιχτά. Θεωρούσαν ότι ό τρόπος αυτός όχι μόνο είναι πιο ασφαλής αλλά και βραβείο σε αγώνα δόλου. Γενικά είναι εύκολότερο να φαίνονται επίδεξιοι οι κακοῦργοι, παρά να θεωρούνται τίμιοι όσοι δεν είναι δόλιοι. Οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν να κάνουν τό κακό και να θεωρούνται έξυπνοι, παρά να είναι καλοί και να τούς λένε κουτούς. Αιτία όλων αυτών ήταν ή φιλαρχία που έχει ρίζα τήν πλεονεξία και τή φιλοδοξία που έσπρωχναν τίς φατρίες ν' αγωνίζονται μέ λύσσα. Οι άρχηγοί τών κομμάτων, στίς διάφορες πολιτείες, πρόβαλλαν ώραία συνθήματα. Ίσοτητα τών πολιτῶν από τή μία μεριά, σωφροσύνη τής άριστοκρατικής διοίκησης από τήν άλλη. Προσποιοῦνταν έτσι ότι υπηρετούν τήν πολιτεία, ενώ πραγματικά ήθελαν να ικανοποιήσουν προσωπικά συμφέροντα και αγωνίζονται μέ κάθε τρόπο να νικήσουν τούς αντιπάλους τους. Τούτο τούς οδηγούσε να κάνουν τά φοβερότερα πράγματα επιδιώκοντας να εκδικηθούν τούς αντιπάλους τους, όχι ως τό σημείο που έπitrπει ή δικαιοσύνη ή τό συμφέρον τής πολιτείας, αλλά κάνοντας τίς άγριότερες πράξεις, μέ μοναδικό κριτήριο τήν ικανοποίηση του κόμματός τους. Καταδίκαζαν άνομα τούς αντιπάλους τους ή άρπαζαν βίαια τήν έξουσία, έτοιμοι να κορέσουν τό μίσος τους. Καμιά από τίς δύο παρατάξεις δεν είχε κανένα ήθικό φραγμό κι εκτιμούσε περισσότερο όσους κατόρθωναν να κρύβουν κάτω από ώραία λόγια φοβερές πράξεις. Όσοι πολίτες ήταν μετριοπαθείς θανατώνονταν από τή μία ή τήν άλλη παρατάξη, είτε επειδή είχαν άρνηθει να πάρουν μέρος στον αγώνα είτε επειδή ή ιδέα και μόνο ότι θά μπορούσαν να επιζήσουν προκαλούσε εναντίον τους τό φθόνο.

Έτσι οι έμφύλιοι σπαραγμοί έγιναν αίτια ν' άπλωθει σ' όλο τόν ελληνικό κόσμο κάθε μορφή κακίας και τό ήθος, που είναι τό κύριο γνώρισμα τής ευγενικής ψυχής, κατάντησε να είναι καταγέλαστο κι εξαφανίστηκε. Ό ανταγωνισμός δημιούργησε άπόλυτη δυσπιστία και δεν υπήρχε τρόπος που να μπορεί να τή διαλύσει, ούτε έγγυήσεις ούτε όρκοι φοβεροί. Όλοι, όταν επικρατούσαν, ξέροντας ότι δεν υπήρχε έλπίδα να κρατηθούν μόνιμα στην έξουσία, προτιμούσαν, αντί να δώσουν πίστη στους αντιπάλους τους, να πάρουν τά μέτρα τους για να μην πάθουν οι ίδιοι. Τίς περισσότερες φορές επικρατούσαν οι διανοητικά κατώτεροι. Φοβόνταν τή δική τους ανεπάρκεια και τήν ικανότητα τών αντιπάλων τους κι έτσι, για να μη νικηθούν στή συζήτηση και για να μην πέσουν θύματα τών όσων οι άλλοι θά έπινοούσαν, δεν είχαν κανένα δισταγμό να προχωρήσουν σε βίαιες πράξεις. Όσοι, πάλι, περιφρονούσαν τούς αντιπάλους τους, νόμιζαν ότι μπορούσαν σύγκαιρα να καταλάβουν τά σχέδιά τους. Θεωρούσαν ότι δεν ήταν ανάγκη να μεταχειριστούν βία για τά όσα μπορούσαν, καθώς νόμιζαν, να πετύχουν μέ τίς ραδιουργίες τους. Έτσι, τίς περισσότερες φορές, δέ φυλάγονταν και οι αντίπαλοί τους τούς αφάνιζαν].

Θουκυδίδη, «Ίστορία» Γ' 82-84 (Μετ. Άγγ. Βλάχου)

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

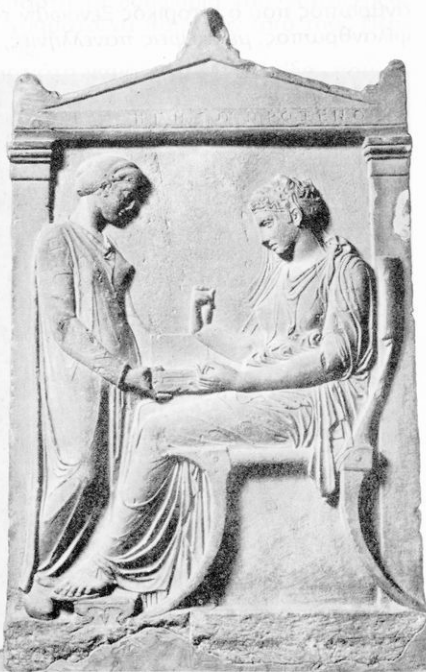
1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Σπάρτη φέρθηκε μέ γενναιοφροσύνη τή στιγμή τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων. Δέ θέλησε νά σπιλώσει τό ὄνομά της στούς αἰῶνες κι ἀπόρριψε τίς φοβερές προτάσεις τῶν Κορινθίων καί ἄλλων Ἑλλήνων, πού πόθησαν νά ἰδοῦν ἰσοπεδωμένη τήν Ἀθήνα νά σβῆνει ἀπό τό χάρτη.

Ὀλιγαρχία στήν Ἀθήνα. Στούς ὄρους ὁμως τῆς εἰρήνης, πού ἔκλεισαν μέ τούς νικημένους Ἀθηναίους, στάθηκαν σκληροί οἱ Σπαρτιάτες. Στήν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας ὁ Λυσάνδρος παράδωσε τήν ἀρχή σέ τριάντα ὀλιγαρχικούς, μέ ἀρχηγό τό Θηραμένη, πού κυβέρνησαν μέ τόση ἀγριότητα, ὥστε ὀνομάστηκαν *Τύραννοι*. Στούς ὀχτῶ μήνες πού ἔμειναν στήν ἐξουσία (τούς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατική φρουρά), ἔκαμαν φριχτές καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καί σκότωσαν γύρω στούς 1.500 ἀνθρώπους. Ἡ ληστεία κι ἡ ἀρπαγή ἦταν στήν ἡμερήσια διάταξη. Στό τέλος συγκρούστηκαν ἄγρια καί μεταξύ τους.

Ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας. Θρασύβουλος. Ἦταν τόσο φοβερό τό καθεστῶς τους, ὥστε ὅταν οἱ δημοκρατικοί Ἀθηναῖοι, πού μέ ἀρχηγό τό Θρασύβουλο εἶχαν καταφυγεῖ στή Θήβα, προχώρησαν ἀπό τό φρούριο τῆς Φυλῆς (στήν Πάρνηθα) πρὸς τόν Πειραιά καί, ἀφού τόν κατέλαβαν, κατάλυσαν τήν τυραννία, οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες δέ θέλησαν νά ὑποστηρίξουν τούς Τριάκοντα. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωσε γενική ἀμνηστία* καί ξανάφερε τή δημοκρατία στήν Ἀθήνα.

Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγηῶς, κόρης τοῦ Προξένου. Ἡ νεκρή Ἡγηῶ, καθισμένη σ' ἕνα θαυμάσιο θρόνο, πατώντας σέ ὑποπόδιο, φορεῖ κατάσαρκα τό χιτῶνα καί ἀπό πάνω τὸ ἱμάτιό της. Ἀπέναντί της ἡ δούλη της, γεμάτη θλίψη, τῆς ἀκουμπάει στά πόδια τό κουτί μέ τὰ κοσμημάτα της, ἀπό ὅπου ἡ Ἡγηῶς ἔχει πάρει ἕνα κόσμημα, πού παριστανόταν ἄλλοτε ζωγραφιστό καί πού τό κοιτάζει. Ἡ κομψή γυναίκα, συγκρατημένη ἀπολύτως, ἀποπνέει τή θλίψη τοῦ θανάτου πού τῇ στερῆσε τόσο νέα ἀπό τίς ἀπλές χαρές τῆς ζωῆς, πού τίς συμβολίζει τό κόσμημα. Θαυμάσιο ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μοῦσειο.

2. ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

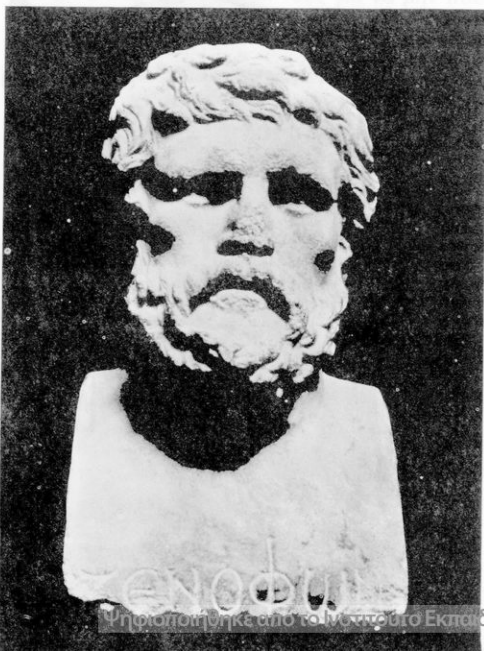
Οι Έλληνες μισθοφόροι Ξένων. Τήν εποχή αυτή καθιερώνεται ένα παράξενο φαινόμενο, πού όφειλεται στήν οικονομική κακοδαιμονία πού μάστιζε τότε τήν Ελλάδα. Πολλοί Έλληνες φεύγουν από τίς πόλεις τους καί προσφέρουν, ώς μισθοφόροι, τίς στρατιωτικές τους υπηρεσίες στους Πέρσες. Αρχίζει, μέ τόν τόν τρόπο, μιά σοβαρή αφαίμαξη ζωτικών στοιχείων από τήν Ελλάδα.

Κύρος. Μάχη στά Κούναξα (401 π.Χ.). Ο Λύσανδρος είχε γοητεύσει τό βασιλιά τών Περσών Άρταξέρξη μέ τή γενναιότητά του. Έτσι, συμπάθησε χάρη σ' αυτόν καί τή Σπάρτη. Όταν, όμως, ό αδελφός του ό Κύρος, μέ σπαρτιατική βοήθεια, τόν χτύπησε θέλοντας νά του πάρει τή βασιλεία, ό θαυμασμός γιά τή Σπάρτη χλώμιασε. Στή μάχη τών δύο αδελφών στά Κούναξα νικήθηκε ό Άρταξέρξης, ό Κύρος όμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Κάθοδος τών Μυρίων. Τότε, σημειώθηκε ένα πρωτόφαντο γεγονός από τούς Έλληνες μισθοφόρους, πού έμεινε θαυμαστό κατόρθωμα στήν ιστορία: ή Κάθοδος τών Μυρίων. Δέκα χιλιάδες Έλληνες πού ήταν στό στρατόπεδο του Κύρου, μέ αρχηγό τόν Αθηναίο Ξενοφώντα κατόρθωσαν, παρ' όλες τίς αντίξοες περιστάσεις, νά διαβούν τήν έχθρική χώρα καί νά φτάσουν στόν Εύξεινο.

Οι Σπαρτιάτες ενδιαφέρονται γιά τίς πόλεις τής Μ. Ασίας. Τήν εποχή εκείνη οί ελληνικές πόλεις τής Μ. Ασίας, τό πιο τυραννισμένο μέρος του Έλληνισμού, είχαν καί πάλι προβλήματα μέ τούς Πέρσες. Οί Σπαρτιάτες πίστεψαν πώς είχαν, τώρα πιά, χρέος νά τίς βοηθήσουν. Έστειλαν, έτσι, δύο στρατηγούς – τό Θίβρωνα αρχικά, καί ύστερα τό Δερκυλίδα – πού δέν κατόρθωσαν όμως σπουδαία πράγματα.

Άγχιλαος. Στο μεταξύ, τό 396, ό βασιλιάς τής Σπάρτης Άγχιλαος – ένας άνθρωπος πού ό ιστορικός Ξενοφών τόν χαρακτηρίζει τέλειο –, ευγενικός καί φιλόανθρωπος, μέ σκέψεις πανελλήνιες, έβαλε στό μυαλό του νά καταλύσει τό

Ο Πέρσης σατράπης Τισσαφέρνης. 4ος π.Χ. αϊ. Cabinet des medailles (Παρίσι).

Μαρμάρινο πορταίτο του ιστορικού Ξενοφώντα. Μουσείο Άλεξανδρείας.

περσικό κράτος. Τό όπλο όμως, πού ή ίδια ή πόλη του δέχτηκε άλλοτε νά χρησιμοποιήσει εναντίον τών Ἀθηναίων (τά περσικά χρήματα), δόθηκε τώρα στους έχθρους τής Σπάρτης. Καί τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου ή προσπάθεια ἔπεσε στό κενό.

Μάχη στήν Κορώνεια (394 π.Χ.). Ἀναγκάστηκε, ἀφήνοντας τή Μ. Ἀσία, ὅπου εἶχε κερδίσει ἀρκετές νίκες εναντίον τών Περσών, νά γυρίσει γρήγορα στήν Ἑλλάδα, γιά ν' ἀντιμετωπίσει τούς συνασπισμένους μέ περσικά χρήματα Θηβαίους, Κορινθίους καί Ἀργεῖους, μαζί καί τούς Ἀθηναίους, πού τούς νίκησε τό 394 στήν Κορώνεια τής Βοιωτίας.

Ἔξι χρόνια κράτησε ὁ πόλεμος (ὡς τό 392) καί στό διάστημα αὐτό, στήν περιοχή τής Κορινθίας ὅπου μεταφέρθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις (λέγεται γι' αὐτό ὁ πόλεμος Βοιωτικός ἢ Κορινθιακός), φάνηκε καθαρά πώς οἱ Σπαρτιάτες δέν κατόρθωσαν νά ἐπιβληθοῦν στους ἄλλους Ἕλληνες.

Ἴφικράτης, Κόνων. Στήν περίσταση αὐτή δυό σημαντικά γεγονότα ἀνέβασαν πάλι τήν Ἀθήνα: 1. Ὁ στρατηγός Ἴφικράτης ὀργάνωσε μ' ἑλαφρά σώματα (πελταστῶν) τόν ἀθηναϊκό στρατό (νίκησε ἔτσι καί τούς Σπαρτιάτες στόν Κορινθιακό πόλεμο). 2. Ὁ στρατηγός Κόνων κατέστρεψε τό ναυτικό πού εἶχαν οἱ Σπαρτιάτες στήν Κνίδα (394). Ὑστερα, μέ τά ἴδια περσικά πλοῖα λεηλάτησε τά παράλια τής Λακωνικῆς καί τής Μεσοσηνίας, ἔδωσε χρήματα στους ἀντιπάλους τής Σπάρτης καί, πάλι μέ περσικό χρυσάφι, ὕψωσε ξανά τά τεῖχη τής Ἀθήνας.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.)

Ὁ Ἄρταξέρξης ἀλλάζει πολιτική. Ἡ νέα ἐμφάνιση τής Ἀθήνας καί μερικές ἐπιτυχίες τοῦ ναυτικοῦ της στόν Ἑλλήσποντο ἀνησύχησαν τούς Πέρσες. Εἶχε φτάσει ή στιγμή νά ἐκμεταλλεῖται ή Σπάρτη τή δυσφορία τοῦ Ἄρταξέρξη, ἔτσι ὥστε νά πάψουν οἱ Ἀθηναῖοι καί χρήματα νά παίρνουν ἀπό τούς Πέρσες καί νά ὀργανώνουν τή συμμαχία τους.

Μέ τίς προσπάθειες τοῦ πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἀνταλκίδα, πού γι' αὐτό τό σκοπό τόν ἔστειλαν στήν Ἀσία, ὁ Ἄρταξέρξης ἐπιβάλλει τό 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα καί πάλι στάθηκαν οἱ ἑλληνικές πόλεις τής Μ. Ἀσίας, πού οἱ Σπαρτιάτες πρόθυμα τίς παραχώρησαν στό Μεγάλο Βασίλεα. Ἡ εἰρήνη ἐνομάστηκε Ἀνταλκίδειος.

Οἱ ὅροι τής εἰρήνης. Ἡ Κύπρος καί οἱ Μικρασιατικές πόλεις περνοῦσαν στήν περσική κυριαρχία. Οἱ πόλεις στήν Ἑλλάδα θά ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στήν Ἀθήνα θά ἀνήκαν, ἀπό δῶ καί πέρα, μόνον ή Λήμνος, ή Ἴμβρος καί ή Σκύρος. Ἡ Σπάρτη θά φρόντιζε γιά τήν ἐφαρμογή τής συνθήκης.

Ἔτσι, ἑκατό χρόνια μετά τούς λαμπρούς κοινούς ἀγῶνες τών Ἑλλήνων ἐναντίον τών Περσών, τό μῖσος τής Σπάρτης γιά τήν Ἀθήνα ὀδήγησε στήν ἄθλια αὐτή εἰρήνη, πού εὐτυχῶς δέ διατηρήθηκε πολὺν καιρό.

4. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (378/7 π.Χ.)

Βάση τής συμμαχίας ή ἰσονομία κι ή ἐλευθερία τών συμμάχων. Ὁ φόβος τών Περσών, ή πικρή πείρα πού ἄφησε ή σπαρτιακή ἡγεμονία κι ή θύμηση τής παλαιᾶς αἰγλης τής Ἀθήνας, μετά τήν καταστροφή τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλές ἑλληνικές πόλεις νά ἰδοῦν καί πάλι μέ καλό μάτι τούς Ἀθηναίους καί νά ἀναζητήσουν τήν προστασία τους. Ὑστερα ἀπό αὐτό, ὀργανώθηκε ξανά ή ναυτική τους συμμαχία ἀπό τό 378/7 π.Χ. (δεύτερη Ἀθη-

ναϊκή συμμαχία). Τή φορά αὐτή, βάση τῆς συμμαχίας ὀρίστηκε ἡ ἰσονομία κι ἡ ἐλευθερία τῶν συμμαχῶν. Δέ θά πλήρωναν φόρους ἀλλά συνεισφορά γιά τά ἔξοδα τοῦ στόλου. Ὅλοι οἱ σύμμαχοι, μιὰ φορά τό χρόνο, θά ἐπαιρναν μέρος μέ μιὰ ψηφο στό Συνέδριο πού θά γινόταν στήν Ἀθήνα. Στή συμμαχία προ-σχώρησαν ἡ Εὐβοία, τό Βυζάντιο, ἡ Λέσβος καί ἡ Τένεδος, ἡ Χίος καί ἡ Ρόδος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Ἀγχιλαίου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά πανελληνια ὁράματα.
 2. Ἡ ἔχθρα κι ἡ ἀπογοήτευση ἐνώνουν τό Ἄργος, τήν Κόρινθο, τή Θήβα καί τήν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καί ὁδηγοῦν στό Βοιωτικό ἢ Κορινθιακό πόλεμο.
 3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται ξανά.
 4. Καθιερώνεται ἡ συνήθεια τῆς χρησιμοποίησης περσικῶν χρημάτων στούς ἀγῶνες τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μεταξύ τους.
 5. Τό θλιβερότερο γεγονός στάθηκε ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, πού μέ εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στούς Ἕλληνες ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας.
 6. Ἡ Ἀθήνα ἀνανεώνει, σέ περιορισμένη κλίμακα, τή συμμαχία της, αὐτή τή φορά μέ ἰσονομία ἀνάμεσα στίς πόλεις (378/7 π.Χ.).
-

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἀντικρίζουν τή θάλασσα:

«Κι ἐπειδὴ ἡ βοή ὀλοένα καί μεγάλωνε κι ἀκουγόταν ὅλο καί πῖο κοντά καί κάθε τόσο οἱ νεοφερμένοι ὀρμοῦσαν τρέχοντας πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού φώναζαν κι ὄσο περισσότερο στρατιῶτες μαζεῦονταν τόσο ἡ βοή γινόταν πῖο δυνατή, ὁ Ξενοφῶν ὑποψιάστηκε πῶς κάτι σοβαρό συμβαίνει κι ἀνεβαίνει σ' ἄλογο καί παίρνοντας μαζί του τό Λύκιο καί τούς καβαλάρηδες ἔτρεχε νά δώσει βοήθεια· καί νά πού σέ λίγο ἀκοῦνε τούς στρατιῶτες νά κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι ἡ λέξη περνοῦσε ἀπό στόμα σέ στόμα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ λοιπόν ἔτρεχαν ὅλοι, καί οἱ ὀπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τὰ ὑπόζυγια καί τ' ἄλογα.

Κι ὄταν ἔφτασαν ὄλοι στήν κορυφή τότε μέ δάκρυα στά μάτια ἀγκάλιαζαν ὁ ἕνας τόν ἄλλον, ἀκόμα καί τούς στρατηγούς καί τούς λοχαγούς. Καί ξαφνικά μόλις δόθηκε ἀπό κάποιον τό σύνθημα οἱ στρατιῶτες βάλθηκαν νά κουβαλοῦν πέτρες κι ἔκαναν ἕνα μεγάλο σωρό. Ἐκεῖ ἀπόθεσαν γι' ἀνάθημα πλῆθος δέρματα βοδιῶν καί ραβδιά καί τίς ἀσπίδες ἀπό τὰ λάφυρα κι ὁ ὀδηγός κατακομμάπαζε κι ὁ ἴδιος τίς ἀσπίδες καί τούς ἄλλους προέτρεπε νά κάνουν τό ἴδιο».

Ξενοφῶντα, Κύρου Ἀνάβασις Δ, 7, 23 (Μετ. Κ.Φ.)

2. [Ἦ Ἄγροισίαι:

«Ὅσον ἄλλωστε καιροῦ ἔμεινε στήν ἔξουσία (σπὴν Ἄσια) δὲν ἀποδείχθηκε μὲ τὰ ἔργα του βασιλιάς ἀξίος γιὰ κάθε ἔπαινο, ἔφ' ὅσον ἀφοῦ παρέλαβε ὅλες τίς πόλεις πού πήγε νά κυβερνήσει σέ κατάσταση ἀναρχίας γιὰ τὰ πολιτεύματα εἶχαν ἀλλάξει, ὅταν σταμάτησε ἡ ἔξουσία τῶν Ἀθηναίων, κατόρθωσε ὥστε, χωρὶς ἐξορίες καὶ θανάτους, σ' ὅλο τὸ διάστημα πού ἦταν αὐτός παρῶν, οἱ πόλεις νά κυβερνοῦνται ἄρμονικά καὶ νά εἶναι εὐτυχημένες, Γι' αὐτὸ κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας λυπήθηκαν ὄχι σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἄρχοντα, ἀλλὰ γιὰ πατέρα καὶ φίλο»].

Ξενοφάντα, Ἄγροισίαι, 37 (Μετ. Α.Κ.)

3. [Ἦ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου:

«Ἐνὺ πήρε τὴν πόλη ἐκβαρβαρωμένη κι ἐξαιτίας τῆς φοινικικῆς ἐπιβολῆς οὔτε στοὺς Ἕλληνες ἦταν προσιτῆ, οὔτε τέχνες γνώριζε, οὔτε ἐμπόριο ἔκαμνε, οὔτε εἶχε λιμάνι, κι αὐτὰ ὅλα τὰ ρύθμιζε κι ἀκόμα μεγάλη περιοχὴ ἐπὶ πλέον ἀπόκτησε καὶ μὲ τὴν πόλην περιφρούρησε καὶ πολεμικὰ καράβια ναυπήγησε καὶ μὲ τ' ἄλλα μέσα τόσο μεγάλως τὴν πόλη (τὴ Σαλαμίνα), ὥστε νὰ μὴν ὑστερεῖ ἀπὸ καμιά πόλη ἑλληνικὴ. Τόσο πανίσχυρη τὴν ἔκαμε, ὥστε νὰ τὴ φοβοῦνται πολλοὶ ἀπὸ κείνους πού τὴν καταφρονοῦσαν πρὶν. Κι ὁμως τέτοια ἀνάπτυξη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσουν οἱ πόλεις, παρά μόνον ὅταν κάποιος μὲ τὸ ἦθος τοῦ Εὐαγόρα τίς κυβερνᾷ καὶ πού ἐγὼ λίγο πρὶν προσπάθησα νὰ σὰς ἐξηγήσω»].

Ἰσοκράτη, Εὐαγόρας, 47 (Μετ. Κ.Φ.)

4. Οἱ ὄροι τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης:

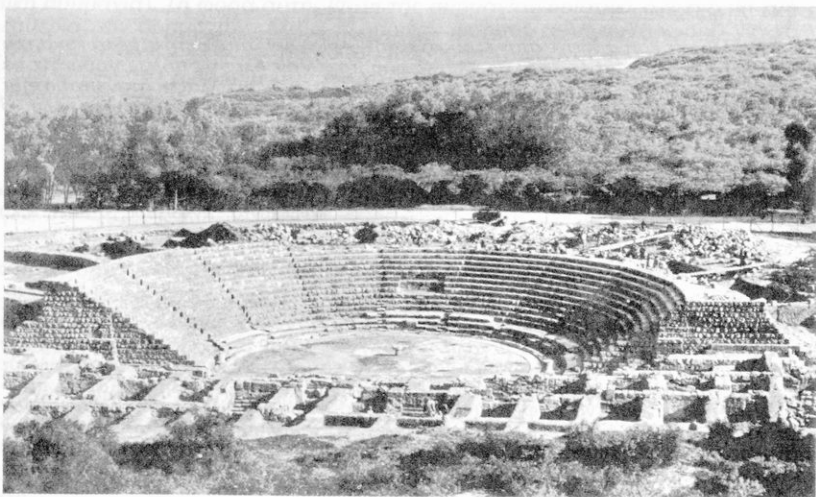
«Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαια οἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθὼς καὶ οἱ Κλαζομένεις καὶ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ νησιά, νὰ ἀνήκουν σ' αὐτόν, οἱ δὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, μικρὲς καὶ μεγάλες, ν' ἀφροῦν ἐλεύθερες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Λήμνον, τὴν Ἰμβρο καὶ τὴν Σκύρο, πού ὅπως καὶ παλαιότερα θὰ ἀνήκουν στοὺς Ἀθηναίους. Ὅσοι δὲ δὲν δεχτοῦν αὐτὴ τὴν εἰρήνην θὰ τοὺς πολεμήσω ἐγὼ (ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν) μαζί μὲ ἐκείνους πού θὰ τὴν ἀποδεχτοῦν, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μὲ τὰ πλοῖα καὶ μὲ τὸ χρῆμα μου».

Ξενοφάντα, «Ἕλληνικά» Ε, κεφ. Α, 31 (Μετ. Μιχ. Δαφέριμου)

5. Ἦ ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ ἡ προέλασή του ὡς τὴ Σπάρτη:

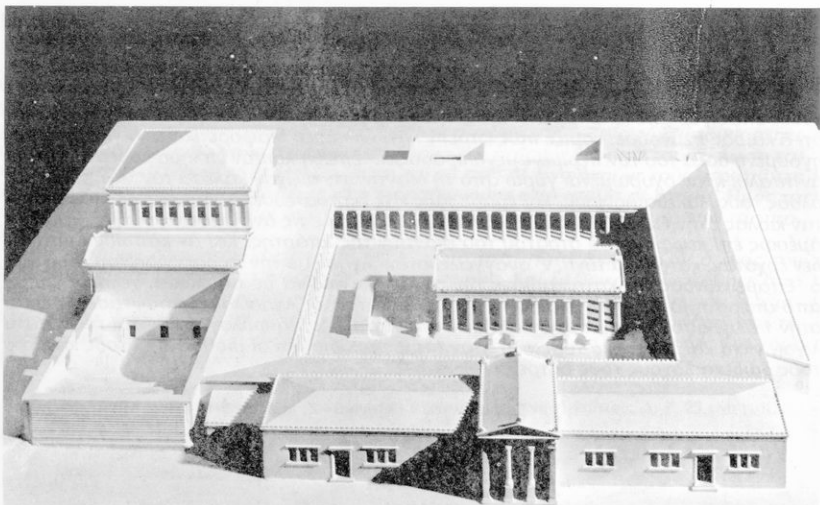
«Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔβλεπε (ὁ Ἐπαμεινώνδας) πὼς καμιά πόλη δὲν προσχωροῦσε σ' αὐτόν καὶ ὅτι ὁ καιρὸς περνοῦσε, νόμιζε πὼς ἔπρεπε κάτι νὰ κάμει· διαφορετικὰ ἀντὶ γιὰ τὴν προηγουμένη δόξα του τὸν περίμενε μεγάλη ἀδοξία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπιηροφορεῖτο, πὼς οἱ ἀντίπαλοι ἦταν ὀχρωσμένοι γύρω ἀπὸ τὴν Μαντίνεια, κι εἶχαν καλέσει τὸν Ἀγροῖστο καὶ ὅλους τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ ἔμαθε πὼς εἶχε ἐκστρατεῦσει ὁ Ἀγροῖστος καὶ βρισκόταν κίονα σπὴν Πελλήνη, ἀφοῦ ἐδείπνησαν καὶ ἔβγαλε τίς ἀναγκαῖες διαταγές, ξεκίνησε ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Καὶ ἂν κάποιοι Κρητικὸς δὲν ἔρχονταν, κατὰ θεῖα τύχη, ν' ἀναγγεῖλει στὸν Ἀγροῖστο τὴν προσέγγιση τοῦ στρατοῦ, ὁ Ἐπαμεινώνδας θὰ καταλάμβανε τὴν πόλη σὺν φωλιά μὲ πουλᾶκια, τελείως ἔρημη ἀπὸ ὑπερασπιστῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔμαθε ἀπὸ πρὶν ὁ Ἀγροῖστος, πρόφτασε νὰ ἔρθε σπὴν πόλη, ὅπου ἀφοῦ παραταχθῆκαν οἱ Σπαρτιάτες, τὴ φύλαγαν, ἂν καὶ ἦταν πολὺ λίγοι, γιὰ καὶ τὸ ἵππικό τους ὅλο ἦταν σπὴν Ἀρκαδία καὶ οἱ μισθοφόροι τους καὶ ἀπὸ τοὺς δώδεκα λόχους τους οἱ τρεῖς».

Ξενοφάντα, «Ἕλληνικά» Ζ, κεφ. Δ, 9-10 (Μετ. Μιχ. Δαφέριμου)

Τό άρχαιο θέατρο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Στο κέντρο τής όρχήστρας ύπήρχε ό βωμός του Διονύσου, όπως ήτο καθιερωμένο στα άρχαία έλληνικά θέατρα.

Γύψινη μακέττα του Άσκληπιείου τής Μεσοήνης. Ή είσοδος γίνεται από άριστερά, μεταξύ του άνοικτου θεάτρου και του ύπερψωμένου κτιρίου – γνωστού ως «συνεδρίου» (αίθουσας συνελεύσεων). Στο κέντρο είναι ό ναός του Άσκληπιού με τό βωμό εμπρός του και έξέδρες στα πλευρά. Περιβάλλεται από στοά με κιονοστοιχία ολόγυρα. Μές από τούς κίονες υπάρχουν διάφοροι χώροι. Τό συγκρότημα ολόκληρο έχει άνασκαφεί και μελετηθεί από τόν Καθηγητή Άναστάσιο Ορλάνδο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Γιά λίγα χρόνια, μία νέα δύναμη ελληνική, η Θήβα, προβάλλει στον όριζοντα τελείως ξαφνικά, με την επιθυμία να πάρει το ρόλο που άλλοτε είχε η Αθήνα κι η Σπάρτη. Δύο σπουδαίοι Θηβαίοι άνδρες θά δώσουν μεγάλη αίγλη στην πόλη τους. Μέ τό χαμό τους θά οβήσει καί τής Θήβας τό όραμα.

1. Η ΘΗΒΑ

Η πολιτική τής Θήβας. Η Θήβα, πόλη πανάρχαιη, αισθάνθηκε πολύ άσχημα, ύστερα από τούς Περσικούς πολέμους, γιά τή στάση πού είχε κρατήσει. Πόλη μεγάλη καί δυνατή στην περιοχή της, ήταν γεμάτη κυριαρχικά όνειρα, όπως όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη σέ ανάλογες περιπτώσεις, καί πολύ ύπολόγιζε νά έχει στά χέρια της τό Κοινόν τών Βοιωτών. Δέν είδε ποτέ μέ καλό μάτι τή γειτονική Αθήνα, πηγαίνοντας όμως μέ τό μέρος τής Σπάρτης στόν Πελοπόννησιακό πόλεμο, καμιά ίκανοποίηση δέν πήρε γι' αυτό. Έτσι, μόλις σχηματίστηκε τό αντίθετο στρατόπεδο, στις άρχές του 4ου αι., μέ προθυμία στράφηκε εναντίον της στό Βοιωτικό ή Κορινθιακό πόλεμο.

Τά δύο κόμματα. Οι πολιτικές διαμάχες στό χώρο της ήταν έντονες. Καί οι δύο παρατάξεις, δημοκρατικοί καί άριστοκρατικοί, ήταν ισχυρές. Στην περιπέτεια τών Αθηναίων μέ τούς Τριάκοντα, βοήθησαν τούς δημοκρατικούς. Μεγάλη έλπίδα τών δημοκρατικών Θηβαίων καί αίτια τής πρόσκαιρης άόδου τής Θήβας στό πολιτικό στερέωμα τής Ελλάδας ύπήρξαν δυό σπουδαίοι άνδρες πού, γιά λίγα χρόνια, πήραν στά στιβαρά τους χέρια τήν τύχη τής πόλης τους: ό Έπαμεινώνδας καί ό Πελοπίδας.

Ό ναός του Ποσειδώνα στό Σούνιο. Ό άγνωστος αρχιτέκτονας πού τόν έφτιασε, θέλησε νά κάμει ψηλότερες από τό κανονικό τίς δωρικές κολόνες του ναού, μέ αποτέλεσμα νά χάσει κάπως τή στιβαρότητά του ό ρυθμός καί τό κτίριο από μακριά νά γελεί τό μάτι, γιάτί δέν καταλαβαίνει ό θεατής πώς είναι δωρικό. Η δοκιμή αυτή πάντως, πού στό δικό μας αισθητήριο σήμερα δέ συγκροείται μέ τίποτα καί μάς άρέσει, φαίνεται πώς στην αρχαιότητα δέν ίκανοποίησε τούς Αθηναίους, γιάτί τό πείραμα αυτό δέν επαναλήφθηκε. Οι κίονες του δωρικού ρυθμού θεωρήθηκαν απόλυτως κανονικοί στό ύψος τών πεντέμισι διαμέτρων. Έργο τής δεύτερης πενηνταετίας του 5ου π.Χ. αι.

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Οί άριστοκρατικοί Θηβαίοι καλοῦν τούς Σπαρτιάτες. Τό 382, ἡ Θήβα γνώρισε μιά περιπέτεια ἀπροσδόκητη. Σπαρτιατικός στρατός, πού κατευθυνόταν πρὸς τή Χαλκιδική, περνώντας ἀπό τό χῶρο της κατέλαβε τήν ἱστορική της ἀκρόπολη, τήν Καδμεία, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τῶν ἀριστοκρατικῶν, τούς παράδωσε τήν ἐξουσία καί ἐγκατάστησε ἐκεῖ σπαρτιατική φρουρά.

Οί δημοκρατικοί μέ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων τούς δῶχνουν. Οἱ δημοκρατικοί ἀναγκάστηκαν νά φύγουν καί γύρεψαν καταφύγιο στήν Ἀθήνα. Ἀπό κει φρόντισαν νά ἐλευθερώσουν τήν πόλη τους. Συνενοήθησαν γι' αὐτό μέ ὁμοϊδεάτες φίλους τους στή Θήβα καί στήν κατάλληλη στιγμή μπήκαν κρυφά μέσ στήν πόλη, ὅπου πῆραν τήν ἐξουσία στά χέρια τους κι ἐδίωξαν τή σπαρτιατική φρουρά.

Πελοπίδας. Ἱερὸς Λόχος. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτή πήρε μέρος κι ὁ Θηβαῖος Πελοπίδας. Σπουδαῖος στρατιωτικός ὀργανωτής, ἔμεινε περίφημος γιά τή φιλοπατρία του. Ἐκείνος εἶχε φροντίσει νά ὀργανώσει τόν Ἱερὸ Λόχο στῆς Θήβας (300 διαλεκτά παλικάρια ἀποφασισμένα νά πολεμήσουν ὡς τήν τελευταία τους πνοή, χωρὶς νά ἐγκαταλείψουν τούς συμπολεμιστές τους ποτέ).

Ἐπαμεινώνδας. Ἱστορική ἔμεινε ἡ φιλία τοῦ Πελοπίδα μέ τόν Ἐπαμεινώνδα, ἄνδρα συνετό, σπουδαῖο στρατιωτικό καί διπλωμάτη, τίμιο καί μέ ἐξαιρετική μόρφωση, ὄχι ὅμως πολιτικό περιωπῆς.

Ἡ θηβαϊκή ἡγεμονία. Τήν ἐποχὴ αὐτή, μέ τή φροντίδα τῶν δυο ἀνδρῶν, ἡ Θήβα ἀπόκτησε γερὸ στρατό κι ἀπλώσε τήν ἡγεμονία της στίς ἄλλες βοιωτικές πόλεις. Τό πράγμα ἀνησύχησε τούς Ἀθηναίους, πού δέν τούς ἄρεσε ἡ ὑπαρξὴ τόσο δυνατοῦ κράτους πλάι στή χώρα τους. Γι' αὐτό ζήτησαν νά γίνει Συνέδριο στή Σπάρτη, γιά ν' ἀποφασιστεῖ γενική εἰρήνευση στήν Ἑλλάδα καί κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Οἱ Σπαρτιάτες κινοῦν γιά τή Θήβα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἀπεσταλμένος τῆς πόλης του, ἀρνήθηκε νά ὑπογράψει τή συνθήκη. Δέ δεχόταν νά γίνουν αὐτόνομες ὅλες οἱ πόλεις, ὅπως ἀποφασίστηκε, γιατί τότε θά διαλυόταν ἡ θηβαϊκή ἡγεμονία στή Βοιωτία. Οἱ ἄλλες ὅμως πόλεις συμφώνησαν. Ἔτσι, σπαρτιατικός στρατός ξεκίνησε πρὸς τή Θήβα, γιά νά τήν ἀναγκάσει νά ἀφήσει τίς ἀντιρρήσεις.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Μάχη στά Λεῦκτρα (371). Ἡ σύγκρουση τῶν Θηβαίων μέ πολυαριθμότερο σπαρτιατικό στρατό κι ἀρχηγό τό βασιλιά τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο ἔγινε στά Λεῦκτρα (371). Ἡ ἐξοχη ἀσκήση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ νέα παράταξη (λοξή φάλαγγα) πού ἐφάρμοσε ὁ Ἐπαμεινώνδας, κι ἡ ἄφταστη γενναιοῦτητα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου πού τόν ὀδήγησε ὁ Πελοπίδας στάθηκαν ἀποφασιστικά. *Οἱ Σπαρτιάτες νικῆθηκαν πέρα γιά πέρα, ὁ βασιλιάς τους σκοτώθηκε καί ἄφησαν 1.000 νεκρούς στό πεδίο τῆς μάχης.*

Ἐαφνικά, ὁ θρύλος γιὰ τόν ἀήττητο σπαρτιατικό στρατό ἄρχισε νά φαίνεται ξεπερασμένος, καί πολλές σύμμαχες πόλεις τῆς Σπάρτης ἔδειξαν διάθεση νά ἀποστατήσουν. *Τό μεγάλο αὐτό χτύπημα ἦταν ἡ ἀρχή.*

Ὁ Ἐπαμεινώνδας στή Λακωνική. Τόν ἄλλο χρόνο (370), ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔφτασε μέ στρατό ὡς τήν ἴδια τή Σπάρτη, λεηλατώντας τή Λακωνική. Ὑστερα, προχωρώντας πρὸς τήν Ἀρκαδία, ἱδρυσε κι ὀχύρωσε στά σύνορα τῆς τῆ Μεγαλόπολη, πού τήν ὀρισε κέντρο τῆς Ἀρκαδικῆς συμμαχίας.

Ίδρυση τῆς Μεσσηνίας. Κατόπιν πῆγε στή Μεσσηνία, τήν ἀπελευθέρωσε κι ἔφερε τούς Μεσσηνίους νά κατοικήσουν στή νέα πόλη πού ἱδρυσε, τή *Μεσσηνή*.

Ἡ δράση του γιά λογαριασμό τῶν δημοκρατικῶν κι ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δέ συγκίνησε τούς Ἀθηναίους, πού ἀντίθετα, ὅταν ἐξακρίβωσαν πώς οἱ Θηβαῖοι σκέφτονταν νά ἐτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μέ τούς Σπαρτιάτες.

Συμμαχία Θηβαίων μέ Μακεδόνες. Ὁ Πελοπίδας, στό μεταξύ, στερῶσε τήν ἐπιρροή τῆς Θήβας στή Θεσσαλία καί ἔκλεισε συμμαχία μέ τή Μακεδονία. Μαζί του πῆρε 30 Μακεδόνες ὁμήρους γιά ἐξασφάλιση. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ἦταν ὁ κατοπινός βασιλιάς τους *Φίλιππος ὁ Β΄*.

Οἱ Θηβαῖοι ζητοῦν ἀναγνώριση ἀπό τούς Πέρσες. Τό παλιό πιά μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τό ἐφάρμοσαν κι οἱ Θηβαῖοι. Ἔστειλαν τόν Πελοπίδα στά Σούσα, ζητώντας νά ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στήν Ἑλλάδα, ἀντί γιά τούς Σπαρτιάτες.

Τό τέλος τοῦ Πελοπίδα (364 π.Χ.). Σέ σύγκρουση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ μέ τόν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, πού οἱ Ἀθηναῖοι ξεσήκωσαν ἐναντίον τῆς Θήβας, ὅταν καράβια τῆς παρουσιάστηκαν στό Αἰγαίο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλά ἔχασε τή ζωή του ὁ Πελοπίδας (364).

Μάχη στή Μαντίνεια. Τό 362 π.Χ. γίνεται εἰσβολή τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μέ ἀφάνταστο θάρρος, νά ἐπιτεθεῖ αἰφνιδιστικά στή Σπάρτη, συναντήθηκε μέ τόν ἐνωμένο στρατό ἀπό Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἡλείους, Ἀρκάδες καί Ἀχαιοῦς στή Μαντίνεια. Τό στρατηγικό του σχέδιο καί πάλι θά τόν ἐβγαζε νικητή, ἀλλά στήν ὁρμή τῆς μάχης σκοτώθηκε. Μέ τό θάνατό του ἔσβησε κι ἡ θηβαϊκή ἡγεμονία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Δύο μεγάλοι ἄνδρες τόν 4ο αἰ. π.Χ. δίνουν φτερά στή Θήβα νά διεκδικήσει τήν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας: ὁ Πελοπίδας κι ὁ Ἐπαμεινώνδας, σπουδαῖοι στρατηγοί.
2. Σ' ἐλάχιστο διάστημα, πολλές πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἡ Βοιωτία, ἡ Θεσσαλία κι ἡ Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι τῆς Θήβας.
3. Πρῶτος ὁ Ἐπαμεινώνδας νίκησε τούς Σπαρτιάτες στά Λεῦκτρα (371).
4. Ἡ μεγάλη αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Θήβας, τό δυνάμωμά της κι ἡ δημιουργία στόλου ὁδήγησαν σέ συνασπισμό Ἀθήνας – Σπάρτης κ.ἄ. πόλεων πού πολέμησαν στή Μαντίνεια τό 362 ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Στή μάχη αὐτή σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας.
5. Χαρακτηριστικά τῆς πολιτικῆς τῆς Θήβας στόν 4ο αἰ. π.Χ. εἶναι: α. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ της κι ἡ νέα τακτική (λοξή φάλαγγα). β. Ἡ διάλυση τοῦ θρύλου τῆς ἀνίκητης Σπάρτης. γ. Ἡ προσπάθεια νά ἐξυπηρετηθοῦν οἱ ἀντισπαρτιατικές δημοκρατικές δυνάμεις στήν Πελοπόννησο. δ. Ἡ τεράστια ἐξάπλωση τῆς θηβαϊκῆς ἡγεμονίας σέ ὅλη σχεδόν τήν Ἑλλάδα. ε. Ἡ δημιουργία ναυτικοῦ. στ. Λάθος της ἡ ἀνάμειξη τῶν Περσῶν στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β' ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Κάμψη έσωτερική τής 'Αθήνας. 'Η άλλοτινή πρώτη έλληνική πόλη, ενώ στον πνευματικό τομέα συνεχίζει νά είναι τό κέντρο στήν 'Ελλάδα, ξεπέφτει σέ όργάνωση καί πολιτική άκτινοβολία. Τήν 'Εκκλησία του Δήμου δέν τήν κατευθύνουν πιά οι παλαιοί έξοχοι άνδρες. Παρουσιάζεται, ύστερα από τις άλλεπάλληλες δυστυχίες, μιά πτώση, καί άνεβαίνουν στήν πολιτική σκηνή δημαγωγοί, πού μέ τόν καιρό, άκόμη κι αυτοί άπογοητεύουν τό λαό, πού παύει σιγά-σιγά νά ενδιαφέρεται, όπως άλλοτε, γιά τά «κοινά»*. Οι πλούσιοι του χρήματος (έμποροι, τραπεζίτες, έφοπλιστές) κοιτάζουν νά έξυπηρετήσουν τά συμφέροντά τους μόνο, κι ή διαμάχη των κομμάτων έχει πέσει πολύ χαμηλά. Καταργείται ή ύποχρεωτική στρατιωτική θητεία καί ό στρατός άποτελείται από μισθοφόρους.

Συμμαχικός πόλεμος (357-355 π.Χ.). Καί στή δεύτερη συμμαχία παρατηρήθηκαν τά ίδια λάθη από τήν πλευρά των άμετανόητων 'Αθηναίων. Τά διάφορα μέτρα τους εναντίον των συμμάχων (φορολογία, κληρουχίες*, στρατολογία) προκαλούσαν τή δυσφορία τους, κι οι Πέρσες περίμεναν τήν ευκαιρία νά τους ξεσηκώσουν σέ άποστασία. Γιά νά αντιδράσουν στή διάλυση οι 'Αθηναίοι, έπιχείρησαν τό Συμμαχικό πόλεμο (357-355), γιά νά πάρουν πίσω τό Βυζάντιο, τή Χίο, τή Ρόδο καί τήν Κω. Είχε περάσει όμως πιά ό καιρός πού πετύχαιναν. 'Αναγκάστηκαν νά δεχτούν νά ύπογράψουν συνθήκη (355), πού έδινε τήν ευχέρεια στους συμμάχους νά φεύγουν από τή συμμαχία έλεύθερα, χωρίς συνέπειες.

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

'Η Σπάρτη άργοσβήνει. 'Ακόμη χειρότερη ήταν ή κατάσταση τής Σπάρτης. 'Η παρουσία του 'Επαμεινώνδα στάθηκε τό μεγάλο της χτύπημα. Δέν μπόρεσε νά συνέλθει ύστερα από τήν άπόσπαση τής Μεσσηνίας, κι οι πόλεις τής 'Αρκαδίας άποτελούσαν ισχυρή ένωση εναντίον της. 'Η άλλοτινή ήγεμονία της είχε διαλυθεί, κι ή πόλη άργόσβηνε στή σκιά. Οι πολλοί πόλεμοι έφεραν λιψανδρία κι οι κληροί περνούσαν στά χέρια των γυναικών.

'Η Θήβα ξεπέφτει. 'Η εμφάνιση τής Θήβας ύπήρξε ένα φεγγοβόλημα μονάχα στήν ιστορία κι ό χαμός των δύο μεγάλων στρατηγών, πού τής είχαν δώσει φτερά, ήταν μοιραίος. Κανείς δέν μπόρεσε νά πάρει τή θέση τους, όταν εκείνοι έλειψαν. 'Ετσι, τά κυριαρχικά άνείρα των Θηβαίων διαλύθηκαν.

Γενική κόπωση στις ελληνικές πόλεις. 'Εχει κανείς τήν αίσθηση πώς στήν Κεντρική 'Ελλάδα καί στήν Πελοπόννησο οι άνθρωποι είχαν κουραστεί άνεπανόρθωτα από τους εμφύλιους πολέμους καί τήν πολιτική κατάπτωση.

'Αστυφιλία. 'Αποζητούσαν τήν ήσυχία τους καί προτιμούσαν, μέ τό πέρασμα του καιρού, ν' αφήνουν τήν ύπαιθρο καί νά μαζεύονται στις πόλεις. Δημιουργήθηκε σιγά-σιγά τεράστια οικονομική διαφορά ανάμεσα στους πλούσιους καί στήν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Οι Καρχηδόνιοι εξαπλώνονται στή Σικελία. 'Η νίκη τής 'Ιμέρας εναντίον των

Καρχηδονίων δέν είχε όριστικά άποτελέσματα. Καθώς είχαν βάσεις στό νησί, οι σπουδαίοι αυτοί ναυτικοί καί έμποροι, όταν βρήκαν την εύκαιρία, δοκίμασαν καί πάλι νά άπλωθούν στή Σικελία χτυπώντας τίς ελληνικές πόλεις. Τούς βοήθησε ό φοβερός άλληλοσπαραγμός ανάμεσα στίς ελληνικές πόλεις-κράτη, πού δέ σταματούσαν νά πολεμούν. Έξασθένησαν έτσι, καί οι Καρχηδόνιοι πού άγρυπνούσαν, κατόρθωσαν μέ τόν καιρό νά πάρουν τόν Άκράγαντα, τή Γέλα, τήν Ίμέρα καί τό Σελινόυντα. Ή τάση τους ήταν νά κυριαρχήσουν στό πλούσιο νησί, πού θά τούς άνοιγε τό δρόμο πρós τίς πόλεις τής Ίταλίας.

Διονύσιος ό Α΄. Προσωρινά τούς σταμάτησε ό τύραννος Διονύσιος ό Α΄ τών Συρακουσών (405-367 π.Χ.), πού όχι μόνον έκαμε μεγάλον άγώνα εναντίον τους, αλλά άπλωσε τήν κυριαρχία του καί άπέναντι, στήν Κάτω Ίταλία, καί ίδρυσε άποικίες στήν Άδριατική καί στά παράλια τής Ίλλυρίας. Τό σχετικά έφήμερο κράτος του, πού στήν έποχή του άπόχτησε τεράστια άκτινοβολία, υπέφερε άπό νέες επιθέσεις τών Καρχηδονίων, τήν έποχή πού κυβερνούσε ό διάδοχός του, ό Διονύσιος ό Β΄.

Τιμολών. Ή πόλη σώθηκε τότε μέ τήν επέμβαση τής μητρόπολης Κορίνθου, πού έστειλε τό στρατηγό Τιμολέοντα νά χτυπήσει τούς έχθρούς (344 π.Χ.). Κι αυτή τή φορά τ΄ άποτελέσματα δέν είχαν διάρκεια. Οι Έλληνες παντού, μέ τίς αιώνιες έχθρες καί αντίζηλιες, μόνι τους προετοίμαζαν τήν καταστροφή τους.

Άριστερά: Μαρμάρινο κεφάλι τής Άφροδίτης. Βρέθηκε στό Γυμνάσιο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Άρχές του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δεξιά: Πήλινο άνδρικό κεφάλι. Βρέθηκε στή Σαλαμίνα τής Κύπρου, στό «κενοτάφειο του βασιλιά Νικοκρέοντος», του τελευταίου τραγικού βασιλιά τής Σαλαμίνας, πριν ή πόλη πέσει στα χέρια τών Πτολεμαίων. Τέλος του 4ου π.Χ. αι. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

4. Η ΚΥΠΡΟΣ

Ἔο χαλκός τῆς Κύπρου, αἰτία τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τοῦ νησιοῦ. Ὅπως στὰ προϊστορικά χρόνια, τό ἴδιο καί στὰ ἱστορικά, ἡ Κύπρος ὀλοένα τραβάει κατακτητικά τὰ βλέμματα τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, γιατί ἡ καθεμίᾳ ἐπιθυμοῦσε νά ἔχει στή διάθεσή της τό πλούσιο μέταλλευμα πού ἔβγαζε τό νησί. Ἔτσι, γιά αἰῶνες ἀλλάζει κυρίως τό νησί, χωρίς νά ὑποφέρει ἰδιαίτερα πάντα, γιατί μόνη ὑποχρέωση τῶν κατοίκων του στούς ξένους ἦταν νά πληρώνουν φόρο ὑποτελείας.

Ἔστερ' ἀπό τούς Φοίνικες, οἱ Ἀσσύριοι ἐξουσιάζουν τήν Κύπρον ἀπό τά τέλη τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σ' αὐτά τὰ χρόνια, ὑπάρχει μεγάλη οἰκονομική ἀνθιση, πού ὀφείλεται πάντα στήν ἐμπορία τοῦ χαλκοῦ.

Οἱ Πέρσες ἐνδιαφέρονται γιά τήν Κύπρον. Μές στόν 5ο αἰ. π.Χ., εἶδαμε πῶς ὁ Κίμων ἔχασε τή ζωή του πολεμώντας τούς Πέρσες στά νερά της (449 π.Χ.). Ἔστερ' ἀπό τό θάνατό του, ἡ Κύπρος πάλι ἔπεσε στήν περσική κυριαρχία, ἐκτός ἀπό τή Σαλαμίνα πού τήν πῆραν οἱ Φοίνικες.

Εὐαγόρας. Αὐτή τή φορά, ἡ Κύπρος ὑπέφερε μέ τήν περσική κατάκτηση, καί πολλοί κάτοικοι πῆραν τήν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπό τή γῆ της. Τό μεγάλο αὐτό πρόβλημα σταμάτησε, ὅταν ὁ μεγαλύτερος πολιτικός τοῦ νησιοῦ, ὁ Εὐαγόρας, ἀφοῦ κατόρθωσε νά πάρει τήν ἐξουσία στή Σαλαμίνα, ἀπό τούς Φοίνικες, ἔγινε βασιλιάς σ' αὐτή τήν πόλη. Ἐκεῖνος προστάτευσε καί τόν Κόνωνα, ἔστερ' ἀπό τήν ἀτυχία του στούς Αἰγός Ποταμούς (405 π.Χ.), καί στή βοήθεια τοῦ Κύπριου πολιτικοῦ ὀφείλεται ἡ νίκη τοῦ Κόνωνα στήν Κνίδο, τό 394 π.Χ.

Μετά τήν ὑπογραφή τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης καί πάλι τό νησί ἔπεσε στήν Περσική κυριαρχία, παρ' ὅλους τούς ὑπεράνθρωπους ἀγῶνες τοῦ Εὐαγόρα, πού τόν νίκησαν οἱ Πέρσες τό 385 π.Χ. Συνηθηκόλογησε μαζί τους, τότε, καί συμφωνήθηκε καί πάλι νά πληρώνει φόρο ἡ Κύπρος στό Περσικό κράτος. Ἡ μοίρα αὐτή συνεχίστηκε ὡς τήν ἐποχή τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πού ἐλευθέρωσε τό νησί ἀπό τούς Πέρσες.

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπό ἀσβεστόλιθο μέ δίγλωσση ἐπιγραφή. Ἐμπρός γράφει κασιγνήτας, δηλ. ἀδελφῆς. Στό πλάι ὑπάρχει ἡ ἴδια λέξη στό κυπριακό συλλαβάριο. Κυπριακό Μουσεῖο Λευκωσίας.

Κεφάλι ἀπό ἀγαλμα τοῦ Δημοσθένη, ἀντίγραφο ἔργου τοῦ γλύπτη Πολυεῦκτου (280 π.Χ.) Μουσεῖο Ny Carlsberg Κοπεγχάγης.

Μαρμάρινη προτομή τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνα. Ὁ μέγας φιλόσοφος παριστάνεται σέ ἄριμη ἡλικία. Μουσεῖο Βατικανοῦ στή Ρώμη.

Τό ελληνικό αλφάβητο εισάγεται στην Κύπρο. Τήν εποχή τοῦ Εὐαγόρα γίνεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ αλφαβήτου στήν Κύπρο καί ἀναπτύσσεται στό νησί σπουδαία καλλιτεχνική κίνηση. Παρ' ὅλες τίς ξενικές κατοχές, ἡ Κύπρος μένει σταθερά προσκολλημένη στά καλλιτεχνικά καί πνευματικά ρεύματα τοῦ ἀναπτύσσονται στήν κυρίως Ἑλλάδα.

5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο αἰ. π.Χ.

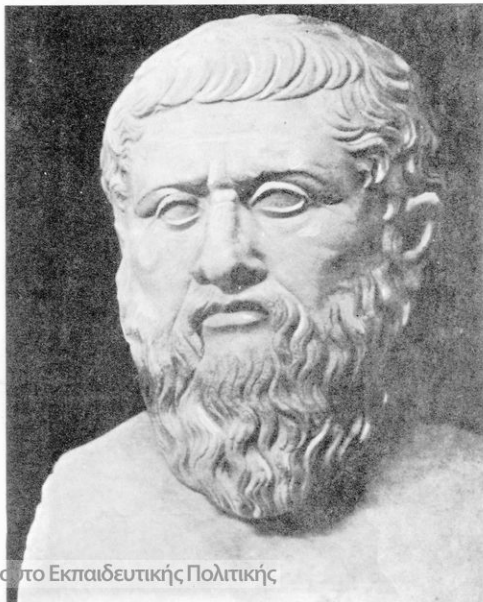
Ἱστορία. Ἐνῶ ἡ πολιτική κατάσταση χειροτέρευε καί ξέπεφτε στίς ἑλληνικές πόλεις, ἡ σκέψη τῶν στοχαστῶν, ὀργανωμένη καί μέ σπουδαία παράδοση πίσω της, ἔδωσε νέα ἀριστουργήματα.

Ξενοφῶν. «Ἑλληνικά». Ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, μαθητής τοῦ Σωκράτη, ἀνήσυχος ἀνθρωπός ὁ ἴδιος, προσπάθησε εὐσυνείδητα νά συνεχίσει τήν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη, ἐξακολουθώντας τήν περιγραφή τῶν γεγονότων κί ὕστερα ἀπό τόν Πελοποννησιακό πόλεμο. Δέν ἔφτασε τό ὕψος τοῦ μεγάλου προκατόχου του, ὅμως, μερικές σελίδες του εἶναι ἀξιοσημείωτες κί ὀλόκληρη ἡ Ἱστορία του (τά «Ἑλληνικά») ἐξαιρετικά πολύτιμη. Τό ἔργο του αὐτό τό σταμάτησε στά γεγονότα τοῦ 362, κλείνοντάς το μέ τή μάχη στή Μαντινεία. Στήν πρώτη της φάση ἔχασε τόν ἀγαπημένο του γιό, τό Γρύλλο, πού ἀγωνίστηκε στήν παράταξη τῶν Ἀθηναίων κί ἔπεσε. Ὁ ἱστορικός, πικραμένος, δέ συνέχισε πιά τή συγγραφή.

«Κύρου Ἀνάβασις» κ.ά. ἔργα τοῦ Ξενοφώντα. Ἰδιαίτερα τράβηξε τήν προσοχή τοῦ Ξενοφώντα κί ἀνάδειξε τίς πολύμορφες ἰκανότητές του, ἡ Κάθοδος τῶν Μυρίων, πού σάν ἀρχηγός της τήν ἔζησε ἐντατικά. Ἡ «Κύρου Ἀνάβασις» δίνει τήν περιγραφή της. Ἐγραψε πολλά ἄλλα ἔργα (Ἀπομνημονεύματα, Ἀγασίλαος κ.ά.). Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει ἡ «Κύρου Παιδεία».

Τήν ἴδια εποχή περίπου γράφει ὁ μαθητής τοῦ Ἰσοκράτη Ἐφορος. Ἐδωσε τήν ἑλληνική Ἱστορία ἀπό τήν κάθοδο τῶν Δωριέων ὡς τό 340 π.Χ.

[Ρητορική. Λυσίας. Λυκούργος. Ὑπερείδης. Οἱ πολιτικές ἀνάγκες στήν Ἀθήνα κί οἱ γενικότερες συνθήκες τῆς ζωῆς βοήθησαν στήν ἔντονη καλλιέρ-

γεια τῆς ρητορικῆς, πού ἔχει πλῆθος ἀξιους ἐκπροσώπων τῆς αὐτά τὰ χρόνια (Λυσίας, Λυκούργος, Ὑπερίδης κ.ά.). Ἐγραψαν ὅλοι διάφορους λόγους πού δίνουν, ἐκτός ἀπό τή λογοτεχνική τους ἀξία, πλῆθος πληροφορίες γιά τό Δίκαιο τῆς ἐποχῆς.

Ἰσοκράτης. Ὁ Ἰσοκράτης, περίφημος δάσκαλος τῆς ρητορικῆς, εἶναι φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς. Εἶχε δική του σχολή στήν Ἀθήνα, ὅπου φοίτησαν οἱ καλύτεροι ἀπό τούς νεώτερους ρήτορες.

Ἡ κατάπτωση τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κι ὁ κίνδυνος τῶν Περσῶν ὀδηγήσαν τή σκέψη του ν' ἀναζητήσει ἕναν ἀξιο ἀρχηγό, πού θά ἔνωνε ὅλες τίς ἑλληνικές δυνάμεις σέ κοινόν ἀγώνα. Πίστεψε, τελικά, στό Φίλιππο τό Β', βασιλιά τῆς Μακεδονίας.

«**Πανηγυρικός**». Μέ ἰδιαίτερη ἐπιστολή του ἀπευθύνθηκε σ' αὐτόν, ζητώντας νά συμφιλιώσει τούς Ἕλληνες καί νά γίνεῖ ἀρχηγός τους στόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν. Περὶφημος εἶναι ὁ «**Πανηγυρικός**» του λόγος.

Δημοσθένης. Ὀλότελα ἀντίθετη γνώμη εἶχε ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἀθηναῖος πολιτικός καί ὁ μεγαλύτερος ἑχθρός τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', πού τόν ἐβλεπε σάν τό φοβερότερο κίνδυνο γιά τήν Ἀθήνα καί γιά ὅλοκληρη τήν Ἑλλάδα.

Στάθηκε ὁ μεγαλύτερος ἐχθρός τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', πού τόν ἐβλεπε σάν τό φοβερότερο κίνδυνο γιά τήν Ἀθήνα καί γιά ὅλοκληρη τήν Ἑλλάδα.

Φιλοσοφία. Πλάτων. Δύο μεγάλοι φιλόσοφοι ἰδρύσαν σπουδαίες σχολές στήν Ἀθήνα τόν 4ο αἰ. π.Χ. Ἡ ἀθλία πολιτική κατάσταση σπρώχνει τόν πρῶτο, τόν Πλάτωνα, τόν ἀγαπημένο μαθητῆ τοῦ Σωκράτη, νά ἀναζητεῖ μέ τή σκέψη του τό ἰδανικό πολίτευμα. Ἐξοχος στοχαστής καί εὐγενικός ἄνθρωπος, πιστός στή διδασκαλία τοῦ μεγάλου του δασκάλου, ἐξαφάνισε τόν ἑαυτό

του θεληματικά, βάζοντας τό Σωκράτη, ως κύριο πρόσωπο στους Διαλόγους του, νά αναπτύσσει τίς διάφορες ιδέες.

Ἀριστοτέλης. Καταγόταν ἀπό τά Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς κι ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἰδρυσε τήν *Περιπατητική Σχολή* στήν Ἀθήνα.

Θέατρο. Τήν πολιτική σάτιρα τοῦ Ἀριστοφάνη τή διαδέχεται ἡ *Μέση Κωμωδία*, πού ἀσχολεῖται μέ τή διακωμώδηση διαφόρων συνηθειῶν, τή σάτιρα τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων, καί εἰρωνεύεται τούς μύθους. Λίγα ἀποσπάσματα ἔχουν σωθεῖ ἀπό τούς ποιητές τῆς, Ἀντιφάνη καί Ἀλεξή].

6. Η ΤΕΧΝΗ

Ἀλλαγὴ στό πνεῦμα τῆς τέχνης. Ἡ καλλιτεχνική δημιουργία συνεχίστηκε χωρίς διακοπὴ ὡς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μέ ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση. Ἡ τέχνη τοῦ 4ου αἰ., ἀξιοσημείωτη σέ ἐπίπεδο, ἀλλάζει πνεῦμα μονάχα.

[Γλυπτική. Ἐπιτύμβια. Παρακολούθημα στενὸ τῆς ζωῆς καί τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ αὐτὴν ἐκφράζει, δέχνει καθαρά πόσο ἦταν ὀριστικά χαμένη ἡ γαλήνη κι ἡ ἡρεμία πού ἦταν χυμένη στ' ἀριστουργήματα τῆς φειδιακῆς τέχνης. Λαμπρὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* στήνονται στους τάφους. Τά ὠραιότερα δείγματα τους συναντιῶνται στήν Ἀθήνα.

Μεγάλος σταθμὸς στὴν πλαστικὴ ὑπῆρξε ἡ δημιουργία τοῦ Τιμοθέου πού ἐργάστηκε στήν Ἐπίδαυρο, ἀρχικά, στὰ γλυπτά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κι ἀργότερα στὸ Μαυσωλεῖο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Πόνο κι ἀνείπωτη θλίψη ἐκφράζουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἐξοχου Παριανοῦ γλυπτοῦ *Σκόπα*: γλυκύτητα, ἀφηρημένη συλλογὴ καί ἡδυπάθεια οἱ θεοὶ τοῦ Ἀθηναίου *Πραξιτέλη*, γιοῦ τοῦ περίφημου πλάστη *Κηφισοδότου*, πού ἐφτίασε τὸ χάλκινο *σύνπλεγμα τῆς Εἰρήνης μέ τὸν Πλούτο*. Ὁ *Λύσιππος* ὁ Σικυώνιος, περίφημος ἀνδριαντοποιός, ὁ ἀγαπητὸς καλλιτέχνης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατασκεύασε φημισμένα ἀγάλματα. Ὁ Εὐφράνωρ, ὁ Βρύασις, ὁ Σιλανίων κ.ἄ. ἀξιόλογοι καλλιτέχνες ἔδωσαν ἀξιοσημείωτα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς τους, πού ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῶν ἀνεξάντλητων δυναμῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀρχιτεκτονική. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ σημειῶνεται ἀληθινὰ θαύματα. Ὡραῖοι καί μεγάλοι ναοί, κυκλικὰ κτίρια (θόλοι), θέατρα, κτλ. κατασκευάζονται στίς μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις, πού φροντίζουν νά στολίζουν τούς χώρους τους μέ ἀξιόλογα μνημεῖα.

♦ Ἐπιτύμβια στήλη τῆς Πολυξένης. Ἡ νεκρὴ βαθύτατα θλιμμένη κάθεται σέ δίφρο, ἐνῶ τὸ κοριτσάκι τῆς ἀκουμπάει ἀμέριμνο στὰ πόδια τῆς. Πίσω τῆς ἄλλη γυναικεία μορφή, συγκρατεῖ τὸ κεφάλι μέ τὸ ἀριστερὸ τῆς χερί στὴ γωνιστὴ «στάση περιουλλογῆς», πού δηλώνει τὴ θλίψη γιὰ τὸ πένθος. Γύρω στὰ 360 π.Χ. Ἐθνικὸ μουσεῖο.

♦ Μαρμάρينو ἀντίγραφο τοῦ περίφημου ἀγάλματος τοῦ Πραξιτέλη, πού παρίστανε τὸ Σαυροκτόνο Ἀπόλλωνα. Ὁ θεὸς ἀκουμπάει μέ τὸ ἀριστερὸ τοῦ χερί σ' ἓνα δέντρο, καί παρακολουθεῖ μιά σαύρα πού σκαρφαλώνει πάνω στὸν κορμό, κι ἐτοιμάζεται νά τὴ χτυπήσει μέ τὸ δεξιὸ τοῦ χερί. 350-330 π.Χ. Μουσείο Λούβρου στὸ Παρίσι.

Τὸ κεφάλι τῆς λεγόμενης «Υγείας», περίφημο ἔργο πού πιστεύεται πῶς ἀποδίδει τὴν τέχνη τοῦ Σκόπα. Βρέθηκε στήν Τεγέα, στίς ἀνασκαφές τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνῶν. 360 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

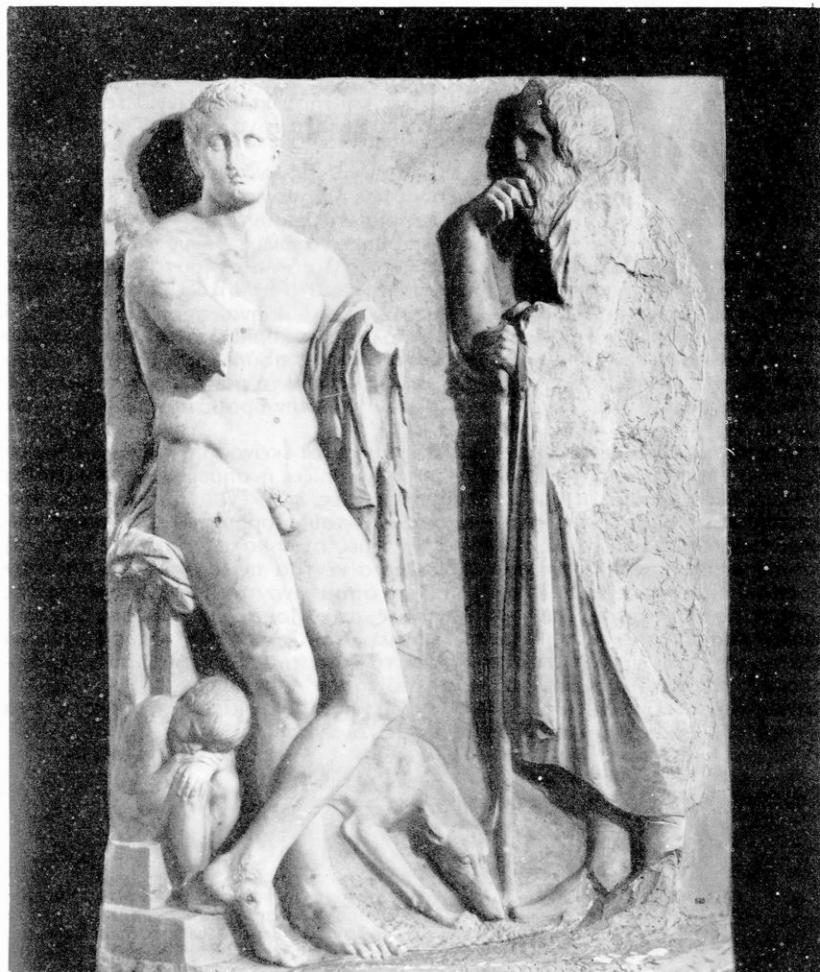

Τό «παιδί του Μαραθώνα». Θαυμάσιο πρωτότυπο έργο, σε χαλκό, πού βρέθηκε στό βυθό τής θάλασσας του Μαραθώνα. Άγνωστο πού ήταν στήμένο. Άποδίδει τό σώμα σέ σχήμα λατινικού S, όπως συνηθίζεται στήν πλαστική του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Τό θέατρο τής άρχαίας Έπίδαυρου. Τό καλύτερα διατηρημένο άρχαιο θέατρο, έργο του 4ου π.Χ. αϊ.

Ἐπιτύμβια στήλη γνωστή ὡς στήλη τοῦ Ἰλισοῦ, γιατί βρέθηκε στὴν Ἀθήνα, κοντὰ στὸν Ἰλισό. Παριστάνει δεξιὰ ἓνα γέρο βυθισμένο σὲ βαριά θλίψη ποὺ ἀκουμπάει τὸ δεξιὸ του χέρι στὸ πρόσωπό του, ἐνῶ στηριζέται στὸ μπαστούνι του. Ἀριστερά, ἐξοχος σὲ ὀμορφιά, εἰκονίζεται ὁ νεκρὸς γιὸς του, κοιτάζοντας κατευθεῖαν ἐμπρὸς, ἀδιάφορος γιὰ ὄ,τι γίνεται γύρω του, ξένος πρὸς τὸν κόσμον τῶν ζωντανῶν. Χάμω ὁ σκύλος του ὁσμίζεται τὸ ἔδαφος, ἐνῶ πᾶνω στὸ ψηλότερο σκαλί τῆς στήλης, κάθεται ὁ μικρὸς δούλος, ὁ σύντροφος τοῦ νέου στὴ ζωὴ. Ὁ νεκρὸς, ἀόρατος γιὰ τοὺς ζωντανούς, προβάλλει μόνο μὲ τὴ δύναμη τῆς φαντασίας τῶν ζωντανῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ τάφου, κυρίως τοῦ βουτηγμένου στὴ θλίψη γέρου πατέρα. Ἀπὸ τίς σπουδαιότερες καὶ ὠραιότερες στήλες, γύρω στὰ 330 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ἀγγειογραφία. Ἡ *Κεραμική*, γιὰ τελευταία φορὰ, ἔδωσε δείγματα τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων ἀγγειογράφων. Τούς ἐπόμενους αἰῶνες θά σταματήσῃ ἡ ἀπορρόφηση ἀγγείων ἀπὸ τῆς ξένες ἀγορῆς, καί σιγά-σιγά ξέπεσε αὐτό τὸ εἶδος τῆς τέχνης.

[Στῆς ἐλληνικῆς ἀποικίης τῆς Κάτω Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, ἀντίθετα, ἡ ἀγγειογραφία παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ κι ἀξιόλογα ἔργα, πού τὰ χρησιμοποιοῦσαν πολὺ γιὰ κτερίσματα στοὺς τάφους.

Οἱ ἀποικίαι αὐτές ἀρχικὰ προμηθεύονταν γιὰ τῆς ἀνάγκες τοὺς ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, σέ ὀρισμένα πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀρχισαν στὰ τοπικὰ τοὺς ἐργαστήρια νὰ μιμοῦνται τὴν ἀγγειογραφικὴ δημιουργία τῆς Ἀττικῆς. Τέλος, καθιερώθηκε νὰ φιλοτεχνοῦν συχνότατα μεγάλα ἀγγεῖα – κυρίως ἀμφορεῖς, ἀλλὰ καί πολλὰ ἄλλα σχήματα – πού ἐπάνω τοὺς κυριαρχοῦν δύο εἰδῶν παραστάσεις. Πρῶτα-πρῶτα, εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὰ δράματα τῶν ἐπιπέδων τραγικῶν τῆς Ἀθήνας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Οἱ παραστάσεις αὐτές εἶναι κυριολεκτικὰ πολῦτιμες, κυρίως ὅταν οἱ σκηνές πού ἔχουν ζωγραφιστεῖ, προέρχονται ἀπὸ δράματα πού ἔχει χαθεῖ τὸ κείμενό τους. Αὐτές οἱ ἀγγειογραφίαι, σήμερα, ἀποτελοῦν τὴ μόνη μαρτυρία γιὰ κάποιες λεπτομέρειες τοῦ περιεχομένου τῶν χαμένων δραμάτων τῶν ἀρχαίων τραγικῶν.

Δεύτερος σημαντικὸς κύκλος παραστάσεων εἶναι ἐκεῖνος πού ἀναφέρεται σέ ταφικὰ ἔθιμα, γιὰτὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γνωρίζει ἡ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς συνήθειες αὐτές, πού ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση – φυσικὰ καί τὴ γνώση – τοῦ κόσμου τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κάτω Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας, μὲς στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή ἔχουν ξεχωρίσει οἱ εἰδικοὶ ὀρισμένα κέντρα παραγωγῆς αὐτῶν τῶν ἀγγείων, χωρὶς νὰ ἔχουν βρεῖ τῆς πόλεις ὅπου γίνονταν (σέ ἐργαστήρια τῆς Ἀπουλίας, τῆς Καμπανίας, τῆς Λουκανίας, στὴν Ποσειδωνία καί στὴ Σικελία).

Ζωγραφικὴ. Ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν μεγάλων ζωγράφων τίποτα δέν ἔχει διατηρηθεῖ· τὰ κείμενα μιλοῦν μόνο γιὰ τὰ ἔργα τοὺς (Ἀπελλῆς ἀπὸ τὴν Κολοφῶνα τῆς Μ. Ἀσίας, Πρωτογένης ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κ.ά.).

Ταναγραῖες. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία τῆς Βοιωτίας φανερώνεται στὰ ὑφαῖα πῆλινα ἀγαλματάκια (εἰδῶλια) τῆς *Ταναγρας*].

Λεπτομέρεια παράστασης ἀπὸ κρατήρα τῆς Ἀπουλίας. Πάνω-πάνω, εἰκονίζεται ἀριστερὰ ὁ Ζεὺς καί δεξιὰ ἡ Νίκη. Παρακολουθοῦν, ὅπως καί ὁ Ἡρακλῆς πού ἔρχεται μὲ τὴν λεοντὴ καί τὸ ροπαλὸ τοῦ ἀπὸ δεξιὰ, μὲ μεγάλη προσοχή, τὸ ζωγράφο πού ζωγραφίζει τὸ τελειωμένο ἤδη ἀγαλμα τοῦ Ἡρακλῆ (ἀπὸ φιλολογικῆς πηγῆς γνωρίζουμε γιὰ τὴ μέθοδο τῆς ἐγκαυστικῆς πού χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βάφουν μαρμάρινες ἐπιφάνειες). Ὁ τεχνίτης ἀπλώνει λιωμένο κερί πάνω στο ἀγαλμα, ἐνῶ ὁ βοηθός τοῦ ἀριστερὰ, πυρώνει τὰ ἐργαλεῖα σ' ἓνα εἶδος μαγκαλιού. Ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς Κάτω Ἰταλίας. Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης.

Χάλκινο άκέραιο άγαλμα πού πιστεύεται πώς είναι ο Πάρις, έργο του γλύπτη Εύφρανορα. Είναι γνωστό ως ο Έφηβος των Άντικυθήρων, γιατί ανασύρθηκε πριν από χρόνια από τη θάλασσα κοντά στα Άντικύθηρα. Στο χέρι του ο Πάρις θά κρατούσε τό περίφημο μήλο. Το σώμα στηρίζεται γερά στο άριστερό πόδι, ενώ τό δεξί κάμπτεται. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο. Γύρω στα 340 π.Χ.

323

Πήλινα χρωματιστά αγαλματάκια γυναικών, από τη Βοιωτία (Ταναγραίες). Προσέξτε πόσο είναι κομψές και δείτε το σχήμα του ριπιδιού τους που μοιάζει με φύλλο. Μουσείο Λούβρου στο Παρίσι.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις ξεπέφτουν οικονομικά και πολιτικά μέσ στον 4ο π.Χ., ύστερα από τους εμφύλιους πολέμους.
 2. Η Αθήνα έχει, ωστόσο, αξιοθαύμαστη καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση.
 3. Της Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: η λειψανδρία και οι έναντιον της έχθρικές ενέργειες του Έπαμεινώνδα.
 4. Χάνοντας η Θήβα τους δύο μεγάλους στρατηγούς της πέφτει στή σκιά.
 5. Οι ελληνικές πόλεις της Δύσης, εξασθενημένες από τους ακατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν ανεπανόρθωτα.
 6. Η Κύπρος στα ιστορικά χρόνια υποφέρει από αλληπαλλήλες κατακτήσεις, γιατί οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής ήθελαν να έχουν τό χαλκό της. Σπουδαία υπήρξε η μορφή του πολιτικού Ευαγόρα, βασιλιά της Σαλαμίνας στο νησί. Τότε, ανθίζει πολιτιστικά τό νησί, εισάγεται τό ελληνικό αλφάβητο και σημειώνεται ανάπτυξη στίς τέχνες.
 7. Τα Γράμματα κι οι Τέχνες αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα μέσ στον 4ο αιώνα. Σημαντική ή παραγωγή αγγείων στήν Κάτω Ίταλία και στή Σικελία.
-

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

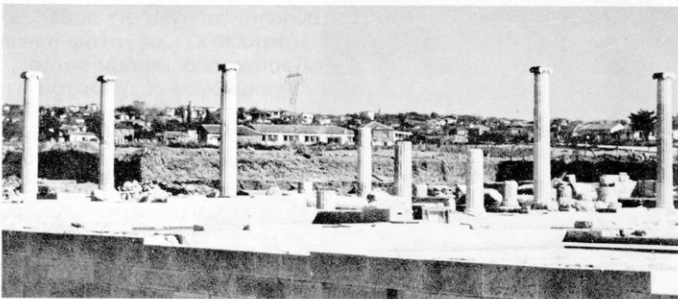
Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ (356-217 π.Χ.)

Οί ελληνικές πόλεις στην Κεντρική και στη Νότια Ελλάδα είχαν κουραστεί, υπήρχε όμως ακόμη άφθαρτη, όπως φάνηκε, μία τεράστια δύναμη στην Ελλάδα: η Μακεδονία.

Στή δική της πρωτοβουλία χρωστάει ο κόσμος, σήμερα ακόμη, το δεύτερο θαύμα που σημειώθηκε στην αρχαιότητα.

Η παράτολμη επιχείρηση της δυνατής ψυχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφερε τον Έλληνισμό ως τα σύνορα της Ινδίας και στην Αίγυπτο, με την κατάλυση της τεράστιας περσικής Αυτοκρατορίας. «Με το βήμα του συγκλόνιζε τη γη ο Αλέξανδρος», γράφει ένας Έλληνας φιλόσοφος και ιστορικός της εποχής μας. Τα πνευματικά δώρα της Ελλάδας, έτσι όπως προετοιμάστηκαν στους περασμένους αιώνες, γεμάτα ευγένεια, ανθρωπιά και πνοή, θα προσφέρουν το φως τους στην Ανατολή.

Τα σύνορα του Έλληνισμού απλώνονται αφάνταστα. Ο νέος κόσμος που θα γεννηθεί από της Ανατολής και του Έλληνισμού την προσέγγιση, με γλώσσα κοινή (τά ελληνικά), με τέχνη, γράμματα και φιλοσοφία ελληνικά, θα μεσουρανήσει και θα γείρει, όταν πιά έχει ετοιμάσει το δρόμο κι έχει δώσει το μέσον για τη διάδοση του Χριστιανισμού. Η εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρόσφερε τη βάση για τη θεμελίωση του Έλληνο-Χριστιανικού πολιτισμού.

Αρχαίο σπίτι με ιωνική κιονοστοιχία γύρω από την ανοικτή κεντρική του αύλη. Από τις άνασκαφές της αρχαίας Πέλλας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ χώρα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, συγγενεῖς τῶν Δωριέων, ἐζῆσαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες χωρὶς ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Πλούσια ἡ χώρα τους, μὲ μεγάλες πεδιάδες, πανύψηλα βουνά καὶ πυκνά δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οἱ κάτοικοί της δὲ γνώρισαν τὴν πενία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, στὰ νῶτα τους ὅμως ὑπῆρχε ἀδιάκοπα ἕνας ἄλλος κίνδυνος: οἱ ξένοι ἀπολίτιστοι γειτονικοὶ λαοὶ ποὺ παραμόνευαν.

Ἡ παλαιότερη ἱστορία. Κλείσθηκαν ἔτσι στὸ χῶρο τους, χωρισμένοι σὲ μικρὰ βασίλεια, κι ἀντιμετώπισαν τὶς δικές τους ἐγνοίες, ποὺ εἶναι ἄγνωστες οἱ περισσότερες σὲ μᾶς.

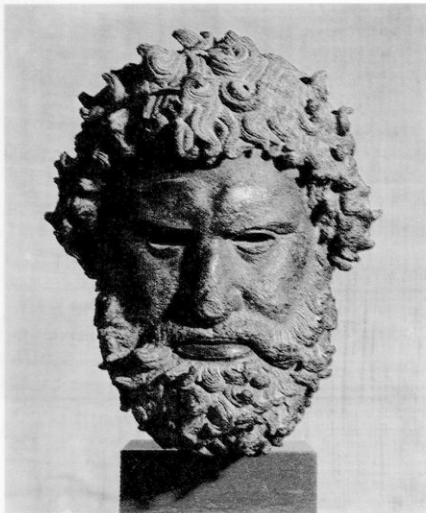
Ἡ Μακεδονία στάθηκε γεωργικὴ χώρα καὶ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μὲ τοὺς εὐγενεῖς (ἐταίρους). Στὶς εὐρύχωρες πεδιάδες τῆς χώρας τρέφονταν ἄλογα, γι' αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι ἦταν σπουδαῖοι ἵππεις.

Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν *Αἰγῶν* (στὴ σημερινὴ Ἔδεσσα) ἔνωσε ὁλόκληρὴ τὴ χώρα καὶ τὴν κυβέρνησε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς ἔφερε νέα μηνύματα.

Ἰδρυση τῆς Πέλλας. Ἀναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντὰ στὴ θάλασσα. Κι ἔτσι χτίστηκε ἡ *Πέλλα*.

Δύσκολη ἡ ἄμυνα τῆς Μακεδονίας. Ἡ χώρα εὐκόλα μπορεῖ νὰ πατηθεῖ ἀπὸ ἐπιδρομεῖς. Ἀπ' ὅλες τὶς μεριές ὑπάρχουν περάσματα, κι οἱ μεγάλες τῆς πεδιάδες δὲν εὐνοοῦν τὴν ἄμυνα. Γι' αὐτὸ, τὴν ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ βασιλιάς τῆς Ἀλεξάνδρος ἀναγκάζεται νὰ προσφέρει «γῆ καὶ νερό» στὸ Μεγάλο Βασιλέα, μὴν μπορώντας νὰ τὸν σταματήσει.

Ἀρχέλαος. Σπουδαία φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος (413-399), εἶχε, ὅπως καὶ οἱ μεταγενέστεροί του βασιλεῖς, νὰ παλέψει

Κεφάλι χάλκινο πυγμαχῶ, ποὺ νίκησε σὲ ἀγῶνα στὴν Ὀλυμπία, ὅπως δεῖχνουν ὑπολείμματα ἀπὸ στεφάνι ἐλιάς ποὺ διατηροῦνται. Τὰ παραμορφωμένα του αὐτιά, τὰ ταλαιπωρημένα μῆλα στὸ πρόσωπο καὶ ἡ μύτη δείχνουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγωνιστῆ. Ὑποθέτουν πὼς εἰκονίζει τὸν πυγμαχὸ Σάτυρο, γνωστὸ ἔργο τοῦ χαλκοπλάστη Σιλανίωνα. Γύρω στὰ 350 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

μέ τις αντιδράσεις τών παλαιών βασιλικών οικογενειών, πού νοσταλγώντας τήν άλλοτινή τους ανεξαρτησία μέ δυσκολία ανέχονταν νά τόν ύπακούουν.
Ἡ Μακεδονία στήν ἐποχή τοῦ Ἀρχελαίου. Ἦταν φιλοπρόοδος καί ἐξαιρετικά φιλότεχνος ἡγεμόνας. Φρόντισε νά ὀργανώσει ἀπό κάθε ἄποψη τή χώρα του. Ἐκαμε δρόμους γιά νά διευκολύνει τήν ἐπικοινωνία, καί θέλοντας νά ὁμορφύνει τήν πρωτεύουσα του, τήν Πέλλα, ἴδρυσε ἐκεῖ ὡραία ἀνάκτορα κι ἄλλα κτίρια, πού μερικά τά στόλισε ἡ ἐξοχή τέχνη τοῦ ζωγράφου Ζεύξη μέ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος ἀπό τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί τόν πολιτισμό τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, θέλησε νά δημιουργήσει πνευματική κίνηση στήν πρωτεύουσα του. Καλοῦσε γι' αὐτό στό παλάτι του φιλοσόφους καί ποιητές ἀπό ἄλλες πόλεις. Στῆς Πέλλας τό θέατρο δίδαξε δράματά του ὁ ἐξοχος Εὐριπίδης, πού ἄφησε τήν τελευταία του πνοή στή Μακεδονία.

2. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β΄

Φίλιππος ὁ Β΄ σπουδαία φυσιογνωμία. Γύρω στά μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἡ ἄλλη Ἑλλάδα παλεῦει μέσ στήν ἀσυναρτησία καί στήν ἀναρχία, στή Μακεδονία παρουσιάζεται μία φυσιογνωμία συγκλονιστική, πού χάραξε νέους δρόμους στήν ἐλληνική ἱστορία: ὁ Φίλιππος ὁ Β΄.

Τά χαρίσματα τοῦ Φιλίππου. Πῶς ξεπήδησε ξαφνικά καί πού καλλιέργησε τά πλούσια φυσικά του χαρίσματα; Παῖδι ἀκόμα (δεκαπέντε χρονῶν) βρέθηκε μέ ἄλλους πατριῶτες του ὁμηρος στή Θήβα. Ἡ ζωῆ του κοντά στόν Ἐπαμεινώνδα στάθηκε σχολεῖο γιά τό Φίλιππο. Ἡ ἀγρυπνη παρατηρητικότητά του καί ἡ ἀπέραντη ἐξυπνάδα του τόν βοήθησαν νά προσεξεῖ καί νά ἐμβαθύνει στών ἐλληνικῶν πόλεων τά ἐλαττώματα. Ὁ μέγανος αὐτός ἄνθρωπος στάθηκε σπουδαῖος στρατιώτης, ἀλλά κυρίως ἀσυγκριτος διπλωμάτης, «ἀπό τούς μεγαλύτερους τῶν αἰώνων». Εἶχε πολλά ὄνειρα γιά τό κράτος του, πού τά ἔβαλε σέ μία σειρά κι ἄρχισε τήν πραγματώσή τους μέ ἐξυπνάδα, μέ ὑπομονή καί μέ ἀπέραντη δαίσηση.

Ο Φίλιππος βασιλείας (356 π.Χ.). Πῆρε τό θρόνο τό 356 π.Χ. παραμερίζοντας τόν ἀνιψιό του Ἀμύντα.

Ἡ πολιτική τοῦ Φιλίππου. Σκοπό του ἔταξε, ἀφοῦ ἀναδιοργανώσει στρατιωτικά τό κράτος του, νά ἐπικρατήσει στήν Ἑλλάδα κι ἐνώνοντας τίς πόλεις τῆς, μέ τή συνεργασία τους, νά χτυπήσει τούς Πέρσες.

Ἐκπληκτική εἶναι ἡ σωστή ἀντίληψη πού ἀπέκτησε γιά τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε ἐλληνικῆς πόλης. Γι' αὐτό μπόρεσε ἀργότερα νά τίς μεταχειριστεῖ ἀνάλογα, ἰδίως τίς μεγάλες ἱστορικές πόλεις.

Μακεδονική φάλαγγα. Ὁ Φίλιππος δημιούργησε πρῶτος τή «μακεδονική φάλαγγα», ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Πρῶτο του μέτρο στάθηκε ἡ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ καί τοῦ ὀπλισμοῦ του. Ἐκαμε τούς πελταστῆς, πού ὡς τότε ἀποτελοῦσαν τό μακεδονικό στρατό, βοηθητικό σῶμα καί κύριο τῆ φάλαγγα. Οἱ στρατιῶτες τῆς (οἱ πεζέταιροι) ὀπλίστηκαν μέ τή σάρισα (ένα δόρυ ἐξί μέτρα μήκος), ὄπλο ἀκαταμάχητο. Πυκνή ἡ παρά-

Οἱ δύο ὄψεις νομίσματος τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

ταξή της (πρότυπο του Φιλίππου στάθηκε του Έπαμεινώνδα ή στρατιωτική έπιπόηση), σχημάτισε με τό ανθρώπινο της ύλικο έναν όγκο άδιαπέραστο (16 πυκνές γραμμές), ενώ οι σάριες, άπλωμένες έμπρός, όταν προχωρούσε στη μάχη ό στρατός, έξέχοντας ένα μέτρο έμπρός από τό στρατιώτη της πρώτης γραμμής, παρουσίαζαν άληθινό τείχος από λόγχες στον έχθρό.

Ίππικό. Άκοντιστές, τοξότες και πελταστές συμπλήρωναν τη μαχητική δύναμη της Μακεδονίας μαζί με τό ίππικό, πού φρόντισε ό Φίλιππος νά κάμει βαρύτερο τόν όπλισμό του.

Όργάνωση του στρατού και στρατιωτική τακτική. Καθιέρωσε την ύποχρεωτική στρατολογία κι όρισε σιδερένια πειθαρχία και σκληρή άσκηση στό στρατό, πού τόν έφοδίασε και με πολιορκητικές μηχανές. Ό Φίλιππος χρησιμοποίησε πρώτος τόν κεραυνοβόλο πόλεμο.

Κατόρθωσε έτσι ν' άποκτήσει πραγματικά άκαταμάχητη δύναμη και μ' αυτήν προχώρησε στην έφαρμογή των σχεδίων του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Οι διαμάχες των πόλεων βοηθούν τά σχέδια του Φιλίππου. Ό Φίλιππος είχε διαπιστώσει την έλλειψη ενότητας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Οι άτέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θά ήταν ή μεγαλύτερη βοήθεια για την πραγματοποίηση των σχεδίων του.

Δέν ήθελε νά έπιβληθεί στους άλλους Έλληνες με τόν πόλεμο, γι' αυτό εξαγόραζε με χρήματα και διάφορα δώρα φίλους της πολιτικής του, πού σε κάθε ελληνική πόλη ήταν όργανα της προπαγάνδας του.

Οι πρώτες έπιτυχίες του Φιλίππου. Πριν προχωρήσει στην εξαίπλωση του κράτους του, έξουδετέρωσε τούς γειτονικούς του λαούς (Ίλλυριούς - Παίονες), για νά γλιτώσει από τις έπίδρομές τους. Ύστερα, θέλοντας νά άποκτήσει έξοδο στη θάλασσα, έριξε τά μάτια του στη Χαλκιδική· συστηματικά

Ό άναθηματικός κίονας των «Χορευτριών» στους Δελφούς. Άττικό έργο του 4ου π.Χ. αί. Μουσείο Δελφών.

καί ὑπομονετικά ἀφαίρεσε πολλές ἀποικίες ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Κατόπιν, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γιατί ὁ σκοπὸς τοῦ στάθηκε, ἀφοῦ πάρε ἰσχύα ἐξουσία τοῦ τὰ μεταλλεία τοῦ Παγγαίου, νὰ φτάσει ὡς τὸν Ἑλλή- σποντο καί νὰ ἐξουσιάζει τὰ στενά.

Μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἐφτιασε σόλο κι ἔκαμε δυνατὴ πόλη τίς παλαιῆς *Κρηνίδες*, δίνοντάς τους τὸ ὄνομά του (*Φιλίπποι*). Σπουδαία ἐνέργεια τοῦ στάθηκε *ἡ κοπὴ χρυσῶν νομισμάτων*, μὲ τὴν προτομὴ του, ποῦ σὲ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ παραμερίζοντας τοὺς περσικοὺς δαρεικοὺς. *Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικά τὴν περσικὴ οἰκονομία.*

Ἀλωση Ὀλύθου (348 π.Χ.). Ἀρχισε τὸ 357 τὴν ἐπέκτασή του· ὡς τὸ 348 πῆρε τὴν Ὀλυθό, τὴν ἀνθηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένη, ποῦ μάταια ἀγωνίστηκε νὰ πείσει τοὺς συμπολίτες του νὰ τὴ βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρὸς. Ἡ Ὀλυθός ἰσπεδώθηκε καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πουλήθηκαν δούλοι.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Φιλίππου στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Εἶχε πιά δικὴ του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μακεδονία καί τὴ Θεσσαλία, τὴ Χαλκιδικὴ καί τὴ Θρακικὴ χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτὸς γιὰ τὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα. Δὲ βιάστηκε ὅμως νὰ τὴν πάρε ἰσχύα ἐξουσία του.

Ὅπως σωστὰ εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ Ἕλληνες θὰ Ζητοῦσαν τὴν ἐπέμ- βασή του, μὲ τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς ποῦ ἀνῆκε στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἀμφισσα, μετὰ ἀπὸ τοὺς Ἰερῶν πολέμους, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσει με- γάλῃ δύναμη στὴν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν. Ἐγινε ἔτσι εἰρηνικὰ ρυθμιστὴς τῆς κατάστασης στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Χωρὶς νὰ σταματήσει τὴν ἐπέκτασή του στὸν Εὐξεινο, συστηματικὰ κέρδιζε ἔδαφος στὴν κάτω Ἑλλάδα. Ὁ Φίλιππος δὲν ἐνδιαφερόταν νὰ κατακτήσει τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας· ἤθελε μόνο νὰ μὴν τίς ἔχει ἀντίμαχες στὰ σχέδιά του (τὴν πανελληνία πολιτικὴ του). Ἄν δὲν τοῦ ἔφερναν ἀντίσταση μὲ στρατὸ, ποτὲ δὲ θὰ χτυποῦσε ἐλληνικὴ δύναμη. Τὸ 338 φριχτὴ εἰδηση ἄφησε τοὺς Ἀθηναίους ἀγρυπνοὺς μιά ὀλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε προχωρήσει πρὸς τὰ νότια καί, ξαφνικὰ, εἶχε φτάσει στὴν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρῶτη ἢ Θῆβα κι ὕστερα ἡ Ἀθῆνα βρισκόνταν στὸ δρόμο του. Ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος καί γιὰ τίς δύο ἀντίπαλες στοὺς Μακεδόνες πόλεις.

Ἡ Παλαίστρα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Σήμερα οἱ κίονες τῆς ἔχουν ἀναστηλωθεῖ καί τὸ κτίριο προ- βάλλει χαρακτηριστικὸ μὲς στὸ χῶρο.

Τά πολιτικά κόμματα στην 'Αθήνα. Στην 'Αθήνα πάλευαν από καιρό δυό παρατάξεις: α) Οί φιλιππίζοντες, οί φίλοι ή ύποστηρικτές τών Μακεδόνων [οί ρήτορες *Αισχίνης* και *Ίσοκράτης*, ό γενναίος και τίμιος στρατηγός *Φωκίων*], πού πίστευαν στό άστρο του Φιλίππου, βλέποντάς τον ως τό μόνο ήγέτη πού θά έφευρε τήν ένωση στην Έλλάδα και θά χτυπούσε τόν προαιώνιο έχθρό, τούς Πέρσες. β) Οί αντιφιλιππίζοντες. Ό Δημοσθένης. Ό πιό φλογερός τους αντίπαλος στάθηκε ό άρχηγός του δημοκρατικού κόμματος στην 'Αθήνα, ό *Δημοσθένης*. Έκείνος αγωνίστηκε μάταια νά γυρίσει τό δρόμο τής ιστορίας, νομίζοντας πώς τής 'Αθήνας ή παλαιά δόξα κι ή άκμή μπορούσαν νά ξαναζήσουν. Έπειδή πίστευε ότι μόνον ή πόλη του ήταν ό φυσικός άρχηγός τής Έλλάδας, έφτασε νά θεωρεί πώς θά μπορούσε άκόμα και βοήθεια από τούς Πέρσες νά μεταχειριστεί έναντίον του Φιλίππου. (Οί πύρινοι λόγοι του προς τό λαό, *Όλυμπιακοί* και *Φιλιππικοί*, έπεσαν στο κενό. Ποίος άνθρωπος μπορεί νά γυρίσει τής ιστορίας τήν πορεία;).

Χαιρώνεια (338 π.Χ.). Στην πεδιάδα τής *Χαιρώνειας*, πιό πάνω από τή Λειβαδιά, τόν Αύγουστο του 338, 'Αθηναίοι και Θηβαίοι έχασαν τόν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα για πέρα από τό Φίλιππο. Τό μακεδονικό ίππικό όδηγούσε ό νεαρός γιός του Φιλίππου, ό *Άλέξανδρος*, πού αγωνίστηκε μέ άφθαστη γενναίότητα. Μαθαίνοντας τήν ήττα τής πατρίδας του ό γέρος πιά *Ίσοκράτης*, άρνήθηκε για τέσσερις μέρες νά άγγίσει φαγητό και πέθανε από τή θλίψη του.

Σκληρή τιμωρία στους Θηβαίους. Οί Θηβαίοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλούς πρόσταξε ό Φίλιππος νά τούς σκοτώσουν. Έφερε πίσω τούς έξοριστους άριστοκρατικούς και στην ιστορική *Καδμεία*, τήν άκρόπολη τής Θήβας, έγκατάστησε μακεδονική φρουρά.

Έπεικία για τούς 'Αθηναίους. Στους 'Αθηναίους ό νικητής φέρθηκε μέ συμπάθεια. Η παλαιά τής αϊγλη έσωσε τήν πόλη. Δέ θέλησε νά τήν προσβάλει. Ζήτησε μόνο νά γίνουν σύμμαχοί του και τούς άφησε ελεύθερους, χωρίς νά θίξει τό πολίτευμά τους. Αναγνώρισε τήν κυριαρχία τους σε διάφορα νησιά, έδωσε πίσω τούς αιχμαλώτους κι έστειλε στην 'Αθήνα τόν *Άλέξανδρο* νά συνοδεύσει τή στάχτη τών γενναίων 'Αθηναίων, πού είχαν πέσει στή μάχη. Στην 'Αθήνα συνέχιζε ό *Δημοσθένης* τήν αντιμακεδονική τακτική του.

Ό Φίλιππος καλεί Συνέδριο τών 'Ελλήνων στην Κόρινθο. Από κει, ό Φίλιππος προχώρησε παρακάτω και, άφου έκλεισε συνθήκες μέ πολλές πόλεις στην

Ό λέων τής Χαιρώνειας, δημόσιο μνημείο πεσόντων 'Αθηναίων και Θηβαίων. Στήθηκε για νά τιμήσει τούς νεκρούς τής ομώνυμης μάχης. 4ος αι. π.Χ.

Πελοπόννησο, συγκάλεσε συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στήν Κόρινθο. Ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νά πάρει μέρος. Δέν τήν ἔθιξε. Στήν Κόρινθο ἀνακοίνωσε ὅτι οἱ ἐλληνικές πόλεις θά ἔμεναν ἀπό δῶ καί πέρα αὐτόνομες. Δέ θά ὑπῆρχαν πιά ἡγεμονίες.

Πρόταση τοῦ Φιλίππου γιά πανελλήνια συμμαχία. Πρότεινε, τέλος, Πανελλήνια συμμαχία, μέ τήν ἀρχηγία του, γιά νά ἐτοιμάσει τόν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων Περσῶν (337).

Ἡ ἀξία τοῦ Φιλίππου. Μέσα σέ 20 χρόνια καί τή Μακεδονία ὀργάνωσε καί τήν ἄλλη Ἑλλάδα ἔνωσε, χωρίς νά διαλύσει τίς πόλεις της. Φαινόταν νά χαράζει μιὰ νέα ἐποχή. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι θά σταματοῦσαν καί θά ἔπαυε νά χύνεται ἀδίκαια τό ἀδελφικό αἷμα. Νέες δόξες ὀραματιζόταν ὁ Φίλιππος, κι ἦταν μόνο 47 ἐτῶν. Ἔστειλε μάλιστα στρατηγούς του στή Μ. Ἀσία, γιά νά φροντίσουν τίς λεπτομέρειες τῆς ἐκστρατείας πού σχεδίαζε.

Τό τέλος τοῦ Φιλίππου. 336 π.Χ. Ξαφνικά ὁ θάνατος τόν βρῆκε ἀπό τό ξίφος ἐνός ἀξιωματικοῦ του, τοῦ Παισανία (336 π.Χ.). Τό παράτολμο σχέδιό του θά τόπραγματῶνε ἡ ἐκπληκτική φυσιογνωμία τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, πού ἦταν πιά ἐτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ Μακεδονία ὄψιμα ἐμφανίζεται στήν ἀρχαία ἱστορία.
2. Οἱ κάτοικοι τῆς ἦταν συγγενεῖς τῶν Δωριέων, καί στό χώρο τῆς διατηρήθηκε ἡ βασιλεία. Ἦταν κράτος γεωργικό. Οἱ Μακεδόνες εἶχαν γερό ἵππικό.
3. Σπουδαῖος ὀργανωτής στάθηκε ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος στά τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.
4. Ὁ Φίλιππος ὁ Β', σπουδαῖος στρατιωτικός καί πολιτικός, ἦταν προορισμένος νά πάρει στά χέρια του τή μοῖρα τῆς Ἑλλάδας. Σέ 20 χρόνια, ἀφού ὀργάνωσε ἀπό κάθε ἄποψη τό κράτος του καί πλάτυνε τά ὅρια τῆς χώρας του μέ διάφορα μέσα, κυριαρχεῖ στήν Ἑλλάδα καί, τό 337, κηρύσσει στό Πανελλήνιο Συνέδριο τοῦ Ἴσθμου τήν ἴδρυση Πανελληνίας συμμαχίας γιά τήν ὀργάνωση πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν μέ τήν ἀρχηγία του.
5. Δολοφονήθηκε ἀπό ἐξιωματικό του τό 336 π.Χ., πρὶν προλάβει νά ἐφαρμόσει τό σχέδιό του ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στό Φίλιππο:

«Υποστηρίζω πῶς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρίς νά παραμελήσεις κανένα ἀπό τά δικά σου συμφέροντα, νά προσπαθήσεις νά συνδιαλλάξεις τά κράτη τῶν Ἀργείων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καί τό δικό μας. Γιατί ἂν κατορθώσεις νά τά συνδιαλλάξεις αὐτά, καί τῶν ἄλλων τῆ συμφιλίωση χωρίς δυσκολία ἔπειτα θά πετύχεις. Ὅλα τά ἄλλα κράτη ἀπό τά τέσσερα αὐτά ἐξαρτῶνται, σ' ὅποιο τύχει ἀπ' αὐτά καταφεύγουν στίς δύσκολες σιγμές τους, κι ἀπό κει παίρνουν τίς ἐνισχύσεις πού χρειάζονται. Ἔτσι, ἂν τά τέσσερα μόνο κράτη πείσεις νά σκέπτονται ὁλοῦτα, καί τά ἄλλα ὅλα ἀπό πολλά δεινά θά τά ἀπαλλάξεις».

Ἰσοκράτης «Φίλιππος», ια' (Μετ. Β. Λαοῦρδα)

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

4 **Σπουδαίος έκπολιτιστής ο Μ. Ἀλέξανδρος.** Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δέ χρωστάει τὴν ὀνομασία αὐτὴ στίς ἐκπληκτικὲς του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ του μεγαλοφυΐα, τὸ θάρρος, τὴ γενναϊότητα καὶ τὸ ριφοκίνδυνο χαρακτῆρα του, στάθηκε μεγάλος *ἐκπολιτιστής*. Σὲ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καὶ μὲ ὀλιγάριθμο σχετικὰ στρατό, *δημιούργησε τὴ μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητος κι ἄπλωσε τὸν Ἑλληνισμό σὲ τρεῖς ἡπείρους.* Ἡ ἀξία τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται κυρίως στὸ πρόγραμμα ποὺ ἐφάρμοσε στὸ καινούριο κράτος ποὺ δημιούργησε, στὴν πολιτικὴ ποὺ κράτησε ἀπέναντι στους κατακτημένους καὶ, *βασιικά,* στὰ μέσα ποὺ συνειδητὰ ἔδωσε σὲ διάφορους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ μπόρουν νὰ κάμουν τόσο πολλὲς παρατηρήσεις καὶ ν' ἀποκτήσει ὁ κόσμος πλῆθος ἀπὸ νέες γνώσεις. Γι' αὐτό, ἡ ἐκοτρατεία του χαρακτηρίστηκε ὡς *«ἐνοπλὴ ἐξερεύνηση».*

Ἄν ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ μόρφωσή του. Ἐξυπνός, γενναῖος κι ἐφευρετικός, εὐκολοσυγκίνητος καὶ μὲ ἀχαλίνωτη φαντασία, εἶχε τὴν τύχη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βρεθεῖ κοντὰ σὲ σπουδαίους ἀνθρώπους καὶ νὰ θελήσει νὰ ἀφελῆται ἀπὸ τὴν παρουσία τους. Τὴν πρώτη πνοή τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ μεγάλο πατέρα του. Τὴ διάπλαση ὅμως τῆς σκέψης του τὴν ὀφείλε στὸν ἐξοχὸ Ἀριστοτέλη. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν δεκατριῶν χρονῶν, φρόντισε ὁ Φίλιππος νὰ καλέσει τὸ με-

Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ νεανικὴ ἡλικία, ἐνῶ βρισκόταν στὴ Μ. Ἀσία. Βρέθηκε στὴν Πέργαμο. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

γάλο φιλόσοφο στή Μακεδονία, γιά νά τόν πάρει μαθητή. Ἐκεῖνος τοῦ καλλιέργησε τήν ψυχή, καθώς καί ἡ μουσική, πού τήν ὑπεραγαπούσε. (Διδάχθηκε, ἔκτος ἀπό τήν ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία καί πολιτική).

Οἱ φιλοδοξίες του. Τό ἀγαπημένο του βιβλίο ἦταν ἡ Ἰλιάδα, πού δέν τήν ἀποχωριζόταν ποτέ, ἔχοντάς την καί τή νύχτα κάτω ἀπό τό προσκέφαλό του. Οἱ ἥρωές της, ἰδίως ὁ Ἀχιλλεύς, μεθοῦσαν κι ἐνθουσίαζαν τήν ψυχή του. Ἀπέραντα φιλόδοξος ἀπό παιδί, λαχταροῦσε νά ἔρθει ἡ ὥρα πού θά σημειωνόταν ἔντονα ἡ δική του παρουσία στόν κόσμο, γι' αὐτό καί παραπονιόταν, ὅταν ἀκούγε τοῦ πατέρα του τίς ἐπιτυχίες, «πῶς δέ θά ἄφηνε τίποτα μεγάλο γιά κείνον».

Δεκάκι χρονῶν ἦταν σέ θέση νά δέχεται πρεσβείες ἀπό τήν πόλη τῆς σοφίας, τήν Ἀθήνα, καί δεκαοχτώ χρονῶν πολέμησε ἥρωικά στή μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὀδηγώντας τό ἵππικό τῶν *ἑταίρων*.

Ἄλέξανδρος συγκαλεῖ Συνέδριο στήν Κόρινθο. Μόλις χάθηκε ὁ πατέρας του, βιάστηκαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες νά πιστέψουν πῶς ἡ Μακεδονία θά ἔσβηνε. Ἐκεῖνος, ὁμως, ἀφοῦ ἐξόντωσε τοὺς ἀπαιτητές τοῦ θρόνου του, σάν κεραυνός κατέβηκε στή Νότια Ἑλλάδα νά συγκαλέσει νέο Συνέδριο στήν Κόρινθο, ἀνανεώνοντας τήν Πανελλήνια συμμαχία πού εἶχε ἰδρύσει ὁ πατέρας του.

Πρὶν ξεκινήσει γιά τήν Ἀσία, χρειάζονταν νά τρομοκρατήσει τοὺς ξένους γείτονες. Ἔτσι, χτύπησε τοὺς Τριβαλλούς, πέρα ἀπό τόν Αἴμο, τοὺς Γέτες στό Δούναβη καί τοὺς Ἰλλυριοὺς ὕστερα.

Τιμωρία τῶν Θηβαίων. Ἐντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πῶς εἶχε σκοτωθεῖ σ' ἐκείνη τὴν προσπάθεια. Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι κι ἄλλοι Ἕλληνες ξεσηκώθηκαν· ξαφνικά ὁμως τόν εἶδαν νά παρουσιάζεται καί πάλι ἐμπρός τους. Ἡ *Θήβα* δέ θέλησε νά δεχτεῖ τοὺς ὄρους του. Τῆ χτύπησε καί τήν ἰσοπέδωσε, ἀφήνοντας ὄρθια μόνο τὰ ἱερά καί τό σπῆτι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Πινδάρου. Δέν πείραξε οὔτε τήν ἱστορική Καδμεία. Ἦξερε πῶς ἡ Ἀθήνα δέν εἶχε δεῖξει καλή στάση. Τῆ συγχώρησε ὁμως, γιατί εἶχε μάθει ἀπό τό δάσκαλό του Ἀριστοτέλη νά σέβεται τήν πνευματική της προσφορά. Στό νέο Συνέδριο πού ἔγινε στήν Κόρινθο, ζήτησε νά τοῦ ἀναθέσουν οἱ πόλεις τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν καί νά στείλει ἡ καθεμίᾳ τίς δυνάμεις πού ἤθελε νά πάρουν μέρος στόν κοινό ἀγῶνα κοντά του.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἄρχικός σκοπός τῆς ἐκστρατείας. *Σκοπὸ τοῦ ἔταξε τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καί τήν ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, γιά τὰ ἀμέτρητα δεινὰ πού εἶχαν προκαλέσει στήν Ἑλλάδα.* Ἀκόμη, ὡς βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφερόταν, βασιικά, γιά τήν ἐξασφάλιση τοῦ Ἑλλησπόντου, πού ἄνοιγε τό δρόμο στόν Εὐξεινο γιά τό μακεδονικό ἐμπόριο.

Δύσκολα τὰ οικονομικά τῆς Μακεδονίας. Χρήματα δέν εἶχε. Μόνο 30.000 πεζοὺς, 5.000 ἵππικό καί λίγα πλοῖα. Στή θέση του κάθε συνηθὸς στρατηγός δέ θά ξεκινούσε. Ἐκεῖνος ὁμως τόλμησε, προχώρησε καί νίκησε.

Οἱ ἀδυναμίες τοῦ Περσικοῦ κράτους. Εἶδαμε παραπάνω (σελ. 226) πῶς τό σύστημα τῶν σατραπειῶν, μὲ τό πλῆθος τῶν λαῶν πού σχημάτιζαν τό Περσικό κράτος, εἶχε τὰ μειονεκτήματά του. Χωρὶς αἴσθημα ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας οἱ σατράπες σέ κάθε στιγμή μπορούσαν, γιά νά ἐκδικηθοῦν ἢ νά χτυπήσουν ὁ ἓνας τόν ἄλλο, νά φτάσουν στήν προδοσία. Ἐξάλλου, μ' ὅλη τήν περσική ἀνεκτικότητα, κάθε κατακτημένος λαός ποθοῦσε τήν ἀνεξαρτησία του. Κι εἶχαν πολὺ κουραστεῖ οἱ ὑπῆκοοι ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ὑποδούλωση.

Ψηφιδωτό δάπεδο από αρχαίο σπιτι της Πέλλας που παριστάνει τόν ήνιοχο Φόρβαντα, όπως δηλώνει ή σχετική επιγραφή. Έργο τού τέλους τού 4ου π.Χ. αι. Μουσείο Πέλλας.

Πρόσμεναν τήν εύκαιρία νά έλευθερωθοϋν. *Ή Κάθοδος τών Μυρίων καί ή έκστρατεία τού Άγχιλάου είχαν δείξει πόσο αδύνατο ήταν πιά τό Περσικό κράτος.* Βασιλιάς τής Περσίας ήταν τότε ο *Δαρείος ο Γ΄ ο Κοδομανός* (336-330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ – ΣΥΡΙΑΣ – ΠΑΛΛΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ήρχίζει ή έκστρατεία (334 π.Χ.). Ο μακεδονικός στρατός ξεκίνησε τήν άνοιξη. Κοντά του είχε ο Άλέξανδρος έφτά εύγενείς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλείτο, Φιλώτα, Κρατερό, τό στενό του φίλο Ήφαιστίωνα κ.ά.). Φτάνοντας στόν Έλλησποντο, πέρασε στό *Ίλιο*, όπου θυσίασε συμβολικά στόν τάφο τού αγαπημένου του ήρωα, τού Άχιλλέα.

Οί Πέρσες αποφάσισαν νά τόν αντιμετωπίσουν κοντά στό *Γρανικό*, καί δέν άκουσαν τήν πρόταση τού Ρόδιου μισθοφόρου *Μέμνονα* νά καίνε τά σπαρτά, γιά νά μήν έχει τρόφιμα ο μακεδονικός στρατός, καί νά στείλουν όρισμένες από τίς περσικές δυνάμεις μέ πλοία νά ξεσηκώσουν τίς πόλεις στήν Έλλάδα.

Ο Άλέξανδρος θά ύποχρεωνόταν έτσι νά γυρίσει πίσω.

Ή μάχη στό Γρανικό (334 π.Χ.). *Ή μάχη στό Γρανικό* ήταν σκληρή, καί ή νίκη πού κέρδισε ο Άλέξανδρος, πολεμώντας στήν πρώτη γραμμή, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνευσε μάλιστα νά σκοτωθεί, αν δέ βρισκόταν στό πλευρό του ο Κλείτος πού τόν έσωσε. Τή φοβερή σύγκρουση περιγράφει ο ιστορικός *Άρριανός* (έζησε τό 2ο αι. μ.Χ.) στό έργο του «*Άλεξάνδρου Άνάβασις*», όπου ιστορεί ολόκληρη τήν έκστρατεία.

Οί συνέπειες τής πρώτης νίκης. Ή νίκη άνοιξε τό δρόμο σ' ολόκληρη τή Μ. Άσία. Οί σατραπείες τής Φρυγίας καί τής Λυδίας έπεσαν στά χέρια τού Άλεξάνδρου. Τό ίδιο κι οί παράλιες ελληνικές πόλεις, όπου οί Μακεδόνες έγκαταστήσανε δημοκρατικά πολιτεύματα. Ύστερα, ήρθε ή σειρά τής Λυκίας καί τής Παμφυλίας.

Ο «Γόρδιος δεσμός». Στο *Γόρδιο*, – κοντά στό Σαγγάριο –, κόβοντας μέ τό σπαθί του τον περιφημο *Ίόρδιο δεσμό*, κάλυψε τήν παράδοση πού έλεγε

Θαυμάσιο κεφάλι νέου, λεπτομέρεια από ψηφιδωτό που παριστάνει κυνήγι ελαφιού. Στραμένο σε δάπεδο σπιτιού της αρχαίας Πέλλας, είναι έργο του παλαιότερου γνωστού ψηφοθέτη, του Γνώση. Γύρω στα 280 π.Χ. Μουσείο Πέλλας.

πώς κύριος της 'Ασίας θα γίνει εκείνος που θα τον λύσει.

Ἡ μάχη στήν Ἴσσο (333 π.Χ.). Ἀπό κει ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στήν Ἴσσο, ὅπου τόν Ὀκτώβριο τοῦ 333 συναντήθηκε μέ τόν τεράστιο στρατό τοῦ Δαρείου. Καί στά στενά περάσματα τοῦ τόπου, μέ τό στρατηγικό του δαιμόνιο, ὄχι μόνο ἀνάγκασε τόν ἐχθρικό στρατό νά ὑποχωρήσει κατατρομαγμένος – μαζί κι ὁ Μέγας Βασιλεὺς –, ἀλλά στά χέρια του ἔπεσε, ἐκτός ἀπό ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου μαζί καί ἡ μητέρα του, πού ὁ Ἀλέξανδρος τή μεταχειρίστηκε βασιλικά. Ἐκατό χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στό πεδίο τῆς μάχης.

Ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στή Φοινίκη καί στήν Παλαιστίνη. Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης (ἐκτός ἀπό τήν *Τύρο* πού τήν πολιορκήσε ἑφτά μηνες) παραδόθηκαν ἀμέσως ὕστερα στό μακεδονικό στρατό. Τό ἴδιο καί ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ *Γάζα* ἔπεσε ὕστερα ἀπό δύο μηνών πολιορκία).

Ὁ Δαρεῖος προτείνει εἰρήνη. Βλέποντας νά διαλύεται τό κράτος του, ὁ Δαρεῖος κατατρόμαξε. Πρότεινε στόν Ἀλέξανδρο εἰρήνη – νά τοῦ παραχωρήσει τή χώρα δυτικά τοῦ Εὐφράτη, νά τοῦ δώσει τήν κόρη του γυναίκα καί νά πληρώσει πλούσια λύτρα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική.

Ὁ Ἀλέξανδρος στήν Αἴγυπτο. Νικητής ὁ Ἀλέξανδρος προχώρησε στήν Αἴγυπτο, πού θέλοντας νά γλιτώσει ἀπό τόν περσικό ζυγό, τόν δέχθηκε σάν ἐλευθερωτή. Ἐδῶ φάνηκε καί ἡ πολιτικότητα τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. Σεβάστηκε ἀπόλυτα τίς συνήθειες καί τή θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων καί ρύθμισε τή διοίκηση τῆς χώρας μέ πολλή ἐξυπνάδα. Μέ τό ἀείσιο μάτι του ξεχώρισε μιᾶ ἐξαιρετική θέση στό Δέλτα καί ἴδρυσε τήν Ἀλεξάνδρεια, σέ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ Δεινοκράτη. Στή Μέμφιδα ἐνθρονίστηκε ὡς νόμιμος διάδοχος τῶν φαραώ. Ἔτσι, ὅταν ἀπό κεῖ τράβηξε μέσ στή Λιβυκή ἔρημο, στό μεγάλο Μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα Δία, οἱ ἱερεῖς τόν χαιρέτησαν σάν θεό, γιό τοῦ Ἄμμωνα. Σχεδόν τέσσερις χιλιάδες χρόνια οἱ Αἰγύπτιοι δέν εἶχαν ἀναρωτηθεῖ ἀπό πού πηγαζε ὁ Νεῖλος. Ὁ μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη ὀργάνωσε ἀμέσως ἀποστολή γιά τήν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, θέλοντας νά τό μάθει. Κι οἱ πηγές δέ στάθηκε τότε δυνατό νά βρεθοῦν· ἐρμηνεύθηκε ὁμως ἡ αἰτία γιά τίς ἐτήσιες πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ.

Ἡ μάχη στήν Ἴσο. Διακρίνεται ὁ Δαρεῖος καί ἀριστερά ὁ Ἀλέξανδρος πάνω στό ΒΟΛ

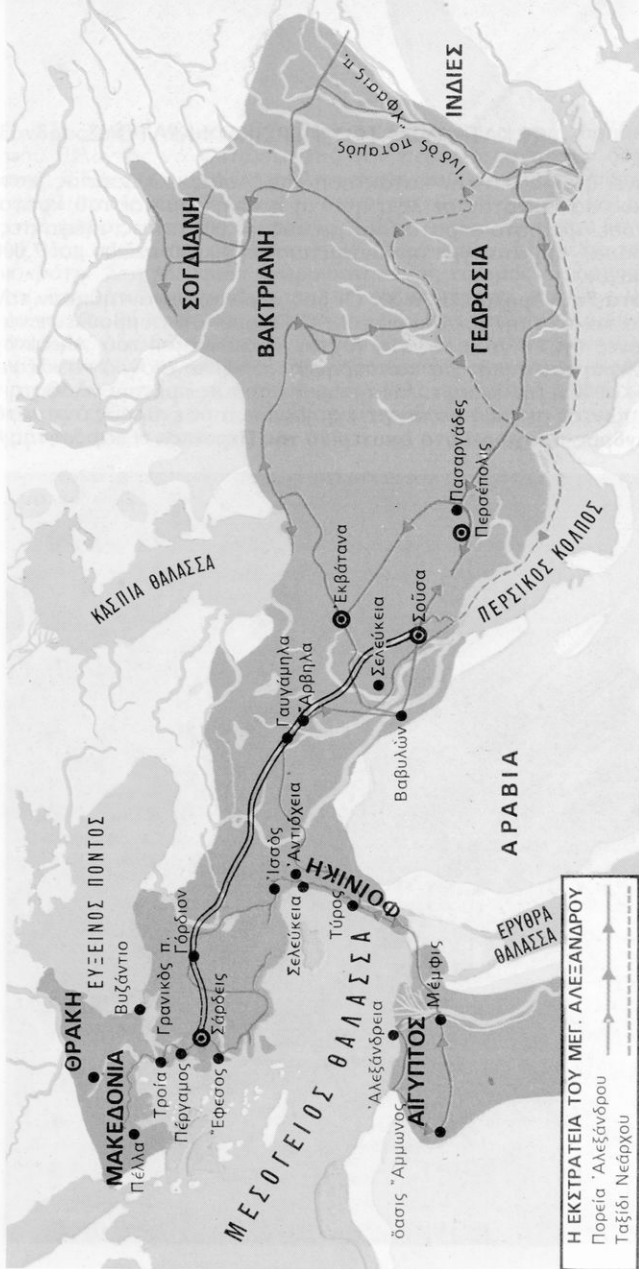
4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Είχε σημαίνει ή ώρα για την κατάκτηση της 'Ασίας. 'Ο Δαρείος, καταλαβαίνοντας πώς θα κρινόταν σε λίγο ή τύχη ή δική του καί το κράτος του, συγκέντρωσε άμέτρητο στρατό από πεζούς, 40.000 ιππείς, ελέφαντες καί 200 δρεπανηφόρα* άρματα, για την αντιμετώπιση 40.000 πεζών καί 7.000 Μακεδόνων ιππέων.

'Η μάχη στά Γαυγάμηλα (331 π.Χ). Οί δύο στρατοί συναντήθηκαν τελικά στά *Γαυγάμηλα* κοντά στην αρχαία Νινευί. 'Ο Παρμενίων συμβούλεψε νά κάμουν οί Μακεδόνες την επίθεση μέσ στή νύχτα. 'Η απάντηση του 'Αλεξάνδρου δείχνει τή μεγάλη του τιμιότητα καί περηφάνια: «Είναι αίσχρο νά κλέψει κανείς τή νίκη». Καί δέν την έκλεψε. Μέ ήρωική όρμή καί μέ την άλάθητη τακτική του, πολεμώντας σε λοξή φάλαγγα, εκμηδένισε τους έχθρούς ό στρατός του. **'Ο 'Αλέξανδρος προχωρεί στό έσωτερικό της Περσίας.** 'Η καρδιά της Περσίας

Μοσαϊκό. 'Εξαιρετης τέχνης ψηφιδωτό από σπίτι της Πομπηίας. Μουσείο Νάπολης ('Ιταλία).

ήταν άνοιχτή έμπρός του. Ό Δαρείος, βλέποντας τή μάχη νά χάνεται, υποχώρησε καί πάλι στό έσωτερικό τής χώρας. Στο μεταξύ, ό ένας μετά τόν άλλο, άρχισαν νά πέφτουν στό χέριο του Άλεξάνδρου οί περσικοί θησαυροί. "Υστερα, μπήκε χωρίς αντίσταση στήν περίφημη Βαβυλώνα, κατόπιν στά Σούσα, τήν πρωτεύουσα τών Άχαιμενιδών, κι άφού μέ πολλή έξυπνάδα πέρασε τίς δύσκολες Περσίδες Πύλες, πήρε στό χέριο του τήν *Περσέπολη* καί τίς *Πασαργάδες*.

Μέ τό περσικό χρυσάφι κόβει νόμισμα. Κάθε πόλη σήμαινε καί νέους θησαυρούς (χιλιάδες τάλαντα). Άμέσως, μέ τό άμύθητο χρυσάφι πού βρήκε σέ ράβδους, έκοψε χρυσό νόμισμα καί τό έριξε στήν κυκλοφορία.

Δολοφονία του Δαρείου. Στο μεταξύ, ό Βήσσοσ, ό σατράπης τής Βακτριανής, δολοφόνησε τό Δαρείο, πού τόν καταδίωκε ό μακεδονικός στρατός. Ό Άλέξανδρος πρόσταξε νά θάψουν τό Μεγάλο Βασιλέα μέ έξαιρετικές τιμές καί άμέσως κήρυξε τόν έαυτό του διάδοχο τών Άχαιμενιδών, συνεχιστή δηλαδή τής περσικής δυναστείας (330 π.Χ).

Τό σύστημα διοίκησης του Άλεξάνδρου. Άξιοθαύμαστη στάθηκε ή προσπάθεια πού άμέσως άνάλαβε γιά τή διατήρηση του Περσικού κράτους. Έγνοια του κύρια ήταν νά μην τόν αισθανθούν ξένο οί Πέρσες, άλλα άκοπα να συνηθίσουν τήν έλληνική κυριαρχία, πού τόσο ξαφνικά τους είχε έπιβληθεί. Από τή στιγμή εκείνη νέο σχέδιο χάραξε στό μυαλό του. *Συνέκρινε τό διοικητικό σύστημα τών σατραπειών, βάζοντας Πέρσες ή Έλληνες σατράπες καί σεβάστηκε τή θρησκεία καί τίς συνήθειες του τόπου.* Φορούσε κι ό ίδιος, συχνά, περσικά φορέματα καί στέμμα, κι άρχισε νά ζητάει νά τόν προσκυνούν.

Οί Έλληνες στρατιώτες δυσφορούν. Οί Πέρσες, πού ποτέ δέν είχαν ζήσει ελεύθεροι, τά έβρισκαν όλα αυτά φυσικά. Οί περήφανοι όμως Έλληνες στρατιώτες, πού γιά χάρη του μόνον είχαν διασχίσει πεζοί όλους εκείνους τούς άγνωστους μακρινούς τόπους, βρήκαν θλιβερή κατάληξη νά φτάσουν, ελεύθεροι αυτοί, νά προσκυνούν τό βασιλιά τους στήν ξένη χώρα. Μέ τή στάση τους έδειξαν τή δυσφορία τους. Κάποιοι από τούς στρατηγούς, όμως, πού εκδηλώθηκαν μέ άπόλυτη ειλικρίνεια στόν ίδιο τόν Άλέξανδρο, δοκίμασαν πρωτόφαντα σημάδια τής όργης του. Μέ τό ίδιο τό χέρι του άρχηγού σκοτώθηκε ό Κλείτος καί τήν τύχη του άργότερα τήν άκολούθησαν ό Φιλώτας, ό Παρμενίων κι ό φιλόσοφος Καλλισθένης, άνιψιός του Άριστοτέλη, πού παρακολουθούσε τήν έκστρατεία μέ έντολη νά γράφει τήν ιστορία τής.

Άλλαγή στο χαρακτήρα του Άλεξάνδρου. Στήν πλούσια καί παραμυθένια Άνατολή ό μεγαλοφυής γιός του Φιλίππου έχασε τό *έλληνικό μέτρο* καί μεθυσμένος από τίς έπιτυχίες του, μέ όνειρα πού δέν μπορούσαν οί δικοί του στρατιώτες νά τά παρακολουθήσουν, άλλαξε τόν τρόπο τής ζωής του καί πλήγωσε τήν εύαισθησία τών Μακεδόνων του.

Ζητώντας νά τόν προσκυνούν σάν θεό πίστεψε κι ό ίδιος πώς ήταν, κι άρχισε νά του γίνεται άφόρητη ή άξιοπρέπεια τών συμπολεμιστών του. Συνήθισε νά δέχεται εύχάριστα τήν κολακεία καί τό δουλικό θαυμασμό («Άλεξανδροκόλακες» ονόμαζαν οί Έλληνες εκείνους πού του καλλιεργούσαν αυτά τά ελαττώματα). Σέ λίγο άρχισε νά βρίσκει πίσω από τήν πιό φιλική συμβουλή συνωμοτικές προθέσεις.

Πρός τίς Ινδίες. Μεταξύ 329-328, άφού διέσχισε τίς περιοχές του Ιράν καί του Τουρκεστάν, συναντώντας χιόνια κι έρημες έκτάσεις, κι αντιμετωπίζοντας τό φοβερά επικίνδυνο καί δύσκολο άνταρτοπόλεμο τών έντοπίων, κυριάρχησε

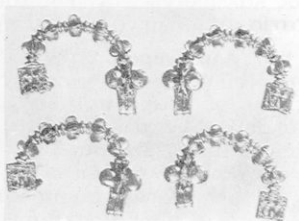
στή Σογδιανή και στη Βακτριανή, στην Άνω Περσία. Για πρώτη φορά πατούσε Εύρωπαιός σ' αυτές τις περιοχές. Ύστερα, τό 327, έστρεψε τό βλέμμα του στην Άνατολή και λαχτάρησε νά πορευτεί προς τίς Ίνδιες, πού πολύ τόν τραβούσε τό μυστήριό τους. Έπιθυμία του ήταν νά φτάσει στά πέρατα τής γής πού τή φαντάζονταν άκόμη τότε οί Έλληνες σάν επίπεδο δίσκο, πού τόν περιβάλλει ό άκεανός. Μέ πολλούς στρατιώτες, Πέρσες και Μακεδόνες, πέρασε τόν Ίνδο ποταμό κι άφού νίκησε τό γενναίο βασιλιά Πύρο, προχώρησε άκράτητος προς τήν κοιλάδα του Γάγγη.

Οι Μακεδόνες κουράζονται. Έτοιμαζόταν νά φτάσει ως τόν ΄Υφαση ποταμό. Στο σημείο αυτό όμως τόν σταμάτησαν οί στρατιώτες του. Δέν άντεχε πιά ή ψυχή τους αύτή τήν άδιάκοπη πορεία χωρίς άνάσα. Ήταν άνθρωποι, κι ή ανθρώπινη τους άντοχή είχε στομάσει. Ό Άλέξανδρος, άκούραστος, είχε δύναμη υπεράνθρωπη. Ήθελε διαρκώς κάτι νέο. Τό ζύπνιο μυαλό του και ή έμφυτη περιέργεια του τόν τραβούσαν όλοένα σέ κάτι καινούριο. Όλα τά πλοήτη πού είχαν εκείνοι άντικρίσει, και οί όμορφες χώρες πού διάβηκαν πεζοί δέκα χρόνια, τούς συγκινούσαν λιγότερο από τή θύμηση τής πατρίδας τους. Μοναδική τους λαχτάρα ήταν πιά ή έπιστροφή και πόθος τους νά φιλήσουν τό χώμα τής μακρινής τους γής.

Άποφασίζεται ή έπιστροφή. Ό Άλέξανδρος πικράθηκε, δέν άντιστάθηκε όμως. Έχοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στά δάση του ΄Υδάστη, χώρισε σέ δύο μέρη τό στρατό του, μέ σκοπό νά τραβήξουν διαφορετικό δρόμο στο γυρισμό και νά συναντηθούν στη Βαβυλώνα.

Ή έξερεύνηση του περικοτό κόλπου. Νέαρχος. Ό ίδιος, οδηγώντας τό πρώτο τμήμα, διάλεξε τό δυσκολότερο δρόμο, μέ τή φλογερή άνησυχία και τήν άκατανίκητη έλξη πού άκούσε στην ψυχή του τό μυστήριο: θά περνούσε από τήν έρημο Γεδρωσία· τό άλλο τμήμα, μέ οδηγό τό ναύαρχο Νέαρχο, θά έξερευνούσε τήν παραλία έπιστρέφοντας μέ πλοία πού είχαν μόλις ναυπηγήσει.

Ή διάβαση τής Γεδρωσίας. Και τά δύο τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικά ώσπου νά φτάσουν στο σκοπό τους. Ή Γεδρωσία ήταν σχεδόν άδιάβατη· μόνο ή συμπάρασταξη και ή συμμετοχή του ίδιου του Άλεξάνδρου στις

Άριστερά: Ό παλαιότερος πάπυρος πού βρέθηκε σέ ελληνικό έδαφος. Άποκαλύφθηκε σέ τάφο, στο Δερβένι, κοντά στη Θεσσαλονίκη. Περιέχει απόσπασμα από ύμνο τών όρφικών. Στην Ελλάδα δε βρίσκονται πάπυροι, γιατί ή ύγρασία του εδάφους τούς καταστρέφει, ενώ στην Αίγυπτο τό άμώδες έδαφος συντελεί στη διατήρησή τους. Δεξιά: Τέσσερις χρυσές πόρπες, από άνασκαφή στη Μακεδονία. Τού 4ου π.Χ αί. Μουσείο Θεσσαλονίκης.

ἀφάνταστες στερήσεις τοῦ γυρισμοῦ (πέινα, ἀτέλειωτη βασανιστική δίψα, πλῆθος ἄλλες περιπέτειες) βόηθησαν τούς στρατιώτες του νά τά βγάλουν πέρα. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτῆς τοῦς φάνηκε σάν νά τόν εἶχαν ξαναβρεῖ ὅπως τόν πρῶτό καιρό, συμπολεμιστή τους ἀπλό καί γενναῖο, πρῶτο στόν κίνδυνο καί στόν ἀγῶνα.

Ἀντιπρόσωποι διαφόρων ἐθνῶν στεφανώνουν τόν Ἀλέξανδρο. Τό 323 π.Χ. συγκαλονιστική σταθίκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπό ὅλα τά ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἰσπανία, Καρχηδόνα), πού ἦρθαν νά χαιρετήσουν τόν Ἀλέξανδρο, πού ἡ φήμη του εἶχε φτάσει στά πέρατα τοῦ κόσμου, νά τόν συγχαροῦν καί νά τόν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τόν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιά τό κατόρθωμά του.

Τό τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ Ζωή του ὅμως βρισκόταν κοντά στό τέλος της. Σέ λίγο ἀρρώστησε ἀπό πυρετό καί σέ μερικές μέρες πέθανε. Ὁ χαμός του συντάραξε τούς συμπολεμιστές του. Στήν ψυχρή περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεῖς τήν ἀνείπωτη θλίψη πού ἔνωσαν, καθώς ἔμπαιναν στή σκηνή του νά τόν χαιρετήσουν γιά τελευταία φορά, ἐνῶ ψυχοραγοῦσε, ἐκεῖνοι πού εἶχαν πιστέψει σ' αὐτόν καί στήν ὑπεράνθρωπή του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καί γιά χάρη του σμιλέψει τίς θαυμαστές του νίκες.

✓ 5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

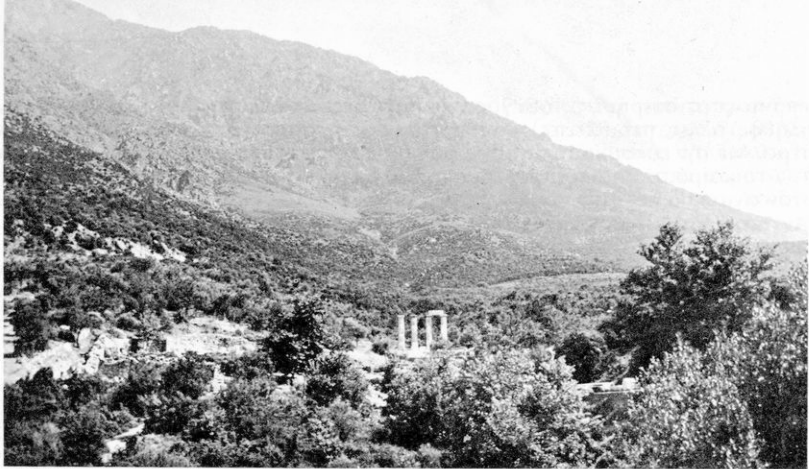
Ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τά σχέδιά του. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδική στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. *Ἡ ἰδιοφυΐα καί ἡ ἱκανότητά του* στά στρατιωτικά ἦταν μιά πλευρά μόνο τῆς πολύμορφης προσωπικότητάς του. Ξεκίνησε μέ 37.000 ἀνθρώπους, χωρίς οἰκονομικά μέσα, καί σέ 10 χρόνια κατάκτησε σχεδόν ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Λένε, πῶς λογάριζε νά χτυπήσει τήν Ἀραβία καί τήν Καρχηδόνα καί νά ἀπλώσει τήν Ἑλλάδα ὡς τή Δυτική Μεσόγειο. Ὁ θάνατος, ὅμως, κόβοντας τό νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τό ἐκπληκτικό του ἔργο.

Ὁ χαρακτήρας του. Ὡς στρατιωτικός ἡγέτης ξεχώρισε γιά τήν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του, τήν αὐτοθυσία, τήν ἀπλότητα καί τό παράτολμο θάρρος του. Ἀκούραστος προχωροῦσε ὀλοένα, πρῶτος ἀπ' ὅλους, συχνά, ἐνθουσιάζοντας τό στρατό του κι ἤξερε πάντοτε, μέ τή θαυμαστή του τακτική, νά κερδίζει τή νίκη.

Ἡ πολιτική του στοῦς κατακτημένους. *Ἰσάζια μέ τό καταπληκτικό του ἔργο εἶναι ἡ μεγαλοφυΐα πολιτική του.* Νιώθοντας πῶς πρέπει νά φερθεῖ στοῦς ξένους λαούς, ἤξερε νά κατακτά τήν καρδιά τους μέ τό εὐγενικό φέροσιμο καί τήν ἐξυπνάδα του. Ξεχωρίζοντας γιά τήν εἰλικρινεῖα του, κέρδιζε τήν ἐμπιστοσύνη τῶν λαῶν. Δέν εἶναι τυχαῖο γεγονός πῶς ἡ μητέρα του Δαρείου ἀνθεξε κι ἔζησε ὕστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ γιοῦ της, δέν μπόρεσε ὅμως νά ξεπεράσει τοῦ Ἀλεξάνδρου τό χαμό. Ἀρνήθηκε νά πάρει φαγητό καί σέ τρεῖς μέρες μέσα πέθανε ἀπό τήν ἀκράτητη λύπη. Δέν εἶχε ποτέ ξεχάσει μέ πόση εὐγένεια καί μεγαλοψυχία τή μεταχειρίστηκε ὁ νεαρός στρατηλάτης, τόν καιρό τῆς αἰχμαλωσίας της κοντά του.

Τό πολιτικό του πρόγραμμα. Πολιτικό πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου στάθηκε ἡ συνένωση κι ἡ ἀνάμειξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέ τόν περσικό. Δίνοντας ὁ ἴδιος τό παράδειγμα παντρεύτηκε Περσίδες, βάζοντας καί τό στρατό καί τούς ἀξιωματικούς νά τόν μιμηθοῦν. Θέλοντας νά κερδίσει τήν ἐμπιστοσύνη τῶν κατακτημένων, τό κατάφερε πέρα γιά πέρα.

Ἀπό τά λίγα λόγια τοῦ Ἀρριανοῦ, ἀλλά καί τοῦ Πλουτάρχου, σχετικά μέ τήν

Ἀποψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης ἀπὸ τὰ δυτικά. Στὸ βάθος, τὸ ψηλὸ βουνὸ Φεγγάρι. Τὸ Ἱερό αὐτὸ (γίνονταν μυστηριακὲς λατρεῖες, κι οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσαν ἓνα ὀρισμένο τυπικὸ γιὰ τὴ μύηση τῶν πιστῶν, παράλληλο σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸ τυπικὸ τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων) ἦταν γιὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἓνα σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικὸ, στὸ ὁποῖο ἔδωσαν πολὺ μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ἐξάλλου σ' αὐτὸ εἶχε συναντηθεῖ ὁ Φίλιππος ὁ Β' μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα γιὰ πρώτη φορά. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλοντας νὰ τιμῆσουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ Ἱερό, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δικὸ τους μεγάλο Ἱερό στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ στόλισαν μὲ μεγάλα κτίρια. Οἱ Κάβειροι ποὺ λατρεύονταν ἐκεῖ, προστάτευσαν τοὺς ναυτικούς πού ταξίδευαν στὶς ἀγριεὲς θάλασσες τῆς περιοχῆς· ἀκόμη, τὸ Ἱερό ἐθεωρεῖτο αὐτοῦ, τοῦ ναυτ. δηλ. ὅπου, ὅταν κατέφευγαν οἱ καταδικασθέντες, ἦταν ἀνώσιον νὰ τοὺς πειράξει ὁποιοσδήποτε.

πολιτικὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὴν πῖο καθαρὴ ἔκφραση «τῆς πολιτικῆς του γιὰ τὴ γεφύρωση τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ ἡπείρων, λαῶν καὶ φυλῶν» τὴν ἔδωσε ὁ γιός τοῦ Φιλίππου «στὴν Ὠπι, στὶς ὄχθες τοῦ Τίγρητος». Ἐκεῖ ὕψωσε εὐχὴ στοὺς θεοὺς γιὰ «ὁμόνοια» καὶ «κοινωνία» (φιλία) ὅχι μόνον μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Περσῶν στὸ κράτος του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπικράτηση «ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους».

Ἔδειξε ἀνεκτικότητα στὶς θρησκείες καὶ στὶς συνήθειες τῶν λαῶν ποὺ κατέκτησε. Μὲ τὸ σεβασμὸ ποὺ ἐκδήλωνε γιὰ τὸ διοικητικὸ σύστημά τους δημιουργοῦσε κλίμα εὐχάριστο σὲ κάθε χώρα. Ὄργανωνοντας τὴ διοίκηση ἔδινε τίς μεγάλες θέσεις σὲ Ἕλληνες, ἀλλὰ ἀνέβαζε σὲ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ ὀρισμένους Πέρσες, γιὰτὶ ἐνδιαφερόταν νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ παράδοση].

Ἰδρυση νέων ἑλληνικῶν πόλεων. Στὰ πῖο νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας κι ἄλλων χωρῶν ἵδρυσε πλῆθος νέες ἑλληνικὲς πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀνετα καὶ φυσιολογικὰ, νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ ἐστῖες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἀνοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν ἀνάπτυξη πρωτάκουστη.

Ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ μέρος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔφτασε ὡς τὰ βῆθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαοὺς κι ἐγίνε διεθνὲς ὄργανο στὴν ἔκφραση, τὴ γραπτὴ καὶ τὴν προφορικὴ. Εἶχε ριζώσει πιά, ὅταν χρησιμοποιήθηκε στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιὰ κάθε πλευρὰ τῆς ζωῆς. Τό ταξίδι τοῦ *Νεάρχου* κι ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκαν σ' ἓνα εἰδικό βιβλίο, «τὸν *Παράπλου*», ποῦ μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθεῖ σήμερα. Σέ κάθε νέα περιοχή μορφωμένοι ἄνθρωποι, μέ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ὑπέδαφος, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ κλπ. Ὅλες οἱ σχετικές μ' αὐτὰ ἐπιστῆμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωργία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνώρισαν ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἐξερευνητικές ἀποστολές ἔστειλε ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα, γιὰ νὰ βροῦν τὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ κεῖ πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στὴ Μεσοποταμία, ἔτσι ὥστε νὰ καλλιεργηθοῦν πολλές ἀγρονεκτάσεις.

Νέα πνοή στὸν Ἑλληνισμό. Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἄφησε πίσω του ἓνα καινούριο κόσμο. Ἐξασθένησε φυσικά ἀρκετὰ τὸν Ἑλληνισμό στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας μεγάλο ἀριθμὸ ἀνδρῶν γιὰ τὸ στρατό. Τοῦ ἔδωσε ὅμως νέα πνοή καὶ πλημμύρισε τὸν κόσμο ὀλόκληρο μέ τὰ μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, ὀνομάστηκε στὴν ἱστορία *Μέγας*.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἐξαιρετὴ ἀλλὰ ἰδιότυπη φυσιογνωμία. Ὡραῖος, εὐγενής, εὐκολοσυγκίνητος, γενναῖος καὶ ἀποφασιστικός, ἀλλὰ ὄνειροπόλος καὶ τρομερὰ ἀνήσυχος στὸ χαρακτήρα.
2. Σέ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, νὰ φτάσει ὡς τίς Ἰνδίες.
3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰσοῦ τὸ δρόμο γιὰ τὴ Συρία – Παλαιστίνη – Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτικὴ μάχη γιὰ τὴν Περσία.
4. Ἀμύθητοι θησαυροὶ ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καὶ κυκλοφόρησε χρυσὸ νόμισμα.
5. Ἐχτισε πάνω ἀπὸ 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, ὀργάνωσε ὀδικὸ δίκτυο. Σεβόταν τίς συνήθειες, τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.
6. Σκέφτηκε νὰ συνενώσει Ἕλληνες καὶ Πέρσες. Ἦθελε τὴν ἐπικράτηση ὁμόνοιας, εἰρήνης καὶ φιλίας μεταξὺ τῶν λαῶν κι ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ αὐτὸ νὰ δώσει νέο πολιτικὸ σχῆμα στὸν κόσμο.
7. Τὸ ἐκπολιτιστικὸ του ἔργο εἶναι τεράστιο σέ σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ μεγαλοψυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στὴ μητέρα τοῦ Δαρείου:

«Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε τὴν ἄλλη μέρα [στὴ σκηνὴ τῆς βασιλοῦσας τῶν Περσῶν] μόνο μέ τὸν Ἡφαιστίωνα ἀπὸ τοὺς ἐταίρους· κι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου βρέθηκε σέ δύσκολη θέση ν' ἀναγνωρίσει ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν ὁ βασιλεὺς, γιὰτι φοροῦσαν κι οἱ δύο τὸν ἴδιο στολισμὸ· κι ὅτι ἐκείνη πῆγε κοντὰ στὸν Ἡφαιστίωνα καὶ προσκύνησε, γιὰτι τῆς φάνηκε ἐπισημότερος ἐκεῖνος. Κι ὅταν ὁ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πίσω καὶ κάποιος ἀπ' ὅσους ἦταν κοντὰ τῆς, τῆς ἔδειξε τὸν Ἀλέξανδρο, λέγοντας πῶς

αυτός είναι ο 'Αλέξανδρος, έκεινη ντράπηκε για τό λάθος, ο 'Αλέξανδρος όμως της είπε πώς δέν είχε λαθέψει, γιατί κι ο 'Ηφαισίων ήταν σά νά ήταν ο ίδιος ο 'Αλέξανδρος...».

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Α, κεφ. 126 ('Απόδοση Α.Κ.)

2. 'Ο Δαρείος ζητάει ειρήνη από τόν 'Αλέξανδρο:

«'Ενώ ακόμη ήταν απασχολημένος μέ τήν πολιορκία τής Τύρου ο 'Αλέξανδρος, έφτασαν πρέσβεις του Δαρείου για νά του ανακοινώσουν πώς ο Δαρείος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα για τήν άπελευθέρωση τής μητέρας, τής γυναίκας και τών παιδιών του και πώς δεχόταν ολόκληρη ή χώρα από τήν περιοχή του Εύφρατη ως τή θάλασσα νά άνήκει στον 'Αλέξανδρο, νά πάρει μάλιστα και τήν κόρη του Δαρείου ο 'Αλέξανδρος γυναίκα του και νά είναι φίλος και σύμμαχός του.

Κι όταν αυτά αναγγέλθηκαν στή συγκέντρωση τών εταίρων, λένε πώς ο Παρμενίων είπε στον 'Αλέξανδρο, πώς άν ήταν εκείνος θά τελειωνε τόν πόλεμο μ' αυτούς τούς όρους και δέ θά κινδύνευε από κεί και πέρα. Λένε ακόμη πώς άποκρίθηκε ο 'Αλέξανδρος στον Παρμενίωνα πώς κι αυτός, άν ήταν Παρμενίων, θά ενεργούσε έτσι, επειδή όμως ήταν 'Αλέξανδρος άποκρίθηκε στο Δαρείο πώς ούτε χρήματα χρειαζόταν νά πάρει από αυτόν ούτε ένα μέρος τής χώρας αυτής, αντί νά τήν καταλάβει ολόκληρη. Γιατί και τά χρήματα και ή χώρα ολόκληρη ήταν δική του...».

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Β, κεφ. 25 ('Απόδοση Α.Κ.)

3. 'Ο τύπος του 'Αλεξάνδρου:

«Βασίλεψε δώδεκα χρόνια και όχτώ μήνες· στο σωμα ήταν ωραιότατος κι αγαπούσε ιδιαίτερα τούς κινδύνους· έπαιρνε αποφάσεις άμέσως κι ήταν εξαιρετικά άνδρείος, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος και εύσεβής... κι άξιος νά ένθουσιάζει τήν ψυχή τών στρατιωτών και νά τούς γεμίζει έλπίδες καλές και σίς επικίνδυνες περιστάσεις νά εξαφανίζει τό φόβο τους μέ τήν άφοβία του...»

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Ζ, κεφ. 28 ('Απόδοση Α.Κ.)

Κεφάλι από άσβεστόλιθο. Βρέθηκε στο 'Αρος τής Κύπρου μέσ στο έκει 'Ιερό τής 'Αφροδίτης. 'Αρχές 3ου αί. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Συνέπειες του πρόωρου θανάτου του 'Αλεξάνδρου. Ο Μέγας 'Αλέξανδρος, σέ δέκα χρόνια μέσα, είχε απλώσει σέ τρείς ήπειρους τόν 'Ελληνισμό. 'Αν ζούσε λίγο ακόμη, θά είχε δημιουργήσει τεράστια αυτοκρατορία. Δεσπόζοντας σ' αυτήν ό ελληνικός πολιτισμός θά είχε δώσει όλοτελα διαφορετική μορφή στόν κόσμο. Όσο κι άν τό έργο του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου στάθηκε υπεράνθρωπο, ό ίδιος ήταν θνητός και, μετά τό θάνατό του, τά πράγματα πήραν άλλο δρόμο από κείνον πού λογάριζε ό ίδιος νά χαράξει. Τά σχέδια του δέν ολοκληρώθηκαν.

Τό τεράστιο κράτος του ήταν δύσκολο νά κρατηθεί γιά πολύ καιρό, ακόμη κι άν ό ίδιος είχε ζήσει. Πάντα, εξάλλου, είναι εύκολότερο νά αποκτήσει κανείς κάτι παρά νά τό διατηρήσει.

'Ιδρυση ανεξάρτητων βασιλείων. Στήν οικογένεια του Μ. 'Αλεξάνδρου δέν υπήρχε άξιος διάδοχός του κι όταν οι στρατηγοί του μοίρασαν τό κράτος του μεταξύ τους, διάλυσαν τήν ενότητά του, ιδρύοντας ανεξάρτητα βασιλεία ό καθένας. Στά κράτη αυτά διατηρήθηκε κι άνθισε, γιά τρείς αιώνες ακόμη, ό ελληνικός πολιτισμός. Όμως, τό κέντρο του βάρους δέ βρισκόταν πιά στήν Ελλάδα. Μέ τά δικά της πνευματικά και καλλιτεχνικά δώρα δημιουργήθηκαν σ' άλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις, πού πρόκοψαν και εγραψαν δική τους αξιόλογη ιστορία.

'Ελληνιστική περίοδος (323-31 π.Χ.). 'Η περίοδος, από τό 323 πού πέθανε ό Μ. 'Αλέξανδρος, ως τό 31 π.Χ. πού ή Ρώμη κυριάρχησε σ' όλόκληρο τόν κόσμο, ονομάζεται 'Ελληνιστική, γιάτί χαρακτηριστικό της είναι ή διάδοση κι ή καλλιέργεια του ελληνικού πολιτισμού έξω από τήν Ελλάδα.

'Εκατόν εξήντα νέες ελληνικές πόλεις ιδρύθηκαν από τούς διαδόχους του 'Αλεξάνδρου στήν 'Ασία και πολλές άλλες στήν Αίγυπτο.

'Αλληλοσπαραγμός στήν Ελλάδα. Στούς ελληνιστικούς χρόνους εξακολουθεί στήν Ελλάδα ή διαμάχη μεταξύ των πόλεων. Μιά τελευταία προσπάθεια μερικτών νά ενωθούν σέ συνασπισμούς, δέν καρποφόρησε, γιάτί υπήρχε πάντα, τό ίδιο έντονη, ή παλιά εγωιστική νοοτροπία. Άνετα έτσι, όταν έκαμε τήν επίθεσή της ή Ρώμη, κατόρθωσε σέ λίγο διάστημα νά πάρει όλόκληρη τήν Ελλάδα στήν κυριαρχία της.

Οι διαμάχες στά ελληνιστικά βασίλεια. Στά κράτη των διαδόχων του 'Αλεξάνδρου, στήν 'Ασία και στήν Αίγυπτο, θριάμβευσε κι εκεί ή αιώνια αδυναμία της φυλής. 'Η διαμάχη μεταξύ τους, ό εγωισμός κι ή επιθυμία νά είναι πρώτο τό καθένα όδήγησαν σέ αίματηρούς πολέμους μεταξύ τους κι έφεραν σιγά-σιγά τήν κατάπτωσή τους. Έτσι, ένα-ένα τά άνθηρά ελληνιστικά βασίλεια ξέπεσαν, κι εύκολη πιά λεία πέρασαν κι αυτά στή ρωμαϊκή κυριαρχία.

'Ανθηση της ελληνιστικής τέχνης. Ένώ στά γράμματα ή κίνηση δέν είναι ιδιαίτερα δημιουργική, ή ελληνική τέχνη, κυρίως στις πόλεις του έξω 'Ελληνισμού και λιγότερο στήν 'Αθήνα, δίνει και πάλι νέα έξοχα δείγματα της δημιουργικότητάς της σέ άλλο όμως πνεύμα πλέον.

Α'. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ ἀντίδραση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στοὺς Μακεδόνας. Στὴν Ἑλλάδα, κατασπαράχθηκαν καὶ πάλι οἱ πόλεις στὴν προσπάθειά τους νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν τυραννική γιὰ τὴ νοστροπία τους μακεδονική κυριαρχία, ὅταν ἔλειψε ὁ φόβος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Συντριβὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Νοσταλγοὶ τῆς παλαιᾶς τους δόξας οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦταν δυνατοὶ νὰ μείνουν ἤσυχοι. Πιστεύοντας ὅτι θὰ μπορούσαν καὶ πάλι νὰ κυριαρχήσουν στὶς θάλασσες, πού τώρα τίς ὀριζαν τὰ μακεδονικά καράβια, θέλησαν νὰ ξαναπάρουν στὸν Ἑλλήσποντο θέσεις πού τίς εἶχαν χάσει μετὰ τὴ μάχη στῆ Χαϊρώνεια. Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ νικηθοῦν στὴν Ἄβυδο καὶ κατόπιν, στὰ νότια τῆς Ἀμοργοῦ, νὰ συντριφεῖ ὀριστικά ὁ στόλος τους. *Ἀπὸ κεί κι ὕστερα ἡ ναυτική δύναμη τῆς Ἀθήνας χάθηκε γιὰ πάντα, μὲ φοβερά ἀποτελέσματα γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία της.*

Λαμιακὸς πόλεμος (322 π.Χ.). Καὶ πάλι δὲν κατάλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι πῶς δὲν μπορούσαν πιά νὰ ὀρίζουν τὴν ἱστορική μοῖρα τῆς Ἑλλάδας, γιατί οἱ καιροὶ εἶχαν ἀλλάξει. Μὲ ὑποκινητὴ τὸ ρήτορα Ἰππεύδη, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πῆγαν μὲ τὸ στρατό πού εἶχαν κρυφὰ προτοιμάσει καὶ κατέλαβαν τίς Θερμοπύλες, τὸ 322. Ὁ Ἀντίπατρος, ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, κατέβηκε ἐναντίον τους, κι ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις του δὲν ἦταν ἀρκετές, κλείστηκε στῆς Λαμίας τὰ τείχη (γι' αὐτὸ ὁ πόλεμος ὀνομάστηκε Λαμιακός). Ἐκεῖ τὸν πολιορκήσαν οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰτωλῶν κ.ἄ. Ταυτόχρονα, ἄλλοι Μακεδόνας στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀντίπατρο καὶ σὲ μάχη, στὴν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας, νικῆθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι πέρα γιὰ πέρα.

Μεγάλο κεφάλι Διονύσου, στεφανωμένο μὲ ταινία πού διακρίνεται στὸ μέτωπό του. Πιστεύεται πῶς ἀνῆκε στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς, ὅπου παριστανόταν ὁ Διόνυσος μὲ τὴν ἀκολουθία του. Μεγαλόπνοο ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Ἀντίποινα τῶν Μακεδόνων στίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Τούς Αἰτωλοῦς, πού ἐφυγαν γρήγορα γιά τά μακρινά βουνά τους, δέν μπόρεσε νά τούς κυνηγήσει ὁ Ἀντίπατρος. Τήν Ἀθήνα ὁμως τήν τιμώρησε παραδειγματικά. Ἄλλαξε τό πολίτευμα, ζήτησε πολεμική ἀποζημίωση, τῆς ἀφαίρεσε τή Σάμο, καί ὑποχρέωσε, τέλος, τούς Ἀθηναίους νά δεχτοῦν μακεδονική φρουρά. Ὁ ρήτορας καί πολιτικός Ὑπερίδης, ὁ μέγας ἐχθρός τῶν Μακεδόνων, βρῆκε οἰκτρό θάνατο κι ὁ *Δημοσθένης* ἤπιε δηλητήριο, γιά νά μήν πέσει στά χέρια τῶν ἐχθρῶν, πού τόν καταδίωξαν ὡς τόν Πόρο.

Ὁ Ἀντίπατρος, προχωρώντας στήν Πελοπόννησο, τοποθέτησε σέ πολλές πόλεις ὡς ἄρχοντες φίλους τῶν Μακεδόνων. Ὅταν ὁμως πέθανε, χωρίς νά ὀρίσει διάδοχό του τό γιό του *Κάσσανδρο*, νέα διαμάχη ξεσηκώθηκε στήν Ἑλλάδα ἀνάμεσα στόν Κάσσανδρο καί στόν *Πολυσπέρχοντα*, τόν ἀντίπαλό του (σ' αὐτήν καί οἱ δύο τους παρέσυραν καί τίς ἑλληνικές πόλεις – ὁ Κάσσανδρος δῖορισε κυβερνήτη στήν Ἀθήνα τό Δημήτριο Φαληρέα, φιλόσοφο καί ρήτορα).

2. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

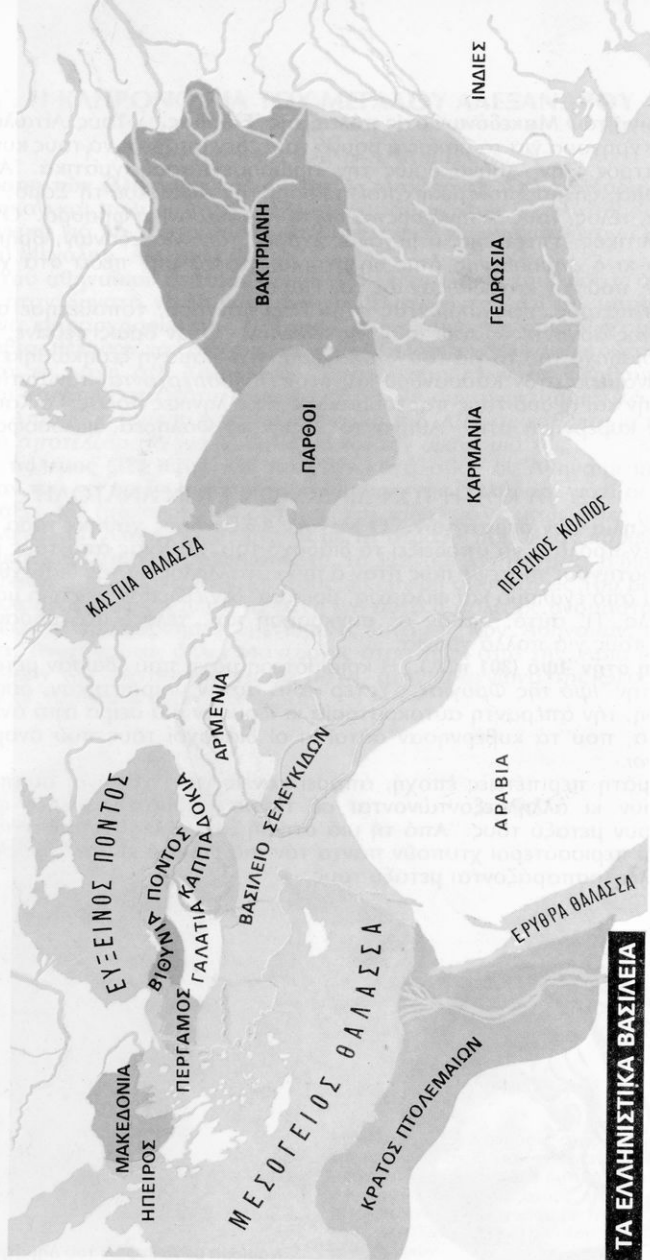
Ἡ ἀντιζηλία τῶν στρατηγῶν. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ὥστε δέν πρόλαβε νά ὑποδείξει τό διάδοχό του. Καθένας ἀπό τούς μεγάλους του στρατηγούς πίστεψε πῶς ἦταν ὁ πῖο κατάλληλος νά τόν διαδεχθεῖ. Ὅλοι, γεμάτοι ἀπό ἐγωισμό καί φιλαρχία, μοιραῖα, δέν ἐβλεπαν μέ καλό μάτι ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Γι' αὐτό, ἤρθαν σέ σύγκρουση καί, τέλος, πολέμησαν σκληρά μεταξύ τους γιά πολλά χρόνια.

Ἡ μάχη στήν Ἴψο (301 π.Χ.). Ἡ κρισιμότερη μάχη πού ἔδωσαν μεταξύ τους, ἐγινε στήν *Ἴψο τῆς Φρυγίας*. Ὑστερ' ἀπό αὐτήν μοιράστηκαν, ὅσοι ἔμειναν στή ζωή, τήν ἀπέραντη αὐτοκρατορία κι ἱδρυσαν μιά σειρά ἀπό ἀνεξάρτητα βασιλεία, πού τά κυβέρνησαν αὐτοί κι οἱ διάδοχοί τους πού ὀνομάστηκαν *Ἐπίγονοι*.

Στή γεμάτη περιπέτειες ἐποχή, ἀπορεῖ κανεῖς γιατί χθεσinoί συμπολεμιστές παλεύουν κι ἀλληλοεξοντώνονται σέ τέτοιο βαθμό. Σταθερές φιλίες δέν ὑπάρχουν μεταξύ τους. Ἀπό τή μιά στιγμή στήν ἄλλη οἱ παρατάξεις ἀλλάζουν, οἱ περισσότεροι χτυποῦν πάντα τόν πῖο δυνατό κι ὕστερα ὅσοι ἀπομένουν ἀλληλοσπαράζονται μεταξύ τους.

Νόμισμα μέ τό κεφάλι τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

[Οι δυναμικοί άρχηγοί. Στους εξοντωτικούς αυτούς αγώνες πήραν μέρος οι δυνατότεροι και οι πιο άξιοι από τους στρατηγούς του Άλεξάνδρου: ο Αντίγονος, ο γιός του Δημήτριος ο Πολιορκητής, που τα κατακτητικά βήματά του τον έφεραν ως την Αθήνα, τό 307 π.Χ. (Η άπελπιόμενη πόλη του παραδόθηκε άναγνωρίζοντας ως έλευθερωτή αυτόν και τον πατέρα του από τή μισητή μακεδονική κυριαρχία. Άργότερα, ίδρυσε τήν πόλη Δημητριάδα στη Θεσσαλία. Μέ τις άπέραντές του ικανότητες κατόρθωσε να κρατήσει για 7 χρόνια τό βασιλικό σκηπτρο τής Μακεδονίας (294-287) και να γίνει γενάρχη τής νέας βασιλικής τής δυναστείας). Μεγάλο ρόλο έπαιξαν και ο Πτολεμαίος ο Α΄, ο Σέλευκος, ο Λυσίμαχος, ο Εύμένης, ο Αντίπατρος, ο Περγάκιος κι ο Κάσσανδρος].

Τά ελληνιστικά βασίλεια. Ύστερα από τή μάχη στήν Ίψό, έλειψε ο πιο δυναμικός από τους Διαδόχους, ο Αντίγονος, κι η αυτοκρατορία του Μεγάλου Άλεξάνδρου διαμελίσθηκε στα παρακάτω κράτη:

1. Τό βασίλειο τής Αιγύπτου. Πρώτος του βασιλιάς ο Πτολεμαίος ο Α΄.
2. Τό βασίλειο τής Συρίας που τό κυβέρνησε η οικογένεια των Σελευκιδών. Ίδρυτής του υπήρξε ο Σέλευκος.
3. Τό βασίλειο τής Περγάμου.
4. Τό βασίλειο τής Μακεδονίας.
5. Τό βασίλειο τής Θράκης. Ίδρυτής του ήταν ο Λυσίμαχος.

[Τά «έθνικά» κράτη. Ορισμένες άλλες περιοχές έμειναν έξω άπ' αυτά τά βασίλεια και έγιναν έθνικά κράτη (μέ ντόπιους δηλαδή άρχηγούς: η Άρμενία, ο Πόντος, η Βιθυνία, η Καππαδοκία κ.ά.). Και σ' αυτά εισχώρησε και επέδρασε ο ελληνικός πολιτισμός.

Στά ελληνιστικά βασίλεια, έξω από τήν Ελλάδα, τίς τύχες των κρατών τίς κατευθύνουν οι Έλληνες βασιλείς που κυβερνούν. Ύπήκοοί τους είναι λίγοι Έλληνες και τό πλήθος των ντόπιων κατοίκων].

Οι Διάδοχοι συνεχίζουν τήν πολιτική του Άλεξάνδρου. Οι Διάδοχοι σεβάστηκαν τίς συνήθειες και τή θρησκεία των ξένων λαών, κι όσον καιρό διατηρήθηκαν στή ζωή τά βασίλεια τους ο λιγοστός ελληνικός πληθυσμός που τά κατοικούσε, κατεύθυνε τή ζωή του τόπου και διαπότιζε μέ τό πνεύμα, τή θρησκεία, τίς συνήθειες και τον πολιτισμό του γενικότερα τους κατοίκους.

Διάδοση του ελληνικού πολιτισμού. Έτσι, για τρεις αιώνες τό μεγαλύτερο μέρος του κόσμου συνέχιζε τήν ελληνική παράδοση και έγγραφε ελληνική ιστορία. Πρέπει, μόνο, να σημειωθεί πως η γνωριμία των Έλλήνων μέ τήν Ανατολή έδωσε τήν ευκαιρία ν' άπλωθούν άφάνταστα τά σύνορα του Έλληνισμού κι ο πολιτισμός τους να διαδοθεί στους ξένους λαούς, έγινε όμως άφορμή, σέ πολλές όψεις τής ζωής, να επηρεαστούν κι οι Έλληνες από τους ξένους, να πάρουν άρκετές τους συνήθειες, κι η άλλοτινή λιτή και καθαρά πνευματική μορφή τής ζωής να χαθεί.

[3. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ

Μετατόπιση του κέντρου του βάρους του πολιτισμού από τήν κυρίως Ελλάδα. Βαθιά άναστατάωση μέ άπρόβλεπτες συνέπειες δημιουργήθηκε στή διάρκεια τής Έλληνιστικής περιόδου. Τό κέντρο του βάρους του Έλληνισμού μετατοπίστηκε, και από τήν κυρίως Ελλάδα βρέθηκε στα νέα μεγάλα βασίλεια των Διαδόχων. Η Ελλάδα έγινε μιά έπαρχία, χωρίς ιδιαίτερη σημασία, όπου οι άνθρωποι που άπόμειναν, στή μεγάλη πλειονότητα, φυτοζωούσαν

κυριολεκτικά. Μόνον η Ἀθήνα εξακολούθησε νά εἶναι μεγάλο πνευματικό κέντρο. Ἡ οἰκονομία της ὅμως εἶχε ἐκμηδενιστεῖ. Ἡ Σπάρτη βασιανίζοταν ἀπό ὀδυνηρά κοινωνικά προβλήματα. Πολιτικό ρόλο ἐπαιξαν μονάχα οἱ δύο συμπολιτεῖες: ἡ ἀρχαϊκή καί ἡ αἰτωλική.

Ἡ πόλη-κράτος εξαφανίζεται. Ἀπόλυτες μοναρχίες. Οὐσιαστική ἀλλαγὴ σημειώθηκε ἀπὸ πολιτική καί κοινωνική ἀποψη. Οἱ παλαιές πόλεις-κράτη τῆς Ἑλλάδας, τὸ χαρακτηριστικὸ σχῆμα τῶν προηγουμένων αἰώνων, ἔχασαν τὴ σημασία τους καί δέν μποροῦσαν πιά νά συγκρατήσουν τούς κατοίκους τους. Στὴν Ἀνατολή δημιουργήθηκαν, στὸν τύπο τῶν παλαιῶν ἀνατολικῶν αυτοκρατοριῶν, μεγάλα κράτη, μέ πολυάνθρωπες πόλεις. Οἱ βασιλεῖς αὐτῶν τῶν ἐλληνιστικῶν κρατῶν ἦταν οἱ κατακτητές καί οἱ λαοὶ πού κυβερνοῦσαν ὑπῆρξαν διάφοροι.

Πολίτευμα. Τὸ μόνο πολιτικὸ σύστημα πού ἦταν δυνατό νά ὑπάρξει ἦταν ἡ ἀπόλυτη μοναρχία. Οἱ βασιλεῖς ἀποφάσιζαν μόνοι τους γιὰ τὰ πάντα, ἔχοντας μερικὸς συμβούλους κοντά τους. Ἀπαιτοῦσαν πειθαρχία ἀπὸ τούς ὑπηκόους τους καί περιστοιχίζονταν ἀπὸ πλήθος μισθοφόρων – ἄλλο φαινόμενο τῆς ἐποχῆς καὶ αὐτὸ – γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Εἶχαν ἀκόμη κοντά τους καί ἄλλους ἀξιωματοῦχους καί ἀνώτερους ὑπαλλήλους γιὰ τὴ διοίκηση τῶν ἐπαρχιῶν καί γιὰ τίς ἄλλες πολύπλοκες ἀνάγκες τῶν μεγάλων κρατῶν τους. Ἡ διοικητικὴ μηχανή ἦταν ὀλιγάριθμη – μόνο ἡ Πέργαμος εἶχε σημαντικὴ γραφειοκρατία.

Συνήθως, βασιλεῖς, ἀξιωματοῦχοι καί μισθοφόροι ἦταν Ἕλληνες. Ἀποτελοῦσαν ὅμως μειονότητα μέσ στους ξένους ἐκείνους χώρους μέ τὸ πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν, πού εἶχαν στὴν ἐξουσία τους. Ἡ δύναμη τῶν βασιλέων αὐξάνει ἀπὸ τὴ λατρεία πού τούς ἀπονέμουν οἱ ὑπήκοοί τους. Αὐτὸ γινόταν πάντοτε στὴν Ἀνατολὴ ἐξάλλου. (Οἱ Ἕλληνες λάτρευαν παλαιότερα μόνο τούς ἥρωες ἢ τούς ἑνδοξοὺς νεκρούς).

Ἄγαλμα μικροῦ ἀγοριοῦ πού σφίγγει μέ τὸ ἀριστερὸ του χέρι μιὰ χίνα, πού βρίσκεται πάνω σὲ ἕνα μικρὸ κιονά πλάι του. Τὸ χαριτωμένο παιδικὸ πρόσωπο, πού τὸ φωτίζει ἕνα ἐλαφρὸ χαμόγελο, συνταιριάζεται μέ τὴν πολὺ φυσικὴ ἀπόδοση τοῦ ἀκανόνιστου παιδικοῦ σώματος, πού ἔχει πεταχτὴ κοιλιά, στενοὺς ἄμους καί λεπτά χέρια. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸν Ἰανίοκο, τὸ γιό τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Βρέθηκε στὸ Πολύδρσο τοῦ Παρνασσοῦ (τὴν ἀρχαία Λίλαια). Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ο τύπος του πολίτη χάνεται. Αναδίπλωση του ατόμου στον εαυτό του. Ο τύπος του παλαιού πολίτη μιās συγκεκριμένης πόλης εξαφανίζεται. Οι Έλληνες στην ουσία χάνονται ψυχικά και πολιτικά μές στα μεγάλα κοσμοπολιτικά κέντρα. Το άπολυταρχικό καθεστώς, πού κυριαρχεί στα νέα κράτη όπου ζούν, δέν τούς δίνει τήν ευκαιρία, όπως άλλοτε, νά αναμειγνύονται στα κοινά, νά είναι έπομένως συνειδητοί πολίτες. Από υπεύθυνα άτομα πού ήταν άλλοτε, μεταβάλλονται τώρα σέ άσημαντες μονάδες, πού δέν παίζουν κανένα ρόλο στην πολιτική ζωή. Έτσι, τό άτομο νιώθει άσφικτικά και λυτρώνεται μόνο όταν αναπληρωθεί στον εαυτό του· γι' αυτό και οι επιθυμίες του περιορίζονται πιά στη στενά προσωπική του εϋτυχία και απόλαυση.

Ο υπεύθυνος άνθρωπος πού είχε αναδείξει ή ελληνική πόλη-κράτος χάνεται μές στην ανθρώπινη μάζα των ελληνιστικών μεγαλουπόλεων.

Οι βασιλιάδες θεωρούνται κύριοι όλης τής γής του κράτους τους. Γι' αυτό οι υπήκοοί τους καλλιεργούν τή γή και τούς δίνουν ένα μέρος των προϊόντων, πού μερικές φορές μπορεί νά φτάσει στο μισό τής συγκομιδής. Στην Αίγυπτο, από παλαιά παράδοση, ο βασιλιάς επιβλέπει από πολύ κοντά τήν καλλιέργεια· συγκεντρώνει τό σιτάρι πού του φέρνουν στις μεγάλες αποθήκες του και φροντίζει γιά τήν εξαγωγή του. Δημιουργεί εκείνος διάφορα μονοπώλια (λαδιού π.χ.), πού τά εκμεταλλεύεται ο ίδιος. Ελέγχει επίσης τά εργαστήρια όπου υφαίνουν λινά υφάσματα.

Πραγματική επανάσταση παρατηρείται στην οικονομική ζωή.

Ένιαίο νόμισμα στις συναλλαγές. Ανταλλαγές προϊόντων. Τώρα, δέν κυκλοφορούν πιά πολλά έθνικά νομίσματα, αλλά μόνο τά χρυσά ελληνικά, γεγονός πού διευκολύνει τις συναλλαγές, στις όποιες εγκαινιάζονται νέοι τρόποι.

Τραπεζίτες μέ ανταποκριτές. Επιταγές. Εισάγεται ο τραπεζικός θεσμός και οι τραπεζίτες έχουν τώρα και ανταποκριτές σέ διάφορες περιοχές μακρινές και αρχίζουν νά πληρώνουν μέ επιταγές. Αύξάνονται πολύ επίσης οι διάφορες ανταλλαγές μεταξύ των ελληνιστικών βασιλείων. Η Αίγυπτος πουλάει σιτάρι, από τήν Ελλάδα αγοράζουν λάδι και κρασί. Από τις μακρινές χώρες, τήν Ινδία, τήν Κεντρική Ασία, από τήν Αραβία και τήν Αφρική οι έμποροι φέρνουν προϊόντα πολυτελείας: μπαχαρικά, άρώματα, μεταξωτά, ελεφαντόδοντο. Φέρνουν ακόμη και δούλους πού ή άρχουσα τάξη στις μεγαλουπόλεις τούς ζητάει.

Νέες καλλιέργειες. Στις εύφορες χώρες τής Ανατολής εφαρμόζονται νέες καλλιέργειες και άνθει ή γεωργία και ή κτηνοτροφία. Νέοι χώροι άνοιξαν γιά τό εμπόριο, πού σημειώνει πραγματικά τεράστια ανάπτυξη.

Έμπορική ναυτιλία. Οι νέες γνώσεις πού άποκτήθηκαν στη γεωγραφία (γίνονται χάρτες), στη ναυσιπλοία, στην κατασκευή λιμανιών, φάρων και εγχειοβελτιωτικών έργων εϋνοούν τήν έμπορική ναυτιλία. Έξάλλου, τά καραβάνια στην Ξηρά φτάνουν ως τήν Άπω Ανατολή. Γιά πρώτη φορά οι Έλληνες αντιμετωπίζουν ανάγκες πού δημιουργούνται από τή ναυσιπλοία στα μεγάλα ποτάμια (στον Τίγρη, στον Εϋφράτη, στο Νείλο) κι οργανώνουν ναυτικές υπηρεσίες γιά τά καράβια.

Νέες πρώτες ύλες. Από τις διάφορες νέες χώρες, όπου έφτασε στην εκστρατεία του ο Μ. Αλέξανδρος, άγνωστες πρώτες ύλες γίνονται γνωστές και φτάνουν τώρα παντού, χάρη στο εμπόριο, επηρεάζοντας τό χαρακτήρα τής βιομηχανίας.

Οι Έλληνες προνομιούχοι στις μεγαλουπόλεις. Μέ τις νέες οικονομικές συνθήκες πού επικράτησαν, οι έμποροι, οι τραπεζίτες κι όλοι όσοι ανάπτυξαν με-

γάλες δραστηριότητες, σχηματίζουν τεράστιες περιουσίες. Αυτοί, όπως και οι βασιλικοί υπάλληλοι, αποτελούν μία νέα αστική τάξη, δραστήρια και πλούσια – είναι όλοι Έλληνες. Αυτοί υπήρξαν η προνομιούχος τάξη στις νέες πόλεις.

‘Ο πολὺς κόσμος στὶς πόλεις καὶ οἱ μικροκαλλιεργητὲς ὑποφέρουν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ μεγάλες μάζες τῶν ἀνθρώπων στὶς πόλεις (ὅπου συγκεντρώθηκαν μὲ τὴν ἀστυφιλία πού ἀναπτύχθηκε), πού περνοῦν δύσκολα: οἱ ἐργάτες πού ζοῦν ἀπὸ τὸ μικρὸ τους ἡμερομίσθιο. Δυσανεστημένοι εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ μικροκαλλιεργητὲς πού μεγάλο μέρος τῆς συγκομιδῆς τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νά τὸ δίνουν στό βασιλιά].

[4. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΥΠΟΛΕΙΣ

Χαρακτήρας τῶν νέων πόλεων. Οἱ νέες πόλεις πού δημιουργήθηκαν στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο δὲν εἶναι πιά πόλεις-κράτη, ἀλλὰ μεγάλα κέντρα ἐμπορικὰ καὶ κάποτε πνευματικά. Σπουδαῖες υπήρξαν ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, ἡ Λαοδίκεια, ἡ Σελεύκεια στὸν Τίγρη. Ὅλες ὅμως τίς ξεπέρασε ἡ Ἀλεξάνδρεια. Καθὼς οἱ πόλεις αὐτὲς κτίστηκαν ἐξαρχῆς σὲ χώρους ἀκατοίκητους, εἶχαν τὸ μεγάλο προνόμιο νά ἔχουν ὀργανωμένο πολεοδομικὸ σύστημα: φαρδιούς ἴσιους δρόμους, κανονικὰ ὀρθογώνια οἰκοδομικὰ τετράγωνα, πλατεῖες, κεντρικὲς ἀρτηρίες πού διασταυρῶνονται καὶ καταλήγουν στὶς πύλες τῶν τειχῶν, προσανατολισμένες στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Στὸ κέντρο τῶν πόλεων ὑπάρχει ἡ Ἀγορὰ μὲ στοᾶς ὀλόγυρα, οἱ ναοὶ καὶ διάφορα κτίρια γιὰ ὀμαδικὲς συγκεντρώσεις: θέατρα, ὀδεῖα, γυμνάσια, παλαιότερες, λουτρά καὶ στάδια.

Ἀντιόχεια. Ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῶν Σελευκιδῶν· ἰδρύθηκε στὶς ὄχθες τοῦ Ὀρόντη, γύρω στὰ 300 π.Χ., γιὰ 10.000 ἀποίκους Μακεδόνες. Στὸ τέλος τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου εἶχε τουλάχιστον 300.000 κατοίκους (Ἑλληνες ἀπὸ διάφορες πόλεις, Σύρους καὶ Ἰσραηλίτες).

Πέργαμος. Τὸ περγαμνὸ κράτος ἰδρύθηκε σὲ μιά πλούσια γεωργικὴ περιοχὴ καὶ γνώρισε εὐμάρεια καὶ πλοῦτο. Εἶχε καλὴ διοίκηση. Ξεχώρισε πολὺ γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση πού δημιούργησε. Ἡ νίκη τῶν Περγαμνῶν ἐναντίον μίας ἀγρίας φυλῆς, τῶν Γαλατῶν, στὸν 3ο αἰ. π.Χ., τοὺς γέμισε πνοὴ καὶ περηφάνια. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου, καθὼς στὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ χάνεται τὸ μέτρο, καὶ ἡ εὐκόλη ρητορεία κι ὁ ἐγωισμὸς καλλιεργοῦνται

Τετράδραχμο μὲ παράσταση τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Α'. Νομισματικὴ Συλλογὴ Ἀθηνῶν.

καί προβάλλονται, είδαν τή νίκη τους ἰσάξια μέ τῶν Ἀθηναίων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς πού εἶχαν νικήσει καί ἐκδιώξει ἀπό τήν Ἑλλάδα τούς Πέρσες. Γι' αὐτό καί θεώρησαν πνευματική τους μητρόπολη τήν Ἀθήνα, τῆς πρόσφεραν πολλά ἀφιερῶματα καί ἴδρυσαν κτίρια στό χῶρο της (Στοές Ἀττάλου καί Εὐμένη).

Ἡ ἀρχιτεκτονική στήν Πέργαμο σημείωσε ἀκμή καί δημιουργήθηκαν ἀξιόλογα κτίρια. Ἡ πόλη ἀπλωνόταν στίς πλαγιές ἐνός λόφου, ὕψους 335 μ. Στήν ἀκρόπολη πάνω ὑπῆρχε τό βασιλικό ἀνάκτορο κι ὁ περίφημος βωμός τοῦ Δία. Ἡ Πέργαμος ὑπῆρξε σπουδαιότατο κέντρο πολιτισμοῦ. Ἡ βιβλιοθήκη της πιστεύεται ὅτι περιλάμβανε 400.000 βιβλία. Γιά νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα τῆς εὐρέσεως γραφικῆς ὕλης, ὅταν ἄρχισαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου (ἦταν ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν Λαγιδῶν, ἀπόγονοι δηλαδή τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Πτολεμαίου τοῦ Λάγου) νά ἐμποδίζουν τίς ἐξαγωγές παπύρου, κατέφυγε σέ ἄλλη λύση καί ἄρχισε νά χρησιμοποιεῖ τήν περγαμνή (μεμβράνη ἀπό τό ἐμβρυο τῆς κασίκακας).

Ἡ γλυπτική πού ἀναπτύχθηκε στό χῶρο τῆς Περγάμου εἶναι ἀπό τίς σπουδαιότερες τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Οἱ Περγαμνοί πρῶτοι σκέφτηκαν νά συγκροτήσουν Μουσεῖο, νά συγκεντρώσουν δηλαδή ἔργα τέχνης παλαιότερα. Διαθέτοντας μάλιστα ἀφθονα χρήματα, μέ τόν πλοῦτο πού εἶχαν, ἀγόραζαν πολλά καλλιτεχνήματα. Ἐνα ἀπό τά θαυμαστότερα μνημεῖα τῆς Περγάμου εἶναι ὁ μέγας βωμός τοῦ Δία, μέγαλο κτίριο σέ σχῆμα ὀρθογώνιο, μέ μνημειώδη κλίμακα στή μία πλευρά πού ὀδηγεῖ σέ ταρατάσα πού περιβάλλεται ἀπό κιονοστοιχία ὀλόγυρα. Ἐξωτερικά, στή βάση του ἔχει μεγάλη ζωφόρο, ὅπου ἐργάστηκαν μέ μεγάλη ἐπιτυχία πολλοί καλλιτέχνες, γιά νά παραστήσουν ἀνάγλυφῃ τή Γιγαντομαχία.

Ἄλεξάνδρεια. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη ἑλληνιστική πόλη, ἡ πρωτεύουσα τῶν Λαγιδῶν. Πολύ σύντομα ὁ πληθυσμός της ξεπέρασε τίς 500.000 ψυχές. Οἱ

Ἀποψη τῆς Στοῆς Ἀττάλου, ἀναστηλωμένης σήμερα. Κλείνει τήν ἀνατολική πλευρά τοῦ χῶρου τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐμπρός της – δεξιά στή φωτογραφία –, διακρίνεται ἡ ὁδός τῶν Παναθηναίων, ὁ δρόμος δηλαδή, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ πομπή τήν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς στήν Ἀθήνα, γιά νά καταλήξει στήν Ἀκρόπολη πού φαίνεται στό βάθος δεξιά.

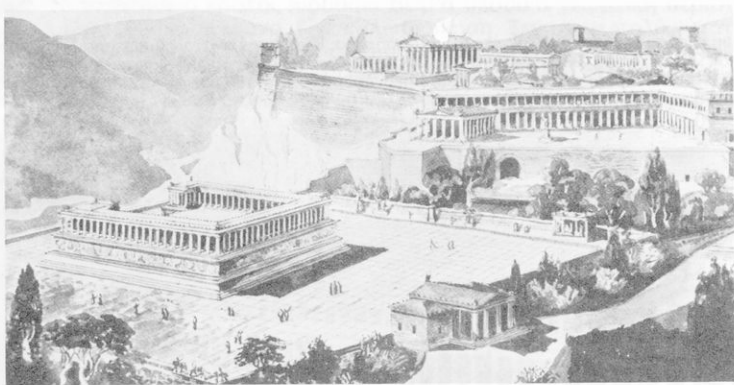
Ἕλληνες (πολλοὶ Μακεδόνες) ἦταν ἐδῶ ἢ προνομιούχος μειονότητα. Ὑπῆρχε ἀρκετὰ σημαντικὴ ἰουδαϊκὴ κοινότητα. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ντόπιους καὶ ξένους πού ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ πού ἐξελληνίζονται μὲ τὸν καιρὸ.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦταν πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ πρωτεύουσα τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Λαγιδῶν, ἀλλὰ καὶ βιομηχανικὴ πόλη μὲ πλῆθος ἐργαστήρια γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ παπύρου, τῶν πολυτίμων λίθων κ.ἄ. εἰδῶν. Κυρίως ἦταν ναυτικὴ πόλη. Ἰδρυμένη στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου εἶχε θαυμασιὸν λιμάνι πού τὸ προστάτευε ἡ νησίδα Φάρος – μὲ τὸν περίφημο φάρο τῆς, πού φώτιζε σὲ ἀπόσταση 50 χιλιομέτρων, καὶ τὸν θεωροῦσαν ἕνα ἀπὸ τὰ ἐφτά θαύματα τοῦ κόσμου (ὕψος 110 μ.), πρόσφερε σπουδαία βοήθεια στοὺς ναυτικούς.

Στὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας ἔφταναν ξυλεῖα, μέταλλα, μαλλί, κρασί, λάδι· ἀπὸ κεῖ ἐξάγονταν σιτάρι, πάπυρος, ὅλα τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ κεῖ, τέλος, ἐφευγαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα πού ἔφταναν ὡς τὸ λιμάνι, ἀπὸ χώρες τῆς Ἀφρικής, ἀπὸ τὴν Ἰνδία, τὴν Ἀραβία καὶ διάφορες πόλεις τῆς Μεσογείου.

Τὸ μεγαλύτερο πολιτιστικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀναδείχθηκε τὸ Μουσεῖο τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὅπου εἰδικοί ἐπιστήμονες μὲ ἐξοδα τῶν βασιλέων, εἶχαν στὴ διάθεσή τους ὅλα τὰ μέσα γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἡ Βιβλιοθήκη, παράρτημα τοῦ Μουσείου, ὑπολογίζεται ὅτι εἶχε 700.000 βιβλία. Φιλόλογοι μελετοῦσαν ἐκεῖ καὶ σχολίαζαν τοὺς παλαιότερους συγγραφεῖς. Στὴ δική τους ἐργασία ὀφείλει πολλὰ ὁ πολιτισμένος κόσμος σήμερα.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξε σπουδαῖο κέντρο καλλιτεχνικὸ καὶ πνευματικὸ. Στὸ Μουσεῖο ἔρχονταν νὰ σπουδάσουν φοιτητὲς ἀπὸ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμον – λέγεται πῶς ἔφτασαν κάποτε τὸν ἀριθμὸ τῶν 15.000].

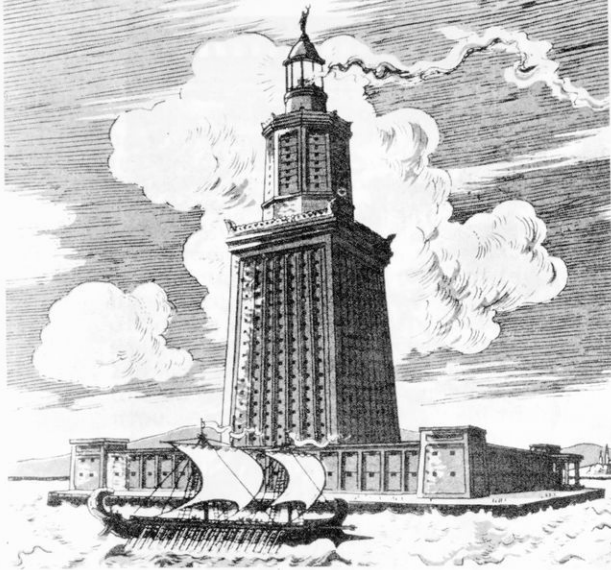
Ἡ ἀκρόπολις τῆς Περγάμου. Προσεῖτε πῶς τὰ κτίρια πού ὑπάρχουν καταλαμβάνουν τρία ἐπίπεδα (ἀνδρῶν). Ἀριστερά, ὁ μεγάλος βωμὸς τοῦ Δία, σὲ σχῆμα Π, πού εἶναι ὀλόκληρο κτίριο, μὲ μεγάλη μνημειακὴ κλίμακα καὶ ἐξαιρετὴ γλυπτὴ διακόσμηση, ἐξωτερικά, κάτω ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία, καὶ ἐσωτερικά, πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες. Στὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἐπίπεδο, ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸν περιβάλλουν στοές μὲ δύο ὀρόφους. Πιο πάνω ὑπάρχει τὸ Τραιανεῖον, πού ἰδρύθηκε πρὸς τιμὴ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ.

Τμήμα από την παράσταση της Γιγαντομαχίας στο βωμό του Δία στην Πέργαμο. Στο κέντρο, η Ἀθηνά πάνοπλη έχει ἀρπάξει από τό κεφάλι τό γίγαντα Ἄλκυονέα. Δεξιότερα, προβάλλει ἡ Γῆ σέ ικετευτική στάση, γιά τή φοβερή φθορά πού παθαίνουν τά παιδιά της (οἱ γίγαντες) ἀπό τούς θεούς τό Ὀλύμπου. Γύρω στά 180-160 π.Χ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τή διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους πού εἶχε δημιουργήσει.
2. Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σέ διάφορα κράτη μέ βασιλεῖς τούς στρατηγούς του.
3. Τό κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπό τήν κυρίως Ἑλλάδα πού φθίνει, ἐνῶ τά ἑλληνιστικά βασίλεια ἀναπτύσσονται καί ἀνθοῦν.
4. Ἀνάπτυξη σπουδαία τοῦ ἐμπορίου, μέ παράλληλη ἀνθηση τῆς ναυτιλίας καί τῆς βιομηχανίας.
5. Ἀνισότητα στόν πλοῦτο στίς μεγαλοπόλεις. Πλήθος τά κοινωνικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται.
6. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, κυρίως ὅμως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξελίσσονται καί γίνονται οἱ μεγαλύτερες πόλεις.
7. Τά μεγαλύτερα κράτη (Αἴγυπτος, Συρία) θά ἐπιζήσουν ὡς τή ρωμαϊκή κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τόν ἑλληνικό πολιτισμό στήν Ἀνατολή.
8. Τόσο στήν Ἑλλάδα, ὅσο καί στά κράτη τῶν Διαδόχων στήν Ἀνατολή, οἱ πόλεμοι δέ σταμάτησαν, μέ ἀποτέλεσμα νά φθείρουν ἀκόμη περισσότερο τόν Ἑλληνισμό.
9. Ἀθήνα καί Σπάρτη μπαίνουν ὀριστικά σέ δεύτερη μοῖρα στήν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

Ἀναπαράσταση τοῦ περιφημοῦ Φάρου τῆς Ἀλεξάνδρειας.

Β'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Ἄ Γαλατικός κίνδυνος. Τεράστιος κίνδυνος ἀπέειλησε τὸ 280 π.Χ. τὴν Ἑλλάδα. Μιά ἀγρία πολεμικὴ φυλὴ, οἱ Γαλάτες, πλημμύρισαν τὸ βόρειο τμήμα τῆς, ἀπειλητικοί, γεμάτοι ἀρπακτικὴ διάθεση. Εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη πρὶν ἀπὸ πολλές δεκαετίες, καὶ μιά φυλὴ τους πέρασε κι ἀπέειλησε καὶ τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, χωρὶς ἐπιτυχία. Ἐγκαταστάθηκαν, γιὰ ἓνα διάστημα, στὴ Βαλκανικὴ, γύρω στὸ Δούναβη. Ἀπὸ κεῖ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα.

Ἄ Τύπος τῶν Γαλατῶν. Ἦταν ψηλοὶ, περήφανοι, μὲ τρομερὴ ματιὰ καὶ σὲ ὅλες τίς ἡλικίες, ἀκόμα καὶ οἱ γέροι, ἦταν ἰκανότατοι καὶ θαρραλέοι στρατιῶτες. Τὸ 280 ἔφτασαν στὴ Μακεδονία, πού στάθηκε ἀδύναμη νὰ τοὺς ἀποκρούσει. Στὸν ἀγώνα ἐναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ὁ βασιλιάς τῆς Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός.

Ἐπιπλέον, ἕνα τμήμα τους, σπέρνοντας τὸν τρόμο, προχώρησε πρὸς τὰ στενά τῶν Θερμοπυλῶν.

Ἄ Ἕλληνες ἐκόνονται γιὰ ν' ἀποκρούσουν τοὺς Γαλάτες. Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προσπάθεια πού ἦ λυγισμένη πιά Ἀθήνα καὶ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἔκαναν, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸν ἐχθρό, σὲ μιά στιγμή πού δὲν ὑπῆρχε κἀν ἀρχηγός νὰ ἐνώσει τοὺς Ἕλληνες σὲ κοινὸ ἀγώνα. Καὶ κατόρθωσαν, δοξάζοντας γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα, νὰ συκρατήσουν τὸ φοβερὸ ἐπιδρομέα [ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν ἦταν ὁ Βρέννος].

Ἄ Γαλάτες στοὺς Δελφούς. Ἀπὸ τίς Θερμοπύλες, σὲ ἑπτὰ μέρες, κινήθηκε ἓνα τμήμα τους γιὰ νὰ λεηλατήσῃ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι κατέφυγαν στὸ «χρηστήριον»*. Οἱ Φωκεῖς ὅμως, μαζί μὲ Αἰτωλοὺς κι ἄλλους Ἕλληνες, χτυποῦσαν στὰ νῶτα τὸν ἐχθρό. Τὴ φθορὰ αὐτὴ τὴ συμπλήρωσε ἡ φριχτὴ κακοκαιρία. Ἀκόμη καὶ βράχια κύλησαν ἀπὸ τὸν Παρ-

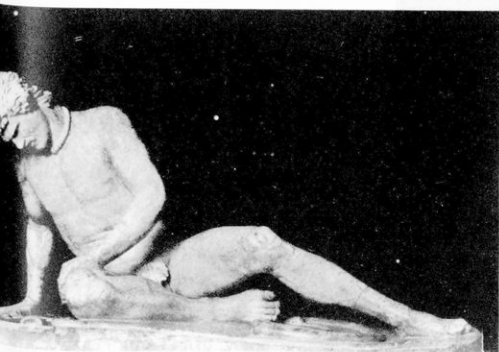
νασό κι έπεφταν άπάνω στους έχθρους. Ή ιδέα πώς βρίσκονται πλάι στο ιερό ενός μεγάλου θεού, ή φριχτή τους ταλαιπωρία μέ τόν καιρό, οί άτέλειωτες άπώλειες σέ ανθρώπινο ύλικό δημιούργησαν ξαφνικά *τέτοιο πανικό στους Γαλάτες*, ώστε, όσοι είχαν άπομείνει, όρμησαν νά φύγουν προς τό βορρά. Καταδιώκοντάς τους οί έλληνικές δυνάμεις τούς άποδεκάτιζαν.

Ή Αντίγονος Γονατάς κι οί Περγαμηνοί νικούν τούς Γαλάτες. Οί ξένοι αúτοι, πού είχαν κάμει φοβερά κακουργήματα στην Έλλάδα, «σκοτώθηκαν όλοι και κανείς δέν έμεινε, γιά νά γυρίσει πίσω», σημειώνει ό ιστορικός Διόδωρος. Ήκείνοι πού είχαν μένει στή Βόρεια Έλλάδα, ληλατώντας τό καθετί, προχώρησαν προς τ' ανατολικά, ώσπου άπαντήθηκαν τό 277 π.Χ. μέ τόν άνθρωπο πού τόν άλλο χρόνο έγινε βασιλιάς τής Μακεδονίας: τόν *Αντίγονο Γονατά* (γιό του Δημητρίου του Πολιορκητή). Ήκείνος τούς νίκησε κοντά στή Λυσιμάχεια τής Θράκης. Δέκα χιλιάδες όπλισμένοι, συνοδευόντας άλλα τόσα γυναικόπαιδα και ήλικιωμένους, πέρασαν στην Άσία, όπου τούς χτύπησαν οί Περγαμηνοί. Τά τελευταία τους ίχνη έγκαταστάθηκαν στή Μ. Άσία, μέ τή βοήθεια του βασιλιά τής Βιθυνίας, στην περιοχή πού άπ' αυτούς όνομάστηκε *Γαλατία*. [Στους κατοίκους αúτης τής περιοχής γράφει έπιστολή ό *Απόστολος Παύλος*, αργότερα].

Ή άπόκρουση τής έπιδρομής των Γαλατών ήταν μία άπόδειξη πώς ό Έλληνισμός είχε άκόμη γερές δυνάμεις μέσα του.

Χρμεωνίδειος πόλεμος. Μεταξύ 266-263, γίνεται ό *Χρμεωνίδειος πόλεμος* πού είναι μία νέα προσπάθεια των παλαιών μεγάλων έλληνικών πόλεων νά γλιτώσουν άπό τή Μακεδονία. Σύμμαχό τους είχαν τόν Πτολεμαίο τής Αίγυπτου. Ή Αντίγονος Γονατάς όμως άποδείχθηκε νικητής και παίρνει τήν Άθήνα, ενώ ό *Χρμεωνίδης* ό Άθηναίος κατέφυγε στην Αίγυπτο.

Ή ίδρυση των Συμπολιτειών. Όλόκληρο αúτό τόν αιώνα και τόν έπόμενο, οί βασιλείς τής Μακεδονίας προσπαθοΰσαν, όλοένα και περισσότερο, νά κυριαρχήσουν στις άλλες έλληνικές πόλεις (ό Αντίγονος Γονατάς έθλησε νά έπιβληθεί παντού). Έτσι, οί πόλεις τής Νότιας Έλλάδας, γιά νά άντισταθούν σ' αúτή τους τή διάθεση, ίδρυσαν δύο συνασπισμούς, τίς *συμπολιτείες*, μέ σκοπό νά γλιτώσουν άπό τό μακεδονικό κίνδυνο. Ή προσπάθεια αúτη καρποφόρησε γιά λίγα χρόνια, έπεσε όμως ύστερα στό κενό. Στό κατώφλι τής Έλλάδας έτοιμάζονταν νά έμφανιστούν οί Ρωμαίοι, κι οί ώρες τής έλευθερίας τής χώρας λιγόστευαν όλοένα.

Ή Γαλάτης πού πεθαίνει. Χαρακτηριστικό άγαλμα, έμπνευσμένο άπό τούς άγώνες των Περγαμηνών εναντίον των Γαλατών. Αντίγραφο άπό πρωτότυπο έργο των Έλληνιστικών χρόνων, γύρω στα 220 π.Χ. Μουσείο Καπιτωλίου, στή Ρώμη.

2. Ο ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

‘Ο θρόλος του Μ. ‘Αλεξάνδρου εμπνέει. ‘Η φήμη του πολλούς αιώνες μετά τó θάνατό του συγκλόνιζε τίς καρδίεσ. Κάθε στρατηγόσ, άπό κεί καί πέρα, λαχταρούσε τή δόξα του, καί πολλοί νόμισαν πώς θά είχαν τή δύναμη νά τόν μιμηθούν.

Τά σχέδια του Πύρρου. Ίσως άπό αύτή τήν έπιθυμία, κινημένος, άναζητώντασ εύκαιρία πολεμικών έπιτυχιών, ό Πύρροσ, ό βασιλιάσ τήσ ‘Ηπειρού, γενναίοσ καί παράτολμοσ στρατηγόσ, αλλά καί άπέραντα φιλόδοξοσ, εμπνεύστηκε μιά παράλογη έπιχείρησ. Πίστευε πώς θά τόν όδηγούσε στήν κατάκτηση τήσ Δύσησ, άφού ή ‘Ανατολή ήταν πιά κλεισμένη κι όργανωμένη σέ δυνατά έλληνιστικά βασίλεια.

‘Η δράση του Πύρρου στά πρώτα χρόνια. Μεταξύ του 280-275 π.Χ. δοκίμασε νά χτυπήσει τούσ Ρωμαίουσ στήν ‘Ιταλία. ‘Ο πατέρασ του Πύρρου ήταν άρχηγόσ του ήπειρωτικού έθνουσ τών Μολοσσών, άπ’ όπου καταγόταν κι ή ‘Ολυμπιάσ, ή μητέρα του Μεγάλου ‘Αλεξάνδρου. Ύστερα άπό πολλέσ περιπέτειεσ, κατόρθωσε νά πάρει πίσω τόν πατρικό του θρόνο, τό 296, στήν ‘Ηπειρο, μιά περιοχή πού πολύ άργά έμφανίζεται στήν έλληνική ιστορία. Γρήγορα κατόρθωσε ό Πύρροσ νά μεγαλώσει τό κράτοσ του (ονομάστηκε γι’ αύτό ‘Αετόσ) καί σκοπό του είχε νά βασιλεύσει στό θρόνο τήσ Μακεδονίασ. ‘Ο στρατόσ του δέν ξεπερνούσε τίς δέκα χιλιάδεσ: εκείνοσ όμως ήθελε, έχοντασ στό νοΰ του τόν ‘Αλέξανδρο, νά κυριαρχήσει στόν κόσμο.

Οί ‘Ελληνεσ τήσ ‘Ιταλίασ άγωνίζονται εναντίον τών Ρωμαίων καί τών Καρχηδονίων. Τήν έποχή εκείνη ό ‘Ελληνισμόσ στή Δύση πάλευε μέ δυό μεγάλεσ δυνάμεισ. Οί Συρακούσεσ άγωνίζονταν νά έκμηδενίσουν τούσ Καρχηδονίουσ, ένώ οι πόλεισ τήσ Κάτω ‘Ιταλίασ, έπειδή τό Ρωμαϊκό κράτοσ άπλωνόταν πρόσ τό Νότο, κινδύνευαν όλοένα καί περισσότερο νά εξαφανιστούν.

Πρόσκληση του Πύρρου άπό τόν Τάραντα. Τό 280 π.Χ. οι κάτοικοι του Τάραντα άγωνίζονταν εναντίον τών Ρωμαίων, πού άπλωναν πιά τήν κυριαρχία τουσ στήν Κάτω ‘Ιταλία. Στή δύσκολη αύτή στιγμή τουσ οι Ταραντινοί κάλεσαν τόν Πύρρο γιά βοήθεια.

‘Ο Γαλάτησ πού άφού σκότωσε τή γυναίκα του σκοτώνεται καί ό ίδιοσ, γιά νά μήν πέσει στά χέρια τών έχθρών. Έμπνευσμένο, όπωσ καί τό προηγούμενο, άπό τούσ άγώνεσ Περγαμηνών-Γαλατών. ‘Αντίγραφο άπό πρωτότυπο έργο τήσ περιφήμησ γιά τήν πλαστική τήσ δημιουργίασ Σχολήσ τήσ Περγάμου. Γύρω στά 220 π.Χ. Μουσείο Θερμάν, στή Ρώμη.

Ἀποτυχία τῆς προσπάθειας τοῦ Πύρρου στήν Ἰταλία. Ὁ Πύρρος κατόρθωσε νά νικήσει δύο φορές τίς ρωμαϊκές δυνάμεις, ἔχασε ὁμως τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ἄντί νά σταματήσει τόν πόλεμο καί νά γυρίσει στήν πατρίδα του, ὅπως ὑποδείκνυε ἡ φρόνηση, ὤδηγήθηκε σέ νέα παράλογη ἐπιχείρηση, στή Σικελία αὐτή τή φορά. Δέχτηκε πρόκληση τῶν Συρακουσίων πού μάχονταν μέ τούς Καρχηδονίους. Οὔτε ἐκεῖ, ὁμως, κατόρθωσε, μέ τήν ἐπέμβαση του, νά ἐκμηδενίσει τούς ἀντιπάλους, καί γυρνώντας στήν Κάτω Ἰταλία νικήθηκε, τή φορά αὐτή, ἀπό τούς Ρωμαίους (275 π.Χ.).

Τό τέλος τοῦ Πύρρου. Τότε ἀναγκάστηκε νά γυρίσει στήν Ἠπειρο μέ ἐξοντωμένο τό στρατό του. Ἐκεῖ, νέα κατακτητικά σχέδια τόν ἔφεραν σέ σύγκρουση μέ τή Μακεδονία. Τελικά, ἀποφάσισε προχωρώντας πρὸς τήν Κάτω Ἑλλάδα νά τήν πάρει στήν κυριαρχία του. Ἐφτάσε ἔτσι στήν Πελοπόννησο καί βρέθηκε ἀκόμη καί ἔξω ἀπό τή Σπάρτη, πού τότε σώθηκε χάρι στή γενναιότητα τῶν γυναικῶν της.

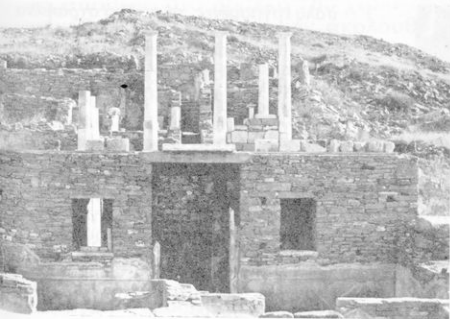
Φεύγοντας πρὸς τό Ἄργος, ὅπου ἤρθε νά τόν χτυπήσει ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, βρῆκε ἀξιοθρήνητο τέλος σέ ὁδομαχία μέσ στήν πόλη, ἀπό ἓνα κεραμίδι πού τοῦ πέταξε στό κεφάλι κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη γιά ἔνωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Στίς ἀρχές τοῦ τρίτου αἰῶνα, γύρω στά 280, παρουσιάζεται σέ δύο περιοχές (στήν Αἰτωλία καί στήν Ἀχαΐα), πού δέν εἶχαν σημειώσει ξεχωριστή δραστηριότητα παλαιότερα, ἡ διάθεση νά συνενωθοῦν πολιτικά οἱ ἑλληνικές δυνάμεις γύρω ἀπό παλαιούς τοπικούς συνδέσμους, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τά κατακτητικά σχέδια τῆς Μακεδονίας.

Οἱ πόλεις τῆς κάθε περιοχῆς ἀποφάσισαν, διατηρώντας τήν αὐτονομία τους, νά σχηματίσουν μιά ἔνωση (τή *συμπολιτεία*), πού θά εἶχε κοινό στρατό, κοινό νόμισμα, κοινά μέτρα καί σταθμά καί κοινή ἔξωτερική πολιτική, ὅπως θά λέγαμε σήμερα.

Οἱ ἀποφάσεις παίρνονταν γιά τήν Αἰτωλική Συμπολιτεία στό *Θέρμο* (Παναϊτῶλιο λεγόταν τό ἐτήσιο Συνέδριό της), καί γιά τήν Ἀχαϊκή στό *Αἶγιο*. Ὅλες οἱ πόλεις εἶχαν ἴσα δικαιώματα, καί τή διοίκηση τῆς Συμπολιτείας τήν ἀναλάμβανε συμβούλιο ἀπό δέκα μέλη (στρατηγός, ἵππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματέας, ταμίας κ.ἄ.), πού ἐκλεγόταν στίς συνελεύσεις ἀπό τούς ἀντιπροσώπους κάθε πόλης.

Τό λεγόμενο «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» στήν ἀρχαία Δῆλο. Τά περισσότερα σπίτια ἦταν διώροφα ἢ καί τριώροφα. Τό «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» εἶναι ἀπό τά πλεονεκτήματα τῶν σπιτιῶν τῆς Δῆλου στό 2ο καί τόν 1ο αἰ. π.Χ.

Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό δάπεδο σπιτιού στη Δήλο, γνωστού ως «οικίας των Δελφίνων» (από αυτό ακριβώς τό ψηφιδωτό πήρε τό όνομά του). Τέλος 2ου - άρχές 1ου αι. π.Χ.

Άρχαϊκή Συμπολιτεία. Άρατος. Άξιολογότερη δράση από τίς δύο σημείωσε ή Άρχαϊκή Συμπολιτεία, από τή στιγμή μάλιστα πού ένας σημαντικός άνθρωπος, ό Άρατος από τή Σικυώνα, πήρε στά χέρια του τήν τύχη της. Προσπάθησε νά απλώσει τήν έπιρροή της Συμπολιτείας σ' όλόκληρη τήν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στή δύναμή της τό Άργος, τήν Κόρινθο, ακόμη και τά Μέγαρα, κι ό τελικός του σκοπός ήταν νά ενώσει πολιτικά τήν Πελοπόννησο.

Ήταν γενναία και δυνατή ψυχή ό Άρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρά στρατηγός. Δέν κατόρθωσε όμως νά λυτρωθεί από τό παμπάλαιο ελάττωμα της φυλής μας, τόν έγωισμό, και δέν κατάλαβε πώς είχε στά χέρια του τήν τελευταία εύκαιρία για ένωση τών ελληνικών δυνάμεων.

Έτσι, όταν νέα πνοή, τελείως άπρόσμενα, φύσηξε στή Σπάρτη (σελ. 362) πού ήταν έξω από τή Συμπολιτεία, δέν έμποδίστηκε νά συγκρουσθεί μαζί της. Νέο ελληνικό αίμα χύθηκε έτσι, τή στιγμή πού οι Μακεδόνες ζητούσαν άφορμή νά επέμβουν στήν Πελοπόννησο, κι ή Ρώμη είχε άρχισι, μέ τήν προπαγάνδα της, νά μεγαλώνει τό χάσμα πού ύπήρχε ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις.

Τό τέλος του Άράτου. Ένώ σκοπός του συνασπισμού ήταν ή άπομάκρυνση τών Μακεδόνων, ό Άρατος έφτασε στή διαμάχη του μέ τή Σπάρτη νά καλέσει τό βασιλιά της Μακεδονίας για νά τή χτυπήσει. Τό άποτέλεσμα ήταν

Πελώριο κεφάλι της Δήμητρας. Άλλοτε είχε διάδημα ψηλά, δλόγυρα στό κεφάλι της. Οι κόρες τών ματιών είναι πολύ εργαζόμενες, τά μαλλιά στρωμένα όχι τακτικά και τό στόμα αρκετά μικρό. Έχει μία θεϊκή μεγαλοπρέπεια αξιοσημείωτη για τήν εποχή πού φιλοτεχνήθηκε (τό 2ο π.Χ. αι.). Σύμφωνα μέ πληροφορία πού δίνει ό αρχαίος περιηγητής (του 2ου μ.Χ. αι.) Παυσανίας πρέπει νά θεωρηθεί έργο του Μεοσήνιου περίφημου γλύπτη της εποχής αυτής Δαμοφάντα, πού έπισκεύασε διάφορες ζημιές πού είχε πάθει και τό χρυσελέφαντινο άγαλμα του Δία στήν Όλυμπία. Τό κεφάλι άνήκε σε άγαλμα, πού μέ άλλα πλάι αποτελούσαν ένα σύμπλεγμα ιδρυμένο στό Έρέο της Δέσποινας στήν άρκαδική πόλη Λυκόσουρα.

διπλά φοβερό: και στή Σπάρτη δόθηκε ή χαριστική βολή κι αυτός ό ίδιος έπεσε δηλητηριασμένος από τούς ανθρώπους, πού ό βασιλιάς τής Μακεδο- νίας έβγαλε νά τόν σκοτώσουν.

Φιλοποίμην. Λίγα χρόνια αργότερα, τήν εποχή πού κατεύθυνε τίσ τύχες τής 'Αχαικής Συμπολιτείας ό *Φιλοποίμην* από τή Μεγαλόπολη, φρόνιμος και γεν- ναίος άνθρωπος, μπήκε και ή Σπάρτη στό συνασπισμό. Κόι πάλι, όμως, μέ ανθρώπους τούς ό Ρωμαίοι ξεσηκωσαν σέ αποστασία τούς Μεσσηνίους, κι ό Φιλοποίμην προσπάθησε νά τούς μεταπείσει τόν έπιασαν όμως αιχμάλωτο και τόν σκότωσαν.

Ό Φιλοποίμην ήταν γενναία ψυχή, γεμάτη ένθουσιασμό, ευγένεια κι αγάπη για τήν πατρίδα, γι' αυτό και τό θάνατό του τόν θρήνησαν χιλιάδες άνθρω- ποι. Τόν ονόμασαν «εσχατο τών Έλλήνων». Άνηκε στή σειρά τών μεγάλων ανθρώπων πού είχαν έργαστεί για τήν ένωση και τή σωτηρία του έθνους, κι έπесе πολεμνώντας για τίς ιδέες του αυτές.

Οί Έλληνες δέ μονοιάζουν. Όχι μόνο τούς Μακεδόνες έφεραν στήν Κάτω Έλλάδα ζητώντας τή βοήθειά τους οι Συμπολιτείες, αλλά και συγκρούστηκαν τελικά μεταξύ τους, φθείροντας τίσ τελευταίες δυνάμεις του Έλληνισμού.

Μιά τελευταία ελληνική φωνή, γεμάτη διαίσθηση, άκούστηκε στή Συνέλευση τών Αιτωλών: «τά σύννεφα από τή Δύση πλησιάζουν» (έννοούσε τούς Ρω- μαίους). Όμως, ή άκοή τών Έλλήνων είχε στομώσει, κι οι ίδιοι δέν ήταν πιά σέ θέση νά καταλάβουν τό φοβερό κίνδυνο πού τούς άπειλούσε. Έτσι, ή συγ- κλονιστική φωνή του Άγελάου, έκπροσώπου στό συνέδριο, πνίγηκε, ένώ οι ρωμαϊκές λεγεώνες πλησίαζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ – ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Ή Σπάρτη τόν 3ο π.Χ. αι. Από τά ώραιότερα φεγγοβολήματα πού παρουσί- ασε τούς τελευταίους αιώνες ό Έλληνισμός, στάθηκε μία έκπληκτική κίνηση πού σημειώθηκε στή Σπάρτη, τόν τρίτο αι. π.Χ.

Ό Έπαμεινώνδας είχε δώσει τό μεγάλο χτύπημα στή γενναία πόλη, άπογυ- μνώνοντάς την από τούς ζωτικούς της χώρους. Τή διάλυση τής έπιτροφής της τήν ολοκλήρωσε, χωρίς νά φτάσει σέ πόλεμο μαζί της, ό Μ. Άλέξανδρος.

Έντονη πάντοτε ή σπαρτιατική περηφάνια. Όταν όλες οι ελληνικές πόλεις τρομοκρατήθηκαν στόν ήχο τών βημάτων του Μεγάλου Άλεξάνδρου, πει- σματικά ή Σπάρτη άρνήθηκε νά πάρει μέρος στό Συνέδριο τής Κορίνθου και νά άποθέσει στά ήρωικά του χέρια τή μοίρα τής Έλλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας είναι νά μήν ακολουθούμε άλλους, αλλά έμεις νά οδηγούμε», τού είχαν άπαντήσει.

Περήφανε ή Σπάρτη, μέ άξιοπρέπεια κλεισθηκε στή μοναξιά της και συνέχισε μέ πολλή δυσκολία τή ζωή της τά χρόνια πού οι διάδοχοι του Μ. Άλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Οί έσωτερικές δυσκολίες στή Σπάρτη. Τώρα οι παλαιές καλές ήμέρες κι οι αύστρες συνήθειες είχαν ύποχωρήσει. Τή σκληρή εκείνη ζωή, τήν τόσο κου- ραστική στήν κάθε της ώρα, ελάχιστοι τήν άναθυμόνταν κι άκόμη λιγότεροι τή νοσταλγούσαν. Οι περισσότεροι κληροί είχαν περάσει στά χέρια ελάχιστων πολιτών (100), πού ζούσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους, άγωνίζονταν για τής κάθε ήμέρας τήν τροφή οι ύπόλοιποι άκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγ- μένοι στά χρέη.

Άνάγκη άναδασμού. Ή φτώχεια πού τυραννούσε δυναστικά τά πλατύτερα στρώματα σέ κάθε ελληνική πόλη, είχε γεννήσει κάποιες ιδέες για τή διόρ-

θωση του κακού. Έπρεπε να μοιραστεί ξανά η γη (ανάδασμος) και να χαριστούν τά χρέη στους φτωχούς, για να κατορθώσουν να όρθοποδήσουν οι μαραζωμένοι πληθυσμοί. Χρειαζόταν κι εδώ μία «σεισάχθεια».

Άγις. Το κήρυγμα, φτάνοντας στη Σπάρτη, θέρμαινε τις καρδιές των φτωχών πολιτών της, κι ένας ευγενικός βασιλιάς, ο Άγις, άνεβαίνοντας είκοσι χρονών στο θρόνο (245 π.Χ.), έταξε σκοπό του να τό εφαρμόσει και να φέρει ξανά τήν πόλη του στον ίσιο δρόμο και στη γραμμή της παλαιάς παράδοσης. Για να αύξηθει ό πληθυσμός και να δυναμώσει ή τάξη των Σπαρτιατών, πρότεινε να δεχτούν και περιοίκους. Οί δυνάμεις όμως του κακού δυνατότερες πάντα από τή φωνή του ανθρωπισμού, ένεδρεύουν. Κι ό δεύτερος βασιλιάς, ό Λεωνίδας, μαζί μέ τούς ισχυρούς του πλούτου, έβαλε να σκοτώσουν τόν Άγη, τή μητέρα και τή γιαγιά του.

Κλεομένης Γ΄. Οί ιδέες του εύγενικού βασιλιά δέ χάθηκαν. Μ' αυτές πότισε βαθιά τόν Κλεομένη τόν Γ΄ ή γυναίκα του, ή χήρα του Άγη. Ένθουσιασμένος έκείνος σκέφτηκε να εφαρμόσει τό πρόγραμμά του μέ περισσότερη πολιτικότητα από τόν προκάτοχό του. Θέλησε να ύψώσει ξανά τήν αίγλη της πόλης και μαζί να δοξαστεί κι ό ίδιος, ώστε να μην είναι εύκολο να τόν βγάλουν από τή μέση οί Έφοροι. Αφού κυριέυσε όρισμένες πόλεις στήν Αρκαδία, χτύπησε τή Μεγαλόπολη μέ τό στρατό που έτοιμάσε. Τότε, όμως, ήρθε σέ σύγκρουση μέ τόν Άρατο, που τόν είχε άνησυχήσει ή ξαφνική άνοδος της Σπάρτης κι είχε στραφεί εναντίον της.

Γυρίζοντας νικητής ό Κλεομένης, σκότωσε τούς Έφόρους, έξουδετέρωσε όσους άντιδρούσαν, κι εφαρμόσε τό πρόγραμμα που είχε χαράξει ό Άγις.

Άποτυχία των μεταρρυθμιστικών σχεδίων. Μάχη της Σελλασίας (222 π.Χ.). Η ματιά των βασιανομένων πληθυσμών της Ελλάδας μέ άνακούφιση γύριζε στη Σπάρτη αυτή τή στιγμή. Ο Άρατος δέ θέλησε να άνεχθει τήν κατάσταση και, καλώντας τό βασιλιά της Μακεδονίας, άντίθετα από τίς άρχές της Αχαϊκής Συμπολιτείας, του πρόσφερε τήν ήγεμονία της Ελλάδας και τόν έστρεψε εναντίον της Σπάρτης. Στην είσοδο της Λακωνικής, στη Σελλασία, ό Κλεομένης νικήθηκε από τούς Μακεδόνες (222 π.Χ.). Ύστερα έγκαταστάθηκε στήν πόλη μακεδονική φρουρά κι ή μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιά οί τελευταίες πράξεις στο δράμα της Ελλάδας, κι έκείνοι που όδηγούσαν τίς τύχες της δέν κατόρθωσαν να ύψωθούν πάνω από τίς περιστάσεις και να μοιραίσουν.

Άναθηματική στήλη στήν Σπάρτη, στήν οποία είναι τήν νίκη της Σπάρτης στήν Αρκαδία, στήν μάχη της Σελλασίας (222 π.Χ.). Μουσείο Σπάρτης.

1. Ἐνῶ οἱ πόλεις στήν Ἑλλάδα ἀδυνατίζουν καί ξεπέφτουν, οἱ πόλεμοι συνεχίζονται ὀδηγώντας τό ἔθνος στήν καταστροφή.
2. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πύρρου, τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, δέν εἶχε ἀπήχηση. Ἡ φιλοδοξία του τόν ὀδήγησε σέ μάταιες ἐκστρατείες, ὅπου ἐφθειρε τό στρατό του.
3. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρίς ἐπιτυχία, νά ἐπιβληθεῖ στήν ἄλλη Ἑλλάδα, τόν 3ο καί τό 2ο αἰ., μέ νέους πολέμους.
4. Δυό μεγάλοι συνασπισμοί πόλεων ἢ Ἀχαϊκή καί ἡ Αἰτωλική Συμπολιτεία, πού γίνονται γνωστοί τόν 3ο-2ο αἰ., δίνουν τήν ἐλπίδα πώς ὁ Ἑλληνισμός θά συγκρατηθεῖ καί θά ἐνωθεῖ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπό τίς διαμάχες.
5. Σημαντική προσπάθεια γιά τήν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μέ δυό μεταρρυθμιστές βασιλεῖς (Ἄγης - Κλεομένης) ἀπέτυχε, ἐξαιτίας ἐσωτερικῶν καί ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Τά παράτολμα σχέδια τοῦ Πύρρου:

«Βλέποντας ὁ Κινέας ὅτι ὁ Πύρρος ἦταν πρόθυμος νά πάει στήν Ἰταλία βρῆκε εὐκαιρία, σέ μιὰ στιγμή πού ὁ βασιλιάς εἶχε ὄρεξη γιά κουβέντα καί τοῦ εἶπε: «Οἱ Ῥωμαῖοι, Πύρρε, φημίζονται ὡς πολεμιστές κι ἐξουσιάζουν πολλούς ἐξαιρετικά μαχητικούς ἐχθρούς. Ἄν δέ δώσει ὁ θεός νά ὑπερισχύσουμε, τί θά τήν κάνουμε τή νίκη; Καί ὁ Πύρρος ἀποκρίθηκε: «Ῥωτάς, Κινέα, πράγμα ὀλοφάνερο. Ἄν οἱ Ῥωμαῖοι νικηθοῦν, δέν ὑπάρχει ἐκεῖ (στήν Ἰταλία) οὔτε ἑλληνική οὔτε βαρβαρική πόλη πού νά μπορεῖ ν' ἀντιπαραταχθεῖ ἐναντίον μας. Ἐτσι θά ἔχουμε ὀλόκληρη τήν Ἰταλία, πού τό μέγεθός της καί ἡ σημασία καί ἡ δύναμή της κάθε ἄλλος παρά σύ, ἐπιτρέπεται νά τά ἀγνοεῖς». Κι ὁ Κινέας ὕστερ' ἀπό σύντομη σιωπή εἶπε: «Καί ἄφου, βασιλιά, κυριεύσουμε τήν Ἰταλία, τί θά κάμουμε ὕστερα;». Ὁ Πύρρος μὴν καταλαβαίνοντας τό νόημα πού εἶχαν τά λόγια τοῦ συνομιλητή του, ἀποκρίθηκε: «κοντά βρίσκεται ἡ Σικελία, νησί εὐτυχισμένο κι εὐκόλα μπορεῖ νά κυριευθεῖ. Ἐκεῖ κυριαρχοῦν στάσεις καί ἀναρχία καί ἡ θρασύτητα τῶν δημαγωγῶν, ἀπό τήν ἐποχή πού ἔλειψε ὁ Ἄγαθοκλῆς». Ὁ Κινέας ὁμως ἐξακολούθησε: «Πολύ φυσικά εἶναι αὐτά πού λές. Ἡ Σικελία ὁμως θά εἶναι τό τέλος τῆς ἐκστρατείας μας;» «Ὁ θεός νά δώσει, εἶπε ὁ Πύρρος, νά νικήσουμε καί νά κατορθώσουμε ὅλα αὐτά, πού θά εἶναι γιά μᾶς προκαταρκτικοί ἀγῶνες καί γι' ἄλλα μεγάλα πράγματα. Γιατί ποῖός θά παραμελήσει τή Λιβύη καί τήν Καρχηδόνα, πού μπορεῖ νά τήν κυριεύσει κανεῖς χωρίς πολύ μεγάλη δυσκολία ἐφόσον ὁ Ἄγαθοκλῆς πλέοντας ἀπό τίς Συρακοῦσες μέ μερικά καράβια λίγο ἔλειψε νά τήν καταλάβει»].

Πλουτάρχου, «Βίος Πύρρου» (Ἐλευθερία ἀπόδοση Α.Κ.)

- 2-3. [Ἐνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀντιστέκονται στούς Γαλάτες στίς Θερμοπύλες:

«Τήν ἡμέρα αὐτή, οἱ πολεμιστές τῆς Ἀττικῆς ξεπέρασαν σέ γενναιότητα ὅλους τοῦς Ἕλληνας. Ἀπό τοῦς Ἀθηναίους τοῦς ἴδιους, ἰδιαίτερα γενναίως στάθηκε ὁ Κυδίας, ἕνας νέος πού τότε πρώτη φορά εἶχε πάρει μέρος σέ πολεμικό ἀγῶνα. Αὐτός σκοτώθηκε

ἀπό τούς Γαλάτες καί οἱ συγγενεῖς του ἀνάθεσαν στόν Ἐλευθέριο Δία τήν ἀσπίδα του, πού πάνω της ἦταν γραμμένο τό παρακάτω ἐπίγραμμα: «ποθώντας τήν τρυφερή ἀκόμα ἦβη τοῦ Κυδία μένω ἐδῶ τοῦ πολυζηλεμένου ἀντρα ἡ ἀσπίδα, ἀφιέρωμα χαριτωμένο τοῦ Δία· μέ μένα πρώτη ἄπλωσε τόν ἀριστερό του βραχίονα τότε πού μαινόνταν ἡ ὀρμητική μάχη κατά τῶν Γαλατῶν»].

Παυσανία, «Φωκικά», κεφ. 21 (Μετ. Ν. Παπαχατζή)

«Ἐναντίον τοῦ Βρέννου (τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γαλατῶν) καί τοῦ στρατοῦ του ἀντιπάχθηκαν ὅσοι ἀπό τούς Ἕλληνες εἶχαν συγκεντρωθεῖ στούς Δελφούς· καί ὁ θεός ἔδειξε κατά τῶν βαρβάρων κακοσημαδιές, καί γρήγορα, ἀλλά καί περισσότερο σαφείς ἀπό ὅλες ὅσες μᾶς εἶναι γνωστές· καί σεισμοί δηλ. δυνατοί καί πολλές φορές τήν ἡμέρα γίνονταν σ' ὅλη τήν περιοχή πού κατεῖχε ὁ στρατός τῶν Γαλατῶν καί βροντές ἀκούγονταν καί κεραυνοί συνεχῶς ἔφεταν. Οἱ βροντές τρόμαζαν τούς Κελτούς (Γαλάτες) καί... τέτοια πάθαιναν οἱ βάρβαροι ὅλη τήν ἡμέρα καί ἀπό τέτοιο φόβο κατέχονταν. Τή νύχτα ὁμως ἐπρόκειτο νά τούς βροῦν παθήματα πῶς ὀδυνηρά. Συνέβη ἕνα κρούσ δυνατοῦ καί χιόνι μαζί μέ τό κρούσ, καί βράχοι ξεκολλοῦσαν, πού εἶχαν γιά στόχο τούς τοῦς βαρβάρους... καί τούς κατέλαβε ὁ φόβος τοῦ θεοῦ Πάνα (πανικός) γιατί καί οἱ χωρίς καμιᾶ αἰτία φόβοι λένε πῶς προέρχονται ἀπό τό θεό αὐτό».

Παυσανία, «Φωκικά», κεφ. 23,2 κ.π. (Μετ. Ν. Παπαχατζή)

4. [Ἄρατος:

«Τό κοινόν τῶν Ἀχαιῶν (Ἀχαική Συμπολιτεία) πρῶτος ὁ «Ἄρατος ἀνύψωσε σέ δύναμη καί ὑπόληψη, ἐνῶ πρῖν ἦταν ταπεινό καί χωρισμένο σέ πόλεις. Ὁ Ἄρατος τό συνένωσε καί ἔδωσε στή Συμπολιτεία πολίτευμα φιλόδημο καί ταριαστό στούς Ἕλληνες. Ἐπειτα, καθώς ὅταν μέσ στό νερό ἀρχίσουν νά μένουν λίγα καί μικρά σώματα, κι ὕστερα, αὐτά πού ἔρχονται κατόπιν, ἐμποδίζονται ἀπό τά πρῶτα, κι ἀφοῦ προστεθοῦν σ' αὐτά ἀποτελοῦν ἰσχυρή καί στέρεη μάζα, ἔτσι καί στήν Ἑλλάδα, πού ἦταν ἀρρωστητή καί ἦταν πιά μικρή καί εὐκολοδιάλυτη κατά πόλεις, τήν ἐποχή ἐκείνη, ἀφοῦ πρῶτοι συνενώθηκαν οἱ Ἀχαιοί, καί ἀπό τίς γύρω πόλεις, ἄλλες προσέλκυαν, γιατί τίς βοηθοῦσαν καί τίς συμπαραστέκονταν στήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό τούς τυράννους, κι ἄλλες ἐνωματώνοντας στή Συμπολιτεία τους, γιατί εἶχαν τίς ἴδιες μ' αὐτοῦς πεποιθήσεις στό πολίτευμα, λογάριζαν νά ὀργανώσουν τήν Πελοπόννησο σ' ἕνιαῖο σῶμα καί μιᾶ δύναμη)].

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 7 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

5. Φιλοποίμνη:

«Ἀντίθετα, ὁ Φιλοποίμνην, καθώς ἦταν ἰκανός πολεμιστής καί δραστήριος στά ὄπλα, εὐτύχησε νά σημειώσει ἐπιτυχίες, ἀμέσως ἀπό τίς πρῶτες μάχες κι ἔτσι αὐξήσε μαζί μέ τή δύναμη καί τό φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν, πού συνηθισαν νά νικοῦν, ὅταν ἐκεῖνος ἦταν στρατηγός καί νά πετυχαίνουν σέ πάρα πολλούς ἀγῶνες...».

«Ὅπως στίς μάχες καί τούς κινδύνους τά ἄλογα, ἀποζητώντας τούς συνηθισμένους ἀναβάτες τους, ἀναπηδοῦν καί τρομάζουν ὅταν ἔχουν ἄλλον πάνω στή ράχη τους, ἔτσι καί ἡ δύναμη τῶν Ἀχαιῶν, ὅταν ἦταν στρατηγός ἄλλος ἀπό τό Φιλοποίμνηνα, βρισκόταν ἀπρόθυμη καί ἐπιθυμοῦσε ἐκεῖνον. Καί μόλις αὐτός ἀναδεικνυόταν στρατηγός, ἀμέσως ὑψωνόταν καί γέμιζε θάρρος καί δραστηριότητα, γιατί οἱ Ἀχαιοί καταλάβαιναν, πῶς οἱ ἔχθροί σ' αὐτόν μονάχα τό στρατηγό δέν τολμοῦσαν νά ἀντιπαραταχθοῦν, ἀλλά φοβόνταν ὄχι μόνο τή δύναμή του ἀλλά καί τό ἴδιο του τό ὄνομα. Αὐτό διαπιστώθηκε πολλές φορές, κι ὁ Φίλιππος (ὁ Ε'), ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, φρονώντας ὅτι, ἀν λείπει ὁ Φιλοποίμνην, θά ὑποκύψουν πάλι σ' αὐτόν οἱ Ἀχαιοί, ἔστειλε κρυφά στό Ἄργος ἀνθρώπους του, γιά νά τόν σκοτώσουν».

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 8 καί 12 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἡ πνευματικὴ κίνηση ἐξαπλώνεται ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε – μὲ ἐξαιρέση τὴν Ἀθήνα – στὶς πολυάνθρωπες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίστηκε μὲ πολλές ἀνατολικὲς ιδέες.

Διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ἐθίμων. Στὰ νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι κι οἱ στρατιῶτες ἦταν Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, τὰ ἔθιμα κι ἡ θρησκεία στοὺς ντόπιους.

Ἡ πνευματικὴ κίνηση στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια. Περὶφανοὶ καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλησαν, δημιουργώντας τὶς ὥραιες καὶ καλοχτισμένες πόλεις, νὰ τὶς κάμουν κέντρα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Ἔτσι, σιγά-σιγά, ἐξελληνίστηκε ἡ Ἀνατολή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ τρεῖς σπουδαῖες ἑλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ἐσπεράσουν ἡ μία τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἄκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦν καὶ στὴ Ρόδο, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα γίνεται κοινὸ ὄργανο συνεννόησης. Στοὺς ἀπέραντους χώρους τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα χωρὶς διαλέκτους κι ἔγινε κοινὸ ὄργανο συνεννόησης τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στὴν Ἀνατολή, πήρε κι ὁ ἴδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς, ποὺ μαζί τους πιά εἶχε συνδέσει τὴ ζωὴ του. Οἱ ἀσιατικὲς θρησκείες ἐπηρέασαν τὶς ιδέες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ λάτρεψαν ἔτσι ὀρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικοὺς θεοὺς [τὴν Ἴσιδα, τὸ Σάραπη (δημιουργημάτων Πτολεμαίων), τὸν Ὄσιρη]. Στὴ Δῆλο, ἓνα μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦταν ἀφιερωμένο στοὺς Αἰγυπτίους θεοὺς.

Ποίηση. Ἡ Ποίηση δὲν ἀναπτύχθηκε ιδιαίτερα στὴν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχὴ. Λιγοστοὶ στάθηκαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἀξιζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν λογίους ποὺ νὰ ἐξυμνοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τους. Ἔτσι, διάφοροι κὼλακες ποὺ τοὺς περιστοιχίζαν, ἔγραφαν γι' αὐτοὺς ὕμνους (ἐλεγεία), χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν πραγματικὴ συγκίνηση. Ὁ ἀξιολογότερος σ' αὐτὸ τὸ εἶδος στάθηκε ὁ ποιητὴς Καλλιμάχος, ποὺ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.

[Θεόκριτος. Ἀπόλυτα γνήσια ποιητικὴ φωνὴ ὑπῆρξε ὁ Θεόκριτος, ὁ δημιουργὸς ἐνὸς νέου εἴδους ποίησης, τῆς βουκολικῆς, ποὺ τραγουδαῖ τις χαρὲς καὶ τὶς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς στὴν ἐξοχὴ, στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση, ποὺ τόσο τὴν εἶχαν στερηθεῖ οἱ ἀνθρωποὶ ποὺ συγκεντρώνονταν στὶς πόλεις, καὶ τὴ νοσταλγοῦσαν. Ἐγραψε τὰ «Εἰδύλλια».

Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος. Ὑπῆρξε ἀργοπορημένος ἐπικός ποιητὴς. Ἐγραψε τὰ «Ἀργοναυτικά», βασισμένα στὸν παλαιὸ μῦθο τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας.

Ἐπίγραμμα. Μίμοι. Μεγάλη παραγωγή σημειώνεται στο *ἐπίγραμμα* (Μελέαγρος, *Ἀντίπατρος*). Νέο εἶδος, ἐπίσης, εἶναι οἱ «*Μίμοι*» (*Ἡρώνδας*), ἓνα εὐχάριστο σατιρικό ποιητικό εἶδος, σάν μονόπρακτο δράμα].

Μένανδρος. Νέα Κωμωδία. Στόν τομέα τοῦ *Θεάτρου* ἀναπτύσσεται ἡ *Νέα Κωμωδία*, μέ ἐξοχο ἀντιπρόσωπό της τό *Μένανδρο* (ἀπό τήν Κηφισιά τῆς Ἀττικῆς). Παρουσιάζει ἀνθρώπινους τύπους καί διακωμωδεῖ τά ἐλαττώματά τους.

Ἡ *Νέα Κωμωδία* ξέφυγε ἀπό τόν πολιτικό χαρακτήρα πού εἶχε τό ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη. Παρά τό ρεύμα τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον δέν ὑπάρχουν πολιτικά ἐνδιαφέροντα, στρέφονται οἱ κωμικοί ποιητές πρὸς τόν καθημερινό κοινό ἄνθρωπο κι ἀπό αὐτό τόν κύκλο ἀντλοῦν τά θέματά τους.

Ἱστορία. Πολύβιος. Ἐνας σπουδαῖος ἱστορικός, ὁ *Πολύβιος* ἀπό τῆ *Μεγαλόπολη*, ζεῖ τό δεύτερο αἰῶνα π.Χ. Τό 166 π.Χ. ἔφτασε ὁμηρος στή *Ρώμη* κι ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὀλόκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μέ τούς ἡγετικούς κύκλους τῆς πόλης καί γράφοντας τήν ἱστορία τῆς ἐποχῆς του (ἀπό τό 264 π.Χ. ὡς τίς ἡμέρες του) μιλάει καί γιά τήν ἱστορία τῆς *Ρώμης* καί περιγράφει ἀκόμη τά γεγονότα τά σχετικά μέ τήν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπό τούς *Ρωμαίους*. Γράφοντας τήν ἱστορία του εἶχε σκοπό νά διδάξει τούς ἀνθρώπους ν' ἀποφύγουν τά λάθη τῶν προγενεστέρων.

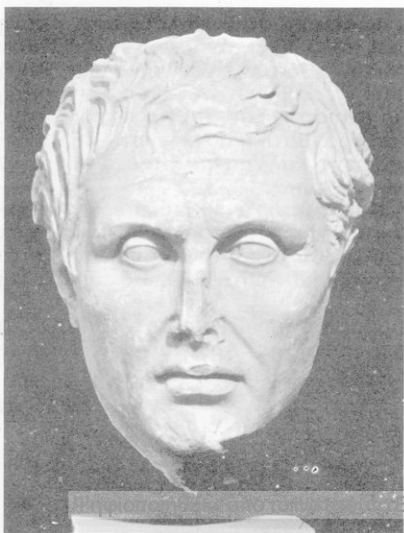
Ἡ φιλοσοφία στήν Ἀθήνα. Τό μεγάλο φιλοσοφικό κέντρο τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ Ἀθήνα. Σ' αὐτήν, ἀκόμα, μαζεύονται σπουδαστές ἀπό ὅλο τόν κόσμο, γιά νά διδαχτοῦν στίς σχολές πού εἶχαν ἰδρύσει ὁ Πλάτων κι ὁ Ἀριστοτέλης. Τώρα, δύο νέοι φιλόσοφοι, ὁ *Ζήνων* κι ὁ *Ἐπίκουρος*, ἰδρύουν δική τους σχολή ὁ καθένας. Ἡ φιλοσοφία πού ἀναπτύσσουν ἀσχολεῖται πάλι μέ τόν ἄνθρωπο, μέ βασικό της σκοπό ὅμως τήν ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας του. Αὐτό ἦταν τό αἶτημα τῆς ἐποχῆς.

Πεσμένη οἰκονομικά ἡ Ἀθήνα, ζεῖ ἀκόμη μέ τίς ἀναμνήσεις τῶν περασμένων ἔχοντας τέσσερα Πανεπιστήμια στό χώρο της.

Φιλολογία. Δημιουργική λογοτεχνική παραγωγή δέν ὑπάρχει, μέ συγκινητική

Ἀριστερά: Μαρμάρινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ τῆς Νέας Κωμωδίας Μενάνδρου. Ἀντίγραφο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ἴσως τό καλύτερο πού ὑπάρχει. Μουσεῖο Κερκύρας.

Δεξιά: Πῆλινη μάσκα (προσωπεῖον) τῆς Νέας Κωμωδίας στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

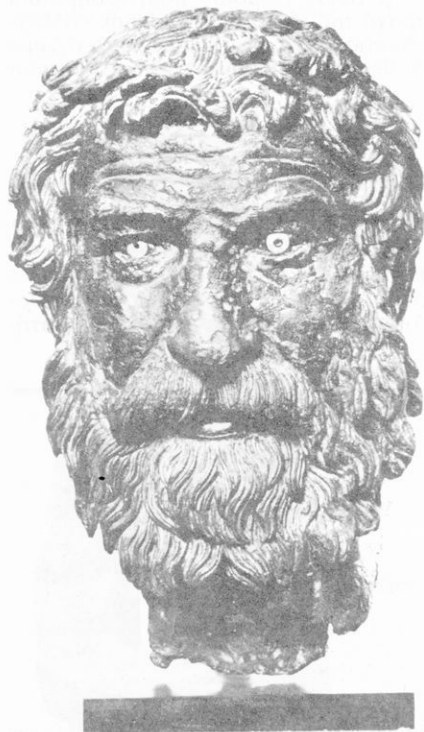

ἀφοσίωση ὅμως πολλοί μορφωμένοι καταγίνονται μέ τή μελέτη τῶν παλαιότερων ποιητῶν καί πεζογράφων. Στίς σχολές τῆς Ἀλεξάνδρειας καί τῆς Περγᾶμου παρουσιάζονται σπουδαῖοι φιλόλογοι (Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, ὁ Κράτης κ.ά.π.).

Ἄνθηση ἐπιστημῶν. Ἡ ἐπιστήμη ἀνθεῖ ἀξιοθαύμαστα στήν Ἑλληνιστική περίοδο, πού εἶναι ἐποχή θετικής γνώσης. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀνοίξε νέους δρόμους μέ τήν «ἐνοπλή ἐξερεύνησή του». Ἡ Γεωγραφία, ἡ Φυσική, τά Μαθηματικά, ἡ Ἱατρική, ἡ Ἀστρονομία σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περὶφημο ἦταν τό «Μουσεῖο», τό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀλεξάνδρειας.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τό πνεῦμα τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης. Τήν ταραγμένη, γεμάτη περιπέτειες καί ἐξάλλα πάθη ἐποχή, τήν ἐκφράζει ἐξοχα, μέ τήν ἀπαράμιλλη δύναμή της, ἡ ἑλληνιστική τέχνη. Οἱ μορφές πού σμιλεῦσιν οἱ γλύπτες ἀναδίνουν τήν ἀγωνία, τή θλίψη, τόν πόνο ἢ καί τήν ἀπόγνωση πού ἐνιωσαν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι μέσ στήν ψυχή τους, ἀπ' ὅπου ἡ ἡρεμία καί ἡ γαλήνη εἶχαν ἐξορῆσει, μέ τίς νέες συνθήκες ζωῆς πού ἐπικράτησαν.

Χάλκινο κεφάλι ἀνδρικό, πού ἀνήκει σέ χαμένο σῆμα ἀγάλμα. Ἀνασῦρθηκε ἀπό τή θάλασσα τῶν Ἀντικυθῆρων, γι' αὐτό καί εἶναι γνωστό ὡς ὁ «φιλόσοφος τῶν Ἀντικυθῆρων». Τά ἐνθετα ἀπό ἄλλα ὑλικά μᾶτια του δίνουν μιά ἐξαιρετή ζωηρότητα στό πρόσωπο. Προσέξτε πόσο τό κάτω χεῖλος εἶναι λεπτό, ἐλαφρά σαρκαστικό. Πιστεύουν πῶς παριστάνεται ἕνας Κυνικός φιλόσοφος, ὁ Βίων ὁ Βορυσθενίτης, πού εἶχε μεγάλη φήμη στήν Ἀθήνα, στά τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τό ἔργο εἶναι σπουδαιότατο, γιατί δείχνει πόσο ὁ ἀγνωστος καλλιτέχνης πού τό φιλοτέχνησε, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι στήν ἐποχή του, προσπαθοῦσε νά ἐμβαθύνει – καί τό κατόρθωσε – στήν ψυχροῦνθεση τοῦ παριστανόμενου προσώπου. Ἴσως τό ἀγαλμα ἦταν στήν ἐποχή τῶν Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

[**Μεγάλες πόλεις.** Πόλεις εκπληκτικά μεγάλες με ωραίους φαρδιούς και ίσιους δρόμους, επιβλητικά θέατρα, έντυπωσιακά ιερά, και μεγάλα δυνατά τείχη κατασκευάστηκαν σ' αυτή τη γεμάτη κίνηση και άνησυχία εποχή. Οί ηγεμόνες, θέλοντας νά καταπλήξουν, έπηρεασμένοι έντονα από τό ανατολίτικο πνεύμα τής μεγαλοπρέπειας, πρόσταζαν νά γίνονται πελώρια παλάτια και, χάνοντας τό παλιό έλληνικό μέτρο, έπιζητούσαν νά θαμπώσουν μέ τόν όγκο και τήν πομπώδη εμφάνιση.

Ή πνευματική άνησυχία τής εποχής. Πλούτος πολός κυκλοφορεί στά μεγάλα έλληνιστικά βασιλεία, ένών στέρηση και δυσκολία βασιλεύει στήν κυρίως Ελλάδα. Πουθενά ή ανθρώπινη ψυχή δέ βρήκε τήν έσωτερική γαλήνη. Ή ποιήση κι ή φιλοσοφία μάς δίνουν κείμενα πού άπηχούν τήν ταραχή και τήν πνευματική άκαταστασία πού άποτυπώνει μέ δραματικό πάθος, στά έργα τής εποχής, ή τέχνη μέ τήν άνυπέρβλητη δύναμή της. Έτσι, τόσο στήν Ελλάδα όσο και στά έλληνιστικά βασιλεία δημιουργούνται άμέτρητα έργα άξια και ώραία, πού προβάλλουν τίς άπέραντες δυνατότητες πού είχε άκόμη μέσα του ό Έλληνισμός].

Ό άρχαίος έλληνικός κόσμος πλησίαζε στό τέλος του, κι αυτό σφραγίστηκε μέ τή ρωμαϊκή κατάκτηση. Είναι, ώστόσο, παράξενο, πώς άκόμη κι ύστερα από τήν ύποδούλωση ή γραφίδα ένός μεγάλου Ρωμαίου ποιητή σημείωσε πώς «ή νικημένη Ελλάδα νίκησε τόν τραχύ της νικητή». Τόν νίκησε καλλιεργώντας τον και μεταδίδοντάς του τόν πολιτισμό της. Τόν νίκησε μέ τό πνεύμα της, πού άκόμα σήμερα ζει έντονα και θερμαίνει τίς ψυχές τών ανθρώπων όλου του πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στήν κυρίως Ελλάδα, ή Άθήνα εξακολουθεϊ νά μένει μεγάλο φιλοσοφικό και καλλιτεχνικό κέντρο. Ή Ρόδος, ή Άλεξάνδρεια, ή Άντιόχεια και ή Πέργαμος έχουν έντονότατη πνευματική άκτινοβολία. Μεγάλες Σχολές (σάν τά σημερινά πανεπιστήμια), Βιβλιοθήκες κτλ. δημιουργούνται στίς πρωτεύουσες τών έλληνιστικών κρατών μέ τήν ύποστήριξη τών βασιλέων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

[Ή Νέα Κωμωδία:

«Στή φτώχεια σας άπάνω όποιος σάς έχει πειράξει, όποιος και νάναι αυτός, είν' ένας κακομοίρης· σάς πείραξε σέ πράμα άπ' όπου κι ό ίδιος ίσως θά περάσει. Γιατί κι άν είναι πάμπλουτος, δέν έχουν θεμέλιο τά καμάτια του· τής τύχης τό ρέμα στή στιγμή παίρνει άλλο δρόμο»].

Μενάνδρου, Γεωργός, άπόσπασμα (Μετ. Θ. Σταύρου)

Μαρμάρινο άγαλμα φιλοσόφου ή ιερέα. Χρονολογείται στον 3ο π.Χ. αί. Μουσείο Δελφών.

Παιδάκι μικρό, μέ κουκούλα, πού κρατεί μέ τά δύο του χέρια ένα σκυλάκι. Πρόκειται για αντίγραφο ενός καλού έργου του 3ου π.Χ. αί. Βρέθηκε στο Γεροντικό τής Νύσσης, στη Μ. Ασία, κι ονομάζεται συνήθως τό «μικρό προσφυγάκι», γιατί μεταφέρθηκε στο Έθνικό Μουσείο τίς πρώτες μέρες μετά τή Μικρασιατική καταστροφή.

369

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
4000 π.Χ.	Άρχές του Αιγυπτιακού πολιτισμού
3000 π.Χ.	Ένωση Αιγύπτου: Μήνης
2850 π.Χ.	Άρχαίο Βασίλειο
2000 π.Χ.	Μέσο Βασίλειο
1800-1700 π.Χ.	Επίδρομή των Ύγκως
1580 π.Χ.	Νέο Βασίλειο
1500-1450 π.Χ.	Τούθμωσις Γ', Συμφωνίες με Κρητικούς
1200 π.Χ.	«Λαοί της Θάλασσης»
1100 π.Χ.	Άναστατώσεις διάφορες αρχίζουν στην Αίγυπτο
7ος αιώνας π.Χ.	Οι Ασσύριοι στην Αίγυπτο
658 π.Χ.	Ο Φαρμήτιχος διώχνει τους Ασσύριους, Ένωση Άνω και Κάτω Αιγύπτου
525 π.Χ.	Οι Πέρσες κυριεύουν την Αίγυπτο
332 π.Χ.	Ο Μέγ. Άλέξανδρος κυριεύει την Αίγυπτο
30 π.Χ.	Οι Ρωμαίοι κυριεύουν την Αίγυπτο

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ-ΧΕΤΤΑΙΟΙ
4000 π.Χ.	Άρχές του πολιτισμού της Μεσοποταμίας, Σουμέριοι
2350 π.Χ.	Άκκάδιοι, Σαργκόν Α'
1700 π.Χ.	Βαβυλωνιακό βασίλειο, Χαμμουραπί
1530 π.Χ.	Κράτος Χετταίων
13ος αιώνας π.Χ.	Εισβολή Χετταίων στη Μεσοποταμία, Σχέσεις Χετταίων – Μυκηναίων
1200 π.Χ.	Διάλυση Χεττιτικού κράτους
1150 π.Χ.	Άσσυριοι
7ος αιώνας π.Χ.	Άσσορμπανιπάλ
612 π.Χ.	Άλωση της Νινευί
538 π.Χ.	Άλωση της Βαβυλώνας από τον Κύρο, βασιλιά της Περσίας

ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

ΦΟΙΝΙΚΗ και ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

5000 π.Χ. 'Η πρώτη πόλη του κόσμου: 'Ιεριχώ

16ος-13ος
αί. π.Χ.

Σιδών.

1300 π.Χ. 'Αλφάβητο τής Ούγκαρίτ.
Μυκην. συνοικία
στήν Ούγκαρίτ

1200 π.Χ. Οί 'Εβραίοι αγωνίζονται
έναντίον τών Φιλισταιών

1100 π.Χ. Οί Φιλισταιοί στή Σιδώνα

1000 π.Χ. Δαβίδ
930 π.Χ. Θάνατος Σολομώντα

814 π.Χ. Οί Φοίνικες ιδρύουν
τήν Καρχηδόνα

722 π.Χ. Οί 'Ασσύριοι στήν Παλαιστίνη

587 π.Χ. Πολιορκία 'Ιερουσολύμων. Ναβουχο-
δονόσορ-Βαβυλώνια αϊχμαλωσία

538 π.Χ. 'Επιστροφή τών 'Εβραίων
στήν Παλαιστίνη μέ Περσική Κατοχή

146 π.Χ. 'Αλωση τής Καρχηδόνας
άπό τούς Ρωμαίους

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

ΕΛΛΑΔΑ

6500 π.Χ. 'Αρχή Νεολιθικού πολιτισμού

2600 π.Χ. Πρωτομινωικός πολιτισμός
Πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός.
Πρωτοελλαδικός πολιτισμός

2000 π.Χ. Α' κάθοδος Ελληνικών φυλών.
Μεσομινωικός πολιτισμός
Μεσοκυκλαδικός πολιτισμός
Μεσοελλαδικός πολιτισμός

1700 π.Χ. Α' καταστροφή μινωικών ανάκτορων

1580 π.Χ. 'Υστερομινωικός πολιτισμός
'Υστεροκυκλαδικός πολιτισμός
'Υστεροελλαδικός (μυκηναϊκός)
πολιτισμός

1450 π.Χ. Β' καταστροφή μινωικών ανάκτορων

1400 π.Χ. Οί 'Αχαιοί στήν Κνωσό. Γραμμική Β
στήν Κνωσό. 'Αχαιοί έμποροι στήν
Κνωσό και τή Συρία

13ος αϊ. π.Χ. Τρωϊκός πόλεμος.
Μεγάλα σπήτια στήν Κρήτη

1230 π.Χ. Οί Μυκηναίοι στήν Κύπρο. Οί Δωριείς
περνούν στήν 'Ελλάδα (Βόρεια)

1100 π.Χ. Οί Δωριείς κατεβαίνουν
στή Νότια 'Ελλάδα

9ος αϊ. π.Χ. Εισαγωγή φοινικικού
άλφαβήτου στήν 'Ελλάδα

7ος αϊ. π.Χ. Οί 'Ασσύριοι στήν Κύπρο

624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντα ('Αθήνα)

594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνα ('Αθήνα)

508 π.Χ. Νομοθεσία Κλεισθένη ('Αθήνα)

490-479 π.Χ. Οί Πέρσες επιχειρούν
κατάληψη τής 'Ελλάδας

431-404 π.Χ. Πελοποννησιακός πόλεμος

334 π.Χ. 'Αρχίζει τήν έκστρατεία έναντίον
τών Περσών ό Μέγας 'Αλέξανδρος

323 π.Χ. Θάνατος Μεγ. 'Αλεξάνδρου

146 π.Χ. Οί Ρωμαίοι κυριεύουν τήν Κορινθό
και όλη τήν 'Ελλάδα

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἱστορία δὲν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβήσει τοῦ καθενὸς μας ἡ θνητὴ ὕπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὕστερ' ἀπὸ μᾶς, θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ καλύτερο, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ. *Τίποτα ἀξιο καὶ φωτεινὸ δὲν πηγαίνει χαμένο στὴ ζωὴ.* Ἄν εἶναι ὠφέλιμο στὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἰδέα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ τοῦ νομίζει κανεὶς πῶς μπορεῖ νὰ χάθηκε, βλέπει ξεαφνικά νὰ βλασταίνει καὶ νὰ δίνει νέους καρποὺς.

Παρακολουθήσαμε τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα ὡς τὰ χρόνια σχεδὸν τοῦ γεννήθηκε ὁ Χριστὸς, φέρνοντας τὸ θαυμασιότερο μήνυμα στὸν κόσμο: τὴν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς δημιούργησαν πολλὰ καὶ θαυμαστά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καί, μὲ ξεχωριστὴ ἔννοια γιὰ τὴν πρακτικὴ τῆς πλευρᾶ, αὐτὴν προσπάθησαν νὰ καλυτερέψουν μὲ ἐξοχα ἐπιτεύγματα (σελ. 76-77). Στὶς τεράστιες ἐκείνες αὐτοκρατορίες, ὅπου ἡ ἀτομικὴ ὕπαρξη, ὁ ἀνθρώπος, χανόταν μὲς στὴν ἀτέλειωτη μάζα καὶ κανεὶς δὲν υπολόγιζε τὴν παρουσία του, δὲν ἦταν δυνατό νὰ στραφεῖ ἢ προσοχὴ στὸ δικό του ἑσωτερικὸ πρόβλημα, στὶς ἐγνοίες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῆς ψυχῆς του.

Ἐκατομύρια ἀνθρώποι ἦρθαν ἔτοι στὴ γῆ, γιὰ χιλιάδες χρόνια, τὴν πότισαν μὲ τὸ μόχθο τους, πάλεψαν νὰ τὴν καλλιεργήσουν, νὰ θερίσουν, νὰ χτίσουν καὶ νὰ πολεμήσουν ἀκόμη γιὰ χάρη τοῦ βασιλιᾶ τους, κι ἐφυγαν μὲ *ὕποχρεώσεις* ἀτέλειωτες ὡς τὴν τελευταία τους στιγμὴ. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πῶς ἦταν δυνατό νὰ ὑπάρχουν καὶ *δικαιώματα* γι' αὐτοὺς. Ζώντας μὲς στὴν ἀργοκίνητη κρατικὴ μηχανὴ τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, *χάθηκαν μέσα τῆς ἀνώνυμοι.* Οἱ Ἕλληνες *πρῶτοι ἄλλαξαν τελείως τὴ μοῖρα τοῦ ἀτόμου.* Στὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ *χρωστάει ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα τὴν προβολὴ τοῦ Ἀνθρώπου σὰν ἀξίας στὴ ζωὴ.*

Στὴν ἀγὼνη καὶ μικρὴ αὐτὴ γωνιά τῆς γῆς, μὲ τὴ διάφανη ἀτμόσφαιρα καὶ τὴ γαλανὴ θάλασσα γύρω, γιὰ *πρῶτη φορά,* ὄχι μόνον μίλησαν γιὰ τὸν ἀνθρώπο, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τὴ θέση του στὴ ζωὴ, τὸν ἔκαναν κέντρο τῆς γῆς. Πῆρε τόσο πρωταρχικὴ θέση στὸν κόσμο, ὥστε μὲ τὴ δικὴ του μορφή ἐκινίστηκαν ἀκόμη καὶ οἱ θεοί.

Ἡ ἔλληνικὸς κόσμος, στὴ γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ, ἀναρωτήθηκε γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ θέλησε νὰ βάλει τάξη στὴ σκέψη. Σ' ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, ἀργότερα, θὰ προβληματισθεῖ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ἢ θὰ διατυπώσει τίς πρῶτες ἀρχές τῆς ἐπιστήμης.

Ἄφου ὁ ἔλληνικὸς κόσμος ἐβγαλε ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία χιλιετιῶν τὸ ἄτομο καὶ τὸ *ἐλευθέρωσε,* ἦταν φυσικὸ στὴν Ἑλλάδα νὰ πάρει ἐκφραση μιᾶ ἔννοια πρωτόφαντη: ἡ *φιλοπατρία.* Ὁ ἐλεύθερος ἀνθρώπος, ἔδω, ἤθελε νὰ παλεύει γιὰ τὴ διατήρηση τῆς γῆς του καὶ τῆς ἐλευθερίας του, καὶ νὰ τίς διαφεντεύει, ὅταν κινδύνευαν, γιατί εἶχε νιώσει βαθιὰ τὴν ἀξία τους. Ἀπαίτησε ἀκόμη νὰ παίρνει μέρος στὰ κοινά, ὥστε νὰ ἔχει τὸ μέρος τῆς εὐθύνης του στὴν ἐξέλιξη τῆς πολιτείας. Στὴ Σπάρτη ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ταυτίστηκε μὲ τὴν ἔννοια τῆς φιλοπατρίας: τὸ τέλειο πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ πρότυπο τοῦ πολίτη καὶ τοῦ στρατιώτη.

Τό πολίτευμα καί οί διάφορες μορφές του στόν τόπο μας πήραν μορφή καί ἐξελίχθηκαν. Ἡ ἀνανέωση ἦταν διαρκής. Δέν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ στατικότητα τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δημοκρατία, τέλος, στήν Ἀθήνα, στήν ἀνησυχία της, χάρισε τήν ἐλευθερία στόν πολίτη καί τόν ἔκαμε *ρήτορα, πολιτικό ἢ δικαστή*.

Στά μεγάλα ἱερά καί στά γυμναστήρια τῶν πόλεων ἀναπτύχθηκε τό σωστό ἀθλητικό πνεῦμα καί θεωρήθηκε συνυφασμένη ἡ καλλιέργεια τῆς σκέψης μέ τήν ἁρμονική ἀνάπτυξη τοῦ κορμιοῦ.

Στούς ἀτέλειωτους πολέμους, ἐμφύλιους δυστυχῶς τούς περισσότερους, ἀναπτύχθηκε ἡ στρατιωτική τέχνη κι ὀργανώθηκε ἡ στρατηγική τακτική.

Στά ἀμέτρητα, τέλος, καλλιτεχνικά ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας γεννήθηκε, ἀνθίσε καί θαυματούργησε ἡ ωραιότερη τέχνη τῆς ἀρχαιότητας, καί στήν Ἀθήνα σημειώθηκε τό ἀποκορύφωμά της κι εἶδε τό φῶς τῆς ἡμέρας ἡ ἁρμονικότερη στόν κόσμο ἀρχιτεκτονική. Ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σχεδόν δέν ὑπῆρξε τέχνη στήν περιοχή τῆς Εὐρώπης, πού νά μή δανεισθεῖ μορφές ἀπό τήν ἑλληνική καλλιτεχνική δημιουργία.

Στόν ἑλληνικό χῶρο, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε εἶδος *ποίησις*, γεννήθηκε τό θέατρο καί διαμορφώθηκε ἡ ἱστορική σκέψη, πού κληροδότησαν στήν ἀνθρωπότητα μεγαλόπνοα ἔργα.

Στά μεγάλα ἑλληνιστικά βασίλεια ὀργανώθηκε, μέ κάθε εὐχέρεια, στίς νέες πόλεις ἡ *πολεοδομία* καί στά Πανεπιστήμιά τους μελετήθηκε μέ καθαρά ἐπιστημονικό τρόπο ἡ *ἀνατομία*, ἡ *φυσιολογία*, ἡ *ἀστρονομία*, τά *μαθηματικά*, ἡ *γεωγραφία*, ἡ *ζωολογία* καί ἄλλες ἐπιστήμες.

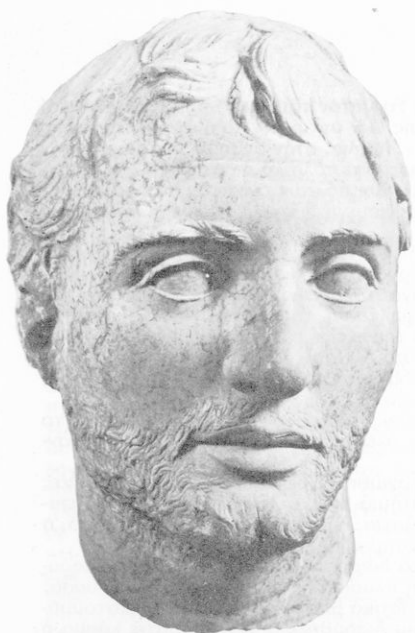
Ἀπό τά μεγαλύτερα καί πιό σημαντικά δῶρα πού ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κληροδότησε στήν ἀνθρωπότητα, στάθηκε ἡ πλοῦσια κι ὀργανωμένη τῆς γλώσσα. Χάρη στό Μ. Ἀλέξανδρο καί στά ἑλληνιστικά βασίλεια, τῆ μίλησαν ἑκατομμύρια ἀνθρώποι, καί μέ δική της βοήθεια διαδόθηκε σ' ὄλο τόν τότε κόσμο ἡ *χριστιανική διδασκαλία*. Σέ πολλούς κλάδους τῆς *ἐπιστήμης*, *σήμερα ἀκόμη*, οἱ *βασικοί ὅροι* στίς *εὐρωπαϊκές γλώσσες* εἶναι *ἑλληνικοί*.

Σέ λίγους αἰῶνες μέσα, στό μικρό κομμάτι τῆς γῆς, ὅπου ἀπλώνεται ἡ πατρίδα μας, ὁ μικρός ἀριθμητικός λαός τῆς παρουσίασε τό «ἑλληνικό θαῦμα», πού ἔμεινε κληρονομία αἰώνια τῆς ἀνθρωπότητας.

Κι αὐτός ὁ ὀλιγάριθμος λαός ἄφησε πίσω του τή μνήμη ἐξάιρετων ἀνθρώπων *φυσιογνωμιῶν*, πού στόλισαν μέ τήν παρουσία τους τή γῆ καί πλούτισαν σέ ἀνθρωπιά τόν κόσμο.

Αὐτός ὁ ἴδιος λαός, *παρ' ὅλες του τίς ἀφάνταστες ταλαιπωρίες*, *τίς ὑποδουλώσεις πού πέρασε*, καί τίς *ποικιλόμορφες καταστροφές*, *κατοικεῖ συνέχεια τήν ἴδια γῆ ὡς σήμερα*, *δίνοντας πάντα*, *στό μέτρο τῶν δυνάμεών του*, *τό σημάδι τῆς παρουσίας του* στίς *μεγάλες ἱστορικές στιγμές*.

Κεφάλι ανδρικό σε μάρμαρο. Έκφρα-
στικό έργο τών Έλληνιστικών χρόνων.
Μουσείο Δελφών.

Τό Στάδιο τών Δελφών.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ

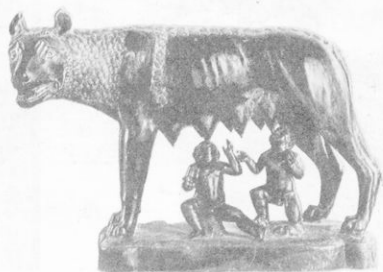
Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τήν εποχή πού ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός κόσμος, τόν 8ο αἰ., ἀρχίζε νά γράφει μίαν ἀπό τίς πιά ξακουσμένες σελίδες τῆς ἱστορίας του, δηλ. τό δεύτερο ἀποικισμό, στήν Κεντρική Ἰταλία ἰδρύθηκε ἡ *Ρώμη* (753 π.Χ.). Ἡ θαυμαστή αὐτή πόλη ἦταν ταγμένη νά κατορθώσει αὐτό πού ποτέ δέν ἐγίνε στήν Ἑλλάδα πραγματικότητα: νά σχηματίσει, νά ὀργανώσει καί νά διατηρήσει μιά τεράστια καί ἰσχυρή αὐτοκρατορία, πού γιά πολλούς αἰῶνες κυριάρχησε στή μισή Εὐρώπη καί σέ σημαντικό μέρος τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικής.

Στό ξεκίνημά της ἡ *Ρώμη* ἦταν ἓνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντά στόν Τίβερη: οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού πῆραν τίς τύχες της στά χέρια τους, ὄρισαν σοφούς νόμους (*ρωμαϊκό δίκαιο*) καί βρῆκαν ἀκόμη τόν τρόπο νά διοικήσουν σωστά τό κράτος, πού σταδιακά ἀνάπτυξαν. Μέ τήν ἀξία νομοθεσία καί τό σπουδαῖο διοικητικό σύστημα πού ἐφάρμοσε τό ρωμαϊκό κράτος, ἀναδείχθηκε σέ μεγάλη δύναμη, καί μέ τή δική του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀπό τίς σημαντικότερες προσφορές του στάθηκε τό ὅτι δέν ἄφησε νά χαθεῖ τό «ἑλληνικό θαῦμα». Ὅχι μόνο γεύτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπό τά πλούσια δῶρα του, ἀλλά ἀπλόχερα τά σκόρπισε στούς χώρους ὅπου κυριάρχησε, στήν ἄλλη Εὐρώπη.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου (ἔχουν προσθεθεῖ σέ νεώτερη ἐποχή τά δύο μικρά πού θηλάζουν - ὁ Ρῶμος καί ὁ Ρωμύλος). Ἐτρουσκική τέχνη. 5ος π.Χ. αἰ. Παλάτιο τῶν Conservatori, στή Ρώμη.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Γεωγραφική διαμόρφωση της Ιταλίας. Η γη και η φύση της χώρας δέν έχουν μεγάλες διαφορές από την ελληνική. Το βόρειο μέρος της, με άκραίο σύνορο τις Άλπεις, «ή εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία» των αρχαίων Ρωμαίων, με τη μεγάλη πεδιάδα του Πάδου, είναι το πλουσιότερο μέρος της χώρας. Στην περιοχή αυτή κατοικούσαν οι Κέλτες (Γαλάτες), και ως το τέλος του 3ου αι. π.Χ. δέν ανήκε στο ρωμαϊκό κόσμο.

Τό κεντρικό τμήμα της Ιταλίας τό διασχίζει, από τό βορρά στο νότο, ή μεγάλη όροσειρά των Άπεννίνων.

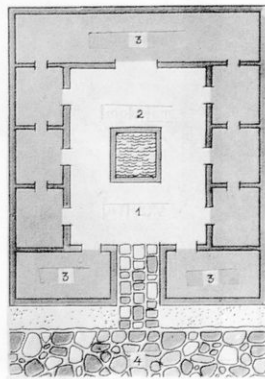
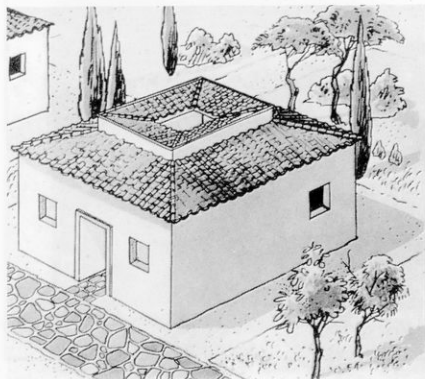
Η ανατολική ακτή, αντικρίζει την Άδριατική, δέν έχει λιμάνια, αντίθετα με τη δυτική που ανοίγεται στο Τυρρηνικό πέλαγος και σχηματίζει σίγουρα καταφύγια για τά καράβια. Άνάμεσα στη δυτική και στην ανατολική ακτή ή έπικοινωνία ήταν πολύ δύσκολη στην αρχαιότητα.

Τρεις πεδιάδες υπάρχουν στο κεντρικό μέρος - της Έτρουρίας (ή σημερινή Τοσκάνη), του Λατίου και της Καμπανίας. Δέν είναι ιδιαίτερα μεγάλες: όταν όμως ο άνθρωπος τις ποτίσει με τό μόχθο του, μπορούν άνετα νά τόν ζήσουν.

Μεγάλη Έλλάδα. Τό νότιο τμήμα της χερσονήσου ήταν ή περιοχή της Μεγάλης Έλλάδας. Τά παραλία της γέμισαν ελληνικές αποικίες. Έτσι, κι αυτό τό κομμάτι χρειάστηκε νά τό κατακτήσει ή Ρώμη ύστερα από άγώνες, και μόνο στον 3ο αι. π.Χ. τό πήρε στην κατοχή της.

Η Ζωή των Ιταλιωτών. Αντίθετα από την Έλλάδα, ή Ιταλία δέν έχει την

Αναπαράσταση (άριστερά) και διάγραμμα (δεξιά) ρωμαϊκού σπιτιού: 1. αϋλή, 2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

ατέλειωτη άλυσίδα τών νησιών, πού από νωρίς, εξαιτίας τής πείνας, έσπρωξε τούς Έλληνες νά ταξιδέψουν και νά γίνουν ναυτικοί και έμποροι. Έχοντας εξασφαλισμένη, μέ τήν καλλιέργεια τής γής, τή διατροφή τους, οί Ιταλιώτες δέν αναγκάστηκαν νά δοκιμάσουν τήν τύχη τους στή θάλασσα, κι ή ζωή τους γιά αιώνες έμεινε κλειστή, περιορισμένη και χωρίς κίνηση.

Προνομιακή θέση τής Ρώμης. Η γεωγραφική θέση τής Ρώμης ήταν πραγματικά εξαιρετική. Ασφαλισμένη στίς πλαγιές έφτά λόφων πού κυριαρχούν στήν πεδιάδα, ενώ απέχει είκοσι σχεδόν χιλιόμετρα από τή θάλασσα, είχε τήν εύκολια τής άμεσης έπικοινωνίας μέ τό Τυρρηνικό πέλαγος (μέ τόν *Τίβερη* πού ήταν πλωτός).

Από τό χώρο της φυσικά περάσματα οδηγούν, μέσ από τά Άπέννινα, στήν Άδριατική, ενώ άλλος δρόμος τή συνδέει μέ τήν Καμπανία. Η προνομιακή θέση τής έδινε τήν εύκαιρία νά έπικοινωνεί μέ όλους τούς άλλους ιταλικούς χώρους και νά γίνει πρωτεύουσα τής Ιταλίας, πρίν γίνει πρωτεύουσα μιās τεράστιας αυτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Έγκατάσταση Ιταλιωτών στήν Ιταλία (2000 π.Χ.). Πρίν από τό 2000 π.Χ. κατοικούσαν τήν Ιταλία οί *Λίγουρες*. Τήν εποχή πού κατεβαίνουν στήν Ελλάδα οί ελληνικές φυλές, φτάνουν και στήν Ιταλική χερσόνησο οί *Ιταλιώτες*, κλάδος τής ινδοευρωπαϊκής φυλής. Άπ' αυτούς άλλοι διάλεξαν τά πεδινά μέρη (Λατίνοι και Καμπανοί) γιά νά κατοικήσουν, κι άλλοι (Σαμνίτες, Ομβριοι κ.ά.) έγκαταστάθηκαν στα όρεινα, όπου ή ζωή ήταν δύσκολη, γι' αυτό και στίς κακές χρονιές έκαναν επιδρομές στίς πεδιάδες.

Η ζωή τών Ιταλιωτών. Τίποτα τό άξιοσημείωτο δέν ξέρουμε νά έγινε στή χερσόνησο ώς τόν 8ο αί. π.Χ. Οί Ιταλιώτες ζούσαν μιιά ζωή μέτρια και ταπεινή και δέν έδιναν κανένα σημείο τής παρουσίας τους στόν άλλο κόσμο. Οί προστριβές ανάμεσα στίς διάφορες φυλές του τόπου σταθηκαν τελείως έσωτερική υπόθεση και χάθηκε ακόμη και ή θύμησή τους.

Ταφικός τύμβος από νεκρόπολη τής Έτρουρίας. Οί τύμβοι αυτού του είδους είναι άφθονοί και χρονολογούνται στόν 5ο αί. π.Χ. Κάτω από τόν καθένα υπάρχουν πολλοί ταφικοί θάλαμοι.

Τόν 8ο όμως αιώνα έρχονται στην Ίταλία δύο ξένοι λαοί: οι Έτρούσκοι και οι Έλληνες, και χάρη σ' αυτούς αλλάζει ή ιστορική μοίρα τής χερσονήσου.

Η επίδραση τών Έλλήνων. Φθάνοντας οι Έλληνες ως τή Νάπολη και τήν Κύμη, πρώτα-πρώτα χάρισαν μέ τό *αλφάβητο* τους τό μέσο να έκφράζονται γραπτά οι άνθρωποι του τόπου. Ύστερα, ό τρόπος τής ζωής τους, ή έξοχη τέχνη τους, πού γέμισε μέ ναούς τό χώρο από τήν *Ποσειδωνία* ως τόν Άκράγαντα και τό *Σελινούντα*, διαπότισε σιγά-σιγά τή ζωή τών Ίταλιωτών κι άσκησε τεράστια επίδραση πάνω τους. Η ίδια τους ή θρησκεία, μέ θεούς πού δέν είχαν πρόσωπο και ιστορία, πλουτίστηκε κι αναπτύχθηκε μέ τών έλληνικών θεών τίς μορφές και τούς μύθους.

3. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ

Καταγωγή και γλώσσα. Τόν 8ο αιώνα ίσως, στή σημερινή περιοχή τής Τοσκάνης, φτάνει ένας λαός παράξενος, άγνωστος ακόμη καταγωγής, οι Έτρούσκοι. Ηρθαν από τήν περιοχή του Αίγαίου και οι άρχαιοι Έλληνες τούς έλεγαν *Τυρρηνοίς*. Ύπήρξαν πραγματική εύλογία για τόν τόπο, όπως δείχνουν σήμερα οι άνασκαφές. *Κι αυτοί έκφράστηκαν γραπτά μέ τούς χαρακτήρες του έλληνικού αλφαβήτου, ή γλώσσα τους όμως είναι ακόμη άγνωστη.*

Έξάπλωση και έργα τών Έτρούσκων. Οι Έτρούσκοι έδειξαν διαθέσεις κατακτητικές τόν 7ο αι. π.Χ. Κυριάρχησαν στο βορρά ως τίς Άλπεις κι άπλώθηκαν στο νότο ως τήν Καμπανία. Ανάπτυξαν σπουδαίο έμπορικό ναυτικό κι έξουσιάζοντας τούς στεριανούς έμπορικούς δρόμους, από όπου έρχόταν ήλεκτρο* και κασσίτερος, πλούτισαν άφάνταστα. Τό άπλωμά τους στο νότο τούς έφερε σέ έπαφή μέ τούς Έλληνες. Γνώρισαν, έτσι, τήν έλληνική άρχαϊκή τέχνη κι επηρεάστηκαν από τίς μορφές τής.

Ήξεραν να φτιάχνουν κανάλια κι έτσι ρύθμισαν τό πότισμα τών χωραφιών και άποξήραναν τούς χώρους πού είχαν έλη. Ήταν έξοχοι χαλκοπλάστες, σπουδαίοι ζωγράφοι και μέ πηλό κατασκεύαζαν ώραϊα αγάλματα, σαρκοφάγους και τεφροδόχα άγγεία. Στήν άρχιτεκτονική τους χρησιμοποίησαν τό τόξο και τό θόλο.

Οι Έτρούσκοι ήταν λαός πού ήξερε και λαχταρούσε νά χαρεί τή ζωή. Άγαπούσαν τό κυνήγι, τό χορό, τά συμπόσια και τή μουσική.

[Οι πόλεις τών Έτρούσκων. Ίδρυσαν δώδεκα πόλεις, πού τίς ασφάλισαν μέ δυνατά τείχη. Μιά φορά τό χρόνο συγκεντρώνονταν όλοι μαζί για τίς κοινές θρησκευτικές τους γιορτές.

Η θρησκεία. Κυριαρχούσε μέσα τους ό φόβος για τίς φυσικές δυνάμεις και τό θάνατο. Γι' αυτό, μέ πολλές τελετές και γιορτές προσπαθούσαν νά κατευνάσουν τούς θεούς (του ούρανου, τής εύφορίας, τής δύναμης, τής σοφίας), ιδιαίτερα όμως τούς διάφορους δαίμονες (πίστευαν πώς ένας δαίμονας παραστέκει τίς πράξεις του κάθε ανθρώπου). Για νά μαθαίνουν τίς διαθέσεις τους, καταγίνονταν μέ τή *μαγεία* και τή *μαντική*.

Ταφικές συνήθειες. Για τούς νεκρούς κατασκεύαζαν χτιστούς ύπόγειους τάφους σέ μεγάλους θαλάμους. Τοποθετούσαν εκεί τόν όπλισμό τους, σκεύη σπιτικά και έπιπλα, τά κοσμήματά τους, ακόμη και τρόφιμα. Τά ώραϊότερα πηλίνα ζωγραφιστά άγγεία τής Άττικής, αυτά πού έξάγονταν σ' όλο τόν έξω κόσμο, έχουν βρεθει σέ τάφους τής Έτρουρίας. Πλήθος τοιχογραφίες παράσταναν τίς χαρές και τίς άσχολίες τής ζωής. Σέ μερικές προβάλλει ή εικόνα πού είχαν για τόν Κάτω Κόσμο, όπου φοβεροί δαίμονες σέρνουν τό νεκρό σέ

Τοιχογραφία από έτρουσκικό τάφο με τὸ ἐξοχο πρόσωπο τῆς Βέλια, πορτραίτο νεκρικό. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα έτρουσκικά ἔργα πού ἔχουν καθαρά κλασική γραμμή. Προσέξτε τὴ δύναμη τοῦ βλέματος. Ἄρχες 4ου π.Χ. αἰ. Τάφος François στὸ Βούλτσι.

χώρους γεμάτους με ἄγρια καί τρομαχτικά ζῶα. Στὸ κάλυμμα τῶν σαρκοφάγων ὑπῆρχαν πῆλινα τὰ ὁμοιώματα τῶν νεκρῶν. (Οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων βοηθοῦν περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο γιὰ νὰ μάθουμε σήμερα τὴ ζωὴ τῶν Ἑτρούσκων, ἀφοῦ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν πού ἔχει ἔρθει στὸ φῶς, δέ στάθηκε δυνατό νὰ διαβαστεῖ (ἀκόμη)].

Κατάπτωση τῶν Ἑτρούσκων. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ἀρχίζει νὰ πέφτει ἡ δύναμή τους καί τὸν 4ο αἰ. ἀρχίζει ἡ διάλυση τοῦ ἐφήμερου, ἀλλὰ ἰσχυροῦ κράτους τους.

Προσφορά τῶν ξένων λαῶν στοὺς Ρωμαίους. Ὁ Ἑτρουσκικός πολιτισμός ρίζωσε βαθιὰ στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἔτσι ὅ,τι ἔδωσαν οἱ μακρινοὶ Λίγουρες καί ἡ πολύτιμη προσφορά τῶν Ἑτρούσκων καί τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας στάθηκαν ἡ ἀρχὴ καί τὰ στέρεα θεμέλια πού πάνω τους ἔστησε τὸ λαμπρὸ της οἰκοδόμημα ἡ Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἰδρυση τῆς Ρώμης. Ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας χάνεται στὴν περιοχὴ τοῦ μύθου (γιατὶ ἡ πρῶτη ρωμαϊκὴ ἱστορία γράφτηκε ὀχτῶ σχεδόν αἰῶνες ἀργότερα). Λένε, πῶς ἡ Ρώμη ἰδρύθηκε τὸ 753 π.Χ. ἀπὸ τὸν ἀπόγονο τοῦ Τρωικοῦ ἥρωα Αἰνεία, τὸ Ρωμύλο (αὐτὸν καί τὸν ἀδελφὸ του τὸ Ρώμο τοὺς μεγάλωσε μιὰ λύκαινα). Ἐκεῖνος χάραξε τὴ γραμμὴ τῶν τειχῶν της καί φρόντισε νὰ ἔρθουν ἄνθρωποι νὰ τὴν κατοικήσουν.

Ύστερα αναφέρεται πώς τήν κυβέρνησαν ἕξι βασιλιάδες Ἑτροῦσκοί καί Ρωμαῖοι. Ὁ τελευταῖος, ὁ *Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος*, ἔχασε τόν θρόνον τόν 509 π.Χ., ὅταν ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του οἱ κάτοικοι, κατάργησαν τή βασιλεία καί καθιέρωσαν ἀριστοκρατικό πολίτευμα, πού οἱ Ρωμαῖοί τό ὀνόμαζαν *δημοκρατία*.

10ος-8ος αἰ. π.Χ. Τήν πραγματική ἀλήθεια, πού κρύβεται πίσω ἀπό τούς μύθους, τήν ἀποκαλύπτουν οἱ ἀνασκαφές πού ἔφεραν στό φῶς, πάνω στόν Παλατινό καί στούς γειτονικούς του λόφους, στή *Ρώμη*, φτωχοῦς συνοικισμούς (μέ μικρές στρογγυλές καλύβες) ἀπό τό 10ο ὡς τόν 8ο αἰ. π.Χ.

7ος αἰ. π.Χ. Φαίνεται πώς ὅταν κατάκτησαν οἱ Ἑτροῦσκοί τό *Λάτιο*, τόν 7ο αἰ. π.Χ., ἔκαμαν ἕνα εἶδος συνοικισμού (ὅπως στήν Ἀθήνα ὁ Θησεύς) καί, μαζεύοντας τούς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, στούς ἔφεραν νά κατοικήσουν στήν πόλη πού ἱδρυσαν. Οἱ Ἑτροῦσκοί, πιστεύεται, πώς στάθηκαν οἱ πραγματικοί ἰδρυτές τῆς *Ρώμης*. Τήν ἐποχή αὐτή πραγματώνονται σπουδαῖα ἔργα: ἀποξηραίνονται τά ἔλη στήν περιοχή ὅπου ἀργότερα ἐγινε ἡ Ρωμαϊκή Ἀγορά, χτίζεται ναός τοῦ Δία στό Καπιτώλιο, κατασκευάζεται ἡ *cloaca maxima** καί ὁ μέγας Ἱππόδρομος γιά τούς ἀγῶνες.

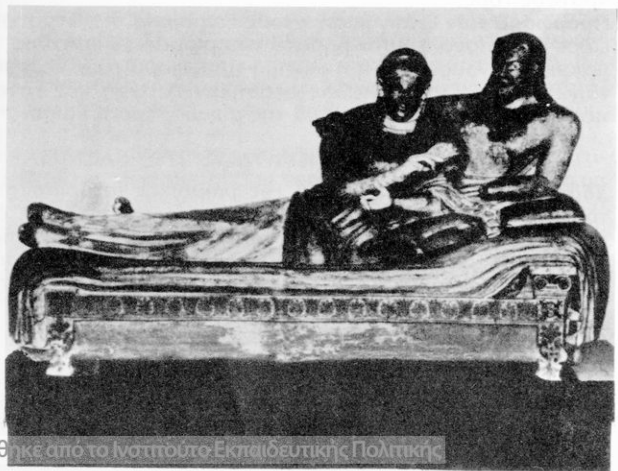
Οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχοῦν στό Λάτιο. Γύρω στά τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Λατίου ἐπαναστατοῦν καί διώχνουν τούς Ἑτροῦσκους ἀπό τή χώρα τους. Ἀπό τή στιγμή ἐκείνη οἱ Ρωμαῖοί ἀρχίζουν μέ ἀφάνταστη ἐπιμονή νά προσπαθοῦν, ἀρχικά, νά αὐξήσουν τόν πληθυσμό τῆς πόλης, κι ὕστερα *συστηματικά* νά κυριαρχήσουν σ' ὅλοκληρο τό Λάτιο καί νά ἐξουδετερώσουν τούς ἄλλους γειτονικούς λαούς [Οὔλοσκους, Αἰκοῦσους, Σαβίνους, Σαμνίτες καί τούς Ἑτροῦσκους], πού συχνά ἔκαμαν ἐπιδρομές στή χώρα τους.

Οἱ τάξεις. Τήν ἐποχή τῆς βασιλείας διαμορφώθηκαν στή Ρώμη τρεῖς τάξεις: οἱ *πατρίκιοι* (οἱ παλαιές ρωμαϊκές οἰκογένειες), κλεισμένοι αὐστηρά σέ γέννη, οἱ *πελάτες* (φτωχοί ἐλευθεροί πολῖτες) πού τούς πρόσφεραν τήν προστασία τους οἱ πατρίκιοι (μέ τόν καιρό ὅμως ἤρθαν σέ ἐπιμειξία κι ἐνώθηκαν σέ μιὰ

Τεφροδόχο ἀνθρωπόμορφο ἀγγεῖο (ἀποδίδεται τό πορτραῖτο τοῦ νεκροῦ), πάνω σέ κάθισμα. Τέλος τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ἔργο ἑτρουσκικό. Βρέθηκε στό Κιούζι. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Πήλινη ἑτρουσκική σαρκοφάγος μέ ὄλοσωμα στό κάλυμμα τῆς τά ἀγάλματα τοῦ νεκροῦ ζεύγους. 510 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

τάξη μαζί τους), και οι πληβείοι (όλοι όσοι έγιναν κάτοικοι της Ρώμης, σε νεώτερες περιόδους. Δεν ανήκαν στα γένη και δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα).

Σύγκλητος και Έκκλησία. Τήν εποχή της βασιλείας κυβερνάει ο βασιλιάς με τη Σύγκλητο. (Τήν αποτελούσαν οι αρχηγοί των γένων). Εκείνοι καλούν την Έκκλησία (έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι) πού, όπως η 'Απέλλα στη Σπάρτη, «διά βοής» συμφωνεί ή διαφωνεί με τις προτάσεις του βασιλιά.

Ύστερα από τήν κατάργηση της βασιλείας, η έξουσία περνάει ολοκληρωτικά στα χέρια των πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η Ρώμη οργάνωσε μίαν απέραντη αυτοκρατορία πού έζησε για πολλούς αιώνες χάρη στη σοφή νομοθεσία και στο λαμπρό διοικητικό σύστημα.
2. Οι αρχές της ρωμαϊκής ιστορίας είναι σκοτεινές.
3. Αρχικά, η χερσόνησος κατοικήθηκε από τους Λίγουρες. Στην περίοδο πού κατεβαίνουν οι 'Ινδοευρωπαίοι στο Νότο, έρχεται στην 'Ιταλία μιά φυλή τους, οι 'Ιταλιώτες.
4. Οι παλιοί Λίγουρες με τους 'Ιταλιώτες σχημάτισαν τόν πληθυσμό της ιταλικής χερσονήσου.
5. Η ανάπτυξη της χώρας οφείλεται στους Έλληνες και στους μυστηριώδεις Έτρούσκους. Και των δύο ή παρουσία πρόσφερε αφάνταστα στη διαμόρφωση του πολιτισμού της χώρας.
6. Η Ρώμη ιδρύθηκε, σύμφωνα με τους μύθους, τό 753 π.Χ.
7. Πρώτο της πολίτευμα στάθηκε η βασιλεία πού καταλύθηκε τό 509 π.Χ. Ύστερα, καθιερώνεται η δημοκρατία.
8. Τρεις τάξεις υπήρχαν τόν καιρό της βασιλείας στην αρχαία Ρώμη: οι πατρίκιοι, οι πελάτες και οι πληβείοι. Μαζί με τό βασιλιά κυβερνούσε η Σύγκλητος. Στην Έκκλησία έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ο Ρωμύλος όρίζει τις Έστιάδες στη Ρώμη:

«Λένε πώς ο Ρωμύλος καθιέρωσε πρώτος τή λατρεία της φωτιάς, κι όρισε ιερές της παρθένους τις Έστιάδες. Άλλοι τό αποδίδουν αυτό στο Νουμά (άλλον βασιλιά της Ρώμης). Κατά τά άλλα, λένε πώς ο Ρωμύλος ήταν πολύ θεοφοβούμενος κι ήξερε και μαντική»].

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ. 22 ('Απόδοση Α.Κ.)

2. Ο Ρωμύλος καθιερώνει τους πρώτους θεσμούς:

«Άφου, λοιπόν χτίστηκε η πόλη, πρώτα-πρώτα, διαίρεσε σε συντάγματα στρατιωτικά

381

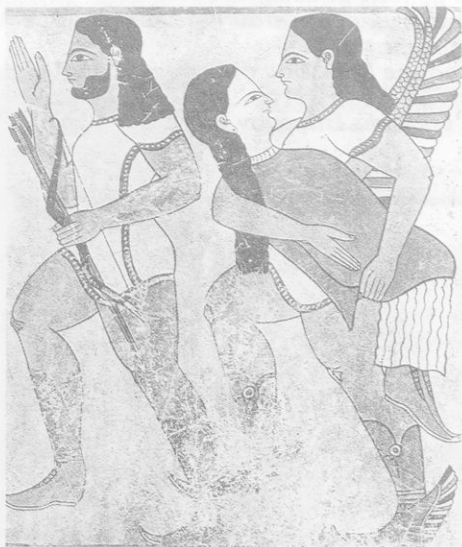
ολόκληρο τό πλήθος τῶν ἐνηλίκων· καί-κάθε σύνταγμα τό ἀποτελοῦσαν τρεῖς χιλιάδες πεζοί, τριακόσιοι ἵππεις κι ὀνομαζόταν λεγεών... Ἐκατό, τούς καλύτερους, ἀνάδειξε βουλευτές κι αὐτούς τούς ὀνόμασε πατρικίους καί τό σύστημά του Σύγκλητο (Σενάτον). Καί Σενάτος εἶναι ἡ Γερουσία. Οἱ βουλευτές πάλι ὀνομάστηκαν πατρικιοί σύμφωνα μέ ὅσα λένε αὐτοί οἱ ἴδιοι γιατί ἦταν παιδιά γνήσια...».

Πλουτάρχου, «Ρωμῦλος», κεφ 13 ('Απόδοση Α.Κ.)

3. [Ὁ πλοῦτος τῶν Ἑτρούσκων:

«Ἡ δύναμη τῆς Ἑτρουρίας ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της γέμιζε ὄχι μονάχα τή γῆ ἀλλά καί τίς θάλασσες κατά μήκος τῆς Ἰταλίας, ἀπό τίς Ἄλπεις ὡς τό στενό τῆς Μεσσηνίας... Τό μεγαλεῖο τῶν Ἑτρούσκων ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά ἐλληνικά ὀνόματα πού οἱ Ἰταλοὶ δίνουν στίς θάλασσες πού περιβάλλουν τή χερσόνησο: Λένε τή μιά θάλασσα Τοσκάνη (τό Τυρρηνικό πέλαγος), ἀπό τό ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καί τήν ἄλλη θάλασσα Ἀδριατική, ἀπό τό ὄνομα τοῦ Ἀδρία, μιάς ἀποικίας τῆς Τοσκάνης... Οἱ Ἑτροῦσκοὶ ἐγκαταστάθηκαν σέ δύο ὁμάδες ἀπό δώδεκα πόλεις, στήν ἀρχή ἀπό τά Ἀπέννινα, ὕστερα ἐστειλαν πέρα ἀπό τά Ἀπέννινα κι ἔκαμαν ἀποικίες τίς πόλεις πού εἶχαν ἄλλοτε. Αὐτές οἱ ἀποικίες ἐπίασαν ὀλόκληρη τή χώρα, ἀπό τόν Πάδο ὡς τίς Ἄλπεις, ἐκτός ἀπό τό τρίγωνο πού κατέχουν οἱ Βενετοί, πού κατοικοῦν ὀλόγυρα στόν κόλπο»].

Τίτος Λίβιος 1, 2 καί 5, 33 ('Ελεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

Τοιχογραφία ἀπό τό ἐσωτερικό ἔτρουσκικοῦ τάφου. Παριστάνονται φτερωτές μορφές πού μεταφέρουν τίς ψυχές τῶν νεκρῶν.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν. Πρὶν σταθεροποιηθεῖ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὸ Λάτιο ἡ πόλη κινδύνεψε σοβαρά ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν *Γαλατῶν*, πού τὸν 4ο αἰῶνα, φτάνοντας ἐξω ἀπὸ τὰ τείχη της, τὴν πολιορκήσαν, τὴ λεηλάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτώλιο δὲν κατόρθωσαν νὰ κυριέψουν. Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπιδρομὴ, πού ἡ μνήμη της διατηρήθηκε γιὰ καιρὸ, καὶ πλῆθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω της.

Οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχοῦν στὴν Κεντρικὴ Ἴταλία. Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ καταλάβουν ὁλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους *Σαμνίτες* (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Καμπανίας) καὶ μὲ τοὺς *Ἐτρούσκους* (μία πόλη τους, οἱ Βήιοι, κυριεύτηκε ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία). Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴ μαχητικότητα καὶ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ἐκμηδενίσουν τὴ δύναμη τῶν Ἐτρούσκων καὶ νὰ γίνουν κύριοι τῆς Κεντρικῆς Ἴταλίας.

Οἱ ἔτρουσκικοὶ τάφοι ἦταν ὁλόκληρα κτίσματα μὲ δωμάτια πού οἱ τοῖχοι τους ἦταν ὀλοζωγράφοι μὲ μεγάλη μάλιστα ποικιλία θεμάτων: θρησκευτικῶν, ἀθλητικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθημερινότητα. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς τῶν παλαιότερων τάφων, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, γεμάτες ἀπηχῆσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ, ἴδιως στὰ χρώματα καὶ στὴ σύνθεση, ἀποτελοῦν σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴ χαμένη, σήμερα μνημειακὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν εἰκόνα μας, τέσσερις ἄνδρες ψαρεύουν ἀπὸ μιά βάρκα, λεπτομέρεια τοιχογραφίας τοῦ «τάφου τοῦ κυνηγιῦ καὶ τοῦ ψαρέματος», τῆς Ταρκουίνια. Γύρω στὰ 520-510 π.Χ.

Κατάκτηση τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἦρθε, ὕστερα, ἡ σειρά τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς χερσονήσου. Μιά-μιά ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ὁ *Τάρας* μόνο, στὴν προσπάθειά του νὰ γλιτώσει, κάλεσε τὸν *Πύρρο* γιὰ βοήθεια, πού δὲν κατόρθωσε, ὥστόσο, νὰ τὸν σώσει. Μόλις ἐκεῖνος ἔφυγε στὴν Ἑλλάδα, πήραν οἱ Ρωμαῖοι τὴν πόλη (272), ὕστερα τὸ *Ρήγιο* (270), κυριαρχώντας ἔτσι καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία.

Ὁργάνωση στρατοῦ. Ἡ ἐξάπλωση τοῦ κράτους στὴ χερσονήσο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια καὶ πολὺ αἷμα στοὺς Ρωμαίους. Οἱ πόλεμοι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς δὲν ἦταν πάντοτε νικηφόροι, κάποτε μάλιστα δοκίμασαν καὶ μεγάλες ταπεινώσεις. Ἄν τελικὰ κατόρθωσαν τὸ σκοπὸ τους, εἶναι γιὰτὶ ὀργάνωσαν θαυμάσια τὸ *στρατό* τους, πού ἔδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχία καὶ ἀκατάβλητη ἐπιμονή. (Στρατιῶτες πήγαιναν μόνον ὅσοι εἶχαν περιουσία, γιὰ νὰ νιώθουν τὴν ἀνάγκη, ὑποστηρίζοντάς την, νὰ παλεύουν καὶ γιὰ τῆς πώλης τους τῆ σωτηρία). Στους ἀγῶνες αὐτοὺς πρόβαλαν τὰ βασικὰ προτερήματά τους, πού σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἰστορίας τους βοήθησαν νὰ ἀναδείξουν σὲ μεγάλη δύναμη στὸν κόσμο τῆ Ρώμης.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ἀπέναντι τῶν κατακτημένων πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ἄν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἀπέκτησε ἐνότητα ζηλευτὴ, εἶναι γιὰτὶ ἐξαρχῆς οἱ Ρωμαῖοι φρόντισαν νὰ ρυθμίσουν τὴ σχέση τῆς πόλης τους μὲ τοὺς κατακτημένους. Βασικὴ τους ἀρχὴ στάθηκε νὰ ἐμποδίσουν, μὲ κάθε τρόπο, συνεννόηση τῶν ἄλλων πόλεων ἐναντίον τους. Γι' αὐτὸ, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, πρόσφεραν καὶ ὀρισμένα δικαιώματα στοὺς πολίτες τῶν ἄλλων πόλεων, ἀλλοῦ περισσότερα καὶ ἄλλοῦ λιγότερα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται ἔχθρες καὶ ἀντιζηλιές καὶ νὰ ἀποφεύγεται κοινὴ δράση ἐναντίον τῆς Ρώμης σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγά-σιγά, τὰ δικαιώματα πού παραχωροῦσαν, δημιουργοῦσαν σύνδεσμο τῶν νέων πόλεων μὲ τὴ Ρώμη, κὶ ἐνωθῶν οἱ κατακτημένοι μὲ τὸν καιρὸ συνυφασμένη μαζί της τὴν ὑπαρξή τους.

Κατασκευὴ δρόμων. Ἐμπόριο. Γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ὀργανώθηκε λαμπρὸ ὁδικὸ δίκτυο πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ κινεῖται *γρήγορα*, ὅταν τὸν καλοῦσε ἡ ἀνάγκη. Ταυτόχρονα καὶ τὸ εμπόριο ὠφελήθηκε ἀφάνταστα, γιὰτὶ ἡ ἐπικοινωνία σὲ ὅλη τὴ χερσονήσο, ἀπὸ τὴ μιὰ ἀκρὴ στὴν ἄλλη, ἦταν εὐκόλη καὶ σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἵπατοι. Τὴ θέση τοῦ βασιλιά, στὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, τὴν πήραν οἱ δύο Ἵπατοι. Στὰ χέρια τους εἶχαν, στὴν ἀρχή, ὅλη τὴν ἐξουσία (ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι στὴ Σύγκλητο καὶ στὴ Ἐκκλησία καὶ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες). Ἡ ἐμφάνισή τους ἀπόπνεε μεγαλοπρέπεια. Καθόνταν σὲ ἐλεφάντινο θρόνο, φοροῦσαν *τήβεννο*, καὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν οἱ δώδεκα *ραβδοῦχοι*. Ἄλλαζαν κάθε χρόνο.

Δικτάτορας. Ὅταν τὸ κράτος κινδύνευε, γιὰ τὴν ἀμεσότερη ἀντιμετώπιση τῆς περίπτωσης, διέλαγαν οἱ Ἵπατοι ἓνα μόνο ἀνώτατο ἀρχηγό, τὸ *δικτάτορα*, πού δὲν εἶχε ὅμως δικαίωμα νὰ κυβερνήσει πᾶν ἀπὸ ἓξι μῆνες.

Σύγκλητος. Εἶχε πολὺ μεγάλη δύναμη καὶ ὑπῆρξε τὸ ἀξιοθαύμαστο πολιτικὸ σῶμα πού στερῆσε τὸ ρωμαϊκὸ μεγαλεῖο. Ἦταν ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς συνέχειας τοῦ κράτους. Μὲ τὴ *σταθερότητα* καὶ τὴ *σύνεσή* της ἔσωσε τὴν

πόλη, στίς δυσκολότερές της στιγμές, τούς πρώτους αιώνες τής ρωμαϊκής ιστορίας.

Οί συγκλητικοί ήταν *ισόβιοι* καί έπρεπε νά είχαν προϋπηρετήσει ώς άνώτατοι άρχοντες στήν πολιτεία. Έτσι, έχοντας άποκτήσει πείρα καί ώριμοι πιά στήν ηλικία, μπορούσαν νά ώφελούν τό κράτος μέ τίς σκέψεις τους. Στάθηκαν ή *πνοή τής Ρώμης* κι ή *ασφάλειά της*. Άγρυπνοι γιά τή σωστή τήρηση τής παράδοσης, παρακολουθούσαν όλη τή ζωή (τήν οικονομική συνήθως) κι ήταν φύλακες τής θρησκείας. Αύτοί όριζαν τήν έξωτερική πολιτική, δέχονταν τούς πρεσβευτές, καί πάντοτε ή μεγαλόπρεπη κι επιβλητική εμφάνισή τους θάμπωνε τούς ξένους. Συνεδριάζαν στό Βουλευτήριο ή σ' ένα ναό κι οί άποφάσεις τους λέγονταν «*συγκλητικά δόγματα*».

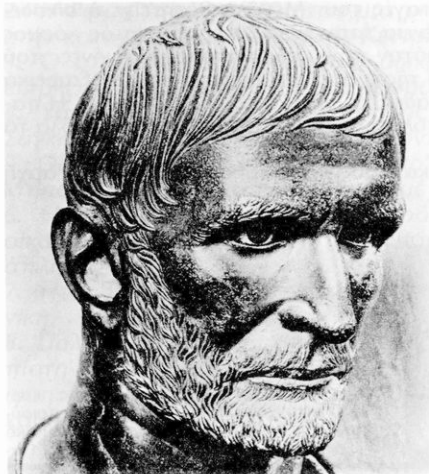
«**Έκκλησίες**». Τρίτο σώμα τής Δημοκρατίας στάθηκε ή *Έκκλησία*. [Μέ τόν καιρό, όμως, διαμορφώθηκαν τριών ειδών «Έκκλησίες». Ή παλαιότερη δέν είχε έξουσία. Οί δύο άλλες, όμως, ψήφιζαν τούς νόμους καί εξέλεγαν τούς άρχοντες].

Άργότερα, διαμορφώθηκαν κι άλλες έξουσίες: οί *ταμίες*, οί *πραίτορες*, οί *άνθύπατοι*, οί *τιμητές* (ήταν οί σπουδαιότεροι).

4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Τά αίτήματα τών πληβείων. Γιά δύο αιώνες μέ σταθερότητα - χαρακτηριστική ρωμαϊκή άρετή - άγωνίστηκαν οί *πληβείοι* νά άποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα. Από τά πρώτα τους αίτήματα ήταν νά τούς χαρίσουν τά χρέη πού είχαν κάμει οί οικογένειές τους όσο αύτοί έλειπαν στούς αδιάκοπους πολέμους τών πρώτων χρόνων. Πολλοί είχαν χάσει καί τήν έλευθερία τους άκόμη κι είχαν γίνει δούλοι τών δανειστών τους.

Οί Δημάρχοι. Ή μεγαλύτερη έπιτυχία τών πληβείων στάθηκε ή άναγνώριση μιās νέας έξουσίας, τών δημάρχων, πού άποκλειστικό έργο τους ήταν ή έξασφάλιση τών συμφερόντων τών πληβείων. Ήταν πρόσωπα ιερά, καί σκλη-

Ρωμαίος πατρίκιος. Άξιολόγο χάλκινο πορτραίτο τού 3ου π.Χ. αί. Μουσείο τού Καπιτωλίου στή Ρώμη.

ρές τιμωρίες όριστηκαν γιά κείνους πού θά έδειχναν τή διάθεση νά τούς προσβάλουν. Σέ περίπτωση πού οί δήμαρχοι δέ συμφωνούσαν μέ μία πρόταση, γιάτί έβρισκαν πώς ήταν είς βάρος τών πληθειών, είχαν δικαίωμα νά άρνηθούν νά ψηφίσουν (τό βέτο*). Όπως κι οί άλλοι άρχοντες (έκτός από τούς τιμητές και τούς συγκλητικούς) άλλαζαν κάθε χρόνο, κι από δυό στήν άρχή έγιναν στό τέλος δέκα.

Ή Δωδεκάδελτος. Τό 450 π.Χ. κατόρθωσαν οί πληθειοί νά επιτύχουν τήν έπίσημη καταγραφή τών νόμων, γιά νά μπορούν νά παρακολουθούν τήν άπονομή τής δικαιοσύνης. Ή νομοθεσία όνομάστηκε Δωδεκάδελτος, γιάτί χαράχτηκε πάνω σέ δώδεκα χάλκινες πλάκες (δέλτους).

Άποτελέσματα τών άγώνων τών πληθειών. Μέ τή βοήθεια τών δημάρχων και μέ άδιάκοπους πολιτικούς άγώνες κατόρθωσαν οίγιά-οίγιά οί πληθειοί νά μειώσουν τήν τεράστια άπόσταση πού τούς χώριζε από τούς πατρικούς. Άπέκτησαν μέ τόν καιρό πολιτικά δικαιώματα και, τέλος, έξιώθηκαν τελειώς μαζί τους.

5. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Προτερήματα τών Ρωμαίων. Ύπηρξαν λαός μεθοδικός και λογικός. Είχαν έπιμονή και ύπομονή κι άγωνίζονταν φλογερά νά βρουν τό δίκιο τους, όταν τούς άδικοούσαν (γι' αυτό και άνάπτυσαν σπουδαία νομοθεσία).

Ή καθημερινή ζωή. Τά πρώτα χρόνια τό κράτος τους ήταν γεωργικό. Ζούσαν σέ άπλά σπίτια κοντά στά κτήματά τους, έτρωγαν και ντύνονταν λιτά και είχαν μεγάλο σεβασμό γιά τούς θεούς, γιά τό κράτος και γιά τήν οίκογένεια. Δέν άγαπούσαν ιδιαίτερα τίς συζητήσεις: ήταν πολύ εργατικοί κι άφροισωμένοι στό καθηκον τους. Ή κάθε μέρα δέν άλλαζε από τήν προηγούμενη κι έτσι συνήθισαν στήν ήρεμη και ήσυχη ζωή. Σπάνια πήγαιναν στήν πόλη, και μόνο όταν ήταν άνάγκη γιάτί, καθώς δέν άνάπτυσαν ποτέ πολλή φαντασία, δέν άγαπούσαν τίς άλλαγές.

Ή ρωμαϊκή οίκογένεια. Ήταν ιερή σχεδόν. Ό πατέρας σάν άρχηγός της θυσιασε στους έφέςτιους θεούς, στό βωμό του σπιτιού: όλα τά μέλη τόν σέβονταν και όφειλαν ύπακοή στίς προσταγές του. Μεγάλη θέση είχε ή οίκοδέσποινα. Τό σπίτι, γενικά, κι ή οίκογένεια ήταν ένας μικρός κλειστός κόσμος και ή ζωή του κι ή κίνησή του πορευόταν πάνω σέ άυστηρούς κανόνες, πού γνώριζαν νά τούς όρίζουν οί άρχηγοί τής οίκογένειας σωστά, μέ τά έξαιρετικά όργανωτικά τους χαρίσματα πού άνάδειξαν ως λαό τούς Ρωμαίους. [Ή πατρική έξουσία (patria potestas) είχε άπόλυτη άξια και τήν άναγνώριζαν όλα τά μέλη τής οίκογένειας].

Όρθσκεία. Οί θεοί τους ήταν πολλοί και τούς προξενούσαν φόβο. Στήν άρχή

Πρωτόγονο είδος νομίσματος, κομμάτι χάλκινο, πού τό χρησιμοποιούσαν άκόμη τόν 3ο π.Χ. αι. στό Ρωμαϊκό κράτος. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

δέν είχαν μορφή ούτε ιστορία. Ύστερα από τή γνωριμία τής ελληνικής θρησκείας συνδύασαν δικές τους θεότητες μέ τούς ελληνικούς θεούς, έφτιαξαν αγάλματά τους κι έπλεξαν μύθους γύρω τους. Ή *δαισιδαμονία** βάραινε πολύ στή ζωή τών Ρωμαίων.

Προγονικές άρετές. Προσκολλημένοι οι Ρωμαίοι στήν ιδέα του γένους, μέ βαθύτατο σεβασμό και θαυμασμό για τούς προγόνους τους, πολύ περηφανεύονταν νά τονίζουν τίς προγονικές τους άρετές: *λιτότητα, σεβασμό στους θεούς και στους νόμους του κράτους, σιδερένια πειθαρχία* στους άνωτέρους, και *άπλότητα* στήν καθημερινή ζωή.

Δύο αιώνες όλόκληρους πού πάλευαν οι Ρωμαίοι για νά κυριαρχήσουν στήν Ίταλία, έδωσαν άναγκαστικά μεγάλη σημασία στο στρατό, γι' αυτό και χρειάστηκε ή πειθαρχία νά ύψωθεί σέ μέγιστη άρετή.

Τή διατήρηση τών παλαιών συνηθειών τήν πίστευαν ύποχρέωση κάθε πολίτη. Έξάλλου, ένα από τά κύρια έργα τής Συγκλήτου ήταν ή άγρυπνη επίβλεψη τών πολιτών και τών άρχόντων σ' αυτό τόν τομέα.

Ή πολιτική τής Ρώμης στήν ύπόλοιπη Ίταλία. Ή λογική και ή σοβαρότητα πού χαρακτηρίζαν τούς Ρωμαίους, βοήθησαν πολύ, όταν μεγάλωσε τό κράτος τους, νά γλιτώσουν από λάθη πού στάθηκαν μοιραία για τήν Ελλάδα. Στήν Ίταλία, όταν κυριάρχησε ή Ρώμη, δέν έπαυσαν οι πόλεις νά έχουν άυτόνομια. Ένώθηκαν όμως όλες μέ διοικητικό κέντρο τή Ρώμη. Έξυπνα εκείνη, σταδιακά, τούς παραχώρησε δικαιώματα, γι' αυτό και οι άλλοι λαοί τής Ίταλίας, ύστερα από τήν κατάκτησή τους, δέν αισθάνονταν ύπήκοοι, άλλα σαν μέλη του κράτους. Έτσι, από τά πρώτα της βήματα ή Ρώμη κέρδισε τή γαλήνη στο έσωτερικό τής χώρας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Για τήν κυριαρχία τής Κεντρικής Ίταλίας χρειάστηκε νά παλέψουν σκληρά και για πολλά χρόνια οι Ρωμαίοι μέ τούς γειτονικούς λαούς.
2. Ή Ρώμη, πού τό 509 ήταν μία μικρή πόλη, τόν 3ο αιώνα π.Χ. είχε στήν κατοχή της όλόκληρη τήν Κεντρική και τή Νότια Ίταλία.
3. Ο στρατός και τό πλούσιο όδικο δίκτυο βοήθησαν στή σταθερή επίβλεψη τών πόλεων από τό κέντρο.
4. Ύστερα από τήν κατάργηση τής βασιλείας, οι δυό ύπατοι μέ τή Σύγκλητο και τούς διάφορους άρχοντες κυβερνούν τό κράτος.
5. Οι πληβείοι κατόρθωσαν, ύστερ' από πολλούς αγώνες, νά αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα μέ τούς άριστούς.
6. Ή ρωμαϊκή οικογένεια ήταν ιερός θεσμός. Ο άρχηγός της και ή οικοδέσποινα ήταν πρόσωπα σεβαστά. Ή ζωή τών Ρωμαίων ήταν άπλή.
7. Ή θρησκεία ήταν πολυθεϊστική. Έπηρεάστηκε πολύ από τήν ελληνική.
8. Πολύ νωρίς διαμορφώθηκαν και τονίστηκαν οι ρωμαϊκές άρετές: πίστη στους θεούς, σεβασμός στους νόμους του κράτους και άφοσίωση στήν οικογένεια. Άκόμη, άυστηρή πειθαρχία και λιτότητα στήν καθημερινή ζωή.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ ἀδιάκοπη αὐξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὀδήγησε, μοιραῖα, τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τούς Καρχηδόνιους.

Τὸ ἐμπόριο. Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν τῆς εἶχε γίνει μιὰ ἀξιόλογη δύναμη. Τὰ καράβια τῆς κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας διάφορα ἐμπορεύματα: πορφύρα, ἀρώματα, πολυτίμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρική, κασιότερο ἀπὸ τὴν Κορνουάλη, σίδηρο κι ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, πού τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

Ἡ θέση τῆς πόλης τους στάθηκε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, γιατί ἐξέσποζε καὶ στὰ δύο μῆματα τῆς Μεσογείου.

Στρατός καὶ ναυτικό. Ἐνῶ ὁ στόλος τῆς ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατὸς τῆς ποτέ δὲν ὑπῆρξε ἐθνικός. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τους πλήρωναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερὸ ἵππικὸ ἀπὸ Νουμιδούς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικοὺς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

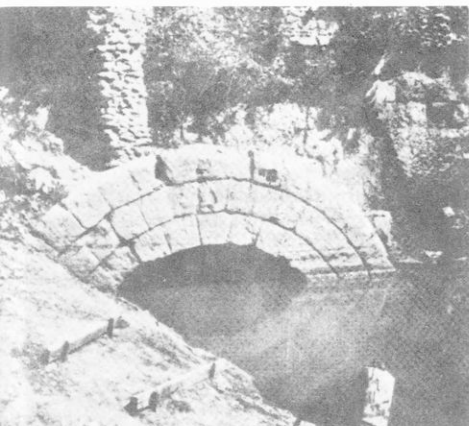
Πολίτευμα. Ἡ πόλη εἶχε πολίτευμα ὀλιγαρχικὸ. Τὴν ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους πλούσιοι ἐμποροὶ, ἐφοπλιστές καὶ μεγαλοκτηματίες. Δυὸ ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, πού ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν μαζί μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ἰσχυροῦς τοῦ πλούτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Πολιτισμὸς Καρχηδονίων. Ἡ Καρχηδών στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ ὠραίους ναοὺς. Ἀπὸ τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖους, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτελεῖα τῆς καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζωία καὶ τὴ μανία τοῦ πλούτου τῶν κατοίκων τῆς. Παρ' ὅλο πού οἱ Ἕλληνες καμιά ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στούς Καρχηδόνιους, ἐκείνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κι ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς, πού ἡ χροτοτροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ θρησκεία. Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων, ἄγρια σάν τὴ φοινικικὴ, ἀπαίτουσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀφορμὴ Καρχηδονιακῶν πολέμων. Ἀπὸ τὸ 264 ὠς τὸ 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι πάλεψαν μὲ πολὺ πείσμα μεταξύ τους. Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, πού ἔγινε σὲ τρεῖς περιόδους, μὲ διακοπὲς ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ πολὺ παλιά, εἶχαν τίς δικές τους ἀποικίες στὴ δυτικὴ ἀκτὴ.

Ἀλλαγὴ στὸ ρωμαϊκὸ χαρακτήρα. Γιὰ πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καὶ προσεκτικοὶ Ρωμαῖοι ἦρθαν σὲ σύγκρουση, ἔξω ἀπὸ τὸ πατρικὸ ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ὀλόκληρη ἡ πολιτικὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀλλάξε· μανία κατακτητικὴ κυριέυσε ἐκείνους

Ἡ Cloaca Maxima, μεγάλο τεχνικό ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιά Ταρκύνιου τοῦ Ὑπερήφανου. Λειτουργεῖ ἀκόμη καί σήμερα στή Ρώμη.

πού εἶχαν στά χέρια τους τίς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνῶ τά πλούτη πού σωριάζονταν στή μεγάλη πόλη ἀπό τίς ξένες χώρες, δημιουργοῦσαν ὀλοένα μεγαλύτερη διάθεση γιά νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σέ δύο σχεδόν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν σ' ὀλόκληρη τῆ Μεσόγειο.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ – Α΄ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμὴ κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ἰσορροπίας, πού σάν σιωπηρὴ συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς διάφορες δυνάμεις στὸν κόσμο.

Ἐπέκταση τῶν Καρχηδονίων στή Σικελία. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὠφεληθεῖ ἀπὸ τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις πού εἶχαν τσακίσει τίς ἑλληνικὲς πόλεις στή Σικελία, κι εἶχαν ἔτσι ἀπλώσει τὴν κυριαρχία τους στὴν ἀνατολικὴ τῆς ἀκτῆς. Τίς παραμονές τοῦ πολέμου κυρίευσαν τὴν παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία, τὴ Μεσσήνη, πού τὸ στενὸ τῆς ἦταν κλειδί γιά τὸ ρωμαϊκὸ ἐμπόριο.

Τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου. Τότε ἄρχισε ὁ πρῶτος πόλεμος, πού κράτησε εἴκοσι τρία χρόνια (264-241 π.Χ.) κι ἔκλεισε μὲ τὴ νίκη τῶν Ρωμαίων. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν στή Σικελία ἀρχικά, κι ὕστερα στὴν Ἀφρική. Στὸ διάστημα τοῦ πολέμου οἱ ἑλληνικὲς πόλεις μὲ τὴ θέλησή τους συμμαχησαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, γιά νά γλιτώσουν ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ρωμαῖοι ἀναγκάστηκαν, γιά πρώτη φορά, νά ναυπηγήσουν στόλο καί νά δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στή θάλασσα.

Ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τῶν Ρωμαίων. Ἡ τελικὴ φάση τοῦ πρῶτου πολέμου στή δυτικὴ Σικελία, κοντὰ στίς Αἰγούσες νήσους, ἔδωσε τὴ νίκη στό ναυτικὸ τῆς Ρώμης. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τὴ Σικελία, πού μὲ ἐξάιρεση τίς Συρακοῦσες πέρασε στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Πλήρως ἀκόμη μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση κι ἔδωσαν πίσω τοὺς αἰχμαλώτους.

Ὡς τὸ 218, πού ξέσπασε ὁ δεῦτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, κατόρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι, ἐπειδὴ στὴν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν ἐμφύλιες ταραχές, νά καταλάβουν τὴν Κοροικὴ καὶ τὴ Σαρδηνία. Ἀκόμη, ἔβαλαν πόδι στὴν « Ἰλλυριὸν πειρατῆς καί ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τὴν Ἐπίδαμνο καί τὴν Κέρκυρα.

3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Άφορμή του πολέμου. Ἡ ἐξάπλωση τῆς Ρώμης κι ἡ αἴσθησις τῆς ἡττας ἀναψαν μεγάλο μίσος στήν ψυχὴ πολλῶν Καρχηδονίων. Ἕνας στρατηγός, μάλιστα, ὁ Ἀμιλκας Βάρκας, πού εἶχε πολεμήσει ἐναντίον τῶν Ρωμαίων στόν πρῶτο πόλεμο, πότισε τὴν ψυχὴ τοῦ γιου τοῦ Ἀννίβα με τόν πόθο νά τούς ἐκδικηθεῖ. Ἡ ἀφορμὴ, τὴ φορά αὐτῆ, κίνησε ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, ὅπου ὁ Ἀννίβας – ἐξοχὴ στρατιωτικὴ φυσιογνωμία – εἶχε σημειώσει ἐκπληκτικὲς ἐπιτυχίες κατακτώντας γιὰ λογαριασμό τῆς πόλης του νέα ὀλοένα ἐδάφη. Ὁ πόλεμος ἀναψε πάλι, ὅταν ὁ Ἀννίβας κυριεύσει τὴ Ζάκανθα (219), παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία στήν Ἰσπανία καί σύμμαχο τῶν Ρωμαίων ἐκεῖνο τόν καιρό.

Ἀννίβας. Ἐξυπνος, γεννημένος ἡγέτης, διορατικός καί ἀπαράμιλλος στρατηγός ὁ Ἀννίβας, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ Καρχηδονιακοῦ στρατοῦ. Ἀτρόμητος, ἀπλός καί πανάξιος, ἤξερε νά ἐμπνέει θαυμασμό κι ἀμέτρητη ἀφοσίωσι στὸ στρατό του.

Διάβαση τῶν Ἀλπεων. Αὐτές του οἱ ἀρετές τόν βοήθησαν νά βγάλει πέρα ἕνα ἀπίστευτο κατόρθωμα: Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, με πενήντα χιλιάδες πεζούς, δέκα χιλιάδες ἵππεις καί 42 ἐλέφαντες, βρέθηκε μέσα σὲ λίγους μῆνες στὴ Βόρεια Ἰταλία (περνώντας τίς χιονισμένες Ἀλπες καί ἀφήνοντας πίσω του τὸ ρωμαϊκὸ στρατό, πού τόν περίμενε στόν παραλιακὸ δρόμο).

Πρῶτες νίκες τοῦ Ἀννίβα. Στὴν παράτολμη αὐτὴ προσπάθεια ἔχασε τὸ μισὸ τὸν στρατό, ἀλλὰ τὴν ὀλοκλήρωσε. Σὲ δυὸ μάχες στοὺς παραπόταμους τοῦ Πάδου (τόν Τίκινο καί τόν Τρεβιά) νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, τοὺς Ρωμαίους, με ἀποτέλεσμα νά συμμαχήσουν μαζί του καί οἱ Γαλάτες.

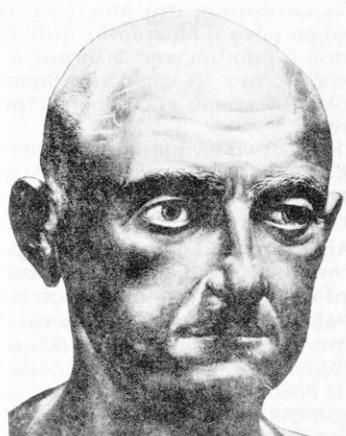
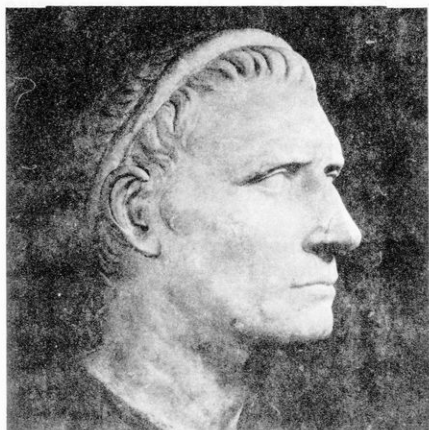
Τρασιμένη (217 π.Χ.). Τόν ἐπόμενο χρόνο περνώντας τὰ Ἀπέννινα συναντήθηκε με τὸ ρωμαϊκὸ στρατό στὶς ὄχθες τῆς λίμνης *Τρασιμένης*. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τούς Ρωμαίους.

Κάννες (216 π.Χ.). Δέν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νά χτυπήσει τὴν ἴδια τὴ Ρώμη, ἀλλὰ σκέφτηκε νά ξεσηκώσει ἐναντίον τῆς τίς ἄλλες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Χάνοντας πολὺτιμο καιρό, σύντριψε κυριολεκτικὰ τόν ἄλλο χρόνο τὴ ρωμαϊκὴ στρατιά στὶς Κάννες (216 π.Χ.) με τὴν ὑπέροχη τακτικὴ του.

Ἀντίκτυπος τῶν νικῶν τοῦ Ἀννίβα. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φρικτὲς γιὰ τοὺς Ρωμαίους· τοὺς ἔσωσε ὅμως καί πάλι ἡ ἐπιμονὴ καί τὸ θάρρος τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε', ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τὴν συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύη ἀποστάτησε, οἱ Σαμνίτες ἐδείξαν διάθεσι νά ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροι ὅμως Ἰταλοὶ ἔμειναν πιστοὶ στὴ Ρώμη. Ἐκεῖνη ξεσήκωσε τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὑστερα, πολιορκῆσε τίς Συρακοῦσες, καί, παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδη (με διάφορες μηχανές πού εἶχε βρεῖ), τὴν κυριεύσει ὁ ὑπάτος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

Ὁ Ἀννίβας μένει ἀβοήθητος. Ἀρχίζει ἡ δύσκολη περίοδος γιὰ τόν Ἀννίβα, πού ἔμεινε χωρὶς βοήθεια ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη κυβέρνησι τῆς Καρχηδόνος. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νά πάρει ἐνίσχυσι ἀπὸ τόν ἀδελφὸ του, πού βρισκόταν στὴν Ἰσπανία, διαψεύστηκαν, γιατί οἱ Ρωμαῖοι τόν νίκησαν, καθὼς ἐρχόταν, καί τόν σκότωσαν (207).

Ἐμπρός ἀπὸ τίς πύλες τῆς Ρώμης. Πάνω στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρός ἀπὸ τίς πύλες τῆς, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στὶς ψυχές τῶν Ρωμαίων, πού γιὰ αἰῶνες πολλοὺς δὲ θά ἔσβηνε ἡ θύμησή του. Ἦξερε πῶς ἡ πολιορκία θά ἦταν μάταιη ὑπόθεσι. Καί δέν τὴν

Άριστερά: Μαρμάρινο πορτραίτο του 'Αντίοχου του Γ' της Συρίας. Γύρω στα 200 π.Χ. Μουσείο Λούβρου στο Παρίσι.

Δεξιά: Πορτραίτο έκφραστικότατο του Σκιπίωνα του 'Αφρικανού. Μουσείο Καπιτωλίου (Ρώμη).

έπιχείρησε. Οί σύμμαχοί του, ενώ αποσύρονταν προς τή Νότια 'Ιταλία, ένας-ένας τόν εγκατέλειπαν.

Οί Ρωμαίοι νικούν στή Ζάμα (202 π.Χ.). Οί Ρωμαίοι αποφάσισαν, έχοντας φτιάξει νέο στρατό, νά μεταφέρουν τόν πόλεμο στήν 'Αφρική, όπου τό 202 π.Χ., στή Ζάμα, κικήθηκε όλότελα ό καρχηδονιακός στρατός, παρ' όλες τίς προσπάθειες του 'Αννίβα (πού τόν είχαν, στό μεταξύ, άνακαλέσει οί συμπατριώτες του γιά νά τούς ύπερασπίσει). 'Ο νικητής του πολέμου, ό *Κορνήλιος Σκιπίων*, όνομάστηκε 'Αφρικανός.

'Η συνθήκη. Οί όροι της (201 π.Χ.) ήταν σκληρότατοι. 'Η Καρχηδών άναγκάστηκε νά αφήσει στή Ρώμη τήν 'Ισπανία, νά παραδώσει τό στόλο της, κρατώντας δέκα πλοία μονάχα, καί νά πληρώσει τεράστια πολεμική άποζημίωση.

Σέ λίγο, ό 'Αννίβας έξορίστηκε καί κατέφυγε στόν 'Αντίοχο τόν Γ', τό βασιλιά τής Συρίας.

Καταστροφή τής Καρχηδόνας (146 π.Χ.). Τό 146 π.Χ., ύστερα από δραματική πάλη τριών χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος), ή Καρχηδών πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καί καταστράφηκε τελείως από τούς Ρωμαίους. 'Η θάλασσα ήταν άνοιχτή από δώ καί πέρα. Δέν ύπήρχε αντίπαλος γιά τούς Ρωμαίους.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οί άκατασίγαστες έχθρες άνάμεσα στα έλληνικά κράτη κι ό φοβερός ανταγωνισμός στα έλληνικά βασίλεια όδήγησαν, μιά ώρα άρχύτερα, τή Ρώμη στήν 'Ανατολή (ίκανοποιώντας τίς πρόσφατες κατακτητικές της διαθέσεις), κι έριξαν σάν ώριμο καρπό τήν 'Ελλάδα στα χέρια της, τό 2ο π.Χ. αιώνα.

Ἡ κατάσταση στή Μακεδονία καί στή Σπάρτη. Στόν ἑλληνικό ἡπειρωτικό χῶρο μόνο ἡ Μακεδονία ἦταν ὑπολογίσιμη δύναμη, ἀπό τή στιγμή μάλιστα πού ὁ βασιλιάς τῆς Φιλίππος ὁ Ε΄ (220-179) φρόντισε καί ἀναδιοργάνωσε τό κράτος του. Ἡ φήμη τῶν θησαυρῶν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, διάχυτη σέ ὅλο τόν κόσμο τῆς ἐποχῆς, τραβοῦσε ἀρπακτικά τὰ βλέμματα στά ἔδαφη του.

Ἡ φωτεινή κίνηση πού σημειώθηκε στή Σπάρτη, εἶχε σβῆσει μέ τή φυγή τοῦ Κλεομένη, ὕστερα ἀπό τή μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Οἱ δύο Συμπολιτείες, ἀντί νά σταθοῦν καί νά ἰσχυροποιηθοῦν, ἀγωνίζονταν νά διαλύσει ἡ μία τήν ἄλλη.

Αἴγυπτος καί Συρία. Ἡ Αἴγυπτος εἶχε ξεπέσει ἡ Συρία, ὅμως, τήν ἐποχή τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ τοῦ Μεγάλου (222-187), κατόρθωσε ὄχι μόνο νά διατηρήσει τό ἔδαφός της, ἀλλά νά ἐπεκταθεῖ ὡς τόν Ἰνδο ποταμό.

Ρόδος καί Πέργαμος. Ἦταν τότε ἰσχυρά ἀλλά μικρά κράτη. Χωρίς ἴχνος ἐμπιστοσύνης στά ὑπόλοιπα ἑλληνικά κράτη, ἄγρυπνα παρακολουθοῦσαν τίς ἐνέργειες τῶν ἰσχυρῶν Ἑλλήνων βασιλέων.

Ἡ Ρόδος καί ἡ Πέργαμος, παρακολουθώντας τίς κινήσεις τοῦ Ἀντιόχου καί τοῦ Φιλίππου, διαπίστωσαν ὅτι οἱ δύο βασιλεῖς σχεδίαζαν νά μοιράσουν μεταξὺ τους τίς μικρασιατικές κτήσεις τῆς Αἰγύπτου πού κατέρρευε. Ἔτσι, εἰδοποίησαν τοὺς Ῥωμαίους, πού ἤθελαν νά τιμωρήσουν τὸ Φίλιππο (γιά τή συμμαχία πού εἶχε κλείσει στό Β΄ Καρχηδονιακὸ πόλεμο μέ τόν Ἀννίβα) καί τοὺς τραβοῦσε στήν Ἑλλάδα ἡ φήμη τῶν παραμυθένιων θησαυρῶν τῆς Πέλλας.

Οἱ Ἕλληνες δέν ἐνώνονται. Ὑπῆρχαν ἀκόμη δυνάμεις καί στήν Ἑλλάδα καί σέ ὅλα τὰ σημεῖα πού εἶχε κυριαρχήσει ὁ Ἑλληνισμός. Ὅμως, *κι αὐτὴ τὴν ὕστατη ὥρα, πού τὰ κυριαρχικά βήματα τῆς Ῥώμης ἀντήχησαν μέσ στόν ἑλληνικό χῶρο, δέν ἐνώθηκαν οἱ Ἕλληνες.* Μόνοι τους ὄρισαν τό σβῆσιμο τῆς ἐλευθερίας τους.

Οἱ Ῥωμαῖοι νικοῦν τὸ Φίλιππο Ε΄ (196 π.Χ.). Ὑστερα ἀπό προσπάθεια δύο χρόνων, οἱ Ῥωμαῖοι, ἔχοντας μέ τό μέρος τους καί τὸ ἵππικό τῶν Αἰτωλῶν, νίκησαν τὸ Φίλιππο στή θέση *Κυνός Κεφαλαί* τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Μακεδονία, ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσει σπουδαίες θέσεις στήν Ἰλλυρία, στόν Ἑλλησποντο, καί νά πληρώσει μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τό 196 π.Χ. ὁ ὑπάτος *Φλαμίνιος*, ὁ νικητὴς τοῦ Φιλίππου, στήν πανελληνια γιορτὴ τῶν Ἴσθμίων κήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού καί πάλι στάθηκαν ἀνίκανες νά καταλάβουν τί ἐπιζητοῦσαν οἱ Ῥωμαῖοι καί ποιοὶ ἦταν οἱ στόχοι τους. Γι' αὐτὸ καί πάλι δέν ὁμονόησαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι προχωροῦν στή Μ. Ἀσία. Νέες διαμάχες κι ἐχθρες ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες ἀλλάξαν τὴ συμμαχία σέ λίγο. Ἐνωμένοι αὐτὴ τὴ φορά ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαικὴ Συμπολιτεία, ἡ Πέργαμος καί ἡ Ρόδος μαζί μέ τοὺς Ῥωμαίους, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ στίς *Θερμοπύλες*. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔφτασε στή Μ. Ἀσία καί τὸ 190 π.Χ. χτύπησε στή *Μαγνησία* τίς δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου, πού ἀναγκάστηκε νά κλείσει ἐξευτελιστικὴ εἰρήνη. Τοῦ ζήτησαν οἱ νικητὲς νά παραδώσει τόν Ἀννίβα καί νά πληρώσει τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ τέλος τοῦ Ἀννίβα. Ὁ ἐξαιρετὸς Καρχηδόνιος στρατηλάτης, σάν κυνηγμένο λιοντάρι, γενναῖος πάντοτε, φριχτὰ ὅμως ἀποστρατευμένος, μὴν μπορώντας νά βρεῖ τόπο στή γῆ νά σταθεῖ, γιά νά μὴν πῆε σὲ τὰ χέρια τῶν ἀνελέητων ἐχθρῶν του, ἦπε δηλητήριο καί πέθανε στή Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Οἱ Ῥωμαῖοι κατακοῦν τὴ Μακεδονία. Μιά νέα εὐκαιρία ἔδωσαν στόν Ἕλλη-

Τετράδραχμο με τό κεφάλι τοῦ βασιλιᾶ Περσεά. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

σμο οἱ ἐνέργειες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ Περσεά, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, πού ἤθελε νά χτυπήσει τούς Ρωμαίους. Προδόθηκε ὁμως ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνας στούς Ρωμαίους. Ἐτσι ὁ ὑπάτος *Αἰμίλιος Παῦλος* ὄχι μόνο νίκησε τόν τελευταῖο βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, στήν Πύδνα (τό 168 π.Χ.), ἀλλά τόν ἐξετέλισε φοβερά, ἀφοῦ τόν ἐπίασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νά στολίσει μέ τήν παρουσία του τό λαμπρό θρίαμβό του στή Ρώμη.

Ἡ Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τήν ἐλευθερία τῆς, ἐγίνε ρωμαϊκή ἐπαρχία, κι οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τούς ἄλλους Ἕλληνες, πού εἶχαν συνεργαστεῖ μαζί τους, Ζήτησαν 1.000 ὀμήρους ἀπό τήν Ἀχαΐα καί τούς μετέφεραν στήν Ἰταλία. Στή Ρόδο καί στήν Πέργαμο, τώρα πιά πού δέν τίς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλαζονικά.

Ἄνδρικός (148 π.Χ.). Μιά τελευταῖα ἀναλαμπή, ἡ ἐσχατῆ τοῦ καταπληγμένου Ἑλληνισμοῦ, τήν ἐποχή πού οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τή γενναία Καρχηδόνα, ἦταν μοιραῖο νά πέσει στό κενό. Ὁ Ἄνδρικός, ἕνας ἰδιότυπος ἄνθρωπος στή Μακεδονία, πού ἰσχυριζόταν πώς εἶναι γιός τοῦ Περσεά, προσπάθησε νά ξεσηκώσει τούς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τή Μακεδονία καί ἔφτασε ὡς τή Θεσσαλία. Ἡ ἐνέργειά του τελικά ἀπέτυχε, καί τό 148 π.Χ. ὁ ὑπάτος *Καϊκίλιος Μέτελλος* τόν νίκησε κι ἐπίασε αἰχμάλωτο καί τόν ἴδιο. Ἡπειρος, Μακεδονία, Νότια Ἰλλυρία καί Θεσσαλία ἐγίναν ρωμαϊκές ἐπαρχίες.

Ὅλα εἰδειχναν ὅτι πλησιάζει τό τέλος τῆς Ἑλλάδας. Πίκρα κι ἀπογοήτευση εἶχε φωλιάσει στήν καρδιά τῶν Νοτίων Ἑλλήνων, πού περίμεναν μέ ἀγωνία νά φτάσει ἡ ὑστατή τους ὥρα. Στρατιωτικές δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πώς κάθε ἀντίσταση θά ἦταν μάταιη.

Κατάκτηση τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. Ὅταν, ὠστόσο, τό 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νά ἀναμιχθοῦν στά ἐσωτερικά τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, ὁ γενναῖος στρατηγός *Κριτόλαος* ἀποφάσισε νά τιμήσει τήν Ἑλλάδα μέ μιάν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στή Σκάρφεια τῆς Λοκρίδας ὁμως νικήθηκε ἀπό τόν ὑπάτο *Καϊκίλιο Μέτελλο*. Χάθηκε ἐτσι κι ἡ Κεντρική Ἑλλάδα.

Ἄλωση τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.). Τό τέλος τοῦ δράματος παίχτηκε κοντά στόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου, ὅπου ὁ ὑπάτος *Μόμμιος* διέλυσε τίς ἐλάχιστες δυνάμεις πού εἶχαν ἀπομείνει. Στήν ἀπελπισία του ὁ Ἕλληνας στρατηγός *Δάιος*, μὴ βρίσκοντας ἀρκετούς ἄντρες γιά τό στρατό, πῆρε στόν ἀγῶνα καί τούς δούλους. Ἡ ἐλευθερία ὁμως, τό εἶδαμε πολύ καλά αὐτό, δέ σώζεται ἀπό ἀνθρώπους πού δέ γεύτηκαν τή χαρά καί τήν εὐλογία τῆς. Ἐτσι, νικήθηκαν οἱ λιγοστοί τελευταῖοι Ἕλληνες, κι ὁ *Μόμμιος* προχωρώντας στήν *Κόρινθο* τήν ξεθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς την ἀπό τό χάρτη (146 π.Χ.), τό χρόνο πού καί ἡ ἰσχυρή Καρχηδῶν δοκίμασε τήν ἴδια τύχη.

Ἐτσι ἐκλείσει, στόν Ἴσθμό, ἡ τελευταῖα σελίδα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἄννιβας:

«Ὅταν τόν ἔστειλαν στήν Ἰσπανία, μόλις ἔφτασε, τράβηξε πάνω του τά βλέμματα ὀλόκληρης τῆς στρατιάς. Εἶχε θάρρος καταπληκτικό στήν ἀντιμέτωπιση τοῦ κινδύνου, ἐνῶ ταυτοχρόνα διατηροῦσε θαυμαστή σωφροσύνη. Καμιᾶ δουλειά δέν κούραζε τό κορμί του, οὔτε βάραινε τό μυαλό του... Ἄντεχε καί τή ζέση καί τό κρῦο... Συχνά, μπορούσε κανεῖς νά τόν δεῖ, φορώντας τό μανδύα του τό στρατιωτικό, νά εἶναι ξαπλωμένος κατάχαμα ἀνάμεσα στούς φρουρούς... Πρῶτος πήγαινε στή μάχη καί ἀποσυρόταν τελευταῖος. Ὅλα αὐτά τά μεγάλα χαρίσματα τά συνόδευαν ἐλαττώματα ὄχι λιγότερο μεγάλα: μιᾶ σκληρότητα ἀγρία, ἀπιστία πού ξεπερνοῦσε τή γνωστή καρχηδονιακή ἀπιστία, δέ σεβόταν διόλου τό λόγο του, οὔτε καί τή θρησκεία».

Τίτος Λίβιος 21, 4 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2. [Ἄν θρίαμβος τοῦ Αἰμίλιου Παύλου στή Ρώμη, μετά τή νίκη του ἐναντίον τοῦ Περσέα, πού σέρνεται κι αὐτός αἰχμάλωτος ἐκεῖ:

«Πῶς ἀπό τά παιδιά καί τήν ἀκολουθία τους βάδιζε ὁ ἴδιος ὁ Περσεύς ντυμένος μ' ἕνα φόρεμα σταχτί καί μέ ποδήματα τοῦ τόπου του καί φαινόταν σάμπως ἀπό τή μεγάλη συμφορά νά τοῦ εἶχε θολώσει ὁ νοῦς, νά τοῦ εἶχαν σαλέψει ὀλωσδιόλου τά λογικά. Τόν ἀκολουθοῦσε ὄμιλος ἀπό φίλους καί οἰκείους, πού εἶχαν ἀπό τή θλίψη βαρυμένα τά πρόσωπα καί πού βλέποντας διαρκῶς τόν Περσέα καί δακρῶζοντας ἔδιναν στούς θεατές νά ἐνοηθοῦν ὅτι θρηνοῦσαν γιά τήν τύχη ἐκείνου, χωρίς νά πολυνοιάζονται γιά τή δική τους κατάσταση. Ὁ Περσεύς πρωτύτερα εἶχε στείλει μήνυμα στόν Αἰμίλιο, παρακαλώντας τον νά μήν πομπευθεῖ καί νά παραιτηθεῖ ἀπό τό θρίαμβο. Ἐκείνος, ὅμως, περιγελώντας, καθῶς φαίνεται, τήν ἀνανδρία του, εἶπε, καί πρωτύτερα ἦταν στό χέρι του καί τώρα πάλι στό χέρι του εἶναι· ἀρκεῖ νά θελήσει. Κι ἐννοοῦσε πῶς θά μπορούσε νά πεθάνει, προτοῦ ντροπιστεῖ. Ἐκείνος ὅμως ὁ κακομοῖρης δέν ὑπόμεινε τό θάνατο, παρά δελεασμένος ἀπό ἀόριστες ἐλπίδες ἔγινε ἕνα λάφυρο κι αὐτός μέσα στά ἄλλα λάφυρα τοῦ Αἰμίλιου»].

Πλουτάρχου, «Βίος Αἰμίλιου Παύλου», 34 (Μετ. Α. Λαζάρου)

Ἄριστερά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῆς Κατάνης στή Σικελία. Κεφάλι τοῦ Ἀπόλλωνα. 410 π.Χ.

Δεξιά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῶν Συρακουσῶν. Κεφάλι τῆς Ἄρτεμης – Ἀρέθουσας. 446/445 π.Χ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Ύπατος Μόμμιος άνυποψίαστος γιά ό,τι είχε γίνει, σφράγισε μέ τήν εύκολη νίκη του στόν Ισθμό, τό 146 π.Χ., τό τέλος ενός ολόκληρου κόσμου. Η ήπειρωτική Ελλάδα έγινε έτσι μιά άπό τίς πολλές έπαρχίες του ρωμαϊκού κράτους, πού προχωρούσε στό μεσουράνημά του.

Ο Ελληνικός πολιτισμός νίκησε τούς νικητές Ρωμαίους. Έναν αιώνα άργότερα, ένας μεγάλος Ρωμαίος ποιητής, ό Οράτιος, έπιγραμματικά θά έγραφε πώς ή «νικημένη Ελλάδα υπέταξε τόν τραχύ της κατακτητή». Τόν νίκησε, πέρα γιά Ρώμη, τήν καρδιά του ίσχυρου κράτους, και τή θάμπωσε κυριολεκτικά μέ τήν όμορφιά και τή λάμψη του.

Τά κράτη, όπως κι οί άνθρωποι, ζωντανόί όργανισμοί και τά δυό, είναι άδύνατο νά ξεφύγουν άπό τή μοίρα της φθοράς. Σημασία έχει τί μένει πίσω τους κτήμα αιώνιο της ανθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλών μεγάλων πολιτισμών τήν ύπαρξη. Τά κράτη πού τους δημιούργησαν, ζώντας χιλιετίες ολόκληρες, άνθησαν κάποτε κι ύστερα λύγισαν και σιγά-σιγά χάθηκαν. Οί λαοί τους άφομοιώθηκαν μέ τούς νικητές, και σέ λίγο ξεχάστηκε ή άλλοτική λαμπρή τους παρουσία.

Της Ελλάδας ή περίπτωση είναι ολότελα διαφορετική. Όχι μόνο νίκησε τή Ρώμη κι επέζησε στις ψυχές τών ευγενέστερων ανθρώπων, αλλά άκόμη και σήμερα στο δικό της αφθαστο πολιτισμό και στο πνεύμα του, μέ αγάπη και θαυμασμό, στρέφει τά μάτια της ή ανθρωπότητα ολόκληρη.

Αιώνια ζωντανό τό πνεύμα της αρχαίας Ελλάδας. Δέν έζησε άτέλειωτους αιώνες ή αρχαία Ελλάδα. Η παρουσία της όμως δέ στάθηκε δυνατό νά ξεχαστεί. Στά άμέτρητα χρόνια ζωής πού άριθμεί ή ανθρωπότητα, είναι παράξενο πώς έφτασε τόσο γρήγορα (σέ ελάχιστο χρονικό διάστημα πού δέν είναι καν αιώνας) ν' άνθίσει στην Αθήνα – πού καλύπτει μέ τήν παρουσία της ολόκληρο τόν Ελληνισμό – σάν σπάνιο λουλούδι, ένας τόσο σπουδαίος πολιτισμός (της εποχής του Περικλή). Τό δικό του πνεύμα έζησε, αυτό νίκησε τήν πανίσχυρη Ρώμη μέ τή δύναμή του κι αυτό γέμισε μέ τήν αιώνια παρουσία του ολόκληρο τόν κόσμο.

Αυτή ή ολιγάνθρωπη δύναμη φώτισε τήν Ανατολή, όταν μέ τήν έκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου απλώθηκαν στά πέρατα της γής τά σύνορα του Ελληνισμού. Σ' αυτόν τό μικροσκοπικό τόπο ένωσε τό άτομο, γιά πρώτη φορά στην ιστορία του κόσμου τί θά πει ελευθερία, άπόκτησε συνείδηση τών ανθρωπίνων δικαιωμάτων του και ύψωσε σέ τεράστια αξία τή φιλανθρωπία (τήν αγάπη και τό σεβασμό γιά τόν άνθρωπο). Σ' αυτόν τόν τόπο, τέλος, ό έσχατος άνθρωπος, φτιάχνοντας τό πιο άσημαντο καθημερινό σκεύος, έβγαζε άπό τά χέρια του ένα άριστούργημα.

Κι αυτόν τον έξοχο τόπο είδαμε, πώς τόν γονάτισε και τόν έξουθένωσε ή ασυμνενοσησία, ό εγωισμός, ή διχόνοια κι ή όχλοκρατία.

Αυτό πού ποτέ δέν ένωσαν σάν ανάγκη οί αρχαίες ελληνικές πόλεις, τήν ένωσε δηλαδή μεταξύ τους και τή δημιουργία δυνατού κράτους, τά πραγμάτωσε ή Ρώμη μέ τόν καλύτερο τρόπο. Εκείνη πήρε στά ίσχυρά χέρια της τίς τύχες του κόσμου κι αξία κράτησε, γιά πολλούς αιώνες, αυτό τό ρόλο.

Η αξία του ρωμαϊκού πολιτισμού. Ποτισμένη άπό τόν ελληνικό πολιτισμό, λίγα χρόνια μετά τήν κατάκτηση της Ελλάδας, ή Ρώμη τόν θαύμασε, τόν δια-

τήρησε καί τόν διάδωσε. Φτάνοντας κι εκείνη στό τέλος τῆς ζωῆς της, τόν εἶχε σκορπίσει στήν ἄλλη Εὐρώπη μαζί μέ τά δικά της δώρα, ἀφήνοντας ἀσβηστο τό σημάδι τῆς παρουσίας της στήν ἱστορία, τό δίκαιο καί τή λαμπρή κρατική τῆς ὀργάνωση.

Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός. Ὁ Ἑλληνισμός, προσφέροντας τά μέσα γιά τή διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα δώρα στήν ἀνθρωπότητα: τόν ἐλληνοχριστιανικό πολιτισμό. Ξανάζησε στήν Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τή χιλιόχρονη ὑπαρξη κι ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τίς φριχτές περιπέτειες πού ἔχει περάσει, ζεῖ καί σημεῖώνει τήν παρουσία του στίς δύσκολες ὥρες τῆς ἀνθρωπότητας. «Γιά νά γίνει κανεῖς ἀνθρωπος, πρέπει πρῶτα νά γίνει Ἑλληνας», ἔγραψε χαρακτηριστικά ὁ Ἰωάννης-Ἰωακείμ Βίνκελμαν (18ος αἰ.), ὁ μέγας ἰδρυτής τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἀγγειογραφία ἀπό ἐσωτερικό κύλικα. Παριστάνεται λεπτομερῆ ἀπό Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν χτυπᾷ τό γίγαντα Πολυβῶτη, ἐνῶ ἀριστερά ἀναδύεται ἡ Γῆ μέ τά χέρια της ὑψωμένα σέ στάση ἰκεσίας. Ἀνάλογη ἐκφραση ἔχει καί τό πρόσωπό της. Ἡ πανάρχαιη θεά ὑποφέρει γιά τήν τῆς παιδιά της, οἱ γίγαντες, ἠττώνται ἀπό τοῦς θεοῦς. Ἐπιγραφή κάτω: Ἐργίνος ἐποίησεν (δηλ. ὁ Ἐργίνος κατασκεύασε τό ἀγγεῖο), Ἀριστοφάνης ἔγραψε (δηλ. ὁ Ἀριστοφάνης τό ζωγράφησε). Γύρω στά 30 π.Χ. Ἡ Γιγαντομαχία, ὅπως καί ἡ Κενταυρομαχία, μετά τοῦς Μηδικούς πολέμους συμβολίζουν τή νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας. Αὐτό ἦταν ἐξάλλου τό ὑψιστο μήνυμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

2600 π.Χ.	Τέλος τής Νεολιθικής Έποχής στην Έλλάδα καί εμφάνιση του χαλκού, ως πρώτης ύλης για την κατασκευή όπλων καί εργαλείων.
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός, Πρωτοκυκλαδικός, Πρωτοελλαδικός πολιτισμός.
2000 π.Χ.	Φθάνουν οι πρώτες ελληνικές φυλές στην Έλλάδα.
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός, Μεσοκυκλαδικός, Μεσοελλαδικός πολιτισμός.
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός, Ύστεροκυκλαδικός, Ύστεροελλαδικός ή Μυκηναϊκός πολιτισμός.
1200 π.Χ.	Οί Δωριείς μπαίνουν στο ελληνικό έδαφος.
1100 π.Χ.	Ήρχιζει ή δωρική κάθοδος στη Νότια Έλλάδα.
9ος αϊ. π.Χ.	Εισαγωγή του φοινικικού αλφαβήτου, τροποποιημένου, στην Έλλάδα.
8ος αϊ. π.Χ.	Ο Όμηρος γράφει τά έπη του.
8ος καί 7ος αϊ. π.Χ.	Ο Έλληνικός άποικισμός.
624 π.Χ.	Νομοθεσία του Δράκοντα.
594 π.Χ.	Νομοθεσία του Σόλωνα.
561/60 π.Χ.	Ο Πεισίστρατος τύραννος.
514 π.Χ.	Δολοφονία του Ήππάρχου.
510 π.Χ.	Οί Άθηναίοι διώχνουν τον Ήππία.
508 π.Χ.	Νομοθεσία του Κλεισθένη.
499 π.Χ.	Ήωνική επανάσταση.
490 π.Χ.	Μάχη στο Μαραθώνα.
480 π.Χ.	Μάχη των Θερμοπυλών, ναυμαχία στο Άρτεμίσιο, ναυμαχία της Σαλαμίνας. Νίκη των Έλλήνων στην Ήμερα.
479 π.Χ.	Μάχη Πλαταιών, μάχη Μυκάλης.
478/7 π.Χ.	Α΄ Άθηναϊκή Συμμαχία.
467 π.Χ.	Νίκη του Κίμωνα στον Εύρυμέδοντα.
448 π.Χ.	Καλλίεος ειρήνη.
445 π.Χ.	Τριακοντούτεϊς Σπονδαί.
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακός πόλεμος.
401 π.Χ.	Κάθοδος των Μυρίων.
386 π.Χ.	Άνταλκίδειος ειρήνη.
378 π.Χ.	Δεύτερη άθηναϊκή συμμαχία.
371 π.Χ.	Μάχη στα Λεύκτρα.
362 π.Χ.	Μάχη στη Μαντινεία. Θάνατος του Έπαμεινώνδα. Τέλος τής Θηβαϊκής ηγεμονίας.
356 π.Χ.	Ο Φίλιππος Β΄ τής Μακεδονίας ανεβαίνει στο θρόνο.
338 π.Χ.	Νίκη του Φιλίππου Β΄ στη Χαιρώνεια.
336 π.Χ.	Θάνατος του Φιλίππου. Άνεβαίνει στο θρόνο τής Μακεδονίας ο Άλέξανδρος.
334 π.Χ.	Άρχιζει ή έκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
333 π.Χ.	Νίκη στην Ήσσο.
323 π.Χ.	Θάνατος του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
301 π.Χ.	Μάχη των Διαδόχων στην Ήφο.
280 π.Χ.	Έπιδρομή των Γαλατών στην Έλλάδα.
277 π.Χ.	Ο Άντίγονος Γονατάς νικά τους Γαλάτες.
266/263 π.Χ.	Χρემωνίδειος πόλεμος.
245 π.Χ.	Ο Άγις βασιλεύει στη Σπάρτη.
222 π.Χ.	Μάχη στη Σελλασία.
168 π.Χ.	Μάχη στην Πύδνα.
146 π.Χ.	Οί Ρωμαίοι καταστρέφουν την Κόρινθο. Η Έλλάδα χάνει τήν έλευθερία της.

ἀγγειογραφία: ἡ ζωγραφικὴ τῶν ἀγγείων. Ἡ μελέτη τῆς τέχνης αὐτῆς ἀποτελεῖ ὁλόκληρο κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

ἀκτῆμονας: ἐκεῖνος πού δέν ἔχει κτηματικὴ περιουσία καὶ γενικά ὁ πολὺ φτωχός.

ἀμνηστία: ἡ διαγραφὴ καὶ λήθη ἑνός ἀδικήματος καὶ ἡ ἀναστολὴ τῆς ποινῆς πού εἶχε ἐπιβληθεῖ.

ἀμφορεῖς: ἀρχαῖα ἀγγεῖα μὲ πλατιά γάστρα καὶ στενὸ σχετικὰ λαιμό. Χαρακτηριστικὸ τους εἶναι ὅτι μποροῦν νὰ «φέρονται» ἀπὸ τίς δύο λαβές.

ἀνάγλυφο: γλυπτὴ διακόσμηση πού ἐξέχει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἢ τῆς πῆλινῆς πλάκας. Ὑπάρχουν δύο εἰδῶν ἀνάγλυφα: α. τὸ ἐλαφρὸ (πρόστυπο) καὶ β. αὐτὸ πού βγαίνει πολὺ ἔξω (ἐκτυπο).

ἀνταλλαγὴ (προϊόντων): ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἐμπορίου, ὅταν δέν εἶχε βρεθεῖ ἀκόμη τὸ νομίσμα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγεται ἀνταλλακτικὴ.

Ἀπέλλα: ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν Σπαρτιατῶν.

ἀποκρυπτογραφῶ: ἀνακαλύπτω τὸν τρόπο νὰ διαβάζω κείμενα γραμμένα μὲ συμβολικὰ γράμματα.

ἀρδευτικὸ (σύστημα): τὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξασφαλίζεται τὸ πότισμα μιᾶς ἐκτασης γῆς.

Ἀσσυριολογία: ὁ κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας πού μελετᾶει τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἀσσυρίων.

ἀστρολογία: ἡ μελέτη τῶν ἀστρῶν.

Ἄστυ: ἡ πόλη γενικά. Στὴν Ἀττικὴ Ἄστυ λεγόταν ἡ Ἀθῆνα.

ἀστυφιλία: ἡ τάση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου νὰ ἐγκατασταθοῦν στὶς πόλεις.

αὐτόχθων: αὐτὸς πού οἱ πρόγονοί του γεννήθηκαν καὶ κατοίκησαν στὸ χῶρο, ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε καὶ κατοικεῖ.

ἀχάτης: πολῦτιμος λίθος, κυρίως τὸ χαλκηδόνιο ἢ χαλάζιο.

βέτο (veto): λατινικὸ ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δημαρχοὶ στὴν ἀρχαία Ρώμη εἶχαν τὸ δικαίωμα, προβαλλοντας τὸ βέτο, νὰ ἐμποδίζουν τὴ λήψη ὁποιασδήποτε ἀπόφασης ἀντίθετης μὲ τὰ συμφέροντα τῶν πληβείων.

γνώμονας: ὁ δείκτης ἡλιακοῦ ὥρολογίου ἢ καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ρολόι.

δαίμονες: θεότητες δευτερεύουσες.

δαισιδαιμονία: ὁ φόβος ἀνύπαρκτων «δαιμόνων», πνευμάτων.

Διάκριοι: οἱ ὄπαδοί τοῦ Πεισιστράτου· τὸ τρίτο κόμμα στὴν ἀρχαία Ἀττικὴ, γύρω στὰ 561. (Τὰ ἄλλα δύο ἦταν τῶν *Παραλίων* καὶ τῶν *Πεδιακῶν*. Οἱ Διάκριοι κατοικοῦσαν στὶς παρυφές τῶν λόφων).

διαμελισμός: ἡ φυσικὴ διαίρεση ἑνός τόπου.

δίτονος (κιονοστοιχία): πού ἔχει δύο σειρές κίονες, τὴ μιὰ ἐπάνω στὴν ἄλλη.

δρεπανηφόρα: πολεμικὰ ἄρματα, ἀμάξια μὲ σιδερένια, δεξιά καὶ ἀριστερά, δρεπάνια πού κατάκοβαν ὁ,τιδήποτε συναντοῦσαν στὸ δρόμο τους.

Δωριείς: Δέν είναι άκόμη θετικό, δέ συμφωνούν δηλ. οί ειδικοί επιστήμονες, γιά τό πότε κατέβηκαν στην Έλλάδα οί Δωριείς. Ή πιό σοβαρή άποψη είναι πώς κατέβηκαν στην Έλλάδα μέ πολλά άλλα συγγενικά τους φύλα στίς αρχές του 12ου αι. κι ή καθόδός τους στην Κεντρική και τή Νότια Έλλάδα γίνεται γύρω στά 1100 π.Χ. Κατέβηκαν, πάντως, άπό τό Βορρά κι ένας μεγάλος κλάδος τους μπήκε στην Έλλάδα άπό τήν Ήπειρο.

έκπολιτιστής: εκείνος πού διαδίδει τόν πολιτισμό.

έξανδραποδίζομαι: μέ πιάνουν αιχμάλωτο στόν πόλεμο οί έχθροί (ή και πειρατές) και μέ πουλούν ή μέ μεταχειρίζονται σάν άνδράποδο, δηλ. δούλο.

έπιτύμβιος: έπιτάφιος. Καθετί πού βρίσκεται πάνω σέ τύμβο, σέ τάφο, άντικείμενο (άγγείο, πλάκα, μνημείο κλπ.), ή έπιγραφή.

έρήμην: ή δίκη ή και καταδίκη του κατηγορουμένου και γενικά ένός άπό τούς διαδίκους, όταν δέν παρουσιάζεται στό δικαστήριο, λέγεται πώς δικάζεται έρήμην, ένw δηλ. άπουσιάζει.

ήλεκτρο: κεχριμπάρι. ΍ρυκτό ρετσίνι πού βρίσκεται σέ φυσική κατάσταση στα όρυχεία. Ύπάρχει και μεταλλικό κράμα άπό δυό μέρη χρυσαφιού και όχτώ μέρη άσημιού.

ήμεροδρόμος: άγγελιαφόρος πού έτρεχε σέ μιά ήμερα μεγάλη άπόσταση.

Θεοκρατικό κράτος: τό κράτος όπου ό άνώτατος άρχοντας θεωρείται θεός ή προσωποποίηση του θεού και ή θρησκεία έχει τεράστια επίδραση σ' όλες τίς έκδηλώσεις τής ζωής.

θεόπνευστος: ό έμπνευσμένος άπό τό Θεό. Έκείνος πού ύπαγορεύτηκε και μεταδόθηκε άπό τό Θεό.

θεωρικά: τά χρήματα πού έδινε τό άθηναϊκό κράτος στους άπόρους, γιά νά μπορούν νά πληρώνουν τό εισιτήριο και νά παρακολουθούν θεατρικές παραστάσεις.

θήτες: ή τάξη εκείνων τών πολιτών τής άρχαίας Άττικής, πού είχαν έτήσιο εισόδημα λιγότερο άπό 150 μεδίμνους ή δέν είχαν κανένα εισόδημα.

ίμπεριαλιστικό κράτος: (άπό τό λατινικό ρήμα *impero* = διατάσσω), τό κράτος πού επιδιώκει νά επιβάλει τή θέλησή του σέ άλλες εθνότητες.

κατάγραφος: αυτός πού είναι ζωγραφισμένος όλόκληρος. ΍λοζωγράφιστος.

καταξκών: κάνω κάποιον ή κάτι άξιο.

κεραμεική: ή τέχνη κατασκευής πήλινων άγγείων, ή άγγειοπλαστική.

κιβωτιόσχημος: αυτός πού έχει σχήμα κιβωτίου. Τάφος κιβωτιόσχημος είναι ό χτισμένος μέ πέτρες, σέ σχήμα κιβωτίου.

κλεψύδρα: πήλινο ή χάλκινο ύδραυλικό άγγείο πού χρησίμευε ως ώρολόγιο, γιά τήν καταμέτρηση του χρόνου. Κλεψύδρες ύπήρχαν και στα δικαστήρια, γιά νά μετράνε τό χρόνο τών άγορεύσεων.

κληροϋχος: λεγόταν εκείνος πού έπαιρνε μέ κληρο ένα κομμάτι γής, πού ύστερ' άπό κατάκτηση τή μοίραζε τό κράτος στους πολίτες.

κλίβανος: κεραμεικός κλίβανος είναι ό φούρνος όπου ψήνουν τά άγγεία.

cloaca maxima: ό κεντρικός ύπόνομος τής άρχαίας Ρώμης. Οί κεντρικοί ύπόνομοι τών πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτήρες», γιατί σ' αυτούς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τά νερά άπ' όλους τούς μικρότερους ύπόνομους.

κοινά: άνάμειξη στα κοινά είναι ή άπασχόληση μέ τίς δημόσιες ύποθέσεις, μέ τήν πολιτική.

Κριτής: ὁ αἰρετός ἀρχηγός τῶν Ἑβραίων.

κτερίσματα: τὰ ποικιλόμορφα ἀφιερῶματα πού τοποθετοῦσαν στούς τάφους σάν δῶρα γιά τὸ νεκρό οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

Κυνόσαργες: θέση ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἀθήνα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονα Ἰλισσοῦ, ὅπου ὑπῆρχε τὸ Γυμνάσιο τῶν νόθων στὴν ἀρχαιότητα.

κώδικας: σύνολο νόμων.

κωδικοποίηση: ἡ συστηματικὴ συγκέντρωση καὶ κατάταξη νόμων.

κώνιο: ἓνα εἶδος δηλητηριώδους φυτοῦ, μὲ τὸ ὅποιο θανάτωναν στὴν ἀρχαιότητα τοὺς κατάδικους.

λάπις λάζουλι: πολυτίμη πέτρα διάφανη, χρώματος σκούρου γαλάζιου.

λέβης: μεταλλικὸ ἀγγεῖο συνήθως σέ σχῆμα χύτρας ἀνοιχτῆς. Τὸ στήριζαν σέ τρίποδα.

λεπτόγειω: ἡ χώρα πού ἔχη «λεπτὴ γῆ», ὄχι πολὺ γόνιμη.

ληκυθος: ἀγγεῖο πήλινο ἢ πέτρινο μὲ ψηλὸ σῶμα, ψηλὸ λαϊμό, καλυκτωτὸ στόμιο καὶ μιὰ λαβή. Στὴν ἀρχαιότητα τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες, γιά νά βάζουν λάδι ἢ μύρο γιά τὸ νεκρό.

μεγαλιθικά μνημεῖα: μνημεῖα κατασκευασμένα ἀπὸ πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία: ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κλπ.

μνημειακός: ὁ μεγάλος σέ μέγεθος, αὐτός πού μπορεῖ νά μείνει στὴ θύμηση σάν μνημεῖο.

«μολών λαβέ»: «ἔλα νά τὰ πάρεις». Ἡ ἱστορικὴ φράση τοῦ Λεωνίδα, βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης, ὅταν τοῦ παράγγειλε ὁ Ξέρξης νά παραδοθεῖ.

μοτίβο: διακοσμητικὸ σχέδιο (ἰταλικὴ λέξη).

μυθολογία: τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἐνός λαοῦ καὶ ἡ ἐπιστῆμη πού τοὺς ἐξετάζει.

νατουραλιστικός: αὐτός πού μιμεῖται τὴ φύση, ὁ φυσιοκράτης. Προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη natura, πού σημαίνει φύση.

νομαδικός: ὁ λαός πού δέν ἔχει μόνιμη κατοικία. Συνήθως κτηνοτρόφοι, πού μετακινοῦνται ἀνάλογα μὲ τὸ πού θά βροῦν τροφή (νομὴ) γιά τὰ ζῶα τους.

ὄναγρος: ἄγριο γαῖδούρι.

ὄχλοκρατία: ἡ ἐπικράτηση τῶν συνηθειῶν τοῦ ὄχλου. Ὅταν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ξεπέφτει, καὶ κατευθύνει τὰ πράγματα ὁ θορυβώδης ὄχλος.

πεντακοσιομέδιμνοι: οἱ πολῖτες τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς πού τὸ εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τοὺς 500 μέδιμνους τὸ χρόνο (ὁ μέδιμνος ἦταν μονάδα χωρητικότητας γιά ξηρὰ προϊόντα, π.χ. σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ. Τὸν ὑπολογίζουν σήμερα γύρω στὰ 80 κιλά).

περόνη: καρφίτσα μεγάλῃ μεταλλικῇ, ἀπαραίτητο στολίδι τῆς γυναικείας κόμμωσης. Τὴ χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, γυναῖκες καὶ ἄντρες στὴν ἀρχαιότητα γιά νά στερεῶνουν τὸ χιτῶνα.

πλαστικότητα: ἡ ἀπόδοση τῆς καμπυλότητας τῆς φόρμας.

πολεοδομία: ἡ διαμόρφωση τοῦ διατάγματος μιᾶς πόλης μὲ τὰ οἰκοδομικά της τετράγωνα, τοὺς δρόμους, τίς πλατεῖες, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τοὺς ναοὺς.

πολιτισμός: ὁ,τι χαρακτηρίζει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σέ μιὰν ἐποχὴ ἢ μιὰ χώρα (ὕλικὴ ζωὴ, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστῆμες, θρησκεία, κ.ἄ).

πόλος: ὄργανο μὲ τὸ ὅποιο οἱ ἀστρονόμοι παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τοῦ ἡλίου.

πόρπη: μεταλλικό εξάρτημα ζώνης. Μ' αυτήν στερέωναν οι αρχαίοι τις δυο άκριες (έμπρός και πίσω) του χιτώνα τους.

Πρυτανείο: τό κτίριο της Άγοράς, όπου σπίζονταν οι Πρυτάνεις, οι επίσημοι ξένοι και οι ευεργέτες της πόλης. Σπίζονταν δωρεάν αυτοί. Στο Πρυτανείο επίσης (ή Θόλο), φυλάγονταν τα πρότυπα μέτρα και σταθμά, κοιμόνταν τη νύχτα μερικοί πρυτάνεις για να υπάρχουν πάντα υπεύθυνοι άρχοντες στην καρδιά της πόλης και γίνονταν διάφορες θρησκευτικές λατρείες συνυφασμένες με τη δημόσια ζωή.

Σήμα Δημόσιο: ό χώρος όπου θάβονταν στην αρχαία Άθήνα εκείνοι που είχαν πέσει σε μάχες, ή οι επίσημοι άνδρες. Ήταν στην αρχή της οδού που από τό Δίπυλο οδηγούσε στην Άκαδημία Πλάτωνος.

σκευή: τά εξαρτήματα του αλόγου, του άρματος, του σπιτιού (οίκοσκευή) κ.τ.λ.

σφραγιδογλυφία: ή γλυπτική των σφραγίδων (είτε πρόκειται για δακτυλιδόπετρες από πολύτιμες πέτρες, είτε για τη σφενδόνη δακτυλιδιών χρυσών, είτε για κυλίνδρους).

σφραγιδοκύλινδρος: είδος σφραγίδων από πολύτιμα ή ήμισυπολύτιμα ύλικά, που χρησιμοποιήσαν πρώτοι οι Άνατολικοί λαοί. Ή έξωτερική επιφάνεια του κυλίνδρου είχε παράσταση ανάγλυφη.

ταυρομαχία: άγωνίσματα με ταύρους ή ταύρους και ανθρώπους, που είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα στην αρχαιότητα.

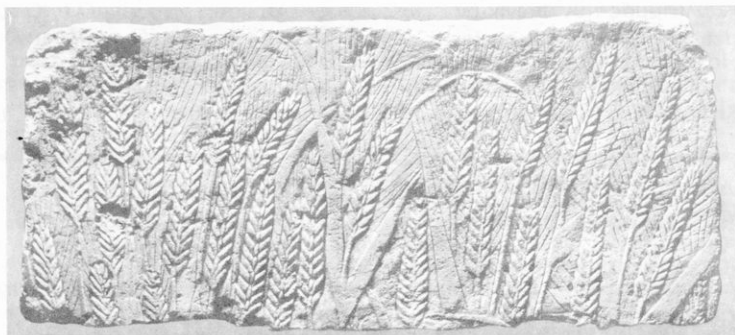
τεφροδόχα άγγεια: πήλινα ή χάλκινα άγγεια, όπου οι αρχαίοι έβαζαν τη στάχτη και τά κόκαλα του νεκρού μετά την καύση του κορμιού.

τροχός: ό κεραμικός τροχός, δηλ. ό στρογγυλός δίσκος, όπου ό κεραμέας βάζει τόν πηλό, και περιστρέφοντας τό δίσκο, διαμορφώνει με τό χέρι του τό σχήμα του άγγείου.

χρηστήριο: ό χώρος όπου δίνονταν οι χρησιμοί.

ψευδοϊσόδομος: ό τρόπος κτίσματος τοίχου, που μιμείται όχι άπολύτως τόν ισόδομο τρόπο (ισόδομος = ό τοίχος με κανονικές σειρές πέτρες που ή ένωση τους είναι στη μέση της πέτρας τής επάνω και τής κάτω σειράς τών πετρών).

φόρου ύποτελείς: οι πόλεις οι ύποχρεωμένες να πληρώνουν φόρο στον ξένο έπικυρίαρχο.

Στάχια άξιοσημείωτης φυσικότητας (νατουραλισμού). Κομμάτι από αιγυπτιακό ανάγλυφο. 14ος αϊ. π.Χ. Συλλογή Norbert Schimmel. Ν. Υόρκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	ΣΕΛ. 5
Πρώτο Κεφάλαιο: Τό νόημα κι ό σκοπός τής 'Ιστορίας.	
1. 'Ο άνθρωπος δημιουργός τής 'Ιστορίας. 2. 'Ορισμός, σκοπός και χρησιμότητα τής 'Ιστορίας. 3. Χρονολογία. 4. Πηγές τής 'Ιστορίας. 5. Προϊστορία, 'Ιστορία και Γραφή. 6. 'Η συμβολή τής 'Αρχαιολογίας στην 'Ιστορία. 7. 'Ιστορικές περίοδοι. 8. Φυλές	7-18
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί προϊστορικοί χρόνοι.	
1. 'Η διαίρεση τής Προϊστορίας. 2. Παλαιολιθικοί χρόνοι. 3. Νεολιθικοί χρόνοι. 4. 'Εποχή τών Μετάλλων	19-25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	27
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Αίγυπτος.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν 'Ιστορία τής Αιγύπτου. 3. 'Η 'Ιστορία. 4. 'Η ζωή τών Αιγυπτίων. 5. 'Η αιγυπτιακή κοινωνία - Οί τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Οί τέχνες, τά γράμματα και ό έπιστήμες	28-46
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί άρχαιοι πολιτισμοί τής Μεσοποταμίας.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές για τήν 'Ιστορία τής Μεσοποταμίας. 3. Λαοί και 'Ιστορία τής Μεσοποταμίας. 4. Οικονομική ζωή - 'Ασχολίες τών κατοίκων. 5. Οί κοινωνικές τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Τέχνη, γράμματα και έπιστήμες	47-61
Τρίτο Κεφάλαιο: Τό 'Εμπόριο και όι Σημιτικοί λαοί.	
1. 'Εβραίοι και Φοίνικες. 2. 'Η ανάπτυξη του έμπορίου και ή σημασία του.	
Α'. 'Εβραίοι. 1. 'Η χώρα. 2. 'Η 'Ιστορία. 3. 'Ο πολιτισμός τών 'Εβραίων. Β'. Φοίνικες. 1. 'Η χώρα και όι κάτοικοι. 2. 'Η 'Ιστορία. 3. 'Η θρησκεία. 4. 'Ο πολιτισμός τών Φοινίκων	62-72
Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί Χετταίοι.	
1. 'Η 'Ιστορία. 2. Οί άσכולίες τών κατοίκων και όι τέχνες. 3. 'Η θρησκεία και ή γραφή	73-75
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ: 'Η προσφορά τών 'Ανατολικών πολιτισμών	76-77

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ...	81
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο τόπος και όι φυλές.	
1. 'Η χώρα. 2. Οί φυλές. 3. Τό «έλληνικό θαύμα». 4. Πηγές για τή γνώση του πολιτισμού στην άρχαία 'Ελλάδα. 5. Περίοδοι τής άρχαίας έλληνικής Προϊστορίας και 'Ιστορίας	82-86
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο πολιτισμός του Αιγαίου.	
1. 'Η 'Εποχή του Λίθου στην 'Ελλάδα. 2. 'Η 'Εποχή του Χαλκού στην 'Ελλάδα.	
Α'. 'Ο Μινωικός πολιτισμός. 1. 'Η χώρα και όι κάτοικοι. 2. 'Η 'Ιστορία.	

3. 'Η ζωή – Οί κοινωνικές τάξεις. 4. Τό εμπόριο καί τό ναυτικό. 5. 'Η θρησκεία. 6. 'Η τέχνη	87-105
Β'. 'Ο Κυκλαδικός πολιτισμός. 'Η Θήρα καί οί τοιχογραφίες της	105-110
Γ'. 'Ο Ελλαδικός πολιτισμός. 1. Πρωτοελλαδική περίοδος. 2. Μεσοελλαδική περίοδος	111-113
Δ'. 'Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. 1. Πηγές. 2. 'Ακροπόλεις καί ανάκτορα. 3. Τάφοι. 4. 'Η τέχνη. 5. Τό εμπόριο κι ή εξάπλωση τών Μυκηναίων στό Αιγαίο. 6. 'Ο Τρωικός πόλεμος	114-125
Ε'. 'Ο Κυπριακός πολιτισμός	126-130

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ	131
---------------------------	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η κάθοδος τών Δωριέων.

1. Οί Δωριείς φτάνουν στην 'Ελλάδα. 2. Οί συνέπειες τής δωρικής καθόδου. 3. 'Ο μύθος γιά τήν «'Επιστροφή τών 'Ηρακλειδών». 4. 'Ο πρώτος ελληνικός άποικισμός	132-137
--	---------

Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο 'Ομηρος καί τά έπη του.

1. 'Η 'Ιλιάδα καί ή 'Οδύσσεια. 2. Τά όμηρικά έπη ως ιστορική πηγή. 3. 'Η Γεωμετρική τέχνη. 4. 'Η ζωή καί οί άσχολίες τών κατοίκων	138-146
--	---------

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	147
---	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο άποικισμός.

1. «Γένος» καί φυλή. 2. Οί πόλεις-κράτη. 3. Οί αίτίες του άποικισμού. 4. 'Ο τρόπος τής άποστολής άποικιών. 5. Είδη άποικιών. 6. Οί άποικίες του Εύξεινου. 7. Οί άποικίες τής Χαλκιδικής. 8. Οί άλλες άποικίες. 9. Τά άποτελέσματα του άποικισμού. 10. 'Ελληνες καί «βάρβαροι»	148-157
---	---------

Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί πολιτικές μεταβολές.

1. 'Η συνείδηση τής άτομικής έλευθερίας. 2. 'Η εξέλιξη του πολιτεύματος. 3. Οί 'Ελληνες στις άποικίες	158-160
---	---------

Τρίτο Κεφάλαιο: Οί ελληνικές πόλεις.

1. Οί πόλεις τής Πελοποννήσου. 2. 'Η Χαλκίδα καί ή 'Ερέτρια. 3. 'Η Αίγινα. 4. Τά Μέγαρα. 5. Οί πόλεις τής Μ. 'Ασίας. 6. Οί πόλεις τής Μεγάλης 'Ελλάδας	161-169
--	---------

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί δύο μεγάλες ελληνικές πόλεις.

Α'. 'Η Σπάρτη. 1. Οί τρεις κοινωνικές τάξεις. 2. 'Η σπαρτιατική νομοθεσία. 3. Τό πολίτευμα τής Σπάρτης. 4. 'Η άγωγή τών Σπαρτιατών. 5. 'Η ζωή τών Σπαρτιατών. 6. Οί γυναίκες στη Σπάρτη. 7. 'Ο σπαρτιατικός στρατός. 8. 'Ο πολιτισμός τών Σπαρτιατών. 9. Πελοποννησιακή συμμαχία	170-177
--	---------

Β'. 'Η Αθήνα. 1. 'Η γή. 2. 'Η ιστορία. 3. Τό αρχαιότερο πολίτευμα τής 'Αθήνας. 4. Οί ταραχές – Κυλώνειο άγος. 5. 'Ο Δράκων. 6. Οί νόμοι του Σόλωνα. 7. 'Ο Πεισίστρατος τύραννος. 8. 'Ο Κλεισθένης	177-187
---	---------

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Η θρησκεία στην αρχαϊκή περίοδο.

1. Οί θεοί. 2. Οί ήρωες. 3. Οί μύθοι καί οί θρύλοι. 4. 'Η λατρεία. 5. Πανελλήνιες γιορτές καί άγώνες. 6. Τά Μαντεία. 7. 'Αμφικτυονίες.	
--	--

8. Τά Μυστήρια. 9. Οί κοινοί δεσμοί τῶν Ἑλλήνων	188-201
Ἔκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἀρχαϊκὴ τέχνη.	
1. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ 2. Ἡ Πλαστικὴ. 3. Ἡ Κεραμικὴ	202-214
Ἔβδομο Κεφάλαιο: Τά Γράμματα στήν Ἀρχαϊκὴ περίοδο.	
1. Ἡ Ποίηση. 2. Ὁ Πεζός λόγος. 3. Ἡ Φιλοσοφία	215-220

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (5ος καὶ 6ος αἰ. π.Χ.)	221
Πρῶτο Κεφάλαιο: Οἱ γείτονες τῶν Ἑλλήνων στήν Ἀνατολή.	
Α'. Λυδοί.	
Β'. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες. 1. Οἱ Μῆδοι. 2. Οἱ Πέρσες. 3. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 4. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κράτους. 5. Ὁ Περσικός πολιτισμός	222-229
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.	
1. Αἰτίες καὶ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. 2. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἰωνικῶν πόλεων. 3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου. 4. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη. 5. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα. 6. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς. 7. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη. 8. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. 9. Ἡ ναυμαχία στό Ἀρτεμίσιο. 10. Ἡ καταστροφή τῆς Ἀθήνας. 11. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμές στό Θεμιστοκλή. 13. Οἱ Ἀθηναῖοι κί οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης. 6. Ἡ σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων	230-253
Τρίτο Κεφάλαιο: Ἡ Ἀθήνα στήν Πεντηκονταετία.	
1. Ἡ πρώτη ἀθηναϊκὴ συμμαχία – Ἀριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνα. 3. Τό τέλος τοῦ Θεμιστοκλή καὶ τοῦ Πausανία. 4. Ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία γίνεται ἡγεμονία – Γ' Μεσσηνιακός πόλεμος	254-61
Τέταρτο Κεφάλαιο: Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλή.	
Α'. Τό πολίτευμα καὶ ἡ κοινωνία.	
1. Τό δημοκρατικὸ πολίτευμα στερεώνεται. 2. Ὁ Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στήν Ἀθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. 5. Ἡ ἐκπαίδευση. 6. Τό ἐμπόριο	262-270
Β'. Τά γράμματα καὶ οἱ τέχνες.	
1. Ὁ ρόλος τοῦ Περιλῆ στήν Ἀθήνα. 2. Τά μεγάλα ἔργα στήν Ἀκρόπολη. 3. Τά γράμματα – Φιλοσοφία καὶ Ἱστορία. 4. Ἡ Ποίηση καὶ τὸ Θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτὲς στήν Ἀθήνα	271-287
Πέμπτο Κεφάλαιο: Ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος.	
1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμὲς τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου – Ἀντίπαλες δυνάμεις. 4. Ὁ Ἀρχιδάμιος πόλεμος. 5. Νίκαις καὶ Ἀλκιβιάδης. 6. Ἡ ἐκστρατεία στὴ Σικελία. 7. Ὁ Δεκελεικός πόλεμος. 8. Τά ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ..	288-304
Ἔκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.	
1. Οἱ Τριάκοντα Τύρανοι στήν Ἀθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καὶ ἡ Περσία. 3. Ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη. 4. Δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία	305-310
Ἔβδομο Κεφάλαιο: Ἡ ἡγεμονία τῆς Θήβας.	
1. Ἡ Θῆβα. 2. Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων	311-313

Όγδοο Κεφάλαιο: Η παρακμή των ελληνικών πόλεων.

1. Η διάλυση της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας.
2. Η Σπάρτη και η Θήβα.
3. Ο Έλληνισμός της Δύσης.
4. Η Κύπρος.
5. Τα Γράμματα τόν 4ο αι. π.Χ.
6. Η τέχνη

314-324

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ 325

Πρώτο Κεφάλαιο: Η Μακεδονία – Φίλιππος Β'.

1. Η Μακεδονία.
2. Ο Φίλιππος ο Β'.
3. Οι κατακτήσεις και η πολιτική του Φιλίππου

326-331

Δεύτερο Κεφάλαιο: Ο Έλληνισμός στην Ασία – Αλέξανδρος.

1. Ο Αλέξανδρος.
2. Η εκστρατεία στην Ασία – Σχέδια του Αλεξάνδρου.
3. Η κατάκτηση της Μ. Ασίας-Συρίας-Παλαιστίνης και Αιγύπτου.
4. Η κατάλυση του Περσικού κράτους.
5. Το έργο του Αλεξάνδρου

332-344

Τρίτο Κεφάλαιο: Η Έλληνιστική περίοδος.

Α'. Η κληρονομία του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

1. Η Μακεδονία και η άλλη Ελλάδα.
2. Τα κράτη των Διαδόχων στην Ανατολή.
3. Ο χαρακτήρας και τα προβλήματα των Έλληνιστικών βασιλείων.
4. Οι μεγαλουπόλεις

345-355

Β'. Οι πόλεις των Ελλήνων με τον έξω κόσμο.

1. Η επιδρομή των Γαλατών.
2. Ο Πύρρος και οι Έλληνες της Δύσης.
3. Οι Συμπολιτείες.
4. Σπάρτη – Άγισ και Κλεομένης

356-364

Τέταρτο Κεφάλαιο: Η πνευματική ζωή στην Έλληνιστική περίοδο.

1. Γράμματα – Επιστήμες.
 2. Οι τέχνες
- Συγχρονιστικός πίνακας με τις κυριότερες χρονολογίες της ελληνικής ιστορίας

365-369

370-371

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 372-382

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ 375

Πρώτο Κεφάλαιο: Η παλαιότερη ιστορία της Ρώμης.

1. Η χώρα.
2. Οι κάτοικοι.
3. Οι Έτρουσκοί.
4. Η περίοδος της βασιλείας

376-382

Δεύτερο Κεφάλαιο: Η εξάπλωση της Ρώμης.

1. Η ύποταγή της Ιταλίας.
2. Η οργάνωση της Ιταλίας.
3. Οι έξουσιες την εποχή της δημοκρατίας
4. Οι αγώνες των πληβείων.
5. Η ρωμαϊκή νοστροπία

383

Τρίτο Κεφάλαιο: Ρώμη και Καρχηδών.

1. Η Καρχηδών. Οι Καρχηδονιακοί πόλεμοι. Ο πρώτος πόλεμος.
2. Ο δεύτερος και ο τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος.
4. Ρώμη και Ανατολή

388-394

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 395

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ 397

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ 398

Ἐκτός ἀπό τίς πηγές (ἀρχαίους συγγραφείς), χρησιμοποιήθηκαν ὡς βασικά καί τὰ παρακάτω βοηθήματα:

1. Bengtson, H., Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit München, 1966.
2. Bury, J.B., History of Greece to the Death of Alexander the Great (ἀναθεωρημένη ἀπό τόν R. Meiggs). 1950.
3. Hammond, N.G.L., A History of Greece to 322 B.C. Oxford, 1963.
4. Schachermeyr, F., Griechische Geschichte. 1960.
5. Starr, Chester, A History of the Ancient World. New York, 1965
6. Κανελλοπούλου, Π., Ἀπό τό Μαραθώνα στήν Πύδνα. Ἀθήνα, 1963 (3 τόμοι).
7. Τά ἀναθεωρημένα Κεφάλαια τῶν τόμων I - V τῆς Cambridge Ancient History, ἰδίως τῶν J. Caskey, Desborough καί N.G.L. Hammond, J. Cook, Frank Stubbings, F. Matz, Guthrie κ.ά.
8. Τά ἄρθρα τοῦ Δ. Θεοχάρη στό περιοδικό Θεσσαλικά.
9. Τά Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τῶν ἐτῶν 1960-71.
10. Τό Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (ἀπό τοῦ 1958 μέχρι καί τό 1974).
11. Mylonas G., Mycenae and the Mycenaean Age. Princeton, 1966.
12. Ἀμάντου Κ., Σύντομος Ἱστορία τῆς Κύπρου. Ἐκδοση τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων. Ἀθήναι, 1956.
13. Δίκαιος Ρ., A Guide to the Cyprus Museum. Γ΄ ἐκδοση ἀναθεωρημένη, Λευκωσία, 1961.
15. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμοι Α΄ - Ε΄.
16. G. Huxley L., Early Sparta. Λονδίνο, 1962.
17. Giovanni Pugliese Carratelli, Storia greca, Milano-Varese, 1967.

Κομμάτι αἰγυπτιακοῦ ἀναγλύφου μέ παράσταση χεριοῦ φαραῶ (προσέξτε τὰ θαυμάσια δάχτυλα). 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογή Norbert Schimmel. Ν. Ὀρκη.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τό βιβλίο τῆς Ἱστορίας προορίζεται γιά τή διδασκαλία τοῦ μαθήματος σέ δύο τάξεις, τήν Α΄ Γυμνασίου καί τήν Α΄ Λυκείου. Γιά νά μὴν ἐπαναλαμβάνεται ἀπλῶς στήν Α΄ Λυκείου ἡ διδασκόμενη στήν Α΄ τάξη Γυμνασίου ὕλη, κρίθηκε ἀπαραίτητο νά ἐνταχθοῦν στό βιβλίο ἀφθονες φωτογραφίες, λεπτομερειακά ὑπομνηματισμένες, πολλά ἀρχαία κείμενα σέ μετάφραση, ἀλλά καί ὀλόκληρα κεφάλαια, σχετικά μέ θέματα Ἱστορίας Πολιτισμοῦ.

Κατά τή διδασκαλία τοῦ μαθήματος χρειάζεται νά δοθεῖ ιδιαίτερη ἔμφαση στίς εἰκόνες. Οἱ μαθητές θά ἔπρεπε νά εἶναι σέ θέση νά περιγράφουν μέ ἀκρίβεια ὅ,τι βλέπουν – βασική ἐξάλλου ἐπιδίωξη εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς παρατηρητικότητάς τους. Οἱ χρονολογήσεις τῶν ἔργων τέχνης ὑπάρχουν μόνο γιά τούς ἀναγνώστες πού ἔχουν ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Σέ καμιά περίπτωση δέ χρειάζεται νά τίς ἀπομνημονεύουν τά παιδιά.

Καί στό κείμενο τοῦ βιβλίου ἀλλά καί στά ἀποσπάσματα ἀπό ἀρχαίους συγγραφείς, θά συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης δύο σύμβολα: α) τόν ἀστερίσκο *, πού σημαίνει ὅτι ἡ λέξη, πάνω στήν ὁποία σημειώνεται, ἐρμηνεύεται στό γλωσσάριό πού ὑπάρχει στό τέλος τοῦ βιβλίου, καί β) τίς ἀγκύλες [], μέσα στίς ὁποῖες περιλαμβάνονται στοιχεῖα πού ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τήν Α΄ τάξη Λυκείου.

Οἱ περισσότερες φωτογραφίες καί οἱ ἐγχρωμες διαφάνειες τοῦ βιβλίου ἔχουν γίνῃ ἀπό τούς καλλιτέχνες φωτογράφους Βασ. Σταματόπουλο καί Μαν. Βερνάρδο. Παραχωρήθηκαν εὐγενῶς γι' αὐτό τό βιβλίο: (α) οἱ ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες πού ἀπεικονίζουν ἔργα τοῦ Μουσείου τῆς Στοᾶς Ἀττάλου, ἀπό τήν Ἀμερικανική Σχολή Κλασικῶν Σπουδῶν, (β) ἡ διαφάνεια τῆς σελ. 336-337 ἀπό τήν Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Α.Ε. καί (γ) οἱ διαφάνειες τῶν σελ. 155, 195, 211, 230, 251, 267, 281, 324, 326, 334, καί 335 ἀπό τήν Ἐμπορική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος. Πολλές ἀσπρόμαυρες φωτογραφίες, τέλος, παραχωρήθηκαν ἀπό τό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο, ἐνῶ πολλές ἄλλες ἐγχρωμες καί ἀσπρόμαυρες προέρχονται ἀπό τό προσωπικό ἀρχεῖο τῆς συγγραφέως. Σέ ὅλους ἐκφράζονται θερμότατες εὐχαριστίες.

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Λεπτομέρεια ἀπό παράσταση ἐσωτερικοῦ κύκλου μέ λευκό ἐπίχρῳμα. Παριστάνεται ἐκφραστική γυναικεία μορφή (γυναίκα τῆς Θράκης), μέ θαυμασιό σχέδιο. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Πιοτοξένου. 470-460 π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

«Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιοσῆμο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108)».

024000018045

ΕΚΔΟΣΗ Γ' 1977 (VII) – ΑΝΤΙΤΥΠΑ 100.000 – ΣΥΜΒΑΣΗ: 2864/20.5.77

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΑΔΕΛΦΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Α.Ε., ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Π. ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ – Κ. ΚΟΥΚΙΑΣ

